АЛЬБОМИ

Де ля Фліз

ТОМ
2

Національна Академія наук України
Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського
Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського
Катедра української культури та етнографії ім. Гуцуляків Університету Альберта (Канада)

Д. П. Де ля Фліз

Альбоми

Том другий

Серія "Етнографічно-фольклорна спадщина"

Київ 1999

Национальная Академия наук Украины
Институт украинской археографии и источниковедения им. М.С. Грушевского
Институт рукописи Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского
Кафедра украинской культуры и этнографии им. Гуцуляков Университета Альберта (Канада)

Д.П. Де ля Фліз

Альбомы

Том второй

Серия "Этнографическо-фольклорное наследие"

Киев 1999

L'Académie Nationale des Sciences d'Ukraine
Institut d'archéographie ukrainienne et d'études des sources de M. Hrouchevskyj
Institut de manuscrits de la Bibliothèque Nationale d'Ukraine de V. Vernadskyj
La Chaire de culture et d'ethnographie ukrainiennes Huculak à l'Université d'Alberta (Canada)

D. P. De la Flise

Les Albums

Volume 2

Série "Ethnographique et folklorique héritage"

Kyiv 1999

National Academy of Sciences of Ukraine
M. Hrushevs'kyj Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies
Institute of Manuscript of Vernads'kyj Ukrainian National Library
The Huculak Chair of Ukrainian Culture and Ethnography (University of Alberta, Canada)

D. P. De la Flise

Albums

Volume 2

Series "Ethnographic-Folkloristic Heritage"

Kyiv 1999

Nationalakademie der Wissenschaften der Ukraine
Hruschewski–Institut für ukrainische Archeographie–und Quellenwissenschaft
Institut für Manuskripte der Wernadski–Nationalbibliothek der Ukraine
Huculak–Lehrstuhl für ukrainische Kultur und Ethnographie an der Universität Alberta (Kanada)

D. P. De la Flise

Alben

Band 2

Serie "Ethnographisch-folkloristisches Erbe"

Kyiw 1999

У другому, заключному, томі видання "Д. П. Де ля Фліз. Альбоми " представлено його найфундаментальніший твір "Медико-топографічний опис... Київської округи. 1854" (1245 стор. рукописного тексту), в якому розглянуто вплив на здоров'я людини оточуючого природного середовища, особливості господарської діяльності і культури людності.

Розраховано на науковців, медиків, екологів, мистецтвознавців, викладачів навчальних закладів, студентів та школярів, усіх, хто цікавиться самобутньою історією та культурою України.

Во втором, заключительном, томе издания "Д.П. Де ля Флиз. Альбомы" представлен его наиболее фундаментальный труд "Медико-топографическое описание... Киевского округа... 1854" (1245 стр. рукописного текста), в котором рассмотрено влияние на здоровье человека окружающей природной среды, особенности хозяйственой деятельности и культуры населения.

Рассчитано на научных сотрудников, экологов, искусствоведов, преподавателей учебных заведений, студентов, учащихся, всех, кто интересуется самобытной историей и культурой Украины.

Le deuxième et dernier volume de l'édition "D. P. De la Flise. *Les Albums"* présente l'oeuvre la plus fondamentale de son auteur "Topographie médicale des domaines impériaux du cercle de Kiev... 1854" (1245 pages manuscrites) où l'auteur analyse l'influence de l'environnement sur la santé des gens, les particularités de l'activité économique et de la culture de la population.

L'album est destiné aux chercheurs, médecins, écologistes, critiques d'art, instituteurs et étudiants, à tous ceux qui s'intéressent à l'histoire et à la culture de l'Ukraine.

The second and final volume of the "D. P. De la Flise. Albums" containes "Medical-Topographic Description... of Kyiv's region... 1854", the most fundamental work by the author (1245 manuscript pages). The influence of natural environment upon people's health, characteristic features of economic activity, and the culture of the population are considered.

This book is proposed for scholars, art critics, teachers, students; for all those interested in the original history and culture of Ukraine.

Im zweiten abschließenden Band der Ausgabe "D. P. De la Flise. Alben." wird sein fundamentalstes Werk "Mediko–Topographische Beschreibung des Kiewer Kreises... 1854" (1245 Seiten des Manuskripts) veröffentlicht, in dem der Einfluß der Umwelt auf die Gesundheit der Menschen und die Besonderheiten der wirtschaftlichen Tätigkeit und der Bevölkerung betrachtet werden.

Die Ausgabe ist für Wissenschaftler, Kunstforscher Fach- und Hochschullehrer, Studenten und Schüler, alle, die sich für die Ukraine interessieren, vorgesehen.

Видання виходить за фінансової підтримки ЮНЕСКО, Міжнародного фонду "Відродження" та Катедри української культури та етнографії ім. Гуцуляків Університету Альберта (Канада)

РЕДКОЛЕГІЯ

Геннадій БОРЯК
Ярослав ДАШКЕВИЧ
Іван ДИВНИЙ
Любов ДУБРОВІНА
Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Наталія КАРПОВЕЦЬ
Олександр КОВАЛЕНКО
Юрій КОЧУБЕЙ
Богдан МЕДВІДСЬКИЙ
Всеволод НАУЛКО
(заступник голови)
Майя ПРИТИКІНА
Павло СОХАНЬ
(голова)
Валерій СТАРКОВ
(відповідальний секретар)

Частковий чи повний передрук, а також відтворення у будь-якому вигляді без дозволу Інституту рукопису Національної Бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ забороняється

Підготовлено на комп'ютерному обладнанні, наданому Інститутові української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України Фондом Катедр українознавства (ФКУ) при Гарвардському Університеті США.
Програма українознавчих досліджень, фундатором якої є ФКУ, фінансується за рахунок благодійних пожертв українських громад США та Канади

© Інститут рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського, 1999
© Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1999

ISBN 966-02-1066-3

Від упорядників

Увазі читача пропонується другий, заключний том видання "Д.П. Де ля Фліз. Альбоми", що містить найбільший і найцікавіший альбом Домініка П'єра Де ля Фліза, французького лікаря, який обрав своєю батьківщиною Україну*.

Перший том видання одержав високу оцінку наукової громадськості. Зокрема, часопис "Всесвіт" (1998. – № 3. – С. 190) писав: "На сьогоденному книжному ринку не часто зустрінеш видання, виконане з такою любов'ю, самовідданістю й ретельністю", а відомий французький історик Даніель Бовуа назвав його "яскравим прикладом франко-українського культурного співробітництва" (Лист Д.Бовуа до Президії НАН України від 23 жовтня 1997 р.).

Альбом Де ля Фліза "Медико-топографічний опис...", що його покладено в основу другого тому, вражає не тільки своїм обсягом (1245 сторінок рукописного тексту французькою і російською мовами), а й змістом – це справжня енциклопедія життя українського селянства першої половини XIX ст. Мету створення альбому і його зміст відтворює назва, подана нами в українському перекладі: "Медико-топографічний опис державних маєтностей Київської округи з зображенням деяких природних витворів рослинного і тваринного світу, разом із статистикою кожного села, їхнім виглядом, зробленим з натури, зображенням селянських костюмів та географічною картою Київської округи".

У цьому альбомі найяскравіше виявилася спрямованість усієї творчої діяльності Де ля Фліза – всебічно допомагати людям зміцнювати здоров'я, поліпшувати життя. Задля цього він і створював свої фундаментальні альбоми, збираючи матеріали з "медичної географії" на предмет дослідження впливу навколишнього середовища на здоров'я людини. Неабиякі знання в галузі медицини він намагався застосувати шляхом глибокого аналізу всієї життєдіяльності людності й тих чинників, від яких вона залежала. Тому він і розглядав явища культури, будь то народний одяг, житло чи обрядовість або особливості природного середовища як чинники впливу на здоров'я людини або джерело поліпшення її життя. Це стосувалося, наприклад, продуктів харчування, що могли правити за ліки, лікувальних властивостей рослин і засобів користування ними, технології виготовлення медикаментів, лікувальної магії тощо.

У основу зазначеного альбому було покладено альбом 1848 р. під тією ж назвою, але значно доповнений і розширений насамперед за рахунок відомостей з етнографії та народної медицини. Альбом, який ми пропонуємо читачеві, є певною мірою підсумком всієї творчої діяльності Де ля Фліза.

Альбом "Медико-топографічний опис..." (1854) належав відомому історику Олександру Лазаревському і зберігається в його фонді Інституту рукопису НБУ ім. В.І. Вернадського Національної Академії наук України (Ф.VIII, 187 (Лаз.15)).

Ця фундаментальна праця поділяється на кілька розділів. У першому з них містяться описи теренів державних маєтностей Київської округи, передусім Київського, Васильківського і Радомишльського повітів, йдеться про кількість населення, демографічні процеси, природні умови краю, зокрема ландшафти, гідрографію, грунти, рослинний і тваринний світ, корисні копалини, етнографічні особливості населення і, головне, можливості раціонального використання навколишнього природного середовища для поліпшення життя людини. Тексти до малюнків рослин і тварин, що публікуються в цьому розділі, містять як оригінальні латинські назви за Де ля Флізом, так і сучасні.

---

* Про життєвий і творчий шлях Де ля Фліза див.: *Де ля Фліз Д.П.* Альбоми. – К., 1996. – Т. 1. – С.7-18.

У наступних двох розділах йдеться про поширені в описуваному регіоні ендемічні та епідемічні хвороби залежно від природного середовища, занять населення і його побутових умов: житла, одягу, обрядовості, народних засобів лікування. Особливий інтерес становлять наведені автором відомості про можливості використання "туземних" медичних заходів для лікування і засоби тогочасної медицини і ветеринарії для їхнього застосування.

У заключному розділі "Докладна статистика кожного поселення Київської округи державних маєтностей", який має надзвичайно велике значення, подано відомості про зовнішній вигляд і типи поселень, кількість людності кожного селища, заняття населення, характер ґрунтів і садиб, вирощувані культури, рослинний світ і фауну, вбрання, найважливіші культові споруди, пам'ятки історії та культури (оборонні вали, поховання, фортеці тощо). Багато уваги приділяється культурі та побуту (народному житлу, одягу, харчуванню, звичаям та обрядам, відмінностям у культурі різних соціальних верств населення). Цей розділ, як і "Відомість" про кількість казенних селян за дев'ятою ревізією, враховуючи великий обсяг видання, подається лише в авторському оригіналі.

При підготовці до видання упорядники намагалися максимально відтворити авторський оригінал. Втім, це вдалося здійснити лише частково, оскільки рукопис містить багато "лакун", можливо, через незавершеність авторського задуму. Разом з тим, враховуючи серійність видання, довелося зменшити розміри авторського формату відповідно до першого тому. Деякі малюнки і сторінки рукопису Де ля Фліза з плином часу зазнали ушкодження (не досить чіткий текст, плями тощо). До того ж альбом ніколи не реставрувався.

Текст альбому подано поряд з факсимільним варіантом у перекладі українською мовою (переклад з французької З. П. Борисюк).

Коментарі до розділів написані співробітниками Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України О.А. Брайчевською, Н.В. Карповець (Руденко), В.А. Старковим, Ю.В. Філіповою, а також біологами М.А. Воїнственським, В.М. Єрмоленком, І.Г. Ємельяновим, В.П. Шарпило, О.В. Корнюшиним, О.О. Байдашниковим, В.І. Монченко, М.М. Щербаком, Й.В. Мовчан, С.П. Вассером, Т.О. Пашкевич.

Оригінал-макет виготовлений М.А. Притикіною і І.В. Стариковською. На першому етапі підготовка видавничого макету здійснювалася за участю працівників Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному О. Пошивайла та І. Пошивайла.

Загальну наукову редакцію видання здійснено В.І. Наулком.

При підготовці до друку даного видання значну допомогу упорядникам надали співробітники Інституту рукопису НБУ ім. В.І. Вернадського НАН України і Катедри української культури та етнографії ім. Гуцуляків Університету Альберта (Канада). Зокрема, вміщені у виданні ілюстрації, зроблені на плівці "Кодак", люб'язно надані фондом Гуцуляків та професором Богданом Медвідським.

Видання здійснено за фінансовою підтримкою Комісії в справах ЮНЕСКО МЗС України, якій ми висловлюємо щиру подяку.

Член-кореспондент НАН України
В.І. Наулко

МЕДИКОТОПОГРАФИЧЕСКОЕ ОПИСАНІЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХЪ ИМУЩЕСТВЪ КІЕВСКАГО ОКРУГА

СЪ ИЗОБРАЖЕНІЯМИ НѢКОТОРЫХЪ ПРОИЗВЕДЕНІЙ ИЗЪ ЦАРСТВЪ РАСТИТЕЛЬНАГО И ЖИВОТНАГО, СЪ ПРИЛОЖЕНІЕМЪ СТАТИСТИКИ ВСЯКАГО СЕЛЕНІЯ СЪ ВИДАМИ СНЯТЫМИ СЪ НАТУРЫ, ИЗОБРАЖЕНІЕМЪ КРЕСТЬЯНСКИХЪ КОСТЮМОВЪ И ГЕОГРАФИЧЕСКОЙ КАРТЫ КІЕВСКАГО ОКРУГА.

Если не возможно что бы люди были всѣ счастливы, надо стараться, сколько возможно уменьшить число несчастныхъ. Ж.Ж. Руссо.

СОСТАВЛЕННОЕ

Докторомъ медицины де ла Фризъ,

Императорской московской медико-хирургической Академіи медико-хирургомъ, членомъ Императорскаго медицинскаго Виленскаго и Кіевскаго общества, и проч.

Состоящимъ при Кіевскихъ Государственныхъ имуществъ старшимъ врачемъ, надворнымъ совѣтникомъ.

Кіевъ
1854

МЕДИКОТОПОГРАФИЧЕСКОЕ

ОПИСАНІЕ

TOPOGRAPHIE

MÉDICALE.

TOPOGRAPHIE MÉDICALE DES DOMAINES IMPÉRIAUX DU CERCLE DE KIEW

ACCOMPAGNÉE DE DESSINS COLORIÉS DE QUELQUES PRODUCTIONS NATURELLES DU RÈGNE VÉGÉTAL ET ANIMAL, AVEC LA STATISTIQUE DE CHAQUE VILLAGE, LEUR VUE PRISE D'APRÉS NATURE, LA REPRÉSENTATION DES COSTUMES DES PAYSANS ET UNE CARTE GÉOGRAPHIQUE DU CERCLE DE KIEW.

S'il est impossible que tous les hommes soyent heureux, tachons qu'il n'y en ait de malheureux que le moins possible. J.J. Rousseau.

PAR

de la Flize docteur en médecine,
Médecin-Chirurgien de l'Académie Impériale, médico-chirurgicale de Moscou, membre de la société Impériale, médicale de Vilna et de celle de Kiew, etc. Médecin principal du cercle des domaines Impériaux de Kiew et de Sevira, Conseiller de cour de l'Empire de Russie.

KIEW.

MDCCCLIV.

Предисловіе.

Полная медицинская топографія, по причинѣ множества предметовъ ее составляющихъ требовала бы сотрудничества многихъ ученыхъ людей, глубоко знающихъ разныя науки, а особенно относящіяся къ естественной исторіи, по этому, трудъ одного человѣка, не смотря на его старанія, представляетъ иногда одинъ только очеркъ, какъ потому что его познанія рѣдко бываютъ столь обширны, что бы онъ могъ знать въ точности медицинскую географію, такъ равно и по причинѣ трудности одному, собрать бы достовѣрныя произведенія духа и описать ихъ. Поэтому принимаясь я могъ ухватить въ эту топографію только краткій очеркъ, хотя не щадилъ ни трудовъ, ни издержекъ, ни времени нужнаго для собранія матеріаловъ находящихся въ Кіевской губерніи, входящихъ въ составъ Топографіи, ибо хотялъ непремѣнно видѣть все собственными глазами, нѣсколько же предѣловъ такихъ, или описываютъ цѣлую страну не выходя изъ своего кабинета, довольствуясь лишь статистическими числеными хотя гдѣ найдутся всѣда и погрѣшности которыя составляютъ фактъ и описанія общія многимъ краямъ.

Я такъ описавъ свойство климата, дѣлно обозрѣвъ въ концѣ въ концѣ всю губернію, останавливался въ каждой деревнѣ принадлежащей Государственнымъ имуществамъ, что бы собрать вѣрныя свѣдѣнія отъ жителей, а особенно отъ старожиловъ въ отношеніи ихъ правленія, совѣтовъ, привѣтствъ и прочаго. Въ тоже время разсматривалъ пространство и мѣстоположеніе, качество почвы, водъ, рѣкъ, прудовъ и луговъ

Avant-propos.

Une Topographie médicale complète, en raison de la quantité d'objets qu'elle embrasse) exigeroit le concours de plusieurs savans, érudits dans diverses sciences, surtout dans celles qui appartiennent à l'histoire naturelle: Il sera facile que le travail d'un seul individu, malgré tous ses efforts, n'est souvent qu'une esquisse, tout parceque, rarement les connaissances sont assez étendues pour connaître spécialement tout ce qui est du domaine de la géographie médicale, que par la difficulté de rassembler, lui-seul toutes les productions naturelles d'un pays et de ses dérivés. En conséquence, je n'ai pas prétendu que des tableaux fut circonscrits dans cette Topographie, malgré que je n'ai épargné ni fatigues, ni dépenses, ni le temps nécessaire pour recueillir les matériaux qu'offre le gouvernement de Kiew; car, j'ai voulu tout voir par moi-même et ne pas imiter ceux qui décrivent un pays sans sortir de leur cabinet, et d'après des statistiques numériques qu'on trouve partout, établissent des faits et font des descriptions communes à beaucoup de contrées.

Ainsi: Après avoir donné des notions sur le climat, j'ai parcouru le gouvernement dans tous les sens, m'arrêtant dans chaque village appartenant aux domaines Impériaux, pour prendre des informations des habitans et surtout des vieillards, relativement à la tradition, aux coutumes, usages, &c. J'ai en même tems reconnu l'étendue et la situation des lieux, la nature du sol, les eaux, les rivières, les étangs et marécages

Хлѣбе и бѣлыхъ горѣ; проходилъ лѣса, разсматривалъ ихъ растительность, состоящую изъ разнообразныхъ деревьевъ, составляющихъ, наблюдалъ какія существенныя произведенія края бы могли царствовать природы, собиралъ главныя медицинскія травы растущія въ Сибири, любопытства ради, составлялъ и сушилъ оныя. Изъ Царства животныхъ, я собиралъ нужныя разныя, главнѣйшія млекопитающія, птицъ, (*) и сосущихъ, малой породы, изъ коихъ предпочитаютъ полезнѣе другихъ сшилъ много съ натуры.

Въ это же самое время я внимательно подробно во все что только можно относилось къ жителямъ, занимался ихъ исчисленіемъ, узналъ ихъ любопытныя, ихъ эпидемическія и болѣзненныя свѣдѣнія, обозначалъ мѣста гдѣ они болѣзни особенно свирѣпствуютъ, вновь въ ихъ жилища, разсматривалъ ихъ устройство, расположеніе, состояніе и вліяніе на здоровье ихъ, присматривался тому какъ они обитаютъ и ослугу хрестьянъ, описалъ пищу или кровъ ихъ и употребленія и представилъ въ краткихъ рисунки сколько можно въ натурѣ отправленіе, ихъ принадлежности. И такимъ

(*) Для помощи рисовальщика можно въ каждомъ городѣ Россійской Имперіи воспользоваться Г. Штатсъ учителями рисованія состоящихъ при Губернскихъ правленіяхъ. Каждый изъ нихъ, по крайней мѣрѣ одинъ долженъ находиться при каждомъ Губернскомъ правленіи.

j'ai observé le nombre et la hauteur des montagnes, j'ai traversé les forêts; examiné leur végétation, leur état et les diverses sortes d'arbres dont elles sont composées, j'ai recherché quelles étoient les productions naturelles du pays dans les trois règnes, j'ai recueilli particulièrement les principales plantes médicinales qui croissent dans le gouvernement, les végétaux vénéneux, les champignons mortifères et comestibles. Dans le règne animal j'ai rassemblé les coquillages des eaux, les principaux insectes, reptiles, amphibies, poissons, oiseaux (*) et mammifères de petite espèce, dont j'ai donné une collection peinte; par moi, d'après nature.

Je me suis occupé, en même tems de tout ce qui a rapport aux habitans et de leur nombre, j'ai étudié leurs constitution, leurs maladies endémiques et épidémiques, j'ai mentionné les lieux où elles sont plus fréquentes. Je suis entré dans les habitations, j'en ai reconnu la construction et la disposition, l'état plus ou moins salubre dans lequel elles se trouvent; j'ai aussi porté mon attention sur les vêtemens et la chaussure des paysans, j'en ai donné une description avec leurs avantages ou leurs inconvéniens, en même tems que leur dessin exécuté d'après nature et avec exactitude, sans

(*) Ils ont été peints d'après la collection faite par le Conseiller d'Etat, Président des Commissions Impériales du Gt. Duché. Ses dessins ont été mis sous les yeux du gouvernement par les soins de la couronne.

видѣ какъ и видалъ ихъ бѣлыя принадлежности, народа что будетъ любопытно и интересно вникнуть узнать различія костюмовъ цѣлаго сего края которые давать понятіе о цѣлой странѣ; о затѣйливости или сложности, что выразить сего рисованія слово сего трудно.

Я присматривался къ нищимъ, которые стоятъ у церкви, и во время поповъ отвѣдывалъ ихъ хлѣба, хушанбевъ и питья и подробно описалъ составъ и приготовленіе этой пищи, присматривался также къ работамъ поселянъ и разныхъ ихъ произведеніи и показалъ опасности возникающія изъ нѣкоторыхъ ихъ ремеслъ; на конецъ наслѣдованіе какія вліяніе имѣютъ на ихъ здоровье обычаи и привычки, суевѣрности нѣкоторыхъ изъ суевѣрій, дѣйствіе которое они часто имѣютъ къ шарлатанамъ, и прот. описалъ ихъ свѣдѣнія поранбашества, пьянствованія и увлеченія какія иногда сіи здѣлать свѣдѣнія принуждаютъ и наставленіями.

Касательно состоянія сношеній христіанъ съ государственныхъ имуществъ, я имѣлъ предметъ только открыть, потому что мои наблюденія собственно и потому что я не имѣлъ права имѣть официальныхъ документовъ

les vagues, ni les embellir, mais les que je les ai vus ordinairement dans leur habits de fête, car il m'a semblé qu'il seroit, à la fois curieux et intéressant de connaître la diversité des costumes dans les communes du gouvernement et par-là dans tout l'état comment on distingueroit clairement l'indigène des habitans, et dans les peintures cela eut été difficile.

J'ai observé quelle étoit la nourriture des villageois, en été, en hiver et pendant les carêmes, j'ai goûté leurs mets, leurs boissons et j'ai donné des détails relatifs à la composition et la préparation de leurs alimens. J'ai examiné les travaux auxquels se livrent les habitans, ainsi que leurs divers industries et j'ai signalé les dangers que comportent quelques-uns des métiers qu'ils exercent; j'ai en outre recherché quelle influence pouvoit avoir sur leur santé, les usages et coutumes, la bizarrerie de quelques unes de leurs croyances, la superstition qui tiennent aux charlatanerie, &c. les maux que produit l'ivrognerie et l'considération qu'on peut attendre de l'exemple et des préceptes des prêtres sur la moral des habitans.

Je n'ai pas besoin de dire que rapport sur l'état de la moralité des paysans des domaines impériaux, parceque mes observations ne comprennent que ceux domaines et que je n'ai pas eu recours des documens officiels.

употребленіе о эндемическихъ и эпидемическихъ болѣзняхъ края, и о ихъ причинахъ, я описалъ народное леченіе и врачебныя средства находящіяся въ Губерніи тѣ которыя можно безъ употребленія для леченія, когда нѣтъ лекарствъ аптекарскихъ, употребляя тѣмъ о медицинскихъ и полицейскихъ средствахъ предупрежденія болѣзней; на конецъ описавъ эпизоотическія болѣзни и способы ихъ леченія.

Обѣзжая неоднократно разныя Кіевскую Губернію, я замѣтилъ что обширное отношеніе округа или уѣзда представляло бы только не достаточныя свѣдѣнія о многихъ предметахъ статистическихъ которые необходимо упомянуть въ частности, ибо различія имѣютъ даже ближнихъ одно отъ другого и не всѣмъ обширнымъ свѣдѣніямъ часто очень рѣдки, такъ напримѣръ, одна деревня лежитъ на почвѣ плодоносной, другая въ сосѣдствѣ находится среди безплодныхъ и песчаныхъ равнинъ, одна лежитъ близъ лѣса или горы, другая на берегу реки гдѣ часто бываетъ наводненіе, надъ рѣчкою или прудомъ, или среди болота, или на открытой равнинѣ подверженной дѣйствію всѣхъ ветровъ гдѣ не достаетъ воды и проч. Эти столь различныя

Après avoir mentionné les maladies endemiques et épidémiques du pays, ainsi que de leurs causes, j'ai parlé de la médecine populaire et ensuite des moyens médicaux qu'on trouve dans le gouvernement et qu'on peut employer pour leur traitement, quand on manque de médicaments pharmaceutiques; puis j'ai cité les moyens de police et médicaux qui peuvent quelquefois prévenir les maladies; enfin j'ai donné des détails sur les maladies épizootiques et leur traitement.

Après avoir, plusieurs fois, parcouru le gouvernement de Kiew, j'ai été à même de juger que la description générale du cercle ou même de chaque district ne donneroit que des notions imparfaites des diverses circonstances qui appartiennent aux localités, et qu'il étoit nécessaire de connoître en particulier, parceque la différence des lieux est souvent très tranchée, quoique voisine; j'ai observé, par exemple; que le sol d'un village est fertile, que celui qui est à sa proximité est ingrat et sablonneux, que l'un est proche de vastes forêts, ou dominé par de hautes montagnes, qu'un autre est situé sur le bord d'une rivière, sujet à être inondé, ou d'un ruisseau, d'un étang, ou milieu de marécages, ou dans une plaine exposée à tous les vents et où l'eau manque &c. Il en suit donc que des positions

мѣстоположенія имѣютъ весьма большое вліяніе, не только на болѣзненность, но и на состояніе ихъ здоровья, ибо, въ одномъ мѣстѣ обывватель почти всегда обливенъ потомъ а въ другомъ на почвѣ безплодной скуденъ. Въ мѣстахъ приносящихъ въ лѣсахъ обиліе строеваго лѣса и отопленія, въ другихъ не совершенный недостатокъ онаго. Здѣсь сіе получаетъ изданія и съ большими издержками и отопленіе добываютъ съ трудомъ изъ топкихъ степей или болотъ и топятъ только соломою или хворостомъ. Въ иныхъ мѣстахъ избы бѣдныя, худо построенныя, опушенныя, иногда вполнѣ необнесенныя изъ соломы, и часто нельзя въ нихъ жить безъ опасности, и отъ сего происходитъ тоже большое вліяніе имѣющія столь значительное вліяніе на здоровье, бываетъ то здоровье то вредное.

Тоже бываетъ въ мѣстахъ болотистыхъ или отдаленныхъ отъ водъ въ которыхъ безпрестанно господствуютъ болѣзни которыя въ другихъ мѣстахъ не появляются, иногда одинакія во всю вотрастаютъ въ различныхъ частяхъ одной деревни; то разнообразность ея положенія. Въ слѣдствіе этихъ обстоятельствъ; для удобнѣйшаго обозрѣнія положенія каждой мѣстности и пріятныя

si différentes apportent aux habitans une grande diversité dans leurs bienêtre et dans leurs maladies; car, souvent, il y a abondance dans un lieu de ce qui manque dans un autre. Là il y a presque toujours de riches moissons, et ailleurs le sol est le plus souvent stérile. Dans les localités où les forêts sont à proximité, il y a abondance de bois de construction et de chauffage, dans d'autres il y a dénuement et on ne peut s'en procurer qu'en allant le chercher loin, ou le charroyant à grand'peine. Dans des terrains plongeux ou sablonneux, et on n'y chauffe qu'avec de la paille. Dans ces lieux, les chaumières sont misérables, mal construites, délabrées et quelquefois bâties avec de l'osier ou même de la paille), aussi ne peut-on quelquefois les habiter, sans danger; ainsi, elles sont tantôt saines et tantôt insalubres, il en résulte donc une influence très remarquable sur la santé des habitans.

Il en est de même des lieux marécageux ou de ceux qui sont éloignés des eaux: dans les premiers, il existe presque constamment des maladies dont les autres sont exemptes; ce qui se reconnoît quelque fois dans les diverses parties d'un village. Il s'en suit, que pour embrasser à la fois la situation et l'état de la santé chaque localité, ainsi que pour connoître en détail les améliorations dont tel ou tel lieu est-

возможныхъ улучшеній и средствъ въ томъ или другомъ мѣстѣ, а также для яснѣйшаго понятія и состоянія каждой деревни, я нашелъ необходимымъ прибавить къ Топографіи моей, статистику каждой деревни, которая послужитъ дополненіемъ сей топографіи. Этотъ трудъ мой, между прочимъ, удостовѣритъ можетъ, что свѣдѣнія мои я почерпалъ, обозрѣвая страну на всемъ ея протяженіи и наблюденія мои дѣлалъ на мѣстахъ; но поэтому трудно показать положеніе мѣстности посредствомъ простаго описанія, то я рѣшилъ, что снятый съ натуры видъ каждой деревни представитъ идею болѣе полную, ибо однимъ взглядомъ можно обнять цѣлое мѣсто и судить о положеніи онаго; по этому предпринялъ съ рисовать на мѣстѣ видъ каждаго мѣстечка и селенія принадлежащихъ Государственнымъ имуществамъ, для чего искалъ всегда положеніи самыхъ выгодныхъ, хотя часто не легко было найти пунктъ съ котораго бы можно было удобно обнять взоромъ ихъ пространство, особенно если оно было больше или окруженное лѣсами. Притомъ я всегда избиралъ мѣсто съ котораго бы видны были церкви, причемъ составлялъ и географическіе карты Кіевскаго округа Государственныхъ имуществъ.

Я хотѣлъ было, для того что бы трудъ мой былъ полнѣе пользоваться содѣйствіемъ тѣхъ которые по своей

susceptible, j'ai pensé qu'une statistique était indispensable pour pouvoir juger de l'état de chaque village en particulier et qu'elle serait le complément de ma topographie. Le travail démontrera d'ailleurs que c'est en parcourant le pays, dans tous les sens et sur les lieux que j'ai recueilli mes observations; mais, comme il est difficile de faire connaître les positions et les localités par une simple description, j'ai cru que la peinture en donnerait une idée plus complète; puisque, par un simple coup d'oeil on peut juger de la disposition d'un lieu et saisir son ensemble; j'ai donc résolu de peindre sur place la vue de chaque bourg ou village appartenant aux domaines Impériaux, en cherchant toujours les positions les plus avantageuses, quoique c'est avec peine, souvent que j'ai trouvé le point de vue d'où l'on pouvoit embrasser leur étendue, surtout si elle étoit grande ou s'ils étoient environnés de forêts, choisissant toujours une place d'où l'on apperceroit les églises. De plus j'ai fait moi-même une carte géographique des biens appartenant au cercle de Kiew.

J'eus désiré, pour rendre mon travail plus complet, être aidé de ceux qui auroient pu, par leur érudition particulière dans les sciences topographiques, me communiquer

опытности въ наукахъ, особенно топографическихъ, могли бы мнѣ сообщить свои наблюденія, но обстоятельства и разстояніе не дозволили имѣть этого пособія, равно я не могъ получать и отъ правительства никакихъ документовъ и свѣдѣній, я долженъ былъ самъ заниматься, и моя топографія и статистика составлена изъ собственныхъ моихъ изслѣдованій на мѣстахъ.

Это сочиненіе мое писано по руски и по французски; можно легко узнать что первый изъ сихъ языковъ не есть моимъ отечественнымъ, по этому, прошу нисходительности къ погрѣшностямъ противъ онаго, ибо, не смотря на мои старанія, я лучше писать не могъ.

leurs observations; mais les circonstances et les distances m'ont privé de ce secours; j'ai du travailler seul, et je n'ai pu recevoir de l'autorité ni documens ni renseignemens; ainsi ma Topographie et la Statistique ont été faites, d'après mes propres recherches sur les lieux.

Mon ouvrage est écrit en langue russe et française. On reconnaîtra facilement que la première n'est pas ma langue maternelle, et je demande indulgence à cet égard, car malgré mes efforts, je n'ai pu mieux écrire.

Медикотопографическое Описаніе Государственныхъ имуществъ.

Médicotopographie des Domaines Impériaux.

Медикотопографическое Описаніе Государственныхъ имуществъ Кіевскаго Округа.

Médicotopographie des domaines Impériaux du cercle de Kiew.

Пространство и Раздѣленіе Государственныхъ имуществъ Кіевскаго округа.

Городъ Кіевъ находится подъ 49 = 20 долготы и 50 = 12 широты на берегу рѣки Днѣпра называвшейся въ древнія времена Борисѳеномъ.

Въ Кіевской губерніи Государственныя имущества простираются отъ одного конца ея до другаго на пространствѣ 300 верстъ. Земли лежащія у г. Кіева простираются до 110 верстъ отъ сего города на сѣверъ а земли ихъ простираются до 215 верстъ на юго-востокъ, частію по берегу р. Днѣпра, а земли находящіяся на западѣ частію доходятъ до 150 верстъ.

Земли Государственныхъ имуществъ въ Кіевской губерніи раздѣляются на три округа: 1° Кіевскій, 2° Черкаскій, а 3° Сѣверскій.

Etendue et Division des domaines Impériaux du cercle de Kiew.

La ville de Kiew est située au 49° dégré, 20 minutes de longitude et au 50° dégré 12 minutes de latitude, sur les bords du fleuve Dniepr, anciennement le Borysthène.

Dans le gouvernement de Kiew, Les domaines Impériaux sont disposés d'une extrémité à l'autre sur une étendue de 300 verstes; les terres situées au dessus de la ville de Kiew, s'étendent à 110 verstes au nord, et celles situées au dessous de cette ville se prolongent jusqu'à 215 verstes au sud-est et en partie le long du Dniepr; celles situées à l'ouest s'étendent jusqu'à 150 verstes.

Les terres des domaines Impériaux du gouvernement de Kiew sont partagées en trois cercles, savoir: 1° Celui de Kiew, 2° de Tcherkass, 3° de Sewsk.

Киевский округ Государственныхъ имуществъ состоитъ изъ отдаленныхъ, по пространству участковъ земли и находится въ трехъ уездахъ: Кіевскомъ, Радомысльскомъ и Васильковскомъ.

Кіевскій уездъ имѣетъ 16 обществъ сплошно живущихъ въ: 1ъ Хотовское, 2ъ Гуздовское, 3ъ Димитровское, 4ъ Шрилявское, 5ъ Выгачевское, 6ъ Жуковское, 7ъ Стайковское,(*) 8ъ Черняховское, 9ъ Обуховское,(*) 10ъ Велико Бугаевское, 11ъ Плевахское, 12ъ Комуховское, 13ъ Бѣлогородское, 14ъ Петро Павловское, 15ъ Старо Петровское 17ъ Двѣчерское.

Радомысльскій уездъ имѣетъ 8 обществъ почти сплошно живущихъ въ каждомъ селеніи. 1ъ Черноѣрыльское, 2ъ Шепелинское, 3ъ Варовичское, 4ъ Максимовичское, 5ъ Шершневское, 6ъ Слободское, 7ъ Ромневское; 8ъ Коленское.

Васильковскій уездъ имѣетъ 6 обществъ тоже сплошно живущихъ въ каждомъ селеніи, 1ъ Веприковское, 2ъ Фастовское, 3ъ Янишское, 4ъ Васильковское, 5ъ Ославанское, 6ъ Варахтянское.

Кіевскій уездъ лежитъ на правомъ берегу Днѣпра, простираясь отъ города Кіева къ югу на 70 верстъ, къ сѣверу на 35 верстъ, а къ западу, самая большая его ширина 48 верстъ и имѣетъ видъ почти треугольника, но Двѣчерское общество отдѣлено и окружено частными имѣніями, оно находится въ 35 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверъ, въ 5ти верстахъ отъ р. Днѣпра, длина на 15 верстъ а ширина 21.

Радомысльскій уездъ заключаетъ 8 обществъ отдаленныхъ одно отъ другаго на равныя пространства, исключая Варовичскаго и Максимовичскаго которыя соединены, а имѣнно Черноѣрыльское общество.

(*) Къ сему обществу принадлежитъ одно селеніе Щучинка находящееся въ 30 верстахъ и состоящее отдѣльно имѣніе окружено частными владѣніями въ которомъ 100 душъ

(**) Къ сему обществу принадлежитъ одно селеніе Оленовка отстоящее на 20 верстъ и тоже. окружено отдѣльное имѣніе окружено частными владѣніями, въ коемъ числится 249 душъ.

Le cercle des domaines Impériaux de Kiew, se compose de plusieurs terres séparées et éloignées les unes des autres, a des distances diverses, dans les trois districts de Kiew, de Vasilkow, et de Radomysl.

Le district de Kiew, possède 16 communes réunies les unes aux autres, savoir: 1° celle de Khotow, 2° Gozdow, 3° Dmitrowska, 4° Tripolie, 5° Vitatchew, 6° Jouravski, 7° Staïki, (*) 8° Tchernianow, 9° Oboukhow.(**) 10° Velikie Bougaew, 11° Ylevakha, 12° Kojoukow, 13° Bielogorod, 14° Petro-Pavlow, 15 Staro Petrowski, 16° Dhimer.

Le district de Radomysl possède 8 communes séparées les unes des autres à diverses distances, savoir: 1° celle de Tchernobil, 2° Chepelitchi, 3° Varovitchi, 4° Maximovitchi, 5° Chershniew, 6° Slobodka, 7° Rojew, 8° Kolennski.

Le district de Vassilkow possède 6 communes réunies savoir 1° celle de Veprix, 2° Fastow, 3° Pliczkski, 4° Vassilkow, 5° Oslavanska, 6° Baraczi.

Le District de Kiew s'prolonge d'un côté sur la rive droite du Dniepor, au midi de cette ville sur une étendue de 70 verstes et au nord sur celle de 35 verstes, enfin au couchant; sa plus grande longueur est de 48 Verstes, sa forme est presque triangulaire; mais la commune de Dhimer se trouve séparée et entourée par des terres de particuliers. Elle est située a 35verstes de Kiew au nord, et à 3 verstes du Dniepor. Sa longueur est de 15 verstes et sa largeur de 21.

Le district de Radomysl possède 8 communes séparées les unes des autres à diverses distances, excepté celle de Varovitchi et de Maximovitchi qui sont réunies, savoir: 1° la commune de Tchernobil située

(*) A cette commune est adjoint le village de Tchutchinska qui compte 100 paysans et est éloigné de 30 verstes de Staïki. Il forme un bien séparé et entouré de terres de particuliers.

(**) A cette commune est adjoint le village de Semenowka qui compte 249 paysans, il est éloigné de 20 verstes d'Obuchow, Il forme un bien séparé entouré de terres de particuliers.

лежащая на обоихъ берегахъ рѣки Припети, отстоитъ отъ г. Кіева на 90 верстъ къ сѣверу а отъ г. Радомысля на 96 верстъ, длина отъ юга къ сѣверу 15 верстъ а отъ востока къ западу 12 верстъ.

2°. Рожевское общество находится въ 64 верстахъ отъ г. Кіева къ западу а въ 18 верстахъ отъ г. Радомысля къ востоку; длина его 30 а ширина 10 верстъ.

3°. Шепеличское общество находится на границѣ Минской губерніи, на правомъ берегу рѣки Припети въ 100 верстахъ отъ г. Кіева къ сѣверу и въ 95 отъ г. Радомысля, длина его 30 а самая большая ширина 7 верстъ.

4° и 5°. Варовичское и Максимовское общества отстоящія къ сѣверу на 80 верстъ отъ г. Кіева и на 60 отъ г. Радомысля; протяженіе ихъ въ длину 30 въ ширину 26 верстъ. Рѣка Ушъ раздѣляетъ ихъ на двѣ половины, изъ которыхъ большая составляетъ Варовичское общество имѣющее 32 версты длины, а меньшая Максимовичское общество имѣющее 30 верстъ длины а 18 верстъ большой ширины. Къ сему послѣднему принадлежитъ еще отдѣльная деревня Кропивна.

6°. Слободское общество находится на границѣ Волынской губерніи въ 100 верстахъ отъ г. Кіева къ западу и въ 24 отъ г. Радомысля, оно состоитъ изъ двухъ отдѣльныхъ, одно отъ другаго отстоящихъ на 7 верстъ имѣній. 1°. Слободки и 2°. Видибора изъ коихъ въ первомъ числится 263 а второмъ 153 жителей.

7°. Шершневское общество находится на границѣ Волынской губерніи въ 118 верстахъ отъ г. Кіева къ сѣверо-западу и въ 39 верстахъ отъ г. Радомысля къ сѣверу; длина его 20 верстъ а ширина 10.

Васильковскій уѣздъ заключаетъ 4 соединенныя общества а именно: 1°. Васильковское, 2°. Плисецкое, 3°. Фастовское, а 4°. Веприковское.

sur les deux rives du fleuve Propiète à 90 verstes de Kiew au nord et à 96 verstes de Radomysl. Son étendue du midi au nord est de 15 verstes et du levant au couchant de 12 verstes.

2°. La commune de Rojew est située à 64 verstes de Kiew et à 18 verstes de Radomysl, à l'est, sa largeur est de 20 verstes, et sa longueur de 10.

3°. Celle de Chepelitchi est située sur la frontière du gouvernement de Minsk sur la rive droite du fleuve Propiète, à 100 verstes de Kiew au nord et à 95 de Radomysl, sa longueur est de 30 verstes, et sa plus grande largeur de 7 verstes.

4° et 5°. Les communes de Varovitchi et de Maximovitchi forment une seule terre située à 80 verstes de Kiew au nord et à 60 verstes de Radomysl au nord; elle a 30 verstes de longueur et 26 de largeur. La rivière Ouchala divise en deux parties inégales dont la moindre forme la commune de Varovitchi qui a 32 verstes de longueur et 3 dans sa plus grande largeur. La commune de Maximovitchi a 30 verstes de longueur et 18 verstes dans sa plus grande largeur, elle possède en outre un village séparé Krapivna.

6°. La commune de Slobodka est située sur les frontières du gouvernement de Volhynie, elle forme deux biens séparés, éloignés l'un de l'autre de 7 verstes à 100 verstes de Kiew à l'ouest, et à 24 verstes de Radomysl à l'ouest. Le 1er Slobodka contient 263 paysans et le 2e Vidibor 153.

7°. La commune de Cherchni est située sur la frontière du gouvernement de Volhynie à 118 verstes de Kiew au nord ouest, et à 39 verstes de Radomysl au nord; sa longueur est de 20 verstes et sa plus grande largeur de 10.

Le district de Vassilkow contient 4 communes réunies savoir celles de Vassilkow, de Plicetzki, de Pastow et de Veprik.

Вѣдомость

о числѣ ревискихъ душъ казенныхъ крестьянъ обоего пола по 9 народовой переписи подвѣдомственныхъ Кіевскому окружному управленію Государственныхъ имуществъ.

№ селенія	Названіе обществъ и селеній	Число душъ: Мужескаго пола	Число душъ: Женскаго пола
	Кіевской уѣздъ.		
1.	**Хотовскаго общества**		
1.	Въ С. Хотовѣ	253	277.
2.	С. Лясникахъ	164	182
3.	С. Пироговѣ	145	156
4.	Д. Старой Веты	42	42
5.	Д. Новой Веты	62	67
6.	Д. Мышаловкѣ	65	105
7.	Д. Низшей Мыбеди Домневкѣ	17	17
8.	С. Гатнаго	307	319
9.	С. Крюковщины	209	217
10.	Хутора Шахравщины	65	76
11.	Предмѣстья Печерскаго Звѣринца	75	89
12.	Выдубицкаго Звѣринца	20	26
13.	Печерскаго Фурштата	17	16
14.	Хутора Пилипа	3	8
		1443	1598
2.	**Гвоздовскаго общества**		
15.	Въ С. Гвоздова	422	473
16.	С. Рословичъ	518	587
17.	С. Ходосовки	301	329
18.	С. Кренича	111	116
		1352	1505
3.	**Дмитровскаго общества**		
19.	Въ С. Великихъ Дмитровичахъ	541	534
20.	Д. Старыхъ Безрадичахъ	375	395
21.	С. Малыхъ Дмитровичахъ	220	244
22.	С. Новыхъ Безрадичахъ	164	186
23.	Хутора Козына	161	182
24.	С. Подгорецъ	411	439
25.	Д. Козаковъ	40	40
		1912	1019
4.	**Трипольскаго общества**		
26.	Въ М. Триполѣ	972	1034
27.	Д. Деревяной	322	365
28.	Д. Щербановкѣ	199	187
29.	Д. Слодневки	183	185
		1676	1771
5.	**Вытачевскаго общества**		
30.	Въ С. Вытачевѣ	682	711
31.	С. Халепы	365	633
		1047	1344
6.	**Жуковскаго общества**		
32.	Въ С. Жуковцахъ	639	656
33.	С. Долинѣ	389	415
34.	С. Красномъ	202	295
35.	Д. Козіевкѣ	95	101
		1385	1467
7.	**Стайковскаго общества**		
36.	Въ С. Стайкахъ	1066	1105
37.	С. Стрѣтовкѣ	716	774
38.	С. Щучинкѣ	105	122
		1887	2001
8.	**Черняховскаго общества**		
39.	Въ С. Черняховѣ	1549	1625
40.	С. Веремѣ	412	429
41.	Д. Новоселкѣ	179	193
		2140	2247
9.	**Обуховскаго общества**		
42.	Въ М. Обуховѣ	1371	1480
43.	Д. Семеновкѣ	282	304
		1655	1784
10.	**Великаго Бугаевскаго общества**		
44.	Въ С. Велико Бугаевкѣ	981	997
45.	С. Крущинкѣ	243	254
46.	С. Камбиковѣ	178	193
47.	Д. Малой Бугаевкѣ	152	181
48.	Слободкѣ Котачевой	83	86
		1637	1711
11.	**Глевахскаго общества**		
49.	Въ С. Глевахѣ	581	644
50.	Д. Будаевкѣ	182	177
51.	С. Боярки	333	364
52.	Д. Юровкѣ	143	161
53.	Почтовой Ветѣ	38	50
54.	Д. Маркалевкѣ	156	170
55.	С. Янковичъ	369	416
		1802	1982

Ведомость о числе ревизских душ по уездам.

№ строки	Названіе обществъ и селеній.	Число душъ: мужескаго пола.	женскаго пола.
12.	**Кожуховскаго общества**		
56.	Въ С. Кожуховкѣ	478	397
57.	Д. Ермановкѣ	126	124
58.	Д. Даниловкѣ	139	148
59.	С. Сѣнтѣ	180	189
60.	С. Засѣрьи	267	264
61.	Хуторъ Шалютанка	125	133
13.	**Благородскаго общества**	1305	1297
62.	Въ м. Благородкѣ	602	765
63.	Д. Гобрицѣ	151	160
64.	Д. Жерновкѣ	192	203
65.	Д. Звонковой	78	84
66.	Хуторъ Сподарецъ	31	36
67.	Д. Лизовкѣ	31	27
68.	Хуторъ Пилиповецъ потокъ	10	8
14.	**Петро Павловскаго общества**	1175	1231
69.	Въ С. Петро Павловской Боршаговкѣ	306	314
70.	С. Софійской Боршаговкѣ	236	266
71.	С. Братской Боршаговкѣ	127	111
72.	Д. Миколаевской Боршаговкѣ	79	69
73.	Д. Михаиловской Боршаговкѣ	96	97
74.	Д. Совкахъ	89	109
75.	С. Ельшарѣ	198	216
76.	С. Жеданахъ	260	251
77.	Д. Романовкѣ	34	30
78.	Хуторъ Шулявшина	8	7
79.	Предмѣстье Плисковъ	6	1
80.	Предмѣстье Кудравцы	0	1
81.	Хуторъ Анскій	0	0
15.	**Старо Петровскаго общества**	1457	1514
82.	Въ С. Вышгородѣ	319	388
83.	С. Старыхъ Петровцахъ	315	318
84.	С. Акотенѣ	185	197
85.	Д. Корасцѣ	129	141
86.	Х. Гуты	47	45
87.	Х. Пивной Мощунъ	31	41
88.	Х. Горянки	40	34
89.	С. Шостьшинъ	41	49
16.	**Двмерскаго общества**	1107	1223
90.	Въ м. Двмерѣ	486	493
91.	С. Котюжанкѣ	391	357
92.	Гуты Котюжанскія	59	63
93.	Рудня Котюжанской	0	0
		493	913.

№ строки	Названіе обществъ и селеній	Число душъ: мужескаго пола.	женскаго пола.
	Радомышльскій уѣздъ		
17.	**Черновильскаго общества**		
94.	Въ Д. Лѣсѣ	124	133
95.	Д. Тарашевѣ	211	205
96.	Д. Старосѣлы	76	80
97.	Д. Кошевахъ	70	77
98.	Черновильской юридикъ	61	65
18.	**Шепелицкаго общества**	542	591
99.	Въ С. Новыхъ Шепелицахъ	199	230
100.	Рудня Саранъ	44	59
101.	Д. Хомяровкѣ	35	46
102.	Д. Конѣвкѣ	89	92
103.	Д. Старыхъ Шепелицахъ	189	234
104.	Д. Гастополовкѣ	204	250
105.	Д. Рудкѣ	48	50
106.	С. Демковичахъ	90	96
19.	**Заровитскаго общества**	978	1057
107.	Въ С. Заровитахъ	225	212
108.	С. Табловитахъ	141	149
109.	Д. Карановкѣ	47	47
110.	С. Мартиновичахъ	362	360
111.	Рудня Старо Павловичской	0	0
112.	—— Кіевецкой	0	0
113.	Буда Старо Заровичская	32	31
114.	Д. Касанахъ	203	201
115.	Д. Сѣвшанка	77	71
116.	С. Луганки	167	169
117.	С. Стечанка	106	139
118.	Д. Плавницы	330	326
119.	Д. Десятировки	32	38
120.	Д. Хвастовской юридикъ	28	29
121.	Рудня Плавницкой	0	0
122.	—— Малой кошилевки	0	0
20.	**Максимовичского общества**	1430	1790
123.	Въ Д. Мартиновичахъ	230	252
124.	Буда Максимовичской	0	0
125.	Рудня Боборицкой	8	5
126.	Рудня Рѣдкой фабричной	16	16
127.	Д. Радевки	139	148
128.	Д. Драчиновкѣ	52	70
129.	Слобода Жуковка	10	14
130.	Д. Аѳонасовкѣ	91	109
131.	Д. Боярѣ	132	128
132.	Д. Славковкѣ	107	99
133.	Д. Противкѣ	86	79
		871	919

Ведомость о числе ревизских душ казенных крестьян.

ст.	Названіе обществъ и селеній	Число душъ	
		мужескаго пола	женскаго пола
21	**Шершневскаго общества**		
134	Въ Д. Хотиновки	232	234
135	С. Новаяхъ	299	327
136	С. Шершняхъ	186	176
137	Р. Старицахъ	63	64
138	Д. Соболевки	32	36
139	Рудни Шершневской	62	62
140	Слободки Осиповскихъ	23	17
141	Рудни Ивитт	0	0
		897	986
22	**Слободскаго общества.**		
142	Въ С. Слободки	263	262
143	С. Звидвигора	153	136
144	Части д. Сотавокъ	7	5
145	Д. Хворостилевки	0	0
		423	401
23	**Ротневскаго общества**		
146	Въ сл. Ротневъ	239	270
147	С. Синицахъ	293	232
148	С. Любовицы	190	167
149	Д. Боровой	73	86
150	Д. Комаровки	65	71
151	Р. Комаровской	34	31
152	Части Комаровской	14	19
153	Слободки Жилуновки	12	7
		920	883
24.	**Коленскаго общества**		
154	Въ С. Коленцахъ	208	214
155	С. Обуховичахъ	557	612
156	Д. Станишовки	82	117
157	Д. Аксеновки	85	76
158	Д. Шпилевки	220	245
159	Рудни Шпилевской	84	82
		1236	1346
	Васильковскій уѣздъ		
25	**Вепрюковскаго общества**		
160	Въ С. Вепрюкахъ	225	228
161	Д. Скригаловки	206	189
162	Д. Сотавокъ	153	147
163	Д. Дмитровки	58	63
164	Д. Войцехъ	161	173

ст.	Названіе обществъ и селеній	Число душъ	
		мужескаго пола	женскаго пола
165	Въ С. Прилипкахъ	111	128
166	Д. Яроцковки	100	113
167	С. Дорошихъ	271	1
168	Д. Хощіевки	134	135
169	С. Горностаевки	294	335
170	Д. Сиеновки	162	161
171	Д. Жабуновки	0	0
26	**Фастовскаго общества**	1949	2032
172	Въ м. Фастовѣ	215	224
173	С. Кодлубицъ	370	341
174	Части Кодлубицъ	63	77
175	С. Снигировки	94	113
176	С. Великой Снитинки	702	715
177	Д. Малой Снитинки	143	143
178	С. Малой Офирной	31	37
179	Д. Червоной	169	204
180	Д. Коротнихъ	149	156
181	Д. Фастовцы	182	181
182	Хутора Волынцы Сотавахъ	23	21
		2166	2214
27	**Плисецкаго общества**		
183	Въ С. Плисецкихъ	1054	1087
184	С. Потоваковки	711	760
185	С. Большой Сурмной	199	192
186	Д. Первозы	88	69
187	Д. Сотановки	9	9
188	Д. Боровой	0	0
28	**Васильковскаго общ.**	2061	2117
189	Въ Г. Васильковѣ	1148	1211
		1148	1211
29	**Ольшанскаго общества**		
190	М. С. Ольшанки	1032	1003
191	С. Тростянки	797	761
		1829	1766
30	**Барахтянскаго общества**		
192	Въ С. Барахтахъ	867	905
193	С. Погребищъ	257	256
		1124	1251
	Всего обоего пола	41,158	44,036

Мѣстоположеніе.

Situation des lieux.

Мѣстоположеніе ровное, гористое, ниское и возвышенное.

Равнины.

Въ Кіевскомъ уѣздѣ въ обществахъ: Стайковскомъ, Горнаховскомъ, Трипольскомъ, Ивитаховскомъ, Жуковскомъ, Обуховскомъ, Петропавловскомъ, Красногородскомъ, Старо Петровскомъ, Яковчинскомъ и Кожуховскомъ, Хотовскомъ, Ходовскомъ, Бучаковскомъ и Дмитровскомъ, Равнины перерѣзываются долинами, зелеными лугами, оврагами и горами, установя холмами и вообще всѣмъ плодородіемъ, почти всегда напоминаютъ благословенныя окрестности. Въ двухъ послѣднихъ обществахъ, поверхность земли хотя и ровная, но почва ее песчаная, и не плодородная.

Въ Васильковскомъ уѣздѣ находятся болѣе равнинъ нежели перерѣзанныхъ долинами и оврагами, но не столь плодоносныхъ какъ въ Кіевскомъ, особенно пространныя равнины находятся въ обществахъ Фастовскомъ, Ветриковскомъ и въ Ташлыкскомъ обществѣ составляющіе вообще равнину.

Въ Радомысльскомъ уѣздѣ поверхность земли почти вездѣ равная, но почва земли песчаная и не плодородная. Въ Обществахъ Чернобыльскомъ, Ронжевскомъ, Шепелинскомъ, Варовичскомъ, Максимовичскомъ, Слободскомъ, Шершневскомъ есть нѣсколько лѣсовъ. 5.

Горы.

Въ Кіевскомъ уѣздѣ много горъ на берегахъ Днѣпра. Позимяхъ обществъ Стайковскаго, Горнаховскаго, Трипольскаго, Ватичевскаго, Жуковскаго, Обуховскаго, Петропавловскаго, и

Situation des lieux.

Plaines, Montagnes, Lieux bas ou élevés.

Plaines.

Dans le District de Kiew, dans les communes de Staïki, Schernianow, Tripolie, Vitatchew, Jarowsi, Obouzhow, Petro Pawlowski, (Bielogorodka), Stari Petrowsi, Gloumka, Kojuzhowska, Khotow, Gwozdow, Bouchanka, et Dmitrowska, les plaines sont entrecoupées de vallées, de ravins, de coteaux et de Montagnes, elles sont généralement fertiles, ordinairement couvertes chaque année d'abondantes et riches moissons, Elles offrent aussi beaucoup de verts prairies. Dans la commune de Dhimer, le terrain est plat, sablonneux et ordinairement stérile.

Dans le District de Vassilkow, les plaines sont plus rares et moins étendues que dans celui de Kiew; elles sont moins entrecoupées de ravins et de coteaux. Dans la commune de Wielgyi, le terrain est généralement plat et il y a de grandes plaines dans celle de Jaslow et de Vépric.

Dans le District de Radomysl, les plaines sont très nombreuses, car le terrain est bas, elles sont sablonneuses et stériles. Il y a beaucoup de prairies dans les communes de Tchernobyl, Rojew, Chepelitchi, Varovitchi, Maximovitchi, Slobode et Cherchni.

Montagnes.

Les montagnes sont nombreuses dans le District de Kiew et sur les bords du Dniepre, dans les communes de Staïki, Schernianow, Tripolie, Vitatchew, Joukowski, Obouzhow, Petro Pawlowski, Bielogorodka,

Васильковскаго, горы сіи довольно возвышенны, а на земляхъ Звездовскаго, Бучаевскаго, Дмитровскаго, цѣ низки и не такъ высоки а въ Дмитровскомъ горъ вовсе нѣтъ.

Въ Васильковскомъ уѣздѣ находятся нѣсколько горъ, преимущественно на земляхъ обществъ Васильковскаго, а въ Плисецкаго и Фастовскаго мало и высота ихъ не значительна. Въ Ветриковскомъ, исключая селеній Прашковки и Ярошовки ихъ во всѣ нѣтъ.

Мало такихъ горъ въ Радомышльскомъ уѣздѣ; однако на Черноовѣвскихъ обществъ земляхъ есть нѣкоторыя посредственной высоты; а на земляхъ обществъ Шепелицкаго, Варовицкаго, Максимовичскаго, Слободскаго, и Шершневскаго, горъ не встрѣчается).

Низкія Места.

Низкія места находятся преимущественно въ Кіевскомъ уѣздѣ по берегамъ рѣки Днѣпра той части затопляемой этою рѣкою.

Въ Трипольскомъ обществѣ низменная часть селенія Трипольи въ числѣ 4 деревень Зледневскую заключающую въ себѣ 60 домовъ и 162 души крестьянъ, почти ежегодно затопляются и въ 1845 году убыло ужасно много домовъ водою, посѣвы крестьянъ уничтожены, вытекла совсѣмъ изъ имущества и потопилось много скота.

Въ обществѣ Хотовскомъ деревня Вета состоящія изъ 20 домовъ построенныхъ на берегу рѣки Днѣпра и заключающая 63 души крестьянъ была затоплена въ 1820 и 1845 годахъ.

Жители принуждены были оставить изъ домовъ ночью и искать убѣжища на ближайшихъ холмахъ гдѣ и принуждены были построить шалаши; Они много потерпѣли во время сего наводненія, многіе домы были уничтожены водою, другіе весьма повреждены, равно посѣвы и имѣнія; на конецъ почти

et d'une assez grande hauteur. Elles sont moins élevées et moins nombreuses dans la commune de Stari Petrowsi, et il n'y en a pas dans la commune de Kojouchowka). Elles sont généralement nombreuses et élevées dans les communes de Ouwozdow, Bazarowka, et Dmitrowka; il n'y en a point dans celle de Dhimer.

Il y a quelques montagnes dans le district de Vassilkow et dans la commune de cette ville, dans celle de Plicatski et de Fastow. il y en a peu et leur hauteur n'est pas considerable. Elles manquent dans la commune de Vetrik, excepté dans les villages de Prichivalki et de Tarochowka.

Les montagnes sont rares dans le district de Radomysl; cependant il y en a quelques unes dans la commune de Tchernovitz, leur élevation n'est pas considérable). On n'en rencontre pas dans les communes de Chepelitchi, Varovitchi, Maximovitchi, Slobodka, et Chershni.

Lieux bas.

Il y a des lieux bas dans le district de Kiew, particulièrement sur les bords du Dnieper et ils sont souvent submergés par le fleuve.

Dans la commune de Tripolie, la partie basse de ce bourg et le village de Zlodiewna composé de 30 chaumières et qui contient 168 paysans sont inondés presque chaque année. En 1845, beaucoup de chaumières ont été emportées par l'eau, les semailles des paysans perdues et tout ce qu'ils possédoient. une quantité de bestiaux ont été noyés.

Dans la commune de Kholow, le village Veta composé de 22 maisons bati sur la rive du Dnieper et qui contient 63 habitans a été inondé en 1820 et 1845, les paysans ont été obligés d'abandonner leurs maisons pendant la nuit, de se refugier sur les montagnes voisines, et de s'y construire des huttes; plusieurs maisons ont été emportées par les eaux ou très endommagées; les recoltes, le foin, tout ce qu'ils possédoient a été perdu, et ils ont longtemps souffert de cette inondation.

всѣ что они имѣли пропало. Убѣжище ихъ отдѣлено въ 1845 году
лѣсъ на 400 руб. серебр.

Въ Димитровскомъ обществѣ. Хуторъ Кузвинъ заключающій
въ себѣ 127 душъ крестьянъ и 30 хатъ былъ тоже затопленъ, въ
1845 году, а жители принуждены были искать убѣжища въ лѣсахъ
потерявши все свое имущество.

Въ Васильковскомъ уѣздѣ много низкихъ мѣстъ.

Поверхность Радомысльскаго уѣзда низменная и по большей
части покрыта болотами, слѣдств. предполагаетъ въ реки
Припети часто подверженность наводненіямъ. Нѣкоторыя доволь-
ныя мѣстечка Чернобыль находящіяся на берегу реки, почти
ежегодно затопляются. Деревня Старосель заключающая 202
души а крестьянскихъ домовъ 42 принадлежащая къ обществу
сего мѣстечка была затоплена водою реки Припети въ
теченіи трехъ лѣтъ сряду а именно въ 1844, 1845, и 1846 годахъ.
Хаты селянъ находящіяся на лѣвомъ берегу той реки
понесли значительный убытокъ а нѣкоторыхъ и дома водою
были разорены.

Возвышенныя Мѣста.

Самыя возвышенныя мѣста Кіевскаго уѣзда находятся вокругъ сего города и
мѣстъ въ обществахъ: Стайковскомъ, Горенковскомъ, Трипольскомъ
Вышгородскомъ, Жуковскомъ, Обуховскомъ, Благородицкомъ, Ясногородскомъ,
Гвоздовскомъ, и Бучанскомъ, такіе уѣзда Васильковскаго въ обществ.
въ Фастовскомъ, и Радомысльскаго въ обществѣ Горностайковскомъ.

Leur perte a été évalué à plus de 400 roubles argent.

Dans la commune de Dimitrowitsch, le khutor Kojevn qui contient
127 paysans et 30 chaumières a été inondé aussi dans la même année,
Les habitans ont du se refugier dans les forêts, après avoir perdu tout
ce qu'ils possédoient.

Il y a peu de lieux bas dans le district de Wassilkow.

Dans le district de Radomysl, généralement tout le pays est bas et couvert de
marécages. Les lieux qui avoisinent le fleuve Pripiate sont souvent
inondés. Quelques maisons du bourg de Tchernobyl qui sont situés
sur la rive du fleuve, presque chaque année sont submergées, ainsi
que les villages: Starocelé qui a 15 chaumières et 83 paysans, Staroché
composé de 42 chaumières avec 202 paysans, appartenant à la commune
de ce bourg ont été inondés trois années de suite en 1844, 1845 et 1846
Leur perte a été grande, et les habitans ont été ruinés.

Lieux élevés.

Les lieux les plus élevés du district de Kiew, dans le cercle de cette ville sont les communes de Staïki, Tchernianowi, Tripolié, Vilatchow, Jourowtsi, Oboukow, Biologorod, Khotow, Gwozdow, Bugaewka.

Dans le district de Wassilkow, la commune de Jastow.

Dans le district de Radomysl, la commune de Tchernobil.

Водн.

Кіевская губернія орошается водами Рѣки Днѣпра протекающей отъ сѣвера къ югу и отдѣляя сію губернію отъ Черниговской, орошаетъ земли Кіевскаго округа на пространствѣ 80 верстъ. Кромѣ того, находится множество источниковъ, ручьевъ и рѣкъ, они протекаютъ частію Киевскимъ, Черкасскимъ, и Таращанскимъ орошая почву. Почти всѣхъ селеній построены на берегу рѣки или ручья которыхъ воды почти всѣхъ употребляются для домашнихъ надобностей, отправленія трудовъ.

Главнѣйшія рѣки Кіевскаго уѣзда суть: Ирпень и Здвижъ. Ирпень беретъ свое начало въ Овруческомъ уѣздѣ отъ границъ Волынской губерніи изъ болотныхъ мѣстъ и протекая отъ того на сѣверъ на пространствѣ около 60 верстъ впадаетъ въ р. Днѣпръ въ 30 верстахъ выше г. Кіева. Здвижъ беретъ свое начало близъ д. Романовки, Кіевскаго уѣзда, протекаетъ на пространствѣ 70 верстъ и впадаетъ въ р. Мотовку.

Главныя рѣки Васильковскаго уѣзда суть: Стугна и Унава. Стугна беретъ свое начало въ Васильковскомъ уѣздѣ протекаетъ въ Волынскую на западъ изъ коей снова возвратясь въ Васильковскій, протекаетъ чрезъ Трилесскую и Демидовскую, впадаетъ въ р. Днѣпръ близъ деревни Зподневки. Унава беретъ свое начало въ сѣверномъ уѣздѣ протекаетъ въ Волынь на западъ и впадаетъ въ р. Ирпень возлѣ селенія Переворъ.

Главныя рѣки Радомысльскаго уѣзда суть: Ирпень, Хотывля рѣка, Тетерѣвъ и Уна. Ирпень беретъ свое начало въ Минской губерніи, течетъ отъ тои на сѣверъ, течетъ обратно на югъ и впадаетъ въ р. Днѣпръ въ 20 верстахъ ниже м. Чернобыля. Тетерѣвъ беретъ свое начало въ Волынской губерніи и протекаетъ чрезъ Коростышевскую и Хотынскую волости Радомысльскаго уѣзда, впадаетъ въ р. Днѣпръ выше г. Кіева на 70 верстъ. Уна беретъ свое начало возлѣ Новгорода Волынскаго, протекаетъ въ Волынь на западъ чрезъ Овручскую Барановичскую и Житомирскую и впадаетъ въ р. Ирпень въ пяти верстахъ выше м. Чернобыля.

Пруды. Большая часть рѣкъ и ручьевъ не имѣютъ быстраго теченія, по причинѣ чего воды ихъ весною медленно.

Такіе пруды по всѣмъ тремъ уѣздамъ не значительны; въ каждомъ обыкновенно изъ семи не болѣе двухъ, изъ трехъ запружинныхъ, большаго разлитія

Eaux.

Ces eaux sont abondantes dans le gouvernement de Kiew. Le fleuve Dniepr, route du midi au nord, sépare le gouvernement de celui de Tchernigow; il arrose les terres du cercle de Kiew, l'espace de 80 werstes. Depuis il y a une multitude de sources, de ruisseaux, de rivières qui coulent entre les montagnes, les collines les vallons, arrosent et fertilisent le pays. Presque chaque village est situé sur le bord d'une rivière ou d'un ruisseau dont ordinairement on retient les eaux par des digues, pour alimenter les moulins et qui forment des étangs.

Les principales rivières du district de Kiew, sont l'Irpene et la Zdvige; l'Irpene prend sa source dans le district de Zwiniatchi près de la frontière du gouvernement de Volhynie, et sort d'un marais, elle route du midi au nord l'espace d'environ 60 werstes et tombe dans le Dniepr à 30 werstes au dessus de Kiew. La Zdvige prend sa source près du village de Romanowka non loin de la ville de Jitomir, elle route de midi au nord, l'espace d'environ 70 werstes et tombe dans la rivière Idoretow.

Les principales rivières du District de Vassilkow sont: la Stougna et l'Ounava. La Stougna prend sa source dans le District de Vassilkow, route de l'ouest à l'est, traverse les communes de Bourgarowa et de Demitrovitchi, tombe dans le Dniepr près du village de Zlodievka. L'Ounava prend sa source dans le District de Zwiniatchi, route de l'ouest à l'est et tombe dans la rivière Irpene, près du village de Serocos.

Les principales rivières du district de Radomysl sont: le fleuve Teterew et les rivières Iskorow et Orcha. Le fleuve Teterew prend sa source dans le gouvernement de Minsk, route du midi au nord, puis du nord au midi et tombe dans le Dniepr à 20 werstes au dessous de Tchernobyl. La Iskorow prend sa source dans le gouvernement de Volhynie, route à travers les communes de Kolentsi, l'espace de 5 werstes, et tombe dans le Dniepr 70 werstes au dessus de Kiew. La rivière Orcha prend sa source près de la ville Novogorod Volinski, route de l'est à l'ouest, traverse les communes de Vatovitchi et de Maximovitchi, tombe dans le fleuve Teterew à 5 werstes au dessus de Tchernobyl. La plupart de ces rivières n'ont pas un courant rapide et coulent en serpentant.

Etangs. La quantité des étangs qui appartiennent aux rivières et aux ruisseaux n'est pas très considérable. Dans les trois districts, il n'y en a guère que cinquante

преобладают плотные, исключая Чернобыльского общества и Слободищенского, в которых воды почти прудовые.

Вообще Киевский округ обилует болотными, так что они почти при всякой селении встречаются. Лишь некоторые реки и источники; большая часть находящихся в уездах Васильковском, при деревнях селений и в Радомысльском, преимущественно на землях общества Варовичского, Махиновичского и Шершневского. В Киевском уезде, особенно на участках общества Трипольского, Жуковского, и около Павловского нет мало.

Качество воды. Качество воды речной и ключевых вообще очень хорошее. В уезд. дохе Киевском и Васильковском, находится большое количество источников. Вода в колодцах не так хороша, но весьма редко вредна здоровью. Что же касается воды текучей, то она в Августе болотистого когда переходит через пруды и не годною для питья когда в ней начнут купаться или мыть, также отдает сырою значительно обеспокоит; и потому употребляют ключевую воду.

В Радомысльском уезде, воды часто смешанные с жидкою рудою; исключая речной и ключевой, вообще болотистые и потому не здоровы, особенно в обществах Варовичском, и Махиновичском. Во время большой сушки, трудно достать воды для питья которая бы не была вредного для нашего скота, потому что вода находящаяся в ямках рядом с болотистой соленовата, и различных или от употребления болотистой воды.

dans chaque communes et ils resultent toujours de l'établissement des digues. Il y a beaucoup moins encore dans le district de Radomysl, si ce n'est dans la commune de Varovitchi et de Chershni et il n'y en a pas dans la commune de Maximovitchi et de Slobodа.

Il y a beaucoup de marais dans le cercle de Kiew, sur les bords des rivières et des ruisseaux et à peu près au voisinage de chaque village, surtout dans les districts de Vassilkow et Radomysl, particulièrement dans les communes de Varovitchi, Maximovitchi, Chershni et Slobodа, où ils sont en grand nombre et ont souvent une étendue considérable. Ils sont moins nombreux dans les communes de Tripolie, Jourkowzi et Petro-Pawlowski.

Qualité des eaux. La qualité des eaux des rivières et des ruisseaux est en général excellente, surtout dans les districts de Kiew, et de Vassilkow, il y a une grande quantité de sources d'eau vive. Celle des puits est moins bonne, mais rarement nuisible à la santé et quant aux eaux courantes, ce n'est que lorsqu'elles traversent des marais ou quand on y fait rouir du chanvre ou du lin qu'elles deviennent malsaines.

Dans le District de Radomysl les eaux sont souvent ferrugineuses. Dans les lieux où il y a des mines de fer. mais en général, excepté celle des sources des ruisseaux et des rivières les eaux sont la plupart marécageuses, surtout dans la commune de Varovitchi et Maximovitchi. Lors des temps de sécheresse, il est souvent difficile de trouver des eaux potables et non nuisibles surtout pour abreuver les animaux; car celle des puits dans certaines localités est saumâtre, argileuse, ou corrompue par la communication des marécages.

Высота горъ.

Горы въ Кіевскомъ округѣ по ихъ высотѣ и пространству весьма различны: въ Стайковскомъ обществѣ высшихъ ихъ пространствомъ отъ 20 до 70 саженъ. Наиболѣе же горъ высотою въ нѣсколько сотъ саженъ, находится въ обществѣ Высотскомъ, Бугаевскомъ, и Днѣпровскомъ; самыя же низкія находятся въ обществѣ Водотскомъ, гдѣ нѣкоторыя изъ нихъ имѣютъ до 40 саженей высоты.

Въ Васильковскомъ уѣздѣ горы встрѣчаются гораздо ниже и высота отъ 20 до 40 саженъ.

Въ Радомысльскомъ уѣздѣ находятся горы только по берегамъ Тетерева; но высота ихъ не болѣе 15 саженъ.

Лѣса.

Лѣса много въ Кіевскомъ округѣ, во всѣхъ трехъ уѣздахъ. нѣтъ волости гдѣ бы ихъ не было. Почти при каждомъ селеніи находится лѣсъ большій или меньшій величины. Лѣса сіи отстоятъ далеко или близко отъ селеній. Трудно опредѣлить пространство лѣса, принадлежащаго къ каждому селенію; равно какъ положеніе его относительно къ четыремъ сторонамъ свѣта. Какъ о занимаемомъ лѣсами всѣхъ уѣздовъ находятся къ сѣверу отъ деревень и заключаютъ въ себѣ умѣренно-сѣверныхъ растеній. Въ нѣкоторыхъ имѣніяхъ Кіевскаго округа въ особенности же въ окрестностяхъ города Кіева, лѣса не такъ пространны и довольно рѣдки, однакожъ теперь примѣчаютъ за нѣсколько лѣтъ большимъ старанiемъ, не смотря лѣса довольно обширные и густые въ которыхъ много строеваго, изъ котораго видѣлъ выламываютъ доски и брусья, находятся далеко отъ Карабѣлевки,

по зимнему

Hauteur des montagnes.

La hauteur des montagnes du Circle de Kiew varie beaucoup. Dans la commune de Stoïki leur hauteur est de 20 à 70 toises, ainsi que dans celle de Bougaewka et Dnièprovitchi. Les plus élevées sont dans la commune de Gworsdow, et il y en a qui ont jusqu'à 90 toises d'élévation. Dans le District de Wassilkow, les montagnes sont plus rares et moins hautes, elles n'ont guères que de 20 à 40 toises d'élévation.

Dans le District de Radomysl, il n'y a de montagnes ou de collines que dans la commune de Tchernobyl et les plus hautes n'ont pas plus de 18 toises d'élévation.

Forêts.

Les forêts sont nombreuses dans le circle de Kiew et dans les trois districts. Il n'y a pas de communes qui en manquent totalement et presque chaque village possède une forêt d'une étendue plus ou moins considérable comme le nombre en est grand, que ces forêts sont séparées les unes des autres et éloignées à des distances diverses; il est difficile de désigner l'étendue qui appartient à chaque village, ainsi que leur position relative aux quatre points cardinaux; cependant j'ai observé que généralement, les forêts sont situées au nord des villages et du gouvernement des vents hyperboréens. Dans quelques localités du district de Kiew, et le voisinage de cette ville les forêts ont moins d'étendue et ont été éclaircies par la hache, mais maintenant on les soigne avec grand soin. Dans d'autres, il y en a d'assez vastes et touffues et on y trouve une quantité de bois propre à la boiserie et à la marine, on y fait aussi beaucoup de planches. Les forêts sont

обществъ: Бѣлогородскихъ, Старобѣльскихъ, Славяносербскихъ, Двигровскихъ, Пайсунскихъ, Христиновскихъ и Екатериновскихъ; лѣсу городского ведомства въ другихъ обществахъ.

Въ Радомысльскомъ уѣздѣ на земляхъ общества Шепелевскаго Бѣровичскаго и Максимовичскаго находятся большіе лѣса преимущественно сосновые дубовые. Изъ нихъ доставляютъ въ Г. Николаевъ по р. Припяти и Днѣпру годный для корабельнаго строенія лѣсъ.

Почвы земель.

Почва земли раздѣлена въ Кіевскомъ уѣздѣ: черноземомъ смѣшаннымъ съ глиною или пескомъ, какъ то въ обществахъ Сѣмяновскомъ, Терновскомъ, Трипольскомъ, Вышгородскомъ, Жуковскомъ, Обуховскомъ, Барахтянскомъ, и Ольшанскомъ.

Въ Васильковскомъ уѣздѣ по правой сторонѣ рѣки Унавы и отчасти черноземомъ а по лѣвой большею частію черноземомъ смѣшанномъ съ глиною и пескомъ, или вовсе песчанной.

Въ Радомысльскомъ уѣздѣ почва земли большею частію желтая и малородная, смѣшанная сверху съ глиною; черноземная же только въ С. Слободищѣ, Слободскомъ обществѣ.

Камни находятся въ не большомъ количествѣ въ Кіевскомъ уѣздѣ, по сторонамъ рѣки Ирпени. Въ Васильковскомъ уѣздѣ камень гранитъ находится много близъ С. Слободищи въ С. Ковалевкѣ, а д. Гудки Рѣзанки, въ С. Шарашкахъ Радомысльскаго уѣзда и въ участкахъ Булавинскаго общества Кіевскаго уѣзда.

plus nombreuses qu'ailleurs dans les communes de Bielogorodsk, Stara Bielotserkiew, Slavianoserbsk, Dvigrow, Pajsun, Christinowka, et Wasilkow.
Il y a de vastes forêts dans le district de Radomysl, c'est là où il y a le plus de sapins, les autres ainsi que les chênes sont les plus gigantesques des Gouvernement, surtout dans les communes de Chepelitchi, Varnovitchi et Maximovitchi. Dans cette dernière surtout les sapins et les chênes sont employés pour la construction des vaisseaux; on les charrie sur de grands Trapans qui les conduit au Dniepr et les vaisseaux flottent jusqu'à Nicolaew.

Sol.

Le Sol du district de Kiew varie. Le Terrain est noir ou mélangé avec de la glaise et du sable, surtout dans les communes de Stajki, Sidorowiansk, Tripolie, Vitalidow, Sourowzi et Obuchkow. Le terrain des autres communes de ce district est le plus souvent composé de glaise de terre grise, mêlée à du sable ou sablonneux sans mélange. On rencontre de la terre noire dans le district de Vassilkow, particulièrement sur la rive droite des rivières Unava et Roïgora; mais sur la rive gauche la majeure partie du terrain est mélangée de terre grasse et de sable.
Dans le district de Radomysl, il y a beaucoup de sables stériles et il n'y a que quelques terrains dont la terre est grise, mélangée à de la glaise on ne trouve de la terre noire que près du village de Slobodiscza et le sol est partout très commun.
Il y a très peu de pierres dans le district de Kiew, il ce n'est que quelques rochers de granit dans les communes de Chorogorowka; il n'y en a pas dans celui de Vassilkow, excepté sur les bords de la Rasa, de même que dans celui de Radomysl, excepté dans les communes de Chevchenko, à Sobolewna, Novaré et Audricia Rizkla où il y a une assez grande quantité de rochers granitiques.

Почвы лесовъ.

Почвы лесовъ Кіевскаго уѣзда бываютъ черноземныя (Чернозёмъ), а въ Радомышльскомъ уѣздѣ много лесовъ на сѣрозёмной почвѣ, преимущественно въ окрестностяхъ Шепелевскомъ, Иваницкомъ и Максимовичскомъ.

Степи

Въ Кіевской губерніи въ особенности въ Сквирскомъ уѣздѣ степи весьма довольно пространны.

Почва степей.

Выше упомянутое было въ цвѣтахъ для земли черная (чернозёмъ) или песчаная

Подпочва земли.

Свойства подпочвы будутъ писаны или глинистыя. Въ некоторыхъ окрестностяхъ Кіевскаго и Васильковскаго уѣздовъ песокъ известка и соль, въ другихъ цвѣтахъ желтый перемешанный съ камушками. Глина по большей части желтая, иногда красная и даже черная; находится такая глина особенно употребляемая въ здѣшнихъ цвѣтахъ бѣлаго цвѣта для красокъ изъ Ѳ, и такая изъ которой можно делать кирпичи, фарфоръ, и молодую руду.

Sol des forêts, steppes, sol des steppes, terrain secondaire.

Sol des forêts.

Le sol des forêts du District de Kiew est plus souvent de que marécageux. Dans celui de Radomyśl, il y a beaucoup de localités où les marécages abondent dans les forêts, surtout dans les communes de Olepolitchi, Varovitchi et Maximovitchi.

Steppes.

Les Steppes sont assez nombreux dans le gouvernement de Kiew, surtout dans les biens de Tastow, district de Wasilkow.

Sol des steppes.

Il en fait mention ci dessus des lieux ou les terres sont noires, argileuses ou sablonneuses.

Terrain secondaire.

La nature du terrain secondaire est partout sablonneuse ou argileuse. Dans quelques communes du District de Kiew et de Vassilkow, le sable est gris et blanc, dans d'autres, jaune et mêlé de graviers. L'argile est le plus souvent jaune, quelquefois rouge et presque noire; on en trouve aussi de la blanche avec laquelle on blanchit les maisons intérieurement et extérieurement, particulièrement à Vitatchow, et de la terre glaise dont on fait des briques, de la faïence, on trouve aussi beaucoup de terrains ferrugineux.

Климатъ.

Весна наступаетъ обыкновенно въ послѣднихъ числахъ апрѣля мѣсяца, лѣто въ первыхъ числахъ Іюня; Осень въ половинѣ Сентября, а Зима въ первыхъ числахъ Декабря. Температура чрезвычайно перемѣнчива. Лѣтомъ обыкновенно бываетъ жаркая, такъ по что Термометръ Р. бываетъ иногда до 30 градусовъ; но онъ умѣряется сѣверо-западнымъ ветромъ господствующимъ въ этомъ краѣ. Зимою холодъ бываетъ по рѣдко зимою Термометръ Ком. рѣдко опускается до 20 градусовъ а сей рѣдко до 30.

Выше упомянутые ветры господствуя въ зимнее время года чрезвычайно сильны и часто бываютъ сильные и опасные для путешественниковъ. Сопровождаемые снѣговыми облаками холодные ихъ вѣтры сбиваютъ, исчезающихъ иногда совсѣмъ при дорогѣ, такъ что путь до Киева и нѣтъ самой возможности. Это состояніе температуры имѣетъ хорошее вліяніе на людей, которые сообразуясь, здоровье, обыкновенно роста, имѣютъ переносить большіе труды, мало подвержены болѣзнямъ, и потому весьма способны въ Земледѣлію, равно и къ военной службѣ. Они вообще долгосрочны, телосложеніемъ сильны, преступленія бываютъ рѣдки, равно какъ и наказанія въ смѣшанномъ составѣ ихъ не будетъ; на конецъ не рѣдко многіе встрѣчаются сильны лѣтъ и здоровая душа.

Такъ какъ Кіевская губернія вообще возвышена и заключаетъ пространныя равнины, то она открыта холодными ветрами сѣверному западному господствующимъ здѣсь, наиболѣе въ зимнее время, ветрамъ юго-западнымъ, дующіе иногда наибольшія въ силѣ и ходѣ проходятъ пространствіе равновеликія и послѣ оныхъ, часто предшествуемой грозу и иногда градъ которой причиняетъ въ нѣкоторыхъ отдаленіяхъ великій убытокъ. Они бываютъ сопровождаемые крутовѣтіемъ ударами громовыми, и нерѣдко людей и животныхъ убиваютъ убійственно. Послѣ жаровъ и сушь, во время которыхъ господствуетъ ветръ юго западный вѣтеръ, такъ сбиваетъ сухія сопровождающія грозу облака; тогда по полямъ ихъ разноситъ, особливо около Днѣпра. Этотъ вѣтеръ подвигаемыхъ въ отдаленіяхъ пыли убиваетъ хлѣбъ на корню, исчезаетъ его на большое пространство, засыпаетъ имъ хлѣбными зернами и отъ того обыкновенно встрѣчаетъ жатвой не бываетъ

Climat.

Le printems commence assez ordinairement vers les derniers jours de Mars, l'été vers les premiers jours de Juin, l'automne à la mi Septembre, et l'hiver au commencement de Décembre. La température est très variable: en été les chaleurs sont fortes, le thermomètre monte quelquefois jusqu'à 30 dégrés de Réaumur; mais la dominination des vents du nord et surtout du nord-est ou nord-ouest, ne permet pas que cette chaleur dure longtems. En hiver le froid est vif; cependant le thermomètre ne descend ordinairement qu'à 20 dégrés et très rarement jusqu'à 30.

Les vents ci dessus sont très fréquents dans cette saison, ils donnent lieu à des chasse-neiges qui souvent sont très violens. Malheur alors aux voyageurs qui surpris en route, ils ne s'égarent autour la nuit et finissent souvent la vie. La constitution atmosphérique est plus froide que chaude, plutôt sèche que humide, sauf les marécages, au voisinage des forêts, dans les lieux environnés de montagnes, les ravins, et près des eaux. Cette température influe favorablement sur les habitans de la campagne qui sont la plupart robustes, bien faits, grands, prennent soutenir de rudes travaux, sont peu sujets aux maladies et parviennent fréquent propres aux exercices militaires. Ils sont généralement d'un bon naturel, leur accueil est très hospitalier, on observe aussi parmi eux moins d'ivrognerie et de crimes qu'ailleurs, enfin il n'est pas rare d'en rencontrer qui ont beaucoup de bon sens.

Comme le gouvernement de Kiew est situé sur un plateau élevé, il y a de vastes plaines exposées à tous les vents; ils sont froids, lorsqu'ils soufflent du nord et du vent nord-ouest et le plus dominant. Surtout l'hiver. Les vents du sud, particulièrement du sud-ouest, amènent souvent des orages en été, de mai en juillet, avant et après le solstice, avec des grêles qui parfois apportent d'énormes dommages; ils sont accompagnés de foudre et il n'est pas rare qu'il en résulte des incendies et que des hommes et des animaux soyent foudroyés.

Il survient, parfois en été des ouragans qui accompagnent les orages à la suite des tems chauds et secs, pendant lesquels règne ordinairement le vent sud-est; c'est alors que dans les plaines sablonneuses, surtout près du Dniepr le vent soulève avec impétuosité, soulève les sables brûlans en tourbillons, les portent à de grandes distances, envahissent les terres cultivées et ne s'arrêtent que lorsqu'ils trouvent un obstacle, ils pénètrent —

противъ. Весна проникаетъ въ низины очень медленно, и растенія тутъ много сравнительно съ дѣйствіемъ тѣхъ, которыя производятъ возвышенныя мѣста. Путешественники увѣряютъ, что тамъ бываетъ весну замѣтно, какъ она постепенно покрываетъ. Они констатируютъ людей и животныхъ, сколько солнечныхъ ударовъ, столько и тепловатыхъ мѣстъ, они проникаетъ въ глаза, въ ротъ, въ горло и причиняетъ сладкую болѣзнь (ophthalmia) Зовъ въ горлѣ и возбуждаетъ кашель.

Перемѣна температуры равно какъ и времена года довольно быстры: наприм. весною которая не бываетъ такъ холодна, и часто послѣ сильной жары наступаетъ пронзительный холодъ и они обороты; такимъ способомъ перемѣна температуры приостановливаетъ испареніе дѣлаетъ новыя болѣзни которыя заразительны какъ то: болотную лихорадку (Intermittens) воспаленіе легкихъ (Peripneumonia) катарръ (catarrhi) и ревматизмъ (Rheumatismus) и проч.

Общества Кіевскаго уѣзда, Димерское, и Радомышльскаго уѣзда, Романовское, Шепелевское, Варовичское, Станишовичское, Шарошевское, имѣютъ мѣсто-положеніе ровное, низкое и будучи окружены высокими и простирающимися лѣсами другими, защищаются отъ вѣтровъ и зимняго холода, отъ большаго количества солнца, атмосфера часто наполняется вредными испареніями и внезапно холодѣетъ здѣсь почти постоянно. Въ сихъ обществѣ этого, жители суть строги не такъ крѣпки тѣлосложеніемъ какъ жители Кіевскаго и Васильковскаго уѣздовъ где мѣсто положеніе гораздо возвышенное. При томъ при не маловодіи потребности земли, жители находятся въ самомъ слѣдственномъ состояніи и часто нуждаются въ здоровой пищѣ и найдемъ страдаютъ отъ сырости которыя порождаетъ весною и осенью продолжительную лихорадку, ревматизмъ, водяную болѣзнь, цынготъ и обычно можетъ они отъ нихъ не причинъ зараженности тѣлесною болѣзнью называемаго Коботунъ. А также замѣчаемъ что жители Васильковскаго въ тѣхъ строгостяхъ не такъ продолжительно.

dans les habitations les moins closes et leur effet peut être comparé à celui que produisent des vapeurs enflammées. Les voyageurs qui sont surpris par ces sables doivent alors chercher un lieu à l'abri, car ils accablent les hommes et les animaux, tant par la réflexion solaire que par leur vive chaleur, ils entrent dans le jeu, la bouche, la gorge produisent des ophthalmies, des esquinancies et une toux violente.

L'inégalité de la température, ainsi que des saisons est beaucoup à surtout au printemps qui le plus souvent est froid et sec très ordinaire: quelque vive chaleur succède tout à coup à un froid assez intense et vice versa. Les transitions, par suite de la suppression de la transpiration causent par fois des catarrhes, des pleurésies, des Rhumatismes et des péripneumonies, &c.

Les communes de Dbimer, district de Kiew, celles de Rogow, Chapolitski, Vorovitski, Maximowitski et Cherchni, district de Radomysl, sont moins exposées en ce que parcequ le pays est bas et que de hautes et vastes forêts opposent comme barrière à leur violence, et il en résulte que les hivers y sont moins rigoureux; d'une autre part les localités étant le plus souvent basses et marécageuses, l'atmosphère y est humide une partie de l'année, et les brouillards y sont fréquens. Il s'en suit que les habitans de ces contrées sont moins bien constitutionnés que ceux des autres lieux du gouvernement de Kiew dont le terrain est plus élevé; d'une autre part, comme le pays n'est pas fertile, ils jouissent de moins d'aisance, mangent quelquefois d'une nourriture saine et suffisante, de vêtemens qui les garantissent entièrement du froid et surtout de l'humidité. De ces diverses circonstances, ils sont plus exposés aux fièvres intermittentes du printemps et plus encore de l'automne, aux rhumatismes, aux hydropisies, au scorbut; et peut-être contribuent-elles au développement de cette cruelle maladie endémique dans ces contrées qu'on nomme la Pelagre. J'ai aussi observé que généralement que la vie des hommes y est moins longue que dans les autres districts du gouvernement.

Естественныя Произведенія.

Царство ископаемое.

Почва Кіевской губерніи разнится смотря по качествамъ: Встрѣчаются тучныя земли въ которой находится много чернозему (Humus) смѣси глины и песку, чтожъ каменистыя и болѣшую часть песчанаго качества.

Въ Кіевскомъ уѣздѣ тучная земля находится въ слѣдующихъ: Ольшанскомъ, Горналовскомъ, Трипольскомъ, Витачевскомъ, Жуковскомъ и Обуховскомъ. Почва другихъ уѣздовъ состоитъ болѣе изъ смѣшанной земли съ песчаной или песчаная съ мелкихъ каменій. Тяжелая вытрошистая тучная земля въ Васильковскомъ уѣздѣ и малой болѣе на правомъ берегу рѣки Унавы и Стугны; но на лѣвомъ болѣшая часть другихъ смѣшанно-песчанаго или песчанаго съ мелкими каменіями.

Въ Радомысльскомъ уѣздѣ тучныя земли попадаются въ Черняховскомъ, Зольномъ стрѣлѣ, Ушомирскомъ Бѣлокоровичскомъ въ Чернобыльскомъ слѣдующихъ, а тощія почти всѣ Радомысльскомъ въ Овдовскомъ слѣдующихъ около С. Овдовки, кромѣ мѣстъ Сидъ песчаныхъ другихъ.

Въ Кіевскомъ уѣздѣ Каменистаго много. Тоже и песчанаго чрезвычайно много въ слѣдующихъ Бучацкомъ и въ уѣздѣ Васильковскомъ на берегу рѣки Рось. Въ Радомысльскомъ уѣздѣ преимущественно Уманскомъ около, въ Черняховскомъ слѣдующихъ Сидъ Деревнѣ Соколовки, Новоселки, Рудни Жежелевской и Шершнѣ.

Свойство подземныя почвы Сидъ встрѣчаются изъ смѣшанныхъ въ чернозѣмныхъ слѣдующихъ Васильковскаго уѣзда; Песокъ состоитъ изъ Земли, въ другихъ мѣстахъ смѣшанныхъ съ другими. Глина, по большой части желтая иногда красная или темно серая, находится почти вездѣ глина въ слѣдующихъ Васильковскомъ по-

Productions de la Nature.

Règne minéral.

Le sol du gouvernement de Kiew varie selon les localités: On rencontre: des terres de l'herbages abonde, des terrains mélangés de glaise et de sable, gras de pierres et beaucoup de sablonneux.

Dans le district de Kiew, il y a des terres noires dans les communes de Stalki, Tchernianow, Tripolie, Vitatchow, Joukowsi et Obouchow. Le terrain des autres communes de ce district est le plus souvent composé de glaise, de terre grise mélangée de sable, ou sablonneux, sans mélange). On rencontre encore de la terre noire dans le district de Vassilkow, particulièrement sur la rive droite des rivières Unava et Stougna; mais sur la rive gauche, la plus grande partie du terrain est mélangée de glaise et de sable ou totalement sablonneux.

Dans le District de Radomysl, il y a beaucoup de plaines sablonneuses, stériles, ou le terre grise mélangée de glaise que dans quelques localités et de la terre noire, seulement dans la commune de Rogow, dans le voisinage du village de Slobode, quoique le sable y soit rencontré.

Il y a peu de pierres dans le district de Kiew, si ce n'est quelques rochers de granit dans la commune de Bougarowka et dans le district de Vassilkow, sur les bords de la rivière Russ. Dans le district de Radomysl, il y a des rochers granitiques dans la commune de Oberchni, près des villages de Sobolowka, Wornai, Novidvia Riabka et Oberchni.

La nature du terrain inférieur est partout sablonneuse ou argileuse. Dans quelques communes des districts de Vassilkow et de Kiew, le sable est fin et blanc; dans d'autres jaune et mêlé de graviers, l'argile est le plus souvent jaune, quelquefois rouge et gris-bleu. On trouve aussi de l'argile

тарою по самого Киева довозъ. Въ нѣкоторыхъ мѣстахъ Макси-
мовичскаго общества (Радомышльскаго уѣзда) а наиболѣе въ Д.
Мѣловка находятъ очень глубоко, въ землѣ, бѣлую глину изъ которой
можно дѣлать отличную фаянсовую издѣлія какъ въ нашей
горшой фаянсовой фабрикѣ возлѣ Кіева. Крестьяне обрабатыва-
ютъ изъ нея хорошую горшешную посуду. Въ окрестностяхъ мѣст.
тахъ встрѣчаются песчаныя глины для обжиганія кирпичей и гор-
шковъ такія же какъ и глина Кіевская.

Встрѣчаются обширныя пространства желѣзной руды,
заключающей въ себѣ много металлическихъ частицъ, возлѣ
мѣ. Двигера и д. Житомышли, Кіевскаго уѣзда; но самой лучшей
руды въ Радомышльскомъ уѣздѣ возлѣ (нынѣ Новое Свяцкое),
сахань Рудни, Рудяна Клеванской, Варовичей, Павловской, Лубян-
ки, Максимовичей, Рудни Ивинской, Рудни Федоровки и Рѣжевъ.
Въ нынѣ мѣстахъ были плавильные заводы которые опущены
потомъ изъ-за малаго количества горючаго въ окрестностяхъ. Свѣдомство
теперь въ нѣкоторыхъ деревняхъ какъ то: въ Рудни Ивинской
и Рѣжевъ, прежнія работники которые отъ послѣдней ревизіи пе-
решли въ казенное свѣдомство продолжаютъ заниматься доб-
ываніемъ издѣлія изъ вышеупомянутой желѣзной руды. Они из-
готовляютъ сошники для плуговъ, обручи для колесъ, подковы, то-
порки и подковы; сошники для плуговъ весьма просты и не употребляютъ
большого количества руды. Способъ употребляемый теперь
въ большихъ заводахъ можно бы было видоизмѣнить лучше желѣзо,
а въ такомъ мѣстѣ гдѣ руда не такъ хороша можно бы было
имѣть пудлинговыя печи для выдѣлки желѣза и сомнѣваюсь было бы весьма полез-
но для Кіевскаго арсенала, по близости отъ многихъ которыя нахо-
дятся не далѣе отъ 80 до 100 верстъ отъ Кіева.

Въ окрестностяхъ города на берегу Днѣпра находятся обильныя копи
а именно вблизи селенія Сокирки Коморовецъ; находятся толстыя пласты
добываемаго хорошаго размѣра.

Blanc dans la commune de Vitatchew, avec laquelle on blanchit les maisons.
Il y a plusieurs localités dans la commune de Maximovitchi (district de
Radomysl, particulièrement dans le village de Mikhaïlovka où l'on
trouve à une assez grande profondeur, une terre glaise blanche de la
quelle on peut confectionner une excellente faïence, comme celle de la
fabrique de Mégigar près de Kiew. Les paysans en fabriquent une
bonne poterie. Dans Romanoup de Kiew il y a de la très grasse glaise
propre à la fabrication des briques et de poterie de la même qualité que
celle de Kiew.
Il y a de vastes étendues de terrains ferrugineux qui contiennent beaucoup
de minerai de fer, près du village de Kolémianka et du bourg de Dimer
(district de Kiew), mais les terrains ferrugineux sont très communs dans le
district de Radomysl près des villages de Novoï Chepélitchi, Sarkhan-
Roudnia, Roudnia Klevanskaia, Varovitchi, Staraia Pavlovitchi, Lou-
bianka, Maximovitchi, Roudnia Ivinskaia, Fédorovka et Rijkhtès.
Dans plusieurs de ces lieux, il y avait autrefois des fonderies de fer qui ont
été abandonnées, lorsque ces usines ont été réunies à celle de la couronne.
Aujourd'hui dans les villages de Roudnia Ivinskaia, Fédorovka, et Rijkhtès
les anciens ouvriers de ces fabriques, qui depuis la dernière révision
sont devenus sujets des domaines Impériaux, continuent d'extraire du fer,
pour leur compte, du minerai de ces lieux. Ils en fabriquent des
socs de charrue, des fers pour les roues de voiture, des haches, des
fers à cheval &c. leur procédé pour fondre ce métal est très simple,
et ils ne travaillent qu'avec une médiocre quantité de minerai, mais
par la méthode employée, à cette époque; dans les grandes fonderies
on pourrait en obtenir du fer de meilleure qualité, et dans ces lieux où
la qualité du minerai est inférieure on peut en fabriquer du fer de fonte
propre à la confection des bombes, des obus &c. ce qui pourrait devenir
utile à l'arsenal de Kiew, en raison de la proximité de la distance qui
est d'environ 80 à 100 verstes.

On trouve dans les sables de quelques ravins qui avoisinent le
Dniepr, de l'ambre jaune natif, notamment près du village de Stari
Petrovtsi et on en a recueilli des morceaux d'une grosseur remarquable.

Царство растительное.
Règne végétal.

Лѣса. Forêts.

Лѣса вообще состоятъ изъ слѣдующихъ деревъ:

Les forêts offrent en général les arbres suivans:

Дубъ, Chêne, Quercus robur; Береги, Bouleau, Betula alba; Вяза, Ormeau, Ulmus campestris et pumilata; Граба, Charme, Carpinus betulus; Клена, Erable, Acer pseudo-platanus; Ясена, Frêne, Fraxinus excelsior; Липа, Tilleul, Tilia europea; Черешни, Mérisier, Cerasus avium; Орѣшника, Coudrier, Corylus avellana; Сосна, Пихта, Sapin et Pin, Pinus sylvestris et abies; Осина, Tremble, Populus tremula; Тополь, Peuplier, Populus alba; Рябина, Sorbier, Sorbus aucuparia; Вербы, Saules, Salix triandra, amygdalina, fragilis, caprea; Дикой яблони и груши, Pyrus et Malus communis, Pommier et Poirier sauvages, &c. &c.

Обработываемыя пола. Champs cultivés.

Въ поляхъ произрастаютъ въ большемъ количествѣ различныя произведенія земли.

Les champs cultivés offrent en grande quantité les céréales suivantes:

Ротъ, Seigle, Secale cereale; Пшеница, Froment, Triticum sativum; Овесъ, Avoine, Avena sativa; Ячмень, Orge, Hordeum distichon, Гречиха, Sarrazin ou bled noir, Polygonum fagopyrum; Просо, Millet, Panicum miliaceum; Горохъ, Pois, Pisum sativum; Ленъ, Lin, Linum usitatissimum; Конопля, Chanvre, Cannabis sativa, Полевая Рѣпа, Colza, Brassica oleracea; Картофель, Pomme de terre, Solanum tuberosum, &c.

На колосьяхъ Роши иногда и Пшеницы, во время сѣраго лѣта, растутъ въ большемъ или меньшемъ количествѣ, произведенія растительныя въ видѣ рожковъ называемая роготоватою рожью, которая въ соединеніи съ мукою изъ коей пекутъ хлѣбъ производитъ мѣлкіе припадки и болѣзнь называемую эрготизмъ, Convulsio cerealis.

Le seigle et rarement le froment, surtout dans les années humides, produisent une excroissance végétale, en forme de cornes, qu'on nomme Ergot, Clavus secalinus. Lorsqu'elle est mélangée à la farine dont on confectionne le pain, il en résulte de graves accidens, et la cruelle maladie connue sous le nom d'ergotisme, Convulsio cerealis.

Сады и Огороды. Jardins potagers.

Въ огородахъ крестьяне садятъ или засѣваютъ вообще въ большемъ количествѣ

Dans les jardins potagers les paysans en général, cultivent en grande quantité les plantes suivantes:

Капусту, Chou, Brassica; Свеклу, Betteraves, Beta ravia crassa; Фасоль, Haricots, Phaseolus vulgaris; Бобы, Fèves de marais, Vicia faba; Кукурузу, Maïs, Zea mays; Лукъ, Oignons, Allium cepa; Чеснокъ, ail, Allium sativum; Огурцы, Concombres, Cucumis sativus; Тыквы, Citrouille, Cucumis pepo; Кервель, Cerfeuil, Scandix cerefolium; Укропъ, Fenouil, Anethum foeniculum; Латуку, Laitue, Lactuca sativa; Картофель, Pomme de terre, Solanum tuberosum; Рѣпу, Raves, Brassica rapa; Горчицу, Moutarde, Sinapis nigra; Хрѣнъ, Raifort, Cochlearia armoracia; Подсолнечники, Tournesol, Helianthus annuus; Маковъ, Pavots, Papaver somniferum; Табакъ, Tabac, Nicotiana tabacum; Мало дыни, peu de melons, Cucumis melo; и мало арбузовъ, peu de pastèques, Cucurbita citrullus; &c. &c.

Фруктовыя деревья. Arbres fruitiers.

Крестьяне имѣютъ мало фруктовыхъ деревьевъ, только въ нѣкоторыхъ деревняхъ есть сады, съ

Les paysans ont peu d'arbres fruitiers, si ce n'est dans quelques villages où il y a des vergers, avec

яблонями, des pommiers, Pyrus malus, Грушами, Poiriers, Pyrus communis, Сливами, Pruniers, Prunus domestica; Вишнями, Cerisiers, Prunus cerasus; Орѣхами, Noyers, Juglans regia, &c.

Луга, Болота. Prairies, Marais.

Между многими травами, составляющими равнины, Луга Малороссіи суть:

Veronica spicata, Teucrium Chamædris, agreste, Salvia pratensis, Scabiosa, arvensis, Sanguisorba officinalis; Iris sibirica, Spuria; Alopecurus pratensis, Valeriana officinalis, Primula veris, Agrimonia eupatoria; Anemone pratensis; Ranunculus acris; Veratrum album; Hypericum perforatum; Tragopogon pratense; Achillea millefolium, Cichorium intybus; Leontodon taraxacum, Chærophyllum vulgare; Spiræa ulmaria, Gallium boreum; &c.

Parmi la multitude de plantes qu'offrent les prairies, les principales sont:

Водяныя травы, растущія въ Малороссіи суть:

Equisetum palustre; Ranunculus sceleratus; Cicuta virosa; Sciopus palustris, Menyanthes trifoliata, Typhæ latifolia; Sparganium ramosum; Helleborine aquaticum; Polygonum bistorta, Hydropiper et persicaria; Alisma plantago, Inula helenium; Lysimachia vulgaris, Nasturtium aquaticum; &c. &c.

Dans les marais, sur le bord des étangs, on rencontre ordinairement les plantes suivantes:

Поверхности водъ и прудовъ бываютъ покрываемы:

Бѣлыя и желтыя кувшинки, Nymphæa alba et lutea; и Trapa pseudo natans.

à la surface des eaux, des étangs on voit nager:

Медицинскія растенія. Plantes médicinales.

Въ Малороссіи, на поляхъ, равнинахъ, на разныхъ сухихъ и влажныхъ, низменныхъ и сырыхъ мѣстахъ, растутъ слѣдующія медицинскія растенія.

On trouve dans les forêts et les champs de la Petite Russie, et quelquefois dans les jardins du gouvernement de Kiew, les plantes médicinales suivantes:

Acorus calamus; Althea officinalis; Angelica officinalis; Anethum fœniculum; Anemone Pulsatilla; Artemisia Abrotanum; Asarum europæum; Bryonia dioïca; Chelidonium majus; Cichorium intybus; Cicuta aquatica; Cochlearia armoracia; Conium maculatum; Convolvulus Sepium;

Datura Stramonium, Gallium boreum; Gentiana centaureum; Geum urbanum; Graphalium arenarium; Gratiola officinalis; Humulus lupulus; Hyoscyamus niger; Inula helenium; Juglans regia, Lavandula spica; Leontodon taraxacum; Matricaria chamomilla; Melissa officinalis; Mentha crispa, piperita, pulegium; Nasturtium aquaticum; Origanum vulgare; Papaver somniferum, Rheas; Polygonum bistorta; Polypodium filix mas; Pinus Sylvestris; Prunus spinosa; Rhamnus catharticus; Salvia officinalis; Sambucus ebulus, nigra; Saponaria officinalis; Scrophularia nodosa et trifoliata; Sinapis nigra; Solanum dulcamara; Symphytum officinale; Tanacetum vulgare, Thymus serpillum; Tilia europæa; Tormentilla erecta; Trifolium fibrinum; Vaccinium Oxycoccos; Vitis idæa, Myrtillus; Valeriana Sylvestris; Veratrum album; Verbascum thapsus, Vicia faba; Viola odorata, &c.

Ядовитыя Растенія. Plantes vénéneuses.

Conium maculatum; Anemone pratensis; Cicuta virosa; Clematis vitalba; Datura Stramonium; Hyoscianus niger; Ranunculus sceleratus acris.

Грибы. Champignons.

Ядовитыя Грибы. Champignons vénéneux.

Мухоморъ, Agaricus muscarius; Красный головецъ, Agaricus integer tormentosus; Agaricus fimetarius; Lycoperdon bovista; Lycoperdon excipuliformis, Lycoperdon pratense; Bovista gigantea. &c.

Годныя Грибы. Champignons comestibles.

Бѣлый грибъ, Agaricus mammosus; Опенки, Boletus ramosissimus; Лисица, Boletus luteus; Сыроежка, Agaricus deliciosus; Бѣлячки, Agaricus esculentus; Бабаны, Boletus bovinus, Сморчки, Helvella mitra; Решетникъ, Agaricus fuscus, Helvella esculenta nigra, Рыжки. &c.

Медицинскія растенія.

Plantes médicinales.

Acorus calamus • Acorus calamus • Лепеха звичайна

Althaea officinalis • Althaea officinalis • Алтей лікарський

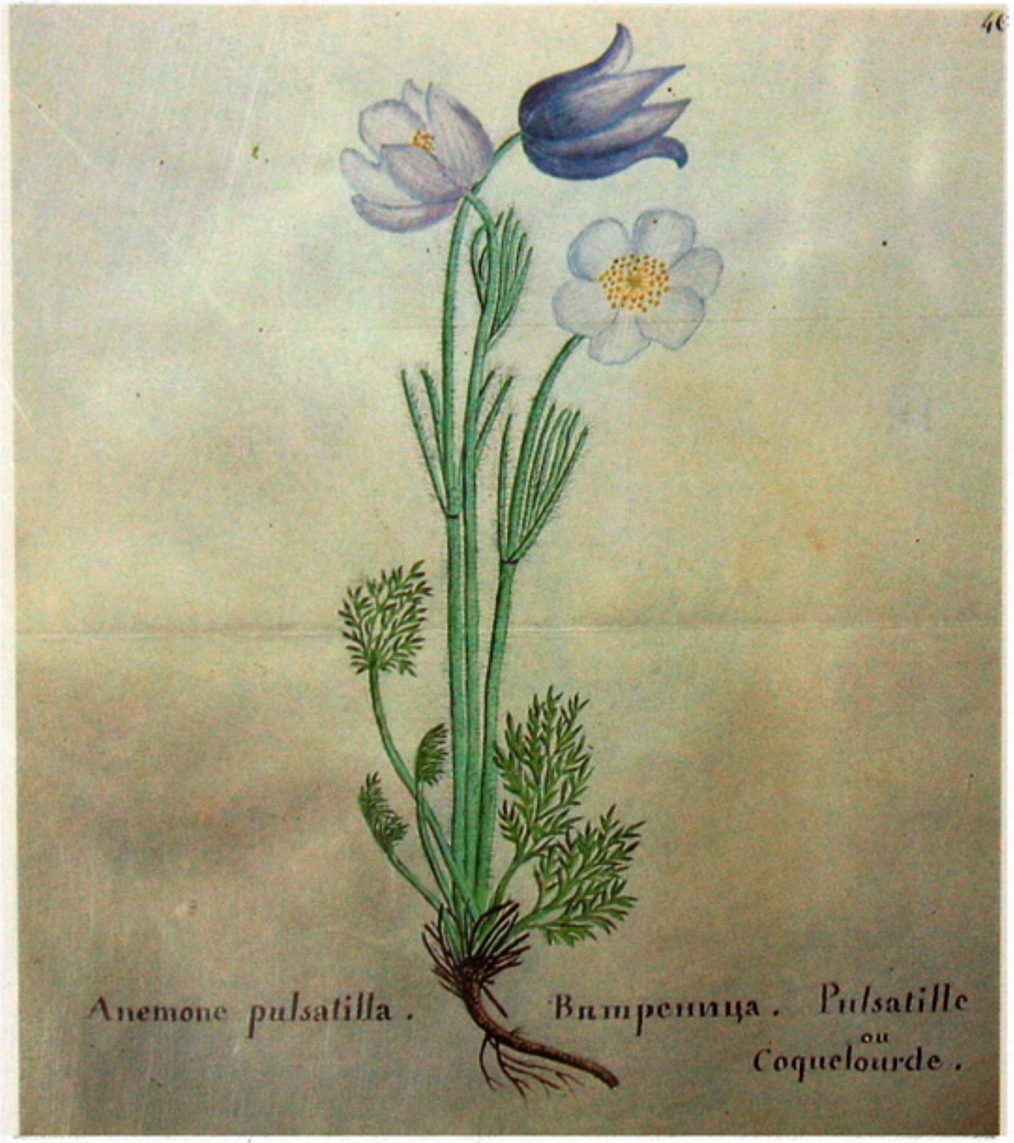

Anemone pulsatilla • Anemone sylvestris • Анемона лісова

Anethum foeniculum • Anethum graveolens • Кріп городній

Angelica archangelica • Angelica archangelica • Дягель лікарський

Artemisia absynthium • Artemisia absinthium • Полин гіркий

Asarum europeum • Asarum europaeum • Копитняк європейський

Bryonia dioica • Bryonia dioica • Переступень дводомний

Chelydonium majus • Chelidonium majus • Чистотіл великий

Cichorium intybus • Cichorium intybus • Цикорій дикий

Cicuta aquatica • Oenanthe aquatica • Омег водяний

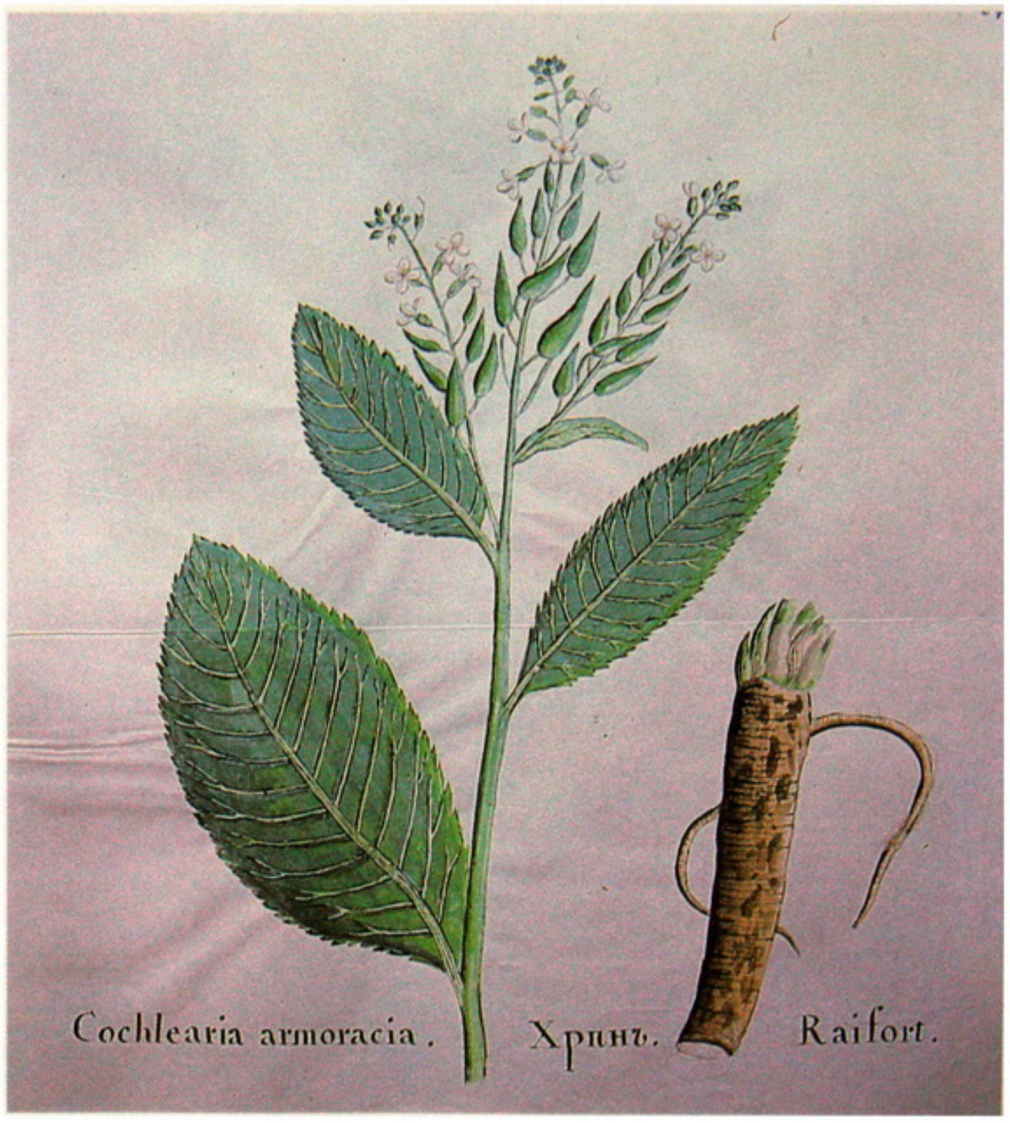

Cochlearia armoracia • Armoracia rusticana • Хрін звичайний

Conium maculatum • Conium maculatum • Болиголов плямистий

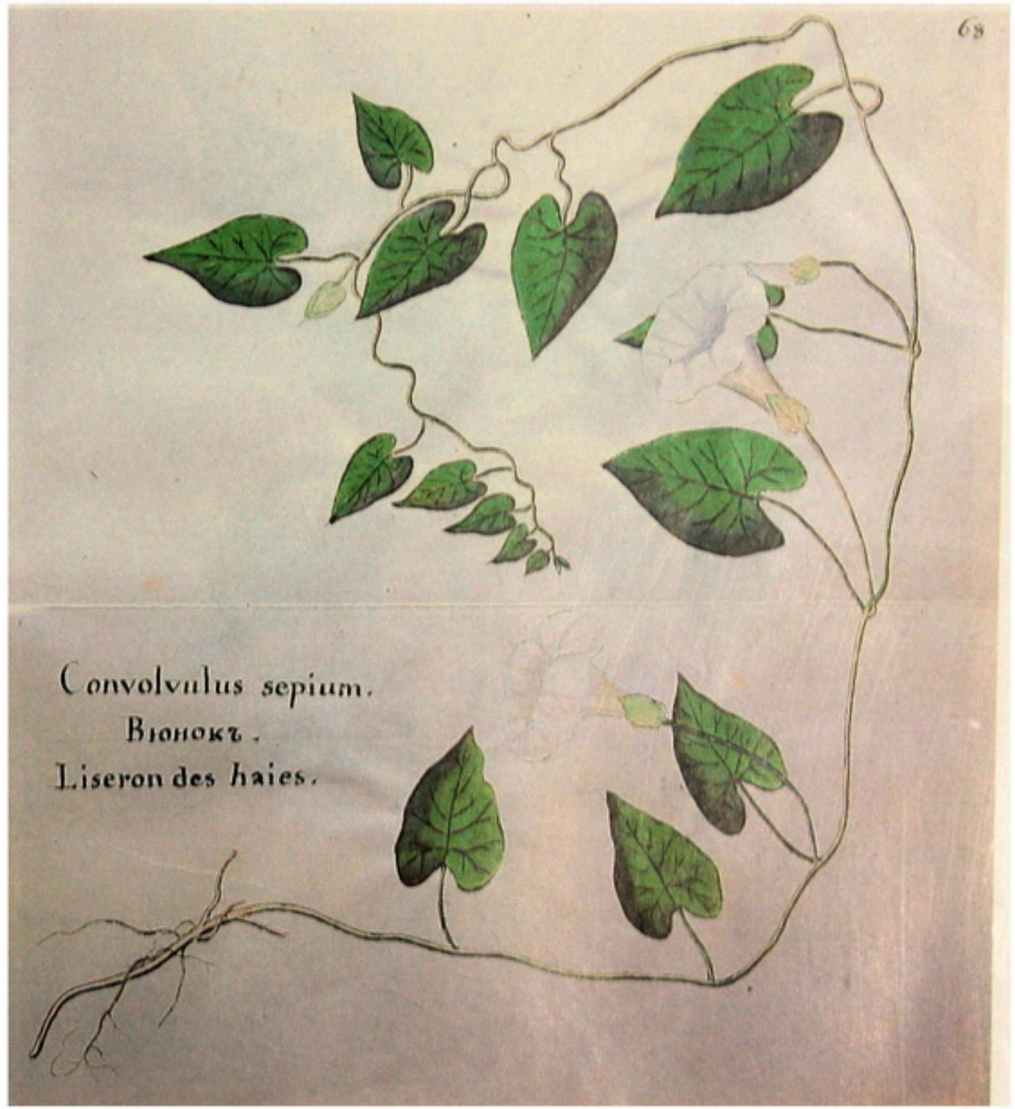

Convolvulus sepium • Convolvulus arvensis • Берізка польова

Datura stramonium • Datura stramonium • Дурман звичайний

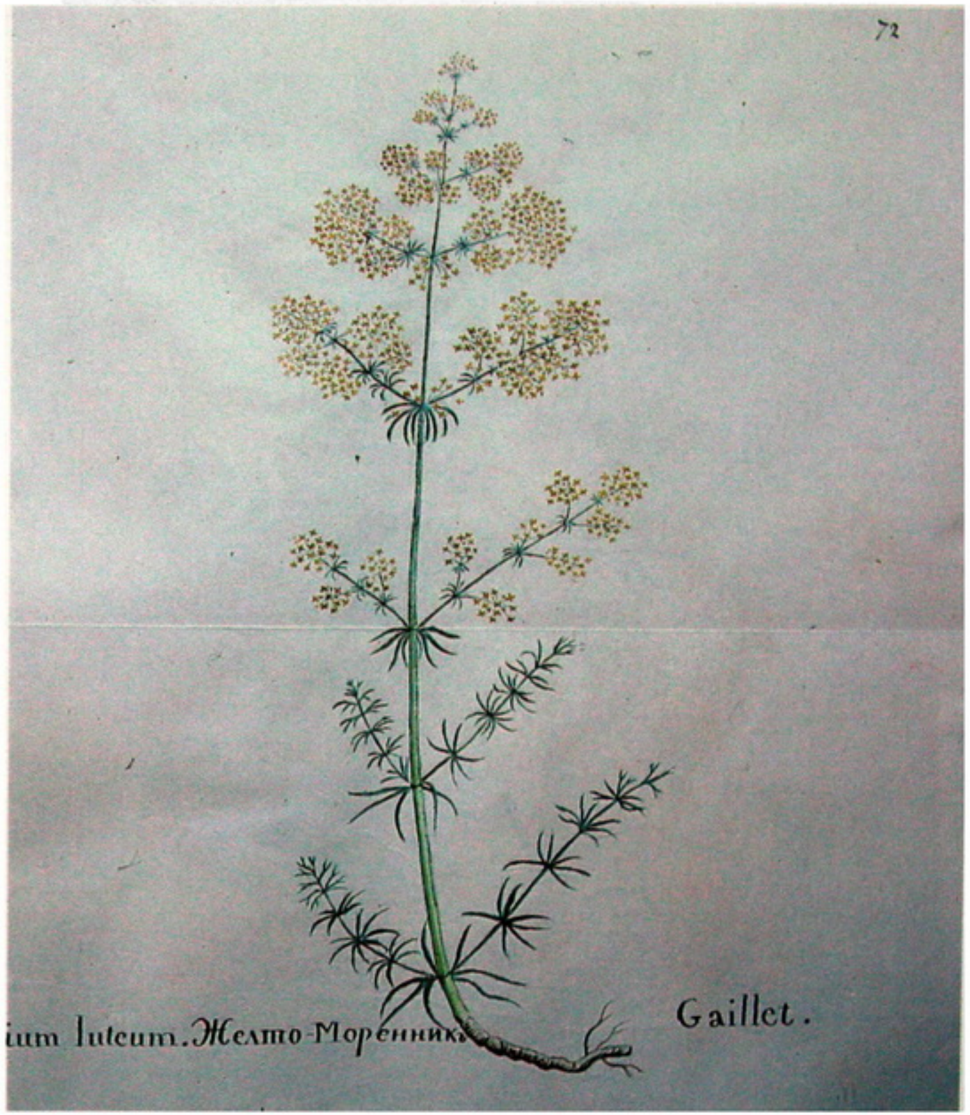

Gallium luteum • Galium verum• Підмаренник звичайний

Gentiana centaurium • Centaurium umbellatum Gilib • Золототисячник звичайний

Geum urbanum • Geum urbanum • Гравілат міський

Gnaphalium arenarium • Helichrysum arenarium • Цмін пісковий

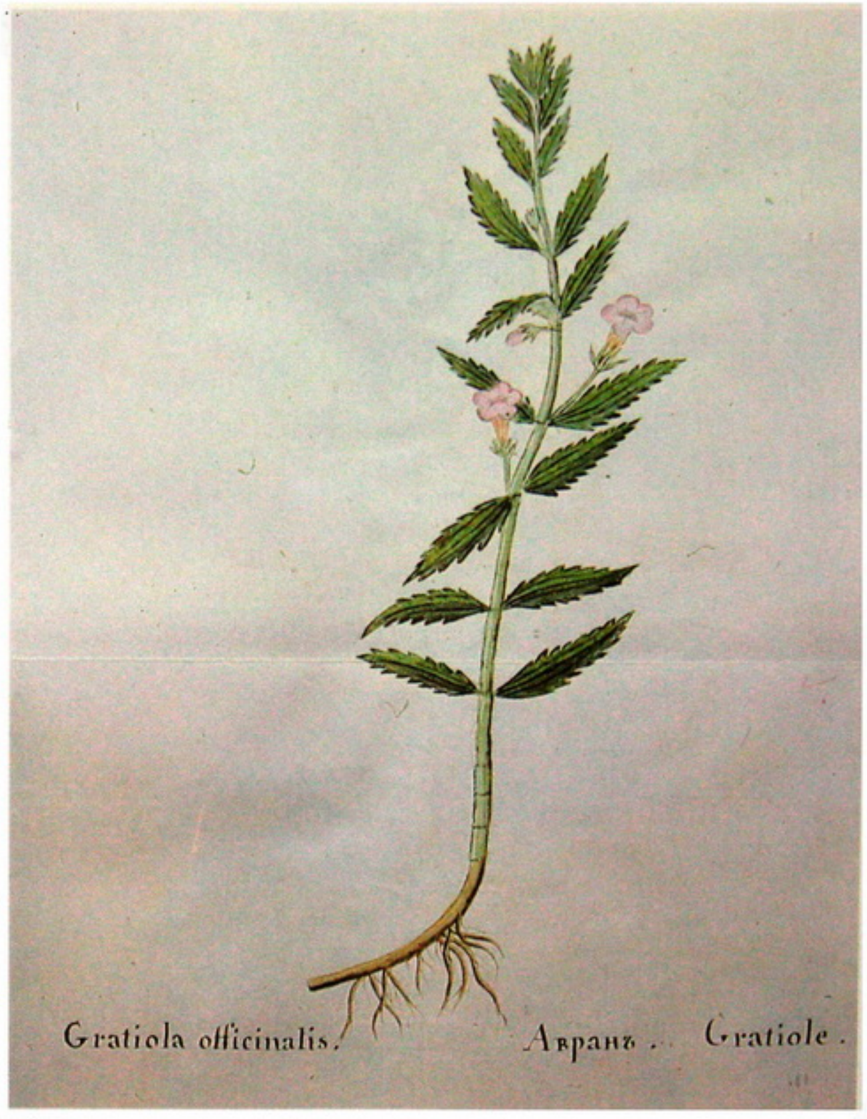

Gratiola officinalis • Gratiola officinalis • Авран лікарський

Humulus lupulus • Humulus lupulus • Хміль звичайний

Hyoscyamus niger • Hyoscyamus niger • Блекота чорна

Inula helenium • Inula helenium • Оман високий

Juglans regia • Juglans regia • Горіх волоський

Lavandula spica • Lavanda spica • Лаванда справжня

Leontodon taraxacum • Leontodon taraxacum• Кульбаба звичайна

Matricaria chamomilla • Matricaria chamomilla • Ромашка лікарська

Melissa officinalis • Melissa officinalis • Меліса лікарська

Mentha crispa • Mentha crispa • М'ята кучерява

Mentha piperita • Mentha piperita • М'ята холодна

Mentha pulegium • Mentha pulegium • М'ята блошина

Nasturtium aquaticum • Nasturtium officinale • Настурція лікарська

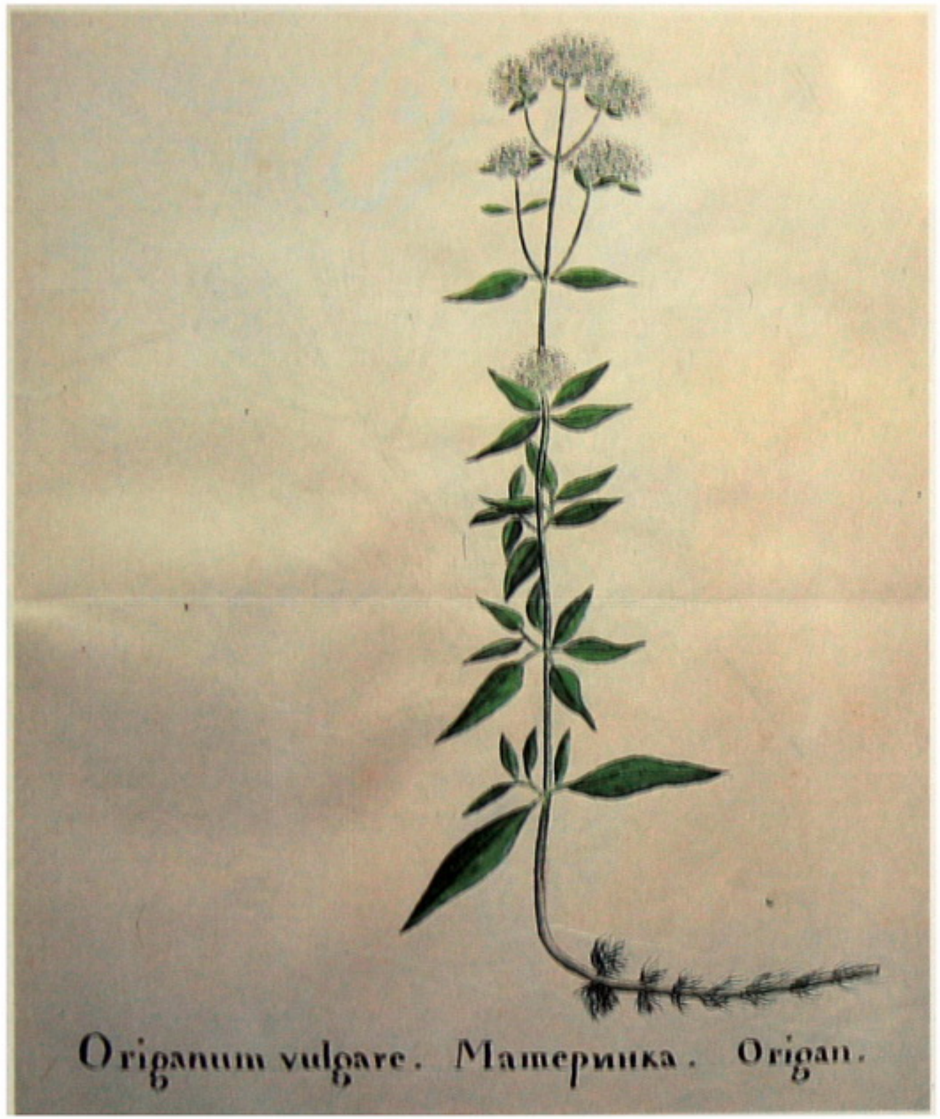

Origanum vulgare • Origanum vulgare • Материнка звичайна

Papaver somniferum • Papaver somniferum • Мак снотворний

Papaver rhoeas • Papaver rhoeas • Мак-самосійка

Pinus sylvestris • Pinus sylvestris • Сосна звичайна

Polygonum bistorta • Polygonum bistorta • Гірчак зміїний

Polypodium filix mas. • Dryopteris filix mas. • Папороть чоловіча

Prunus spinosa • Prunus spinosa • Терен

Rhamnus catharticus • Rhamnus cathartica • Жостір

Salvia officinalis • Salvia officinalis • Шавлія лікарська

Sambucus ebulus • Sambucus ebulus • Бузина трав'яниста

Sambucus nigra • Sambucus nigra • Бузина чорна

Saponaria officinalis • Saponaria officinalis • Мильнянка лікарська

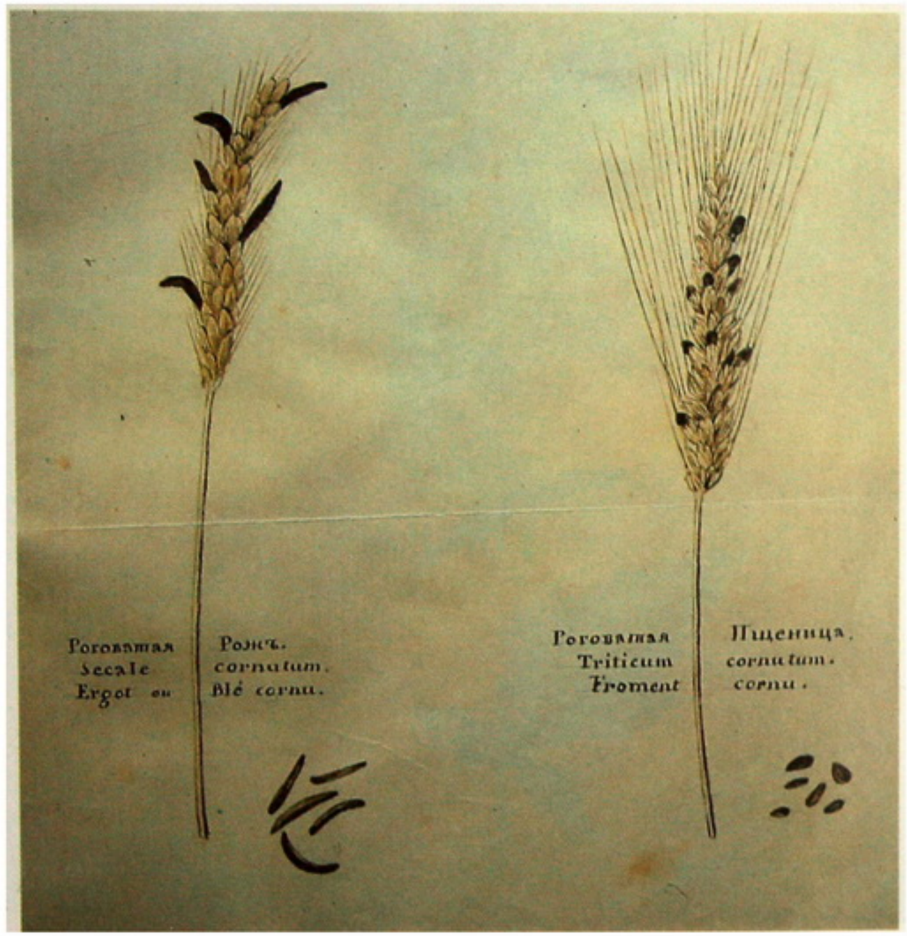

Secale cornutum • Secale sereale cum claviceps purpurea • Жито з ріжками
Triticum cornutum • Triticum aestivum cum claviceps purpurea • Пшениця з ріжками

Sinapis nigra • Brassica nigra • Гірчиця

Solanum dulcamara • Solanum dulcamara • Паслін солодкий

Symphitum officinale • Symphitum officinale • Живокіст лікарський

Tanacetum vulgare • Tanacetum vulgare • Пижмо звичайне

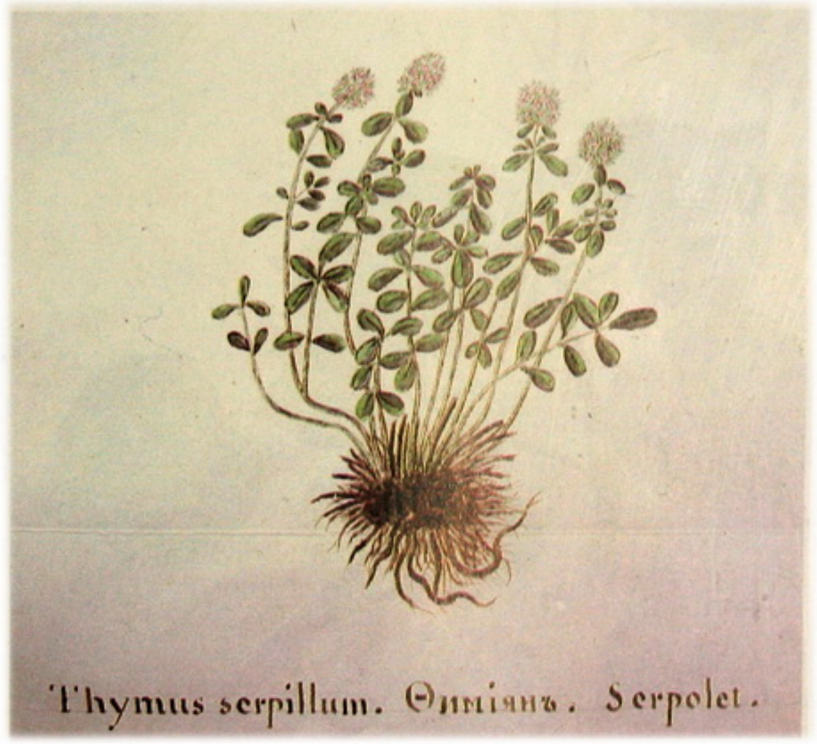

Thymus serpillum • Thymus serpyllum • Чебрець звичайний

Tilia europaea • Tilia europaea • Липа європейська

Tormentilla erecta • Pottentilla erecta • Перстач прямостоячий

Trifolium fibrinum • Menyanthes trifoliata • Бобівник трилистий

Vaccinium oxycoccos • Oxycoccus palustris Pers • Журавлина

Vaccinium vitis idoea • Rhodococcum vitis-idaea • Брусниця

Vaccinium myrtillus • Vaccinium myrtillus • Чорниця

Valeriana sylvestris • Valeriana officinalis • Валеріана лікарська

Veratrum album • Veratrum album • Чемериця біла

Verbascum thapsus • Verbascum thapsiforme Schard • Дивина скіпетровидна

Vicia faba • Vicia faba • Боби

Viola odorata • Viola odorata • Фіалка запашна

Трибы.

Champignons.

Agaricus integer ruber torminosus • Russula rubra • Сироїжка червона
Agaricus muscarius • Amanita muscaria • Мухомор червоний
Agaricus muscarius • Amanita muscaria • Мухомор червоний
Agaricus integer viridis torminosus • Russula virescens • Сироїжка луската
Agaricus torminosus • Lactarius torminosus • Вовнянка

Agaricus integer griseus • Russula integra • Сироїжка бездоганна
Agaricus fimetarius • Coprinius cinereus • Гноєвик сірий
Agaricus excipuliformis • Calvatia excipuliformis • Головач видовжений
Lycoperdon gigantea • Langermannia gigantea • Порхавка гігантська
Lycoperdon pratense • Vascellum depressum • Порхавка лучна

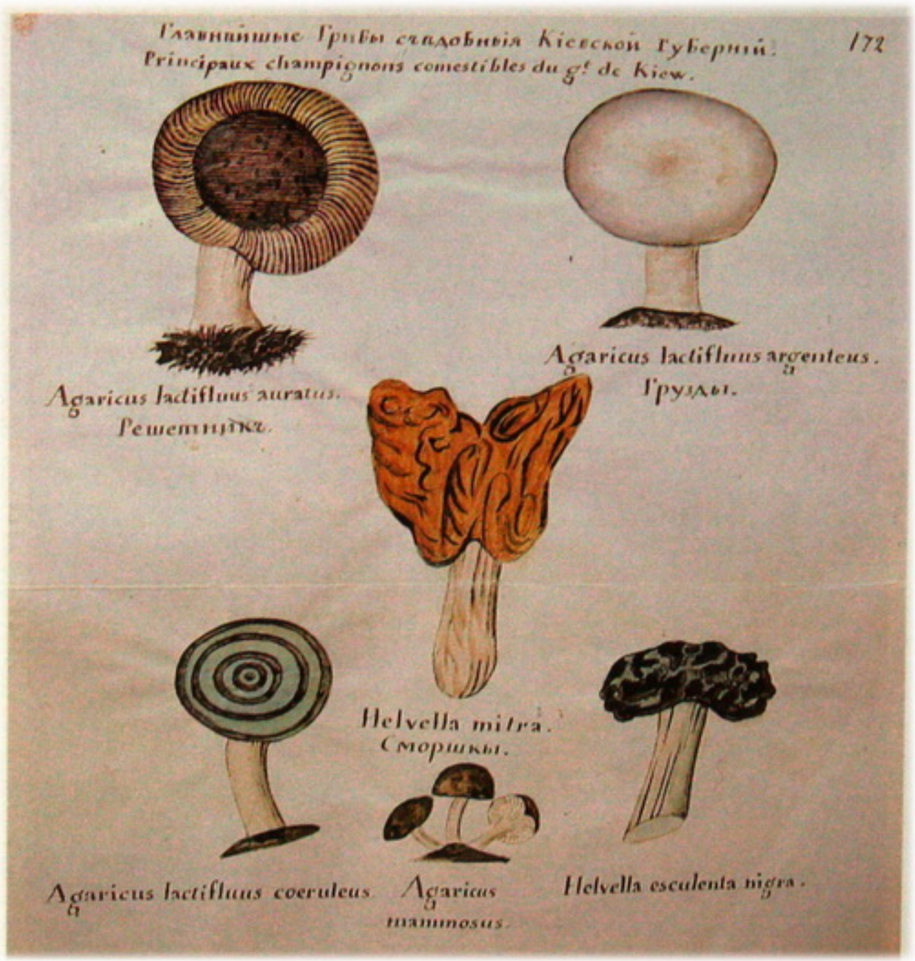

Boletus bulbosus • Boletus edulis • Білий гриб
Boletus ramosissimus • Collybia erythropus • Колібія червононога
Boletus luteus • Calantharellus cibarius • Лисичка справжня
Boletus bovinus • Boletus bovinus • Козляк
Agaricus esculentus • Agaricus campestris • Печериця лучна
Agaricus deliciosus • Lactarius deliciosus • Рижик смачний

Agaricus lactiflus auratus • Russula aurata • Сироїжка золотиста
Agaricus lactifluus argenteus • Судячи тільки по малюнку, ідентифікувати цей гриб не вдалося.
Agaricus lactifluus coeruleus • Russula caerulea • Сироїжка лазурова
Helvella mitra • Helvella crispa • Гельвела кучерява
Agaricus mammosus • Entoloma mammosus • Ентолома сосочкова
Helvella esculenta nigra • Murchella esculenta • Зморшок їстивний

Животное Царство.

Règne animal.

Царство животное.

Régne animal.

Раковины. Coquilles.

Раковины находятся въ прудахъ и въ рѣкахъ подназваніемъ

Unio littoralis, Lymnaeus stagnalis; Paludina vivipara; Planorbis corneus.

Въ лѣсахъ два рода:

Helix pomata et nemoralis.

Les coquilles qu'on rencontre dans les étangs et les rivières sont:

Dans les bois il y en a deux espèces.

Глисты. Vers.

Наиболѣе человѣческіе глисты суть слѣдующихъ породъ

Les vers intestinaux humains sont:

Ascaris lumbricoides et vermicularis, Ascarides et lombrics.

Плоскіе глисты, Tænia solium, le solitaire.

Первыя двѣ роды весьма нѣсколько чувствительны у дѣтей, а плоскіе глисты рѣдко отрѣзаются, однако я замѣтилъ ихъ у крестьянъ.

Les deux premières espèces sont communes chez les enfans; le solitaire est assez rare, cependant je l'ai observé plusieurs fois chez les paysans.

Раковины.

Coquilles.

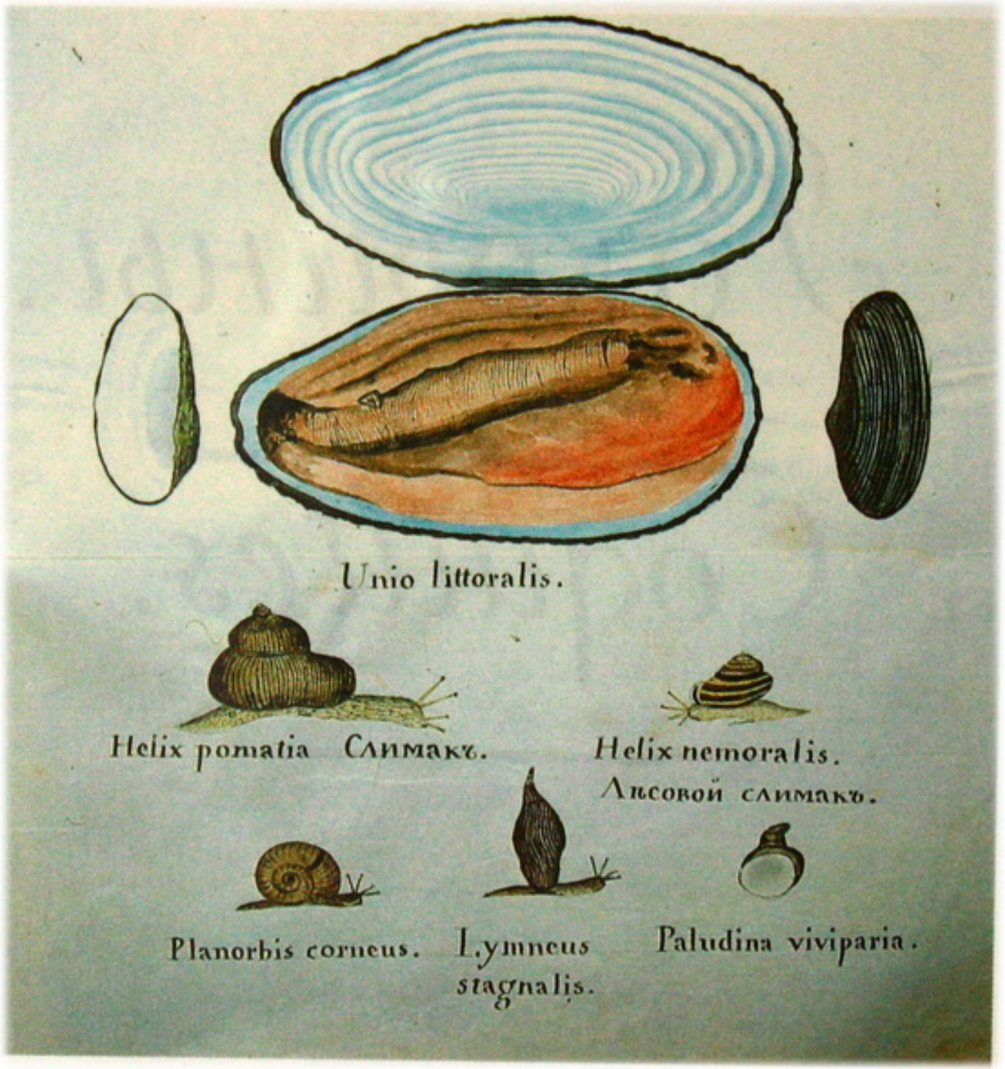

Unio littoralis • Див. коментар 32 на с. 678.
Helix pomatia • Helix pomatia • Слимак
Helix nemoralis • Cepaea vindobonensis • Лісовий слимак
Planorbis corneus • Planorbarius corneus • Рогоподібна катушка
Lymneus stagnalis • Lymnaea stagnalis • Ставковик великий
Paludina viviparia • Viviparus viviparus • Живородка звичайна

Насѣкомыя. Insectes.

Насѣкомыя обыкновенныя суть: Les insectes les plus communs sont:

Lucanus cervus, Capreolus; Hydrophillus striatus; Cetonia europaea; Melolontha vulgaris, aceris; Cetonia marmorata; Atticus sacer; Colosoma auro punctatum; Copris lunaris; Chrysomela populi; Dorcadium fulvum, cruciatum; Lytta vesicatoria; Blatta domestica; Purpuricenus budensis; Chrysomela graminis, septempunctata; Apis mellifica, Lycosa singoriensis; Vespa crabro, Coccus polonicus, Acrydium migratorium &c.

Pontia brassicae, Crataegi, cardaminis; Daplidica sinapis; Lycaena betulae, adonis; Papilio macao; Doritis Appollo; Catocalla Fraxini, electa; Aelia Rhamni; Satyrus Janira; Vanessa athalanta, C album, Io, Urticae, Cardui &c. &c.

Sphinx atropos, Elpemon, porcellus, Convolvuli, Tiliae, Gallii, Euphorbiae, Catocalla Fraxini, electa; Phalaena geometrica; Chelonia Hebe, Villica, Caja; &c. &c.

Полезныя Насѣкомыя. Insectes utiles.

Полезныя насѣкомыя суть: Les insectes utiles sont:

Пчелы, apis mellifica, Abeilles; Польская кошениль, Coccus polonicus, Cochenille polonaise; Шелковичныя черви, Bombyx Muri, Vers à soie; Шпанскія мухи, Lytta vesicatoria, Cantharides.

Кіевская губернія довольно изобилуетъ пчелами, и крестьяне занимаются пчеловодствомъ въ многихъ деревняхъ.

Въ дымерскомъ и большей части обществъ Радомысльскаго уѣзда, крестьяне имѣютъ для пчеловодства, (такъ называемые) борти. Они приготовляются въ лѣсахъ на высокихъ деревьяхъ, преимущественно Сосно-

Les abeilles sont communes dans le gouvernement de Kiew, et les paysans dans beaucoup de villages possèdent des ruches.

Dans la commune de Dhimer et une grande partie du district de Radomysl ils ont leurs ruches (qu'ils appellent Borti) placées dans la partie supérieure des arbres, particulièrement des sapins ou pins des forêts. Ils y pratiquent

Сосновую, слѣдующимъ образомъ: въ верхней части древеснаго ствола, посредствомъ острыхъ инструментовъ, дѣлаютъ продолговатыя углубленія, въ которыя кладутъ около одной фунта воску, оторвавъ изъ дощечки, оставленной на боковой поверхности для пчелъ, которыя вощину поселяютъ въ ней и проводятъ свои заботы.

Достойно замѣчанія что сотни ихъ не боятся сѣдой улитки; но изъ нея ничего не добываютъ потихоньку. Для предохраненія же сосноваго дерева отъ сырости обвязываютъ его вершину и нижнюю оторванную отъ корневъ кору соломенными жгутами, которые кладутъ также на поперечныя дыры. Для приманки дѣлаютъ, и собранія меду, красивыя вдыранныя на дощечкѣ и оклеенныя бѣлою бумагою и провертываютъ.

Посѣщаютъ ихъ Мамарфа Обыкновенная, пресмыкающаяся въ пустотѣ улья, но куда они боятся усѣсться, отгоняемая, отойдя вторгаться рядомъ. Вторая мало отличается отъ первой, но ее видѣли только въ началѣ весны, тогда, какъ пчелы ходятъ за медомъ. Третья Мамарфа Ларва, живетъ въ пустотѣ улья, но ее видѣли только одинъ разъ.

avec des instruments tranchants une cavité oblongue profonde où ils déposent environ une livre de cire; ils la ferment au moyen d'une planche, en laissant une petite ouverture pour les abeilles qui ne tardent pas à s'y fixer et elles y passent l'hiver.

Il est à remarquer que quoique ces ruches n'ayent pas de gardiens, leur produit n'est jamais dérobé. On coupe ordinairement le sommet des arbres pour que les vents ne les brisent pas, ce qui seroit à craindre parce que le tronc devenu plus faible par le vuide ne résisteroit pas aux ouragans.

Lorsqu'il faut monter au faîte de ces arbres pour préparer les ruches ou en recueillir le miel, les paysans ont un procédé très ingénieux pour y grimper qui exige beaucoup d'adresse et une grande agilité.

On prétend que les tartares sont les inventeurs de ces ruches, quoiqu'on ne puisse pas ôter l'épargne à laquelle ils l'ont enseigné aux habitans de ce pays.

On sait autrement, d'après des traditions, qu'avant le miel était très rare en Lithuanie, car le tabac était généralement bas. Il y a beaucoup de dif-

Полезныя насѣкомыя.
Insectes utiles

Въ противномъ потребовъ ней бы не было подвергнуты наводненію, вонон.

si l'on n'avoit des caves qui ne soient pas inondées au printemps

Полвяная Кошенилъ или Карминовая полвянка, Coccus tinctorius polonicus

Полвяная кошенилъ имѣющая сходство съ американскою кошенилью самкою насѣкомаго изъ яицъ которого добываютъ прекрасную пурпуровую краску. Яйца сего насѣкомаго находятъ въ безплодныхъ и песчаныхъ мѣстахъ Кіевской губерніи въ семидесятыхъ Іюня и Іюля, отъ чего сей послѣдній получилъ названіе у полявокъ Czerwiec. Яйца сіи находятъ прилѣпленными къ фибрамъ корней нѣкоторыхъ растеній а именно въ Potentilla anserina или Polygonum coccifernum, Komarzec, на и болѣе же на корняхъ Scleranthus perennis, Potentilla erecta, Allysia ygzo и Biedrzenia a имѣетъ и земляника, Fragaria vesca, Dziurawiec, но весьма рѣдко на корняхъ Secale cereale, Zyta, muhhko morda. Korda Secale Bibaemb ни сыра ни солодка.

Во открытіи Америки въ продолженіи нѣсколькихъ вѣковъ кошенилъ полвянки Азіи предполагаютъ тождественъ съ мѣстною и принимали отличительно королекомъ полвянкимъ, но свидѣтельствомъ одного автора сего краснаго червя въ 6000 штукъ золотой монеты. Въ настоящее время, красящими обыкновенного кошенилью и ея поддѣлками

la Cochenille polonaise ou graine d'écarlate de Pologne est un insecte dont les mâles donnent une belle couleur pourpre qui rivalise avec la Cochenille du Mexique. On trouve les œufs de cet insecte dans les lieux arides et sablonneux des gouvernements de Kiew et surtout dans le district de Radomysl, au mois de Juin et de Juillet. (Dont on me a reçu le nom de Czerwiec) Ces œufs sont attachés aux fibres des racines de plusieurs plantes savoir: Potentilla anserina ou Polygonum coccifernum; mais on les trouve le plus souvent parmi les racines de celles nommées Scleranthus perennis, Potentilla erecta, ou polonais Komarzec, Allysia ygzo, Biedrzenia. Et par fois dans les racines de fraisier sauvage, Fragaria vesca. (Dziurawiec) on les a même remarqués, quoique rarement, dans les racines du Seigle, Secale cereale; mais cela n'arrive guères que quand la prairie n'a été ni froid ni humide.

La Cochenille polonaise fut pendant plusieurs siècles avant la découverte de l'Amérique un objet de commerce avec l'Asie et rapportait annuellement aux rois de Pologne, d'après un auteur de ce pays Miechovius, la somme de 6000 ducats d'or. Aujourd'hui les teinturiers la mêlent avec la cochenille américaine pour en obtenir une couleur pourpre

Два вида червя, обитающіе в Одессѣ и Одесскомъ уѣздѣ, служатъ пищею для украинскихъ крестьянъ и для всѣхъ турецкихъ поморцевъ. Они красятъ шелкъ, пряжу, сафьянъ и вообще всѣ вещи для бухарскаго и персидскаго рынковъ въ красный цвѣтъ.

Шелковичныхъ червей водятъ обыкновенно въ Кіевской губерніи въ маленькихъ шелковичныхъ деревняхъ, обычно вдвоемъ. Киевскіе Житомирскіе и Черниговскіе скупщики продаютъ шелковичныхъ червей шелководамъ обыкновенно весной, передъ появленіемъ листьевъ на деревьяхъ. Шелководы покупаютъ червей въ маленькихъ коробочкахъ, въ которыхъ они привезены. Такой способъ имѣетъ много недостатковъ, изъ которыхъ главный тотъ, что червь находится въ дорогѣ 3 или 4 дня, а иногда и больше, и отъ этого часто погибаетъ.

Палаты государственныхъ имуществъ имѣютъ плантаціи шелковичныхъ деревьевъ въ Кіевской губерніи, въ уѣздахъ Кіевскомъ, Сквирскомъ, Васильковскомъ, Звенигородскомъ, Таращанскомъ, Черкасскомъ, Каневскомъ, Сосницкомъ, Новгородъ-Сѣверскомъ, Борзенскомъ, Нѣжинскомъ, Сѣверскомъ, Глуховскомъ, Конотопскомъ, Кролевецкомъ, Путивльскомъ, Ромненскомъ, Лубенскомъ, Переяславскомъ, Золотоношскомъ, Черкасскомъ, Звенигородскомъ, Таращанскомъ, Сквирскомъ, Васильковскомъ, Радомысльскомъ, Житомирскомъ, Новоградъ-Волынскомъ, Овручскомъ, Ковельскомъ, Луцкомъ, Дубенскомъ, Ровенскомъ, Заславскомъ, Острожскомъ, Изяславскомъ, Старокостянтиновскомъ, Проскуровскомъ, Каменецъ-Подольскомъ, Ушицкомъ, Ольгопольскомъ, Гайсинскомъ, Брацлавскомъ, Могилевскомъ, Ямпольскомъ, Балтскомъ, Одесскомъ, Тираспольскомъ, Херсонскомъ, Елисаветградскомъ, Александрійскомъ, Екатеринославскомъ, Павлоградскомъ, Мелитопольскомъ, Бердянскомъ, Таврическомъ, Симферопольскомъ, Ялтинскомъ, Перекопскомъ, Ѳеодосійскомъ, Евпаторійскомъ, Керчь-Еникальскомъ, Таганрогскомъ, Маріупольскомъ, Ростовскомъ, Новочеркасскомъ, Донецкомъ, Сальскомъ, Усть-Медвѣдицкомъ, Хоперскомъ, Усть-Хоперскомъ, Камышинскомъ, Царицынскомъ, Черноземномъ, Ставропольскомъ, Кавказскомъ, Ейскомъ, Таманскомъ, Кубанскомъ, Лабинскомъ, Майкопскомъ, Баталпашинском

Вредныя насѣкомыя домашнихъ животныхъ суть:

Les insectes qui nuisent le plus aux animaux domestiques sont:

Оса или Шершень, Vespa vulgaris, la guêpe; Комаръ или Слепень, Tipula crabro, Taon; Оводъ, Tabanus, oestre; Оводъ болотный, Oestrus Ovis veterinus hemorrhoïdalis; Комарикъ, Culex pipiens; Клещи, les mouches et заимствуетъ теряетъ, acares, Acares scabiei.

Эти насѣкомыя слушаютъ пищей для многихъ животныхъ, одни изъ нихъ особенно Оводъ и Болѣзни Клещи суть величайшія враги домашнихъ животныхъ; они сосутъ ихъ кровь, производятъ изъ нихъ ранки; иногда эти послѣдніе не имѣютъ средства защищаться отъ нихъ. Другія они проникаютъ въ тѣло и дѣлаютъ изъ него настоящій обширный отвратительный скоро появляются. Злые Мухи кладутъ свои яицы на краю задняго прохода лошадей, и причиняютъ имъ опасныя раны.

Не рѣдко бываетъ что Рогатый скотъ и Овцы заключенные въ хлѣвъ изъ которыхъ нѣтъ выхода изъ за пожара запертые въ разбудимъ отъ ихъ ранъ. Въ прибавокъ воздухъ наполненный испареніемъ сильно способствуетъ къ развитію заразительныхъ болѣзней. Рабочій скотъ и Овцы подвергаются большой опасности и потерѣ своихъ сдѣланныхъ трудовъ. Большія Комары.

Запомнить время производства весенняго истребленія Животныхъ, напасти лошадей и Овецъ.

Les insectes qui nuisent le plus aux animaux domestiques sont:

Oca ou Шершень, Vespa vulgaris, la guêpe; Комаръ ou Слепень, Vespa crabro, Taon; Оводъ, Tabanus, oestre; Оводъ болотный, oestrus Ovis veterinus hemorrhoïdalis; Комарикъ, Culex pipiens; Клещи, les mouches et заимствуетъ теряетъ, acares, Acares scabiei.

Ces insectes sont un fléau pour beaucoup d'animaux: les uns sucent le sang, les Taons et les guêpes et Moustiques sont les plus grands ennemis des chevaux et des bœufs; ils sucent leur sang, leur percent la peau sans qu'ils ayent de moyens de se défendre; d'autrefois, ils s'introduisent dans la gorge, se mettent chez les bœufs, et leur piqure produit un emphysème général dont ils ne tardent pas à périr. Les mouches hémorrhoïdaux déposent leurs œufs sur la marge de l'anus des chevaux et leur occasionnent des plaies dangereuses.

On a observé dans le district de Rabongyd que depuis qu'on a défendu de mettre à l'issue de la fonte des neiges, le feu aux herbages des nombreux marais de ces contrées, (ce qu'on avait coutume de pratiquer, chaque année, quand encore il ne restait plus de neige que dans les forêts) de craintes d'incendie, la quantité de ces insectes est prodigieusement augmentée et la perte des bestiaux plus considérable. Les ursins produisent la gale, chez l'homme et quelques animaux tels que les chevaux et les moutons.

Les insectes nuisibles aux habitations sont:

Les Blattes, les punaises, les cousins, et les Tipules qui leur ressemblent mais sont plus volumineuses, enfin les mouches qui y existent même au plus fort de l'hiver, rendent les nuits très pénibles aux étrangers qui sont obligés de coucher dans ces chaumières et encore plus pendant l'été; aussi pendant les grandes chaleurs, les habitans, excepté les vieillards et les enfans sont obligés de passer la nuit dehors.

Les perce-bois sont des petites mouches vertes qui déposent leurs œufs dans les bois de constructions et les vers qui en éclosent rongent les plus épais et les plus durs, particulièrement le sapin, de manière qu'en quelques années, ils peuvent détruire toute une habitation. En perçant l'écorce dans les cheminées où cet insecte destructeur s'est établi, on entend facilement le bruit que ces vers occasionnent en rongeant, les poutres, les madriers ou les planches.

Насѣкомыя вредящія жилищамъ суть:

Les insectes nuisibles aux habitations sont:

Тараканы, Blattes, les punaises, les cousins, et les Tipules qui leur ressemblent mais sont plus volumineuses, enfin les mouches qui y existent même au plus fort de l'hiver, rendent les nuits très pénibles aux étrangers qui sont obligés de coucher dans ces chaumières et encore plus pendant l'été; aussi pendant les grandes chaleurs, les habitans, excepté les vieillards et les enfans sont obligés de passer la nuit dehors.

Клопы, Punaises, les punaises, les cousins, et les Tipules qui leur ressemblent mais sont plus volumineuses, enfin les mouches qui y existent même au plus fort de l'hiver, rendent les nuits très pénibles aux étrangers qui sont obligés de coucher dans ces chaumières et encore plus pendant l'été; aussi pendant les grandes chaleurs, les habitans, excepté les vieillards et les enfans sont obligés de passer la nuit dehors.

Комары, Cousins, les punaises, les cousins, et les Tipules qui leur ressemblent mais sont plus volumineuses, enfin les mouches qui y existent même au plus fort de l'hiver, rendent les nuits très pénibles aux étrangers qui sont obligés de coucher dans ces chaumières et encore plus pendant l'été; aussi pendant les grandes chaleurs, les habitans, excepté les vieillards et les enfans sont obligés de passer la nuit dehors.

Мухи, Mouches qui y existent même au plus fort de l'hiver, rendent les nuits très pénibles aux étrangers qui sont obligés de coucher dans ces chaumières et encore plus pendant l'été; aussi pendant les grandes chaleurs, les habitans, excepté les vieillards et les enfans sont obligés de passer la nuit dehors.

Шашни суть насѣкомыя заселяющія ульи. Они кладутъ свои яицы въ пчелиный сотовый деревъ; изъ нихъ выходятъ черви, питающіяся сотами, твердыми и сладкими деревомъ, и сахаромъ сотовымъ, мало по малу въ продолженіи нѣсколькихъ лѣтъ, они истребляютъ цѣлое семейство. Ихъ находятся въ улейномъ пчелиномъ матеріалѣ, они истребляютъ и личинокъ пчелъ и ихъ куколокъ. Ихъ трудно отличить отъ пчелъ, ихъ можно различить по ихъ брюшкамъ, которое у нихъ.

Les Teignes sont des papillons dont les chenilles vivent dans les ruches, elles y déposent leurs œufs, et les chenilles qui en naissent rongent la cire, les rayons, et les abeilles elles-mêmes, elles font de grands ravages dans les ruches, elles détruisent souvent des familles entières. Elles sont difficiles à distinguer des abeilles, on ne peut les reconnaître que par leur ventre qui est plus gros.

Les Teignes sont des papillons dont les chenilles vivent dans les ruches, elles y déposent leurs œufs, et les chenilles qui en naissent rongent la cire, les rayons, et les abeilles elles-mêmes, elles font de grands ravages dans les ruches, elles détruisent souvent des familles entières. Elles sont difficiles à distinguer des abeilles, on ne peut les reconnaître que par leur ventre qui est plus gros.

Вредные насекомые
Insectes nuisibles.

Главнейшие насекомые вредители
сих растений суть:

Les principaux insectes qui nuisent aux végétaux sont:

Bruchus rufimanus, Melolontha vulgaris, Haltica tamaricis; Tychius polylineatus, Sphenoptera Solieri, Syrphus Ribesii, Syrphus Pomona, la Syrphe; Nematus Ventricosus, Nematus Abietum, Bombyx Dispar, le papillon du Chou; Anisoplia agricola Fromentaire; le Charanson; Nanophyes Capsella ma Nomophyes nigrirostris, Gryllus migratorius, la Sauterelle d'Egypte.

Жуки-хлебные усачи, майские хрущи, хлебные блошки, Sphenoptera Solieri, Syrphus Ribesii, Syrphus Pomona, Tenthredo Ventricosa, Bombyx Dispar, капустная белянка, Anisoplia agricola, Nanophyes Capsella, Nomophyes nigrirostris, Gryllus migratorius, египетская саранча.

Хлебные жуки-усачи (Bruchus rufimanus) весьма часто появляются в огромном количестве и повреждают посевы пшеницы, ржи, ячменя, овса, гороха, бобов и проса. Личинки этих жуков живут внутри стебля, выгрызая в нем ходы. Взрослые жуки выгрызают круглые отверстия в зерне, выедая его содержимое. Кроме того, они повреждают цветы, выгрызая в них ходы.

Les Hannetons de Mai, presque chaque année, abondent au printemps, ravagent les bourgeons, les feuilles et les fleurs des arbres. Il en est de même de la chenille des papillon, Syrphis Pomona. Les femelle déposent leurs oeufs sur les fleurs des pommiers, poiriers et autres arbres fruitiers et avant que les pétales de la fleur ne tombent. De ces oeufs il sort bientôt des chenilles qui gattent les fruits en pénétrant dans leur intérieur, ils se frayent ensuite un passage, puis se jettent un cocon à l'écorce de l'arbre et enfin se métamorphosent en papillons.

Хрущи появляются весною, вскоре после вскрытия почек, и объедают их, а также цветы и листья деревьев, особенно яблонь, груш, вишен, слив и абрикосов. Самки откладывают яйца в землю, на глубину 2–3 вершков, по 30–40 штук в одну кладку. Личинки, выйдя из яиц, живут в земле 3 года, питаясь корнями растений. На 4-й год они окукливаются, а осенью выходят жуки.

Les chenilles du papillon du chou sont très communes dans plusieurs lieux du Gouvernement de Kiew, et surtout du District de Radomysl.

Капустная белянка (Pieris Brassicae) очень распространена во многих местностях Киевской губернии; особенно вредит капусте, повреждая

Совершенно уничтожают ее личинки, которые выедают внутренность кочана, делая в нем большие ходы; иногда личинки, выгрызая отверстия в кочане, залезают внутрь его и там окукливаются.

Хлебные блошки (Haltica tamaricis) очень часто появляются массами и повреждают посевы ржи, пшеницы, ячменя, овса, гороха, бобов и проса. Личинки этих блошек живут внутри стебля, выгрызая в нем ходы. Взрослые блошки выгрызают в зерне, поврежденном личинками, круглые отверстия и выедают его содержимое. Кроме того, они повреждают цветы, выгрызая в них ходы.

Il y a des années où ils détruisent entièrement les choux, et ce végétal est indispensable aux paysans; d'autant plus qu'on a observé que le sorbet le détruit lorsqu'il manque. On prétend que le moyen de détruire ces chenilles est de saupoudrer les choux avec de la cendre ou du charbon pulvérisé; mais on a remarqué que les papillons pondent sur les choux, entourés de chènevières, ne sont pas ravagés par ces chenilles, parceque les papillons ne souffrent pas l'odeur du chanvre, et ne volent pas dans le voisinage.

Le Charanson est un petit insecte qui dépose ses oufs surles grains de Froment et de Seigle. Les vers qui en éclosent s'introduisent dans le grain, en rongent l'intérieur, produisent un grain déjet et rien n'est plus difficile que de détruire cet insect, lorsqu'il a monté une fois dans les épiées.

Вредныя Насѣкомыя
Insectes nuisibles.

Саранча называемая Египетскою или путешествующею появляется подобно огромнымъ тучамъ изъ странъ восточныхъ и покрываетъ собою большое пространство земли, истребляетъ жатвы, бросается на деревья, даже и лѣса и обѣдаетъ ихъ листья. Яйца свои она прячетъ въ землю и потомъ издыхаетъ, отъ чего происходитъ чрезвычайно непріятный запахъ; но за то земля утучняется на слѣдующія годы. Послѣ 1826 года, саранча не появлялась въ Кіевской Губерніи.

Les Sauterelles, celles qu'on nomme egyptiennes ou émigrantes, arrivent des pays méridionaux, ou orientaux, en nuées immenses et chassées par les vents, elles s'abattent sur un grand espace de terrain, dévorent les moissons, se jettent sur les arbres même ceux des forêts, les dépouillent de leurs feuilles, puis après avoir déposé leurs œufs dans la terre, elles périssent et leurs cadavres laissent une grande infection; mais la terre en est fertilisée pour les années prochaines. au printems éclosent les œufs qu'elles ont déposés dans la terre. Les Sauterelles n'ont pas paru dans le gouvernement de Kiew depuis 1826.

Насѣкомыя.

Insectes.

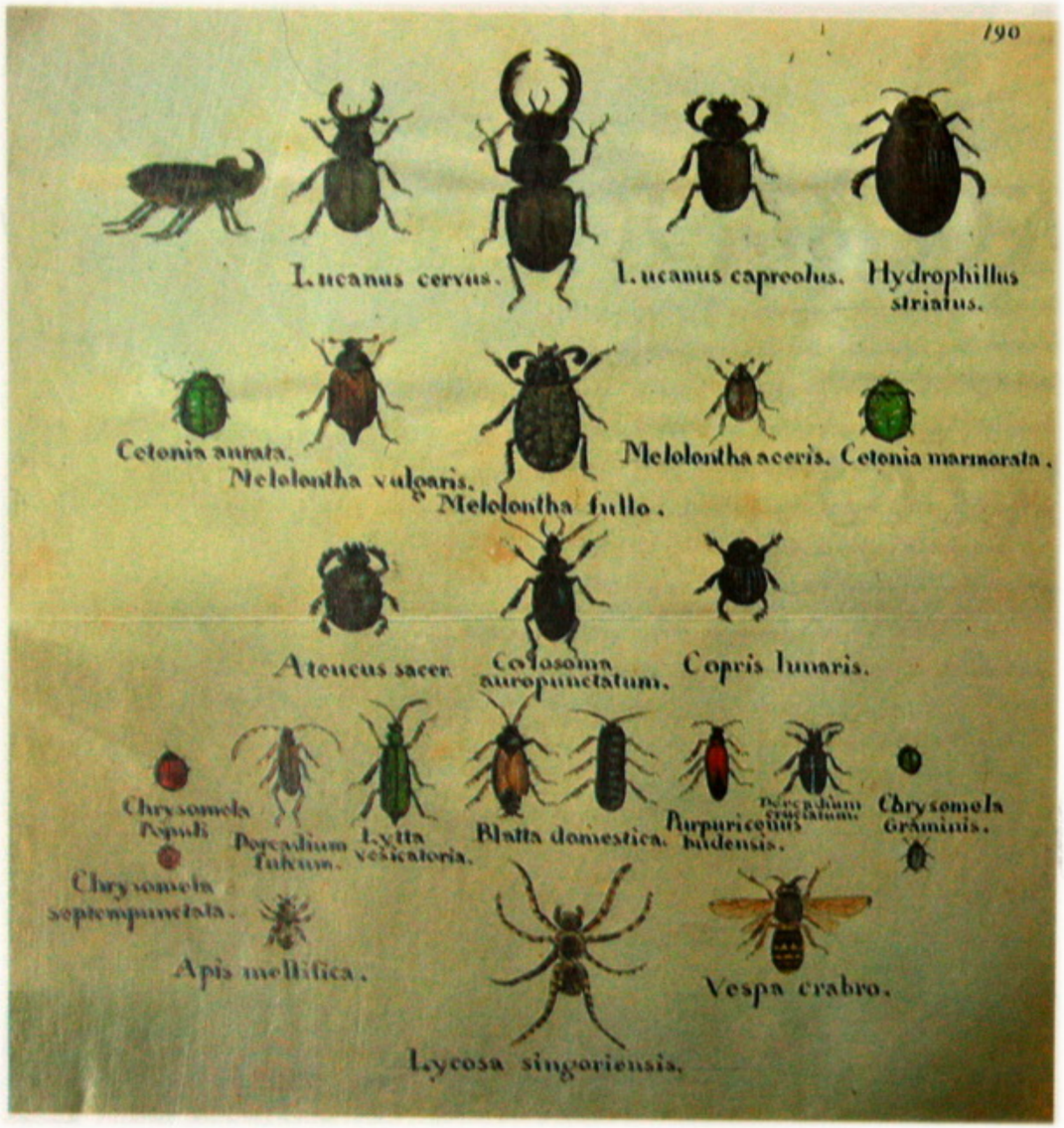

Oryctes nasicornis • Жук-носорог
Lucanus cervus • Lucanus cervus • Жук-олень
Lucanus capreolus • Sinodendron cilindricum • Жук-носорог малий
Hydrophillus striatus • Hydrophilus caraboides • Водолюб малий
Cetonia aurata • Cetonia aurata • Бронзівка золотиста
Melolontha vulgaris • Melolontha melolontha• Хрущ травневий, західний
Melolontha fullo • Polyphylla fullo • Хрущ мармуровий
Melolontha aceris • Polyphylla pectoralis • Хрущ пектораліс
Cetonia marmorata • Potosia lugubris • Бронзівка мармурова
Ateucus sacer • Scarabeus sacer • Скарабей священий
Colosoma auropunctatum • Colosoma aurupuctatum • Красотіл золотокрапковий
Copris lunaris • Copris lunaris • Копр місячний
Chrysomela populi • Melasoma populi • Листоїд тополевий
Dorcadium fulvum • Dorcadion fulvum • Вусач хлібний
Lytta vesicatoria • Lytta vesicatoria • Мушка шпанська
Blatta domestica • Blatta orientalis • Тарган чорний
Purpuricenus budensis • Purpurucenus budensis • Вусач червонокрилий
Dorcadium cruciatum • Dorcadion equestre • Вусач хрестоносець
Chrysomela graminis • Chrisomela graminis • Листоїд полиновий
Chrysomela septempunctata • Coccinella Septempunctata • Сонечко семикрапкове
Apis mellifica •Apis mellifera • Бджола медоносна
Lycosa singoriensis • Lycosa singoriensis • Павук тарантул південноросійський
Vespa crabro • Vespa crabro • Шершень

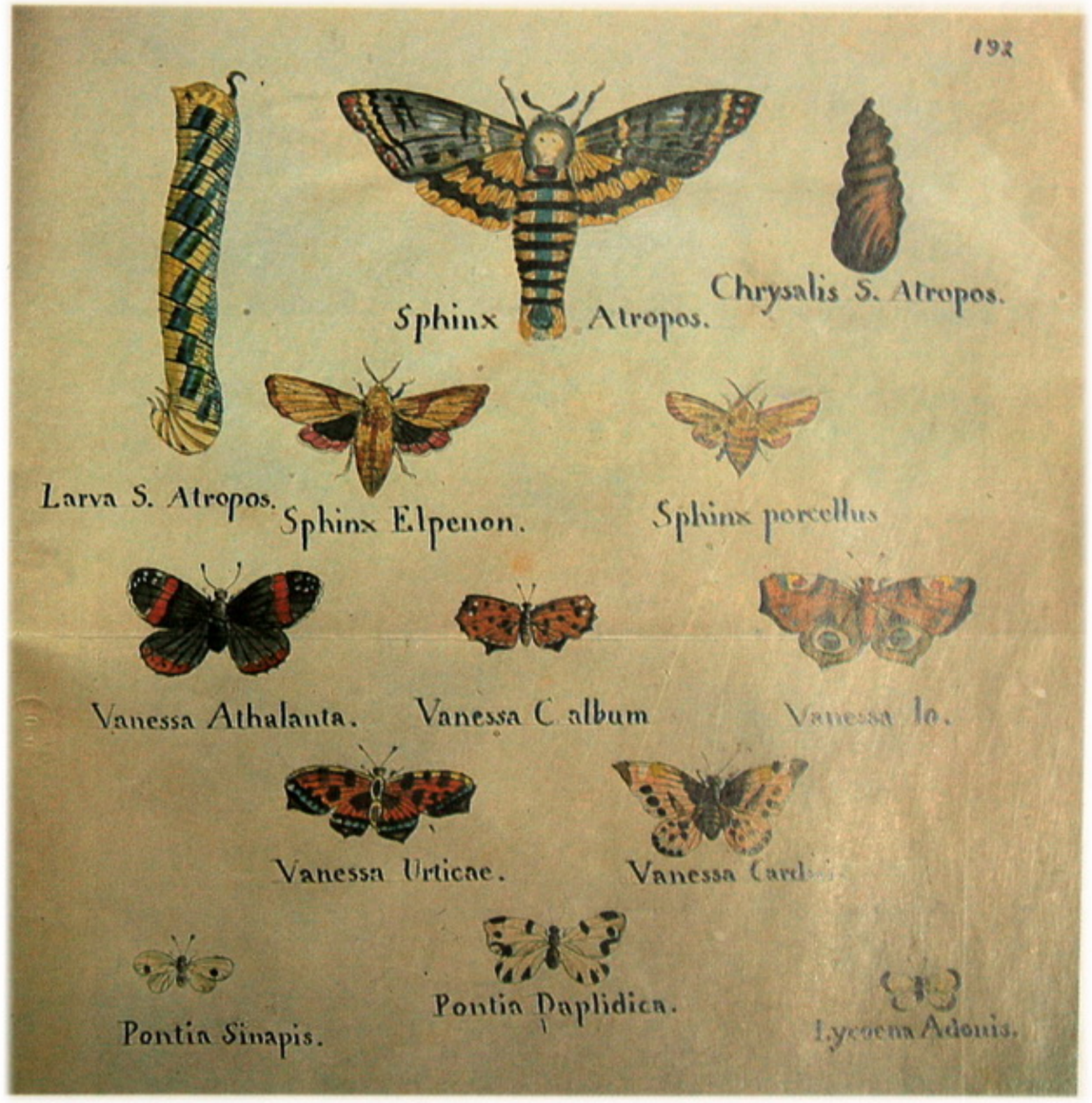

Sphinx atropos • Acherontia atropos • Мертва голова, метелик
Chrysalis s. atropos • Мертва голова, лялечка
Larva s. atropos • Мертва голова, гусінь
Sphinx elpenon • Pergessa elpenon • Бражник винний середній
Sphinx porcellus • Pergessa porcellus • Бражник винний малий
Vanessa athalanta • Pyrameis athalanta • Адмірал
Vanessa C-album • Polygonia C-album • Кутокрилка С-біле
Vanessa Io • Vanessa io • Очко павине денне
Vanessa urticae • Vanessa urticae • Кропив'янка
Vanessa cardui • Pyrameis cardui • Чортополохівка
Pontia sinapis • Leptidia sinapis • Гірчичниця
Pontia daplidica • Synchlo daplidicae • Білан резедовий
Lycoena adonis • Lycoena Bellargus • Голуб'янка Белларг

Pontia brassicae • Pieris brassicae • Білан капустяний, метелик, гусінь
Pontia cratoegi • Aporia crataegi • Білан жилкуватий, метелик, гусінь, лялечка
Pontia cardaminis • Euchloe cardamines • Зірочка
Papilio macao • Papilio machaon • Махаон
Lycoena betulae • Zephyrus betulae • Зефір березовий
Doritis apollo • Parnassius apollo • Аполон
Catocalla fraxini • Catocala fraxini • Стрічкарка орденська блакитна
Catocalla electa • Catocala electa • Стрічкарка вербова
Phalena geometrica ulnaria • Abraxus grossulariata ulnaria • П'ядун агрусовий
Celia Rhamni • Rhodocera rhamni • Лимонниця
Satyrus janira • Epinephele jurtina • Бархатниця Юртина

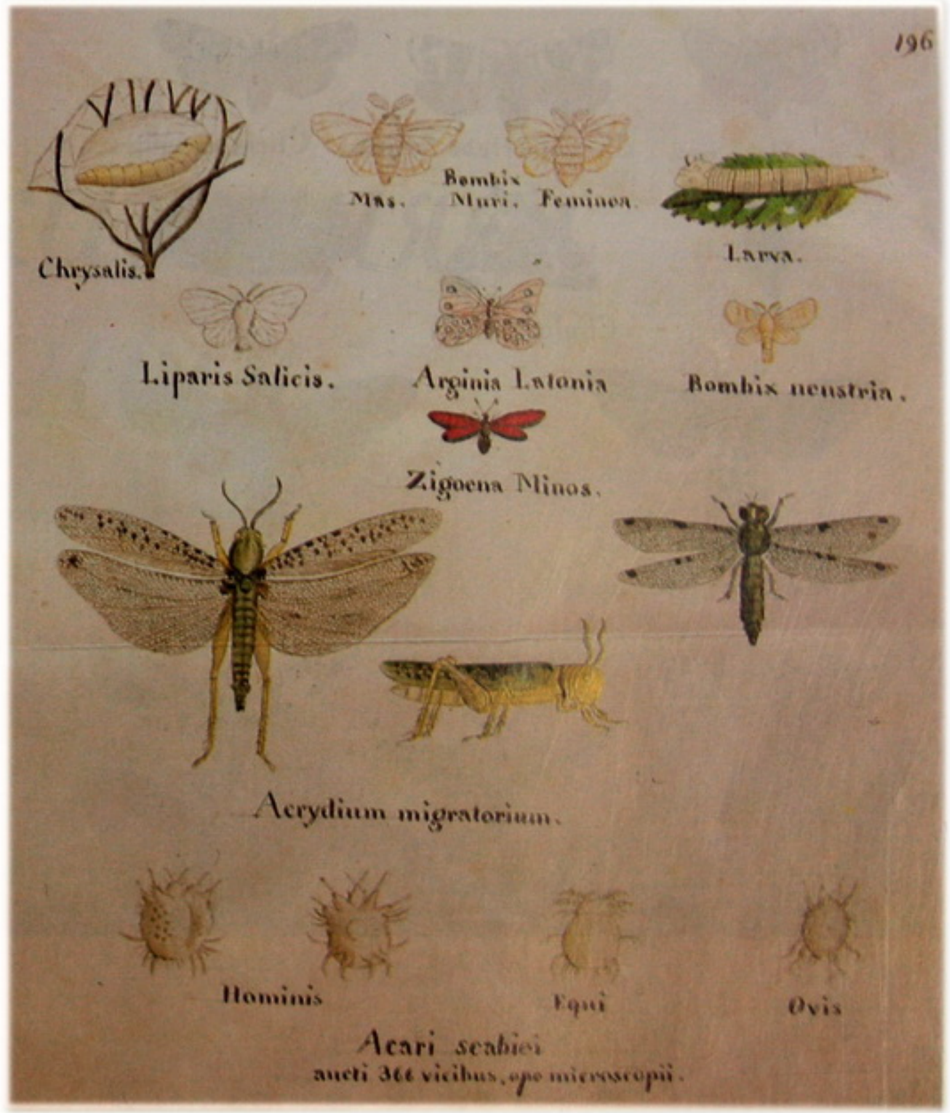

Chrysalis • Шовковий кокон на коконнику
Bombix muri mas. • Bombix mori (mas.) • Шовкопряд шовковичний, самець
Bombix muri feminea • Bombix mori (feminea) • Шовкопряд шовковичний, самка
Larva • Гусінь шовкопряда на листі шовковиці
Liparis salicis • Stilpnotia salicis • Шовкопряд вербовий (хвилівка вербова)
Agrinia latonia • Agrinis lathonia • Перламутрівка польова
Bombix neustria • Malacosoma neustria • Коконопряд кільчастий
Zigoena minos • Zygaena sp. • Строкатка (вид невідомий)
Acrydium migratorium • Locusta migratoria • Сарана перелітна
Hominis • Acarus siro • Кліщ костяний зудень
Equi • Acarus equi • Кліщ костяний кінський
Ovis • Acarus ovis•Кліщ костяний овечий
Acari scabiei aucti 366 vicibus, ope microscopii • Кліщі костяні,
(збільшені у 366 разів під мікроскопом).

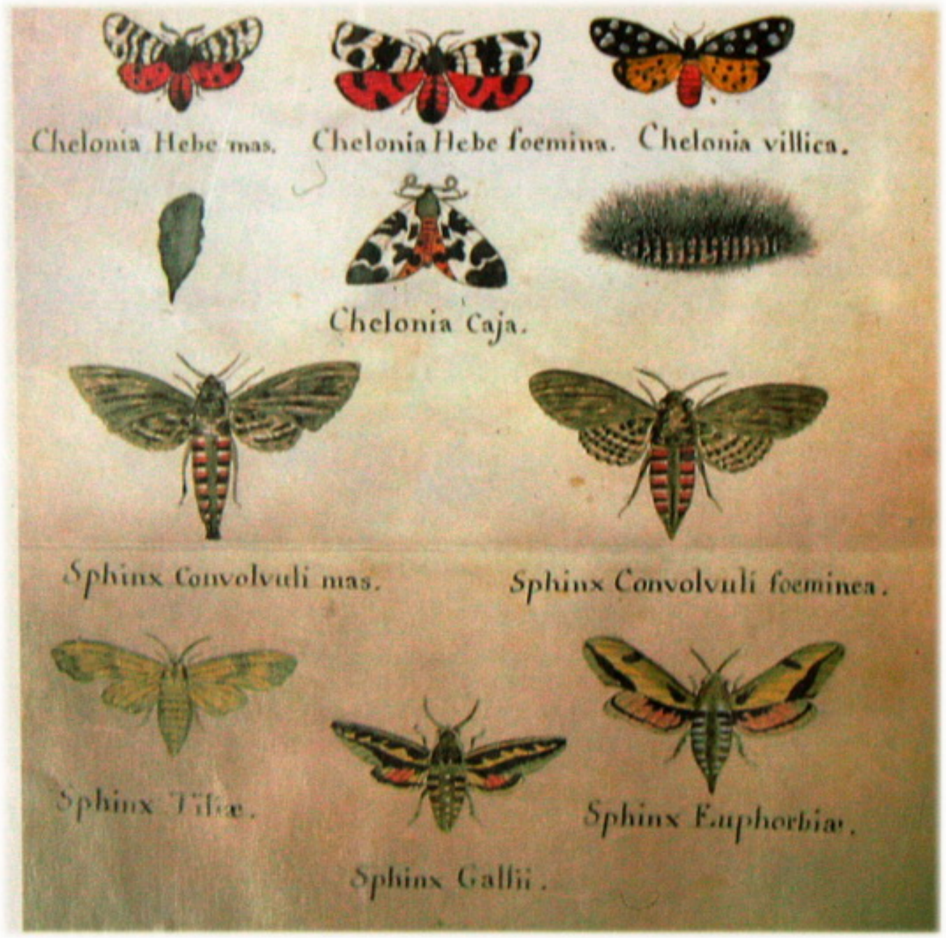

Chelonia hebe mas • Arctia hebe • Ведмедиця геба (самець)
Chelonia hebe foemina • Arctia hebe • Ведмедиця геба (самка)
Chelonia villica • Arctia villica • Ведмедиця сільська
Chelonia Caja • Arctia caja • Ведмедиця Кая, метелик, лялечка, гусінь
Sphinx convolvuli mas • Herse convolvuli • Бражник берізковий, самець
Sphinx convolvuli foeminea • Herse convolvuli • Бражник берізковий, самка
Sphinx tiliae • Mimas tiliae • Бражник липовий
Sphinx gallii • Celerio galii • Бражник підмаренниковий
Sphinx euphorbiae • Celerio euphorbiae • Бражник молочайний

Potentilla anserina • Potentilla anserina • Гусячі лапки
Ova cocci polonici • Porphyrophora polonica (ova) • Яйця польської кошенілі
Coccus polonicus. Mas et feminea • Porphyrophora polonica, mas et feminea
• Польська кошеніль. Самець і самка.

Пресмыкающіяся Животныя.

Reptiles.

Пресмыкающіяся животныя.

Reptiles.

Между пресмыкающимися, не стрѣтилъ гнѣздовъ, Vipera communis, чаще попадаются ужъ, Coluber natrix; ящерица, Lacerta fragilis, зеленая лягушка, Rana viridis очень обыкновенная, и болотистая черепаха, Testudo communis. Въ прудахъ и рѣкахъ находится много раковъ, Cancer astacus и пьявокъ, Hirudo officinalis, потерявъ прежде было множество въ этомъ краѣ. Стараются теперь редко потому что уже нѣсколько лѣтъ сряду занимаются сбрѣ ловлею, и продаютъ значительное количество нѣмцамъ приходящимъ, каждой годъ для покупки.

Parmi les Reptiles, je n'ai pas rencontré de vipères, Vipera communis; la Couleuvre à collier, reptile ophidien, Coluber natrix est plus commune, ainsi que le lézard gris, reptile oviparé. La grenouille verte, reptile batracien, Rana viridis se trouve dans tous les temps marécageux, ainsi que la Tortue bourbeuse, Testudo communis, reptile chelonien.

Dans les étangs et les rivières, il y a beaucoup de sangsues, Hirudo officinalis. Autrefois elles étoient très communes, mais maintenant, elles deviennent rares partout, parceque depuis quelques années, on en dépeuple beaucoup, pour le commerce que les juifs en font avec les allemands qui viennent chaque année leur en acheter en grande quantité.

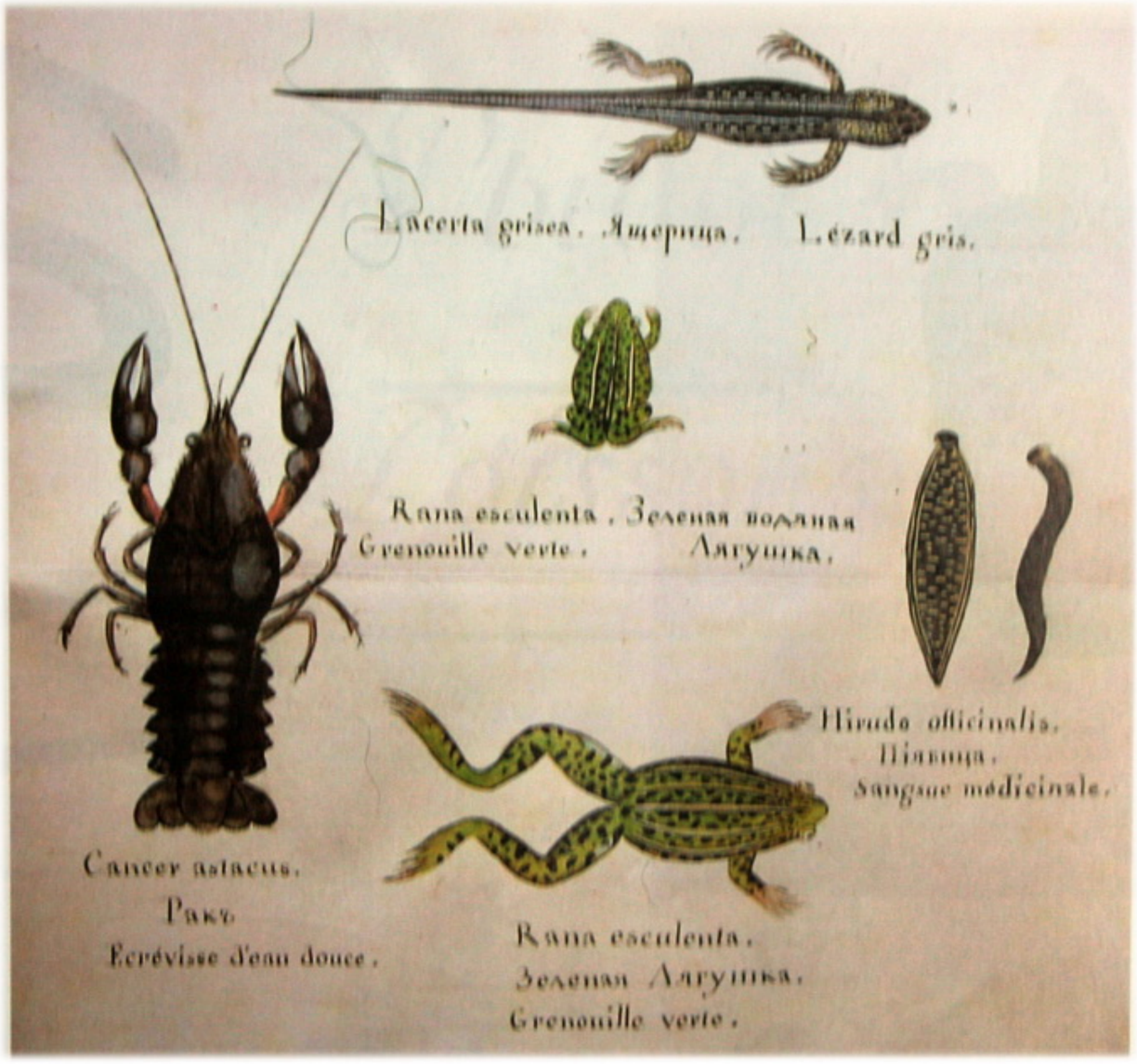

Lacerta grisea • Lacerta agilis • Ящірка прудка
Rana esculenta • Rana ridibunda • Жаба озерна
Cancer astacus • Astacus leptodactylus • Рак
Rana esculenta • Rana esculenta • Жаба ставкова
Hirudo officinalis • Hirudo officinalis • П'явка медична

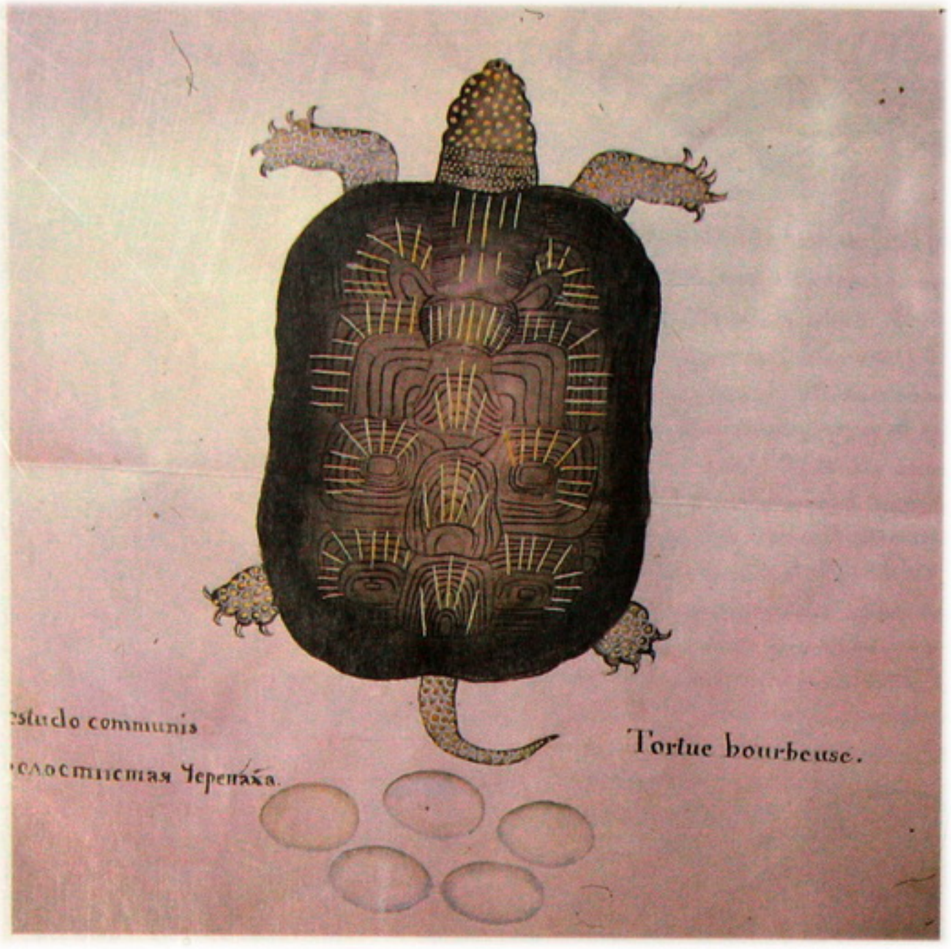

Testudo communis • Emys orbicularis • Черепаха болотяна

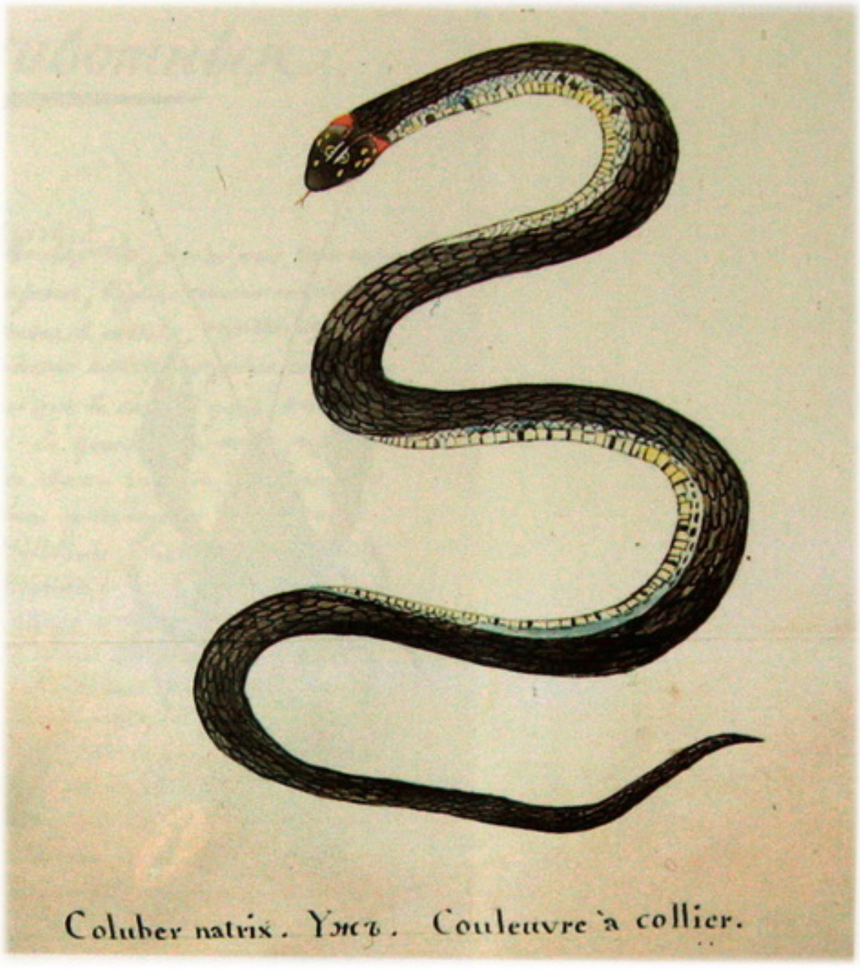

Coluber natrix • Natrix natrix • Вуж звичайний

Pbidbi.

Poissons.

Рыбы. Poissons.

Рыбы водящіяся въ прудахъ и рѣкахъ а наиболѣе въ Днѣпрѣ и Припяти суть:

Les Poissons qui appartiennent aux étangs, aux rivières et particulièrement au Dnieper et au Propiète sont:

Карасъ, Cyprinus carassius, Carassin; Окунь, Perca fluviatilis, Perche; [illegible] Triscus [illegible], Centrisque; Щука, Esox lucius, Brochet; [illegible], Cyprinus Erythrophalmus, Rotengle; Ясень, Cyprinus tinca, Tanche; Сомъ, Silurus glanis, Silure; Осетръ, Accipenser Sturio, Esturgem; Лещъ, Cyprinus brama, Brême; Селдъ, Clypea harengus, Hareng de rivière; Чехона, Novacula coryphena, Rasoir ou Rason; Бѣлуга, Delphinus leucas, Saumon blanc; Судакъ, Perca lucio, Zandre ou Gordon, Верзубъ . . . Устьрка.

[illegible]

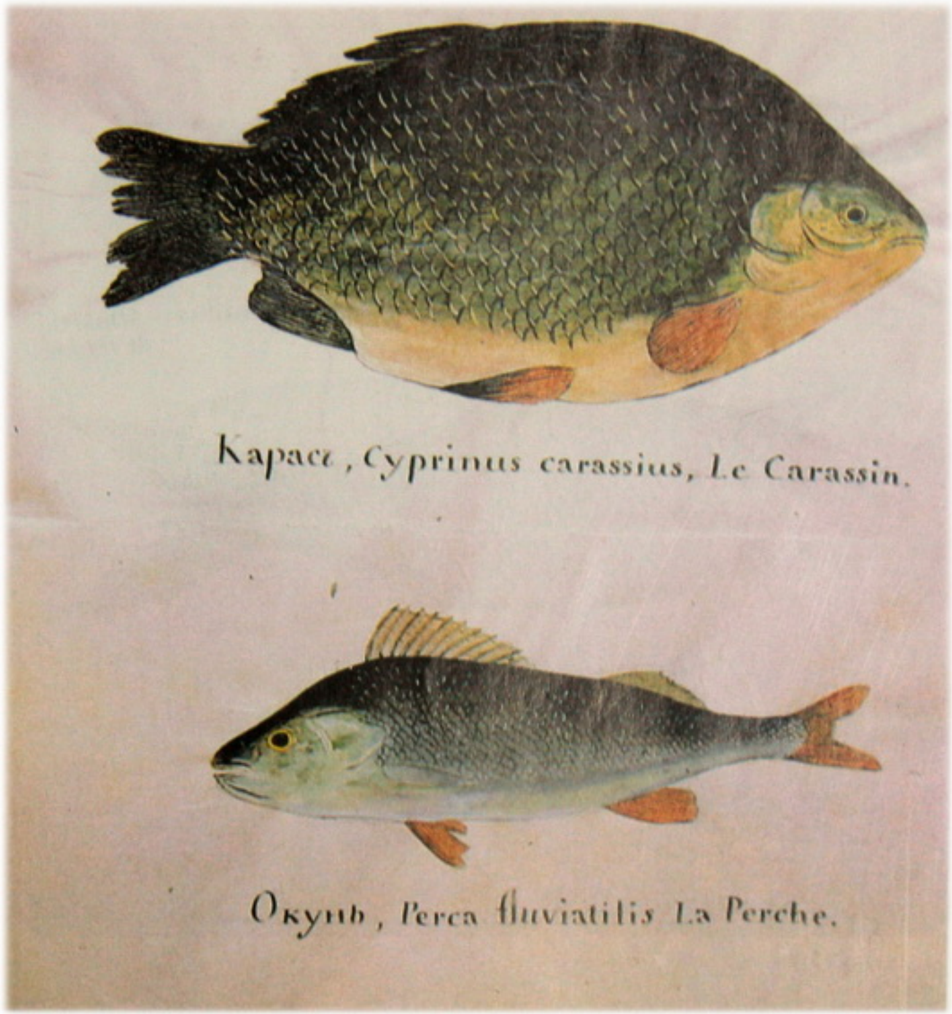

Cyprinus carassius • Carassius carassius • Карась звичайний
Perca fluviatilis • Perca fluviatilis • Окунь звичайний

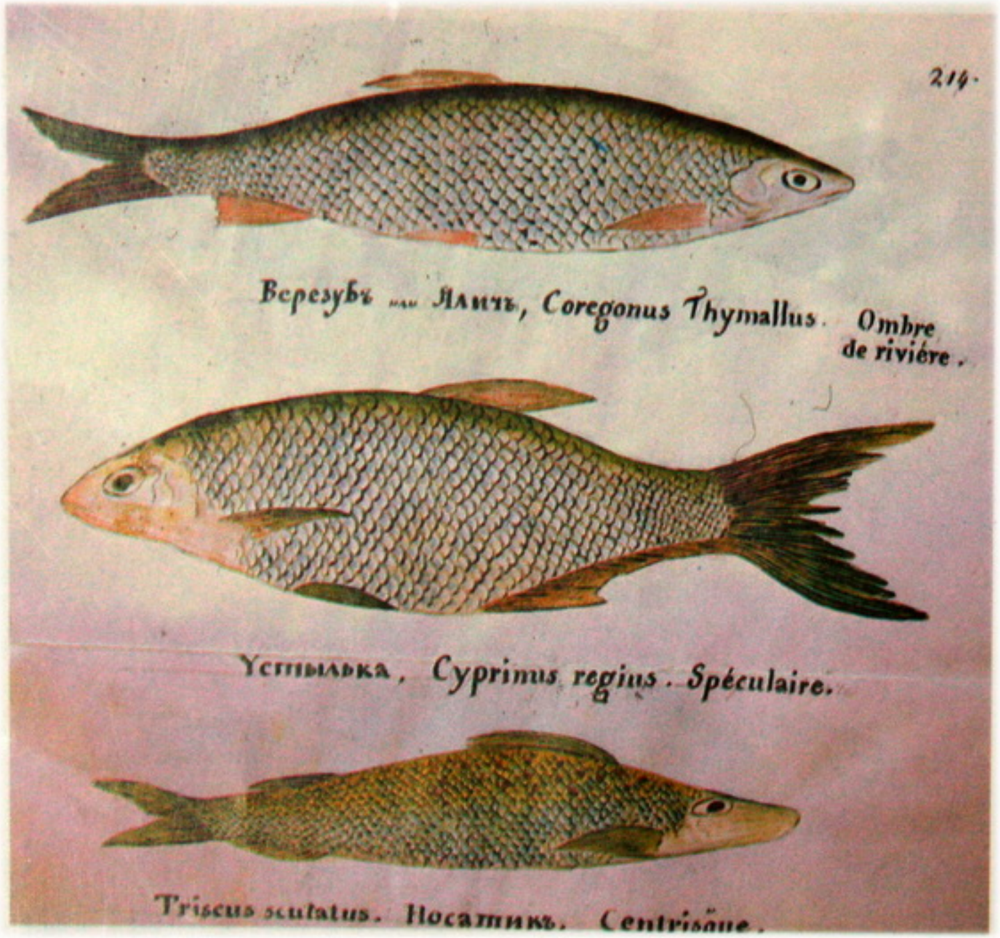

Coregonus thymallus • Thymmalus thymmalus • Харіус.
У Дніпрі практично невідомий. У російському варіанті підпису ця риба названа як вирезуб.
Його у Дніпрі раніше було багато, особливо у пониззі.
Вирезуб (Rutilusfrisii Nord.) відомий і у Київській області.
За малюнком його важко розпізнати, але подібність є.
Cyprinus regius • Cyprinus carpio • Короп дзеркальний, сазан.
За своїм зовнішнім виглядом на малюнку ця риба дуже нагадує
плоскирку (Blicca bjoerkna). Тому, мабуть, на малюнку зображено плоскирку.
Triscus scutatus • Gymnocephalus acerina Güld • Носар (йорж-носар)

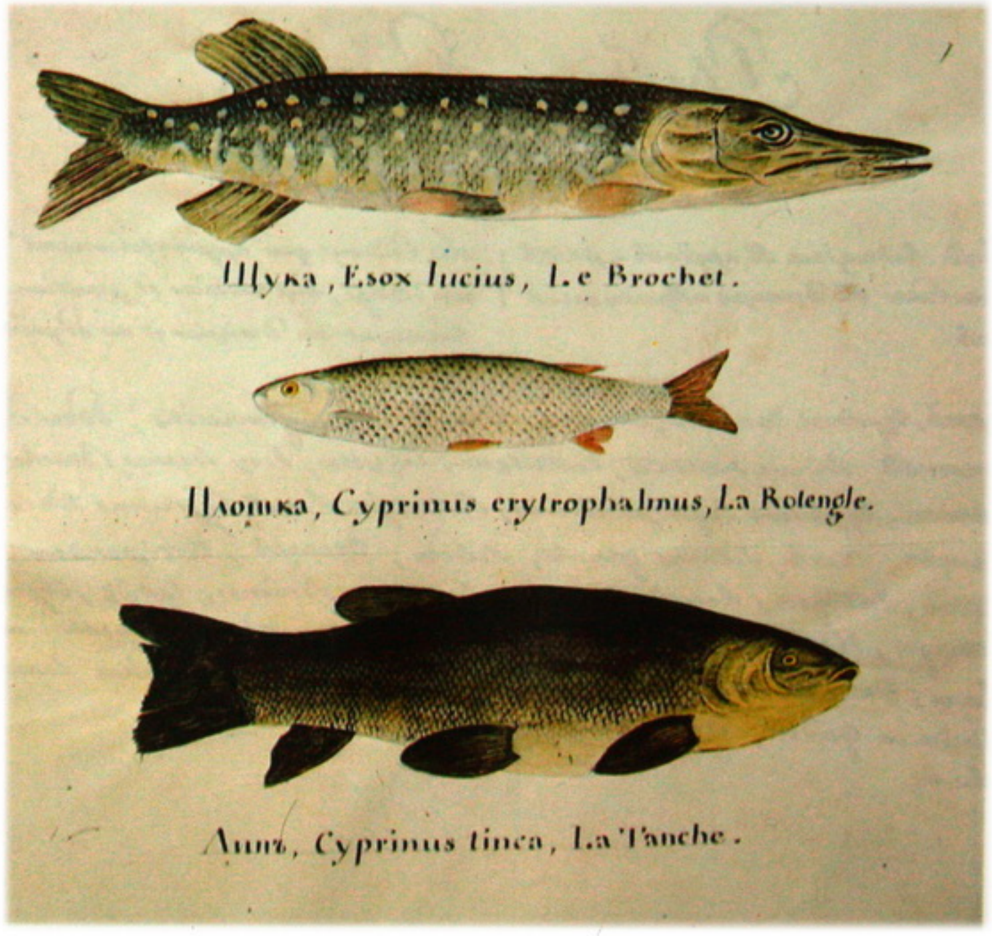

Esox lucius • Esox lucius • Щука звичайна
Cyprinus erytrophalmus • Scardinius erythrophthalmus • Краснопірка
У російському варіанті підпису ця риба названа плітkою. За зовнішнім виглядом
на малюнку вона нагадує як плітку (Rutilus rutilus), так і краснопірку
(Scardinius erythrophthalmus), але за латинською назвою, наведеною автором,
вона, напевно, є краснопіркою.
Cyprinus tinca • Tinca tinca • Лин озерний

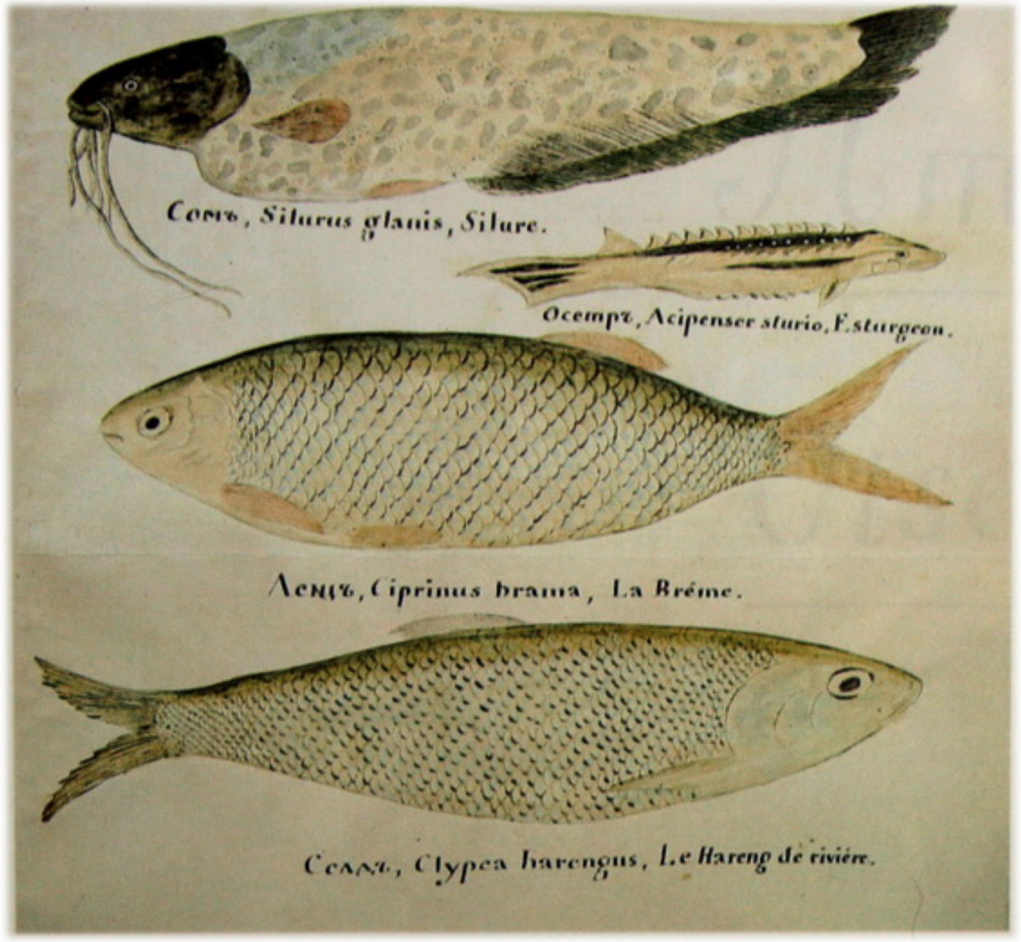

Silurus glanis • Silurus glanis • Сом звичайний
Acipenser sturio • Acipenser güldenstädti colchicus V.Marti
• Осетер чорноморсько-азовський
Ciprinus brama • Abramis brama • Лящ звичайний
Clypea harengus • Alosa pontica pontica Eich •
Оселедець чорноморсько-азовський

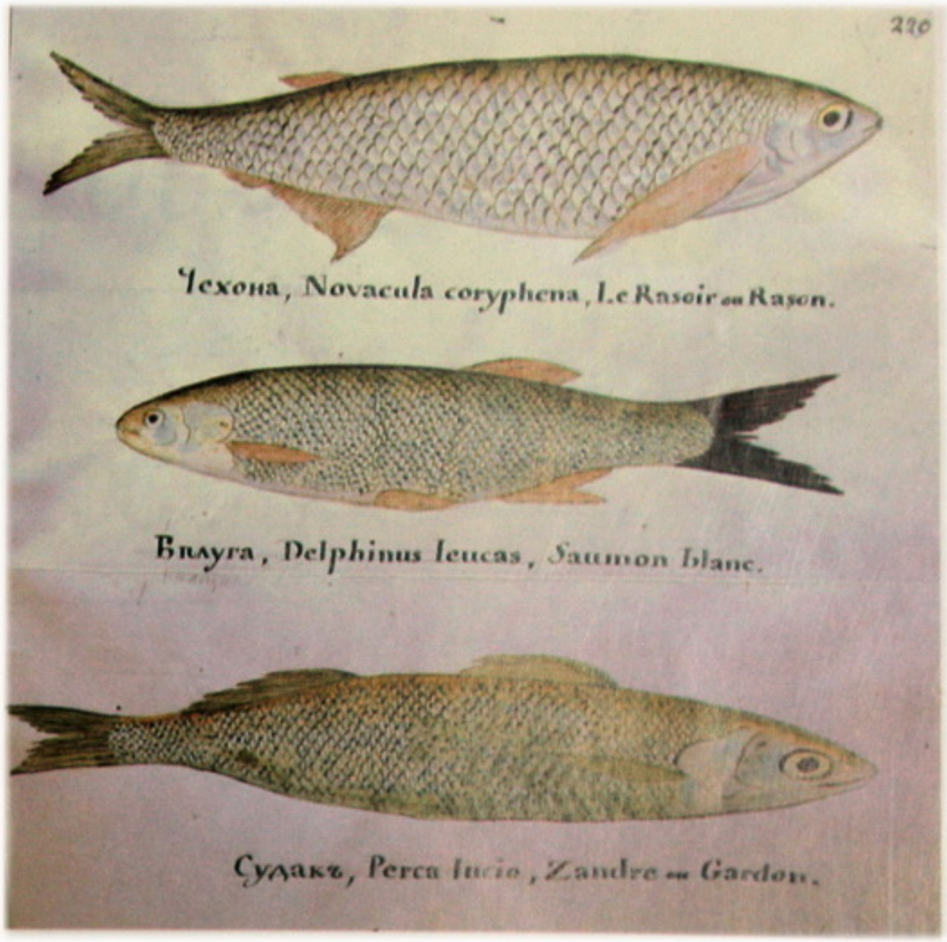

Novacula coryphena • Pelecus cultratus • Чехоня
Delphinus leucas • Salmo trutta labrax Pallas • Лосось чорноморський
Ця риба живе у Чорному морі, але на нерест йде у річки, підіймаючись вгору проти течії. Не виключно, що в минулому цей вид риби міг заходити у Дніпро, як зараз у Дунай. За завнішнім виглядом на малюнку – це типова коропова риба, яка не ввідповідає російському варіанту підпису білуга (Huso huso).
Малюнок нагадує більшою мірою головня (головень звичайний – Leuciscus cephalus), менше – в' язя (в' язь звичайний – Leuciscus idus.).
Обидві риби поширені у Дніпрі.
Perca lucio • Stizostedion lucio perca • Судак звичайний

Птицы.

Oiseaux.

Птицы. Oiseaux.

Птицы водяныя или питающіяся зер-
ными, водяными и червями суть:
Жаворонокъ снѣжной, Alauda alpestris, Alouette des neiges; Утка, Anas
domestica, Canard domestique; Утка гоголь, Anas querquedula, Sarcelle;
Гусь, Anser domesticus, Oie domestique; Свиристель хохлурика, Bombicilla
garrula, Jaseur de Bohême; Голубь, Columba turtur, Tourterelle; Голубь
обыкновенный, Columba collaris, Pigeon domestique; Голубь мохноногій,
Columba plumipes; Pigeon pattu; Дикій голубь, Columba palumbus, Ra-
mier; Коростель, Crex pratensis, Rale de genet; Козодой полуночникъ.
Caprimulgus, Tête-chèvre; Кукушка вязгуя, Cuculus canorus, Coucou;
Лебедь Янвій, Cygnus albus, Cigne blanc; Канарейка пестрая, Fringilla
canaria, Canari Tacheté; Овсянокъ лапландскій, Fringilla nivalis;
Петухъ, Gallus gallinaceus, Coq; Сойка кукша, Garrulus glandarius,
Geai; Ласточка, hirundo migratoria, Hirondelle; Соловей малиновка,
Luscinia rubecula, Rossignol; Пеликанъ, Pelicanus onocrotalis, Pélican;
Воробей, Passer communis, Moineau; Дятелъ сѣдой, Picus griseus;
Дятелъ желтый, Picus auratus, Pic jaune; Дятелъ малый, Picus minor,
Petit Pic; Красногузка, Picus viridis, Pic vert; Куропатка малая, Perdrix
minuta, Poulette; Anas querquedula, Утка гоголь, Sarcelle; Бекасъ стучитъ
Scolopax rusticola, Becassine; Скворецъ, Sturnus vulgaris, Etourneau; Теревъ
тарловый, Tetrao tetrix, Coq de bois noir; Дроздъ рябинникъ, Turdus pilaris, Grive; Дроздъ
черный, Turdus merula, Merle; Дроздъ пѣвчій, Turdus musicus, Merle chanteur;
Дроздъ водяной, Turdus viscivorus, Merle; Теревъ рябчикъ, Tetrao bonasia, gelinotte;
удодъ пустошка, Upupa epops Huppe. &c.

Хищныя птицы суть: Les oiseaux de proie sont:
Зимородокъ голубой, Alcedo ispida, Alcyon; Орелъ крикунъ, Aquila naevia,
Aigle criard; Цапля Серая, Ardea cinerea, Héron cendré; Цапля чапля, Ardea
Cinerea, Héron cendré; Филинъ пучокъ, Bubo maximus, chat-huant; Сова болот-
ная малая, Strix brachiotus et Otgalinus brachiotus, Petits hiboux
ou hulotte des marais; Аистъ Бѣлый, Ciconia alba, Cicogne blanche;
Аистъ черный, Ciconia nigra, Cicogne noire; Луня пашенной, Circus
rufus, Busard; Ястребъ сѣрый, Cirrus cinereus, Epervier gris; Сокотъ голо-
вастый, Falco subbuteo; Канюкъ пашенной; Сарона, Ita garrula, Pie.

Lusicola rubecula • Erithacus rubecula • Вільшанка
Bombicilla garrula • Bombicilla garrullus • Омелюх
Merops opiaster • Merops apiaster • Бджолоїдка звичайна
Parus cristatus • Parus cristatus • Синиця чубата
Parus coeruleus • Parus coeruleus • Синиця блакитна
Parus caudatus • Aegithalos caudatus • Синиця довгохвоста
Fringilla curaria • Fringilla montifringilla • В'юрок
Porzana minutaringilla • Porzana parva (Scop.) • Курочка мала
Scolopax rusticala • Scolopax rusticala • Слуква
Alanda alpestris • Eremophila alpestris • Жайворонок рогатий
Limicola pygmoea • Limicola falcinellus (Pontopp.) • Грязьовик

Mergus merganser • Mergus merganser • Крохаль великий
Otis tetrax • Tetrax tetrax • Стрепет (хохітва)

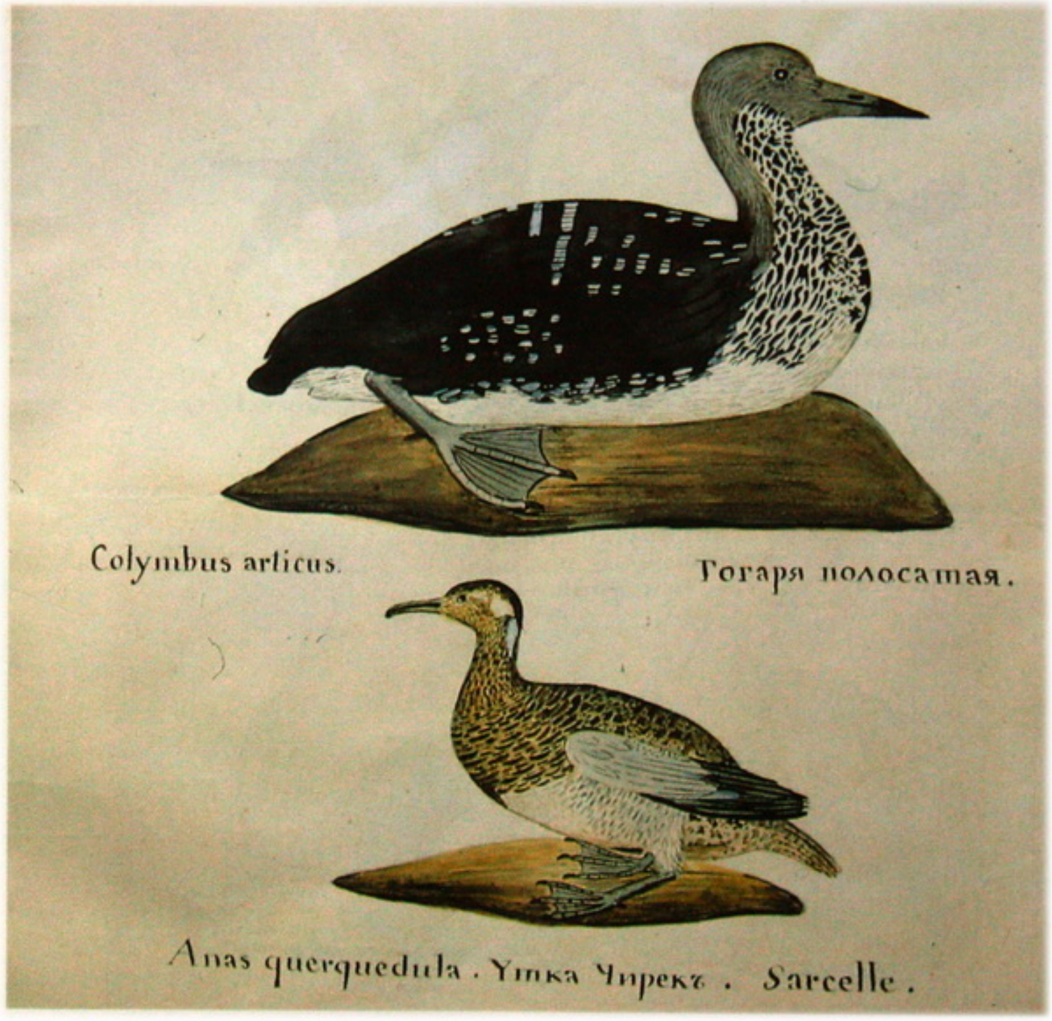

Colymbus articus • Gavia immer (Brünn.) • Гагара полярна
Anas querquedula • Anas querquedula • Чирок-тріскунок

Oegalius brachiatus • Asio flammeus (Pontopp.) • Сова болотяна
Bubo maximus • Bubo bubo • Пугач

Circus rufus • Circus aeruginosus • Лунь очеретяний
Tetrao bonasia • Tetrastes bonasia • Рябчик

Anser albifrons • Anser albifrons (Scop.) • Гуска велика білолоба
Anas boschas • Anas platyrhynchos • Крижень

Ardea stellaris • Botaurus stellaris • Бугай
Fuligula nerosa • Aythya nyroca (Güld.) • Чернь білоока

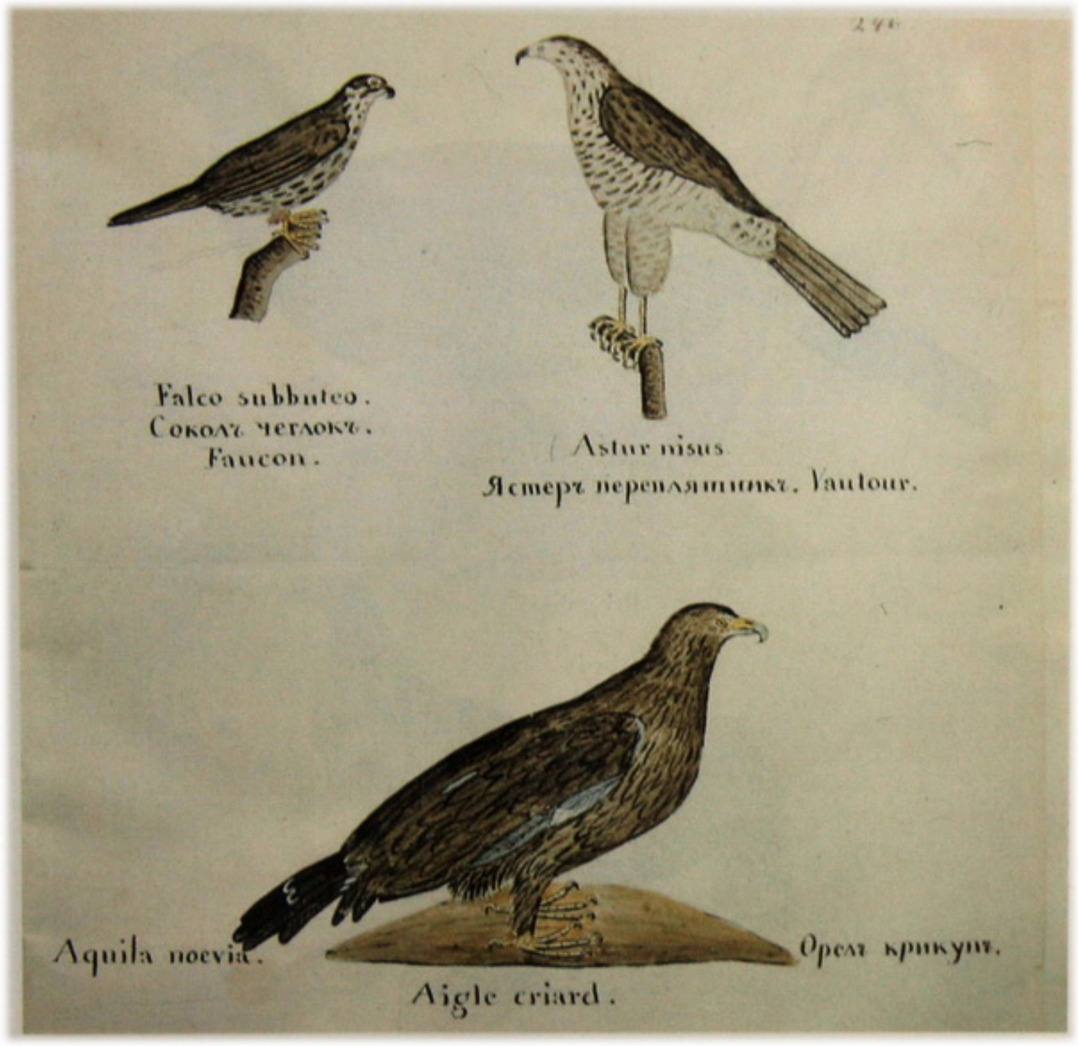

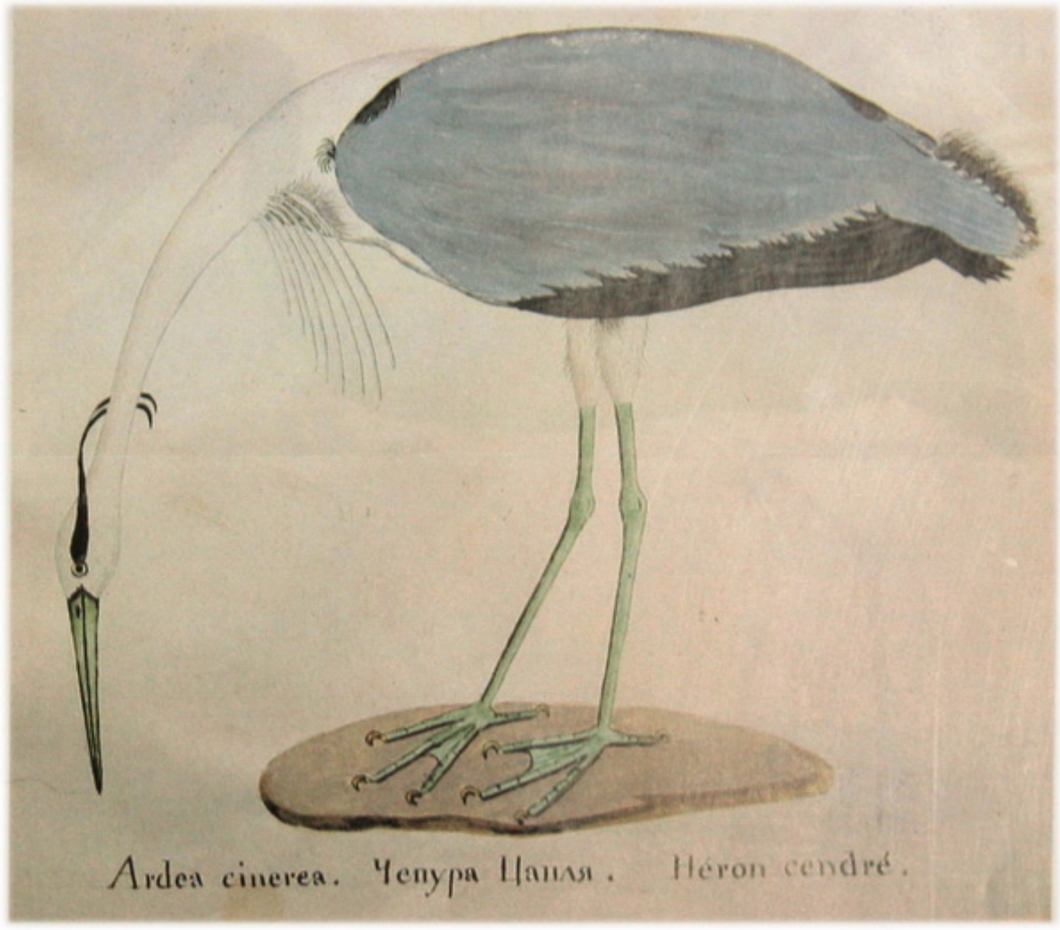

Falco subbuteo • Falco subbuteo • Чеглок
Astur nisus • Accipiter nisus • Яструб малий
Aquila noevia • Aquila clanga Pall • Підорлик великий

Ardea cinerea • Ardea cinerea • Чапля сіра

Ciconia nigra • Ciconia nigra • Лелека чорний

Tetrao urogalus • Tetrao urogallus • Глухар
Tetrao tetrix • Lyrurus tetrix • Тетерев

Crus cinerea • Grus grus • Журавель сірий

Ciconia alba • Ciconia ciconia • Лелека білий

Falco albicilla • Haliaeetus albicilea • Орлан-білохвіст

Сосцепитающія Животныя.

Mammifères.

Сосцепитающія Животныя.
Mammifères.

Сосцепитающія Животныя малой породы суть. | Les mammifères de petite espèce sont:

Ласица, Mustella nivalis, Belette de neige; Суслик, Mus citillus, Souslik; Кротъ, Talpa europæa, Taupe; Слепецъ, Spalax typhlus, Rat mulot; Бѣлка обыкновенная, Sciurus vulgaris, Écureuil; Ежъ, Herinaceus vulgaris, Hérisson.

Дикіе звѣри суть: | Les animaux sauvages sont:

Волки, Loups; Лисицы, Renards; Дикія козы, Chèvreuils; Лоси, Elans; Дикія свиньи, Sangliers; Заяцы, Lièvres.

Домашнія Животныя суть | Les animaux domestiques sont:

Лошадей, Chevaux; Волы, Bœufs; Коровы, Vaches; Овцы, Moutons; Козы, Chèvres, Собаки, Chiens; Кошки chats, Свиньи Porcs; Птицы: Индики, Dindons; Гуси, Oies; Утки Canards; и Куры, Poules.

Mustella nivalis. Ласица. Belette de neige.

Mustella nivalis • Mustela nivalis • Ласка звичайна

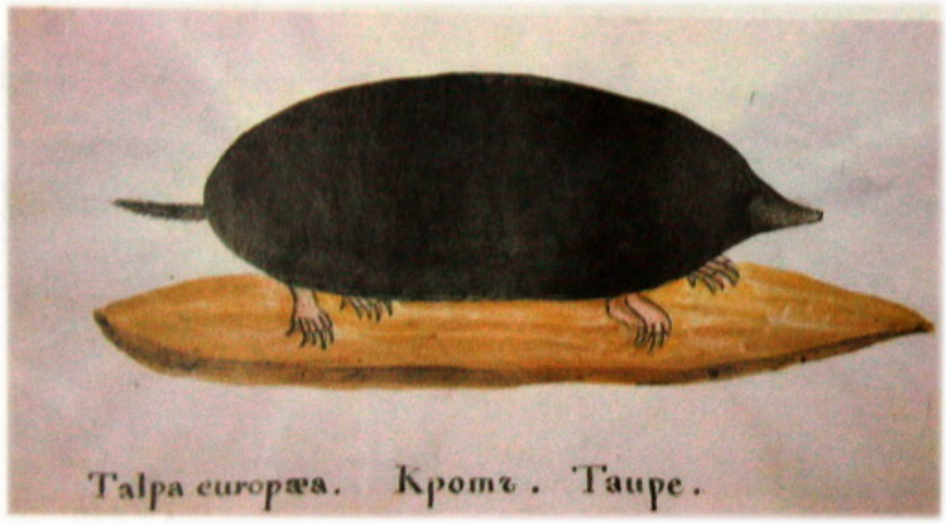

Talpa europaea • Talpa europaea • Кріт звичайний

Mus citillus • Citellus suslicus Güld • Хом'як крапчастий

Sciurus vulgaris • Sciurus vulgaris • Білка звичайна

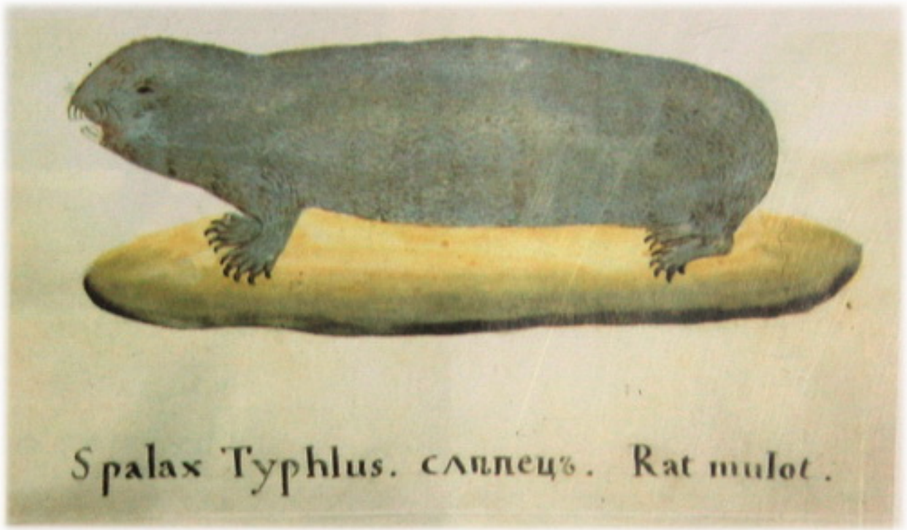

Spalax typhlus • Spalax microphtalmus Güld • Сліпак звичайний

Herinaceus europeus • Erinaceus europaeus • Їжак звичайний

Раздѣлъ II.

Deuxiéme division.

О господствующихъ въ губерніи болѣзняхъ.

Перемежающіяся лихорадки: Холодъ, Жаръ, Пламя, потѣ подверженные Крестьяне во время сихъ болѣзней работѣ не сходятъ съ поля и дому; отчего болѣзнь бываетъ продолжительна, опухоль и болѣзнь, застоянъ кашель, приключаются иногда разныя болѣзни; по прошествіи продолжительнаго сего времени, при отмѣнѣ работъ не употребляя чрезъ меру и по силѣ пищи, здоровыя воды, обыкновенно всѣ оныя оставляютъ; чѣмъ работники упражняющіеся наружныя и умѣренныя) движенія скорѣе, тѣмъ оныя скорѣе разрѣшаются; напротивъ отъ болѣзненныя и сидячія жизни продолжаются. Матеріи собирающія болѣзнь между внѣшними внутренними болѣзнями, начало въ продолжительномъ вѣтренномъ воздухѣ имѣютъ, Отъ продолженія болѣзни въ мокротѣ и потѣ пятна, бываетъ отъ разстройства въ продолжающемъ) ознобѣ, тѣла отъ сего происходитъ желтуха, но обыкновенно) болѣзнь обыкновенно скоро — водь, и иногда работа) между продолженіемъ); отъ чего и должны душевныя болѣзни и другія продолжительныя болѣзни, которыя происходятъ отъ внѣшнихъ причинъ не удивительно для дорогопознающихъ медицинѣ).

Зимой бываетъ въ деревняхъ работа, между тѣмъ часто случаются болѣзни. Наиболѣе можно въ деревняхъ. Сухая и холодная зима тогда подаетъ Крестьянамъ, иногда работа) работать не можно отъ сильныхъ морозовъ, тогда приключаются многія болѣзни, которыя происходятъ отъ недостатка пищи, и отъ худыя пищи, которая производитъ Цынготную болѣзнь, Водяную, Сухотную, Жаръ, Кровавую, Кровь, Кашель, Воспаленіе, Опухоль, Ослабленіе, Воспаленіе Легкихъ, Кровавую мокроту, Лихорадки, Болѣзненныя Судороги, Водяныя болѣзни, и Чахотку.

Des maladies régnantes dans le gouvernement. 129

les intempéries de l'atmosphère. le froid, le chaud, l'humidité auxquels sont exposés les villageois pendant leurs travaux journaliers au soleil, à la pluie; les brouillards qui couvrent les rivières, les étangs, les marécages et les sables produisent chez eux diverses maladies; mais les alimens simples et grossiers dont ils se nourrissent, les abus peu fréquens qu'ils en font, excepté à la suite des carêmes, les eaux généralement saines qui leur servent de boissons; enfin les travaux auxquels ils se livrent et qui fortifient le système musculaire en diminuant l'activité du système nerveux, apportent une différence remarquable entre leurs maladies et celles des habitans des villes. aussi observe-t-on toujours parmi eux moins d'affections internes que dans les cités, où l'on respire un air moins pur, où l'oisiveté, une même table qu'une nourriture délicate et succulente, chez les riches citadins entraînent à des excès de table, produit la phthisie si fréquente parmi les habitans des villes et infiniment rare chez les paysans. Enfin: les passions, les vives émotions, les chagrins, et beaucoup d'autres affections morales qui produisent des maladies nerveuses sont inconnues aux gens de la campagne.

L'hiver apporte peu de maladies dans les villages, tandis qu'elles sont alors plus fréquentes dans les villes. la constitution sèche et froide de cette saison est favorable aux paysans, et à cette époque il y a ordinairement moins de malades. c'est le tems où le laboureur ayant cessé ses travaux des champs, il ne souffre plus des intempéries de l'air et jouit en paix du fruit de ses labeurs et dans cette saison beaucoup d'habitans des villes, pressés de visiter nos vignobles, se livrent en général à la dissipation, aux plaisirs et aux excès qui dans ces divertissemens en causent d'assez grande fréquence des maladies.

Les maladies endémiques régnantes parmi les paysans du gouvernement de Kiew sont les fièvres intermittentes, les scrofules, l'hypochondrie, le Scorbut, la Phthisie et l'Hydropisie.

Les maladies épidémiques et contagieuses sont: la Grippe, la Coqueluche, le Croup, la Rougeole, la Scarlatine, la Variole, et la Variolette, la fièvre inflammatoire rarement le Typhus, la Diarrhée, la Dysenterie, le Cholera, la Pleuropneumonie, le Rhumatisme, la Gale, la Syphilis, l'Hydrophobie et la Rabie.

О болѣзняхъ эндемическихъ.

Эндемическія болѣзни, какъ показываетъ ихъ названіе, происходятъ отъ свойствъ мѣста или пищи употребляемой жителями; слѣдовательно, онѣ различаются отъ спорадическихъ тѣмъ, что существованіе ихъ зависитъ отъ постоянныхъ причинъ.

Эндемическія болѣзни господствующія въ Кіевской Губерніи суть: лихорадка перемежающаяся, горяч. прилежащая) febris intermittens; глазная болѣзнь, Ophthalmia; золотуха, Scrophulae; цынга, Scorbutus; плица, Plica polonica; и злой духъ, Convulsio cerealis.

Перемежающіяся лихорадки также бываютъ почти всякой, но должно замѣтить преимущественно весенніе, осенніе, и продолжительные зимніе, если не будутъ предупреждены должными леченіемъ; они бываютъ или слабительныя или хорошо пропитой или интермитирующія.

Скорбутъ или Золотуха обнаруживается сначала опухолью подъ челюстями, отвердѣваніемъ железъ, бѣлыми пятнами въ ротѣ, кровью идущею, смрадомъ изъ онаго. Въ началѣ же обнаруженія болѣзни, и спустя нѣкоторое время, больные чувствуютъ ломоту въ членахъ, и нѣкоторую слабость, но не будучи принуждены оставлять работу; потомъ уже такіе признаки умножаются, и присоединяются къ нимъ опухоль, краснота и чрезвычайная боль въ деснахъ, которыя иногда такъ сильно опухаютъ, что не могутъ больные ни ѣсть ни говорить, отъ чего и слюна обильно истекаетъ, и зубы расшатываются, иногда и выпадаютъ. Иногда опухоль сія переходитъ на щеки, на губы, на языкъ, на небо, на гортань, на глаза, на носъ, на уши, на затылокъ, на шею, на руки, на ноги, на весь почти составъ тѣла, и тогда больные не могутъ ни ѣсть ни говорить, ни двигаться, ни лежать, ни сидѣть, ни стоять, ни ходить, ни спать, ни бодрствовать, ни работать, ни отдыхать, ни покоиться, ни веселиться, ни печалиться, ни плакать, ни смѣяться, ни радоваться, ни горевать, ни тосковать, ни скучать, ни забавляться, ни развлекаться, ни утѣшаться, ни сокрушаться, ни терпѣть, ни страдать, ни мучиться, ни изнывать, ни изнемогать, ни томиться, ни маяться, ни тяготиться, ни обременяться, ни отягощаться, ни обременяться, ни отягощаться, ни обременяться, ни отягоща

Цынга бываетъ сія болѣзнь также обыкновенно зародившаяся; однакожъ климатъ не служитъ
достаточною тому причиною.

Цынготныя больныя рѣдко встрѣчаются въ губерніи и появляются только изъ-
подъ Кіева, откуда онѣ привозятся изъ Волынской губерніи, гдѣ болѣзнь сія
обыкновенна, онѣ не урожаевъ и продолжительныхъ дождей, наблюдается и иногда свир-
пѣетъ и въ нѣкіе изъ уѣздовъ. Въ больныхъ цынгою видны періоды. Большею частію
рѣдкіе открываются въ первомъ или второмъ которыхъ нибудь пальцахъ ноги или
другихъ, откуда обыкновенно, распространяется въ 2-мъ періодѣ по
всѣ 4-ре наиболѣе больныя конечности, не оставляя на внутреннихъ органахъ
замѣтныхъ повреждений.

Больные цынгою часто чувствуютъ въ подвижности не раздражительной болѣзненной,
дурноты и другихъ опасныхъ припадковъ никогда не замѣчаютъ. Иногда цынготныя
больныя бываютъ у нихъ появляются только слабыхъ признаковъ. Иногда цынготныя
на головѣ у нихъ появляются только слабыхъ признаковъ. Количество волосъ
да исчезаютъ. Вслѣдъ примѣчаются и постепенно довольно сопровождаются сія
ими болѣзнь не появляется, также иногда они чувствуютъ недостатокъ дыха. Иногда изъ нихъ
не появляется нарывъ зубовъ.

Одна теплая, сколько сырая, необыкновенно мягкая и почти постоянно увлажняющая
пища (преимущественно бѣлая рыба) полезна
полезна. Употребленіе же чеснока, хрѣна, горчицы, кислаго
кислаго, сколько можно, полезно. Иногда
больные, сверхъ того, должны имѣть достаточное количество
количество.

Цынга бываетъ, сколько сырая, необыкновенно мягкая и почти постоянно увлажняющая
пища (преимущественно бѣлая рыба) полезна
полезна. Употребленіе же чеснока, хрѣна, горчицы, кислаго
кислаго, сколько можно, полезно. Иногда
больные, сверхъ того, должны имѣть достаточное количество
количество.

bit souvent contagieuse; on n'a pas eu l'occasion de l'observer dans ces contrées.

Le Scorbut est rare dans le gouvernement de Kiew et n'apparoit que de loin en loin, dans certaines années où les alimens végétaux sont avariés par de longues pluies, lorsque les légumes potagers ont manqué, surtout dans les lieux humides et où les habitations sont malsaines. Cette maladie a trois périodes. Les malades auxquels on a donné de bons alimens et qu'on a traités convenablement, dans le principe de leur mal sont promptement rétablis. La guérison est plus difficile dans la seconde période; mais dans la troisième, la mort arrive souvent malgré le traitement le plus convenable.

La Plique qui consiste, comme on sait, dans un entrelacement inextricable des cheveux, des poils de la barbe et d'autres parties du corps, forme quelquefois des masses feutrées très considérables et qui fatiguent les malades par leur poids. Par fois les cheveux se hérissent sur la tête et se dressent chez les femmes leurs quelles étent leurs coiffes. Cette maladie est presque toujours incurable. Les douleurs arthritiques, les ophtalmies qui souvent accompagnent la Plique rendent l'existence des malades insupportable, quoi qu'ils vivent ordinairement ils vivent longtems. Beaucoup d'entr'eux perdent la vue en vieillissant.

L'ergotisme ne se montre dans quelques districts du gouvernement de Kiew que lorsque l'ergot (excroissance en forme de cornes) apparoit en grande quantité avec l'épis du Seigle et que mélangé à la farine, on se nourrit du pain qui'on a fait infecté. On connoit les cruels symptômes de la maladie qui en résulte. Les femmes en souffrent souvent plus que les hommes et chez elles, la gangrène des extrémités inférieures est plus commune. L'ergot a été très abondant parmi le seigle en 1852; mais ce qui est rare, il s'est montré aussi épis du froment. On l'a attribué aux fréquentes pluies de cette année.

Причина эндемическихъ болѣзней.

Лихорадка перемежающаяся происходитъ отъ перемѣнъ атмосферы, отъ теплоты и холодности воздуха, отъ свойства рекъ, рудевъ, прудовъ и болотныхъ мѣстъ. Она болѣе обыкновенна весною и осенью. Причина ея хорошенько не извѣстна, такъ какъ и другія болѣзни, коихъ происхожденія надобно изыскивать, ибо трудно знать почему эпидемическая перемежающая лихорадка происходящая въ нѣкоторыхъ мѣстахъ во времена сухія и знойныя, или возвышенныхъ мѣстахъ обыкновенно не бываетъ, или только мѣстная.

Тяжкая болѣзнь или офтальмія происходитъ также отъ жаровъ которые въ нѣкоторыхъ мѣстахъ отражаются сильнѣе, во время работъ, когда жнецы бываютъ сильно сильнѣйшія или отъ сильнаго противнаго направленія вѣтровъ изъ которыхъ самой сильной подымая песокъ вихрями по воздуху и затмивая солнце мѣшаетъ задерживающемуся въ воздухѣ и производитъ сильное раздраженіе нѣжной оболочки; на конецъ отъ задержанія испаренія кожи во время бывающаго пота можетъ въ тѣлѣ и кровь и другіе соки испортиться, особливо когда простывая работаютъ изъ за отдыху не надѣвая одежи.

Скоротечныя, или золотушныя воспаленія суть продолжительнѣйшія горячки долгой тупой, злой, строптивой, медленной и убійственной болѣзни въ которыхъ въ мѣстахъ а можно отъ нездоровыхъ и гнилыхъ испареній, рабовъ и скотовъ болѣзни.

Цынга или скорбутъ. Причина появленія цынготной болѣзни въ 1849 году въ Бобруйскомъ уѣздѣ Могилевской губерніи была слѣдующая: Зимою и половина весны употребляли въ пищу большею частію соленыя, сухія рыбы и капусту, не доваренную, полусырую, сырую, кислую: капустникъ, свекольникъ, окрошки, перемятки; не всегда не доваренныя и иногда гнилыя соки.

Causes des maladies endémiques.

La fièvre intermittente est produite par les variations atmosphériques, une température humide et froide, par le voisinage des rivières, des ruisseaux, des étangs et des lieux marécageux. Elle est plus commune au printemps et en automne. Mais ses causes quelquefois sont inconnues, comme celles d'autres maladies, car il est difficile de savoir pourquoi la fièvre intermittente endémique dans quelques lieux, à cause de l'humidité froide, se montre pendant certaines années, par des temps secs et chauds, sur des lieux élevés, où il n'y a ni marécages ni terrains fangeux.

L'ophthalmie est due souvent à l'atmosphère brulante des sables qui réfléchissent les rayons du Soleil, pendant le tems des travaux des champs surtout; et quand la chaleur est la plus forte, lors de la marche contre la direction des vents qui soulèvent le sable en tourbillons dans l'air, dont la partie la plus légère reste en suspension et porte une irritation vive sur la conjonctive, l'ophthalmie est due aussi à la suppression de la transpiration cutanée, lors du passage subit du chaud au froid, à l'humidité et la fraicheur des nuits, quand les paysans les passent en plein air et sans abri, quelquefois aussi à une affection scrofuleuse.

Chez les enfans, les causes des scrofules sont: l'allaitement prolongé, car les mères presque partout allaitent leurs enfans plusieurs années, ce qui explique pourquoi le nombre des enfans scrofuleux est si considérable. Mauvaise nourriture, humidité et étroitesse des chaumières dont les enfans sortent rarement pendant l'hiver; enfin le voisinage des marais ou l'habitation dans des lieux bas ou humides.
Le scorbut qui s'est manifesté en 1842 et 1849, dans une grande partie du gouvernement de Kiew, avoit pour causes: D'abord un hiver et un printemps très humide, constamment obscurs et froid, des habitations où régnoit l'insalubrité et la malpropreté; mauvaise nourriture, mais surtout disette de légumes potagers tels que: choux, betteraves, concombres, pommes de terre; enfin manque de sel dans beaucoup de lieux.

Колтунъ эндемическій въ Европѣ, только въ Литвѣ и нѣкоторыхъ сосѣднихъ съ нею странахъ; причины происхожденія его совершенно не извѣстны. Эта болѣзнь, sui generis, наслѣдственная и не происходитъ ни отъ какихъ насѣкомыхъ, ни отъ заразы; ибо въ Литвѣ она встрѣчается и въ городѣ (смѣшанномъ) богатыхъ дворянъ пользующихся всѣми возможными выгодами жизни, равнымъ образомъ не отличается нѣкоторыми инфекціонными недугами, свойственными развивающимся отъ болѣзни тѣла отъ нечистоты жилищъ помѣщиковъ крестьянами и непогрѣшимо волосъ.

Здѣсь корь (convulsio cerealis) происходитъ, какъ уже выше сказано, отъ хлѣба изъ ржаной муки въ которой вымѣшанъ ростокъ. Хлѣбъ этотъ вообще фіолетоваго цвѣта почти чернаго и имѣетъ непріятный запахъ свойственный ростку.

La Plica endémique en Europe, seulement dans la Lithuanie et quelques pays limitrophes de ce pays, a des causes totalement inconnues. C'est une maladie sui generis, héréditaire, non produite par la saleté ou la pauvreté, car on la rencontre parmi des gens nobles, riches, jouissant de toutes les aisances de la vie; ainsi il n'est pas vrai, comme l'écrivent plusieurs médecins étrangers qui n'avoient observé cette maladie que superficiellement, qu'elle est due aux bonnets sales et gras que portent les paysans de ces contrées, non plus parce que quelques uns d'entre eux se rasent la tête.

L'ergotisme, convulsio cerealis, est causé, comme il a été mentionné plus haut par le pain de seigle, dont la farine est mélangée avec l'ergot. Ce pain a ordinairement une couleur violette, presque noire, il a un mauvais gout, et une odeur d'ergot.

О Жилищахъ.

Крестьянскія жилища почти всѣ въ Littовской Губерніи, деревянныя, весьма тѣсныя. По наружному и внутреннему расположенію всѣ одинаковы; они покрываются соломою; имѣютъ малыя кровли не выпускаютъ почти и болѣе способны для предохраненія отъ холода зимою и жара солнечныхъ лучей лѣтомъ, нежели кровли изъ досокъ, изъ черепицы и даже свинцовыя листовыя.

Окна изъ всѣхъ имѣютъ зимой издержки тепла очень хорошо пропускаютъ, не открываются и не отворяются; въ противномъ случаѣ окна удушливымъ въ зимнее, принимаютъ видъ скорыхъ погребовъ что и бываетъ повсемѣстно съ крестьянскими. Печи въ нихъ имѣютъ для того весьма малыя, крестьяне всѣхъ Литовскихъ изъ нихъ, или только обыкновенныя

Des Habitations.

Les habitations des paysans dans le gouvernement de Kiew sont toutes construites en bois, elles sont ordinairement bâties en hiver. Leur disposition intérieure et extérieure est presque partout la même. Dans le district de Kiew, elles sont presque toutes couvertes de chaume, et si la paille n'est pas vieille, la pluie ne les traverse pas, elles garantissent moins du froid et de la chaleur du soleil que celles qui sont en planches ou tôles ou en fer.

Ces habitations résistent au froid et sont saines, tant qu'elles ne se détériorent pas, par la vétusté; car alors elles s'enfoncent en terre et deviennent des espèces de caves. Une grande humidité y règne et engendre des maladies. Dans quelques villages où on manque de bois, les cheminées des maisons sont tissées en osier ou en paille qu'on recouvre de terre glaise; et on les

Вообще въ всехъ селеніяхъ домы малодостаточны, они обыкновенно состоятъ изъ сѣней, въ одной сторонѣ конецъ коихъ амбаръ безъ окошекъ а въ другой одна и весьма редко двѣ комнаты, всегда снабженныя печью которой трубы редко бываютъ кирпичныя. Но обыкновенно печенныя и глиняныя и стороны обмазанныя глиною: эта труба выводитъ дымъ изъ горницы чрезъ свѣтецъ въ крышѣ воздуха; но большею частію дымъ проходитъ сквозь крышу и хотя отъ этого случается рѣдко пожаръ, обыкновенно опасаются всегда существующаго, почему зимою топятъ печь рано обыкновенно передъ полуднемъ обмазываютъ глиною трубу, когда это нужно; но можно не менѣе можетъ опасаться дыма печнаго хлѣба и варенія пищи; отъ чего, въ отнятіе малолѣтнихъ имѣетъ тамо обыкновеніе давать ихъ уже большихъ, особливо зимою. Не смотря на то, жители и жительницы очень опрятны и домы ихъ весьма обширны въ нихъ ночуютъ, тамъ обѣдаютъ, тамъ работаютъ, тамъ принимаютъ гостей. Всегда спальныя комнаты особливыя. Безпокойство бываетъ отъ скота котораго и зимою держатъ подъ навѣсами весьма недалеко отъ жилищъ. Это обстоятельство способно къ вредному испаренію, особливо и не удобно помѣщенію въ спальныя комнаты для одного или нѣсколькихъ человѣкъ ночующихъ; можно бы имѣть тамо другія комнаты всегда нагрѣтыя печами или каминами, а въ время бываніи въ нихъ людей отворять форточки. Все это поправитъ воздухъ, равно какъ и сырая зимняя погода; но въ большой половинѣ селеній находящихся вблизи болотъ или низкихъ обитающихъ изъ за недостатка дровъ нерадятъ о предмѣтахъ.

Въ Радомышльскомъ уѣздѣ изобилующемъ лѣсами по многимъ деревнямъ

Dans le district de Radomysl où les forêts abondent, beaucoup de maisons ont un plancher

ou le blanchit; mais ces cabanes sont de peu de durée et l'hiver elles sont toujours froides et humides parceque les cloisons ne résistent à la température de dehors et donnent passage à l'air extérieur, surtout lors des grands vents, aussi ai-je observé qu'il y trouve toujours plus de malades que dans les maisons en bois.

En général dans tous les villages, les maisons sont fort spacieuses; elles ont ordinairement plus d'une chambre précédée d'un vestibule, vis à vis de laquelle est une remise sous fenêtre. Cette chambre est toujours pourvue d'un four dont la cheminée est très rarement en briques mais ordinairement faite en ojar, et plâtrée intérieurement et extérieurement avec de la terre glaise. Cette cheminée rend ordinairement la fumée jusqu'au dessus du toit, ce qui devrait être pratiqué de même dans beaucoup de cabanes, la fumée est conduite sous le toit et la traverse, et quoique cependant il en résulte peu d'incendies, on ne peut pas être à toujours du danger, d'autant plus que les habitans négligent souvent de recouvrir de glaise les cheminées quand elle s'en est détachée, le four est d'ailleurs chauffé en tout temps, car il sert non seulement à cuire le pain, mais encore les alimens journaliers, ce qui rend la chaleur étouffante en été dans les habitations. Les habitans, surtout les vieilles gens et les enfans ont la coutume de se coucher sur le four dans les temps froids et quand il y a des malades; c'est là où on les trouve, la chaleur qu'ils y éprouvent est nuisible à beaucoup de maladies; de plus lorsqu'un médecin est appelé pour leur donner des secours, il y a une grande difficulté pour les examiner, surtout à leur faiblesse les empêche d'en descendre. L'étroitesse des maisons est nuisible à la santé et donne lieu à plusieurs maladies dont il a été fait mention, surtout quand plusieurs familles habitent un local étroit, d'autant plus que pendant l'hiver il est encore encombré de jeunes veaux, de moutons, de chèvres et qu'on y nourrit les porcs; enfin dans le temps de la coupe, il y a une quantité de volailles. Ces circonstances vicient l'air, aussi quelle sueur battue, toujours humide qui sort de planches

de matériaux, et alors il y a beaucoup moins d'humidité.

Les habitations des paysans aisés sont quelquefois plus spacieuses, les chambres moins élevées, on y trouve plus d'ordre et de propreté, elles sont souvent blanchies extérieurement et intérieurement, sur tout si l'argile blanc n'est pas éloigné, comme dans quelques districts; mais dans les lieux où il manque, comme dans le district de Radomysl les cabanes des paysans ne se blanchissent jamais, excepté quelquefois à certains des fenêtres, ce qui forme un contraste de la couleur blanche avec la triste noirceur de ces habitations, aussi l'aspect de ces villages est triste; tandis qu'ils offrent ailleurs et dans presque tout le district de Kiew et de Wasilkow de jolis paysages embellis par la vive blancheur des maisons. J'ai remarqué dans les villages du District de Radomysl et qui sont limitrophes, que dans chaque chaumière, il y a une trappe couvert de toile blanchie qui descend du plafond au milieu de la chambre; à laquelle on suspend une grille en fer, sur la quelle on allume du bois résineux et ce qui donne une flamme claire et pétillante, pour éclairer l'habitation pendant la nuit. Ces trappes sont encore de ventilateurs et contribuent puissamment à rendre l'atmosphère plus saine, d'autant plus que nulle part, on n'ouvre jamais les petites fenêtres de la chambre qui sont toujours closes aux courants d'air.

On ne rencontre maintenant presque plus de chaumières enfumées intérieurement dans lesquelles il n'y avoit pas de cheminées, et dont on était obligé de tenir la porte ouverte pour le passage de la fumée lors de la cuisson du pain dans le four; car il a été ordonné par le palais des Domaines impériaux de construire partout des cheminées. Cet inconvénient, outre qu'il rendoit ces cabanes insupportables à habiter, apportoit une salété répugnante aux habitants, les rendoit infectes, causoit des ophthalmies incurables, occasionnoit une multitude de cécités, et on remarque que maintenant le nombre des aveugles est diminué.

La disposition intérieure de chaque chaumière est presque pareille de même. On trouve toujours dans toutes les habitations, à un angle de la chambre, vis-à-vis de la porte les images saintes, grossièrement peintes, en plus ou moins grande quantité, ornées de fleurs naturelles détachées, et de tiges blanches brodées de dessins rouges, devant lesquelles les paysans font leurs prières, surtout après leurs repas, et devant ces images, se trouve la table à manger qui n'est quelquefois que le dessus d'un coffre où ils renferment leurs effets. Elle est couverte d'une nappe grossière, mais propre sous laquelle il y a du pain, du sel et un couteau, qu'on offre cordialement à chaque étranger; car les habitants de ces contrées sont très hospitaliers et si

О жилищахъ.

Они настоятельно запрещаютъ раздѣлять съ ними хлѣбъ или напитки (кушанье изъ пищи).

Обѣдаютъ они не иначе какъ разъ имѣя шкафъ и весьма простую посуду. Хлѣбъ, соль употребляютъ или для пищи вообще простой топорной работы грубо раскрашенныя; но и зажиточные въ селеніяхъ Ардашевъ берутъ городскія и найболѣе ходкія бѣлыя, находятся хорошія фарфоровыя тарелки поставленныя въ шкафу и служащія вмѣсто украшенія, даже встрѣчаются такіе графины и сотальные чистаго городскаго фарфора. Большая употребительность простыхъ вообще деревянныхъ бѣлотокарныхъ, выколупированныхъ которыя также поставленныя въ порядкѣ, а лишнія у нихъ почти не содержатся.

Подъ шкафъ они обязательно поставятъ небольшой чистой передникъ на которомъ всегда хлѣбъ и другія блюда, на полу около двери всегда находится кадка съ чистою водою для домашняго употребленія.

Описаніе житья въ домахъ не будетъ равно собственно: въ Радомышльскомъ уѣздѣ, у бѣдныхъ крестьянъ, особенно когда начинаютъ другіе выбирать въ общей посѣщей кушанья, бываетъ много порядка и чаще обѣдаютъ не вмѣстѣ, потомъ въ городѣ чистоватей смотрятъ, потому городовые, т. е. по полодобавляемой которые начальники распоряженія, это бѣдные составляетъ содержаніе свою жизнь по бѣдности весьма чистоватъ и снаружи. Они всегда будутъ способствовать въ удаленіи нуждъ существованія средствъ на отправленіе своихъ должностей.

Въ уѣздахъ Кіевскомъ и Васильковскомъ, жилища городовъ совсѣмъ; въ Радомышльскомъ же вообще весьма чистоватъ. Вмѣсто этого кровли изъ соломы или изъ дранки не бываетъ и не употребляютъ ихъ въ домахъ, но они здоровые для жителей.

Des habitations.

on les traite à table, ils ne mangent jamais d'invités à leurs repas plus ou moins frugal qu'ils partagent volontiers avec leurs hôtes.

Dans leurs habitations on ne voit point de meubles, si ce n'est parfois une armoire et quelques sièges grossiers. Les vases qu'ils emploient pour leurs alimens sont une poterie commune coloriée; mais j'ai remarqué dans quelques villages voisins des villes et particulièrement de Kiew chez beaucoup de paysans, des assiettes de faïence élégantes qui sont mises en évidence de la même manière comme ornement; j'ai vu aussi souvent des gobelets et des carafes de verre blanc. Les auges dont ils se servent sont en bois poli et vernis et s'y trouvent aussi rangés en ordre. Les planchers dans toute presque l'intérieur.

Près du poêle est le lit commun entouré de bancs où sont suspendus leurs peaux et leurs habits; enfin près de la porte, il y a toujours un réservoir d'eau fraîche pour les usages domestiques.

Mais la propreté des habitations ne se remarque pas partout et particulièrement dans le District de Radomysl, les cabanes des paysans pauvres et très souvent beaucoup trop d'individus logent dans une chambre étroite, souvent il y a peu d'ordre et beaucoup de saleté; cependant elle est moindre que jadis depuis que des ordonnances ont été prescrites pour que chaque famille tienne sa habitation le plus proprement possible à l'extérieur comme à l'intérieur, ce qui ne contribuera pas peu, à améliorer leur existence et à éloigner des maladies.

Les cabanes des paysans sont partout construites de chaume dans les districts de Kiew et de Wasilkow; celles du District de Radomysl ont le plus souvent un toit de planches minces nommées Dranitza. Il n'est pas dans un état de propreté et d'élégance, la plupart ne pénètre pas dans l'intérieur, lorsque les habitations sont en bon état elles contribuent à la santé, et les maladies y sont plus rares.

Одѣяніе и Обувь.

Крестьяне Кіевскаго и Васильковскаго уѣзда носятъ кругловѣ довольно бѣлыя шапки изъ черной или серой овечьей кожи; по мѣстамъ Радомышльскаго, въ Овручскомъ Шепетовскомъ, Заславскомъ и Новгородъ-Волынскомъ носятъ шапки четыреугольныя изъ сукна или темнаго сукна украшенныя красными или синими шнурками. Волосы изъ осторожности довольно коротко. Всѣ носятъ усы, а старики бороды.

Они одѣты въ кафтаны изъ бѣлаго или синяго сукна изъ тонкаго темнаго сукна сѣраго и бѣлаго сукна домашняго издѣлія, изъ шерстяной пеньковой или хлопчатобумажной ткани. Эти кафтаны отъ колѣнъ до пояса и длинные, сзади имѣютъ клапаны для защищенія головы и груди отъ дождя и снѣга, и двумя отверстіями для рукъ. Такіе же клапаны имѣютъ плащи, которые носятъ въ дорогѣ, вмѣсто шинели въ холодное время. Зимою они носятъ подъ этою одеждою овчинную шубу на собственномъ мѣху въ сильные холода, въ чемъ они ходятъ терпѣливо большую часть зимы. Когда эта шуба мѣха наружу, называется кожухъ; подъ нею одѣваютъ свитку, а иногда и просто рубаху, которая бываетъ бѣлая, синяя, полосатая и разноцвѣтная. Рубаха выпускается просто поверхъ шаровары.

Въ Радомышльскомъ уѣздѣ, крестьяне опоясываются ремнемъ бѣлаго или синяго цвѣта въ видѣ широкаго пояса, въ которомъ привѣшены два футляра, одинъ въ помощь, а другой огниво, кремень и трутъ. Такіе же футляры имѣютъ для разбавленія огня въ лѣсахъ и въ полѣ, а также и трубки.

Vêtemens et Chaussures.

Les paysans du district de Kiew et de Wasilkow portent des bonnets assez élevés, de forme ronde en peau de bœuf noire ou grise; mais ceux du district de Radomysl, dans les communes de Chepelitchi, de Wassilitchi et de Chwalimowitchi ont des bonnets de forme triangulaire en drap gris ou bleu clair ornés de broderies en laine bleue ou cramoisie, leurs cheveux sont rasés assez courts ils ont presque tous des moustaches; il y en a aussi qui portent la barbe, surtout les vieillards.

Ils sont vêtus de surtouts, qu'on nomme svitka, confectionnés de gros drap brun foncé et quelquefois gris ou blanc qu'ils fabriquent eux-mêmes avec la laine de leurs moutons. Il est assez imperméable à la pluie. Les habits sont larges, ordinairement longs et ils ont par derrière un capuchon percé par devant de deux ouvertures pour les yeux et dont ils se couvrent la tête ainsi que le visage pour se préserver de la pluie ou du vent, pendant les mauvaises saisons. Le voyage à capuchon leur est quelquefois utile dans le quel ils mettent leur pain. Ils hivers ils portent par dessous ce surtout (svitka) une pelisse de peau de mouton indispensable au climat et avec laquelle ils peuvent supporter de grands froids. Quand cette pelisse est neuve, elle est d'une blancheur éclatante, son collet est de mouton noir; mais cette blancheur est de peu de durée. Après avoir été portée, elle est bientôt sale et tachée, et vide quand elle a été mouillée; puis en vieillissant, elle prend une couleur cramoisie, nuance très désagréable à l'œil, ainsi que, hélas, aussi chez les pauvres. Lorsqu'elle est usée et délabrée, elle chiffonne mal du tout. Comme les pelisses et les svitka sont sans boutons, ils les fixent au moyen d'une ceinture tissue en laine de couleur cramoisie tissée avec la cochenille du pays, mais ils en portent aussi qui sont noires, blanches, grises et de couleurs mélangées. Les plus pauvres se ceignent avec un morceau de toile grossière.

Dans le district de Radomysl les paysans ont pour ceinture une courroie de cuir plus ou moins large avec une large boucle en cuivre, à laquelle sont attachés deux étuis, l'un pour un couteau, et l'autre pour des pierres à fusil et de l'amadou qui leur sert à allumer du feu dans les forêts ou les champs et leur pipe.

Крестьяне Киевской губернии летом носят почти все в рубахе подобно великорусам, исключая Радомышльского уезда, где большая часть крестьян носит во всякое время штаны, сообразуясь значительно с временем года, климатом и характером погоды. Жилеты, кафтаны, и полушубки почти повсеместно. Чулки эту собственность в Киеве составляют за исключением Киевского уезда, где большой или другой город. Крестьяне чуть старой носят тоже постоянно одинаковую чуть кургузую старой поры, называемую чуть их носят с небольшими прямыми клинообразными шворками при разрезании.

Вся обувь сделана для ходьбы, отчего крестьяне скорее ходят, чем ездят. В другую крайность едва носят модники и модницы города, особенно во время грязи и поздней весной земли, равно ранней осенью и когда идет; но за то весьма вредна для здоровья в сухую, особенно в время холода и зимою. В это время трудно встретить обитателя не в сапогах или ичигах, или теплых обмотках около ног простолюдина, одного пола всегда в сухую и холодное время обыкновенно и чрезвычайно мерзнущих. В этого следуют: наморозки, кровотечения, ревматизмы, водяные ноги, на которые шворки или резкие колебания привязываются к ногам ранее или позднее давали знать, отнимая и вызывая течение крови, причиняют разнообразные (varices) и опасные раны, которые трудно вылечивать. Это часто бывает в Радомышльском уезде, где наиболее крестьяне носят ранее и поздней зимой. По этому, сколько можно внушить крестьянам, чтобы они носили сапоги, но сие предупреждало бы многие болезни.

Одежда женщин. Головной убор женщин очень разнообразен; но в праздничные дни, когда идут в церковь, почти все повязываются новыми платками кумачного красного цвета, концы которой выпускают назад или больше грязи, концы которой выпускают назад или поле. В начале обыкновенно они завязываются голову китайчатыми и шелковыми платками

Habillement et chaussures.

Les paysans du gouvernement de Kiew portent presque tous des bottes, rarement et seulement dans le temps des travaux rudes, ils ont pour chaussures des sandales faites d'écorces ou avec des morceaux de cuir nommés lapti ou sorkoli, excepté dans le district de Radomysl où les paysans presque exclusivement, portent en tout temps ces chaussures, ainsi que les femmes. En hiver ils enveloppent leurs pieds avec une herbe sèche, molle et soyeuse nommée lipka ou Volotie, et par dessus avec de la toile. Cette plante croit dans les forêts, et ils en font une provision pour l'hiver. Les lapti sont tissés grossièrement avec de l'écorce de tilleul ou de saule; et les sorkoli qui portent plus particulièrement les paysans de la Volhinie sont tout simplement des morceaux de vieux cuir dont ils s'entourent les pieds. Ces deux espèces de sandales sont attachés aux jambes avec des cordes ou des courroies.

Quoique ces chaussures soient légères pour la marche, et que les paysans de nos contrées sont meilleurs piétons qu'ailleurs où on porte de grosses et pesantes bottes qui rendent la progression pénible surtout lors des grandes boues et dans les temps froids et pluvieux, quoiqu'encore ces sandales conviennent en été et dans les temps secs; elles sont très nuisibles à la santé des habitans dans les temps humides et froids, surtout l'hiver, car alors les chiffons dont leurs pieds sont enveloppés, ainsi que la paille, le foin et l'herbe Volotie dont il a été fait mention, qu'ils mettent dans ces chaussures procurent l'humidité et par conséquent leurs pieds sont toujours mouillés, et souvent gelés pendant l'hiver, donc il résulte fréquemment la congélation complète, ainsi que des cataractes, la pleurésies la péripneumonie et des rhumatismes. D'une autre part les cordes ou les courroies qui entourent leurs jambes, compriment les vaisseaux, rend la circulation du sang difficile, causent des varices et des ulcères de mauvais caractère; ce qui est fréquent dans le district de Radomysl, où les paysans n'ont pas d'habits; en conséquence si l'on pouvait les obliger à en porter, on préviendrait beaucoup de maladies.

Habillement des femmes. La coiffure des femmes varie beaucoup. Les jours de fêtes et lorsqu'elles vont à l'église, presque toutes dans beaucoup de localités ont la tête enveloppée d'une longue pièce de mousseline grossière nouée par derrière avec de grands flots dont les extrémités pendent jusqu'à mi-jambes, dans quelques communes elles

девушки тоже покупают на ярмарках. Девушки также повязывают голову платком, но от замужних различаются и особенной манерой его носить: от не закрытого головою, заплетая волосы в одну косу от лба назад; иногда же заплетают их и завивают на головах большим количеством шелковых разноцветных лентов разных ярких цветов, которых купят сзади назад. Цветы составляют тоже принадлежность для головного убора, их прикалывают на голове множество, преимущественно: Піоніи, красный мак или разных полевых цветов, а летом время года не допускает иметь цветов, то их заменяют искусственными бантиками Барвинка и красивыми листами Калины нарочно для того сохраняемой или подлинными цветами из крашенной бумаги. Она тоже так плоть и замужних женщин носят множество коралловых ожерелий или бусов из которых висит металлическая икона с изображением святого угодника или образ. она тоже носят чешуйки или тонбаковые серги имеющие в простом кармане, но в радомышльском уезде девушки носят обычно вообще никого не носят цветов, их волосы просто заплетенные, обвязаны красного шерстяного узкого тесьмою.

Женщины вообще носят длинную свиту белого, редко тёмного цвета сукна обыкновенного или из овечьей шерсти по местному обычаю кроя, их обыкновенно обшивают тесьмою или тонкими тесьмами). В Радомышльском уезде их обыкновенно обшивают бобровою, потом павловою или фантазиевою тонкою тесьмою. женщины равно и девушки носят кофты называется кептою или свитой белого цвета шерстяного или полосатого шерстяного красного цвета; эти кофты доходят до колен; рукава у них короткие. В других местах эти кофты делаются из синего полосатого или узорчатого красных цветов. Иногда позволяют они сподницы тёмного из материи бывшей в платье или полосатых разных узоров шерстяной из материи, бывших, синих и красных шерстяных или Аглицкой шерсти. Крому того они обыкновенно носят сапоги и материю они тоже обыкновенно в уездах края на Левом и Правом берегах тоже называют народного материй имеют Ворсу. Они обыкновенно опоясываются красными бумажными кушаком большею частью красного цвета. В некоторых носят в местах сподницу руки из шерстяной материи

Elles sont coiffées avec des mouchoirs d'indienne à grandes fleurs, de diverses manières, ainsi que les filles, quoiqu'avec quelque différence, mais presque pareille, celles-ci ont la tête découverte. Leurs cheveux sont tressés et attachés autour avec une profusion de fleurs elles artificielles — celles d'une grande dimension telles que les Pivoines, de couleur rouge ou d'autres fleurs des champs et derrière la tête, elles attachent de longs rubans de soie flottants et de plusieurs couleurs ~~tranchantes~~. Les fleurs pour ces filles sont absolument de rigueur surtout les jours de fête et lorsque la saison ne leur permet pas de s'en procurer, elles les remplacent par des rameaux de Saule toujours verts et aussi des baies rouges de Viburnum, conservées exprès en automne, ou bien par des fleurs artificielles qu'elles font elles-mêmes avec des plumes colorées ou du papier peint et doré. Ainsi que les femmes elles ont le cou orné de beaucoup de colliers de verroteries, et le plus riche en est de corail qui parfois est une succession dans la famille dont le prix souvent assez élevé est compté dans la dot que les parents leur donnent à leur mariage. Elles portent toutes aussi des pendants d'oreilles et des bagues en métaux similor avec des pierreries communes; mais dans le District de Radomysl les filles ne portent pas de fleurs ordinairement, leurs cheveux sont tout simplement tressés et liés avec un ruban rouge étroit; enfin leur costume est loin d'être élégant.

Les femmes sont ordinairement vêtues de capotes longues (Casaques, Svitka,) en gros drap blanc rarement brun ou gris, qu'elles fabriquent elles-mêmes avec la laine de leurs moutons. Elles sont bordées, selon les communes, tantôt d'un ruban bleu clair ou noir. Dans le District de Kiew, et les communes de Dans d'autres, Chouchow, et Tétérow, elles portent des casaquins de drap vert clair, parsemés de petites bouppes de laine rouge, ce vêtement descend jusqu'aux genoux mais dans les environs de Kiew ces casaquins sont de telle indécence de diverses couleurs tranchantes. Leurs jupons, spodnizi, et leurs tabliers, fartuchi sont de toile ornés de dessins à grandes fleurs en d'étoffe bleue ou rouge que les paysannes fabriquent et tissent elles-mêmes, ou enfin d'un tissu à carreaux symétriques liés de fils jaunes, blancs et rouges, sur un fond bleu qui est commun dans tout le pays et qu'on pourrait appeller l'étoffe nationale de la petite Russie, car on la rencontre à de grandes distances. Les femmes

праздничное въ день обѣдни.

Въ окрестностяхъ Кіева, они носятъ хорошія шерстяныя юбки яркихъ цвѣтовъ
полосатыя, купленныя отчасти въ городахъ или на ярмаркахъ, отчасти
фабрикуемыя ихъ собственными руками, а также холстяныя рубашки
вышитыя или украшенныя цвѣтными бумажными лентами, или суконныя
вышитыя красными цвѣтами которыми они обыкновенно и кончаютъ
свой.

Въ праздники дѣвицы носятъ бѣлыя полотняныя рубахи съ длинными и
широкими рукавами украшенными многочисленными красивыми узо-
рами, но въ Радомышльскомъ уѣздѣ ихъ рубашки большею частью
изъ очень тонкаго холста украшенныя такими красивы-
ми вышивками.

Я замѣтилъ вообще большую опрятность и даже щегольство между кре-
стьянками живущими близъ городовъ и наиболѣе около Кіева и Васильк.
кова они замужнія женщины и дѣвицы носятъ всегда самое опрятно-
бѣлое и замѣчательно бѣлятъ изъ изъ красивой и мягкой ткани. Въ
обыкновенныхъ Житомирскомъ, Овруческомъ, Новгородъ Волынскомъ, и Коростыш-
скомъ они носятъ также точно бѣлыя обыкновенныя холщевыя и
синія юбки.

Въ Радомышльскомъ уѣздѣ бѣлятъ замужнія женщины и дѣвицы но-
сятъ платки или косынки опрятныя изъ бѣлой ткани и рѣшительно
нельзя ни чѣмъ отличить принадлежащія изъ холстяныя ихъ
крестьянскія къ ногаямъ изворотами или рѣшетками, какъ выше ска-
зано.

Изъ онучей, которыя бѣлятъ обыкновенно подробнѣе, я имѣлъ случай разсмотрѣть,
что одинъ и обувь крестьянъ вообще соотвѣтствуютъ климату;
слѣдовательно большую продолжительность имѣютъ зимнія
одежды обыкновенно не надѣваемыя въ продолженіи одного
или обуви, кромѣ въ Радомышльскомъ уѣздѣ.

s'en attachent plusieurs pièces non cousues ensemble autour du corps au moyen
d'une ceinture.

Dans les environs de Kiew, les femmes et les filles portent des casaquins d'indienne
de diverses couleurs tranchantes qu'elles achètent à la ville ou dans les foires, leurs ju-
pons et leurs tabliers sont aussi d'indienne à grandes fleurs ou d'étoffe bleue ou
rouge qu'elles fabriquent elles-mêmes.

Les jours de fêtes les filles portent des chemises de fine toile ou de percalle
avec de longues et larges manches ornées d'une profusion de broderies rouges
élégantes; mais dans le district de Radomysl, leurs chemises sont de toile
grossière, grise, mais cependant quelquefois brodées également.

J'ai observé, en général, plus de propreté dans les vêtemens, et même d'élégance
parmi les paysannes des environs des villes et surtout de Kiew et de Vasilkow
non seulement, les femmes et les filles portent toujours des bottes, mais les
plus aisées les ont en maroquin rouge ou jaune et dans les communes
de Khotow, d'Obourhow, de Petro Dawlowski et Kojouchow, elles sont
chaussées de souliers bordés de cuir rouge et portent des bas de couleur bleue.

Dans le District de Radomysl, toutes les femmes et les filles ne portent que
des laptï ou postoli, et ont les pieds entourés de linges grossiers, et liés
avec des cordes autour de la jambe.

D'après les détails, peut-être trop minutieux que je viens de donner, on peut en
conclure que les vêtemens et la chaussure des habitans en général correspon-
dent au climat, en conséquence généralement, le défaut des vêtemens ou des chaus-
sures ne cause pas ordinairement de maladies, il en n'est dans le district de
Radomysl.

О пищѣ и питьи.

Пища Крестьянъ почти одна и самое Зимнее и Летнее: Хлѣбъ ржаной, уреживаемый или кислый, разъ въ праздничные дни, въ интересъ или о особенности родимая пшеница; Борщъ (щи) приготовляемый с капустой или свѣжая, или кислая, Солёная и Шавелевый или другое зеленое Лѣтомъ. Рѣдко здѣсь увидишь говядину по такую Зимнюю, или Скоромную въ Воскресные дни. Вообще они употребляютъ мясо Коровье которой они сами въ Осени, особливо на поскотной землѣ, тамъ ему хорошую и просторную; Свинину приготовляемую изъ ушатовой изъ Зимней или Летней и сырой. Въ время постовъ которые крестьяне весьма строго соблюдаютъ, они употребляютъ въ пищу самое помалѣе, Зимой рѣдко или Авсемъ. Тѣ которые любятъ питаютъ такою солёную или сушеную рыбу, за тѣмъ самою крестьяне отправляются на Донъ и покупаютъ такое Для своего употребленія такъ равно и для торговли.

Творогъ, Сыръ, Кулагуша, Масло, Яицы, Сыворотка Овечія или Коровьи, употребляютъ по времени года, преимущественно такое что въ ней пищи. Хлѣбъ Здѣшнее пекутъ весьма Вкусно въ печахъ и хорошаго Качества въ уездѣ Бѣлгородскомъ и Валуйскомъ, особливо при Здѣшнихъ Урожаяхъ, исключая дорогова въ Комаровку когда пекутъ на Продажу, а Здѣшнее пекутъ Хлѣбъ и Караваи. Въ уездѣ же Рождественскомъ, оба года пекутъ Хлѣбъ весьма, Здѣшнимъ и часто подобнаго, когда урожаи Хлѣбные бываютъ средственные когда и самыя малыя замѣчаются; когда Хлѣба и другихъ Овощныхъ произведѣ очень много; при томъ покровительственной и попечительной Судей доброты, Здѣсь другихъ порядковъ Всего. Въ семъ же уездѣ. Въ обыкновенныхъ Здѣшнихъ Хлѣбопекахъ, Яйцы весьма, особливо Воскресенскомъ, отчасти Малороссійскомъ весьма изобильны и Здѣшнимъ весьма, пища очень Хлѣбъ и мало особлива, Гимназическая и Здѣшняя, такъ въ другихъ. Въ случаѣ же неурожаевъ Хлѣбопекахъ Малороссійскихъ Поселянъ Здѣшнихъ Хлѣбъ и Караваи Хлѣбопекахъ Малороссійскихъ пропитаніе, Мелкій и Зимній. Горячій же Домашній Хлѣбъ.

Des Alimens et des Boissons.

Les alimens des paysans sont à peu près les mêmes en été qu'en hiver. Leur nourriture ordinaire ainsi qu'il suit: Pain de seigle, de sarrazin ou d'orge, rarement de froment, excepté les jours de fête et dans les lieux où il croit. Borch préparé avec du lard ou de la viande de porc, des choux ou des betteraves, de l'oseille ou de d'autres légumes. Rarement les paysans mangent de la viande de bœuf, plus souvent du porc, du mouton ou de la volaille, et seulement les jours de fête ou les dimanches. En général, ils font un grand usage de pommes de terre qu'on cultive communément partout et particulièrement dans les terrains sablonneux; de gruau d'orge, de sarrazin, de millet, et de gatouchki, pain qui se prépare avec de la farine de seigle, de froment ou autre, des œufs, du lait ou du fromage.

Pendant les carêmes que les paysans observent scrupuleusement, ils ajoutent alors à leur mets de l'huile de chenevis, de navette ou de lin et ceux qui sont aisés ont du poisson salé ou séché que beaucoup d'entre eux vont acheter soit pour eux, dans le voisinage du Don, soit pour en faire commerce.

Les Pois, Fèves, Maïs, Oignons, Ail, concombres frais ou salés font aussi partie de leur nourriture. Le pain et les autres alimens sont ordinairement abondans et de bonne qualité dans les districts de Kiew et de Wassilkow ainsi que dans les Colonies Allemandes; excepté dans les villages dont le sol est sablonneux et stérile, ou bien quand les récoltes des céréales ou des pommes de terre ont manqué. Mais dans le District de Radomysl où le sol est sablonneux, en général marécageux et peu fertile; quand encore, il y a de grandes sécheresses ou des pluies qui durent longtems, et particulièrement inondent beaucoup de terre; alors le pain et les autres alimens sont rares, d'une médiocre ou d'une mauvaise qualité, alors on y souffre plus qu'ailleurs de la disette.

Dans les communes de Tétérewkyl, de Tétérolitski et en partie de celle d'Iwanitski et de Chevalni, les alimens sont bien moins abondans et nutritifs que dans les autres lieux; mais lorsque les pommes de terre qui forment une partie de leur nourriture ont manqué, les habitans sont dans une grande pénurie.

Изъ хлѣбовъ всѣхъ чаще можно видѣть на столахъ ржаной черный, иногда бѣлый; послѣдній употребляется преимущественно въ праздничные дни. Изъ мучныхъ кушаній пекутъ пироги съ разными начинками, блины, оладьи и пряженцы. Сладкіе пироги пекутся съ ягодами, яблоками и грушами. Изъ ягодъ употребляются преимущественно клюква, брусника и черника; изъ грибовъ — бѣлые, рыжики, грузди, волнушки, сыроѣжки и маслята. Изъ овощей употребляются капуста, рѣпа, рѣдька, морковь, свекла, картофель, огурцы, лукъ, чеснокъ и хрѣнъ.

Изъ животныхъ употребляются въ пищу: говядина, свинина, баранина, телятина, козлятина, оленина, лосятина, медвѣжатина, бѣлки, зайцы, куры, гуси, утки, индѣйки, цесарки, голуби, тетерева, рябчики, глухари, куропатки, перепелки, дрофы, журавли, дикіе утки, гуси, лебеди, чайки, бекасы, кроншнепы, вальдшнепы, а также всѣ виды рыбъ, водящихся въ рѣкахъ, озерахъ и прудахъ. Изъ животныхъ продуктовъ употребляются: молоко, сливки, масло, творогъ, сыръ, яйца, сало, коровье, свиное, бараное, говяжье и медвѣжье. Изъ напитковъ: чай, кофе, какао, квасъ, пиво, медъ, водка, наливки, вина, шампанское, ликеры, коньякъ, ромъ, арракъ, шартрезъ, бенедиктинъ, кюммель, мараскинъ, вермутъ, абсентъ, сельтерская вода, боржомъ, нарзанъ, ессентуки, ланскорунская, липецкая, ахтырка, ессентуки, ланскорунская, липецкая, ахтырка, ессентуки, ланскорунская, липецкая, ахтырка

[illegible] les semences vénéneuses de cette plante ne pouvant entièrement [illegible] du Millet, il résulte du grain qu'on en prépare, une variété [illegible] remuent, accompagné de vertiges, de convulsions et de [illegible] vue qui causent de graves accidens.

Dans du District de Niew et de Wasilkow on prépare quelquefois [illegible], tirée de l'Ivraie enivrante; l'eau des puits est rarement [illegible] des substances nuisibles à la santé et dans ce cas, les habitans n'en boivent pas; mais les eaux du District de Radomysel, dans beaucoup de endroits sont marécageuses, surtout pendant les tems de débordemens, ainsi que celle des puits; c'est pourquoi elles produisent quelquefois la Dissenterie et des fièvres intermittentes; elles sont aussi souvent nuisibles aux Bestiaux, cependant il y a des lieux où on rencontre beaucoup de sources d'eau vive, et saine, et qui est pareillement fort exagérée.

Excepté l'eau il n'y point d'autres boissons dans ce pays, si ce n'est l'eau de vie, la bière et surtout l'Hydromel dont les paysans ne boivent guère à cause de leur prix élevé, et parce que ces deux dernières boissons sont souvent de mauvaise qualité et acides. La Queas n'est nulle part en usage et si on pouvoit habituer les paysans, surtout là où l'eau n'est pas de bonne qualité, à s'en préparer, on pourroit préserver les habitans de beaucoup de maladies. Les paysans consomment beaucoup d'eau de vie, surtout lors des fêtes et dimanches, à l'occasion des noces, des baptêmes et des enterremens. N'est pas rare de rencontrer des gens ivres, surtout dans les cabarets, cependant l'ivrognerie est moindre depuis les mesures prises pour diminuer le nombre des gens adonnés à ce vice. Toutefois il n'est pas rare que l'ivresse cause des maladies inflammatoires et des apoplexies.

[illegible] Беды, самый другаго напитка кромѣ Водки, небыло и никогда обыкновенно употребляемаго Жителями здѣшнихъ мѣстъ не примѣчено. Водка у нихъ не [illegible] Хлѣбное [illegible] Водки [illegible] Водки [illegible] Водки

О занятіяхъ Крестьянъ.

Почти вся Крестьянская губернія, занимаются хлѣбопашествомъ, а по оному
какими нибудь заняти и другими сельскими работами, исключительно однимъ
ремесломъ или промыслами.

Кромѣ отличной отъ жизни которой проводятъ водопливанія полей
они принуждены проводить цѣлые дни подъ отверстымъ небомъ, подвер-
гать перемѣнамъ погоды и выдерживать долгій знойныхъ дней, что однакожъ
спасаетъ ихъ отъ болѣзней производимыхъ сидячею жизнью ремесленниковъ
или отдающихъ себя въ такія работы, которыя подвергаютъ жизнь ихъ
вліянію не пріятныхъ обстоятельствъ. Тѣлодвиженіе которое требуетъ
ихъ трудъ способствуетъ пищеваренію и питанію. Послѣ дня-
тяжкихъ трудовъ они въ своёмъ жилищѣ вкушаютъ сладкій безпечальный
сонъ возобновляющій ихъ силы. Малая дороговизна жизни свойствен-
ная теперешнему урожайному времени удешевляетъ на порядокъ, цѣлое семей-
ство трудя обильными плодами земли правительствомъ спокойствія; да-
же крестьяне чаще другихъ и спасаютъ отъ бѣдности. Хорошій
порядокъ въ домѣ, чистота и опрятность въ платьѣ, ихъ отличаетъ.
Вообще не пріятныя обстоятельства, подвигнувшія ихъ
работать какъ и вездѣ въ которыхъ они бываютъ должны сознаться,
работа, или пріѣзжіе, нуждаются ихъ не на долго; нельзя ихъ не прово-
жающимъ, они рѣдко сопрождаемые къ чужимъ несчастіямъ, а на
зрѣлищѣ страстей, равно какъ и наслажденій, они чужой сострадатель-
ностью ихъ нельзя; на конецъ отличая ихъ отъ помощи они
довольствуются самою безкорыстною отверженностью.

Обыкновенно занимающіе ихъ изъ разсчетовъ, что они весьма привязаны

Des travaux des paysans.

Presque tous les paysans du gouvernement de Kiew sont agriculteurs et donnent peu de
d'autres travaux que quand coup des changes sont terminés, cependant il y en a un assez
grand nombre qui exercent un métier exclusivement.

L'activité qu'exige la culture des terres ainsi que la nécessité où sont les agriculteurs de
passer les journées aux changes, de résister aux intempéries des saisons et aux
chaleurs brulantes de l'été, les préserve des maladies qu'engendre la vie sédentaire
des artisans ou de celles qui appartiennent à plusieurs métiers qu'on ne peut
exercer sans danger. Il résulte de leurs travaux journaliers, que leur digestion est
plus facile, ainsi que leur nutrition; aussi après leur tache terminée il trouvent
dans leurs chaumières, un sommeil paisible et tranquille répare leurs forces.
Cette vie active, naturelle à l'homme fortifie chez eux le système musculaire et agit
en même tems sur le moral, car le travail du corps délivre des peines de l'esprit;
aussi ils pensent peu, sont étrangers aux passions si nuisibles à la conservation
de la santé qui sont le tourment des classes oisives. Leurs voeux se bornent à désirer
une bonne recolte et ne pas perdre le fruit de leurs labeurs. Ordinairement, ils
ont peu de sensibilité, ne sont que momentanément affectés de la perte de
ceux avec qui ils étoient liés par parenté ou par sympathie; aussi leurs
chagrins n'ont que peu de durée. Comme ils ne jouissent pas de grandes richesses,
ils sont exempts des peines qui en résultent si souvent, et ils compatissent
peu aux maux d'autrui. Enfin, après avoir longtems arrosé la terre de leurs
sueurs, ils parviennent assez souvent à un grand age.

Ils sont très attachés à la terre qui les a vus naitre et de leurs discours on peut
juger qu'ils ne quitteroient pas leurs hameaux pour aller habiter un climat

въ началу своего развитія и не оставили объ своихъ слѣдовъ для того что бы-
ваютъ въ отдаленнѣйшемъ давностяхъ; отъ этого потомки ихъ тѣ Хомо-
фаговъ призвало отказаться на защиту произведеній всея Европу послѣ вѣ-
ковыхъ древнихъ трудовъ, возвращающихся отдохнуть подъ родную
кровлю.

Земледѣліе состоитъ такъ извѣстно, въ обработываніи земли плугомъ,
сохою или другими земледѣльческими орудіями, въ удобреніи ея навозомъ,
перегноемъ, золою, удобрительными травами въ полѣ, скотомъ его въ хлѣвѣ
въ другихъ работахъ по обработыванію къ совершенному произведенію
хлѣба. Потомъ занятіемъ ихъ поселянъ въ Кіевской округѣ обыкновенно
одинаково находимъ значительное различіе между хлѣбопашествующими
землями плодородныхъ въ уѣздахъ Кіевскомъ и Васильковскомъ и скудныхъ
земель песковатыхъ обширныхъ Радомысльскаго уѣзда.

Владѣющіе лучшими землями преимущественно Кіевскомъ сильны
земледѣльцы, долго управляемой плугомъ запрягаемымъ тремя или
четырьмя парами крупныхъ воловъ, они довольно крѣпкіе обитатели и
хорошіе работники, гостепріимны и обязаны; имѣютъ здоровую кожу и на-
ружность не безобразную въ себѣ. Послѣдніе сами тѣломъ не большого
роста, подвижны, живы и сильны, имѣютъ мягкіе волосы, цвѣта волосъ,
или пушкіе волосы цвѣта ржаной соломы, здоровыя и не безобразныя
лица. Они вообще худо одѣты, имѣютъ опрятную и здоровую кожу
и часто не бѣлятся изъ предлоговъ бѣлизны цѣлыя заимствуютъ
обильныя различія между земледѣльцами, такъ что изъ многихъ примѣтно
за многихъ различныхъ земледѣльцевъ.

Хотя многіе болѣзни не одинаково заразительны, потому что
они нападаютъ при обстоятельствахъ благопріятствующихъ здоровью,
но одинаково у непросвѣщенныхъ народовъ, что найболѣе слѣдствіемъ
въ томъ предположенія, что во время эпидемій, видятъ христіанскій свѣтъ-
ильникъ, часто обыкновенно причиною ихъ почитаютъ болѣзненный и во-
дянистый воздухъ и атмосферы; но не могутъ допустить этой болѣзни отъ

plus heureux ; aussi voit-on souvent ces corps d'autres cap qui ont été appelés sous les
drapeaux à la défense de l'Empire, après avoir parcouru l'Europe et obtenu une
honorable retraite pour leurs longs services, reviennent couverts de nobles cicatrices, se
paisibles dévoués de nombreux signes de leur bravoure, se reposer après vingt années, sous
le chaumière paternelle.

L'agriculteur cultive, comme on sait, à remuer la terre avec la charrue et la bêche,
puis après l'avoir quelquefois aidé d'engrais, à lui confier les semences qu'elle doit féconder, à faire la récolte des grains, des céréales et des autres fruits, à les préparer, enfin
à élever des bestiaux. Ces travaux sont portés les mêmes et se succèdent avec
beaucoup de régularité. Cependant, il y a peu de ressemblance entre les la-
boureurs aisés des terres fertiles des districts de Kiew ou de Wasilkow et les pauvres
cultivateurs de plusieurs communes de Radomysl. Les premiers sont généralement
d'une haute taille, robustes, athlétiques, ils conduisent sans effort une charrue
attelée de trois ou quatre paires de beaux vigoureux, sont vêtus convenablement,
ont une nourriture saine, substantielle et abondante, ont pour boisson de bonne
eau et ne manquent pas d'eau de vie. Les seconds, au contraire, presque tou-
jours d'une taille médiocre, parfois souvent, maigres, chétifs, infirmes ou débiles,
n'ont besoin que d'une paire de maigres bœufs ou de misérables chevaux pour former
de sillons dans des sables mouvants, stériles, ingrats, sont assez mal vêtus, mal-
nourris, s'abreuvent d'eaux croupissantes et marécageuses, trop pauvres, parfois
souvent pour en corriger la mauvaise qualité, avec un peu d'eau de vie. Ainsi
sans sortir du gouvernement de Kiew, on peut observer une énorme différence
dans les habitudes, de sorte qu'on pourrait les croire de différens climats.

Quoique beaucoup de maladies soient communes aux agriculteurs, parcourgnés suivent
généralement dans des circonstances favorables à la santé, cependant les gens pieux
font souvent d'eau de vie, ce qui a lieu surtout le dimanche et les fêtes, ces fêtes,
aux nombreuses assemblées, deviennent la cause de beaucoup de maladies in-
flammatoires, d'apoplexies et d'hydropisies, cependant l'ivrognerie a diminué
depuis quelques années. Toutefois, cependant les habitans n'ont pas le moyen de

смѣшанныхъ или заразительныхъ (хотя они рѣдко свирѣпствуютъ въ сихъ мѣстахъ) равно трудно избавиться всегда и въ принимаемыхъ больными солнечными ваннахъ во время уборки хлѣба, такие отъ раздраженія слизистыхъ перепонокъ легкихъ, желудочныхъ, кишокъ которая бываютъ всякодневно по вечерамъ особенно весною и осенью.

se soustraire aux maladies endémiques telles que les fièvres intermittentes et d'autres qui sont contagieuses, quoiqu'elles règnent rarement dans ces contrées, ou bien à la digue dans le district de Radomysl, enfin aux maux causés par l'influence d'un soleil ardent pendant les moissons, et aux irritations des membranes muqueuses pulmonaires, stomachales ou intestinales, aux rhumatismes qui sont la suite des intempéries de l'air, au printemps et en automne.

Въ сёлахъ находятся: Плотники, Тельщики, Желѣзники, Кузнецы, Столяры, Маляры, Портные, Ткачи, Котельники, Сапожники, Гончари и Рыбаки.
Въ обращеніи: Винокуровъ, Ремесленниковъ, Базарныхъ, Мелочныхъ Радомышльскаго уѣзда, народятся крестьяне которые дѣлаютъ изъ сосноваго и березоваго лѣса досокъ, смолу и уголья, пилятъ доски приготовляютъ доски для корабля и клепки для бочекъ, на больший часть въ нижнихъ содержавшихъ свадильщевъ; Другіе занимаются мелководствомъ имѣя свой помощи въ уѣздѣ или торгуютъ на верху скотъ; Наконецъ въ нѣкоторыхъ обществахъ сего уѣзда находятся тоже рудники, и купоросные (Выдѣлываютъ желѣзо и стекло)

Dans les villages, il y a des charpentiers, scieurs de bois, charrons ou faiseurs de roues, forgerons, cloutiers, Tailleurs, tisserands, Corroyeurs, cordonniers, Sellers, Peintres. Dans la commune de Dhimer, de Rogew, Varovitchi, et à Klapinowitchi, district de Radomysl. il y a des paysans qui font du goudron, de la poix et du charbon avec les pins et les bouleaux des forêts, y scient des planches; préparent des madriers pour la marine et des planches pour les tonneaux, mais le plus souvent dans les biens des particuliers du voisinage. D'autres s'occupent des ruches remises au sommet des troncs des sapins dans les forêts; enfin il y a des fonderies de fer et des verriers.

Жители занимающіеся извозомъ работаютъ скотомъ или лошадьми занимаются разнаго рода транспортами и отправляются въ разные города Гг. Одессу, Херсонъ и Николаевъ, возятъ строевой лѣсъ изъ имѣній Графовъ, Князей или другихъ предпріятія для торговли; подрядчики для правительственныхъ надобностей извозъ. Другіе отправляются отчасти въ Крымъ и на Донъ, отсюда привозятъ соль и рыбу которыя продаютъ въ Украинскихъ. Иные продаютъ огородныя произведенія какъ то: Картофель Капусту, свеклу и проч. направляясь сообщительнѣйшіе городовъ и имѣнія.

Parmi les paysans les plus aisés qui ont des bœufs et des chevaux; les uns voiturent des grains ou des marchandises pour le commerce, à une distance plus ou moins grande, ou font des transports pour le gouvernement. Il y a une assez grande quantité de villages dont quelques habitans font chaque année le voyage de Crimée d'où ils rapportent du sel, ou bien vont dans le voisinage du Don, chercher du poisson qu'ils vendent à leur retour dans le pays.

Жители занимающіеся мелководствомъ имѣютъ свой помощи въ уѣздѣ или торгуютъ на верху скотъ; Наконецъ въ нѣкоторыхъ обществахъ сего уѣзда находятся тоже рудники, и купоросные (Выдѣлываютъ желѣзо и стекло)

Ceux qui s'occupent de jardinage, apportent aux marchés de Kiew ou d'autres villes les légumes qu'ils recueillent, tels que: Pommes de terre, Choux, Betteraves, Concombres, Oignons, ail, Carottes, Navets, Salades, &c. &c.
Ceux qui vivent sur les bords du Dniepr ou du Dnipsta transportent par eau de Mohilew, à Kiew, Krementzuk, Ekaterinoslaw, Nicolaew et Kherson, du bois, du goudron, des pierres, et d'autres marchandises.
Beaucoup de paysans et leurs femmes, sortent du district de Radomysl.

Женщины крестьянки и крестьяне особенно изъ Радомышльскаго уѣзда

ежегодно летомъ въ разныя мѣста Кіевской губерніи. Возвратясь домой осенью и возвращаются осенью, тогда отправляются на работы въ сосѣдственныя бумажныя или сахарныя заводы; зимой въ городѣ они получаютъ самыя выгоднѣйшія заработки.

Занятія плотниковъ, столяровъ, колесниковъ не вредятъ здоровью, а напротивъ, сапожники, портные и ткачи ведущіе сидячую жизнь и принужденные безпрестанно находиться въ наклонномъ положеніи, часто подвергаются заваламъ легкихъ (infarctus hepatica) и почти всѣ имѣютъ желтый цвѣтъ лица.

Кузнецы принуждены работать возлѣ яркаго огня, при жаркой температурѣ, имѣютъ глаза красные, слезящіеся, утомленные, ослабленное дѣятельность ока и яркостію раскаленнаго желѣза. Иногда при ковкѣ желѣза выскакивающія изъ онаго искры проницаютъ въ глазную оболочку, раняютъ сію нѣжную ткань и обваренное пріимаетъ бѣлизну. Они рожденными всегда глухи и слѣпы, безпрестанно имѣютъ жажду и много изъ нихъ невыстоятъ; они подвержены, простудамъ, колотью въ бокахъ (Rheumatis) ломанію тѣла, часто изъ чрезмѣрной жары, выходятъ на холодъ, и весьма редко случается что у нихъ какъ у всѣхъ ремесленниковъ принуждающихъ безпрестанно стоять, ноги обваренныя опухаютъ покрываются рожами и водянки.

Прочія работающія въ покоятся среди тѣлъ которую они имѣютъ, подвержены перемѣнающимся лихорадкамъ (Intermittens) а обитаютъ болѣзненныя; когда не употребляютъ для распространенія смертной пользы свинцовую окись, которую они принуждены сперва растворить; то часто получаютъ свинцовую колику называемую (Colica fingalina); свидѣтельство для продолженія отъ цирк до

vont chaque année, pendant l'été faire la fénaison et la moisson dans beaucoup de lieux du gouvernement de Kiew et de Volhynie, et à leur retour en automne ils se rendent dans les fabriques de sucre ou le propriétaires, ou bien dans les villes voisines pour y chercher du travail, et leur salaire est considérable.

L'exercice des métiers de charpentiers, scieurs de bois, charbons ou fabricants de cercles, et ceux qui travaillent le bois dans les forêts, qui y préparent du goudron, de la poix et du charbon ne comportent aucuns dangers; mais ne contrarie-t-il les cordonniers, les tailleurs et les tisserands, menant une vie sédentaire, obligés d'être continuellement assis et dans une attitude gênante, sont la plupart sujets à des obstructions du foie (engorgement hépatique) aussi ont-ils toujours le teint jaune.

Les forgerons, serruriers, potiers, verriers, fondeurs de fer, obligés de travailler à un feu ardent, dans une température très élevée, et à cette chaleur des fourneaux, ont les yeux rouges, chassieux, fatigués et affaiblis par l'éclat du feu, du fer rouge, du verre en fusion ou du charbon de la forge en ignition. Chez les forgerons, quelquefois des paillettes s'échappent du fer lorsqu'il le battent rouge, pénètrent dans la conjonctive, blessent ces parties délicates et il y en a qui deviennent aveugles. Ils souffrent toujours maigres et pales, la soif les poursuit sans cesse et il y a fréquemment des ivrognes parmi eux. Ils sont sujets aux refroidissements, aux pleurésies ainsi qu'aux rhumatismes, car ils s'exposent souvent au froid, en sortant d'une atmosphère brulante. Il n'est pas rare aussi que comme dans toutes les professions qu'on exerce debout, leurs jambes soyent quelquefois infiltrées et qu'ils y contractent des ulcères.

Les potiers de terre travaillant toujours dans des lieux bas et humides, au milieu de l'argile qu'ils pétrissent, sont disposés particulièrement aux fièvres intermittentes, aux maladies lymphatiques et aux hydropisies et lorsqu'ils emploient pour colorer leur poterie, des oxydes de plomb qu'ils doivent broyer avant d'en enduire les vases, il en résulte la colique métallique connue

они должны носить обувь и платье которое бы ихъ защищала отъ мокроты, а когда растираютъ свинцовую окись закрывать полотномъ дыхательные пути.

Пчеловодство бортевое коимъ занимаются крестьяне въ Радомысльскомъ уѣздѣ, хотя опасно, но потому что они съ помощею лезвія взлизаютъ на деревья съ удивительную ловкостью и осторожностію и случаи паденія очень рѣдко.

Мельники вѣтренныхъ и особенно водяныхъ мельницъ очень часто подвергаются большимъ несчастіямъ отъ длиннаго и широкаго платья, какъ то: Свитки или Шубы въ которыхъ они по большей части одѣты. Колеса мельницъ объ которые они зацѣпляются одеждою увлекаютъ ихъ и они погибаютъ отъ ужасныхъ ушибовъ и переломовъ членовъ. По этому весьма полезно было бы для нихъ носить платье тѣсное и короткое въ какомъ обыкновенно ходятъ мельники за границею и этой простою мѣрою предосторожности можно было бы избѣжать многихъ несчастныхъ случаевъ.

Лоцманы, Судовщики, лодочники и Рыбаки живущіе беспрестанно посреди сырой атмосферы, имѣющіе почти всегда ноги въ водѣ подверженные однимъ и тѣмъ же болѣзнямъ, требуютъ одинаковыхъ гигіеническихъ способовъ подобно морякамъ. Днепровскіе лоцманы и судовщики ведутъ жизнь трудную; они подвержены на погодамъ, не могутъ всегда охранить себя отъ дождя и различныхъ перемѣнъ атмосферы, что возможно только на кораблахъ Работы превышаютъ часто ихъ силы, такъ при мелководіи, когда плаваніе на парусахъ не возможно, они бываютъ принуждены

Colica figulina; Ils doivent donc pour prévenir ces maladies avoir des chaussures et des vêtemens qui les préservent autant que possible de l'humidité et quand ils manient les préparations saturniennes se couvrir avec un linge, les voies de la respiration

Les habitans de quelques communes du District de Radomysl qui montent au faîte des plus hauts sapins des forêts pour y établir des ruches ou en recueillir le miel, quoiqu'ils y grimpent avec une agilité et une adresse surprenante, au moyen d'une grande quantité de cordes la plupart tissées en cuir et savent se contenir à une grande hauteur, sont cependant exposées à des chutes qui les tuent sur place ou les estropient grièvement; mais ces accidens sont très rares, à cause de l'habitude.

Les meuniers des moulins à vent, mais surtout de ceux qui sont mus par l'eau sont sujets à de terribles accidens qui ne surviennent que trop souvent à cause de leurs longs et larges habits ou pelisses que leur ampleur facilite à être accrochés par les roues des machines, entraînant irrésistiblement le corps sous ces roues et ils périssent par suite d'horribles contusions et des fractures compliquées. Aussi seroit-il très urgent qu'ils fussent vêtus de vestes courtes et de pantalons étroits comme les meuniers des pays étrangers. Cette simple précaution préviendroit beaucoup de malheurs.

Les conducteurs de radeaux, les bateliers et pêcheurs étant constamment au milieu d'une atmosphère humide et ayant près que toujours les pieds dans l'eau sont exposés aux maladies ci-dessus mentionnées produites par l'humidité, et les mêmes moyens hygiéniques qu'employent les marins leur conviennent. Les gens mènent une vie pénible; Ils sont sans cesse exposés aux intempéries et aux vicissitudes de l'atmosphère, sont souvent mouillés par la pluie; sans avoir, comme dans les vaisseaux, les moyens de s'en abriter; ils essuyent de grandes fatigues, lorsque l'eau est peu profonde ou que la navigation à la voile est impossible pour faire avancer leur équipage à force de rames ou de harpons. Ils doivent, en outre, être

[illegible] ôte seuls d'un grand ouvrage, pour à l'après réussir à de si rudes travaux à travers des dangers fréquens, car ils ont expérimenté, comme sur mer, des tempêtes et des naufrages à craindre. Il n'est donc guère ne devroit permettre d'ouvrer à métier, que des gens d'une forte complexion, et durement qui supportent mieux ce travail, y a guère d'hommes qu'il n'en faut dans les plats. Mais pour prévenir chez eux de maladies, il faut que la nourriture soit bonne, qu'ils prennent un usage modéré d'eau de vie, et sans abus; d'autant plus que l'humidité chez eux est fréquemment la cause de maladies, et que de tous ceux qui se noyent ne passent et se trouvent dans ce état. Les maladies auxquelles ils sont sujets sont: des fièvres intermittentes, la diarrhée, la dysenterie, les rhumatismes, et d'autres. Ils pourroient souvent en être préservés par moyens qui sont déjà établis, par des vêtemens imperméables à l'humidité tels que des capotes de cuir, et des bottes gaudronnées et qui ne pesassent pas plus, mêlés aux changeant de linge souvent et souvent.

Obwarowania te wzięły początek od tego, że ludzie przybywający do Krzemionek, zastawszy tu obwarowanie, nie chcieli go burzyć, ale naprawiwszy je, zamieszkali w nim. Ponieważ zaś ludzie ci przybywali z różnych stron, więc i obwarowania ich nie są jednakowe. Jedne z nich mają tylko jeden wał, inne dwa, a niektóre nawet trzy. Wały te zbudowane są z ziemi, wydobytej z fosy, która je otacza. Wejście do obwarowania jest tylko jedno, a mianowicie od strony południowej. Wał ten ma w niektórych miejscach 3 sążnie wysokości, a fosa 4 sążnie głębokości. Na wale tym, w pewnych odległościach, stoją wieże, które służyły do obserwowania okolicy. Wieże te są zbudowane z drzewa, a ich podstawy mają 3 sążnie średnicy. Wewnątrz obwarowania znajdują się jeszcze ślady dawnych mieszkań, które były albo ziemiankami albo chatami drewnianemi. Ziemianki te mają 3 sążnie średnicy i 3 sążnie głębokości. Ściany ich są pochyłe, a dno płaskie. Wejście do nich znajdowało się od strony południowej. Chaty drewniane miały 3 sążnie długości i 2 szerokości. Ściany ich były z drzewa, a dach z gałęzi i słomy. Wewnątrz znajdowały się piece, które służyły do ogrzewania mieszkania. Piece te były zrobione z gliny, a kształtem podobne do piekarników. Ściany ich były grube na 1 łokieć. Wejście do chaty znajdowało się od strony południowej. Obok pieca znajdowała się jama, w której przechowywano żywność. Jama ta miała 1 sążeń głębokości i 1 sążeń średnicy. Wejście do niej znajdowało się w podłodze chaty.

Les ouvrages en terre de la Pologne portent des noms qui ne sont pas privés de leur propriété. Ceux, par leur séjour dans [illegible] derniers, devinrent des refuges pour des voisins, à cause du danger des mêmes et de l'abri qu'ils offrirent. N'est pas rare que ces anciens soient victimes de fièvres diverses, de [illegible] malignes, du choléra ou autres et pour les préserver autant que possible, il faudroit s'habituer à une grande propreté, travailler en plein air, avoir une nourriture convenable, et faire un usage modéré et journalier de leur vie.

О вліяніи обычаевъ и привычекъ на болизни.

Кажется въ первомъ взгляда что обычаи и привычки имеютъ мало вліянія на здоровье людей; однакожъ то которые принадлежатъ климату не обходимы для предохраненія отъ болизней, потому что очень въ одной странѣ люди привыкли тепло одѣватся и носить шубы, а не противъ.

Въ другой одѣваются легко; то отъ происходитъ отъ условій климата; слѣдовательно когда здѣсь оставлять эту привычку, то могутъ обыть подвержены болизнямъ происходящимъ отъ неблагопріятности времянъ года.

Въ разсужденіи привычекъ происходящихъ отъ религіозныхъ учрежденіи, можно замѣтить, что многіе принадлежащіе нашей вѣрѣ обычаи установленны въ климатахъ совершенно иныхъ чѣмъ тотъ въ которомъ мы живемъ, и для того постъ поставленный Церковью гораздо трудно сносить въ сѣверныхъ странахъ жителямъ въ тѣхъ которыя обильно хлѣбопашествуютъ; потому тотъ климатъ требуетъ меньше питательности въ пищѣ любя растительной нежели животной, а холодный климатъ требуетъ напротивъ необходимо пищи мясной, говядины, жиру и горячихъ напитковъ, особливо для людей занимающихся физическими работами; однакожъ мы ихъ въ сихъ странахъ уже въ древнихъ временъ привычки воздержанъемъ отъ скоромной пищи, наблюдая строгайшимъ постомъ нисколько разъ въ году, чрезъ долгіе или меньше время, но не спѣшимъ заключить отъ этого чувствительнаго вліянія на здоровье людей; хотя справедливо что крестьяне наши строго соблюдающіе посты весьма часто повреждаютъ въ оное время здоровье животное корму здоровыхъ продаютъ слѣдственно доказательствомъ что въ продолженіи всего великаго поста, весьма мало обѣдаютъ больныхъ, а между тѣмъ отъ внезапнаго перехода въ другой пищи или отъ чрезмѣрнаго ея употребленія многіе изъ нихъ забаливаютъ. По освѣдомленію моему въ здоровьи, въ Вене часто стрѣлянно количество мертвыхъ тѣлъ, каждый годъ свѣжихъ, вареныхъ вѣтчинъ, которыхъ не ѣдятъ

Le l'influence des usages et des coutumes sur les maladies.

des usages et les coutumes paroissent, au premier coup d'œil, avoir peu d'influence sur la santé des habitans : cependant ceux qui appartiennent au climat sont absolument nécessaires et même indispensables pour se préserver de maladies, car si dans un pays on a la coutume de porter des habillemens chauds, des pelisses, si dans un autre, c'est l'usage de s'habiller légèrement, le climat y oblige; donc quand on s'en écarte dans les pays froids, on court risques d'être attaqués des maladies que produisent les intempéries de l'atmosphère.

Quant aux usages et coutumes qui dépendent des institutions religieuses, il est facile de reconnaître que plusieurs appartenant à notre religion ont été établis dans un climat différent du notre : aussi les carêmes prescrits par l'église sont-ils bien plus pénibles à supporter dans les pays du nord que dans celui qui fut le berceau de la chrétienté; car le climat chaude exigeant pas une nourriture aussi substantielle, mais plus végétale qu'animale; l'usage des pays du nord commandent impérieusement des alimens réparateurs tels que la chair, la graisse et des boissons spiritueuses, surtout pour les hommes de peine qui emploient beaucoup de forces musculaires. Cependant comme dans ces contrées, on est accoutumé depuis des siècles, à s'abstenir de cette nourriture, avec la plus stricte observance, plusieurs fois par année, pendant un tems plus ou moins long, on n'obtient pas que cette influence d'une manière sensible sur les hommes bien portants; mais il est étonnant qu'étant si scrupuleux à cet égard, le tems de carême n'emporte pas alors les paysans de l'environ d'épidémiquement. La preuve que la privation de nourriture animale, pendant quelques semaines, chez les gens robustes ne leur est pas nuisible, c'est que tout le tems que dure le grand carême il n'y a guères de malades, tandis que quelques-uns subitement ce régime, beaucoup le deviennent; car après une longue abstinence, ils font des excès et, comme on est dans l'usage de porter à l'église, le jour de Pâques, une énorme quantité de marchandises telles des saucisses de chair de porc, des œufs durs &c. auxquels on ne peut

а также какъ мавки посѣщаемыя, замѣчательно что отъ Литвы отлично-сильны они, какъ многіе старики домой. Надѣюсь что разъяснительная часть вопроса этого будетъ надлежащей возбранительностью и будущимъ употребленіемъ сильнаго горячаго вина, чтобы диѳтистка имѣла продолженіе праздника; Отъ того бѣлильщикъ сильнаго бѣлильщика раздражаемый желудка, поносомъ и нерѣдко случающемся апоплексическимъ ударомъ, особенно у стариковъ.

Строгое соблюденіе поста имѣетъ, какъ выше сказано, значительное вліяніе на слушающій кровяной темперамента; но иногда бываетъ вредно для людей слабыхъ, больныхъ, выздоравливающихъ, женщинъ беременныхъ, кормилицъ и дѣтей. Медики имѣютъ весьма пространныя когда они позволяютъ во время поста больнымъ которымъ надобно бы непремѣнно употреблять мясную пищу, но ихъ нельзя ни какимъ образомъ заставить употреблять мясную пищу; тоже бываетъ и съ дѣтьми бѣлильщиковъ, родители во время поста никогда не позволяютъ употреблять пищу скоромную. Женщины беременныя, особенно тѣ которыя бѣлили въ разрѣшеніи, страдаютъ равно и плодъ въ утробѣ находящійся, тоже вредно это для материй-кормилицъ которыя имѣютъ привычку не отлучать своихъ дѣтей прежде двухъ или трехъ годовъ и дольше имѣютъ молоко которое для нихъ тоже худо, тоже и пищи прочей и что не происходитъ отъ этой тягости! имѣютъ опасно при такой пищѣ возстановлять силы въ бѣлильщикѣ, расслабленныхъ и другихъ, равно какъ и выздоровливающихъ, рость у дѣтей остановливается, тѣ которыя особенно имѣютъ плотный темпераментъ дѣлаются золотушны, одуты, получаютъ англійскую (Asthénie) или водяную болѣзнь, (Hydropi). Матери раждаютъ дѣтей слабыхъ и растолстѣвшихъ вслѣдствіе бѣлильщика молока отъ чего смертность между ними значительна, нежели въ другихъ краяхъ.

toucher qu'après qu'ils ont été bénis, on observe que c'est avec la plus grande exactitude que les paysans reportent du mets à la maison, c'est une grande leur impatience à rompre le jeun ; alors ils mangent sans modération, font souvent abus d'eau de vie, et cela continue tout le tems des fêtes. C'est alors qu'il y a beaucoup de malades d'indigestions, de diarrhées, d'embarras gastriques, et les attaques d'apoplexie ne sont pas rares chez les vieillards.

La stricte observation des carêmes n'influe pas visiblement, comme il a été dit ci-dessus, sur la santé des gens robustes, mais il n'en est pas de même chez les gens débiles, les malades, les convalescens, les femmes enceintes, les nourrices et les enfans ; et les médecins, lorsque prêchant les carêmes, ils traitent des malades qui ont besoin d'alimens restaurans, ne peuvent par aucun moyen les engager à prendre de la nourriture animale. Les mêmes difficultés se présentent pour les enfans malades, auxquels les parens ne permettent pas de rompre le carême ; pour les femmes enceintes, surtout sur la fin de leur grossesse, lorsqu'elles ont un si grand besoin de nourriture restaurante, et qui en souffrent ainsi que l'être qu'elles portent dans leur sein, il en est de même pour les nourrices qui donnent à leurs enfans un lait d'autant plus mauvais que leur nourriture est plus grossière.

Que résulte-t-il de ces scrupules ? Avec un tel régime, il n'y a pas moyens de rappeller les forces dans les maladies de langueur ou chez les convalescens, la croissance s'arrête chez les enfans, coup d'un tempérament lymphatique surtout, deviennent scrofuleux, rachitiques, bouffis, hydropiques, et de petites n'élèvent que des êtres débiles, disposés à toutes les maladies de l'enfance ; enfin la mortalité est bien plus considérable que dans les autres pays.

Между тѣмъ Религія преподающая истинныя человѣколюбія столь утѣшительныя для Христіанъ, не требуетъ такихъ пожертвованій и нѣкоторые снисходительные священники позволяютъ безъ затрудненія жаворонковъ кормъ бѣдныхъ и разслабленныхъ людей; но ихъ авторитетъ не можетъ побѣдить эти предразсудки и часто я слышалъ бѣдныхъ говорящихъ что они предпочтутъ скорѣе смерть нежели употребленіе молока или коровьяго сыра во время поста.

Принять весьма, кажется, кстати упомянуть объ вѣрныхъ священникахъ, смотря на вѣріи какъ они имѣютъ направленность нравовъ, равно какъ шкатулучшеніе ихъ быта.
Кто находится въ бѣдственномъ состояніи въ жителяхъ деревенъ какъ непріходской священникъ! Каждой видитъ ему извѣстна; онъ священникъ приводитъ его вѣрное основаніе, онъ присутствуетъ при всѣхъ торжественныхъ актахъ жизни и начиная отъ рожденія до смерти прихожанъ, священникъ въ безпрестанномъ отъ нихъ сношеніи.

Священникъ подаетъ первый знакъ христіанства подвышнуся складкуу, онъ посвящаетъ супружество, и дай мнѣ что бы дать супругамъ почувствовать, что въ семъ союзѣ, они должны постоянно покупать законы Бога, связавши ихъ руки, онъ освящаетъ супруговъ при олтарѣ вокругъ налоя. Наконецъ, священникъ въ роковой часъ смерти вмѣстѣ приноситъ умирающему послѣднюю отраду, потомъ онъ провождаетъ печальной гробъ въ обителъ вѣчности, видитъ благочестивую обитель молитвы и дая обѣщанія почти родственниковъ и другій сопровождающій покойника до вѣчнаго жилища, не вѣрнитъ сказать да останавливается погребальное шествіе онъ, произноситъ погребальные при свѣтѣ утѣшительныя слова.

Cependant la religion dont les préceptes sont si salutaires pour les chrétiens, n'exige pas le sacrifice de la santé et les prêtres qui sont indulgens permettent sans difficulté les aliments dit gras, aux malades et aux gens faibles; mais leur autorité ne peut pas vaincre ces scrupules, et j'ai entendu dire aux malades qu'ils préféreroient plutôt mourir que d'enfreindre leur religion par l'usage du lait ou du beurre en carême.

N'est pas hors de propos, il me semble, de faire mention ici, des prêtres des villages, à cause de leur influence sur le moral des paysans, parce qu'ils peuvent beaucoup contribuer à les éclairer et à améliorer leur existence.

Personne plus que le prêtre n'est en rapport avec les habitans d'un village. Chaque individu lui est connu, car son sacerdoce l'introduit journellement dans les familles, et sans lui, on ne peut naître ni mourir. Il préside aux actes les plus solennels de la vie et il est en rapport avec l'homme depuis sa naissance jusqu'à sa mort.

Le prêtre donne le premier signe du chrétien à l'enfant qui vient de naître, il consacre les époux et pour leur donner à comprendre que, dans leur union, ils doivent suivre la voie de la religion, il les guide, après leur avoir joint les mains, dans la marche sainte qu'il leur fait faire autour de l'autel. Lorsque le prêtre apportera au mourant les dernières consolations à l'heure suprême, il conduira le triste cortège au champ du repos, en adressant au ciel les prières d'usage, et pour tempérer la douleur des parens ou des amis qui suivent le défunt jusqu'à sa dernière demeure, à chaque lieu où s'arrêtera le convoi funèbre, il fera entendre les paroles des saintes écritures.

Обязанности священника весьма часто затрудняютъ его помощи, видя его иногда въ долгомъ замѣшательствѣ, когда онъ хочетъ ихъ удовлетворить. Для священника нѣтъ ни праздничнаго ни будничнаго часа, ни дождя, ни снѣга, онъ постоянно долженъ ходить для исполненія своихъ обязанностей къ прихожанамъ и почему онъ долженъ всегда имѣть при себѣ запасныя Св. Дары, чтобы напутствовать умирающихъ, и онъ часто принужденъ затрудняться куда идти, что бы подавить всѣ справедливыя жалобы прихожанъ, которыя онъ имѣетъ противъ него, ему нужно крайне умѣть, достаточно любить разговаривать языку и писать: Всякая опытность изъ Евангелія, которое прибавляетъ свѣтъ, имѣетъ фундаментальное значеніе для управленія обѣими человѣческими, а для тѣхъ людей, которые не понимаютъ слова ни по достоинству, подавляетъ Пастырскій примѣръ христіанскихъ добродѣтелей достаточенъ.

Не обязанности священника не кончаются на этомъ, онъ обязанъ бываетъ часто долженъ бѣдствующимъ подавать милостыню, между прочимъ онъ по собственной волѣ, онъ просительной толпой, онъ часто слабъ по силѣ слабости, а по силѣ часто по силѣ немощному, онъ нищимъ подаетъ милостыню, онъ часто принужденъ удовлетворять нуждѣ нѣкоторыхъ, что бы подавить всѣ справедливыя обиды и удовлетворить просящему народу. Онъ принимаетъ всякой свѣтъ, сколько можетъ, онъ имѣетъ всегда готовность, помогаетъ всѣмъ, кто нуждается въ немъ, онъ христіанскій пастырь, онъ христіанскій добродѣтельный достаточенъ.

Но обязанности священника не кончаются на этомъ, онъ обязанъ бываетъ часто долженъ бѣдствующимъ подавать милостыню, между прочимъ онъ по собственной волѣ, онъ просительной толпой, онъ часто слабъ по силѣ слабости, а по силѣ часто по силѣ немощному, онъ нищимъ подаетъ милостыню, онъ часто принужденъ удовлетворять нуждѣ нѣкоторыхъ, что бы подавить всѣ справедливыя обиды и удовлетворить просящему народу. Онъ принимаетъ всякой свѣтъ, сколько можетъ, онъ имѣетъ всегда готовность, помогаетъ всѣмъ, кто нуждается въ немъ, онъ христіанскій пастырь, онъ христіанскій добродѣтельный достаточенъ.

Resté dans son humble presbytère, le devoir du prêtre est d'être toujours prêt à se rendre où l'on réclame les secours ; il faut que sa porte reste ouverte à toute heure et la nuit, que son bâton soit sous sa main et sa soutane prête à être endossée. Pour lui, il n'y a ni distance, ni saison, ni pluie, ni neige, il doit marcher, sans retarder et se rendre là où on l'appelle, aussi mérite-il le titre de père que lui donne chaque habitant, surtout si comme un bon pasteur, il prodigue des consolations à ses ouailles, compatit à leurs maux et leur apprend à supporter les misères humaines, à l'aide de la religion du Christ dont il est le ministre. L'éloquence lui est superflue, il n'a qu'à ouvrir et lire. Chaque verset de l'évangile qui a civilisé le monde est un précepte de philanthropie et de toute amélioration des hommes. Quant à ceux dont l'entendement est peu développé et qui ne comprendraient pas ses paroles, l'exemple des vertus chrétiennes qu'il leur donnera, sera suffisant.

Outre les fonctions du prêtre ne se bornent pas au seuil de son église et à l'exercice de son sacerdoce. Lorsqu'il a accompli ses devoirs spirituels, pour lui commence une autre tâche. Il doit veiller à la morale des habitants, parmi lesquels étant ordinairement le seul lettré et instruit, ce n'est que de lui, qu'ils peuvent recevoir des instructions, et souvent il lui faut emprunter leur langage pour leur donner des préceptes qu'il doit encore mettre à la portée de l'intelligence de ces gens simples. C'est à lui qu'appartient la reconciliation des ennemis, le rétablissement de la paix dans les familles et par ses conseils, il peut éteindre les mésintelligences et les haines d'où naissent quelquefois les crimes.

Enfin, dans les villages où il y a des écoles, elles sont toujours sur la surveillance des prêtres dont quelques-uns même, se sont voués à l'enseignement et j'ai eu une satisfaction que l'on partage avec beaucoup de succès. Les progrès de leurs écoliers et écolières sont souvent étonnans, quoiqu'encore très jeunes, ainsi que j'ai eu occasion de l'observer aux examens.

Все сказанное достаточно убеждает какое средство представляется каждому Священнику при всяких их занятиях подавать больным всякую возможность скорейшего пособия болезнях и найболее в деревнях отдаленных от городов где нет докторей и жители остаются на всякие своей натуры. Поэтому вот ли величайшая польза если бы Священники деревень имели некоторые медицинские и гигиенические названия, чтоб больше еще потому что Священник как врач духовной пособрадать видя бы нуждающихся христиан требе, непременно призывается к каждому опасно больному, вот мог бы одними полезными наставлениями и нарочитыми аппаратами пользовать и избегать многия болезни.

Часто таким Священникам мог бы предупредить гигиеническими советами эпидемии и болезни уменьшить заразы; на пример сколько детей сохранилось бы в живых, если бы Священники могли внушать матерям не кормить детей своих грудью далее чем следует. Сколько бы они отвратили бедствий внушая жителям не строить жилищ, шарлатанам разных рода которые Крестьяне весьма часто, обманом врачи и которые вместо пользы увеличивают болезни. При том объяснить жителям как не надо верить знахарям и словам и шептаниям по действию которых почти во всякой деревни старых баб будто бы лечат больных, как равно вероятно волшебствам которым крестьяне приписывают свои болезни.

Сверх того Священники должны обращать на большое внимание на нравственность которая всегда умножает человеку достоинство здоровья убавляет его вместе с нравственностью в нищету, губит здоровье и часто его до гроба. Им одним найболее им средств отвращать пьянство; ибо все усилия об этом правительства не весьма успешны. Священники должны употреблять все возможные убеждения и свою власть это зло воспретить, особливо, молодым людям внушать сию нравственную привычку которая в край-

Cependant il seroit encore à désirer, qu'à tant de devoirs, il pouvoit joindre la possibilité d'apporter des secours médicaux aux malades, souvent en danger, près desquels il est appellé, surtout dans les villages éloignés des bourgs et des villes et quand les médecins manquent. En conséquence, il faudroit qu'il possédat quelques connaissances hygiéniques et médicales, où que chaque fois qu'il est appellé près des patiens dont la maladie, la plupart du temps, est abandonnée à la nature, quelques conseils salutaires et quelques médicamens simples pourroient guérir ou au moins soulager.

Fréquemment, le Prêtre pourroit préserver, par des conseils d'hygiène, les épidémies et diminuer la contagion. Par exemple: Combien d'enfans seroient conservés à la vie, s'il pouvoit persuader aux mères de ne pas allaiter leurs nourrissons plus qu'il n'est nécessaire? Combien de temps ne préviendroit-il pas? en faisant comprendre aux habitans de ne pas croire aux charlatans de toute sorte, auxquels ils ont souvent une aveugle confiance et qui, au lieu de les guérir, ne savent qu'envenimer leurs maladies, et surtout d'montrer à ces gens simples qu'il y a de l'absurdité dans la croyance à des paroles magiques (Schreiberei) par lesquelles, dans presque tous les villages, des vieilles femmes prétendent guérir les maladies. Il en est de même des prétendus sortilèges auxquels les villageois attribuent souvent leurs maux.

Mais c'est surtout contre l'ivrognerie qui dégrade l'homme en l'abrutissant, le fait languir dans la misère lui et sa famille, ruine sa santé et le conduit souvent au tombeau, c'est surtout, dis-je, contre ce vice jusqu'alors fort peu diminué malgré les dispositions du gouvernement, que les prêtres devroient employer tous les moyens de persuasion que leur suggèrent les désordres et les maux qui en résultent ou au moins leur associés, pour empêcher les jeunes gens surtout, de contracter cette funeste habitude;

тому сотаніи зарождается большею частію на церковныхъ праздникахъ а также крестьянскихъ свадьбахъ и похоронахъ когда крестьяне найболѣе пьянствуютъ. Священники должны имъ доказать какъ они пьянствомъ оскверняютъ торжества дней.

Къ несчастію, есть хотя рѣдко, въ мѣстахъ найболѣе удаленныхъ отъ наблюденія Вѣнскаго духовенства, такіе священники которые сами предаются сему пороку. Какое право имѣютъ они проповѣдывать умѣренность? Но что хуже это, что примѣръ дѣлается заразительнымъ и что въ тѣхъ мѣстахъ гдѣ священникъ не трезваго поведенія, встрѣчается болѣе пьяницъ между ихъ прихожанами и большая часть таковыхъ священниковъ требуютъ за исполненіе Христіанскихъ требъ, платы непомѣрной отъ самыхъ бѣдныхъ крестьянъ.

Comme c'est particulièrement à l'occasion des fêtes de l'église, des baptêmes, des noces et même des enterremens que les paysans s'enivrent; les prêtres devroient leur démontrer qu'il est contraire à la religion de profaner ces jours solennels par l'ivresse.

Cependant, quand malheureusement il se rencontre quelquefois que les prêtres, sur tout ceux éloignés de l'autorité ecclésiastique, sont eux-mêmes adonnés à ce vice, quel droit ont-ils alors de prêcher la tempérance? mais ce qui est pire encore, c'est que leur exemple devient contagieux et on observe que dans les villages où le prêtre est intempérant, là on rencontre plus de gens ivres, et la plupart de ces prêtres exigent des rétributions onéreuses, même des plus pauvres habitans.

Степень смертности.

Подобно тому, как и в других людей мужского пола употребляют в народонаселении важное число в существенной пропитанию времени, не смотря на очень важную, потому что указывает долголетность людей в разных их сословиях; но много оставляет предполагать, чтобы достигнуть этой цели, и дать точное показание о смертности, и потому между всеми таблицами смертности собранными в Европе, многие не могут быть точными, особенно когда заключают только малое число, потому что многие изъ людей родившихся в одном месте оставляют мало родины и умирают далеко. Многие солдаты никогда не возвращаются на родину, много иностранцев оставляют мало в другихъ местахъ, а когда они делают как другие жители относительно страну в продолжение одного года или нескольких лет, и опять показываются по прошествии четвертаго года, или более, то можно ли в такомъ случае удостоверительно вывести ?

Встречается тоже много препятствий, которыхъ не нужно в составлении городовъ, для узнания степени смертности между крестьянами, в Киевском округе, равно и в многих других. Лекаря находятся слишкомъ в малом числе и на разстоянии очень большом, не суть в возможности всегда подать помощь больнымъ во пору, и потому умирают многие которыхъ можно бы было еще спасти, и свойство изъ болезни остается в неизвестности. С в другой стороны, когда просят лекаря то они часто в крайней слишкомъ нужде для того что бы его снабдить нужными больше нежели больше полезны, а на случай когда лекарь будет больного в начале болезни, часто не достает средствъ для лекарства которое бы могло быть удачно; при том же предписания не могут быть исполнены в точности, и бо отпустительныя были полны предразсудковъ коихъ не возможно подействовать.

Etat de la mortalité.

d'établir de connaître le nombre des individus des deux sexes qui meurent dans la population d'un lieu déterminé, pendant un tems plus ou moins long, est sans doute d'une grande importance, puis qu'il en résulte des éclaircissemens au gouvernement sur les moyens de conservation de l'espèce humaine et connaître la longévité des hommes dans leurs divers états; mais pour arriver à ce but et donner une juste notion, il y a de grandes difficultés. Aussi de toutes les tables de mortalité connues en Europe, un grand nombre ne doivent pas être admises, surtout quand elles concernent beaucoup d'années; car, si des gens nés dans un pays en émigrent et vont mourir au loin, que de soldats ne revoyent jamais leur patrie! Combien d'étrangers viennent s'établir dans ces lieux et lorsque des épidémies ou des calamités ravagent une contrée; pendant une ou plusieurs années pour ne reparaître qu'après un quart de siècle ou plus, peut-on alors avoir un calcul bien juste?

Il existe aussi de grandes difficultés, à ce qui n'a pas lieu dans les hôpitaux et les villes pour connaître l'état de la mortalité des malades parmi les villageois et dans le cercle de Kiew, comme dans d'autres, les médecins sont trop peu nombreux, et les distances trop grandes pour porter toujours des secours à temps à beaucoup de malades, ainsi on meurt très souvent faillibleement qui auroient pu être sauvés par l'art et qui sont victimes d'accidens ou de maladies dont le genre même reste ignoré; d'une autre part, le médecin quand il est appellé, arrive, la plupart du tems, trop tard pour que ses conseils, dans des cas graves surtout, puissent donner salutaires, et dans le cas même où il voit le malade dès l'invasion du mal, souvent il manque de moyens pour faire un traitement qui seroit suivi d'une guérison; car, outre que ses ordres ne sont pas exécutés ponctuellement par des gens simples, ignorans presque toujours de principe

Взрослые, они не имеют привычки к чистому воздуху лесного жилища, а стали они приглашать перевозить больных в лазарет который часто находится в далекой расстояния, по этой пути больные часто опасно заболевают или в непогоду, потому не редко и видишь это везли в лазарет трупы вместо больного

Смертность в этой край, равно как во многих других, наиболее между детьми моложе четырех лет умирающих за исключением взрослых, потому как я полагаю что крестьяне находят в этих или других ремеслах причину болезни, или менее долго вскармливают, то самый-то они освободив от этой опасности; подвержены больному числу болезней происходящих от не-вежества матерей, не достаток на попечение, они слишком долгое кормления грудью, они пищи не своей зрелой нежному возрасту, они загрязнения грязную зиму в жилищах, которых в которых воздух удушливо, они не осторожности в холодное носить детей на холод при теплоте, они нерасположения матерей, во время полевых работ, где они оставят своих детей которые терпят от быстрого растворения воздуха они разных случаев в которых можно предполагать удушений их матерями, что не редко случается, когда особливо они пьяны, во время сна; они трудных родов в которых где нет искусных повивальных бабок; на конец они внутренних которых свирепствуют между теми и против которых нет сохранительных средств кроме холодной воды.

Изложенные сообщают причины детских болезней дают познания скоро ли они умирают в первых годах жизни. Стоит заметить что после умирающих младенцев случается очень и очень родильных-смертных, более нежели мужского.

impossible à vaincre. Il ne lui est pas possible de changer l'atmosphère d'un local étroit, encombré, qui exhale des miasmes putrides, et dans les cas où on transporte les malades dans un hôpital, le plus souvent éloigné d'une grande distance, ce voyage ne se fait pas sans danger, surtout pendant l'hiver ou les mauvaises saisons. Aussi combien de fois ai-je vu amener dans les hôpitaux des cadavres au lieu de malades.

La mortalité dans ce pays, ainsi que dans beaucoup d'autres est très considérable, parmi les enfans, aussi le nombre de ceux qui meurent ne devrait pas être enregistré avec celui des adultes, car supposant que les paysans vivent dans telle ou telle air ou relance, comme dans le métier qu'ils exercent, la cause d'une maladie ou d'une moindre longévité, il en existe bien davantage chez les enfans et leur vie, surtout dans les campagnes est exposée à une infinité de maux dus particulièrement à l'ignorance, au défaut de soins des mères, à leur trop long allaitement, à une nourriture non appropriée à la tendre enfance, à la réclusion pendant tout un hiver, dans des chaumières étroites, humides, encombrées dont l'air est méphitique, à la coutume d'exposer, sans précaution ces êtres chétifs au froid en revenant d'un lieu chaud, à la fatigue des femmes pendant les travaux du champ où elles portent leurs nourrissons, qui reçoit un mauvais lait et subit avec elles toutes les intempéries de l'air; à divers accidens parmi les quels on peut compter l'étouffement des enfans par leurs mères, pendant le sommeil, ce qui n'est pas rare, surtout lorsqu'elles sont ivres; aux accouchemens difficiles, dans des lieux où il manque de sages-femmes instruites; enfin aux épidémies meurtrières qui désolent contre eux, parmi les quelles il n'y a que la variole contre laquelle on possède un spécifique.

Après avoir fait l'énumération de tant de causes de mortalité chez les enfans, on peut juger, combien il en doit mourir, pendant les premières années de la vie. et il est remarquable que le nombre des

Трудно также составить точныя исчисленія смертности въ той странѣ Европейской гдѣ климатъ болѣе или менѣе удобенъ для здоровья, потому что часто случается что эпидемическія опустошаютъ одно губернію, щадятъ другія по сосѣдству и наоборотъ. Это не касается до эпидемическихъ болѣзней которыя по своимъ корнямъ будутъ одинаковы гдѣ климатъ и почва имѣютъ одинаковыя свойства одинаковы.

Это обстоятельство должно было служить основаніемъ къ продолженію наблюденія въ продолженіи нѣсколькихъ лѣтъ и выводы гдѣ только будутъ удовлетворительны, потому что въ этихъ краяхъ, времена года не такъ постоянны какъ въ мѣстахъ лежащихъ болѣе къ югу или къ сѣверу, и смотря по годамъ, иногда въ то время когда ожидаютъ тепла бываетъ холодъ и наоборотъ.

Изъ вышесказаннаго слѣдуетъ что смертоносныя эпидеміи, такъ то: Холера и другія не обыкновенныя несчастія и количество болѣзней соотвѣтствуютъ между собою а потому также число родившихся должно быть сравнено съ числомъ умершихъ. Все это измѣняетъ много вычисленія. Съ другой стороны, такъ какъ цѣль изысканія и наблюденія заключается только въ числѣ годовъ и какъ я не имѣю никакихъ свѣдѣній могущихъ, по крайней мѣрѣ основательно правдоподобныхъ, и такъ думаю что смертность здѣсь должна быть значительно менѣе въ С. Петербургѣ гдѣ она опредѣляется числомъ 100 умершихъ на 130 и нѣсколько менѣе въ Кіевскомъ округѣ умираетъ на каждыя 100 по 165. Вообще же во общей смертности, я полагаю что умираетъ 1 на 27 или 28. На конецъ не смотря на различныя причины смертности, изъ документовъ достовѣрныхъ

males est surtout des morts-nés est plus considérable que de l'autre sexe. Relativement à la comparaison de la mortalité d'une contrée avec une autre, malgré le sol plus ou moins favorable à la santé, les difficultés ne sont pas moindres pour en établir une exacte précise, car une épidemie suit par fois contre une commune, épargne celle qui en voisine et vice versa.

Quant aux maladies endémiques, presque partout, elles sont les mêmes, que sol a ressemble, et si on voulait rechercher l'influence des saisons sur la mortalité, elle exigerait des observations constantes pendant un nombre d'années déterminé, et encore ne donneraient-elles qu'un résultat approximatif, parceque dans ce pays, les saisons sont moins régulières que dans les contrées situées plus au nord et que selon les années, celles où l'on attend le chaleur apportent du froid, et vice versa.

De ce qui vient d'être exposé, il s'en suit que les épidémies meurtrières telles que: le choléra ou des catastrophes extraordinaires, les nombreuses maladies qui font tant de victimes parmi les enfans, et surtout le petit nombre que les mères, malgré leur fécondité parviennent à élever, altèrent tout calcul; mes recherches, d'ailleurs, et mes observations ne comprennent que peu d'années. et n'ayant pu recevoir que des renseignemens incomplets, je ne puis me guider que par des probabilités. Je pense donc que la mortalité chez les enfans dans ce pays est beaucoup plus considérable qu'à St. Petersbourg dont une statistique donne pour résultat la mort de 100 enfans sur 170, et je suis fondé à croire que dans le district de Kiew, il en meurt au moins 180 sur 170. Quant à la mortalité générale parmi les adultes elle me semble être de 1 sur 27 ou 28. Enfin malgré tant de causes de mortalité, il paroit d'après des documens qui m'ont été transmis que la

мнѣ въ руки, видно что народоселеніе въ Кіевскомъ и Черкаскомъ округахъ почти удвоилось въ теченіи 24 лѣтъ.

Смертность между людьми нѣсколько меньшая въ женскомъ нежели въ мужескомъ полѣ: Встрѣчается много стариковъ въ каждомъ селеніи которые имѣютъ по 70, 80, и даже 95 лѣтъ; но я не встрѣчалъ столѣтнихъ въ обоихъ полѣ.

population en 24 ans a été presque doublée dans le gouvernement de Kiew

La mortalité est un peu moindre chez les femmes que chez les hommes. On rencontre des vieillards en assez grand nombre dans presque chaque village de 70, 80 et 95 ans, mais je n'ai pas vu de centenaires dans les deux sexes.

О болѣзняхъ эпидемическихъ и заразительныхъ.

Des maladies épidémiques et contagieuses.

Гриппъ. Catarrhus pulmonalis. Grippe.

Гриппъ рѣдко является въ деревняхъ а только отъ времени до времени, когда дѣйствуетъ эпидемически въ краѣ; онъ показывается весною или осенью при частыхъ переходахъ отъ теплоты къ холоду, послѣ тумановъ; онъ свирѣпствуетъ иногда между дѣтьми взрослыми, стариками, и женщинами, но рѣдко между крѣпкими людьми, и въ городахъ болѣзнь эта дѣйствуетъ на большее число жителей, нежели въ деревняхъ, и тамъ гораздо большее число падаетъ ея жертвою.

La Grippe se montre rarement dans les villages et ne se manifeste que de loin en loin, et quand elle est épidémique dans le pays; Elle survient au printems ou en Automne, pendant les vicissitudes fréquentes de chaud et de froid et à la suite des brouillards. Les enfans, les adolescens, les femmes en sont quelquefois attaqués, mais très rarement les hommes robustes, tandis que dans les villes cette maladie frappe un bien plus grand nombre d'invidus et fait beaucoup plus de victimes que dans les villages.

Коклюшъ. Tussis convulsiva. Coqueluche.

Коклюшъ, какъ извѣстно, принадлежитъ молодому возрасту; онъ рѣдко является возмужалости, даже менѣе обыкновенно въ деревняхъ нежели въ городахъ. Излеченіе бываетъ

La Coqueluche appartient au jeune age, elle se montre rarement après la puberté, elle est moins commune dans les campagnes que dans les villes, mais la guérison en est souvent difficile, même quand

часто трудное даже когда въ пользованіи не было замедленія, но гораздо труднѣе въ деревняхъ, потому что рѣдко даютъ помощь въ первомъ періодѣ болѣзни. Къ тому же матери не слѣдуютъ съ точностію совѣтамъ лѣкаря; наконецъ многія другія бываютъ тому причины, изъ этого слѣдуетъ что смертность въ городахъ менѣе нежели въ деревняхъ. Хотя, кажется что коклюшъ есть заразительная болѣзнь, потому что нѣсколько дѣтей въ одномъ семействѣ, въ одно время ей подвергаются; это вѣроятно отъ того что одна и тоже причина дѣйствуетъ на нихъ, тѣмъ болѣе что между ними нѣкоторые остаются свободными отъ этой болѣзни, и она только, какъ извѣстно, бываетъ обыкновенно одинъ разъ въ жизни.

Le traitement n'a pas été tardif. Elle l'est bien davantage dans les villages, en raison de ce que les secours sont rarement apportés dans la première période de la maladie et parceque les mères n'exécutent pas exactement les ordonnances du médecin, ainsi que par beaucoup d'autres causes. Il s'en suit que la mortalité est plus considérable dans les villages que dans les villes. Quoique la coqueluche paroisse contagieuse, parceque plusieurs enfans d'une même famille en sont attaqués à la fois; il est plus probable que la même cause agit en même tems sur eux, d'autant plus qu'il y en a parmi eux qui en sont exempts.

Cette maladie n'attaque ordinairement qu'une fois le même individu.

Крупъ. Angina membranosa. Croup.

Крупъ замѣчаемый только на дѣтяхъ, есть всегда слѣдствіемъ холодной, мокрой температуры. Чаще является осенью и весною, нежели зимою, и никогда почти лѣтомъ. Безъ сомнѣнія причина сей болѣзни

Le croup qui n'a été observé que chez les enfans dans les villages, est toujours causé par une température froide et humide. Il est plus fréquent au printems et en Automne qu'en hiver et il n'a pas été remarqué en

Заключается. В эпидемическомъ состояніи воздуха, по мнѣнію нѣкоторыхъ врачей, происходитъ нѣкоторое измѣненіе, которое дѣлаетъ воздухъ способнымъ производить болѣзни, которыя, будучи одинаковыми по своимъ признакамъ, дѣйствуютъ почти одинаково на всѣхъ людей, подверженныхъ ихъ вліянію. Такое мнѣніе, основанное на нѣкоторыхъ наблюденіяхъ, можетъ быть справедливо, но оно не можетъ быть принято безъ строгаго изслѣдованія. Мы должны разсмотрѣть, какія обстоятельства могутъ производить такое измѣненіе въ воздухѣ, и какія болѣзни могутъ быть приписаны такой причинѣ. Мы должны также изслѣдовать, какимъ образомъ такое измѣненіе можетъ дѣйствовать на человѣческое тѣло, и какимъ образомъ оно можетъ производить такія дѣйствія, которыя, повидимому, не имѣютъ никакой связи съ тѣми, которыя производятся обыкновенными причинами болѣзней. Мы должны также разсмотрѣть, какимъ образомъ такое измѣненіе можетъ быть открыто, и какимъ образомъ оно можетъ быть предупреждено или уничтожено. Мы должны также разсмотрѣть, какимъ образомъ такое измѣненіе можетъ быть открыто, и какимъ образомъ оно можетъ быть предупреждено или уничтожено.

Холера Круп, какъ и двѣ предыдущія болѣзни происходятъ всегда отъ нѣкоторой перемѣны въ атмосферѣ и не бываютъ заразительны, а атмосферическія перемѣны бываютъ какой-то степени, но какимъ образомъ онѣ производятъ эти болѣзни, мы должны не всегда разрѣшить и

ѣлѣ. Нетъ сомнѣнія, что эта болѣзнь отъ вліянія эпидемической constitution воздуха, но мы не можемъ объяснить, какимъ образомъ это вліяніе производитъ такія дѣйствія. Мы должны также разсмотрѣть, какимъ образомъ такое измѣненіе можетъ быть открыто, и какимъ образомъ оно можетъ быть предупреждено или уничтожено. Мы должны также разсмотрѣть, какимъ образомъ такое измѣненіе можетъ быть открыто, и какимъ образомъ оно можетъ быть предупреждено или уничтожено.

Quoique le croup, ainsi que les deux maladies précédentes soient souvent causés par de brusques variations de l'atmosphère et ne se montre pas annuellement, quoique ces variations atmosphériques surviennent chaque année, on ne sait pas pourquoi ces maladies ne se manifestent à certaines époques, cessent ou paraissent un tems plus ou moins long. Il semblerait

надобно думать что они болѣзни происходятъ отъ особеннаго состоянія воздуха. Изслѣдованія, которыя должны доказать обѣ этихъ предположеніяхъ существованіе сего качества воздуха и узнать одинъ тайный химическій газъ или какой-нибудь другой газъ, которому дали названіе Озона, который отдѣляется отъ электрическихъ батарей, и имѣетъ способность окислять и раздражать дыхательную оболочку обыкновенно. Думаютъ что этотъ газъ существуетъ въ обыкновенномъ состояніи въ атмосферѣ, особенно въ время зимняго холода и бури, и что онъ можетъ причинять предрасположеніе къ эпидеміи. Свидѣтельство, которое подавалось, что особыя испаренія производятъ эпидемическія болѣзни, противорѣчатъ тѣмъ, которыя не могутъ, противорѣчатъ на всѣ пространство и, какимъ, слѣдуетъ подумать направленіе.

не легко рѣшить, и должно думать, что они, какъ я уже сказалъ, происходятъ отъ какого-нибудь особеннаго качества воздуха. Въ послѣднее время, старались открыть эту причину, посредствомъ какого-нибудь электрическаго газа, или какого-нибудь другого газа, который бы производилъ такія дѣйствія. Мы должны также разсмотрѣть, какимъ образомъ такое измѣненіе можетъ быть открыто, и какимъ образомъ оно можетъ быть предупреждено или уничтожено. Мы должны также разсмотрѣть, какимъ образомъ такое измѣненіе можетъ быть открыто, и какимъ образомъ оно можетъ быть предупреждено или уничтожено.

Dans ces derniers tems, on a voulu démontrer l'existence, par des moyens électriques, d'un gaz mystérieux d'une odeur forte, auquel on a donné le nom d'Ozone, qui se dégage des points des conducteurs électriques, ainsi que des fils de laiton des batteries galvaniques dont la propriété est reconnue d'irriter la membrane muqueuse des organes de la respiration. On croit que ce gaz existe à l'état libre dans l'atmosphère plus particulièrement pendant les tems froids et orageux. On l'a regardé comme la cause des épidémies catarrhales et du croup. On peut donc espérer que de nouvelles recherches et des observations répétées conduiront à la connaissance de la cause cachée de ces constitutions épidémiques spéciales qui, dans certaines années se propagent sur une grande étendue de pays, ils parcourent successivement et semblent suivre une direction.

Корь, Morbilli, Rougeole, Скарлатина, Scarlatina, Scarlatine; Оспа, Variola, Variole; Мнимая Оспа, Varicelloïdes.

Корь, Скарлатина, Оспа, мнимая оспа являются часто, такъ какъ извѣстно, у дѣтей и рѣдко въ взрослыхъ, всегда по причинѣ заразительности и нельзя ихъ приписать другимъ причинамъ. Вообще эти болѣзни появляются зимою продолжаются лѣтомъ до солнцестоянія. (Solstitium)

Корь бываетъ самая частая скарлатина, она дѣлаетъ больше жертвъ въ деревняхъ нежели въ городахъ, потому что прилагаютъ меньше стараній около больныхъ дѣтей, выпускаютъ ихъ на холодъ, даютъ холодное питье, по неизвѣстію или небрежности. Тѣ которыя однажды ею больны свободны, какъ извѣстно, отъ нея на всю жизнь. Извѣстно что прививаніе предупреждаетъ зону, но замѣчаютъ что тѣ которыхъ привили коровью оспу подвергаются во время прививанія оспѣ, одной сыпи оспенной на оспу некоторую принимаютъ за обыкновенную оспу, называютъ ее Varicelloïdes, или мнимою оспою; но съ свойствомъ имѣетъ хорошее, не оставляетъ знаковъ и она не бываетъ обыкновенно опасна, развѣ когда бываетъ дѣтей на холодѣ или когда соединяется съ другими болѣзнями. Эти сыпи не бываютъ иногда нисколько дней сряду.

La Rougeole, la Scarlatine, la Variole et la fausse Variole, se manifestent souvent chez les enfans et rarement chez les adultes, c'est toujours par contagion et on ne peut pas en déterminer d'autres causes. En général ces exanthèmes, commencent à se manifester en hiver et se prolongent jusqu'au solstice d'été.

La Rougeole est plus fréquente que la Scarlatine. Ces maladies font plus de victimes dans les campagnes que dans les villes, par la raison qu'on y donne moins de soins aux enfans malades, qu'on les expose au froid et on leur permet des boissons froides, par ignorance ou négligence des individus qui ont eu une fois ces maladies en sont exempts ordinairement pour toujours.

On sait que la vaccine préserve de la variole, mais on observe que les individus qui ont été vaccinés, sont exposés pendant les épidémies variolèiques à un exanthème qui lui ressemble et qu'on prend ordinairement pour la variole, ou la nomme Varicelloïdes, elle est

Les fièvres inflammatoires sont plus communes en été que dans les autres saisons. Elles affectent plus particulièrement les paysans pendant les chaleurs et les étrangers surtout ceux qui sont habitués à l'eau de vie et ordinairement elles ne deviennent dangereuses que lorsque la saignée n'a pas été pratiquée à temps ou quand il y a complication avec d'autres maladies, avec la typhus qui est très rare.

Воспалительныя лихорадки, Fièvres inflammatoires.

Воспалительныя лихорадки болѣе обыкновенны лѣтомъ, нежели въ другія времена года, и свирѣпствуютъ наиболѣе между крестьянами, или во время великихъ жаровъ и полевыхъ работъ и особенно отъ перемѣнъ. Это обыкновенно не опасны, кромѣ нѣкоторыхъ случаевъ, когда во время не сдѣлано кровопусканія или когда къ нимъ присоединяются другія болѣзни.

Поносъ и кровавый поносъ, Diarrhoea et Dysenteria.

Поносъ и кровавый поносъ на избытокъ извѣстныхъ пищи худаго свойства и рѣдко показываетъ въ кѣмъ нибудь опруги, а тотъ кровавый поносъ никогда заразителенъ, обыкновенно не бываетъ опасенъ это замѣтить.

La Diarrhée et la Dysenterie, sont le plus souvent pour causes des alimens de mauvaise qualité et surviennent rarement dans le cercle de Kiew. Quoique la dysenterie soit, par fois contagieuse on n'a pas eu l'occasion de l'observer.

Азіатическая Холера, Cholera asiaticus, Chdera d'asie.

Холера явилась въ Кіевскомъ округѣ, первый разъ въ 1830 году и потомъ въ 1848 и 1853. Она эпидемическая болѣзнь очень опасная, иногда въ двухъ тридцатыхъ случаяхъ, но иногда немного болѣе являлась въ городѣ, разъ распространяясь болѣе другихъ свободнѣе.

Холера имѣетъ скорый ходъ и часто больныя скоро умираютъ и тогда выздоровленія не замѣчаютъ, когда же смерть была не такъ скора, тогда можно видѣть что выздоровленіе начинается холоднымъ потомъ.

Le choléra s'est montré dans le cercle de Kiew, la première fois en 1830, et depuis en 1848 et en 1853. Cette maladie épidémique a fait beaucoup de victimes dans les deux dernières époques, mais moins que lors de son apparition la première fois., et il y a eu des villages qui en ont été exempts. De même que le choléra marche vite et produit fréquemment une mort prompte, de même la guérison est quelquefois soudaine, lorsque les secours sont apportés à temps, quoique la convalescence se prolonge encore quelquefois.

Холомбе и Зоку, воспаленіе легкихъ, Pleuritis et Peripneumonie.

Холомбе и Зоку и воспаленіе легкихъ часто и обыкновенно весною и осенью, иногда зимою смертельными или опасно бываютъ въ сосѣдствѣ рѣки Днѣпра и Кіевомъ но болѣе всего въ Кіевѣ самомъ во время или кровь не была пущена, и имѣетъ острый ходъ. Обыкновенно сіи болѣзни не такъ часто бываютъ въ селахъ какъ въ городѣ потому что крестьяне привыкши къ чистому воздуху.

La Pleurisie et la Péripneumonie sont assez fréquentes au printemps et en automne, lorsque le temps est froid, elles deviennent quelquefois mortelles ou dégénèrent en phthisie pulmonaire, quand elles n'ont pas été traitées convenablement, et à temps ou que les saignées a été négligées ou pratiquées trop tard. Cependant ces maladies sont plus rares dans les campagnes que dans les villes, à cause de l'habitude chez les paysans, d'être exposés aux intempéries de l'air.

Ревматизмъ, Ревматизмы. Rhumatisme.

Ревматизмъ встрѣчается въ холодныхъ странахъ, мягкихъ и умѣренныхъ, и въ деревняхъ болѣе чѣмъ въ городахъ. Старики болѣе подвержены этой болѣзни, такъ и молодые люди. Вообще не такъ часто бываетъ у людей которые живутъ въ деревянныхъ домахъ какъ у тѣхъ которые живутъ въ каменныхъ.

Les Rhumatismes sont plus rares dans les pays froids que dans ceux qui sont tempérés, dans les campagnes que dans les villes. Les vieilles gens y sont plus exposés que les jeunes et on rencontre moins de rhumatisans chez les individus qui vivent dans des maisons de bois que chez ceux qui habitent des maisons de pierres.

Сифилисъ

Сифилисъ рѣдокъ въ Кіевскомъ округѣ и почти всегда сообщенная любовницами изъ городовъ или солдатами.

Syphilis.

La Syphilis est rare dans le cercle de Kiew et presque toujours communiquée par les gens qui viennent des villes ou les soldats.

Водобоязнь. Hydrophobia. Rage.

Водобоязнь встрѣчается такъ въ деревняхъ сосѣднихъ въ лѣсахъ во время великихъ городовъ или жаровъ, но иногда переходитъ нѣсколько лѣтъ тому обѣ ней не слышно. Чаще изъ собаковъ изъ тѣхъ которые бѣшеныя укушены бѣшеными собаками или волками, потому что не всегда бываетъ помощь во время, а умираютъ когда болѣзнь открывается, не зная никакого способа лѣченія и всѣ та

L'hydrophobie se rencontre plus fréquemment dans les bois pendant les grands froids ou les grandes chaleurs, sans qu'on en entende parler. Il y a bien peu de guérisons des hydrophobes mordus par des chiens ou des loups enragés, parce qu'on n'apporte pas toujours des secours à temps que par ce que quand la maladie est déclarée

...ности обязательны карантинами; состоитъ только въ упражненіи больныхъ своевременномъ обличеніи ранъ, когда не слишкомъ поздно.

...on ne connoit aucun moyen de guérison, et que tous ceux vantés par les charlatans qui prétendent guérir la rage sont nuls et on ne peut la prévenir qu'en cautérisant les plaies avec le fer incandescent quand encore il est temps.

Причины эпидемическихъ и заразительныхъ болѣзней.

Causes des maladies épidémiques et contagieuses.

Причина, поселяющая, кругъ и начало причинъ: перемѣны атмосферы, переходъ отъ тепла къ холоду, сырое время, особенно весною и осенью, а наипаче особливое качество воздуха въ нѣкоторыхъ странахъ.

Причины: Паръ, испаренія, болота, гнилыя воды и зараженныя. Сіи болѣзни заразительныя не долго бываютъ.

Причины болѣзней эпидемическихъ суть: Особливое теплое, влажное, гнилое, ядовитое состояніе воздуха, которое производитъ многія болѣзни, между которыми господствуетъ, иногда съ такою силою, что бываетъ смертельна.

Причина почти всѣхъ острыхъ болѣзней, которыя господствуютъ: Особливое состояніе воздуха: Онъ бываетъ гнилъ, испорченъ, ядовитъ и заразителенъ: Онъ производитъ горячки, Лихорадки, Кровавые поносы, Гнилыя и Злокачественныя Язвы, Антоновъ огонь и подобныя.

Причины Антонова огня суть: Особливое испорченное состояніе воздуха, которое производитъ сію болѣзнь.

Причина Кровавыхъ поносовъ, Горячекъ, Лихорадокъ, Гнилыхъ и Злокачественныхъ Язвъ: Особливое гнилое и ядовитое состояніе воздуха: Онъ бываетъ отъ испареній, отъ гнилыхъ водъ, отъ гнилыхъ и испорченныхъ припасовъ.

la grippe, la coqueluche, le croup ont pour causes: les variations de l'atmosphère, le passage du chaud au froid, un temps humide surtout au printemps et en automne; enfin une qualité particulière de l'air.

Les causes de la Rougeole, de la varicelle, de la variole et varioloïde sont inconnues. Les maladies se communiquent par contagion.

Les fièvres inflammatoires sont produites par de grandes fatigues, la suppression d'un écoulement sanguin habituel, l'émission d'une évacuation sanguine artificielle; un temps chaud et humide, des habitations mal aérées, et l'exposition au soleil, ainsi que l'érysipèle.

La Diarrhée et la Dysenterie sont dues ordinairement à des aliments indigestes.

La Pleurésie et la Péripneumonie, le rhumatisme ont pour causes: l'action du froid sur la peau, le passage d'une atmosphère chaude dans une froide, des boissons froides et de la glace quand le corps est en sueur ou après des fatigues.

La Squinancie et l'Hydrophobie sont produites par l'émission d'un fluide particulier. ...virus.

Главныя причины эпидемической хоферы не извѣстны, расположенія и случайныя суть: Холодный и сырой воздухъ, худая надлежащей одежды, употребленіе недоброкачественной пищи, плохо худо хлѣбопекъ и худо шерстяное; Пилоломство, испорченное и худо разваренное мясо, соленая или испорченная рыба производящая жажду; слишкомъ большое употребленіе фруктовъ въ особенности не спѣлыхъ; огородныя овощи какъ напримѣръ: Капуста, бобы, горохъ, огурцы, дыни, огурцы и проч. Излишнее употребленіе воды въ особенности холодной, сырой, сторячей и болотной, пива худо перебродившаго или испорченнаго и вообще пьянство.

Les causes premières du choléra épidémique sont inconnues, celles qui sont occasionnelles et prédisposantes sont: l'exposition à un air humide et froid, sans vêtements convenables; l'usage d'aliments indigestes, de pain mal fermenté et mal cuit, de lait caillé, de poisson salé ou gâté qui excite la soif, de l'usage des fruits avec excès, ou qui ne sont pas mûrs, de légumes tels que: Choux, fèves, pois, de melons, d'artichaux, concombres &c. la boisson d'une grande quantité d'eau, particulièrement si elle est froide, bourbeuse, malsaine ou croupissante; la mauvaise bière ou mal fermentée; enfin l'ivrognerie.

Способы народнаго лѣченія.

Довольно трудно изслѣдовать способы лѣченія употребляемые простолюдинами потому что крестьяне или женщины занимающіеся врачеваніемъ большой долѣ. скрываютъ почти всѣда суевѣрные и тайные обряды, и тогда прибѣгаютъ къ помощи бѣлаго класса а особенно молодыхъ, боясь предразсудковъ, а страдающіе больные или вовсе равно скрытны какъ и ихъ совѣтники. Крестьяне принимаютъ часто многіе отвращенія къ врачамъ, и потому утаиваютъ свой болѣзни; Женщины особѣнно стыдятся показывать имъ часть которыми сопровождаются отправленія и не хотятъ иногда отвѣчать на ихъ вопросы, а когда болѣзнь такого рода что подробности ея кажутся не достаточными, тогда много потребуется изслѣдованія которыя онѣда не избѣгаютъ; на конецъ больные предпочитаютъ получать совѣты или прописанія лекарствъ отъ людей которые принадлежатъ ихъ классу и которые живутъ съ ними, они довѣряютъ больше имъ нежели медикамъ; впрочемъ ихъ очень многіе думаютъ что лекаря отказываютъ своимъ что бы умножить изслѣдованія болѣзни которыя они считаютъ потѣшными.

Обыкновенно болѣзни бѣдныхъ изслѣдываются самыми просто бѣдными способами, однакожъ, какъ не бѣдны они, но способы ихъ не трудные потому что они обращаются ко многимъ, ихъ цѣны ея убѣдили больные и больше надѣются медицину нежели или худые способы лѣченія, которые. простому народу хорошо; но какъ медицина есть наука заслуживающая, то способы употребляемые сопряженные предразсудками, не взирая на ихъ простоватость которыя думаютъ что ученые знаютъ, не имѣютъ ни какого основанія и часто вредны; такъ больно что они люди не разсудительные и не умѣютъ пользоваться своими не удачами и зло ихъ предразсудковъ; но не принимаютъ своихъ не основательныхъ выводовъ, или воспользываются ихъ ошибками а потому

De la médecine populaire.

Ce n'est pas une tâche facile que d'indiquer les moyens de traitement que les paysans emploient dans leurs maladies, parce que; hommes ou femmes qui s'occupent de médecine, le font presque toujours en secret et avec mystère. Ils se cachent des personnes autres que leur condition et surtout des médecins, de crainte d'être poursuivis et les patients guéris ou non ne sont pas moins discrets; ainsi que leur famille. Les paysans d'ailleurs ont, en général, de la répugnance pour les gens de l'art et par cette raison, rarement recourent leurs remèdes. Les femmes, particulièrement, ont honte d'exposer à leurs yeux, les infirmités dont elles souffrent, refusent le plus souvent, ou n'osent répondre à leurs interrogations, quand il s'agit d'affections dont le détail leur paraît obscène et c'est encore avec bien plus d'aversion qu'elles permettent les investigations qui sont quelquefois indispensables. Enfin les malades aiment mieux recevoir des conseils ou des remèdes de gens qui appartiennent à leur classe et qui sont plus à leur portée. Ils ont en eux beaucoup plus de confiance; ils croyent d'ailleurs, souvent, les médecins trop élevés pour que ceux-ci s'abaissent à explorer des maux qu'ils considèrent comme honteux.

Beaucoup de maladies, comme cela est connu, se guérissent d'elles-mêmes et sans traitement, lorsque la nature peut se suffire, ou bien, non sans avoir couru des dangers, elle parvient quelquefois, avec peine et sans secours, à surmonter la gravité du mal; mais aussi il arrive souvent que les malades sont victimes de leurs vains efforts ou d'un mauvais traitement qui a contrarié sa marche salutaire. Or, l'ignorance étant la mère de l'erreur, les moyens de traitement que emploient de vieilles femmes ou des paysans ignorants, sont ou d'un effet nul, ou la plupart du temps extrêmement indignes, d'autant plus que ces gens ne raisonnent pas et ne savent pas profiter de leurs méprises et que voyant leurs insuccès, ils ne s'attribuent pas à leurs inefficacité, inattentions ou incendiaires médicamenteuses, ne changent jamais leur méthode, mais rapportent la mort qu'ils ont causée au fatalisme, car ils ont pour proverbe que celui qui doit mourir ne peut

не торопливость своих методов лечения и смерть приписывают судьбе или вернее пословице что моя которой должно умереть не может избежать своей участи.

Если однако возражают что мы обязаны просвещать, внушать доверие знанием врачебных лекарств, как то: хины, ипекакуаны, сальпариль и пр., и советы применения того первого наблюдения коровой оспы принадлежащего одному слуге хуторя которое навело Дженнера этого разсудительного медика, на его безсмертное открытие, что замечают что случаи в этом отношении бывают очень редки, и только на большом пространстве; а в этих странах, где народ лечения народная медицина не может читать пользователя.

Крестьяне знающие край вообще самое вредное, так как Они в своих сказаниях знают названия, заговаривания или магические слова смертных женщин, врачей в смешении лекарственных веществ своей, которые основываются на местных преимуществах края разбора основно на каждом праздника Преображения Господня, в такой предположении что это одно только время для собирания трав, как между тем травы в это время уже увядают и диагноза деревянистые. В числе таких трав, я узнал впрочем следующие растения: Hypericum perforatum, Centaurea cyanus, Scabiosa arvensis, и другие ядовитые. Слабо заметно такие средства не имеют других неудобств кроме потери времени особенно когда больные требуют немедленной помощи.

Но народная медицина не всегда так вредна; находятся шарлатаны которые употребляют сильные лекарства без вину а иногда, не зная ни действий их, ни вредных свойств, предпринимают такие операции: поправляют переломы костей, вар-

ne peut échapper à son sort.

Si, cependant, on objecte, que c'est à des gens simples, à d'ignorans sauvages que nous devons la connaissance de médicamens précieux tels que: le Quinquina, l'Ipecacuanha, la Salsepareille, &c. Si l'on se rappelle que c'est à un valet de ferme qu'on doit la première observation de travaux préservatrice de la vaccine qui conduisit Jenner, ce judicieux médecin, à son immortelle découverte; on observe que le hazard dans ces circonstances a eu plus de part que la science. Mais ces événemens rares n'arrivent que de loin en loin et dans ces contrées, parmi les moyens de traitement populaire, la médecine ne peut profiter d'aucuns.

Les villageois de ces contrées, ont en général une aveugle confiance, comme il a déjà été dit dans le chuchotement qu'on nomme Enchantés, qui sont des paroles magiques prononcées à voix basse près des malades, par des vieilles femmes. Ils croyent aussi à la vertu de remèdes ridicules et sans propriétés les femmes donnent indistinctement aux patiens des décoctions de plantes inertes recueillies sans choix, à une époque qu'elles croyent de rigueur, la veille de la transfiguration, elles sont alors desséchées et deviennent ligneuses. En les examinant j'ai reconnu des sommités d'Hypericum perforatum, de Cyanus centaurea, et de Scabiosa arvensis, &c. végétaux inertes. Ainsi de tels moyens n'ont d'autre inconvénient que de faire perdre un tems précieux, surtout quand la maladie exige de prompts secours.

Mais la médecine populaire n'est pas toujours aussi innocente: Il y a des charlatans qui emploient des médicamens énergiques, sans poids ni mesure, sans en connaître ni l'activité ni les propriétés nuisibles; ils entreprennent aussi, parfois, des opérations; ils veulent réduire des fractures

варварскими способами, следствием коих бывает иногда остаться на всю жизнь. Они сильными на растяжение ногами стараются кишки, которые имеют выпячивание составов, опять не уменьшают и возвратить кровью в чрево и оные таким удерживать, и напрасно слабят ноги. Преимущество встречать иногда грыжи бывает или менее огромные, которыя никто не думает возвратить и удержать бандажем, равно и выпадение матки у женщин, а очень бы было полезно что бы в таких случаях доставлять было бандажи или Бессаria.

Я должен тоже упомянуть что между крестьянскими повивальными бабками находятся многия которыя по незнанию причиняют смерть матерям и детям, во время родов или после, и сильна природа не хотя бы бы крестьянки имели вообще роды очень трудные и потому смертельные; то число жертв было бы гораздо больше, по причине же внимательно повивальных бабок; особенно тогда роды являются с трудностями которыя науки одни умеют преодолеть. Повивальныя бабки не предохраняют бабьих от холода, не предписывают их в необходимому спокойствию, позволяют им вскоре после родов вставать с постели, дают им грубую пищу или горячия напитки, и тем больше причиняют вредныя их состояние. Но уже назначили для предупреждения, сколько возможно подобных случаев бабок которыя будут обучаться акушерской науке и будут разосланы по деревнях для вспомоществования тем подобных жертв.

Шарлатаны не давно обольщали деревни, это были старые женщины, иногда евреи, оставшие солдаты или простые крестьяне которые назывались Матараши; они раздавали

par des moyens barbares dont le résultat est de laisser les patients estropiés. Ils tourmentent en vain, par des distentions violentes coup qui ont des luxations; ils ignorent les moyens de faire rentrer les hernies, font des tentatives inutiles pour les contenir; aussi est-il pénible d'en rencontrer parfois de plus ou moins volumineuses qui n'ont jamais été réduites et qu'on n'a jamais pensé de soutenir par des bandages. Il en est de même des chutes de matrice chez les femmes. Dans de tels cas, il serait très urgent que l'on puisse leur procurer des bandages ou des pessaires.

Je ne dois pas passer sous silence que parmi les villageoises - sages - femmes il y en a beaucoup qui, par ignorance, causent la mort des mères et des enfans, pendant les couches ou à leur suite. Si la nature ne voulait pas que les paysannes aient en général des accouchements peu laborieux et presque naturels, le nombre des victimes serait bien plus grand, à cause de l'inexpérience de ces matrones, soit dans des cas où le travail de l'enfantement présente des difficultés que la science eut pu vaincre, ou parce qu'elles ne préservent pas les malades du froid, elles ne leur prescrivent pas le repos nécessaire et laissent de nouvelles accouchées se lever trop tôt, ou bien leur permettent des aliments indigestes, leur donnent des boissons spiritueuses et quelfois leur administrent des médicamens nuisibles à leur état. Mais pour remédier autant que possible à ces accidens, on a désigné des filles qui seront instruites dans l'art des accouchemens, puis seront disséminées dans les villages, où sans doute elles diminueront le nombre des victimes.

Des charlatans qui naguères parcouraient les villages des domaines impériaux étaient la plupart des juifs, des vieilles femmes, quelquefois des juives, des soldats réformés ou de simples paysans qui se nommaient

Аптекарскія вещества слѣдующія, и особенно меркуріальныя, какъ то: Deutochloruretum hydrargyri bb Соединеніи прiемомъ, или Sulphuretum hydrargyri потребны употребленіе для окуриванія больныхъ на заключеніе противъ не очень сильныхъ разстройствъ, когда двиганіе не предосторожно, такъ что они подвергаются опасности удушенія. Они всегда употребляются этимъ меркуріальнымъ аптекарскимъ подъ предсѣдательствомъ Фельдшеровъ, которые часто бываютъ здѣсь. Но предварительно они присѣдятъ отъ больныхъ много денегъ. Послѣдствія такого лѣченія не медленно оказываются: сначала появляется, мало помалу шарлахъ захватываетъ ротъ и органы глотанія, язвы по всѣмъ рукамъ bb горлѣ, которыя часто усиливаются, принимаютъ худой характеръ, дѣлаются гангренозными, пріобрѣтаютъ худой характеръ, дѣлаются гангренозными, принимаютъ Канкеръ и сопровождаются Зубы, выпадаютъ зловоніе не возможное и наконецъ послѣдуетъ смерть. Тѣ которые переживаютъ остаются обезображенными потерею носа или отвратительнымъ шрамами; но теперь къ счастію этого не бываетъ потому что Государственныхъ чиновъ не лѣчатъ ртутью по причинѣ присмотра.

Кровопусканіе которое практикуютъ столько больныхъ, часто бываетъ употребляемо, и безъ нужды, или крестьяне ихъ фельдшерами, или фельдшерами, или хирургами они не достаточны своего назначенія сколь бы ни было количество крови извлекаемое они не отказываютъ никому. Правду сказать это кровопусканіе бываетъ полезно нѣкоторымъ хроническимъ страданіямъ привычнымъ къ ежегодному пусканію крови, но крѣпкихъ ослабленныхъ людей, матерей-кормилицъ, дряхлыхъ старикавъ хотя оно было вредно. Теперь строго запрещено фельдшерамъ и другимъ пускать кровь безъ позволенія доктора, развѣ въ необыкновенныхъ случаяхъ; смотрятъ тоже довольно

des tartares. Ils administrent des médicamens très actifs et surtout des préparations mercurielles telles que le Deutochloruretum hydrargyri, à des doses considérable ou le sulphuretum hydrargyri qu'ils emploient en fumigations, en le jettant sur un brasier ardent au dessus duquel ils exposent le malade dépouillé de ses vêtemens et sans en préserver les voies de la respiration et au risque de l'asphyxier. C'est toujours, sous le prétexte d'une maladie syphilitique qui n'est souvent qu'une affection scorbutique, par laquelle ils emploient les mercuriaux ci dessus désignés; mais préalablement, ils exigent une assez forte somme des patiens. Le résultat de traitement ne tarde pas à se manifester: les phyalismes abondant survient, sans cependant qu'ils cessent l'emploi du sel mercuriel ou des fumigations, alors tous les accidens de l'hydrargyrie se déclarent: une chaleur vive s'empare de la bouche et des organes de la déglutition, il survient des ulcérations de la gorge qui font de terribles progrès, prennent un mauvais caractère, deviennent gangréneux ou produisent la carie des os, déracinent les dents, rendent la déglutition impossible et mène à mort s'ensuit. Ceux qui survivent, restent défigurés par d'horribles cicatrices, ou la perte du nez. Heureusement ces accidens maintenant n'arrivent plus dans les bords de la couronne, à cause de la surveillance qu'on opere sur ces charlatans.

La saignée qui, lorsqu'elle est indiquée, guérit tant de maladies était autrefois pratiquée ou sans nécessité ou trop copieusement par ces charlatans ou les feldchers. Il semblait qu'ils n'auroient pas gagné leur salaire s'ils n'avoient tiré toute quelle quantité de sang et elle ne la refusoient-d'ailleurs à personne. Mais on sait que si la saignée est souvent utile à beaucoup de paysans robustes, quelquefois habitués à une déplétion annuelle qui ne pourroit pas être omise impunément. Combien n'est-elle pas nuisible à des gens débiles, aux nourrices, à des vieillards cadiques, &c. Actuellement, il est expressément défendu aux feldchers

что бы предупредить бѣдствія происходящія отъ невѣжества и дерзости
выгоняя шарлатановъ изъ Государственныхъ имуществъ, гдѣ впро-
чемъ меньше ихъ находили всегда нежели въ другихъ мѣстахъ
потому что, не смотря на усилія правительства они вездѣ
размножаются, какъ и заграницею и найчаще въ столицахъ
гдѣ имъ легко укрыться отъ бдительности полиціи.

et autres de saigner, sans la permission d'un médecin, excepté dans des cas extraordinaires
et en exerce une surveillance qui préviendra les maux que l'ignorance jointe
à l'audace et à la cupidité peuvent engendrer, en extirpant les charlatans
des villages des domaines Impériaux dans lesquels, toutefois, il y en a eu tou-
jours moins qu'ailleurs ; car, malgré les efforts du Gouvernement, ils
pullulent partout et le plus souvent dans les capitales où ils savent se
soustraire à toutes les recherches de la police.

О средствахъ медицинскихъ туземныхъ Кіевской губерніи долженствующихъ быть употребляемымы въ леченіи болѣзней когда нѣтъ фармацевтическихъ лѣкарствъ.

Если бы свойства множества растеній растущихъ почти вездѣ въ большомъ количествѣ въ Кіевской губерніи намъ были извѣстны, и если бы мы старались тщательно разыскивать таковыя; нашли бы, безъ сомнѣнія, множество растеній неизвѣстныхъ до селѣ, которые бы заступили мѣсто чужестранныхъ лѣкарствъ считаемыхъ необходимымы въ леченіи болѣзней; но по сіе время мало медиковъ занимаются разысканіемъ лѣкарствъ изъ травъ произрастающихъ въ мѣстахъ гдѣ они обитаютъ, которые то трави могли бы замѣнить лѣкарства получаемыя съ великими издержками изъ самыхъ отдаленнѣйшихъ чужихъ краевъ. Надобно, однакоже надѣятся что когда не будь, найдутъ въ растительномъ царствѣ Россійской Имперіи, медицинскія средства которыми можно будетъ замѣнить съ успѣхомъ, тѣ которыя мы получаемъ изъ заграницы, что доказываютъ новыя неожиданныя открытія. Кто бы думалъ лѣтъ сорокъ тому назадъ что туземное европейское растеніе извѣстное каждому, доставитъ намъ сахаръ до толѣ получаемый изъ Америки, и что нѣсколько растенія принадлежащія нашему полумарію, доставятъ намъ Индиго подобное тому какое получаемъ изъ Индіи. Увеличеніе цѣны лѣкарствъ требуетъ теперь сихъ открытій болѣе нежели когда либо, равно какъ освобожденіе отъ коммерческаго ига, потому что чрезвычайная дороговизна лѣкарствъ весьма затрудняетъ медика когда онъ долженъ записывать бѣднымъ людямъ лѣкарства высокой ерны. Съ другой стороны въ многихъ случаяхъ, можно съ успѣхомъ употреблять, для леченія или помощи больныхъ, вещества попадающіяся всегда подъ рукою, часто даже у крестьянъ самыхъ бѣднѣйшихъ деревень, но о пользѣ которыхъ забываютъ а

Des Agens médicaux indigénes du gouvernement de Kiew, à employer pour la thérapeutique des maladies, lorsque les médicamens pharmaceutiques manquent.

Si les propriétés médicales d'une multitude de végétaux qui croissent, avec profusion, dans le gouvernement de Kiew particulièrement, étoient bien connues, et si on se livroit à des recherches et à des expériences répétées, nul doute qu'on en rencontreroit beaucoup qui pourroient servir de succédanés aux médicamens exotiques trop généralement considérés indispensables en médecine; mais jusqu'alors, il y a peu de médecins qui s'occupent de rechercher dans la contrée qu'ils habitent, les plantes qui pourroient donner les mêmes résultats que les médicamens expédiés à grands frais des pays les plus lointains. Cependant il faut espérer qu'on trouvera un jour, au moins en grande partie, dans le règne végétal de notre empire, des agens médicaux qui pourront remplacer avec succès, ceux que nous recevons de l'étranger, et déjà beaucoup de découvertes inattendues l'ont prouvé. Qui auroit prévu, il y a une quarantaine d'années, qu'un végétal indigène dans toute l'Europe et connu de tout le monde, nous procureroit le sucre qu'on recevoit de l'Amérique? et que plusieurs plantes appartenant aussi à notre hémisphère, produiroient un indigo semblable à celui qui vient des Indes.

L'augmentation du prix des médicamens, semble aujourd'hui surtout exiger ces découvertes et l'affranchissement du joug du commerce étranger; car le prix exorbitant actuel des drogues met une grande entrave à la pratique médicale quand un médecin doit prescrire des remèdes d'un taux élevé à des malades pauvres.

Enfin, dans beaucoup de circonstances, on peut utiliser des substances qu'on a partout sous la main, qui même se trouvent chez les habitans des plus chétifs hameaux et dont on oublie qu'on peut en tirer des moyens avantageux pour

тамъ болѣе когда отдаленны отъ аптекъ, и тогда всякому больному не терпитъ за отлагать. Къ тому жъ сверхъ того многіе должны ли быть равнодушными при такихъ опасностяхъ? или давать никакихъ помощи, такъ какъ они нигдѣ аптеки не имѣютъ такого спасенія, откуда какъ почти во всякомъ жилищѣ есть нѣкоторыя вещества на которыя не обращаютъ вниманія; служащія въ пищу или необходимыя въ хозяйствѣ, могутъ при недостаткѣ замѣнить многія употребительныя лекарства и иногда не смотря, можетъ больной тѣ или другія малѣйшія затрудненія многимъ удалять и избавить.

Веществъ находящіяся почти во всякомъ жилищѣ крестьянъ, служащія за пищу или нужныя въ хозяйствѣ и которыя могутъ при недостаткѣ замѣнить Лѣкарство.

Почти во всякомъ селеніи находятъ: Хлѣбъ, сѣмя, крупы, мясное мясо, молоко, яйцы сыры, коровье, Орѣхи, масло, горохъ, соль; пиво, квасъ, водка, уксусъ, свѣчи сальныя, воскъ, Яйцы и скорлупа оныя, мука, сахаръ, сыворотка, творогъ, сыръ, топленое масло; Зеленый и красный перецъ; Лавровишня соль, солодку; Клюква, брусница, синій камень, сажа, чернила; Уголь, смолу, смолу; деготь и проч.

Всякое изъ сихъ веществъ имѣетъ свойство лекарственное.

le traitement ou le soulagement des malades, surtout quand on est éloigné des pharmacies ou que l'urgence des cas ne permet pas de délai. Dans le premier cas, le médecin doit il donc alors rester tranquille spectateur du danger? sans chercher à apporter ces secours, parceque s'il n'y avait, sans apothicaires, aucun secours à espérer, et cependant, dans chaque habitation, il y a presque toujours, beaucoup de substances, auxquelles on ne fait pas attention, qui servent de nourriture, ou sont nécessaires dans l'économie et qui, dans la nécessité, peuvent donner des remèdes efficaces et quelquefois sauver la vie, surtout quand le moindre retard pour donner secours est funeste.

Substances qui se trouvent presque dans chaque habitation des villageois, servant de nourriture ou nécessaires dans l'économie et qui, dans la nécessité, peuvent devenir des remèdes.

Presque partout, chez les paysans, dans les villages, on trouve: Du pain, de la farine, du beurre, de l'orge, de l'avoine, des semences de lin, de chanvre, de citrouille, de d'avoli, de moutarde, des fèves de marais, de l'huile de lin, de chènevis; des choux, des betteraves, des carottes, des concombres, de l'oseille, du lait, du petit lait, du fromage, des œufs, des abeilles, du miel de ces dernières, du quass, de la bière, du vinaigre, de l'eau de vie de l'hydromel; du poivre noir et rouge, du sel de cuisine, du sel de Glauber, de l'alun, du vitriol vert, du vitriol blanc; de la craie, de la chaux, du charbon, de la suie, de la poix, du goudron, &c.

Chacune de ces substances pouvant quelquefois servir de remèdes.

Хлѣбъ.

Можно употреблять приготовленный изъ обыкновеннаго хлѣба и наполненный въ водѣ мякишъ годенъ въ пищу больнымъ, подъ видомъ хлѣбнаго вещества.
Хлѣбный мякишъ служитъ для приготовленія припарокъ.

Le pain.

On peut préparer, à l'instant, avec du pain tendre et infusé dans de l'eau une boisson, convenable dans beaucoup de maladies, qu'on nomme eau panée.
La mie de pain sert à la préparation des cataplasmes émolliens.

Мука.

Изъ пшеничной муки съ водою приготовляютъ тѣсто слѣдующимъ образомъ: помѣшиваютъ въ подставленной посудѣ, пока не будетъ достаточно густого тѣста, вытекающаго изъ ложки сами, оставляютъ пищу удобную для грудныхъ и выздоравливающихъ.

La Farine.

On prépare de la bouillie avec de la farine de froment et de l'eau qu'on fait bouillir en l'agitant, jusqu'à épaississement convenable à laquelle on ajoute un peu de beurre frais suffisamment de sel et un jaune d'œuf frais. Cette bouillie est un aliment pectoral et nourrissant qui convient aux convalescens.

Кислое тѣсто.

Такое тѣсто смягчающее и тягучаго характера, служитъ для приготовленія лекарствъ, а когда приготовляютъ его много пищу и хлѣбъ дѣлаютъ съ большой наполненный пузырьковъ, которыя помогаютъ пропитыванію крови кислотами или щелочами, такъ что не вліяютъ на способъ пищи.

Le Levain.

En mélangeant une quantité de semences de moutarde avec une suffisante quantité de levain, on a un stimulant qui devient un révulsif actif, si on y ajoute une gousse d'ail et une ou deux pincées de racines de Raifort pilé, et qui n'a pas l'inconvénient d'agir sur les voies urinaires, comme les eaux Mariales.

Ячмень и Овесъ.

Декоктъ изъ подвергшихся упариванію ячменя или овса есть пріятное и полезное питье для выздоравливающихъ.

Orge et Avoine.

La décoction d'Orge ou d'Avoine miélée et acidulée avec du vinaigre est une boisson agréable, rafraîchissante et convenable aux fièvres.

Льняное сѣмя

Мягкая настойка изъ льняного сѣмя не ситъ трудно. и многотягучіе питье, полезное въ простудахъ и другихъ грудныхъ болѣзняхъ.

Semences de lin.

L'infusion légère de semences de lin est une boisson pectorale, émolliente utile dans les catarrhes, les affections de poitrine et les maladies des voies urinaires.

Семена Конопляное, Сарбунка и Маковое

Малое этихъ насѣмянностей семянъ годится въ грудныхъ и мочевыхъ болѣзнях

Semences de Chenevis, de Citrouille et de Pavots.

Les émulsions de ces semences obtiennent dans les affection cathérales de la poitrine et les maladies des voies urinaires.

Горчичное семя.

Крошеное тоже что употребляютъ для спиртосовъ, горчичное сѣмя имѣетъ превосходное противуцынготное качество, 2 пріема одной или двухъ столовыхъ ложекъ, которое растолкотъ и смѣшавъ количествомъ воды, пить 2 раза въ день.

Semences de Moutarde.

Outre qu'on les emploient comme épispastiques à l'extérieur; les semences de moutarde sont un excellent antiscorbutique à la dose d'une ou de deux petites cuillerées deux à trois fois par jour, écrasés avec un peu d'eau.

Бобы. Vicia faba.

Декоктъ изъ нихъ отъ 2 до 4 унцій на два фунта воды есть превосходное многотягучее, которымъ нисколько водянымъ болѣзнямъ облегченіе.

Fèves de marais.

La décoction de ces fèves (vicia faba) à la dose de 2 à 4 onces, pour 1 à 2 livres d'eau; est un diurétique puissant, par lequel plusieurs hydropiques ont été guéris.

Масло конопляное, льняное и маковое:

Сіи свѣжее масло полезно. Должно употреблять его для внѣшняго лекарства, какъ смягчительное, изъ него пріятное блюдо могутъ оставлять и другихъ рановъ,

Huiles de Chenevis, de Lin et de Pavots.

Ces huiles récentes peuvent être employées pour l'usage extérieur, comme adoucissantes on en prépare du cérat pour les contusions, et d'autres plaies en les mélangeant

соединяя 3 части обыкновенныхъ свѣчного и пчелинаго воску. Свѣчи сіи должно употреблять при ушныхъ болѣзняхъ, какъ то: при ушныхъ нарывахъ, при ушныхъ ранахъ и при ушныхъ истеченіяхъ.

mêlant 3 parties avec une de cire fondue et coupées en grains.
L'huile de lin récente, à la dose de quelques cuillerées, plusieurs fois par jour, a produit de bons effets dans l'hémoptysie.

Капуста, Свекла, Сморчки и Щавель.

Сія овощи суть противуцынготныя. Капуста употребляемая въ сыромъ видѣ въ пищу и за питіе кисло, тако въ тѣхъ водахъ когда оныхъ не урочной появляются скоробутическія болѣзни.

Choux, Betteraves, Concombres, Oseille.

Les légumes sont antiscorbutiques. Les habitans en font un continuel usage comme alimens et en observent que les années, où ils manquent, il se déclare des maladies scorbutiques.

Морковь.

Морковь суть противуцынготныя. Сырой сокъ оныя корня суть хорошее средство противъ глистовъ, его давать въ употребленіи внутрь въ клистирахъ. Мазать ею нарывы отчищаетъ ихъ свѣжіе, глубокіе и гнилые раны и способствуетъ къ заживленію оныхъ.

Les Carottes.

La carotte est antiscorbutique; le suc récent de cette racine est anthelmintique, on la prescrit avec succès, à la dose d'une cuillerée aux enfans qui ont des vers. La pulpe de carotte appliquée sur les ulcères putrides et de mauvais caractère, les détège et en opère la cicatrice.

Молоко и Свѣворотко

Молоко имѣетъ въ употребленіи, преимущественной лихорадки, въ кровохарканіи и въ чахотѣ.

Le Lait et le petit lait.

Il convient quelquefois dans la phthisie, la fièvre hectique, l'hémoptysie et le scorbut.

Масло коровье

Же сколько о маслѣ сказано быть должно, что употребляемое внутрь или снаружи тѣло отъ многихъ видовъ и тамъ для клистировъ.

Beurre

Le Beurre frais, non salé est pectoral, il convient en l'employant comme un onguent émollient et adoucissant, et pour les ophtalmies.

Яицы.

Какъ грудное и питательное средство не употребляютъ въ пищу. Желтки отваренные, и поджаренные для хрипотныхъ, и взбздоравливающихъ.
Белокъ употребляютъ иногда помогаетъ четыре или шесть яичныхъ с нѣкоторыми ложками. Сей сбитой водой останавливаютъ поносы холерныхъ.

Les œufs.

Les œufs sont pectoraux et nourrissans. Leur usage, lorsqu'ils sont légèrement cuits, convient aux phthisiques et aux convalescens.
L'albumine, ou le blanc d'œuf guérit souvent la diarrhée et même la dysenterie. Quatre à six blancs d'œufs battus dans une bouteille d'eau, ont arrêté la diarrhée dans le choléra.

Пчелы.

Шесть или десять свѣжеснятыхъ и изтолченныхъ пчелъ, или настоенныхъ на полъ ушата или ушата водки сильное мочегонительное.

Abeilles.

Six à dix abeilles broiées et pulvérisées, ou leur infusion, avec une demie once ou une once d'eau-de-vie sont un puissant diurétique.

Медъ

Есть превосходное грудное которымъ подслащаютъ питье.
Сколькимъ медъ въ лѣчении долженъ скарификаціи пластырь.

Le Miel.

Le miel est un excellent pectoral, avec lequel on édulcore les boissons.
En mêlant le miel avec de la farine on forme un emplâtre maturatif.

Воскъ

Изъ толченаго воску должно пилюли противъ кровей, отъ двухъ до шестисотъ употребляемыхъ въ употребленіи въ кровохарканіи поносахъ, принимая двѣ или три раза въ день.

La Cire.

On prépare avec de la cire jaune des pilules de trois grains dont la dose est de deux à six pilules, qu'on prescrit avec succès, dans la dysenterie, trois à à quatre fois par jour.

Квасъ

Хотя мало употребляемой квасу въ Кіевскихъ краяхъ Кіевской губерніи, за проходительное питье полезно въ лихорадкѣ.

Kwass.

Quoique le kwas soit peu en usage chez les paysans du gouvernement de Kiew, cette boisson est rafraîchissante et utile dans les fièvres.

Пиво.

Пиво тоническое и прохладительное питье. Когда не испорчено и не кисло, употребляемо его во всѣхъ существующихъ деревняхъ, и это можетъ равно какъ пиво которое обыкновенно пьютъ. Хорошее пиво полезно въ многихъ болѣзняхъ а наиболѣе въ цынготныхъ и выздоровѣлающихъ.

La bière

La bière est tonique et rafraichissante, lorsqu'elle n'est pas altérée et devenue acide. Elle n'est pas en usage partout, dans les villages de la couronne. Dans la saison de l'été, il est rare d'en trouver qui soit potable. Cette boisson convient dans beaucoup de maladies, surtout aux scorbutiques et aux convalescents, lorsqu'elle est de bonne qualité.

Питейный Медъ.

Встрѣчается только въ нѣкоторыхъ деревняхъ, такъ какъ приготовленіе его многимъ чрезвычайно затруднительно. Приготовляютъ его только во время нѣкоторыхъ священныхъ праздниковъ, и равно его долго сохраняютъ: оно служитъ прохладительнымъ и тоническимъ средствомъ.

d'Hydromel.

L'hydromel ne se rencontre guères que dans quelques villages, où les paysans entretiennent des ruches; on ne le prépare qu'à certaines fêtes de l'année, et on ne le conserve guères. Cette boisson est tonique et rafraichissante.

Перецъ краснный и черный.

Оныя и другой употребляютъ противъ холодныхъ лихорадокъ. Краснаго перцу въ пріемѣ 10 и 20 грановъ въ порошкахъ сыпучихъ, два или три раза въ свободные лихорадочные, а маленькій красный въ пріемѣ 2 до 4 грановъ равно употребляютъ.

Le Poivre noir et rouge.

L'un et l'autre guérissent les fièvres intermittentes. Le Poivre noir à la dose de 10 à 20 grains, deux ou trois fois pendant le temps de l'apyrexie et le Poivre rouge pulvérisé à la dose de 2 à 4 grains est employé de même.

Поваренная Соль

Публиковано въ одномъ изъ журналовъ Парижскихъ въ 1830 году, что Поваренная соль имѣетъ отличное противухорадочное средство въ пріемѣ отъ 1 до 3 драмъ растворенное въ 3 или 4 унціяхъ воды и что она имѣетъ замѣнять Sulphas chinini

Sel de Cuisine.

Il y a été publié dans les journaux de médecine de Paris, que le Sel de cuisine est un excellent fébrifuge, à la dose d'une à trois drachmes en solution dans 3 ou 4 onces d'eau et qu'il peut même remplacer le Sulphate de Chinine; mais l'épreuve

Алумпа. Alumen potassae

Сія соль, весьма употребительна, прохладительная и слабительная, въ пріемѣ отъ 5 до 20 грановъ въ сущихъ экстрактахъ.

Sel de Cuisine.

Le Sel, est, comme on sait, réfrigérant et un puissant diurétique; à la dose de 5 à 20 grains dans 8 onces de véhicules.

Квасцы. Alumen.

Квасцы суть вяжущее и стягивающее средство, они полезны въ хроническомъ поносѣ, и при кишечномъ кровотеченіи, равно и въ кровотеченіяхъ въ пріемѣ отъ 1 до 10 и 20 грановъ.

Sulphas aluminæ et potassae

L'Alun est astringent et styptique. Il est employé quelquefois, avec succès dans la diarrhée chronique et dans la fin de la dysenterie, dans les hémorrhagies chroniques, à la dose d'un à dix grains.

Купоросъ сѣрнокислое желѣзо.

Sulphas ferri. Vitriol vert.

Сія соль суть вяжущая, тоническая, противу-лихорадочная и прохлаждающая лихорадка въ пріемѣ отъ 2 до 5 грановъ въ перечисленныхъ лихорадкахъ одолѣваетъ оныя или перерываетъ.

Ce sel est astringent, tonique, anthelmintique et fébrifuge; à la dose de 2 jusqu'à 5 grains; dans la fièvre intermittente, on la prescrit quelquefois, avec succès dans l'apyrexie, en injection, et dans le croup à trois fois.

Синій Камень, Мѣдный Купоросъ.

Sulphas cupri. Vitriol bleu.

Сія соль суть рвотное, иногда лучше сестры Alibii et potassae, въ пріемѣ ½ грана до 2 грановъ, и долгое дѣйствіе въ croup.

Ce sel est un émétique quelquefois préférable au Tartre Stibié. On le prescrit à la dose d'un tiers de grain jusqu'à deux. On l'emploie avec avantage chez les enfans dans le Croup.

Мѣлъ. Carbonas calcis. La Craie.

Мѣленный мѣлъ въ пріемѣ отъ 10 грановъ до 2 драхмъ смѣшанный съ

La Craie pulvérisée à la dose de 10 grains jusqu'à deux drachmes délayé dans

въ Мятномъ настойкою, должно начинать по ряду въ день и потомъ постепенно увеличивать до полнаго, кровянаго поноса и до рвоты.

une infusion de absinthe et administrée plusieurs fois par jour, est un moyen qui réussit dans la diarrhée et la dysenterie ainsi que dans le choléra.

Известь Calcaria. La Chaux.

Известковая вода которая приготовляется изъ одной части извести растворенной въ 15 частяхъ воды и потомъ процѣженная черезъ бумагу, должна быть прозрачна, безъ запаха, кроваваго поноса; такимъ употребляютъ ее снаружи для примочекъ къ ранамъ, для мазей, смѣшивая ее съ льняною масломъ, которая употребляется очень обильно.

L'eau de chaux qui se prépare avec une partie de chaux délayée dans quatre parties d'eau, puis filtrée par le papier brouillard, est administrée à la dose de trois onces à quatre dans les rhumatismes, la diarrhée et la dysenterie. On l'employe aussi extérieurement pour fomenter les plaies, les ulcères et on en prépare un liniment en la mélangeant avec l'huile de lin, pour les brulures.

Уголь Le Charbon.

Толченый уголь полезенъ при хронической поносахъ и кровавыхъ поносахъ; очень хорошо дѣйствуетъ для останова бѣлой и кровавой крови, въ пріемахъ отъ $\frac{1}{2}$ до 1 унціи въ водѣ. Снаружи онъ очень хорошо противодѣйствуетъ гангренозной гнилости, посыпанный на раны худого свойства, очищаетъ ихъ и заживляетъ.

Le charbon pulvérisé est employé quelquefois, avec succès, sur la fin de la diarrhée et de la dysenterie. on l'administre avec avantage dans l'aménorrhée à la dose d'une demie once à une once qu'on délaye dans une suffisante quantité d'eau. le charbon est aussi un antiseptique puissant, on en saupoudre les ulcères de mauvais caractère, il les déterge et en opère la cicatrisation.

Сажа изъ трубъ нозбиваемая бересклетомъ. La suie de cheminée nommée brillante Fuligo Splendens.

Сажа бересклетная которая находится отъ прилѣпленія ея къ трубамъ употребляется

La suie retirante qu'on trouve attachée aux cheminées est employée comme un succédané

вместо Замаканскаго, Castoreum. Приготовляется изъ одной части сажи и 6 унцій водки, въ пріемѣ 40 до 60 капель въ добавленіе количества воды, перо или зубная щетка въ дѣло.

du Castoreum. On en prépare une teinture avec une once de suie et six onces d'alcohol, dont la dose est de 40 à 60 gouttes dans une tasse véhicule deux à trois fois par jour.

Сепіола. La Poix.

Дѣлаютъ изъ нея пластыри которые прилѣпливаютъ къ груди, къ грудинѣ ихъ окружности и къ поясницѣ чрезвычайно полезно.

On en prépare des emplatres qu'on applique sur l'estomac, dans les maladies de la poitrine, et sur les parties douloureuses dans les rhumatismes.

Деготь. Le Goudron.

Употребляютъ деготь въ ветошкѣ, лежащую и парящую. Приготовляютъ изъ него слѣдующую воду, разливаютъ одну часть и 6 частей кипяченой воды, размѣшиваютъ хорошо, процѣживаютъ. Она годится въ употребленіе, свѣжеприготовленная, въ пріемѣ отъ 1 унціи до полнаго стакана въ день.

On employe extérieurement le goudron, dans les contusions, entorses, contre la gale, les dartres et la teigne. On prépare une eau de goudron, en agitant une partie avec 4 à 5 parties d'eau, qu'on filtre ensuite à travers du papier brouillard. On la prescrit avec succès dans le scorbut et les rhumatismes à la dose de trois à trois onces par jour.

Я нынѣ упомяну о медицинскихъ туземныхъ растеніяхъ Кіевской губерніи, о коихъ свѣдѣніемъ я употребленіи дамъ Аптекарскій Департаментъ. Они будутъ расположены по азбучному порядку и свойствахъ.

Je ferai, ci-après, mention des plantes médicinales indigènes du Gouvernement de Kiew et de leur emploi dans le traitement des maladies. Elles seront classées d'après leurs propriétés.

Медицинское употребленіе туземныхъ медицинскихъ растеній Кіевской Губерніи.

Emploi médical des plantes officinales indigènes du Gouvernement de Kiew.

Слабительныя. Cathartica. Purgatifs.

Переступень. Bryonia dioïca. Bryone.

Корень его слабительной и рвотной, употребляется наиболѣе отъ 10 до 20 грановъ въ водяной болѣзни и застарѣлой перемежающейся лихорадкѣ.

La racine est purgative et vomitive. On l'employe, pulverisée à la dose de 10 à 20 grains dans l'hydropysie et la fièvre intermittente (quotidienne).

Бузина черная. Sambucus nigra. Sureau.

Зеленая и свѣжая ея кора употребляется въ декоктѣ, какъ слабительное отъ 2 драхмъ до одной унціи на шесть унцій воды.

Son écorce verte récente est employée en décoction à comme purgatif, à la dose de deux drachmes à une once pour 6 onces d'eau.

Селенихъ. Sambucus ebulus. Hièble.

Корень селенихи есть слабительное-рвотное и мочегонительное, употребляютъ его отъ 1 драхмы въ водяныхъ болѣзняхъ, давая его въ настойкѣ изъ одной части двухъ драхмъ на одинъ фунтъ кипячей воды или по свѣжей соки въ пріемѣ отъ 1 унціи или унціи. Цвѣты его безбурительные и потогонные. Употребляютъ въ настойкѣ въ неизвѣстныхъ унціяхъ въ ревматическихъ болѣзняхъ, въ пріемѣ одной унціи.

Его ягоды суть слабительныя когда онѣ зрѣлы, въ пріемѣ одной унціи.

La racine est purgative et vomitive, et diurétique. Elle a été employée avec succès dans les hydropisies. On l'a administrée en infusion à la dose d'une à deux drachmes pour une livre d'eau bouillante, ainsi que son suc récent à la dose d'une demie once à une once. Les fleurs sont stomachales et sudorifiques, elles ont été prescrites avec quelque succès dans les maladies rhumatismales à la dose de deux drachmes à la dose d'une once.
Les baies récentes sont purgatives, dans leur état de maturité à la dose d'une once.

Горькія, Вяжущія, Тоническія, и Противолихорадочныя. Amers, Astringens, Toniques et Fébrifuges.

Полынь Artemisia Absynthium, Absynthe.

Сія растенія есть тоническое, желудочное, глистъ истребляющее и противолихорадочную; предписываютъ его отъ 1 пріема одной унціи на фунтъ кипячей воды, по настоянію такимъ отъ день, отъ слабости желудка и кишекъ.

Cette plante est tonique, stomachique, anthelmintique et fébrifuge. On l'administre à la dose d'une once pour une livre d'eau bouillante dont on prend plusieurs tasses par jour, dans l'atonie de l'estomac et des intestins.

Цикорія. Cichorium intybus. Chicorée.

Его Корень въ успѣхомъ видѣ употребляютъ отъ пріема одной унціи на 8 въ декоктѣ въ цынги и желтухи, лѣтомъ.

La racine a été employée avec succès à la dose d'une once pour demi-livre de décoction, dans le scorbut et l'ictère.

Золототысячныхъ. Centaurium minus. Petite Centaurée

Употребляютъ его въ перемежающихся лихорадкахъ, въ водяныхъ болѣзняхъ и въ болѣзняхъ отъ нечистоты крови, приготовляютъ въ настойкѣ въ пріемѣ отъ 2 до 3 драхмъ на 4 унціи кипячей воды

On l'employe dans les fièvres intermittentes les hémorrhagies passives et les maladies asthéniques. On la prescrit en infusion à la dose de 2 à 3 drachmes et plus pour 4 onces d'eau bouillante.

Желтомаренныхъ. Gallium luteum. Gallet.

Всѣ ихъ хвалятъ это растеніе противъ золотухи. Въ успѣхомъ употребленіи его настойку, въ пріемѣ двухъ унцій на два фунта кипячей воды а соки въ пріемѣ отъ 1 дух до 3 унцій.

On vante beaucoup cette plante contre les scrofules; on la employée avec succès, en infusion à la dose de deux onces pour deux livres d'eau bouillante ou son suc à la dose de deux à trois onces.

Конскій шрутъ. Gratiola officinalis. Gratiole.

Сіе Растеніе есть слабительное и рвотное употребляли въ декоктѣ въ пріемѣ 20 гранъ до 30, на полъ фунта воды, которого давали ложку всякіе два часа и помогало въ водяныхъ болѣзняхъ, Ascitis и Anasarca. Давали также сіе растеніе толченымъ въ пріемѣ 5 или 10 гранъ.

Cette plante est purgative et vomitive. Elle a été employée en décoction à la dose de 20 grains jusqu'à 30 pour une demie livre d'eau, dont on administroit une cuillerée chaque deux heures, et a produit [illegible] effets dans l'hydropisie ascite et l'anasarque. On a aussi prescrit cette plante pulvérisée à la dose de 5 grains jusqu'à dix.

Придорожная Ягодка. Rhamnus catharticus. Nerprun.

Ягоды свѣжіе или сухіе суть слабительны отъ 20 до 30, равно какъ и ихъ сокъ въ пріемѣ одной унціи.

Les baies mures récentes ou séchées sont purgatives à la dose de 20 à 30, ainsi que leur succ à la dose d'une demie [illegible]

Рвотныя. Vomitifs.

Копытникъ. Asarum europaeum. Cabaret.

Корень сей есть заменяющій Ипекакуангу (Ipecacuanha). Производитъ рвоту. Даютъ его въ порошкѣ въ пріемѣ 9 до 18 гранъ и толченный листъ въ пріемѣ 5 или 10 гранъ.

La racine est un succédané de l'Ipecacuanha, Elle est vomitive. On l'administre en poudre à la dose de 9 à 18 grains, et ses feuilles pulvérisées à la dose de 5 à 10 grains.

Фіялка, Viola odorata. Violette odorante.

Корень сей есть также заменяющій Ипекакуангу, его даютъ какъ рвотное, въ порошкѣ въ пріемѣ полъ драхмы или драхмы.

La racine est vomitive; Elle est aussi un succédané de l'Ipecacuanha, on l'administre en poudre à la dose d'une demie drachme à une drachme.

Девасилъ. Inula helenium. Aunée.

Корень Девасиля въ порошкѣ есть отдѣлянный мокроту (Expectorans); противуглистный. Предписываютъ его съ успѣхомъ въ кашлѣ и въ болѣзняхъ астеническихъ, его даютъ въ порошкѣ въ пріемѣ отъ 5 до 10 гранъ, смѣшавъ съ медомъ, нѣсколько разъ въ день.
Приготовляютъ также мазь изъ сего толченаго корня въ порошкѣ, мѣшая ее съ жиромъ, для излѣченія чесотки.

La racine de l'Aunée est expectorante et anthelmintique. On la prescrit avec succès dans la toux et les maladies asthéniques de la poitrine, ainsi que dans l'asthme pituiteux on l'administre en poudre à la dose de 5 à 10 grains mélangée avec du miel, plusieurs fois par jour.
On prépare aussi un onguent avec cette racine pulvérisée et de la graisse pour guérir la gale.

Гребникъ. Geum urbanum. Benoite.

Его корень заменяетъ Хину. Его употребляли съ успѣхомъ въ перемѣжающихъ лихорадкахъ и тифѣ, въ поносѣ и кровавомъ поносѣ; предписывали его въ пріемѣ отъ 20 до 60 гранъ, нѣсколько разъ въ день или въ настойкѣ, въ пріемѣ одной унціи на полъ фунта кипячей воды, принимать по полъ чашки всякіе два или три часа.

La racine est un succédané du Quinquina. On l'a employée avec succès dans les fièvres intermittentes et typhoïdes, dans la diarrhée et la dysenterie. On l'a prescrit en poudre à la dose de 20 à 60 grains, plusieurs fois par jour, ou en infusion à la dose d'une once pour une demie livre d'eau bouillante, à prendre par demie tasse, chaque deux ou trois heures.

Сухоцвѣтъ песочный, Gnaphalium arenarium. Gnaphalier des sables.

Цвѣты его растенія заменяютъ Хину, употребляютъ ихъ съ большимъ успѣхомъ для излѣченія перемѣжающихся лихорадокъ, въ декоктѣ по двѣ или 3 унціи на одинъ фунтъ воды, принимая чашку всякіе два или три часа, въ перемѣшкѣ.

Les fleurs de cette plante sont un succédané du Quinquina; on les a employées avec beaucoup de succès pour guérir les fièvres intermittentes, à la dose de deux à trois onces pour une livre de décoction, à prendre par tasses chaque deux ou trois heures, pendant l'apyrexie.

Кульбаба. Leontodon taraxacum. Dent de lion.

Корень сей горекъ, но употребляютъ въ декоктѣ въ перемежающихся лихорадкахъ, и въ водяной болѣзни, въ пріемѣ двухъ или трехъ унцій на три фунта воды.

La racine est amère; on l'emploie en décoction, dans les fièvres intermittentes et l'hydropisie, à la dose de deux à trois onces pour trois livres d'eau.

Орѣшина волоская. Juglans regia. Noyer.

Зеленая кора фруктовъ волоскаго орѣха, и листья суть вяжущія, противуглистныя, противъ золотушныя и противусифилитическія, предписываютъ листья въ декоктѣ отъ полъунціи до одной, на 9 унцій воды, который давать два или три раза въ день и наиболѣе противъ золотухи.

L'écorce verte des fruits du Noyer et les feuilles sont astringentes, anthelmintiques et antisyphilitiques. On prescrit les feuilles en décoction à la dose d'une demie once à une once pour neuf onces d'eau, qu'on administre deux ou trois fois par jour, particulièrement dans les scrofules.

Сосна. Pinus Sylvestris. Pin.

Внутрь кора замѣняетъ хину, ее употребляли въ декоктѣ въ перемежающихся лихорадкахъ, въ пріемѣ двухъ или трехъ унцій на одинъ фунтъ воды, который давать чашками, вдругъ два или три раза, во время перемежи. предписываютъ также такъ называемый сокъ, противъ ломотныхъ болѣзней. Вѣковыя отпрыски употребляются въ декоктѣ и противъ цынги.

La seconde écorce du Pin est un succédané du quinquina. On l'emploie en décoction dans les fièvres intermittentes, à la dose de deux à trois onces pour une livre d'eau, qu'on administre, par tasses chaque deux ou trois heures, pendant l'apyrexie. On l'a aussi employée, comme tonique dans les maladies asthéniques. Les bourgeons de Pin ont été aussi employés en décoction avec de la bière dans le scorbut.

Бобровникъ. Trifolium fibrinum. Trèfle d'eau.

Сіе растеніе имѣетъ возбуждающія, вяжущія, противуихорадочныя, предписывали по въ успѣхомъ въ перемежающихся лихорадкахъ въ пріемѣ одной унціи въ настойкѣ одного фунта кипячей воды, принимая по чашкѣ, вначіе два или три раза во время перемежки.

Cette plante est stimulante, astringente et antihelmintique, on l'a pressenti quelquefois avec succès dans les fièvres intermittentes, à la dose d'une once en infusion avec une livre d'eau bouillante, à prendre par tasses, chaque deux ou trois heures, pendant l'apyrexie.

Завязникъ. Tormentilla erecta. Tormentille.

Корень имѣетъ вяжущій, тоническій противоихорадочный, его употребляютъ въ кровавомъ поносѣ, и хроническомъ поносѣ, равно какъ и въ перемежающихся лихорадкахъ, предписывая въ декоктѣ по одной или двѣ унціи въ фунтѣ воды, принимая чашками.

La racine est astringente, tonique et fébrifuge; on l'a employée avec succès dans la dysenterie et la diarrhée chronique, ainsi que dans la fièvre intermittente. Elle a été administrée en décoction, à la dose d'une à deux onces pour une livre d'eau, à prendre par tasses.

Вязъ. Ulmus campestris. Orme.

Кора сего дерева вяжущая, и тоническая, ее иногда употребляли въ успѣхомъ въ поносѣ, кровавомъ поносѣ, предписывая въ декоктѣ, въ пріемѣ полъунціи до унціи, на фунтъ воды, принимая чашками.

L'écorce de cet arbre est tonique et astringente, on l'a employée quelquefois avec succès dans la diarrhée et la dysenterie chronique. Elle a été administrée en décoction, à la dose d'une demie once à une once pour une livre d'eau, à prendre par tasses.

Пестикъ. Polygonum bistorta. Bistorte.

Корень замыкаетъ Хину. Его отличительныя признаки въ перемежающихся лихорадкахъ, данныя въ порошкѣ въ пріемѣ одной или двухъ унцій въ время перемежки, принимая отъ 30 до 60 грановъ всякіе два или три раза.

La racine est un succédané du quinquina, on l'a prescrit quelquefois avec succès dans les fièvres intermittentes. Elle a été administrée en poudre à la dose d'une once à deux, pendant l'apyrexie, dont on a prescrit 40 à 60 grains chaque deux ou trois heures.

Терн. Prunus spinosa. Prunellier.

Терновая кора имѣетъ вяжущую и противу лихорадочная, она замѣняетъ Хину. Ея плоды, и усохшіе продолговатые въ перемежающихся лихорадкахъ вмѣсто одной унціи до двухъ, въ время перемежки, помогаютъ давая отъ 40 до 60 грановъ всякіе два или три раза.

L'écorce du prunellier est astringente et fébrifuge, elle est un succédané du quinquina, on l'a quelquefois prescrit avec succès dans les fièvres intermittentes. Elle a été administrée en poudre à la dose d'une once à deux pendant l'apyrexie, dont on a prescrit 40 à 60 grains chaque deux ou trois heures.

Верба. Salix caprea, fragrans. Saule.

Кора изъ Вербы имѣетъ вяжущую противу лихорадочную. Подобно плоды ея и усохшіе употребляемы противъ перемежающихся лихорадокъ вмѣсто Хины въ порошкѣ отъ 1/2 до 1 унціи на одинъ фунтъ воды, пропуская всякіе два или три раза, во время перемежки, помогаетъ также.

L'écorce de saule est astringente et fébrifuge. Elle a été quelquefois employée avec succès contre les fièvres intermittentes. On l'a administrée en décoction à la dose de trois à quatre onces pour une livre d'eau, à prendre chaque deux ou trois heures pendant l'apyrexie à la dose d'une demie tasse à une tasse

Возбудительные, Ароматическіе, Антиспазмодическіе

Stimulans, Aromatiques, Antispasmodiques.

Дягиль, Angelica Archangelica, Angélique.

Корень имѣетъ возбудительныя, потогонныя и ароматическія, предпочитаемыя въ истерическихъ болѣзняхъ (asthenia) въ гемороидальныхъ лихорадкахъ въ хроническихъ накожныхъ въ видѣ экзантемъ, въ пріемѣ пока унцію, на фунтъ кипячей воды.

La racine est Stimulante, sudorifique et aromatique, on l'a prescrit en infusion dans les maladies asthéniques, les fièvres typhoïdes et les catarrhes chroniques, à la dose d'une demie once pour une livre d'eau bouillante.

Аиръ. Acorus calamus. Roseau aromatique.

Корень возбудительный, противувенерическій, монорезный и ароматическій, онъ употребляется въ истерическихъ болѣзняхъ (asthenia) въ цынготныхъ лихорадкахъ, въ слабостяхъ органовъ пищеварительныхъ, продолжительныхъ въ настоянѣ полагаютъ отъ 1 дрхм до пол унціи на фунтъ кипячей воды, принимая въ пол стакана.

La racine est Stimulante, antisyphilitique, diurétique et aromatique. Elle est employée dans les maladies asthéniques, le scorbut, les fièvres typhoïdes, l'atonie des organes de la digestion. Elle s'administre en infusion à la dose de deux à trois drachmes, pour trois à quatre onces d'eau bouillante, à prendre par demies tasses.

Укропъ, Anethum foeniculum. Fenouil.

(semina eius parvula bicarpa convexiuscula cinereofuscescentia. embryonis albumen. usus ut praecedentium. et aromatum. et praesertim radicis valde rami et incrassatae, olus gleniculosum ambrosiacum y copiosum, daemonis et spiritum.

Les semences de cette plante sont carminatives, béchiques et cathartiques. on les a employées dans l'asthme, la toux catarrhale et pituiteuse; elles augmentent la lait chez les nourrices

Одну драхмѣ на шесть унцій теплой воды, принимая глотками.

On l'administre à la dose de deux drachmes pour 6 onces d'eau bouillante, à prendre par tasses.

Увачная трава. Lavendula spica, Lavende.

Ея растеніе есть ароматическое и возбуждающее, изъ него употребляютъ настойку въ бѣлизнѣ (Arabonia) и порошокъ, изготовляютъ отъ одной до двухъ драхмъ на одинъ фунтъ теплой воды, принимая глотками.

Cette plante est aromatique et stimulante, on l'employe en infusion dans l'aphonie et la paralysie, à la dose d'une à deux drachmes, pour une livre d'eau bouillante à prendre par tasses.

Ромашка. Matricaria chamomilla. Camomille.

Цвѣтокъ сей возбуждающее, успокоительное и отчасти потогонное средство. Одинъ и съ молокомъ употребляемый отъ бѣлизны (Arabonia) и порошокъ отъ одной до двухъ драхмъ.

Ses fleurs sont stimulantes, sudorifiques et antispasmodiques, on les administre en infusion à la dose de deux à trois drachmes.

Мелисса. Melissa officinalis. Mélisse.

Сіе растеніе есть возбуждающее, потогонное и отчасти противосудорожное, одинъ и съ молокомъ употребляемый отъ бѣлизны (Arabonia) и порошокъ отъ 2 до 3 драхмъ.

Cette plante est stimulante, sudorifique et antispasmodique. On la prescrit en infusion à la dose de deux à trois drachmes.

Мята перечная, Мята водяная. Mentha piperita Mentha aquatica. Menthe poivrée, Menthe aquatique. Sulegium, Crispa. Souliot, Crispée.

Сіи два растенія возбуждающія одинъ и отчасти противосудорожные, оные употребляютъ вмѣсто чаю, при разстройствѣ желудка. Мята перечная наиболѣе употребляемая.

Ces deux plantes sont stimulantes et antispasmodiques; elles arrêtent le vomissement et la diarrhée. On les administre en infusion la menthe poivrée est la plus usitée.

Материнка, Origanum vulgare. Origan.

Употребляютъ сію траву возбуждающее и разрѣшающее средство, изъ нихъ приготовляютъ настойку употребляемую отъ кашля, тоже хвалятъ какъ антиспазматическое, по три или четыре драхмъ на фунтъ теплой воды; также употребляютъ отъ ароматическихъ ваннъ.

Les sommités de cette plante sont nervines, stimulantes et résolutives, on les employe en infusion, dans l'asthme et la toux. On les loue aussi comme domestiques, à la dose de deux à trois drachmes pour une livre d'eau bouillante. On l'employe souvent pour la préparation des bains aromatiques.

Шалфей. Salvia officinalis. Sauge.

Шалфей легко возбуждающее, уменьшаетъ ночной потъ въ легочныхъ болѣзняхъ, предписываютъ сіе отъ настойныя водянки чая.

La sauge est légèrement stimulante et excitante, elle diminue les sueurs nocturnes dans les maladies asthéniques et on la prescrit en infusion, comme le Thé.

Валерьяна. Valeriana sylvestris. Valériane.

Его корень возбуждающее средство корошо извѣстну внутренно помощію, горькаго начала. Настойка его употребляютъ отъ истерики и ипохондріи, порошокъ отъ падучей болѣзни: предписываютъ отъ порошка отъ 10 до 15 драхмъ до двухъ драхмъ, отъ настойки по 10 до 15 капель на фунтъ теплой воды, принимая по глоткамъ.

La racine est stimulante, elle excite le système nerveux. Elle est tonique, antihelmintique et fébrifuge. On l'employe particulièrement dans les fièvres typhoïdes et intermittentes, et dans l'épilepsie. On l'administre en poudre à la dose d'une demie drachme à deux drachmes et en infusion à la dose d'une demie once, pour une livre d'eau bouillante, à prendre par tasses.

Чабрецъ. Thymus serpillum. Serpolet.

Сіе ароматическое растеніе вводятъ употребленіе въ нѣкоторыхъ банныхъ.

Cette plante aromatique est ordinairement employée pour les bains nerveux.

Смягчительныя Emolliens.

Просвирнякъ. Althea officinalis. Guimauve.

Корень его смягчительное, грудное средство, употребляется въ кашлѣ, катарѣ, воспаленіи мочевого пузыря, почекъ, кровотеченіи геморроидальномъ, въ горячкѣ желчной, въ рвотѣ желчи и въ общей худобѣ.

La racine est émolliente et pectorale; on l'emploie en décoction dans la toux, la phthisie, l'hémoptysie, la blennorrhagie, la diarrhée et la dysenterie, à la dose de deux onces pour une livre d'eau.

Просвирнякъ. Malva sylvestris, Mauve.

Сіе растеніе употребляется въ недостаткѣ вышеупомянутаго и имѣетъ тожде дѣйствіе.

Cette plante s'emploie au défaut de la précédente et a les mêmes propriétés.

Живокостъ. Symphitum officinale. Grande consoude.

Его корень употребляется въ кровохарканьѣ и другихъ хроническихъ кашляхъ, поносѣ, кровотеченіи геморроидальномъ, въ мочевыхъ слизяхъ, предписываемъ онъ въ декоктѣ, въ пріемѣ отъ одной до двухъ унцій на полу фунта воды, и варимъ такимъ же образомъ.

La racine est employée dans les affections catarrhales chroniques, la Diarrhée, la dysenterie, la blennorrhée. On la prescrit en décoction à la dose d'une à deux onces pour trois livres d'eau. On l'administre par tasses.

Липа. Tilia europæa. Tilleul.

Настойка липовыхъ цвѣтовъ имѣетъ весьма отличительное и пріятное дѣйствіе. Вмѣсто липовыхъ цвѣтовъ можно употреблять и липовый цвѣтъ, но дѣйствіе его гораздо слабѣе, и должно предписывать его въ большемъ количествѣ, нежели цвѣтовъ, а именно отъ одной до двухъ унцій на полу фунта воды, и варимъ такимъ же образомъ.

L'infusion des fleurs est légèrement antispasmodique. C'est une boisson agréable pour les malades. La seconde écorce du Tilleul est très emménagogue, on la prescrit avec avantage dans les catarrhes chroniques, la toux, la Diarrhée et la blennorrhée.

Коровякъ. Verbascum thapsus. Bouillon-blanc.

Настойка цвѣтовъ имѣетъ хорошее средство, употребляемое отъ кровавой кашлю, наипаче легкихъ и чахотки.

L'infusion des fleurs est pectorale. On l'emploie pour calmer la toux dans la catarrhe pulmonaire et la phthisie.

Наркотическія или Усыпляющія. Narcotiques

Дурманъ. Datura Stramonium. Stramoine.

Листья сего ядовитаго растенія, собранныя въ цвѣтеніи употребляемы бываютъ, только въ малыхъ пріемахъ, ибо отъ нихъ рвота, головной пухтъ и бредъ, постепенно увеличивая до шести, приготовляютъ изъ двухъ драхмъ семянъ Дурмана на 9 драхмъ спирту настойку, въ пріемѣ отъ 4 до 6 капель, въ нервическихъ болѣзняхъ. (neuralgia)

Les feuilles de cette plante vénéneuse sont employées avec succès dans l'asthme pour les fumer au moyen d'une pipe. Dont le malade emploie d'abord une ou deux par jour et graduellement jusqu'à six. On prépare avec deux drachmes de semences de Stramoine et neuf drachmes d'alcohol, une teinture dont la dose est de 4 à 6 gouttes dans les névralgies.

Хмѣль. Humulus lupulus. Houblon.

Шишки сего растенія заключаютъ опіумъ предписываемъ онъ въ порошкѣ въ пріемѣ отъ двухъ до трехъ грановъ, съ чѣмъ предписываемъ настойку изъ одной унціи спирту толченыхъ шишекъ, на полъ фунта спирту, въ пріемѣ отъ 30 до 60 капель.

Les Strobiles de cette plante sont un succédané de l'opium; on les prescrit en poudre à la dose de deux à trois graines et on en prépare une teinture avec une once de ces Strobiles pulvérisés et une demie livre d'alcohol dont la dose est de 30 à 60 gouttes.

Бѣлена. Hyoscyamus niger. Jusquiame.

Ея растеніе заключаетъ опіумъ, предписываемъ толченыя листья отъ одного до 10 и 20 грановъ. Цвѣтъ его употребляемый

Cette plante est un succédané de l'opium on en prescrit les feuilles pulvérisées à la Dose d'un grain jusqu'à 10 et 20, et on en prépare

имѣетъ при обыкновенныхъ условіяхъ кислую реакцію, 12 грановъ его растворяютъ въ 2 унціяхъ кипятку, 12 грановъ его до 60 капель.

настойка изъ свѣжихъ листьевъ, дозою 20 до 60 капель.

Охлаждающія. Rafraichissans.

Клюква, Vaccinium oxycoccos. Canneberge.
Брусника. Vaccinium vitis idæa. Airelle.

Ягоды этихъ двухъ растеній суть кислительныя, прохладительныя, противуцынготныя, противусептическія, предохранительныя отъ цынги; 12 грановъ ихъ сока въ теченіи двухъ часовъ или фунтовой пропорціи.

ягоды ихъ считаются охлаждающими, противусептическими и антицынготными, ихъ прописываютъ въ видѣ сиропа по 2 унціи на двѣ унціи воды.

Черника. Vaccinium myrtillus. Myrtille.

Ягоды кислыя и вяжущія; сокъ употребляютъ въ горячкѣ, противъ поносовъ, противъ цынги, предохранительное средство отъ цынги подобно клюквѣ.

ягоды сладки и вяжущи, ихъ употребляютъ въ видѣ варенья.

Потогонныя. Sudorifiques.

Бузина. Sambucus nigra. Sureau.

Цвѣтъ ихъ имѣетъ потогонныя, прохладительныя свойства въ настойкѣ 12 грановъ, 1 драхма на фунтъ воды, 12 грановъ его сока 2 драхмы до 2 унцій на фунтъ воды.

цвѣтъ ихъ потогонный, ихъ прописываютъ въ настойкѣ, 2 драхмы до 2 унцій на фунтъ воды.

Разрѣшающія. Résolvans.

Пасленъ. Solanum dulcamara. Douce amère.

Употребляютъ стебли сего растенія въ болѣзняхъ кожи, паршахъ, сарафулахъ равно какъ и въ сифилисѣ, 12 грановъ пол. унціи до одной унціи на три фунта декокта, доведеннаго до двухъ, которыя даютъ въ теченіи дня.

on emploie les tiges de cette plante dans les maladies de la peau, les dartres, la gâle, les scrofules ainsi que la syphilis, à la dose d'une demie once à une once, pour trois livres de décoction réduite à deux, qu'on administre pendant une journée.

Чистякъ. Chelydonium majus. Grande Chélidoine

Сокъ сего свѣжаго растенія былъ 12 успѣшно употребляемъ въ сифилисѣ и цынгѣ 12 грановъ до 1 унціи 12 грановъ 20 до 30 капель и сушеный сокъ 12 грановъ 6 до 10 грановъ. хвалятъ также растеніе 12 сифилитическихъ болѣзняхъ.

le suc de cette plante récent a été employé avec succès dans les scrofules et le scorbut, à la dose de 20 à 30 gouttes et son suc épaissi à la dose de 6 à 10 grains. la Chélidoine est aussi vantée dans les affections syphilitiques.

Противуглистныя. Anthelmintiques.

Чеснокъ. Allium sativum. Ail.

Одна или двѣ драхмы чесноку варенаго 12 трехъ унціяхъ молока, есть хорошее противуглистное средство для дѣтей. тоже самое лекарство дается 12 клистирахъ.

une drachme a deux d'ail cuit dans trois onces de lait est un bon remède pour les enfans. on peut donner le même remède en lavement.

Осредствахъ медицинскихъ туземныхъ. Des agens médicaux indigènes.

Морковь. Daucus carota. La Carotte.

Сокъ изъ моркови есть также противуглистное; онъ съ успѣхомъ употребляется для малыхъ дѣтей въ пріемѣ отъ одной до двухъ ложекъ.

Le suc de carotte est un anthelmintique employé avec succès chez les enfans encore jeunes, on l'administre à la dose d'une ou de deux petites cuillerées.

Попорошникъ мужескій. Polypodium filix mas. Fougère male.

Корень есть изгоняющее глисты, предписываетъ его въ порошкѣ и наиболѣе противъ Селитра, въ пріемѣ отъ двухъ до трехъ дрожекъ

La racine est anthelmintique; on la prescrit en poudre, particulièrement contre le solitaire, à la dose de deux à trois drachmes.

Глистникъ. Tanacetum vulgare. Tanaisie.

Зерна замѣняютъ цытварное сѣмя Artemisia Judaica. ихъ предписываютъ въ порошкѣ въ пріемѣ отъ 15 до 20 гранъ и полъ дрожекъ.

Ses semences sont succédanées de celle de la santonine, Artemisia Judaica. on les prescrit en poudre à la dose de 15 à 20 grains et jusqu'à une demie drachme.

Лѣченіе болѣзней

мѣстными, туземными средствами.

Traitement des maladies

avec les moyens indigènes locaux.

Лѣченіе болизней мистными пузелыми средствами.

Traitement des maladies avec les moyens indigénes des localités.

Лихорадка перемежающаяся. Febris intermittens. Fièvre intermittente.

Между сущими мистными лекарствами про-
тивъ перемежающихся лихорадокъ самое
дѣйствительное Ol нѣкоторые сдѣлали
Ol другіе употребляли Зелен Зуб усѣ-
ченно; наконецъ Obrdō дѣлали изъ самыхъ
рецептъ, но такие случаются Ol ис-
рачиваемыя Хлорофилловыя Аскен-
вольфъ Зелен или Зеленое, а Неудобства
они не подвержены потому или они
не удаляются свѣжими Абсолютно..
Изъ Зеленыхъ Лихорадочныхъ употре-
бляли Absinthium Ponticum (Полынь)
Artemisia Abrotanum (Полынь) и
Tanacetum Gentiana Centaurium (Золо-
тая трава) или Herba Trifolii (Водяной
Anthemis Cotula (Ромашка), Menyanthes
Trifoliata (Водяной Трилистникъ) или
Graphalii Arenaria (Сухоцвѣтъ) Ol
врачи они обыкновенно употребляли,

Parmi les fébrifuges indigènes que j'ai
expérimentés, beaucoup ont réussi
dans certains cas et ont échoué dans
d'autres. Enfin, il y a eu plus ou moins
de guérisons, comme cela arrive même
même dans les fièvres intermittentes
guéries par le Quinquina ou les sels
de Quinine; surtout après des fautes
de régime ou des purgatifs intempes-
tifs.

Trois fièvres sur six ont été guéries avec
une poudre composée de parties égales
de racine de Geum urbanum (Benoite)
de feuilles d'Artemisia Abrotanum
(Absinthe) de sommités de Gentiana
Centaurium (Petite Centaurée) ou de
racines de Potentilla Tormentilla (Tor-
mentille), de feuilles de Menyanthes
Trifoliata (Trèfle d'eau) ou de Gnapha-
lium arenaria (Gnaphalie des sables)

Ранніе лихорадочные субъекты полезна
корень Inuli dysenteriae (Девна) или Illicis
Campestris (Падуб), Salicis fragilis,
(Ивовой) и Pruni spinosae (Терновъ) й
количествомъ отъ двухъ до трехъ драх
мъ до одной унціи на корень. Тяжелые
лихорадочные на сонъ, дѣлали ихъ
перцу с Лимонными сокомъ въ прія
тномъ прибавленіи до выздоровле
нія. Лишай недостаточный успѣхъ
отъ краснаго перцу Мальтійскаго,
Capsicum annuum) въ пріемѣ отъ
двухъ до двѣнадцати грановъ, и не
видно подобныхъ дѣйствій отъ Brote
Sulphas ferri (Купороса) отъ двухъ
до пяти грановъ, капсюли, при ихъ
употребленіи были во время перемежекъ.
и не были разрушены.
Сіи лекарства Табачныя дѣлаютъ
не чувствованіи напряженіи.
пріемъ ихъ самомъ тощемъ повторяемъ
а неудачи Табачныя обѣщаютъ мно
гія въ продолжительныя перемежки.

à la dose d'une once à deux. Quatre
fièvres sur six ont été guéries avec la
seconde écorce pulvérisée de Prunus Syl-
vestris, ou d'Ulmus Campestris,
ou Salix Fragilis, et Prunus spinosa
à la dose de deux à trois drachmes,
jusqu'à une once de ces écorces. Cinq
fièvres sur sept avec les grains de poi-
vre ordinaire, à la dose de trente, à
soixante et dix, et quatre-vingt. J'ai ob-
tenu le même résultat du poivre rouge
(Capsicum annuum) pulvérisé à la dose
de deux à douze grains. Le même effet
a été obtenu avec le Brote sulfaté de fer,
ou Vitriol vert, à la dose de deux à
cinq grains, chaque deux, trois ou
quatre heures dans le temps de l'apyre-
xie et il n'y a pas eu de récidives.
Ces médicaments ont toujours été admi-
nistrés dans le temps de l'apyrexie et
arrêtés après la cessation de chacun
des premiers doses et répétés plus rap-
prochés et les dernières à des intervalles
plus ou moins longs, selon la durée
de l'apyrexie.

Золотуха. Scrophulae. Scrofules.

Избавляетъ порошокъ Трилистника отъ Celi-
donia Chelidonii majoris (Чистотѣлъ)
Babamaro золотушныя Опухоли
Ol врачи они предлагали въ чистомъ
состояніи Канель а Бросбивать смѣ
ши самыя отъ опухолей отъ Obad-

J'ai vu de bons effets du suc de Chéli-
donium majus, administré aux en-
fants scrofuleux, de trente à soixante
gouttes, et aux adultes du même suc
épaissi, à la dose de vingt grains
à une demie drachme, et de la

ками просовъ до поля дрожить; Корень Девясила (Inula helenium) отваръ просовъ до шести предписывая при томъ соединеніи употребленіе внутрь коньячныхъ капель каплями. Вторникъ трава Бѣлыя прописанныхъ, и декохтъ изъ орхисовыхъ клубней (Jugulans regia, желуди тирленные и настойка изъ Gallium luteum (желтаго подмѣнника.) Холодныя ванны употребленіемъ съ осторожностію, особенно первыя ванны Видъ дѣлаемыя объ утрехъ.

de la racine d'Aunée (Inula helenium) à la dose de deux à six grains en poudre, en prescrivant en même temps, les infusions des plantes amères ci-dessus désignées; quelques tasses de la décoction des feuilles de Noyer, ou de grands pulvérisés et torréfiés; ou l'infusion de Gallet, Gallium luteum. Les bains froids pris avec précaution pendant l'été, et les bains de vapeurs ont souvent été suivis d'un bon effet.

Главная болѣзнь. Ophthalmie. Ophthalmie.

Въ главныхъ болѣзняхъ (Ophthalmia) особенно въ воспалительномъ состояніи, требуется кровопусканіе. Вездѣ необходимо вводить кровяное слоненіе а въ другихъ отношеніяхъ равно какъ и слабительныя; мягчительныя припарки; колирій приготовленный изъ синяго Камня, Sulphas cupri, а наконецъ глазная мазь.

L'Ophthalmie survient dans l'état aigu et inflammatoire a nécessité des saignées copieuses chez les individus robustes ainsi que des purgatifs. d'abord des topiques émolliens, puis des collyres préparés avec le Vitriol bleu, Sulphas cupri. Enfin des vésicatoires à la nuque. Chez les individus faibles ou jeunes, on a employé les sangsues au lieu de saignées.

Коклюшъ. Pertussis. Coqueluche.

Въ коклюшѣ у дѣтей самовольное кашлянье, начинаетъ брызгать кровью пусканіемъ обѣщаетъ и не останавливаетъ; но сіе послѣднее

Chez les enfans d'un tempérament sanguin, on commence le traitement par une saignée générale ou locale, mais cette dernière a paru avoir l'avantage

хорошо удобнѣе. Слабящія клѣвки или банки осмѣнныя, слушаемъ, надрѣзы или на спинѣ или сторонѣ шеи. Умѣло Медицинскій банокъ соотвѣтственнаго возраста и силамъ больного; тогда коклюшъ не продолжается какъ обыкновенно, и не противится долгому лѣченію, какъ это случается часто, и это доказывается тѣмъ что когда случается теченіе крови носомъ у дѣтей, часто за тѣмъ слѣдуетъ излѣченіе. Во всякъ случаѣ мягчительныя пищи всегда не обходимо; Ребятамъ давнихъ лѣтъ послѣ кровопусканія и часто нѣсколько дней сряду часто полезно равно и какъ смягчительное подъ мышками.

On applique des sangsues ou des ventouses scarifiées aux tempes, derrière les oreilles, sur le thorax ou le trajet des veines jugulaires. Le nombre des sangsues ou des ventouses est relatif à l'âge ou aux forces des malades et alors la coqueluche ne se prolonge pas comme à l'ordinaire et ne résiste pas à un long traitement; ce qui le prouve c'est que s'il survient aux enfans une épistaxis, souvent il en résulte une prompte guérison. Dans tous les cas, les boissons émollientes sont toujours nécessaires et les vomitifs administrés immédiatement après la saignée et plusieurs jours de suite, sont fort utiles, ainsi que l'application des sinapismes sous les aisselles.

Крупъ. Angina polyposa. Croup. Angina membranosa.

Лѣченіе крупа имѣетъ дѣйствіе только при появленіи его. Спокойствіе необходимо, равно когда Крупъ отвѣлекъ. Слѣдуетъ приостановить развитіе фальшивой плевы которая затрудняетъ пути воздуха приостановливаетъ движеніе, и два единственныя средства для достиженія сего суть: Кровопусканіе и рвотныя. Обѣщ кровопусканіе дѣлается дѣтямъ крѣпкаго тѣло-

Le traitement du Croup ne devient efficace que dans le principe de la maladie; car lorsqu'on ne l'attaque pas dès son apparition, la mort est certaine, à moins qu'elle ne soit d'une nature très bénigne. Il s'agit d'arrêter ou d'empêcher le développement de la concrétion membraniforme qui en obstruant les voies aériennes intercepte la respiration et les deux seuls moyens pour y parvenir sont

сложенія и никогда прямо больнаго ребенка. Кладутъ а вообще пускаютъ кровь изъ руки; отнимаютъ потомъ повязки къ передней части шеи. Этотъ малый возвратившись отнимаетъ только повязки. Вторая кровопускания не уничтожаютъ болѣзни, обыкновенно совсѣмъ убываетъ только. Назначаютъ Sulphas cupri, въ пріемѣ $\frac{1}{6}$ части грана для дѣтей отъ года до одного года; $\frac{1}{4}$ грана отъ двухъ до трехъ лѣтъ; $\frac{1}{3}$ грана для четырехлѣтнихъ до пятилѣтнихъ и одинъ грань для шестилѣтнихъ. Въ такихъ случаяхъ обыкновенно рвотныя. Не смѣшивать со сказанными рвотными, отнимаются мушки на поясницу передней части шеи, на сколько тѣ отнимаютъ больныя повязки. Для обыкновенныхъ же случаевъ предписываютъ слѣдующую: Sulphas cupri, Sambucus nigra, Кированка, Verbascum Thapsi, или Вилокоро цвѣтка, Tilia Europ.

Во второмъ періодѣ, иногда надобно предписывать рвотныя и возобновлять оныя, прикладывать мушки къ конечностямъ возстановляющія присоединившуюся горячку, ушную. Употребляютъ теплыя ванны въ которыхъ кипятили

la saignée et le vomitif. La saignée générale est pratiquée chez les enfans robustes et qui ont plus de quatre ans, au bras ou au pied; on applique aussi les sangsues au devant du cou. Chez les enfans très jeunes, on se borne aux sangsues. Si les évacuations sanguines ne font pas cesser le mal, on fait des injections avec le sulfate de cuivre, Vitriol bleu, qu'on donne à la dose de $\frac{1}{6}$ de grain pour les enfans d'une année jusqu'à un an; de $\frac{1}{4}$ de grain à ceux de deux jusqu'à trois ans, de $\frac{1}{3}$ de grain pour ceux de quatre jusqu'à cinq ans et un grain pour ceux de six à sept. Immédiatement après l'effet du vomitif, on applique un vésicatoire sur la moitié antérieure du cou, au lieu où ont été appliquées les sangsues. Pour boisson ordinaire, on prescrit l'infusion de fleurs de Sambucus nigra, Sureau; Verbascum Thapsus, Mouillon blanc; ou Tilia Europea, Tilleul, et on tient le ventre libre par des lavemens ou des purgatifs. Dans la seconde période on est souvent obligé de recourir aux vomitifs et de renouveller les vésicatoires; on ordonne des pédiluves irritans préparés avec la moutarde, du sel ou du vinaigre; des bains chauds dans les quels on baigne l'enfant pendant environ une

часовъ отнимаютъ въ продолженіи сна, но тотчасъ пересаживаютъ ихъ въ теплую постель. На конецъ въ продолженіи цѣлой болѣзни не предписываютъ строгую діэту, или только давая легкую или тюлевую пищу, какъ напримѣръ: кашу овсяной или картофельной съ сахаромъ.

heure et on le transporte ensuite dans un lit bien chaud. On ordonne aussi pendant tout le cours de la maladie un régime sévère, des alimens légers et liquides, comme des gruaux d'avoine d'orge ou de fécule de pommes de terre.

Оспа, Скарлатина, Variola, Variole, Varioloïde

Мнимая Оспа. Varioloïdes Scarlatina, Scarlatine.

Kopf, Ellenbilli

Въ сей болѣзни одно только обыкновенно замѣчаніе предъ симптомами, отправляются непріостанавливать отъ сна пищи, пропивая чаемъ или кипяченой водой. Употребляютъ теплыя ванны, прикладываютъ мушки къ дѣтямъ въ началѣ въ продолженіи болѣзни и даютъ имъ часто питье, какъ напримѣръ: кипяченой воды.

Dans ces maladies, la médecine opératrice ordinairement est seule indiquée, on se borne à ne pas entraver la marche de la maladie, en prescrivant des boissons émollientes et sudorifiques chaudes telles que la décoction d'althea, guimauve, l'infusion de semences de Lin, ou de fleurs de sureau. On fait observer la diète lorsque les enfans peuvent la supporter ou on se permet quelque nourriture légère, telle que des bouillies ou du gruau d'avoine ou d'orge. Le premier ou le second jour de l'invasion, surtout s'il y a des maux de gorge, les sangsues sont souvent indiquées autour du cou, ou sur le thorax. On emploie aussi des gargarismes émolliens. On ordonne de tenir les enfans chaudement, tout le tems de la maladie et

Domenii Sémagnii Traitement des maladies

[illegible] et quelques semaines encore après la guérison; car c'est ordinairement parce que les paysans donnent à leurs enfants, dans ces maladies des boissons froides et les exposent au froid qu'il en périt tant à la suite de ces maladies.

Воспалительныя лихорадки. Fièvres inflammatoires

Лихорадки этого названія бываютъ тогда, когда кровопусканіе или какое-нибудь другое лекарство, или пища, или что-нибудь другое, производятъ воспаленіе въ какой-нибудь части тѣла. Онѣ бываютъ: горячка, воспаленіе мозга, воспаленіе легкихъ, воспаленіе печени, воспаленіе желудка, воспаленіе кишокъ, воспаленіе матки, воспаленіе мочевого пузыря, воспаленіе почекъ, воспаленіе суставовъ, воспаленіе кожи, воспаленіе мышцъ, воспаленіе глазъ, воспаленіе ушей, воспаленіе носа, воспаленіе рта, воспаленіе горла, воспаленіе гортани, воспаленіе трахеи, воспаленіе бронховъ, воспаленіе легкихъ, воспаленіе плевры, воспаленіе диафрагмы, воспаленіе брюшины, воспаленіе печени, воспаленіе желудка, воспаленіе кишокъ, воспаленіе брыжейки, воспаленіе сальника, воспаленіе матки, воспаленіе мочевого пузыря, воспаленіе почекъ, воспаленіе суставовъ, воспаленіе кожи, воспаленіе мышцъ, воспаленіе глазъ, воспаленіе ушей, воспаленіе носа, воспаленіе рта, воспаленіе горла, воспаленіе гортани, воспаленіе трахеи, воспаленіе бронховъ, воспаленіе легкихъ, воспаленіе плевры, воспаленіе диафрагмы, воспаленіе брюшины.

Les fièvres inflammatoires exigent la saignée dès le principe, soit avec la lancette, soit par les sangsues. S'il y a complication de la bile gastrique on fait vomir et s'il y a constipation on ordonne des lavements purgatifs. On fait observer la diète et on ordonne des boissons émollientes et acidules. Ces moyens suffisent ordinairement pour obtenir la guérison, quand il n'y a pas de complication avec d'autres maladies.

Поносъ, Diarrhœa. Diarrhée.

Противъ поноса въ первый день бываетъ полезно, если онъ не очень силенъ, давать рвотное изъ ипекакуаны и успокоительныя средства, какъ напримѣръ: настой ромашки, настой мяты, настой шалфея, настой бузины, настой липы, настой ивы, настой березы, настой сосны, настой ели, настой можжевельника, настой тополя, настой ольхи, настой орѣшника, настой дуба, настой каштана, настой грецкаго орѣха, настой миндаля, настой фундука, настой кедроваго орѣха, настой сосноваго орѣха, настой еловаго орѣха, настой можжевеловаго орѣха, настой тополинаго орѣха, настой ольховаго орѣха, настой орѣшниковаго орѣха, настой дубоваго орѣха, настой каштановаго орѣха, настой грецкаго орѣха, настой миндальнаго орѣха, настой фундучнаго орѣха, настой кедроваго орѣха, настой сосноваго орѣха, настой еловаго орѣха, настой можжевеловаго орѣха, настой тополинаго орѣха, настой ольховаго орѣха, настой орѣшниковаго орѣха, настой дубоваго орѣха, настой каштановаго орѣха, настой грецкаго орѣха, настой миндальнаго орѣха.

On prescrit pendant les premiers jours de la diarrhée, des boissons émollientes, des lavements et des cataplasmes émolliens sur le ventre et des bains chauds quand les douleurs sont vives. La diète est toujours nécessaire, et quelquefois la saignée ou l'application des sangsues sur le ventre, surtout lorsque

Когда воспалительныя разстройства уменьшились, тогда употребляютъ слѣдующія вещества, одну или двѣ унціи (30 или 60 граммовъ) растушеннаго въ мелкій порошокъ (carbonas calcis), растворенныя въ полуфунтѣ (250 граммовъ) или двухъ стаканахъ (500 граммовъ) воды, и принимаютъ по столовой ложкѣ (15 граммовъ) черезъ каждые два часа. Если же поносъ не прекращается въ скоромное время, позволяютъ немного кушанья, напримѣръ: рисовую кашу или кашу изъ пшеничной муки, въ которой должно быть немного жирнаго масла. Вечеромъ просятъ выпить настоянную ромашку, или мяту, или шалфей, или бузину, или липу, или иву, или березу, или сосну, или ель, или можжевельникъ, или тополь, или ольху, или орѣшникъ, или дубъ, или каштанъ, или грецкій орѣхъ, или миндаль, или фундукъ, или кедровый орѣхъ, или сосновый орѣхъ, или еловый орѣхъ, или можжевеловый орѣхъ, или тополиный орѣхъ, или ольховый орѣхъ, или орѣшниковый орѣхъ, или дубовый орѣхъ, или каштановый орѣхъ, или грецкій орѣхъ, или миндальный орѣхъ, или фундучный орѣхъ, или кедровый орѣхъ, или сосновый орѣхъ, или еловый орѣхъ, или можжевеловый орѣхъ, или тополиный орѣхъ, или ольховый орѣхъ, или орѣшниковый орѣхъ, или дубовый орѣхъ, или каштановый орѣхъ, или грецкій орѣхъ, или миндальный орѣхъ.

L'irritation est très vive et que les douleurs se prolongent, quand l'irritation intestinale est calmée, souvent on emploie avec succès une ou deux petites cuillerées de craie préparée, carbonas calcis, délayées dans une infusion de Menthe, chaque heure ou chaque deux heures, jusqu'à ce qu'il y ait de l'amélioration et pour que la diarrhée ne passe pas à l'état chronique, on permet quelques aliments liquides tels que des gruaux ou bouillies de farine de froment, auxquels on ajoute un jaune d'œuf. Plutard, on prescrit des infusions de plantes amères telle que la petite Centaurée, enfin la décoction de Tormentille, de Potentille, Tormentilla, puis des aliments plus nourrissants et enfin une petite quantité d'eau de vie amère.

Кровавой поносъ. Dysenteria. Dysenterie.

Кровавой поносъ преслѣдуетъ при самомъ началѣ кровопусканіе изъ слизистой или обыкновенной, она можетъ быть предшествуема тѣмъ болѣзненнымъ и мало-по-малу, и смотря по времени года, сухому, то влажному или холодному. Кровопусканіе сопровождается въ тѣлѣ [illegible] и цѣлый [illegible]. Нужно много потворить, но не трудно [illegible]. Въ тѣлѣ

La dysenterie exige presque toujours des saignées locales ou générales dès le principe de la maladie. Elles sont d'autant plus indiquées que les malades sont jeunes et vigoureux, que la saison est sèche chaude ou froide, ou les proportionne à la force des individus, et à l'âge. Il faut quelquefois les répéter, mais sans en abuser. Les sangsues appliquées

Точнаблюденіемъ на дроги имѣлъ иногда хорошій успѣхъ. Прежде всего Всегда Діету и Свѣжій пищи питья которыя. всегда должны быть теплы. Послѣ Кровопусканія предписываютъ декокты или настойки Вязовой коры, Шалфей сандерскій. Для конецъ позволяютъ легкую пищу какъ было сказано, и Для питья горячую настойку, и слабительныя количествомъ больше для вспомоществованія силѣ.

Sur l'abdomen sont souvent suivis d'un bon effet. On prescrit toujours la diète et des boissons relâchantes qui doivent être chaudes. Après la saignée, on prescrit quelquefois une décoction de quelques têtes de Pavot Papaver Somniferum eton fait mettre le malade dans un Bain chaud, surtout quand les douleurs sont vives et qu'il y a de l'insomnie on bien on applique des cataplasmes émolliens chauds sur l'abdomen et l'on prend garde de ne pas refroidir le malade. Vers la déclin de la maladie, on emploie aussi la Craie, Carbonas calcis, comme il a déjà été dit ci dessus, ainsi que des astringens tels que la décoction de racines de Tormentille Tormentilla erecta ou d'écorces d'Orme, Ulmus campestris, lorsqu'on permet une nourriture légère comme celle qui a été indiquée pour la Diarrhée et pour boisson une infusion amère, puis un peu d'eau Devin pour réparer les forces.

Дѣлать кровопусканіе по силѣ больного и по обстоятельствамъ. Въ концѣ Августа болѣзнь

Bloodletting according to the strength of the patient and circumstances. At the end of August the disease

Колотье въ боку и Воспаленіе легкихъ, Pleuritis, Peripneumonia. — Pleurisie et Péripneumonie.

Кровопусканіе имѣетъ силу и обыкновенно не оставляетъ Въ концѣ Августа болѣзнь.

La saignée a une puissance et une efficacité incontestables dans ces deux maladies.

должаетъ по какъ можно скорѣе и безостановочно пока въ ране не начнетъ показываться гной, дабы кровь не могла Вредить сосудамъ, особенно для людей молодыхъ. Они найболѣе способствуютъ прохожденію гноя и выпусканію, имѣютъ свойство Мягчить и Разрѣшать, а Особливыя Мокротныя Отверстія производятъ при употребленіи Внутрь, а также Мушки, и для Внѣшняго употребленія Ромашковой Цвѣтъ Коровяка, Althaea officinalis, и для того употребляютъ Корень Алѳеи, Althaea officinalis, и для того употребляютъ Корень Алѳеи, Althaea officinalis, и для того употребляютъ Корень Алѳеи

пускать во второй день. Сей способъ не всегда удается; но не то бываетъ когда употребляютъ слишкомъ поздно. Однако не нужно что бы кровотеченіе было слишкомъ обильно. Иногда употребляютъ пиявокъ разводящихъ и питающихъ, какъ то свѣжую, но потомъ пиявокъ вообще вредно, почему что нибудь бываетъ натуральный поносъ не причиняющій никакого облегченія. Когда сіи средства не удались должно прибѣгнуть къ слабительнымъ, которыя должны быть растворительныя, не потогонныя потому что

мѣстныхъ появленій опасныхъ гангрены, но когда уже показался вторичный сифилисъ кромѣ отверзтія каналовъ.

canchrie, seulement quand il y a menace de gangrène des extremités, et s'il est déclaré, l'amputation est indispensable.

Сифилисъ. Syphilis.

Лѣченіе сифилиса будучи не безопаснымъ, когда бываетъ предоставлено одной природѣ или одному противовоспалительному кровопусканію обширнаго или частаго требуетъ, только смотря по достоинствамъ больныхъ предохраняетъ больныхъ отъ холода и мокроты потомъ предписываетъ приготовленія изъ хинныхъ корней и внутрь, а наконецъ туземное лекарство заключенное изъ нѣсколькихъ

Дѣлаютъ натиранія изъ ungu. saboxydi hydrargyri на внутреннія части членовъ опасаясь отъ чего ни слюнотеченія ни рвоты. Даютъ внутрь раствори изъ Deuto chloruretum hydrargyri въ количествѣ перетъ крупинокъ въ числѣ умѣренныхъ капель которое даютъ два или три раза въ день въ самой молокѣ. Ванны очень полезны употребительны и вторичныя когда больные не слишкомъ удалены, они производятъ хорошія всѣда

Le traitement de la Syphilis est impossible par les seules forces de la nature ou les antiphlogistiques seuls. Les saignées générales ou locales sont nécessaires selon les circonstances. On doit avant tout préserver les malades du froid et de l'humidité, faire ensuite des préparations mercurielles intérieurement et extérieurement. Nul remède indigène ne peut les remplacer. On fait faire des frictions avec l'onguentum saboxydi hydrargyri, sur la partie interne des jambes, des cuisses et quelquefois des bras. La solution de Deuto chloruretum hydrargyri à la dose de trois grains dans six onces d'alcohol dont on donne une à deux drachmes dans une demie tasse de lait matin et soir, est le remède le plus ordinairement en usage et le plus sur. car les préparations mercurielles sont le meilleur et le principal spécifique de la Syphilis, et quand la maladie n'est pas trop invétérée.

Elles procurent presque toujours une guérison complète; elles stimulent

скорое и совершенное излѣченіе. Употребляютъ Антарктическую настойку и Антисифилитическую смѣсь, которыя заключаютъ жизненныя силы. Приготовляютъ и хинныя настоянія Антарктическія, или приготовляютъ Sarsaparilla similax sarsaparilla и отваренную изъ корня сего растенія. Пьютъ сколько

le système lymphatique et augmentent les forces vitales. On leur associe les sudorifiques tels que la décoction de racines de Salsepareille, Smilax Salsaparilla, de bois de gaiac officinale, et l'infusion de bois de sassafras, canelier sassafras.

Водобѣгство. Hydrophobia. Hydrophobie.

Лѣченіе предохранительное собаки—ми которой укушенъ бываетъ человѣкъ состоитъ въ томъ чтобы ихъ всѣхъ держать въ запертомъ мѣстѣ, которое часто очищаютъ, чтобы не могли они выходить на улицу, а если выходятъ, то на привязи. Ихъ средства суть слѣдующія. Лучшія для предупрежденія водобоязни, когда они укушены, то надѣются на следующія какъ успѣшныя

Le traitement de l'hydrophobie qui de tems à autre fait des victimes, surtout dans les villages au voisinage desquels les loups abondent, consiste à mettre ou plutôt le blessé ou les parties mordues dans un bain chaud auquel on ajoute des cendres ou du sel, puis cautériser avec un fer rougi au feu, jusqu'au blanc, les blessures; ensuite appliquer des vésicatoires qu'on laisse suppurer pendant cinq à six semaines.

Ces moyens sont après tout assez insuffisans pour prévenir l'hydrophobie, quand ils sont administrés immédiatement après l'accident: Dans tous les cas il faut calmer l'imagination et la crainte des malades.

Не буду говорить о лечении водобоязни, когда она развилась, потому что въ настоящее время средства предлагаемыя и рекомендуемыя, до сихъ поръ не имѣли никакого вліянія на сію ужасную болѣзнь.

Je ne parlerai pas de la cure de l'Hydrophobie, lorsqu'elle est déclarée, car tous les moyens que je connais proposés et vantés pour la guérison de cette cruelle maladie, jusqu'à ce jour ont été impuissans.

Полицейскія и медицинскія мѣры для устраненія болѣзней.

Moyens de police et médicaux pour prévenir les maladies.

Полицейскія и медицинскія мѣры для устраненія эндемическихъ и эпидемическихъ болѣзней на будущее время.

Лихорадки перемежающіяся вообще производятъ, какъ уже сказано, отъ теплой и сырой температуры на худой пищи, водѣ дурнаго качества употребляемой для питья; Следовательно надобно стараться, чтобы противъ жилья у каждаго дерева почвы были поправляемы, или вовсе перестроваемы; чтобы они не были слишкомъ тенисты; чтобы были провѣтриваемы; и напоследокъ достаточно отопляемы, во время холода; чтобы болотныя которыя, вопрекимъ вообще мало, только въ Падомбибьемъ уѣздѣ, имѣли одинъ и особый могущую защищать отъ холода и непогоды. Особенно когда во время полевыхъ работъ, они принуждены переносить не благораствореніе воздуха; и особливо чтобъ крестьяне его уѣзда могли имѣть зимою сакли вмѣсто палатокъ; запрещать имъ пить безпорядочно воду, такъ какъ, что отъ того отъ уголья округи находятся воды хорошаго качества. Вообще, во время холода которой въ нѣкоторыхъ отъ нихъ родятся, они имѣли пищу хорошую и здоровую; чтобъ они не были всегда имѣли голодными и жаждою были. Предохранительныя мѣры отъ времени когда господствуютъ лихорадки перемежающіяся состоятъ въ нижеслѣдующемъ употребленіи горькой воды настоянной на Полыни, Artemisia absynthium, Бобровникѣ, Menyanthes trifoliata, Anpѣ, Acorus Calamus, и пищи изъ перцевъ.

Болотная происходитъ часто отъ вышеупомянутыхъ причинъ, но Вѣтеринаріи особливо на Дунаѣ. Сія болѣзнь найбольше имѣетъ свое другія причины: Слишкомъ продолжительное напряженіе груди

« Moyens de police et médicaux pour prévenir les maladies endémiques et épidémiques, à l'avenir.

Les fièvres intermittentes ont en général pour causes, ainsi qu'il a déjà été dit, une température humide et froide; quelquefois une mauvaise nourriture et pour boisson, des eaux de mauvaise qualité; ainsi, il faudroit porter une attention particulière, pour que les chaumières des paysans qui sont vieilles et dont la charpente est pourrie soient restaurées ou rebâties à neuf; qu'elles ne soient pas trop étroites pour le nombre des habitans, qu'elles soient aérées et enfin qu'il ne manque pas de chauffage, pendant les mauvaises saisons; que les paysans, qui d'ailleurs sont en petit nombre dans le cercle, excepté dans le district de Padomby il ayent des habillemens et des chaussures qui les garantissent du froid et de l'humidité (particulièrement lorsque les travaux des champs les contraint d'être exposés aux intempéries de l'air) et enfin que les paysans de ce district puissent porter des bottes au lieu de laptis, surtout pendant l'hiver et les mauvais tems; empêcher qu'ils ne boivent des eaux marécageuses, d'autant plus qu'on peut trouver presque partout des eaux de bonne qualité, quoique plus éloignées; et dans les tems de disette qui, heureusement, sont rares dans la contrée, que leur nourriture soit suffisante et saine, qu'ils ne soyent pas toujours privés de viande ou d'eau de vie. Les moyens prophylactiques, aux époques où les fièvres intermittentes regnent, consistent dans un usage modéré d'eau de vie amère préparée par l'infusion d'Absynthe, de Trèfle d'eau, de racines de Roseau aromatique, et dans l'emploi du poivre avec les alimens.

Les scrofules ont souvent les mêmes causes qui ont été dénoncées ci-dessus, mais cette maladie appartient plus particulièrement aux enfans.

когда матери ослабленныя, больныя или беременныя, когда ихъ пища недостаточна или не здорова, и когда дѣлаютъ своимъ дѣтямъ худое молоко; свидѣтельство очень нужно объ было возможно не позволять матерямъ кормить грудью дѣтей, больше года. Этимъ бы предупредили золотуху и многіе и даже самую смерть. Самыя тѣ способы о которыхъ выше сказано способствовали бы равно и вашимъ коровьимъ и ховядинѣ иногда хлопотъ, въ которомъ посѣщѣ.

Глазныя болѣзни, офтальмія происходятъ какъ прежде было сказано, отъ совокупнаго жару и сильнаго свѣта отраженнаго отъ песку, горячей пыли, равно какъ и отъ прекращенія испарины тѣла которое останавливаетъ раздраженіе въ зрачкѣ глаза и потомъ бываетъ флюксія. Для предупрежденія сей болѣзни, надобно стараться возможно избѣгать выше причинъ, часто мыть глаза чистою водою посредствомъ нѣжнаго чистаго полотенца, не выходить ночью на свѣжій воздухъ, беречь достаточнаго одѣванья, охранять себя ночью холода и нескроты которыя часто случаются послѣ великихъ дневныхъ жаровъ. Извѣстно также предписываютъ глазную боль.

Грипъ, кокошъ, крупъ, англійская болѣзни происходятъ отъ же непостоянства времени года, по этому нужно бы внушать матерямъ не подвергать своихъ дѣтей холоду особенно когда они болѣзни бываютъ эпидемическаго качества.

Корь, оспа, шелюшной осипъ и скарлатина прилипчивы не извѣстною, они бываютъ заразительныя. Предупрежденіе сему правительство сдѣлало не только предохранительными средствами отъ другихъ напоминаетъ своей разъ уже опредѣленіе

Chez ceux qui sont en bas-age, cette maladie est le plus souvent produite par un allaitement trop prolongé, surtout quand les nourrices sont faibles, vieilles, malades ou enceintes; enfin quand leurs alimens sont insuffisans ou de mauvaise qualité; elles n'offrent qu'un lait détérioré à leurs nourrissons. ainsi: il seroit urgent de ne pas permettre généralement aux mères d'allaiter leurs enfans, plus d'un an; On préviendroit par ce moyen, bien souvent les scrofules et la mort de beaucoup d'enfans. Les mêmes moyens que on a été mentionnés ci-dessus y contribueroient, ainsi que des bains de vapeurs ou des bains froids en été, pris de tems en tems avec précaution.

L'Ophtalmie, ainsi qu'il a été ci-dessus mentionné, est souvent causée par l'action de la chaleur du soleil, ainsi qu'à une trop grande clarté reflechie par le sable et à une poussière brulante, de même qu'à la suppression de la transpiration cutanée qui agissent en s'établissant vers le globe de l'oeil, en causes d'irritation et par conséquent de fluxion; Or, pour prévenir cette maladie, il faut se soustraire, autant que possible à ces causes, faire des lotions fréquentes avec de l'eau pure, au moyen d'un linge propre, ne point passer les nuits en plein air et sous vêtemens suffisans pour se préserver de l'humidité froide nocturne qui succède aux grandes chaleurs du jour. L'ivrognerie dispose aussi à l'ophtalmie; ainsi on doit défendre l'ivresse si cela est possible.

La Grippe, la Coqueluche et le Croup maladies fréquentes chez les enfans, sont dues aux intempéries des saisons. Il est nécessaire d'ordonner aux mères de ne pas exposer leurs enfans au froid, surtout pendant les époques où ces maladies sont épidémiques.

La Rougeole, la Variole, la Varioloïde et la Scarlatine ont des causes inconnues et se transmettent par contagion. On prévient la variole par la vaccine qui doit être pratiquée chez les nouveaux-nés; mais il n'y a pas de moyens de préserver les enfans des autres maladies, si ce n'est par la séclusion

детей, что почти не возможно.

Послабительные лекарства часто происходят отъ предубеждения сельскихъ, во время полевыхъ работъ и трудно тогда крестьянскихъ предохранить себя; но мало того, что лекарства являются иногда вредными, то следуетъ запрещать повальныя особенно въ жаркое время года.

Почесъ кровавой поноси, яма последней иногда бываютъ заразительныя, почему всегда следуетъ после освидетельствованія хоронить скорейшее можно, и потому нужно, особенно въ то время когда господствуетъ сія болезнь, запрещать глубокія и напрасную тайну, равно и вскрытіе.

Водянка въ сухихъ, воспаленіе легкихъ и ревматизмъ иногда всегда причину останавливаютъ, однобаковыхъ можно предохранить не предубеждая ихъ противъ, не употребляя для нихъ замерзшей воды, не надобно тоже забывать что вышеупомянутыя способствуютъ къ получению ревматизмовъ).

Антонъ происходящія всегда отъ заразы, однобаковыхъ, не должно позволять, имея ихъ возможно, сообщенія съ здоровыми запрещая и не употреблять ихъ посуду, одежду, мебель и въ пищу не убитыхъ.

Водобоязнь почти всегда происходитъ отъ укушенія бешеной собаки и волковъ, почему не исходимо нужно истреблять первыхъ по первоначальнымъ признакамъ бешенства и воспрещать убиеніе волковъ въ лесахъ.

ce qui est dans les villages presque toujours impossible.

Les fièvres inflammatoires sont dues souvent à l'exposition au soleil, pendant les fatigues des travaux des champs. Il est difficile alors aux paysans de s'en préserver; mais comme c'est le plus souvent après l'abus de l'eau de vie, qu'elles se manifestent, il faut défendre l'ivresse à cette époque, quand c'est possible.

La diarrhée et la dysenterie sont rarement des maladies graves, quoique cette dernière soit quelquefois contagieuse, par des circonstances qui troublent le travail de la digestion ainsi on doit pendant le temps où ces maladies règnent, défendre de manger des viandes ou mets gras et l'ivrognerie.

La Pleurésie, la Péripneumonie et le Rhumatisme sont toujours causés par une suppression de la transpiration cutanée, ainsi: on peut s'en préserver par des vêtements chauds, en ne buvant pas d'eau froide ou glacée, surtout lorsque le corps est en sueur et on ne doit pas oublier que les ivrognes sont souvent sujets aux Rhumatismes.

La Syphilis est toujours causée par communication, en conséquence, il faut éviter de se rapprocher des gens infectés, ne point se servir de leurs habits, de leurs meubles, ne pas manger avec eux, ni employer leurs pipes; mais surtout ne pas les embrasser, car par les baisers des filles de mauvaise vie, beaucoup de gens deviennent infectés.

L'Hydrophobie ou la Rage survient ordinairement à la suite de morsures d'animaux enragés, surtout des chiens et des loups on doit donc tuer les premiers au premier soupçon de rage, et empêcher autant que possible l'augmentation des loups dans les forêts par des chasses fréquentes.

Nous avons fait mention à l'article des travaux des paysans, des moyens que la police doit employer pour diminuer le nombre des dangers qui résultent de l'exercice de divers métiers.

Раздѣлъ III.

Troisiéme division.

О болѣзняхъ эпизоотическихъ.

Des maladies épizootiques.

Раздѣлъ III.

О болѣзняхъ эпизоотическихъ.

Въ Кишиневскомъ округѣ, какъ Кишиневскій ветеринаръ имѣлъ случай наблюдать скотскій падежъ и свѣдѣнія о немъ: у рогатаго скота, Заразительный Тифъ, Febris maligna vel pestilentialis, vel Pestis Bovina; у овецъ, овечья парша, Scabies, а у свиней, Чахлыкъ, Marasmus.

О заразительномъ тифѣ Рогатаго скота.

Изъ свѣдѣній полученныхъ имъ отъ ветеринарныхъ врачей, а также изъ уѣздовъ прямо отъ уѣздныхъ исправниковъ, можно заключить, что эпизоотическій падежъ рогатаго скота появляется преимущественно весною, или осенью, и продолжается отъ 2 недѣль до 2 мѣсяцевъ, смотря по климату, времени года, и свойству мѣстности. Болѣзнь начинается сильнымъ ознобомъ, головокруженіемъ, отсутствіемъ аппетита, сухостью въ носу, и во рту, и сильною жаждою, которая продолжается до самой смерти. Животное стоитъ, опустивъ голову, глаза мутны, слезятся, изъ носа течетъ густая слизь, которая иногда засыхаетъ около ноздрей, и затрудняетъ дыханіе. Иногда появляется поносъ, иногда запоръ, моча темнаго цвѣта, иногда съ примѣсью крови. Животное худѣетъ, шерсть на немъ взъерошивается, и выпадаетъ, кожа дѣлается сухою, и горячею, иногда появляются на ней красныя пятна, иногда опухоли, которыя, лопаясь, оставляютъ послѣ себя долго незаживающія раны. Молоко у коровъ дѣлается густымъ, и горькимъ, и количество его уменьшается. Иногда появляется кашель, и одышка, и животное издыхаетъ, иногда выздоравливаетъ, но выздоровѣвшія коровы долго не даютъ молока, и не могутъ быть употребляемы для работы. Смертность отъ этой болѣзни бываетъ различная, иногда падаетъ только 2 или 3 головы, иногда 20 и болѣе, смотря по числу скота, по мѣстности, по времени года, и по свойству самой болѣзни. Изъ свѣдѣній полученныхъ отъ Кагульскаго уѣзда въ 1843 году, я заключилъ что эта болѣзнь свойственна Молдавіи, и появляется почти каждый годъ, иногда будучи вездѣ распространена, иногда ограничиваясь только нѣкоторыми мѣстностями, смотря по климату, времени года, и свойству мѣстности. Изъ свѣдѣній полученныхъ отъ Кагульскаго уѣзда въ 1843 году, я заключилъ что эта болѣзнь свойственна Молдавіи, и появляется почти каждый годъ, иногда будучи вездѣ распространена, иногда ограничиваясь только нѣкоторыми мѣстностями, смотря по климату, времени года, и свойству мѣстности.

Troisième Division.

Des maladies épizootiques.

Dans le cercle de Kiew, il se déclare souvent des épizooties parmi les bœufs, les moutons et les porcs, savoir: chez les bœufs, la fièvre maligne ou fièvre pestilentielle, ou Typhus contagieux, Pestis Bovina; chez les moutons, la clavelée, Scabies, et chez les porcs, la paralysie.

Du Typhus contagieux chez les bœufs.

Les renseignements que j'ai pris des vétérinaires ne m'ont appris que ce qui est connu, car les caractères de cette épizootie sont invariables. Rarement elle se manifeste spontanément, toujours elle se propage par contagion, le principe délétère qui l'engendre porte spécialement son action sur la membrane muqueuse des intestins grêles, puis sur celle des estomacs, quelquefois des gros intestins et sur celle des organes pulmonaires. La plupart du temps, l'agent morbifique agit avec une grande intensité et se porte aussi sur le système nerveux; alors, il anéantit les forces vitales et occasionne une mort soudaine. D'autres fois, la langueur et la prostration des forces précède l'action fébrile et ensuite survient la phlegmasie des membranes muqueuses des estomacs et des intestins, ainsi que de l'appareil pulmonaire, ce qu'a démontré avidement la nécroscopie laquelle a été pratiquée immédiatement après la mort, quand le cadavre était encore chaud, car la décomposition est très rapide. Ainsi, on a reconnu une gastro-entérite avec complication d'affection cataphale pulmonaire; le cerveau et le foie ne se trouvaient irrités que sympathiquement, la sécrétion de la bile était abondante.

D'après mes recherches particulières dans le district de Soroca, en 1848, j'ai observé que ce qui était le plus à craindre dans cette épidémie, c'était bien moins la prostration générale que la désorganisation dont étaient minées les viscères et les membranes, de même que la célérité avec laquelle l'excitation organique s'était produit-t-anéantissement des forces et une prompte gangrène; car, plus la phlegmasie est intense, plus ces symptômes funestes surviennent soudainement. D'où il suit que la gravité de cette épidémie exige de prompts secours, mais quels et l'incertitude dans quel il faut apporter? Le traitement qui paraît le plus indiqué, tantôt et quelquefois est abandonné par sa seule puissance opère la guérison sans traitement, tandis que l'état ne

падки нападать.

Изъ этого слѣдуетъ что важность этой эпизоотіи требуетъ скорой помощи. но какъ неизвѣстно въ чемъ она состоитъ, тайѣ должно каждому самому стараться изучить ее изъ своего опыта, а иногда природа одного сама можетъ удержать отъ пользованія; а иногда ничто какъ искусство ничего не помогаетъ. Вотъ причина начало неудачнаго пользованія; должно ли по этому не предпринимать, когда болѣзнь обнаруживается не столь свирѣпыми признаками?

Употребленіе методически назначеннаго Антисептическаго можно считать отъ Истинной смерти. У животныхъ на 6, сколько силъ оставляетъ дѣйствовать природа въ случаѣ ихъ спасающихъ, число выздоравливающихъ будетъ одно къ 6; слѣдовательно можно судить сколь гибельно напередъ ничего не предпринимать оставляя скотъ на жертву наступающей эпизоотіи.

Множество Аптекарскихъ Ветеринарныхъ, свѣдѣній почти оставляющихъ, полагаю что они никогда послужатъ для уничтоженія смертности, это есть причина, что уже теперь надежду нашли полезное Антисептическое; не обращая вниманія на этого способа, видно что они выбраны между тонизирующими Аппаратами сильнѣе раздражительными, возбуждающими и самыми сильными слабительными; слѣдовательно, такія воспалительныя средства не могутъ быть полезными въ Воспаленіи оболочекъ въ которыхъ надобно стараться уменьшать раздраженіе приводящее ихъ въ совершенное разрушеніе.

Кровопусканіе которое такъ часто употребляютъ для предупрежденія воспаленія въ груди не можетъ ни какъ успѣха имѣть должно полезными признаками когда разстройство органовъ начинаетъ уменьшаться. Всѣ сіи замѣчанія, надобно помнить, предупредятъ безразсудныхъ Аптекарей или неопытныхъ лицъ тотчасъ не прибѣгать къ кровопусканію, но наблюдать какое разстройство находится въ какомъ органѣ и болѣзнь изслѣдовать, надобно опредѣлить что въ ея начальствѣ, опасаясь чтобъ отъ выпущенія крови не произошло

ne peut rien contre elle, quand le principe vital est immanquablement lésé; mais doit-on pour cela, quand le mal s'annonce avec des symptômes moins effrayants, devoir s'abstenir? lorsqu'en employant avec méthode un traitement indiqué, on peut soustraire à une mort certaine, trois individus sur quatre, tandisqu'on laissant agir la nature les neuf dixièmes ont, à peine, dix sur six. On peut donc juger combien le conseil de sacrifier les animaux, dès le début d'une épidémie, est désastreux.

La multitude de remèdes vantés, puis abandonnés, par lesquels n'ont osé quelquefois qu'à augmenter la mortalité, doit priver l'espoir au public qu'on réussira à traiter un traitement efficace; mais on doit qu'entre parmi les médicamens toniques, les substances les plus stimulantes et excitantes, ou les plus violens purgatifs, ces moyens intermédiaires ne peuvent être que nuisibles dans une phlegmasie dont il faut chercher à diminuer l'irritation qui en amène la destruction.

D'une autre part, la saignée qui a été si souvent prônée et que le caractère inflammatoire de cette épizootie paraît exiger, a été reconnue dangereuse; comme l'expérience l'a démontré, hors quelques cas rares, quand l'encéphale relâché, comme les autres organes, le premier siège de l'irritation et qu'il y aurait à craindre une congestion, ce qu'on doit présumer, lorsqu'il y a une grande accélération de la circulation accompagnée d'irritabilité nerveuse, très prononcée avec dureté, fréquence et plénitude du pouls; alors, il ne faut pas tarder à agir dans une maladie qui marche avec célérité; mais ce n'est que dans de telles circonstances qu'on peut employer la saignée, et encore doit-elle être pratiquée avec circonspection pour que la déplétion qu'elle occasionne ne détermine pas la gangrène, à laquelle il y a une grande propension et, dans ce cas, quelques sangsues appliquées à la tête ou des ventouses scarifiées, puis une ou deux petites saignées pratiquées à la queue ou aux jambes de derrière, font une révulsion qui est suivie d'une amélioration de bon augure.

Les selons dont l'usage est si fréquent et auxquels on a souvent eu recours pendant l'épidémie, dans beaucoup de lieux du District de Sarrebourg pour les sauver de l'épidémie n'ont eu aucun succès et ils ne peuvent être utiles que lorsque l'irritation des organes commence à diminuer.

Quoique l'affaiblissement général qui caractérise la petite vérole semble indiquer l'emploi des stimulans ou au moins des toniques, il ne convient pas, car le lieu de l'irritation existant dans la membrane muqueuse intestinale on doit se garder de l'augmenter par ces moyens, de crainte de favoriser la gangrène

Главнѣйшіе припадки повальнаго тифа у рогатаго скота.

1.° Періодъ: Унылость и мечтательность скотины; объ своихъ обязанностяхъ и товарищахъ которая узнается по слѣдующимъ: голова, на бокъ на землю, голова и уши опущены, хвостъ поднятъ, ноги передніе раставлены, а задніе приближены къ переднимъ, спинные спины; походка тяжка; жвачь и дроть скотинѣ, рогъ и уши холодны; сильная жажда; мука сѣдалища; опухоль бятодей, мочеиспускание затруднено; густой и обильной изъ мочевой; запоръ.

2.° Періодъ: отъ перваго до 5 дня, большая привлекательныя признаки увеличиваются съ нѣкоторыми послѣдствіями, послѣ которыхъ слѣдуетъ уменьшеніе тѣхъ признаковъ; рогъ, уши и ноги, то горячіе, то холодные; родъ дрожанія; обильное слюнотеченіе, особливо въ то время когда дышетъ духъ. Скотъ часто то ложится, то встаетъ; дыханіе ускоряется и коротко; опухоль боковыхъ, тазовой спины; иногда продолжительной запоръ; но наиглавнѣйшій поносъ.

3.° Періодъ: Обыкновенно около 5 дня: пульсъ скоръ, ударяетъ отъ 70 до 80 разъ въ минуту; дыханіе частое; поносъ увеличивается; изъ носа показывается кровавитъ и особой вонитъ; (Kolotinga f. Ophthal); опухоль отвердѣла; оскорбленіе, перемѣнливаніе пульса; потеря силъ; скотина своимъ на ногахъ долго оболнетъ и падаетъ только за минуту до смерти. Самая скотина скончевается 6 дня, но есть примѣры на 8, 9 и 10 день, но обыкновенно остается живого.

Причины повальнаго Тифа.

Причина повальнаго тифа приписываютъ худому корму или же сему заключенному на болотахъ, гнилью водъ болотныхъ или сильной во время засухъ жаркой или холодной, употребленію скота въ продолжительныя и мятежныя работы, скопленію онаго въ большомъ количествѣ на мокрыхъ или не здоровыхъ мѣстахъ; но причины сіи отвергаютъ во всѣхъ тѣхъ не удовлетворительно и для изысканія настоящія оныя предлагаетъ остальныя мнѣнія, изъясненія только что сіи болѣзнь распространяемая далеко изъ нашихъ въ другія отдаленныя пространства опустошаетъ изъ обширныхъ,

Principaux symptômes du typhus contagieux des boeufs

1.re Période: Abattement et tristesse de l'animal; Grande sensibilité de la colonne épinière manifestée par le fléchissement du corps, lorsqu'on appuye fortement sur les lombes, tête pendante, oreilles abaissées, pied comme rétrécis en dessus, jambes de devant écartées et celles de derrière rapprochées de celles ci, courbature de la colonne épinière, chaleur et frissons partiels, cornes et oreilles froides; soif ardente, yeux larmoyans, tuméfaction des paupières, écoulement muqueux, épais, abondant, par les narines; constipation

2.e Période: Du 2.e au 5.e jour: Accroissement des symptômes précédens avec quelques rémissions; puis une grande exacerbation, cornes, oreilles alternativement chaudes et froides; Espèce de somnolence; surtout lors des exacerbations, l'animal se couche et se relève fréquemment; Inspirations courtes, tuméfaction des parties latérales de la colonne épinière, quelquefois, continuation de la constipation; mais le plus souvent Diarrhée

3.e Période: Ordinairement vers le 5.e jour: accélération du pouls qui donne 70 à 80 pulsations à la minute; fréquence de la respiration, augmentation de la diarrhée qui devient sanguinolente et très fétide; tuméfaction emphysémateuse, faiblesse intermittente du pouls; extrême prostration. L'animal reste debout jusqu'au dernier moment et ne tombe qu'un instant avant la mort. S'il passe le 6.e jour, il y a de l'espoir et s'il arrive jusqu'au 8.e il guérit ordinairement.

Causes du typhus contagieux.

On attribue le typhus contagieux des boeufs à des fourrages de mauvaise qualité ou fanchis dans des marais, à la boisson d'eaux marécageuses, croupies ou dans lesquelles on a fait rouir le chanvre ou le lin, à un pénible et long travail des boeufs, à un trop grand rassemblement dans des lieux humides ou malsains, mais les véritables causes sont inconnues jusqu'à ce jour et toutes les recherches à cet égard sont stériles. On sait seulement que cette épizootie est transportée du lieu où elle a pris naissance à de grandes distances, qu'elle traverse de vastes contrées en les ravageant presque entièrement, à moins qu'on ne lui oppose une barrière; enfin, il est certain que les émanations qui la produisent s'attachent à un grand

всем не поставляет ей никакого прибыли; наконецъ не подлежитъ сомнѣнію что заразительныя испаренія болѣзни ей начало приспособляютъ къ обитанію-ему множеству различныхъ вещей, подобно гнили, и потому это Заразительное удобно въ своемъ отдаленномъ отъ своего первого источника появленіи.

Лѣченіе.

Ветеринарная медицина весьма мало ушла вперед медицины людей, и хотя мирѣ заразительной часто были замѣчаемы явленія, но весьма еще мало изучены. Лѣченіе которое я употреблялъ съ успѣхомъ въ моей экономіи въ 1848 и совѣтовалъ Ея и сосѣдамъ во время эпидеміи Бѣшенства слѣдующее.

Въ 1-мъ Періодѣ: Въ началѣ: строгая Діэта, употребленіе питательныхъ мягкительныхъ и небольшихъ клистировъ приготовленныхъ въ декоктѣ Льняного семени, мягкихъ и сочныхъ, и въ тоже самое время, Анизетовъ и Хлороформъ внутрь, не много теплой; декоктъ изъ корня Просвирняка, Althea officinalis или Льняного семени и питье изъ вишневой или овсяной, или изъ Ржаной муки съ отрубями захватываемую утренюю, или смотря по времени года, декоктъ изъ Вишневой коры, Грушъ, Вишенъ или изъ сливъ; можно также и Льняное семя и постное масло смѣшать и давать Сульфатъ изъ товарищества f. которые здѣсь употребляютъ и уважаютъ во Франціи въ 1863 году въ окрестностяхъ которая здѣлалась въ провинціи Сологни, да Сологне) а потомъ нѣсколько ухо полезадія, и сохраняющія сдѣланныя изобрѣтенія, Вомори и Вы-Браубаломса давать и питьемъ. Обмываю отвадать хорошенько поражденныя Давать растворъ Хлорнотерпентинной, Superfosfas potassa, въ Вашемъ Желаемомъ Бодѣ, или молодой соли въ не большомъ количествѣ

Въ 2-мъ періодѣ: въ которыхъ болѣзнь совершенно всѣхъ не убываетъ, Давать Вышеуказанное-лекарствующее, Alkali ammoniac, въ малыхъ малое количествѣ, и это продолжать большое время обязательно Вышеуказанныя Вещества въ малыхъ количествѣ, тоже Въ Водѣ или Вашемъ Водѣ, потому что надобно больное время принимать разнообразно.

Въ 3-мъ Періодѣ: Продолжать употребленіе Alkali ammoniac и употреблять Чернильный Орѣхъ, Вербу, Ивы, и Осины, Вѣтвей; но когда надо много Вѣтвей Вербы, Ивы, и Осины, Вѣтвей или ихъ сварить; но когда надо много Вѣтвей Вербы, Ивы, и Осины, Вѣтвей или ихъ сварить; но когда надо много

Distance, qu'elle traverse de vastes contrées, en les ravageant presqu'entièrement, à moins qu'on ne lui oppose une barrière; enfin, il est certain que les émanations qui la produisent, s'attachent à une grande quantité de corps, et de même que la peste, la plupart des maux se font par leur moyen qu'elle est portée dans des lieux très éloignés de son premier foyer.

Traitement.

La médecine vétérinaire est bien moins avancée que la médecine humaine; et quoique le typhus contagieux des bœufs a été fréquemment observé et décrit, le traitement en est encore très peu connu. Celui que j'ai employé avec quelque succès dans mon économie, en 1848, et que j'ai conseillé partout où j'ai rencontré l'épidémie consistait dans les moyens suivants:

Dans la première période: Diète absolue, immédiate suivie; Emploi des lavements mucilagineux, huileux et savonneux, préparés avec la décoction de semences de Lin, l'huile, et le savon, en mêmes temps: Boissons émollientes, acidulées, légèrement chaudes, telles que la décoction de racines d'althea off. ou de Mauve sylvestris ou de semences de Lin, d'orge, d'avoine, de seigle ou même de son, quelquefois acidulées avec le vinaigre, ou bien selon la saison, Décoction de pommes de poires sauvages, de cerises ou de betteraves, auxquelle des patients avec l'huile de Lin, et quelquefois avec des bouillons de viande (qui ont été employés avec succès en dreme), dans l'épidémie qui s'est manifestée dans la Sologne en 1863) aussitôt que la diarrhée s'était déclarée, que les déjections devenaient rapprochées, solides, que les excrétions étaient jetées au dehors avec violence, on obtenait de bons effets d'une solution dans une assez grande quantité de véhicules et à des doses légères de sulphas sodae ou de Superfosfate potassique.

Dans la seconde période, à laquelle la maladie arrive presque insensiblement, on donnait l'alcali ammoniacal, ce qui apportait un grand soulagement, et alors on commençait à employer les excitants, à des doses très modérées pour ne provoquer qu'une excitation douce, légère et graduelle, car il faut se garder de produire de l'irritation

Dans la troisième période on cessait l'usage de l'alcali ammoniacal et on donnait des décoctions amères telles que celles d'Absynthium, d'écorce de saule ou de Ulmus sylvestris, mais alors aussi il faut agir autrement et ne les employer que quand l'irritation est calmée.

Способы предохранительныя.

Имѣю долгомъ представить мои соображенія способовъ предохранительныхъ противъ заразительныя язвы, которыя я могъ замѣтить во время ея здѣсь господства, хотя они и были не безуспѣшны; такъ мало еще познаны способы сего рода болѣзней и запрещенія власти сколько неправильныя, столько же вредныя, часто и пагубныя. Не должно предписывать такого осторожности, которыя превышаютъ силы человѣческія, какъ то: бѣгать, хлопать, и самое и курящую за нездоровый воздухъ почитать; но никогда обнаруживать страхъ и худое обстоятельство, должно предписывать. Когда время позволило, выпускали скотъ, что бы оставался на полѣ, или держать на сухомъ мѣстѣ, на соломѣ, и такъ предохраняли отъ заразы: но иногда, какъ было время правительство установило карантинъ для запрещенія входа чужаго скота, которой можетъ сообщить заразу, особливо во время дождей и теплоты.

Надлежитъ также осторожность не допускать скотину ложу изъ вонючихъ скотскихъ и зарывать падшаго въ землю, что бы не пахло изъ ямы.

Предлагаю еще свои замѣчанія, которыя я могъ примѣтить, что бы скотъ не заразился, и не палъ отъ сего повальнаго, не упадая духомъ, ибо разумѣю, что бы не могъ умножить зародышъ болѣзни и продолжить ее.

Moyens prophylactiques.

Je suis fondé à croire que les moyens prophylactiques suivans sont les meilleurs, parce que malgré l'existence de l'épizootie dans le voisinage, les lieux où ils ont été employés furent la plupart exempts de la contagion. Dès l'apparition de l'épidémie, on éloigna les bestiaux malades, on empêcha toute communication médiate ou immédiate entre les animaux dont l'état de santé était douteux ou malade, et on ne permit même aucune visite des gens qui soignent ou approchent les troupeaux dans des villages voisins, on empêcha aussi que les autres animaux domestiques, même jusqu'aux chiens et aux chats, aux poules d'entrer dans l'étable, qu'on parfuma avec le chlore et qu'on nettoya et on changea ou on lava les auges à l'eau bouillante; quand l'état ou la saison le permettait on faisait coucher les bestiaux en plein air dans des endroits secs et sur la paille, et de cette manière on prévint la contagion; ainsi il faudrait que dans les tems d'épizootie l'autorité fasse établir un cordon pour empêcher les troupeaux étrangers d'apporter les miasmes contagieux surtout aux foires et aux marchés.

Je trouve aussi qu'il y a du danger de dépouiller les cadavres des animaux morts du Typhus, et qu'il faut principalement les faire enterrer profondément pour qu'ils ne soyent pas déterrés par les chiens.

J'ajouterai, que quoiqu'il soit douteux que la viande des animaux malades soit nuisible pour la consommation, il est prudent de s'en abstenir, d'autant plus que cette chair est d'un mauvais goût, fade, donne un bouillon maigre et répugnant.

Овечьи парши. Lusula.

Симптомы. Три или четыре дня до появления сыпи, Lusula, животное ведет себя, как обычно, но через короткое время начинает выделять из носа, потом и из глаз, обильную слизь; затрудняется глотать и дышать, иногда кашляет, через короткое время сыпь появляется на голове, потом на шее, на спине, на ногах, на вымени, на мошонке и на хвосте. Вначале это маленькие красные пятна, которые быстро превращаются в пузырьки, наполненные прозрачной жидкостью. Одни из них лопаются, другие сливаются; пузырьки на продолжении 4-х или 5-ти дней мутнеют и превращаются в струпья, которые на животном, помимо воли, задерживаются 4 или 5 дней; потом они отпадают. Обнажается розовая кожа, которая через 4 или 5 дней, и иногда позже, покрывается новой шерстью. Иногда случается, что вся кожа остается голой. Иногда струпья держатся 6 или 8 дней, иногда больше, а на других местах струпья держатся 2 или 3 дня, иногда больше, а на других местах струпья отпадают через 2 или 3 дня, иногда больше, а на других местах струпья держатся 6 или 8 дней, иногда больше, а на других местах струпья держатся

Лечение. Лечение должно быть трудно и не всегда удается, обращаться обязательно должно врачебно опытный, иначе пользу и убыток, также скучный это В начале предубеждение, что это заболевание смертельно, опасаются, что ранней опухоли, при отсутствии, будет не помогло, время на потерю.

Паралич свиней.

Самая обыкновенная и смертельная болезнь В Хвостовой области: Паралич.

Признаки: За несколько дней до появления болезни, животное начинает худеть, похудеет заметно, появляется жар В полости; потом прибавляется жажда, он задыхается сильно, дрожание В сердечных мышцах, за задней частью тела; животное совершенно парализуется, сопровождается учащенным дыханием, Жвачкою будет, иногда является понос В заключение отвратительный и смертный 3 или 4 дня, редко случается дольше.

Лечение и профилактические средства. Предохранительных средств. В начале всех употребляют: обильное кровопускание, обтирание кожи, обтирают Скипидаром, Нашатырный спирт, Камфорой, которой вносят по одной капле В день, и так до 15 суток и выпускают воздухом — сильно растворенного под общею кожею Жгут, общий дрожжи Шампанский вино, Куска Хлебного и перед дыханием Молочного сахара, Общим Хлебопечением.

la cautérisation se pratique sur les côtés de la poitrine ou les cuisses maigres ou bien aux parties postérieures du corps.

Quoique le traitement de la clavelée est difficile et ne réussisse pas toujours, on est parvenu à guérir le tiers d'un troupeau, quelquefois la moitié et plus, en abreuvant les animaux avec la décoction de farine de seigle, d'orge ou de son, et en les tenant dans une étable chaude, pendant les mauvaises saisons, ne les laissant pas sortir lors des fortes humidités, quand le froid est pénétrant ou vif.

Je ne citerai pas une multitude de pratiques vicieuses employées par quelques paysans dont l'effet quoique non nuisible est totalement nul.

Paralysie des porcs.

La plus ordinaire et la plus meurtrière des épizooties qui ont régné, à diverses époques contre les porcs, dans le canton de Rieux, est la paralysie de ces animaux.

Symptômes: quelques jours avant l'invasion, l'animal est triste et abattu, stupide on observe de la tristesse dans la marche, chaleur à la région des reins, puis difficulté de se tenir sur les pieds de derrière, claudication, puis les deux pieds marchent, enfin il y a paralysie complète, en même temps, défaut d'appétit et amaigrissement; puis diarrhée suivie de grande débilité et mort du 5e au 7e jour, rarement plus vite.

Traitement et cure prophylactique. J'ai vu employer avec succès dans la paralysie des porcs, un mélange de baies de Genièvre, principalement communes de soufre et de camphre, dont on donnait aux animaux malades une cuillerée par jour dans de l'eau de son, et en même temps on pratiquait des frictions sur les reins avec un onguent composé avec une once de graisse, une drachme de cantharides, Cyllia resinaria, et trois drachmes d'huile de térébenthine, Oleum terebinthinae.

Quant aux moyens et aux cures prophylactiques, ils me sont inconnus.

ПОДРОБНАЯ
СТАТИСТИКА
КАЖДОЙ ДЕРЕВНИ
КІЕВСКАГО ОКРУГА
ГОСУДАРСТВЕННЫХЪ
ИМУЩЕСТВЪ,

съ приложеніемъ видомъ всякой деревни
снятыхъ съ натуры, съ изображеніемъ
крестьянскихъ костюмовъ всякого общества.

Зауваження до розділу
"ПОДРОБНАЯ СТАТИСТИКА КАЖДОЙ ДЕРЕВНИ КІЕВСКАГО ОКРУГА ГОСУДАРСТВЕННЫХЪ ИМУЩЕСТВЪ..."

У коментарях ми не даємо детальної характеристики поселень, оскільки українському селу, його історичному розвитку і сучасному стану присвячено ряд праць, зокрема багатотомну "Історію міст і сіл Української РСР", праці Д. Ф. Крисанова (напр., "Сельское расселение: социально-экономический аспект". – Киев, 1988), В.І. Наулка (напр., "Село на нашій Україні: сучасний стан, проблеми, тривоги" // Народна творчість та етнографія. – 1992. – №4. – С. 3-12) та ін.

Зважаючи на велику кількість поселень, що належали до державних володінь, зазначених в альбомі Де ля Фліза, подаємо мінімальні відомості про них. Відзначимо, що незважаючи на несприятливі історичні обставини, що склалися навколо українського села у XX ст., майже всі державні села та хутори Київської округи збереглися дотепер. Вони адміністративно розташовані в межах сучасної Київської та Житомирської (колишні Шершнівське та Слобідське товариства) областей. Значну частину населення колишнього Радомишльського і суміжних повітів торкнулась Чорнобильська катастрофа 1986 р., через що почалося їхнє відселення. В коментарях подано сучасні назви поселень, що їх відвідав Де ля Фліз, та їх адміністративну приналежність.

Нами наведено сучасну кількість населення у селах, обстежених Де ля Фліз ом, за даними Головного управління статистики Київської області. Ці цифри, на 1 січня 1998 р., подано в дужках. Щодо населених пунктів, відселених після аварії на Чорнобильській АЕС, то кількість населення в них подано на 1 січня 1986 р. Наведено також відомості про заснування або першу згадку про поселення, його приналежність перед тим, як воно перейшло до державних володінь, стислі відомості про церкви, зображені Де ля Флізом, зважаючи на те, що більшість їх не збереглася або була знищена.

Для сучасної ідентифікації поселень, зазначених у Де ля Фліза, використано таку літературу: Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / Собрал Л. Похилевич. – Киев, 1864. (Далі: *Похилевич*); Уезды Киевский и Радомышльский. Статистические и исторические заметки о всех населенных местностях в этих уездах с подробными картами их / Собрал Л. Похилевич. – Киев, 1887. (Далі: *Похилевич*, 1887); Історія міст і сіл УРСР. Київська область. – К., 1971. (Далі: ІМС. К. о.); Історія міст і сіл УРСР. Житомирська область. – К., 1972. (Далі: ІМС. Ж. о.); Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р. – К., 1947. (Далі: УРСР. АТП – 1946) (використано для з'ясування змін географічних назв); Киев: Энциклопедический справочник. – К., 1985. (Далі: Киев.); а також карти: Киевская область: Общегеографическая карта. Масштаб 1:200000. – К., 1992; Житомирская область: Общегеографическая карта. Масштаб 1:200000. – К., 1992; Україна: Оглядова мапа. Пояснювальний текст. – К., 1994.

Коментарі до окремих поселень подано посторінково. Дати в коментарях подано за старим стилем.

Валерій Старков

Кіевскской уѣздъ.

Хотовское общество.

Селеніе Хотовъ.
——— Лясники.
——— Пироговъ.
Деревня Старая Вета.
——— Новая Вета литовская.
——— Нижняя лебедь деміевка.
——— Мышаловка.
Селеніе Гапиное.
——— Крюковщина.
Хуторъ Шахрашина.
Предмѣстье звѣринецъ печерскій.
Звѣринецъ Видубицкій.

Селеніе Хотовъ.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 253 и женскаго 277 душъ.

Мѣстоположеніе. Селеніе лежитъ въ 18 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ, расположено частью въ долинѣ а частью подъ взгорью; отъ г. Вашлькова 17 верстъ.

Классификація земли. Въ цѣломъ обществѣ считается земли удобной 10,230 д. 10 с., а неудобной 1976 д. 85 с.

Горы. Одна гора вышиною около 7 саж.

Воды. Рѣчка Хотовская течетъ отъ запада на сѣверо-востокъ и впадаетъ въ Р. Пироговку.

Озера. Болота. Степь } нѣтъ.

Лѣса. Къ обществу причислено лѣса 5015 д. 670 с. Вокругъ селенія находится молодой лѣсъ въ разныхъ пространствахъ, преимущественно дубовая поросль и малое количество березъ, осинъ, липъ, грабинъ, лозы и лещины.

Почва земли Глинистая и песчаная посредственно плодородная.

Почва лѣса. Глинистая и песчаная.

Подпочва земли и лѣса. тоже.

Произведеніе земли Крестьяне высѣваютъ посредственно Ржи, Пшеницы, Ячмень, Овесъ, Просо и Гречихи.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды, по большой части картофелемъ, немного капустою, свеклою, горохомъ, и отчасти Морковью, Кукурузою, Лукомъ и канопляю.

Домашнія животныя. Ужителей считается скота: Воловъ 141, Коровъ 168, Лошадей 6, Овецъ 101, Свиней 70, Козъ нисколько. Изъ домашнихъ птицъ разводится крестьянками гуси, утки и куры.

Рыбы Раки, Пьявки. нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 70. Изъ нихъ до 30 старыхъ, половина просторны, чисты и опрятны. Трубы плетенныя.

Одежда и Обувь. Въ многихъ крестьянъ, достаточны, но есть нѣкоторыя бѣдно одѣты. Они носятъ сапоги а во время полевыхъ работъ употребляютъ постолы.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, Пиво и водку крестьяне употребляютъ довольно, а пьяницъ мало.

Примѣчаніе.

Около селенія находится древные валы длиною 6 верст.

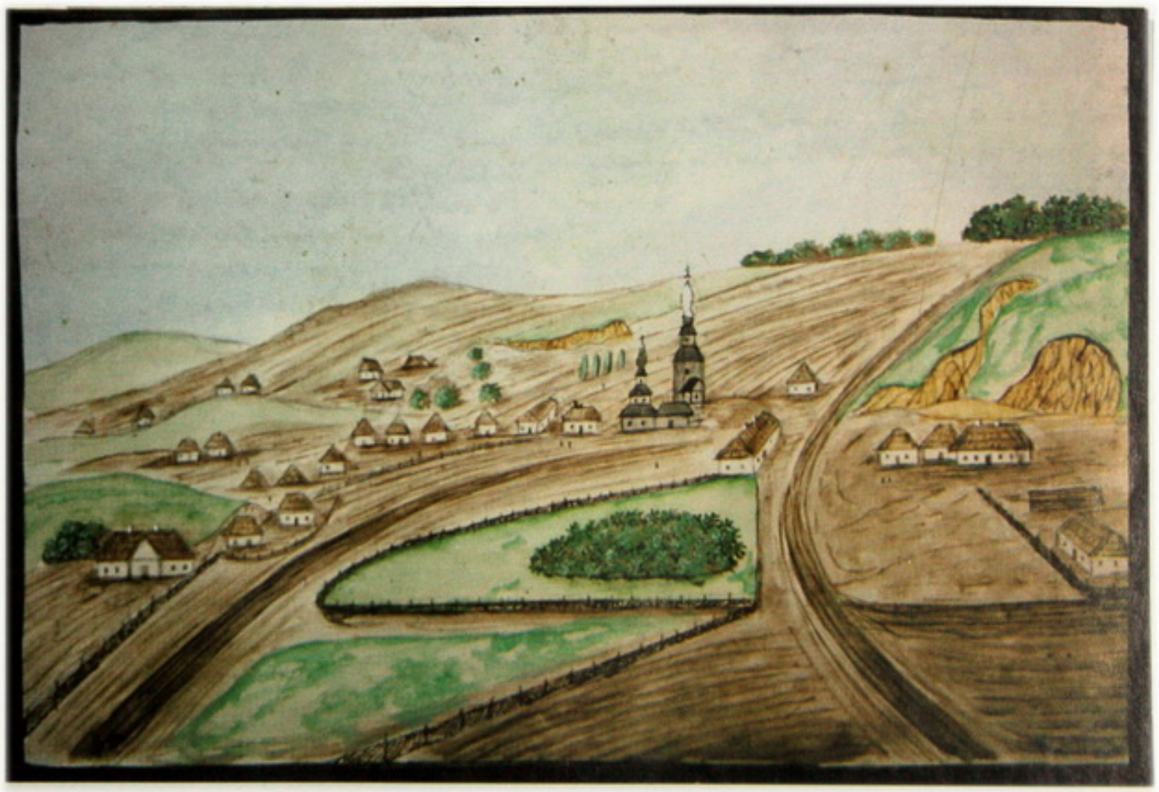

С. Хотовъ.

Нині – с. Хотів Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (4893). У XVIII ст. належало Києво-Печерській лаврі. Після секуляризації церковних земель наприкінці XVIII ст. Хотів став державним селом. Дерев'яну парафіяльну Царекостянтинівську церкву було збудовано 1776 р.

Селеніе Пироговъ.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 143 и женскаго 156. душъ.

Мѣсто положеніе. (Селеніе лежитъ въ) отстоитъ отъ г. Кіева, на югъ, въ 9 верстахъ. отъ Днѣпра расположено частью на равнинѣ частью и частью на горахъ.

Горы. Ближайшая горя Вышинова около 15 саженей.

Воды. Ближній потокъ теченіе отъ запада на востокъ и впадаетъ въ село. въ р. Калиновку, которая течетъ отъ востока на югъ и впадаетъ въ р. Днѣпръ, на ней есть плотина и мельница.

Озера. одно озеро длинное около 40 и шириною въ 8 саженей, разливающееся близъ.

Болото. Одно небольшое длинное и широкое около 250 саженей.

Степь. нѣтъ.

Лѣса. находятся лѣсъ длиною около 300 а шириною до 600 саженей состоитъ изъ дуба, сосны, ольхи, осины, липъ, вязовъ, клена и граба.

Почва земли. Глинистая и песчаная, ... Крестьянъ довольна достаточно.

Почва лѣса. на удобныя желанія.

Подлѣсья.

Произведенія земли. Крестьяне обыкновенно сѣваютъ рожь, овесъ, гречиху, ленъ, горохъ, коноплю, просо, гарбузы и проч. Изъ вышеназванныхъ хлѣбовъ родятся.

Огородные овощи. Крестьяне имѣютъ огороды по большей части картофелемъ, а не много капустою свекломъ, морковью, огурцами, тыквою, и небольшое, количество кукурузою и табакомъ.

Фруктовыя деревья. Яблони, груши, вишни, сливы, и волоскіе орѣхи.

Домашнія животныя. У крестьянъ считается скота: рогатаго 80, лошадей 90, овецъ 103, свиней 110, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами довольно гусей, утокъ и куръ.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водятся довольно волковъ, мало лисицъ и зайцевъ.

Виды рыбы и появленіе. Въ р. Калиновкѣ: лини, щуки, плотва и раки, а весною плотв.

Жилища. Изъ всѣхъ изъ нихъ считаются 33. изъ нихъ до 10 старыхъ, они не большой частью тесны для числа жителей по числу членовъ и опрятны.

Одежда и обувь. Въ жилищахъ достаточны, но есть в нѣкоторыхъ бѣдно состоятельныхъ. Крестьяне носятъ сапоги и во время полевыхъ работъ употребляютъ постолы кожаные.

Корм. Достаточный.

Качество воды и питія. Вода хорошая. Крестьяне употребляютъ довольно водки, а пивомъ мало.

С. Пироговъ.

Нині – с-ще Пирогів на південній околиці Києва, адміністративно належить до Московського р-ну міста. Наприкінці XVIII ст., до часу входження монастирських володінь до державних маєтностей, селище належало Києво-Печерській лаврі. Кам'яну Воздвиженську парафіяльну церкву збудовано 1826 р. титулярним радником Григорієм Зуєвичем на місці старої дерев'яної.

Хотовское общество

Селеніе Лесники.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 166, а женскаго 182. душъ

Мѣсто положеніе. Селеніе лежитъ въ 13 верстахъ отъ Г. Кіева на юго-западъ, рассыпано между горами.

Горы. Нѣсколько горъ вышиною отъ 3 до 20 саженей

Воды. Рѣка Безодня течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ Р. Стугну.

Озера. Нѣтъ

Болота. Одно болото длиною около 6 а шириною до 3 верстъ.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса. Около селенія находится лѣсъ длиною около 6 а шириною до 3 верстъ, состоящій изъ дуба, березы, осины, липъ, вязовъ, ольхи, лозъ, вербъ и мало сосенъ.

Почва земли. Покрывающаяся глинистая а другая часть песчаная, не плодородная а для крестьянъ земли не достаточно.

Почва лѣса. На суходолѣ песчаная и глинистая и мѣстами сырая.

Подпочва земли и лѣса. Глинистая и песчаная.

Произведенія земли. Крестьяне обсѣваютъ мало пшеницы, ржи, овса, гречихи, ячменя и проч.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ не много капустою, сѣклами, огурцами, тыквами, лукомъ и каноплями.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: воловъ 140, коровъ 60, лошадей 8, овецъ 40, козъ 20, свиней 60, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы. Раки, пьявки. Рыбы и пьявокъ весьма мало а раковъ совсѣмъ нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 40, изъ нихъ до 10 старыхъ; половина же просторны, чистоты, непрятны. Трубы плетеныя, по большей части тѣсны для чистотителей и крестьяне не имѣютъ дровъ для строенія.

Хотовское общество. С. Лесники.

Одежда и обувь. Достаточны. Крестьяне носятъ сапоги и во время полевыхъ работъ употребляютъ постолы.

Кормъ. Недостаточны, потому что крестьяне имѣютъ мало земли, нѣкоторые обѣднѣли по причинѣ подежа скота.

Качество водъ и питія. Вода хорошая, водки крестьяне употребляютъ довольно но пьяницъ мало.

С. Лѣсники.

Нині – с. Лісники Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (1356). Вперше згадується в Києво-Печерському Патерику. До входження монастирських маєтків до державної казни наприкінці XVIII ст. Лісники належали Видубицькому монастирю. Дерев'яну парафіяльну Преображенську церкву було збудовано 1859 р. державним коштом на місті дерев'яної, збудованої на сто років раніше, яку і зобразив Де ля Фліз.

Деревня старая Вета.

Число крестьянъ	Мужескаго пола 42 а женскаго 42 душъ.
Мѣсто положеніе	Деревня лежитъ въ 10 верстахъ отъ г. Кіева, на югъ, расположена на равномъ мѣстѣ.
Горы. Озера. Болота. Лѣсъ. Почва земли. Почва лѣса. Почва лѣса и земли. Произведеніе земли. Огородныя овощи	Такъ какъ въ новой Ветѣ.
Домашнія животныя.	у жителей считается скота: Воловъ 30, коровъ 7, лошадей 4, овецъ 30, свиней 20. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами довольно гусей, утокъ и курей.
Дикія животныя. Рыбы раки и пьявки	такъ какъ въ новой Ветѣ.
Жилища.	Всѣхъ ихъ считается 10. Изъ нихъ 6 старыхъ. Всѣ тѣсны, нечисты неопрятны, по причинѣ что затопляются разливомъ Р. Днѣпра.
Одежда и обувь	такъ какъ въ новой Ветѣ.

Рыбы раки и пьявки	такъ какъ въ новой Ветѣ.

(Примѣчаніе).

Рѣка Днѣпра во время великихъ водъ эти обѣ деревни часто заливаетъ а въ 1820 и 1845 году отъ таковаго надводненія, жители столь претерпели что должны были оставить всѣ свои избы, и вмѣсто ихъ строить курени на возвышенныхъ мѣстахъ, перегоняя туда и скотъ свой. Въ 1845 году вода снесла хлѣбъ сѣно, и нисколько дворовъ; залила овецъ 10, козъ 15, телятъ 3 и все ихъ имущество. Потери было болѣе чѣмъ на 400 рублей сереб. чрезъ то многіе обѣднѣли.

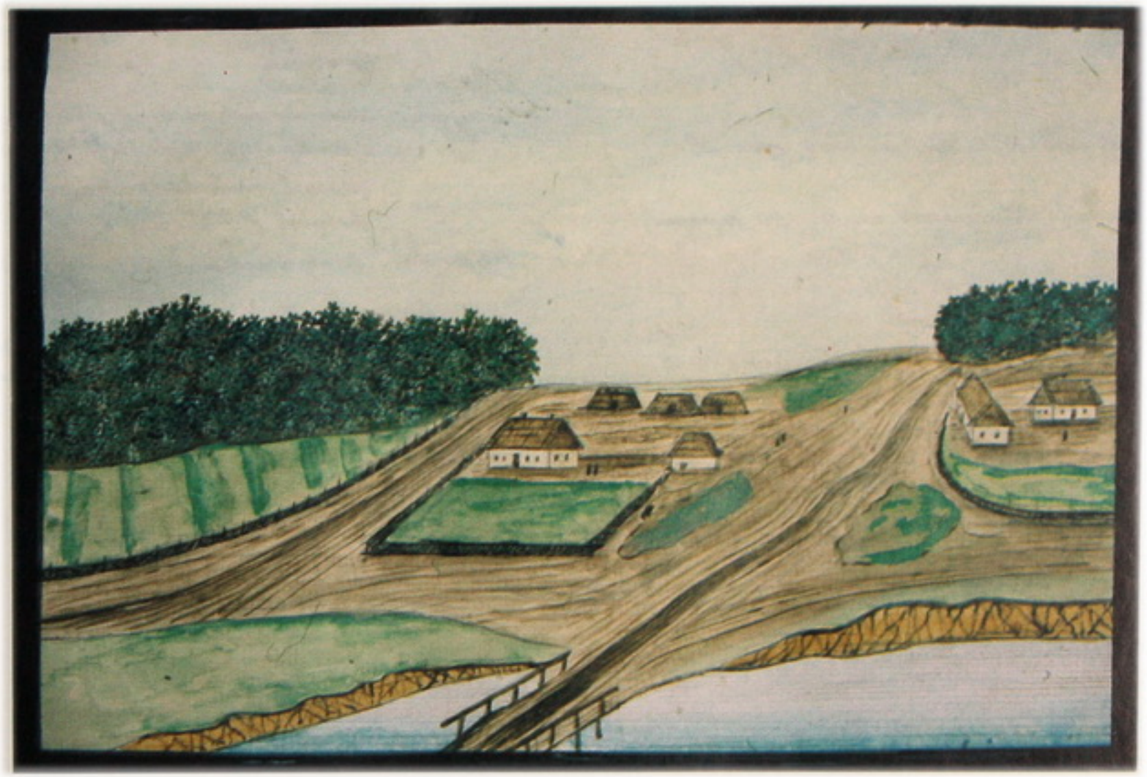

Д. Старая Вета.

Нині – у складі с-ща Чапаєвка на південній околиці Києва (Московський р-н). Де ля Фліз припустився неточності, описуючи поселення Хотівського товариства. В переліку він відзначив села "Старая Вета" та ''Новая Вета", хоча на своїй карті навів відповідні їм поселення під назвами "Вета Литовская" і "Вета Новая'', які розташовані між Пироговом та Лісниками, причому ідентифікував їх на одній відстані від Києва – в 10 верстах на південь. Л. Похилевич зазначав там лише "Вету Литовскую" (*Похилевич*. – С. 32), що підтверджується картами Київської губ., виданими пізніше.

Деревня новая Вета Литовская.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 62 и женскаго 67 душъ.

Мѣсто положенія. Деревня лежитъ въ 10 верстахъ отъ г. Кіева на югъ при р. Днѣпрѣ.

Горы. Одна гора называемая Глинищина вышиною около 50 саженей.

Воды. Р. Днѣпръ и рѣчка Вета.

Озера. Одно озеро длиною около 100 а шириною до 10 саженей.

Болота. Одно болото длиною около верстве а шириною до 2.

Степь. нѣтъ.

Лѣса. Простирается два лѣса: одинъ на сѣверъ длиною а шириною около верстве, состоящіе изъ дуба, бересты, лещины, липъ, лозъ, ольхи и вербъ; другой на югъ длиною около 10 а шириною до 5 верстъ, преимущественно дубовой породы.

Почва земли. частью сѣрая а частью глинистая и песчаная.

Почва лѣса. на суходолѣ песчаная а мѣстами сѣрая.

Подпочва. песчаная

Земли и лѣса.

Произведеніе земли. Крестьяне засѣваютъ мало ржи, овса, ячменя и проса, по причинѣ что земля не плодородная а еще болѣе по малому количеству оной.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ, мало капустою, фасолею, канаплею, льномъ, и отчасти кукурузою и тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: воловъ 80, коровъ 20, овецъ 51, свиней 29. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянкою гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится мало волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы, раки и пьявки. Въ р. Днѣпрѣ: осетры, лещи, сурики, сельди, щуки, окуни, плотва, сомы; большіе раки, много пьявокъ. Въ р. Вѣтахъ щуки, караси, лины, плотва, раки и пьявки.

Жилища. Всѣхъ считается 22. изъ нихъ до 4 старыхъ, они по большей части тѣсные для жилья жителей, нечистые и неопрятные, по причинѣ часто временнаго разлива р. Днѣпра.

Одежда и обувь. Во многихъ не достаточно. Всѣ крестьяне носятъ сапоги а во время полевыхъ работъ употребляютъ постолы, но есть бѣдные по причинѣ неурожаевъ, падежа скота и разливомъ р. Днѣпра

Кормъ. неизобильный въ многихъ.

Качество водъ и питья. Вода днѣпровская хорошая. Водки крестьяне употребляютъ умѣренно, а пьяницъ мало.

Д. Новая Вета Литовская.

Нині – у складі с-ща Чапаєвка на південній околиці Києва. Включено до міської смуги в середині XX ст. Тоді парафіяни Нової Віти Литовської належали до церкви у Пирогові.

Деревня Жвинловка.

Число крестьян. Мужского пола 63 а женского 105 душ

Место положение. Деревня лежит 46 верстах отъ г. Кіева на югъ, на берегу Днепра имеетъ свою церковь Двунадесятыхъ Праздниковъ, общее кладбище, монастырскую Китайскую пустынь принадлежащіе до Кіевской Лавры.

Горы. не имѣетъ.

Воды. Р. Днепръ и поток Чоколовъ которой течетъ отъ запада навстрѣчу и впадаетъ въ Р. Днепръ.

Верси. считаютъ ширины около 10 а длины до 60 сотенъ.

Болотистость. нѣтъ

Лѣса. Онаго есть 1/4 части всего пространства, состоитъ изъ сосновыхъ дубовыхъ ахъ то есть Кленовыхъ, Грабовыхъ, Липовыхъ, Ясеневыхъ и Вербовыхъ.

Почва земли. Глинистая и чернозем наи.

Почва лѣса и земли. на сухихъ глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне сѣютъ много Ржи, Яч.. и Гречихи

Огородничество. Крестьяне имѣютъ по большой части Картофелемъ

Овощи. и малой части Капустою, а отчасти Кукурузою и Тыквою.

Рыбы. Нѣтъ ихъ въ Р. Днепрѣ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 20. Изъ нихъ 6 старыхъ, всѣ тѣсны, нечисты и мало опрятны; не кромѣ Крестьянъ находится 10 Евреевъ хорошо построенныхъ которые хорошо живутъ Волнопроживающіе.

Одежда и обувь. достаточны. въ нихъ, но есть нѣкоторые бѣдно одѣты.

Корчмъ. не имѣется.

Качество воды и пития. Вода ключевая хорошая. Водки крестьяне употребляютъ умѣренно, пива мало, а Медовухи нѣтъ.

Примѣчаніе.

Въ семъ селеніи находится Китаевская монастырь построенный на холмѣ имѣетъ лѣсами, а около Р. Днѣпра онъ существуетъ отъ 1546 года, а пребываютъ въ немъ Монахи.

Д. Мышаловка.

Місцевість з такою назвою згадується в документах першої половини XVII ст. З 1618 р. вона належала Києво-Печерській лаврі, де вже з XVII ст. існувало с. Мишоловка (Киев. – С. 410). Нині розташована в межах Московського р-ну Києва.

Хотовское общество. Д. нижняя Либедь Демiевка.

Деревня нижняя Либедь Демiевка.

Число крестьянъ.	Мужескаго пола 17 а Женскаго 17 душъ.
Мѣсто положенiе.	Деревня лежитъ въ 3 верст. отъ Г. Кiева, на югъ, противъ крѣпости на озерѣ.
Горы.	нѣтъ.
Воды.	Потокъ течетъ отъ сѣвера на востокъ и впадаетъ въ р. Днѣпръ, на немъ есть плотина.
Озера. Болота. степь. Лѣса.	нѣтъ
Огородныя Овощи.	Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ, немного капустою, свеклами и огурцами.
Жилища	У крестьянъ всѣхъ ихъ считается 10, изъ нихъ 5 старыхъ въ тѣсные и нечистые.
Одежда и обувь.	Достаточные.
Кормъ	Достаточный
Качество водъ и питiя	Вода хорошая, водки крестьяне мало употребляютъ и пьяницъ нѣтъ.

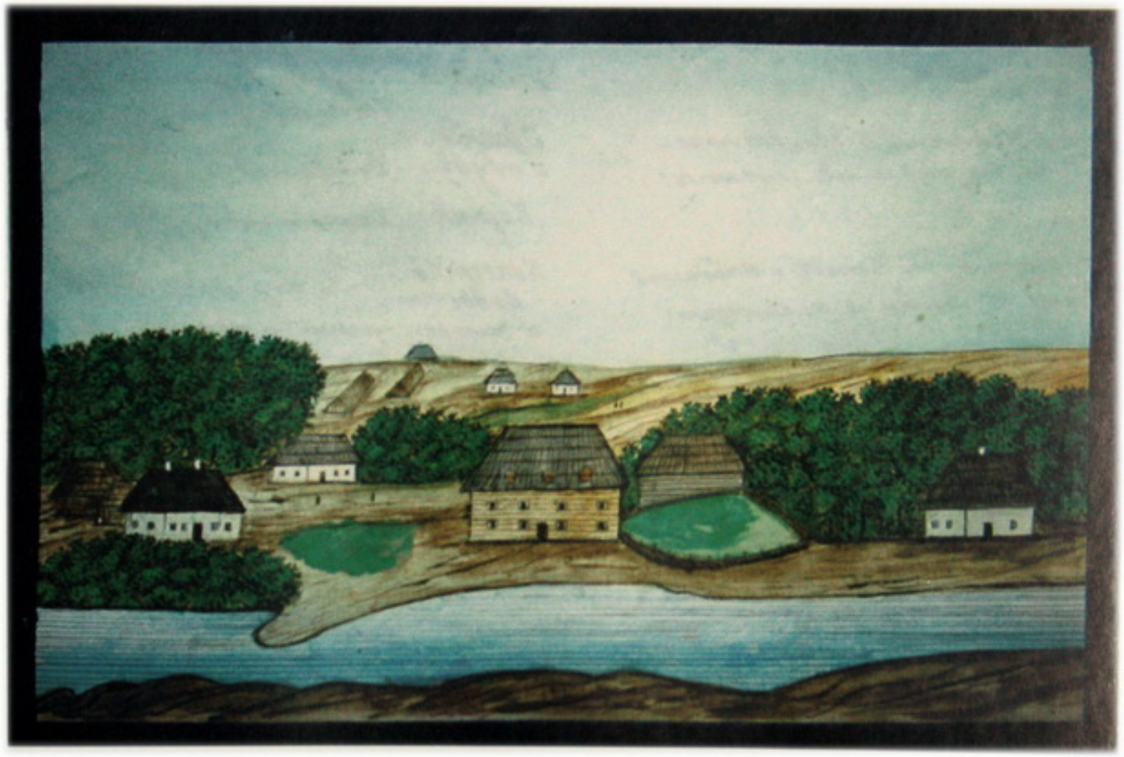

Д. Нижняя Либедь Деміевка.

Очевидно, йдеться про с. Деміївка, яке у зв'язку з промисловим розвитком Києва у другій половині XIX ст. інтенсивно заселялось і 1918 р. було приєднано до Києва. Нині знаходиться у межах Московського р-ну. Воскресенську церкву було збудовано у 1882 р.

Селеніе Гатное.

Число крестьянъ. Мужеского пола 307 а женскаго 319 душъ

Мѣсто положеніе. Селеніе лежитъ въ 13 верстахъ отъ Г. Кіева на юго-западъ, расположено частью на равномъ мѣстѣ а частью на взгорьи

Горъ. Одинъ холмъ.

Водъ. Рѣка Бородокъ течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ Р. Сахравщину, на ней есть плотина съ мельницею.

Озера. нѣтъ.

Болота. Одно болото длиною около полтары версты и широкою отъ 20 до 30 саженъ.

Степь нѣтъ.

Лѣса. Лѣсъ длиною и шириною около 1½ версты, состоитъ изъ дуба, березы, ольхи, лещины и вербъ.

Почва земли. Частью сѣрая а частью черноземъ и песчаная, посредственно плодородная.

Почва лѣса. На суходолѣ сѣрая и песчаная.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная и глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ посредственно: рожь, ячмень, пшеницу, овесъ, проса и гречихи.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части, картофелемъ, капустою, свеклами, огурцами и отчасти кукурузою, тыквою, фасолею, марковаго и лукомъ

Домашнія животныя. У жителей считается скота: воловъ 170, коровъ 51 овецъ 202, лошадей 15, свиней 149; изъ домашнихъ птицъ розводятся крестьянками гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, мало лисицъ и зайцевъ.

Рыбы раки и пѣявки. Нѣтъ

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 46; изъ нихъ до 16 старыхъ, почти всѣ чисты, и опрятны. Трубы плетенныя.

Одежда и обувь. Достаточны.

Кормъ. Достаточный.

Качество воды и питья. Вода хорошая, водки крестьяне употребляютъ умѣренно а пьяницъ мало.

С. Гапное.

Нині – с. Гатне Києво-Святошинского р-ну Київської обл. (3037). Перші писемні згадки про нього належать до XV ст. Гатне належало до монастирських володінь, переведене до державних маєтностей під час секуляризації наприкінці XVIII ст. Дерев'яну парафіяльну Покровську церкву було збудовано на місці давнішньої 1780 р. і перебудовано 1851 р. за рахунок казни.

Хотовское общество.

Селеніе Крюковщина.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 209 а женскаго 217 душъ.

Мѣстоположеніе. Селеніе лежитъ въ 15 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ, расположено частью на равномъ мѣстѣ а частью на взгорью.

Горы. Одинъ холмъ вышиною около 6 саженей.

Воды. Рѣка сѣверка то самая которая въ х. Шакравщинѣ.

Озера. нѣтъ.

Степь. Около 4 верстъ кругомъ.

Лѣсъ. нѣтъ.

Почва земли. Глинистая, песчаная и мало чернозем.

Подпочва земли. Глинистая и песчаная.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ, капустою свеклами, лукомъ, огурцами, макомъ, рѣдкой, и отчасти коноплею, кукурузою и тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 120, коровъ 30, овецъ 150, лошадей 8; свиней 105; изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Много волковъ, мало лисицъ и зайцевъ.

Рыбы раки и пьявки. нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 60. Изъ нихъ до 31 старыхъ, Всѣ по большей части тѣсны для числа жителей а 4 просторныхъ, вообще чисты и опрятны.

Хотовское общество. С. Крюковщина.

Одежда и обувь. Достаточные, но нѣкоторые крестьяне бѣдно одѣты, они носятъ сопаги, а во время полевыхъ работъ они употребляютъ постолы.

Кормъ. Вообще достаточный, но есть бѣдные по причинѣ падежа скота.

Качество водъ и питія. Вода хорошая, водки крестьяне употребляютъ мало, а пьяницъ нѣтъ.

Примѣчаніе.

Отъ 1839 года, каждое лѣто, стоитъ по квартирѣ отъ 24 іюня до 24 августа, кантонисты изъ 2-й бригады, Кіевской баталіона военныхъ кантонистовъ.

С. Крюковшина.

Нині – с. Крюківщина Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (3198). Перші згадки про Крюківщину відносяться до XVII ст. Наприкінці XVIII ст., до переходу монастирських володінь у державне підпорядкування, село належало Київському Михайлівському монастирю. Дерев'яну парафіяльну Воздвиженську церкву було збудовано 1792 р. на місці раніше існуючої, у 1808 р. її перебудували коштом парафіян, а у 1852 р. – за рахунок казни.

Хуторъ Шахравщина.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 65 а женскаго 76. душъ

Мѣсто положеніе. Хуторъ лежитъ въ 12 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ, расположенъ на равномъ мѣстѣ.

Горы. нѣтъ.

Воды. Рѣка Сиверка течетъ отъ сѣвера на югъ и впадаетъ въ р. Днѣпръ. на ней есть плотина съ мельницею.

Озера. Нѣтъ.

Болота. Одно болото длиною около версты и шириною до 10 саженъ.

Степь. Лѣса. } нѣтъ.

Почва земли. сѣрая и песчаная, посредственно плодородная.

Подпочва земли. песчаная и глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ довольно Рожи, гречихи, овса, ячменя и пшеницы нѣтъ.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды, по большей части картофелемъ капустою, свеклами, огурцами, макомъ, лукомъ, канаплею, льномъ, и отчасти кукурузою и тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 40, коровъ 15 Лошадей 4, овецъ 101, свиней 40; изъ домашнихъ птицъ, разводятся крестьянками гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ сосѣднихъ водится довольно волковъ и зайцевъ.

Рыбы Раки и пьяки. Лины, Плотва, мелкіе, и мало пьявокъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 14. Изъ нихъ до 4 старыхъ; всѣ чистые и опрятные, трубы плетеныя.

Хотовское общество. Хуторъ Шахравщина.

Одежда и обувь. Достаточны, но есть нѣсколько крестьянъ бѣдно одѣты, и бѣдны, по причинѣ падежа скота.

Кормъ. Вообще достаточный.

Качество водъ и питія. Вода хорошая; водки крестьяне употребляютъ мало а пьяницъ нѣтъ

Хуторъ Шахравщина.

Вже в середині XIX ст. хут. Шахравщина, заснований вихідцем з Молдови Давидом на початку XVIII ст., вважався частиною с. Крюківщина, хоча ще в середині XX ст. адміністративно виділявся в окрему одиницю (УРСР. АТП–1946. – С. 274).

Хотовское общество.

Предмѣстье звѣринецъ Печерскій.

Число крестьянъ	Мужескаго пола 75 а женскаго 89 душъ
Мѣстоположеніе	Деревня лежитъ около г. Кіева, на югъ подъ крѣпостью.
Воды	нѣтъ, кромѣ колодезей.
Почва и подпочва земли	Глинистая и [illegible].
Огородныя овощи	Крестьяне засѣваютъ огороды по большей частью картофелемъ, капустою, [illegible], лукомъ, огурцами, фасолею, [illegible], льномъ, [illegible], и отчасти кукурузою и [illegible] [illegible] фруктовыя деревья какъ то: яблони, груши, вишни, [illegible] и волоскіе орѣхи.
Жилища	Всѣхъ у крестьянъ считается 8 изъ нихъ 4 старыхъ. Они тѣсны, не чисты и не [illegible].
Одежда и обувь	Достаточны, крестьяне носятъ сапоги.
Кормъ	Достаточны
Качество водъ и питья	Вода холодезная хорошая. Крестьяне мало употребляютъ воды и мало пьяницъ.

Предмистье Звринецъ Печерскій.

Історична місцевість, що належить до сучасного Печерського р-ну Києва. На малюнку Де ля Фліза зображено панораму Києво-Печерської лаври з півдня, яка охоплює й Успенський собор, зруйнований під час Другої світової війни.

Готовское общество.

Звѣринецъ Видубицкій.

Число крестьянъ.	Мужескаго пола 20 а женскаго 26 душъ.
Мѣсто положеніе.	Деревня лежитъ въ 3 верстахъ отъ г. Кіева, на югъ, расположена на берегу Р. Днѣпра.
Воды	Р. Днѣпръ, а потокъ которой тянетъ отъ юга на сѣверъ. на немъ есть плотина съ мельницею.
Почва и подпочва земли.	Глинистая и песчаная.
Произведеніе земли.	Крестьяне высѣваютъ мало ржи, овса и гречихи.
Огородныя овощи.	Крестьяне засѣваютъ огороды такъ какъ въ звѣринцѣ печерскомъ и имѣютъ тѣ самыя фруктовыя деревья.
Домашнія животныя.	У нихъ считается скота: Воловъ 12, Коровъ 6, Свиней 20 а изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками гуси, утки и куры.
Жилища.	Всѣхъ считается 12; изъ нихъ до 6 старыхъ, всѣ тѣсны, опрятны и чисты.
Одежда и обувь.	достаточны.
Кормъ.	достаточный.
Качество воды и питья.	Вода хорошая, водки крестьяне употребляютъ умѣренно и пиво не много, пьяницъ мало.

Звѣринецъ Видубицкій.

Нині – історична місцевість у Печерському р-ні міста Києва в Наводницькій долині, де розташований Центральний республіканський ботанічний сад НАН України. Після навали Батия 1240 р. тут існувало невелике селище, що належало Видубицькому монастирю, яке стало державним після секуляризації монастирських земель наприкінці XVIII ст. На малюнку Де ля Фліза зображено Видубецький монастир.

Гвоздовское общество.

Селеніе Гвоздовъ.
——— Рославичи.
——— Ходосова.
——— Кренити.

Селеніе Гвоздовъ

Гвоздовское общество. С. Гвоздовъ.

Число крестьянъ. Мужского пола 422 а женского 473 душъ

Мѣсто положеніе. Селеніе лежитъ въ 25 верстахъ отъ Г. Кіева на югъ, расположено частью на самомъ яру а частью на взгорью.

Классификація земли. Въ целомъ обществѣ считается земли удобной 3535 десят. 41 с., а не удобной 746 д. 25 с.

Горы. Гарастихъ возвышенностей имѣется много, иныя вышиною до 200 саж. а прочія до 10

Воды. Рѣчка Рословка течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ рѣчку Король которая впадаетъ въ Р. Днѣпръ, находится два плотины съ мельницами

Озера. нѣтъ

Болота. одно болото около рѣчки Рословки длиною 20 а шириною отъ 5 до 15 саженей.

Степь. нѣтъ.

Лѣса. Къ обществу причислено Лѣса 5015 дес. 67 д., и сверхъ того, между прочимъ, находится кустарника длиною около 150 и шириною отъ 10 до 15 саженей, состоящій изъ Лѣщинъ, Грабинъ и берцъ.

Почва земли. по преимуществу, глинистая и песчаная, мѣстами черноземная.

Подпочва земли и лѣса. Глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ довольно Ржи и гречихи, мало пшеницы, овса и ячменя.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды, по большей части, картофелемъ капустою, свеклою, огурцами и отчасти фасолью, кукурузою и тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 138, коровъ 97, лошадей 20, овецъ 106, свиней 50. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами утки, гуси, и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лишь мышцъ и зайцевъ.

Рыбы, рѣки, пьявки. Плотва, карсеи; раковъ и пьявокъ нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 170; изъ нихъ до 15 старыхъ въ которыхъ опасно жить. Они по большей части тѣсны для числа жителей; вообще чисты и опрятны. Трубы плетенныя.

Одежда и обувь. Достаточны. Крестьянъ носятъ сапоги и во время полевыхъ работъ употребляютъ лапти плетенные изъ коры.

Кормъ. Достаточный

Качество водъ и питія. Вода хорошая, Водки и пиво крестьяне употребляютъ довольно а пьянствъ мало.

С. Гвоздовъ.

Нині – с. Гвоздів Васильківського р-ну Київської обл. (461). Вперше в історичних документах Гвоздів згадується 1415 р. До входження у державні володіння Гвоздів належав Києво-Пустинному Микільському монастирю. Дерев'яну парафіяльну церкву Різдва Богородиці збудовано у 1790 р., на місці раніше існуючої; у 1850 р. поновлено за рахунок казни.

Селение Рославичи.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 422 а женскаго 473 душъ.

Мѣсто положеніе. Селение лежитъ въ 25 верстахъ отъ г. Кіева на югъ, располо-жено частью въ оврагахъ а частью на бугрѣ.

Горы. Значительныхъ горъ 10, высотою отъ 15 до 20 саженей.

Воды. Три рѣчки носятъ названіе какъ: 1-я Великовка составляющая изъ трехъ источниковъ, течетъ изъ Лѣса отъ сѣвера на востокъ и впадаетъ въ рѣчку Ходосовъ за 6 верстъ. 2-я Людинка течетъ тотъ изъ Лѣса отъ сѣвера на востокъ и впадаетъ въ ту самую рѣчку. 3-я Хвилѣевка течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ рѣчку Стугну.

Озера. Одно озеро круглое шириною около 15 саженей.

Болота. Одно оборотъ саженъ около 30 а шириною неизмѣнно отъ 5 до 30 саженей.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса. На сѣверъ селенія находятся куртинныя лѣсныя около 2 версты, а шириною около 500 сажен. состоящія изъ дубовыхъ породъ, березы, ольшины и грабовыя.

Почва земли. Черноземъ частью глинистый и песчаный частью торфя-нистый, средне плодородная.

Почва лѣса. На суходолахъ глинистая и глинистый.

Подпочва земли и лѣса. Глинистая на сажень и песчаная.

Произведенія земли. Крестьяне обыкновенно засѣваютъ озимою рожь, пшеницу, ячмень, овесъ и просо.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части, Картофелемъ, капустою, свеклами и отчасти луками,

Домашнія тѣлятами, ягнятами, Фасолью и халабою.

Животныя. Учтенныя считаетъ скота: Волов 15 ½, Коров 121, Лошадей 16, овецъ 356, свиней 59. Изъ домашнихъ птицъ: утокъ, куръ и индѣекъ.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, мало лисицъ и зайцевъ.

Рыбы рѣки и поймки. Нѣтъ кромѣ пескарей.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 140. изъ нихъ у старобытъ одно отно-сительно лучше; вообще чистые и опрятные. Крестьяне не могутъ ихъ поправить или на новое строить, потому что не достаетъ въ Лѣсу.

Одежда и обувь. Вообще достаточные, но есть 5 семействъ Крестьянъ совсѣмъ обез-лѣвшихъ потерпѣвшихъ падежа скота. Они носятъ сермяги а во время полевыхъ работъ постолы.

Корма Достаточные.

Качество водъ и питія Вода хорошая. Новые Крестьяне употребляютъ говорятъ а есть нѣкоторые ключи.

Примѣчаніе.

На самой бывшей горѣ находятся древнія крѣпости, а по разсказамъ старинныхъ она построена царемъ татарскимъ, и тамъ держали плѣнныхъ.

С. Рославичи.

Нині – с. Рославичі Васильківського р-ну Київської обл. (340). До 1787 р. село належало київському Софійському монастирю, після чого відійшло до державних володінь внаслідок секуляризації монастирських земель. Парафіяльну Преображенську церкву, яку зображено на малюнку Де ля Фліза, збудовано у 1721 р. священиком Василем Куцевичем; 1859 р. внаслідок ветхості її було розібрано. На місці старої церкви 1860 р. на цегляному підмурку було збудовано нову дерев'яну церкву, яку освятили 30 липня того ж року.

Гвоздовское общество.

Селеніе Ходосова.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 301 а женскаго 329 душъ.

Число положеніе. Селеніе лежитъ въ 15 верстахъ отъ Г. Кіева на югъ, расположено на горѣ.

Горы. Нѣсколько горъ вышиною около 20 саженей.

Воды. Рѣчка Гавриловка течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ рѣку Вети, на ней устроены 4 плотины и 4 мельницы.

Озера. Два озера шириною около 300 саженей а длиною около верстви.

Болота. Нѣсколько болотъ длинныхъ около 3 верст. а шириною около 1 версты.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса. Находится два куска пустарники около селенія пространствомъ длиною и шириною около 5 верст. состоитъ изъ дуба березы, ольхи, лозы, дикой груши, яблони и вербы.

Почва земли. Глинистая, песчаная, не плодородная.

Почва лѣса. Глинистая и песчаная.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная.

Произведенія земли. Крестьяне высѣваютъ по малой части ржи, пшеницы и гречихи.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды, по большей части картофелемъ, капустою, каноплею, огурцами и отчасти кукурузою и тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: воловъ 103, коровъ 31, лошадей 12, овецъ 31, свиней 49. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами куры.

Гвоздовское общество. С. Ходосова.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ находится мало волковъ, лисицъ, дикихъ козъ, довольно зайцевъ.

Рыбы раки и пьявки. Плотва, окуни и караси въ небольшемъ количествѣ а довольно раковъ и пьявокъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 76. изъ нихъ до 10 старыхъ. Онѣ по большей части тѣсны для числа жителей, но чисты и опрятны. Трубы плетенныя.

Одежда и обувь. Достаточны. Крестьяне носятъ сапоги а во время полевыхъ работъ употребляютъ лапти.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питія. Вода хорошая. Водки крестьяне мало употребляютъ и нѣтъ пьяницъ.

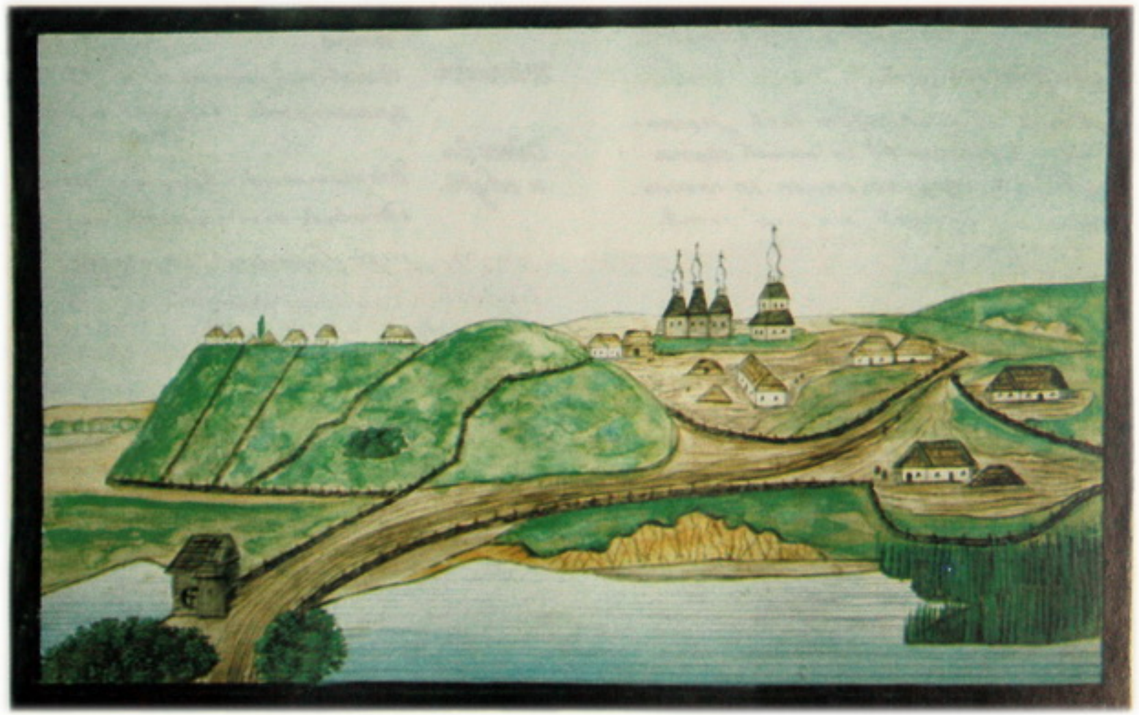

С. Ходосова.

Очевидно, йдеться про сучасне с. Ходосівка Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (1535). За переказами село засновано печерським ігуменом Феодосієм в XI ст. До входження монастирських володінь до казни наприкінці XVIII ст. Ходосівка належала київському Флорівському жіночому монастирю. Дерев'яну парафіяльну Параскевську церкву було збудовано 1773 р.

Селеніе Кренича.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 111 а женскаго 116 душъ.

Мѣстоположеніе. Селеніе лежитъ въ 25 верстахъ отъ г. Кіева, на югъ, расположено частью между горами, а частью въ самомъ оврагѣ.

Горы. Двѣ горы: одно вышиною около 50 а другая около 10 саженъ.

Воды. Рѣчка Понурка течетъ отъ юга на сѣверъ; на ней есть плотина съ мельницею.

Озера. Болота. Степь. } нѣтъ.

Лѣса. Около селенія между горами и пахатными полями находится: Сакуски кустарные, одинъ длиною около 1½ верстве, а шириною около 300, а другой длиною около 400 и шириною до 80 саженей, состоятъ изъ дубовыхъ порослей, березы, гнѣздины и [illegible].

Почва земли. По преимуществу черноземная, а мѣстами глинистая, плодородная.

Почва лѣса. На суходолѣ черноземная.

Подпочва земли и лѣса. Глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ довольно ржи, и овса, малоячменя а пшеницы нѣтъ.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большой части, картофелемъ, капустою, свеклами, лукомъ, огурцами, фасолею, макомъ, льномъ, каноплею и отчасти кукурузою и тыквою.

Садовые фрукты. Имѣютъ фруктовыя деревья какъ то: груши, яблони, сливы, вишни, и дикія груши.

Домашнія животныя. Учителя считаются скота: воловъ 40, коровъ 20, лошадей 4, овецъ 81, свиней 59. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится мало волковъ, много зайцевъ, а лесныхъ нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 33. Изъ нихъ до 6 старыхъ, вообще просторные, чистые и опрятные. Трубы и лѣстницы.

Одежда и обувь. Достаточные вообще, но есть нѣсколько крестьянъ бѣдно одѣтыхъ; они носятъ сапоги а во время полевыхъ работъ употребляютъ постолы.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питія. Вода хорошая, водку и пиво крестьяне употребляютъ умѣренно, а пьяницъ мало.

С. Креничи.

Нині – с. Креничі Обухівського р-ну Київської обл. (78). Село згадується в історичних документах XVI ст. До входження монастирських володінь до державних маєтностей наприкінці XVIII ст. Креничі належали київському Флорівському жіночому монастирю. Дерев'яну парафіяльну Покровську церкву збудовано 1761 р. ігуменею Богословського дівочого монастиря Ксанфією Протанською, у 1850 р. церкву відремонтовано державним коштом і прибудовано нову дзвіницю.

Посиляне
Хотовскаго и Гвоздовскаго обществъ.

КАРТА
части Кіевской Губерніи
съ показаніемъ на оной
Кіевскаго округа
Государственныхъ
имуществъ и
сельскихъ обществъ

Дмитровское общество.

Селеніе Великіе Дмитровичи.
Деревня Спарые Безрадичи.
Селеніе Малые Дмитровичи.
_____ Новые Безрадичи.
Хуторъ Козынь.
Селеніе Подгорцы.
Деревня Козаковъ.

Селеніе Великіе Дмитровичи.

Число крестьянъ, мужскаго пола 581 и женскаго 536 душъ.
Сборщиковъ ——— 36 ——— 30.
Мѣсто положеніе. селеніе лежитъ въ 35 верстахъ отъ г. Кіева на югъ, расположено частью въ оврагѣ между горами и частью на буграхъ.
Классификація земель. 331 десятина составляетъ удобную землю 744 десятины, а неудобной 1735 д. 27 саж.
Горы значительныхъ горъ нѣтъ: низкихъ насчитъ:
1-я крутая, вышиною около 26 саженъ.
2-я тоже ——— 46 ———
3-я низкая ——— 10 ———
Водоемъ. Рѣка Тетеревъ течетъ отъ запада на югъ и впадаетъ въ рѣку Унаву, на ней съ давнихъ временъ мельница, но въ настоящее, по 1845 году, время сносена.
Озера нѣтъ.
Болота. одно сѣнное шириною около 3 верстъ длиною до 4 верст.
Степь. нѣтъ.
Лѣса. къ обществу принадлежитъ лѣса 423 десятинъ 1100 саж. находятся около села кустарникомъ простирающемся самое около 125 и шириною до 60 саженъ, состоящіе изъ ольхи, граба, и терновника.
Почва земли. черноземная съ глинистою примѣсью глины, очень плодородная.
Подпочва земли. скала и плитняки глинистые и песчаные.
Произведеніе земли. крестьяне высѣваютъ большею частію рожь, пшеницу, овесъ, просо, картофель и гречу.
Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части капустою, картофелемъ, свекломъ, луковъ, чесноку, Фасолью, и отчасти кукурузою и тыквою &c.
Садовые фрукты. имѣютъ фруктовыя деревья какъ то: яблони, вишни и сливы.

Достопримѣчательности. С. Великія Дмитровичи.

Домашніе животныя. умѣющій считать скота: воловъ 140, коровъ 110 лошадей 20, молодыхъ 37, свиней 79, козъ 10; изъ домашнихъ птицъ разводятся куры, утки и гуси.
Дикія животныя. водятся въ лѣсахъ: зайцы, лисицы и ежи.
Рѣдкія растенія. нѣтъ.
Жилища. домовъ изъ считаются 127, изъ нихъ до 30 старыхъ, но большая часть изъ нихъ для лѣта, зимовать, по чистотѣ и опрятны. Крестьяне изъ не спѣшатъ изъ починить, или построить на новое, по причинѣ недостатка въ лѣсѣ. Нужды никакой.
Одежда и обувь. изъ имѣютъ достаточно, но крестьяне ихъ бѣдно одѣты. Изъ нихъ носятъ сапоги а во время полевыхъ работъ употребляютъ холщевые чулки.
Корма. довольно достаточные.
Качество воды и питія. вода хорошая; водки крестьяне умѣренно употребляютъ а квасу въ большомъ количествѣ.

Примѣчаніе.
На горѣ Замокъ, находятся древніе укрѣпленія.

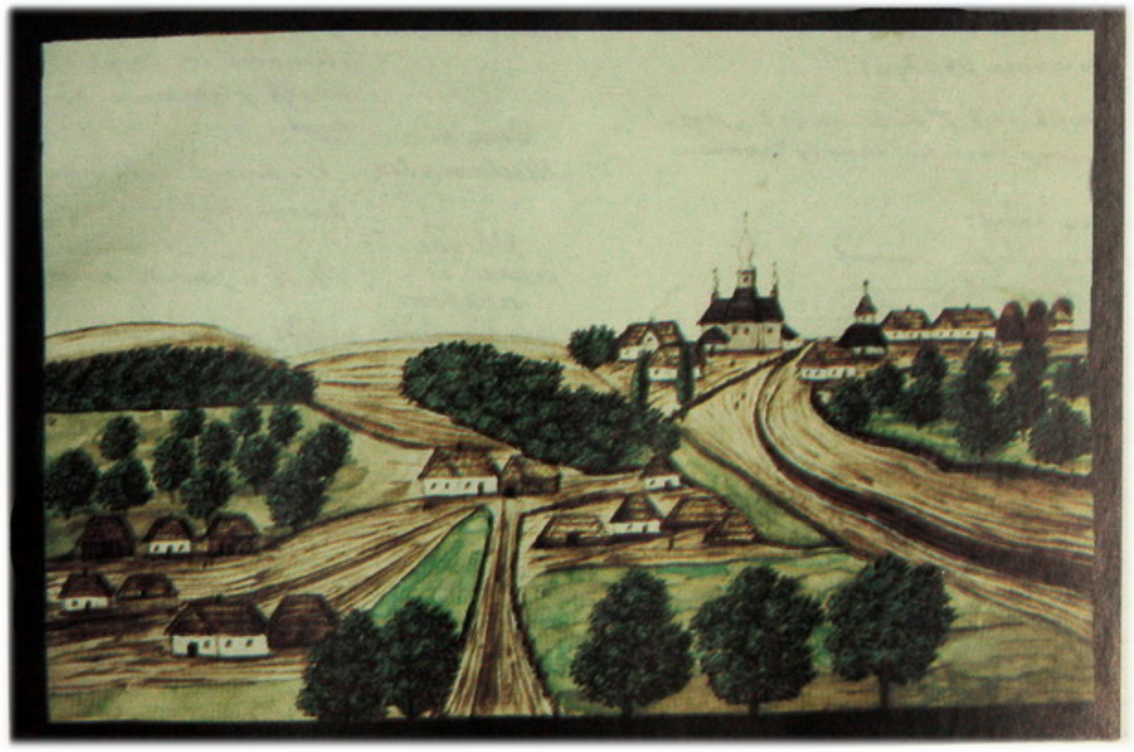

С. Великіе Дмитровичи.

Нині – с. Великі Дмитровичі Обухівського р-ну Київської обл. (844). За переказами, село засновано задовго до Хмельниччини. До входження монастирських володінь до казни в кінці XVIII ст. Великі Дмитровичі належали київському Флорівському жіночому монастирю. Дерев'яну парафіяльну церкву Іоанна Хрестителя збудовано 1763 р.

Деревня старые Безрадичи.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 375 а женскаго 393 душъ

Мѣстоположеніе. Деревня лежитъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева, нагорѣ, расположена частью въ оврагѣ, а частью спускомъ Карпаши и на горахъ.

Горы. Замковая гора 6 названій горъ:
1го Городокъ высочайшаго около 10 саженъ.
2го Замковой — — — — — 6 —
3го Обыкная гора — — — — — 7 —
4го Изрезанная — — — — — 3 —
5го Шандора — — — — — 6 —
6го Острица — — — — — 6 —

Воды. Рѣка Карпаша о которой было сказано при описаніи деревни Безрадичи.

Озера. Озеръ о которыхъ было сказано при описаніи деревни Безрадичи.

Болота. Нѣтъ.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса. Находится лѣсъ въ трехъ мѣстахъ названія онаго:
1го Острица лѣсъ около 60 саж. Ширины около 20 саженъ.
2го Калиновой — 60 — — 25 —
3го Грушевица — 100 — — 60
Они состоятъ: 1го и 2го изъ дубняка, граба, липъ, кленъ, берестъ, дубъ, и небольшой березы. 3го изъ дуба, дубняка, и сосны.

Почва и подпочва земли и лѣса. Такъ какъ сказано при описаніи деревни Безрадичи.

Произведенія земли. Хлѣбопашество: пшеницы, ржи, ячменя, овса, гречихи, проса; техническихъ же нѣтъ.

Огородныя, овощныя и садовые фрукты. Крестьяне занимаютъ огородничествомъ, но не большой частью, картофелемъ, капустою, свекломъ, лукомъ, чеснокомъ фасолью, тыквою, и не сажаютъ кукурузу и только нѣкоторые фруктовыя деревья какъ то: грушки и сливы.

Домашніе животные. У жителей считается скота: Волов 168, коровъ 61, телятъ 10, Овецъ 197, свиней 104. Изъ домашнихъ птицъ разводятся преимущественно куры, утки, и гуси.

Дикіе животные. Изъ дикихъ водится много волковъ, много лисицъ, диковъ коз, и зайцевъ.

Рыбы рѣки и прудовъ. Рыбы и раковъ нѣтъ и очень плохонькой

Земледѣліе. Всѣхъ ихъ считается 70, изъ нихъ до 25 хозяевъ, половина пашутъ, а другая часть не имѣетъ ни чего ни орудія. Трудно достаточныхъ.

Одежда и обувь. Вообще достаточно. Крестьяне до 60 лѣтъ носятъ, по прежнему старому обычаю. они носятъ сапоги а во время полевыхъ работъ постолы употребляютъ

Корм. Достаточный.

Жилище. Двора хорошія, Крестьяне вообще довольно зажиточны, но бываютъ и плохіе

Воды и пища. —

Примѣчаніе.

На горѣ Замковой былъ въ древнія времена замокъ окруженный валами, и рвами. находится высокая и очень крутая гора называемая Острица.

На горѣ Острица есть древній рисунокъ и сказано что бывшая могила называемая Васюкова. Изъ сего горы течетъ рѣчка Карпаша, а въ 1789 году былъ смотръ и рогатка гдѣ стоялъ хорунжій потому что была граница между Малою Россіею и Польшею.

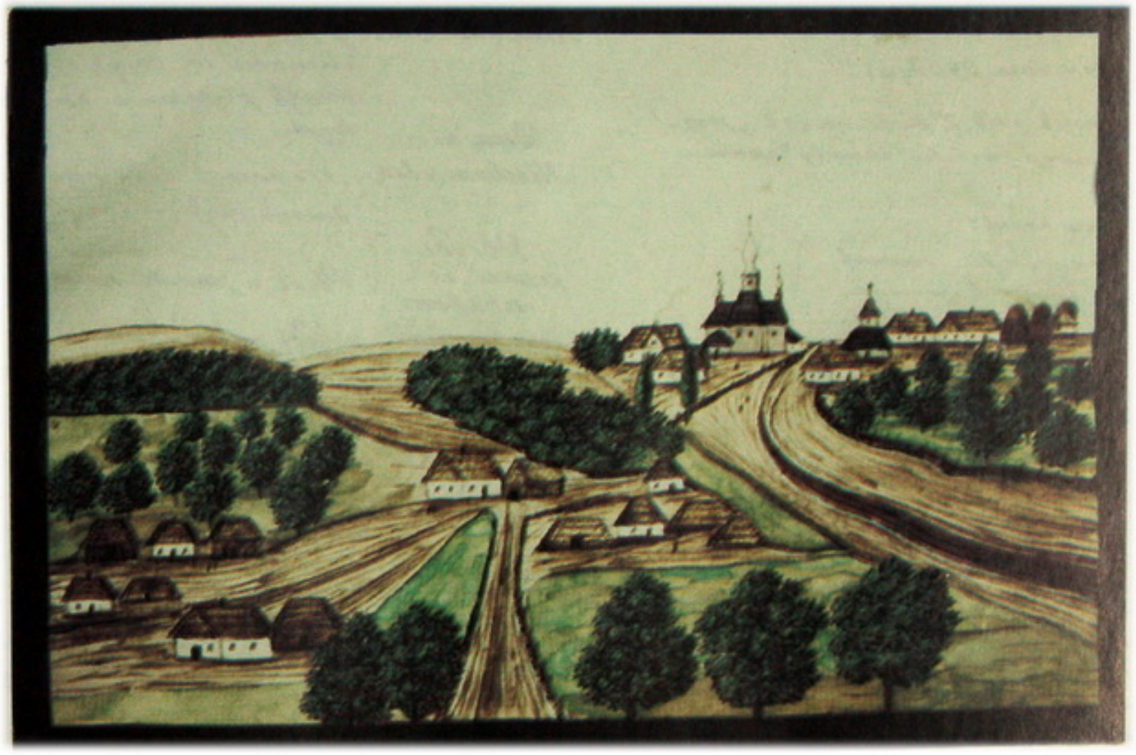

Д. Старые Безрадичи.

Нині – с. Старі Безрадичі Обухівського р-ну Київської обл. (566). До конфіскації монастирських земель на користь держави наприкінці XVIII ст. парафіяни села були приписані до церкви у Нових Безрадичах.

Селеніе малые Дмитровичи.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 220 а женскаго 243 душъ.

Мѣсто положеніе. Селеніе лежитъ въ 35 верстахъ отъ Г. Кіева на югъ, расположено частью между горами и въ оврагахъ

Воды. Потокъ Тиханъ течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ р. Стугну.

Степь. Находится степь длиною и шириною въ пространствомъ верстве.

Лѣса. Находятся кустарники пространствомъ около 100 саженъ, состоящіе изъ дубовыхъ порослей, Лѣщинъ, березы и вербы.

Почва земли. Сѣрая и глинистая мало плодородная.

Подпочва земли. Глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ довольно Ржи, Пшеницы, ячменя, Овса, Проса, Гречихи и гороху.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ по большей части огороды картофелемъ, капустою, Свеклою, и отчасти кукурузою, фасолею, Лукомъ, чеснокомъ и тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 139, коровъ 21, лошадей 30, овецъ 97, свиней 104. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками Гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водятся много волковъ а мало лисицъ и зайцевъ.

Рыбы, ряки, пьявки. Нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 47. Изъ нихъ до 8 старыхъ, по большей части, тѣсные, нечистые и неопрятные. Трубы плетенныя

Одежда и обувь. Довольно достаточные. Крестьяне носятъ сапоги а во время полевыхъ работъ употребляютъ постолы и лапти.

Кормъ. Достаточный въ многихъ, но есть 20 душъ крестьянъ бѣдные, по причинѣ падежа скота.

Качество водъ и питія. Вода хорошая. Водки крестьяне умѣренно употребляютъ а пьяницъ мало.

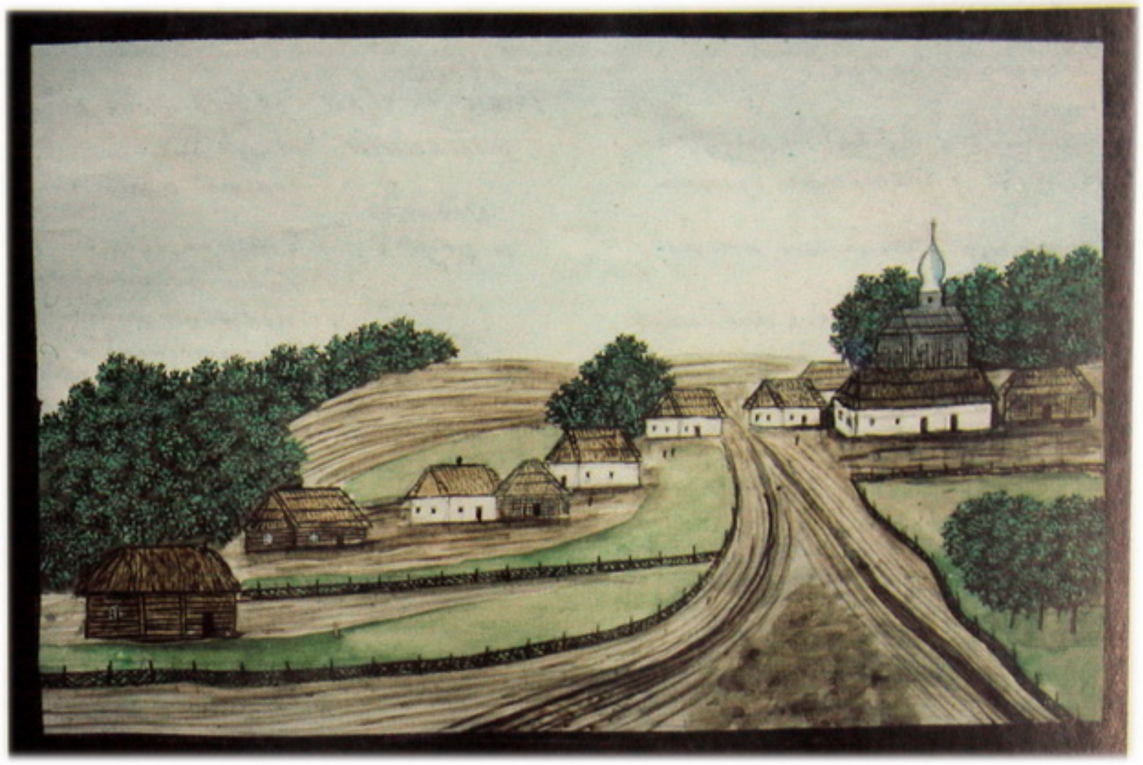

С. Малые Дмитровичи.

Нині – с. Малі Дмитровичі Обухівського р-ну Київської обл. (117). За переказами, село засновано задовго до Хмельниччини. До входження монастирських володінь до казни наприкінці XVIII ст. Малі Дмитровичи належали київському Флорівському монастирю. Дерев'яну парафіяльну Микільську церкву було збудовано 1768 р. ігуменею Флорівського монастиря Феодорою Смаржевською.

Селеніе новые Безрадичи.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 164, а женскаго 186 душъ.

Мѣстоположеніе. Селеніе лежитъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева, на югъ, расположено частью въ оврагамъ а частью на бугорьи и на горѣ.

Горы. Одна гора называемая Стрелица вышиною около 10 саженъ.

Воды. Рѣка Стугна, течетъ отъ юга на востокъ и впадаетъ въ р. Днѣпръ

Озера. нѣтъ.

Болота. Одно болото длиною около 100 а шириною до 200 саженъ.

Степь. нѣтъ.

Лѣса. Находится кустарники пространствомъ длиною, около 4 верстъ, а шириною до 100 саженъ, состоящіе изъ Лѣщинъ, Липъ, Вербъ и дикихъ грушъ.

Почва земли. Сѣрая и глинистая не плодородная.

Подпочва земли. Глинистая

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ довольно Ржи, и гречихи, а пшеницы, овса, ячменя и проса мало, по причинѣ что не достатокъ земли.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды, по большей части картофелемъ, капустою, а не много свеклою кукурузою, фасолею, лукомъ, коноплями и тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 30, коровъ 29, лошадей 6, овецъ 20, свиней 39. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками гуси, утки и куры.

Дикія животныя Въ лѣсахъ водится много волковъ мало лисицъ и зайцевъ.

Рыбы Раки, Пѣявки. Рыбъ и раковъ нѣтъ а пѣявокъ мало.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 45. Изъ нихъ до 8 старыхъ, по большей части чисты и опрятны.

Одежда и обувь. Довольно достаточны, но нѣкоторыя крестьяне бѣдно одѣты. Они носятъ сапоги, но во время полевыхъ работъ употребляютъ постолы и лапти.

Кормъ. Достаточный кромѣ въ 15 семействъ бѣдныхъ по причинѣ падежа скота.

Качество водъ и питія. Вода хорошая, водки крестьяне довольно употребляютъ и пьяницъ очень мало.

Примѣчаніе

Находится около селенія 4 могилы, изъ которыхъ двѣ большія. Говорятъ старо жилыя что они были насыпаны черезъ татаровъ.

С. Новые Безрадичи.

Нині – с. Нові Безрадичі Обухівського р-ну Київської обл. (360). За переказами, село більш давнє, ніж Старі Безрадичі. До конфіскації монастирських земель на користь держави (кінець XVIII ст.) Нові Безрадичі належали Києво-Печерській лаврі. Парафіяльну дерев'яну церкву збудовано 1727 р. і відремонтовано у 1850 р.

Димитровское сельское общество.

Хуторъ Козинъ.

Число крестьянъ. Мужского пола 161 а женского 132 душъ.

Мѣстоположеніе. Хуторъ лежитъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева, на лѣво бокахъ, отъ р. Днѣпра 2 версты.

Горы. нѣтъ.

Воды Рѣчка Козинъ течетъ отъ сѣвера на югъ и впадаетъ въ рѣку Извекшу. Сія рѣка впадаетъ въ рѣку Королевщину, а сія въ р. Сенаровъ которой впадаетъ въ Р. Днѣпръ.

Озера. Болота стель нѣтъ.

Лѣса. Есть лѣсъ длиною около 40 а шириною до 5 верстахъ, состоящій преимущественно изъ сосновыхъ деревъ но имѣется также и дубъ. Лѣсъ принадлежитъ частію хуторянамъ.

Почва земли. Песчаная не плодородная.

Почва лѣса и подготовка земли подъ лѣсъ. Песчаная, считается сухая.

Произведеніе земли. нѣтъ земли пахатной, потому что вездѣ песчаная.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по мѣрѣ своей части, картофелемъ, фасолью и капустою.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 46, коровъ 46, лошадей 6, овецъ 103, свиней 30. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами— гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ и зайцевъ и не много бѣлокъ изъ.

Рыба раки и пѣвги. находятся въ рѣкахъ Козинъ въ не большомъ количествѣ: Щуки, Линѣи, раки и пѣвги.

Одежда. Изъ нихъ считается 95. Изъ нихъ до 25 старыхъ тѣмныя, но не чистыя, и не опрятныя.

Корма. Изъ не имѣютъ достаточныхъ.

Одежда и обувь. Не имѣютъ достаточныя, изъ крестьянъ все которые одѣты овчины по причинѣ бѣдности скота. Изъ носятъ сапоги а во время полевыхъ работъ употребляютъ поршни. Въ праздникахъ женщины и дѣвки носятъ сапоги изъ желтой юфти.

Качество воды и пищи. Вода хорошая. Водою крестьяне умѣренно употребляютъ а пищи изъ весьма мало.

Хуторъ Козынъ.

Нині – с. м. т. Козин Обухівського р-ну Київської обл. (3500). Перші писемні згадки про Козин належать до XI ст. До 1787 р. Козин – як хутір – належав Києво-Печерській лаврі, після чого відійшов до державних володінь. У середині XIX ст. Козин відігравав важливу роль на шляху з Києва до Трипілля. Тоді ж парафіяни хутора були приписані до церкви в Нових Безрадичах.

Дмитровская область.

Село Посёгорье.

Число крестьян. обоего пола 611 а Женского вдвое.

Место положение. Село лежит в 80 верстах от Киева на юго-восток, расположено частью под горами, частью в оврагах.

Горы. Преимущественно горы возвышенностью от 7 до 10 саженъ.

Воды. Есть два речки коих названия: 1) Катушанка, она течет от востока на запад. 2) Лотачовка течет от запада на восток, они обе впадают в р. Опушку.

Озера. нет.

Болота. Одно небольшое вышено около 3 а шириною до 2 верстъ.

Степь. нет.

Лес. находится три леса, названия коих 1) Обгорох. длиною около версты, шириною простирающ. от 300 до 500 саженей, состоит по большей части из Сосенъ, и небольшого количества дубовъ, буковъ и ясеней. 2) Осиновъ Бошка простиранствомъ 125 сажен. 3) Кутова Кремница простиранствомъ около 150 сажен. оба состоят из осинъ, черешенъ и диких грушекъ.

Почва земли. Глинистая и сырая, местами сухая и сыпая.

Почва лугов. подтопка. Черноземная и песчаная, местами и сырая.

Лугов изделие. Глинистая.

Произведение земли. Крестьяне высеваютъ по большей части Рожь и ячмень, немного пшеницы и гречихи.

Огородныя овощи. Крестьяне занимаются огородомъ по большей части картофелемъ, капустою, свеклами, огурцами, фасолью, и отчасти небольшою кукурузою мало посадка ею и кормятъ собакъ.

Дмитровская область С. Посёгорье.

Домашние Животные. У жителей считается скота: волов 279, коров. 103, телятъ 30, овецъ 197, свиней 289, кур домашних птицъ разводятся крестьянами гуси, утки и куры.

Дикие Животные. В лесах водится довольно волковъ, немного диких кошекъ и диких овецъ, мало диких зайцевъ.

Рыбы Раки и Лягушки. Рыбъ и раковъ нет и лягушекъ мало.

Жилища. всех их считается 95. изб лежат до 25 саженъ по большей части тесовые для числа жителей мало чисты и опрятны. Трубъ нет топятся по-черному.

Одежда и обувь. В одежде достаточны по климатическим обстоятельствам. Крестьяне носят сапоги а во время полевых работ постолы. Женщины во время праздника носят сапоги шелковой покраски.

Корм. Достаточный.

Качество воды и пития. Вода хорошая, колодцы крестьянами устроены, употребляют умеренно, а привозят весьма мало.

С. Подгорцы.

Нині – с. Підгірці Обухівського р-ну Київської обл. (415). До конфіскації монастирських земель наприкінці XVIII ст. на користь держави село належало київському Флорівському жіночому монастирю. Засноване на високих пагорбах, воно пізніше було перенесено до підніжжя, і саме тому, мабуть, і дістало свою назву. Підгірці згадуються в історичних документах середини XVI ст. Дерев'яну парафіяльну Михайлівську церкву збудовано 1742 р.

Дмитровское общество.

Деревня Козаковъ.

Число крестьянъ. Соединено съ С. Великими Дмитровичами.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 35 верстахъ отъ г. Кіева, на логу, въ мѣстѣ

Горы.
Воды.
Озера.
Болота.
Степь.
Лѣса.
Почва земли.
Подпочва земли.
Произведенія земли огородныя овощи.

Такъ какъ эта деревня совмѣстная съ Великими Дмитровичами, то уже объ нихъ сказано при описаніи ихъ послѣдняго алемія.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: рогатаго 20, коровъ 3, лошадей 2, овецъ 10, свиней 11. Изъ домашнихъ птицъ куры.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 12, изъ нихъ до 4 старыхъ весьма тѣсны для числа жителей, мало чистыя и опрятныя.

Одежда и обувь. Довольно достаточныя, но нѣкоторыя бѣдно одѣты.

Хлѣбъ. Довольно достаточный.

Качество воды и питія. Такъ какъ въ Великихъ Дмитровичахъ.

Д. Козаковъ.

Нині, можливо, у складі с. Великі Дмитровичі. Козацький хутір біля Дмитровичів засновано, за переказами, ще за часів Хмельниччини загоном козаків на чолі з Великим Дмитром. Найімовірніше, козацький хутір був у складі с. Дмитровичі ще за відвідин їх Де ля Флізом, на карті якого хутір Козаків показано окремо на південь від Великих Дмитровичів, хоча на докладній карті Київського повіту Шуберта, наведеній Л. Похилевичем, він відсутній.

Трипольское общество.

Мѣстечко Триполье.
Деревня Деревяная.
——— Шербанпева.
——— Злодпевка.

Мястечко Триполье.

Число крестьян. Мужескаго пола 972, а женскаго 1111 душ.

Место положение. (мястечко Триполье) лежит в 8 30 верстах отъ г. Кіева на юго востокъ, на берегу Р. Днепра; расположено частію на горахъ, а частію на равнинѣ.

Классификація.

Земля. Въ удѣлѣ общества считается удобной земли 5623 дес. 93 С., а неудобной 1706 д. 80 с.

Горы. Значительныя горы, изъ: названія имѣютъ: стѣнка и Яковлевъ, они около 10 саженей вышиною.

Воды. Крутыя Р. Днепра текущія отъ сѣвера на востокъ, состав. два рукава: 1го Стугна текущая отъ юга на востокъ, сія она впадаетъ въ Р. Днепръ: первая при деревнѣ Заборовкѣ, а вторая при мястечкѣ Триполье.

Озера. Отъ весенняго разлива Р. Днепра образовавшіяся и послѣдствіи оныя остающіяся, на которыхъ осуда получаетъ количество простирающееся до 20 вдалеченіи отъ 100 саженъ до 2 десятинъ.

Болота. замѣчательныхъ изъ нихъ: 1го урочищемъ Казачьемъ, а 2го Козарка, длиною до 3хъ верстъ а шириною отъ 100 до 1000 саженъ

Степь.

Лѣса. въ обществу принадлежащихъ лѣсовъ по причитающемуся количеству до 2,819 десятинъ и состоятъ тѣ, которыя называются полѣзными, находящіяся въ разстояніи отъ 3хъ до 6ти верстъ, состоятъ изъ дубоваго порослей, также сосны и сѣрозы. Осины, липы, ольхи, вязовъ, и дикихъ грушъ.

Почва земли. по преимущественному чернозема и глины мѣстами каменистая

Почва лѣса. Песчаная и каменистая.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная и каменистая.

Произведенія земли. По свойству почвы земли способна къ произведенію всякихъ растеній. Крестьяне по преимуществу сѣютъ ржи и пшеницу; картофель, ячмень, овесъ и просо. Въ огородахъ: свекла.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ, капустою, свеклою, огурцами, конопляно и отчасти кукурузою, фасолью, и тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается стада: свиней 100, коровъ 30, лошадей 15, овецъ 200, козъ 20, Свиней 150; изъ домашнихъ птицъ разводятся: крестьянскіе куры, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водятся: волки, дикія свиньи, лисицы, куры, и зайцы.

Рыбы, раки и пявки. Въ Р. Днепрѣ: Осетры, Лещи, Судаки, Щуки, окуни, плотва, и раки; въ Р. Стугнѣ: Плотва, Окуни, Щуки, Карасы, Пявки, а въ небольшихъ полноводныхъ рѣкахъ и пявки.

Жилища. Всего въ обществѣ считается 288, изъ нихъ до 100 старыхъ, а остальныя вновь, плохія, неустроенныя, недостроенныя; почти почти половина частію жилищъ застроенныхъ недавнихъ, затѣмъ ставятся разливомъ Р. Днепра.

Одежда и обувь. Довольно, достаточно, одѣваются сносно, но во время полевыхъ работъ, крестьяне употребляютъ полотняное и плетеное изъ кожи.

Корма. Достаточный

Качества воды и питья. употребляемая въ пищу Доброкачественная и колодезная) вода здоровая. Водки крестьяне довольно употребляютъ и сами приготовляютъ

Примѣчаніе.

отъ старожиловъ я слышалъ что въ давно время, на горѣ дѣвичей князь Владиміръ приказалъ построить ревуты и бѣдныхъ нашихъ хоронятъ.

въ 1830 году нашли въ двухъ саженяхъ скелетъ въ 1861 году обили крестьянскія избы въ огородѣ одну гранитную древнюю урну, съ человѣкомъ.

Въ селѣ мястечкѣ находится училище для 30 крестьянскихъ дѣтей.

М. Триполье.

Нині – с. Трипілля Обухівського р-ну Київської обл. (3073). Літописний Треполь – одне з найдавніших поселень України, перша літописна згадка про нього датується 1093 р. (Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. – К., 1985. – С. 159). За Андрусівською угодою 1667 р., Трипілля з навколишніми селами відійшло від Польщі і перебувало у маєтностях Київського митрополита до кінця XVIII ст., коли вони були конфісковані на користь держави. На середину XIX ст. у Трипіллі існувало три дерев'яні церкви. В нижній частині містечка розташовувалась Микільська, побудована 1791 р. колишнім священиком Матвієм Русалимовим. У верхній, в центрі торгового майдану, була Введенська церква, збудована колишнім протоієреєм Яковом Гуляницьким. У 1847р. вона була відремонтована державним коштом. Поряд з Введенською знаходилася Преображенська церква, побудована 1751 р. і знищена пожежею 1854 р.

Деревня Деревянная.

Число крестьян.	обоего пола 322 а женского 365. душ
Место положение	Деревня лежит в 80 верстах от г. Киева на юго восток, расположена частью в Обрыве, а частью под горами, отв р. Днепра 7 верст.
Горы	Значительных горъ два: первое горъ: 1. Откавка. Высокая около 7 саженъ, на ней находится 5 ветрянъ.
Озера.	Нетъ кромъ для водопой.
Болота.	одно болото длиною около 2 верстъ а шириною около 80 саженъ.
Степь.	нетъ
Лесъ.	Находится кустарникъ въ количестве около 1 версты а ширины нескольких отъ 20 до 80 саженъ, состоящій изъ дубовыхъ порослей, вязовыхъ и березовыхъ.
Почва земли.	частью серая, частью чернозем. Крестьяне имеютъ мало земли.
Почва леса.	на сухомъ черноземная.
Годность земли и леса.	Неизвестна в частныхъ печатяхъ.
Произведение земли.	По скудности почвы земля способна къ производству всякихъ хлебныхъ растений. Крестьяне по скудности имущества высеваютъ рожь, и гречуху; пшеницы ни ова, проса; конопли мало потребляется то мало земли.
Огороднии овощи	Крестьяне заводятъ огороды въ небольшой части картофелемъ; капусты огородительной — свеклы, огурцовъ, фасоли, чеснока и лука, отчасти кукурузы и табаку. имеютъ фруктовыхъ деревъ, мало яблонь, грушъ и сливокъ.
Домашнія животныя.	У жителей считается: коней 98, коровъ 35, молодыхъ 12, свинъ 150, овецъ 60. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ крестьяне довольно куръ, утокъ и курей.
Дикія животныя.	Изъ звѣрей водится: довольно зайцевъ, лисицъ, ежей свиней и кротъ, а куницъ мало.

Рыбы Реки и Плавни.	нетъ
Жилища.	Изъ 61 двора считается 70. Изъ нихъ, несколько просторны, но по большей части тесны, и строятся хата мазанка, старыхъ 20. Воды трубъ плетневыхъ.
Одежда и обувь.	Достаточные. Крестьяне все носятъ свитки, и во время полевыхъ работъ употребляютъ постолы. Но женщины и дѣвчата ходятъ и въ Летнее время въ кожи.
Кормъ.	Изобильный.
Качество воды и пищи.	Вода хорошая, Водки крестьяне употребляютъ умеренно, а пьяницъ мало.

№ 4. Деревяна.

Нині – с. Дерев'яна Обухівського р-ну Київської обл. (504). У універсалі гетьмана Івана Скоропадського 1709 р. зазначено, що Дерев'яна належала до Трипільського митрополичого маєтку. 1787 р. село внаслідок секуляризації митрополичих земель відійшло до державних володінь. У середині XIX ст. парафіяни села належали до церкви у Трипіллі.

Деревня Щербанневка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 199 а женскаго 187 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева, изъ нея 2 версты, часть расположена въ оврагѣ а часть на горѣ.

Горы. Значительныхъ нѣтъ горъ двѣ: названіе коихъ: 1-е «Шарпиновка» лежащая со 10 саженъ, 2-е Головщина вышиною до 2.

Воды. Рѣка Красная лежитъ отъ села на сѣверъ и впадаетъ въ Р. Днѣпръ, длина ея 4 верстъ шириною и глубиною.

Озера. Одно озеро называемое Широкое, окружное около 10 а длиною около 20 саженъ, но летомъ часто высыхаетъ.

Болота стоячія. нѣтъ.

Лѣсъ. Лѣсъ одинъ которой находится въ 4 в. Триполья.

Почва земли. частью глина, а частью черноземная, много глинистая.

Подпочва земли и лѣса. Глинистая.

Произведенія земли. По свойству сей земли способна къ произведенію всякихъ хлѣбовъ, яровыхъ, но крестьяне по преимуществу высѣваютъ ржаной, пшеницы, овесъ, ячмень, гречихи, гороху и картофелей.

Огородныя овощи. Крестьяне имѣютъ огороды въ которыхъ высѣваютъ капусту, картофель, свеклу, огурцы, фасоль, коноплю и иногда тыквы.

Домашнія животныя. У жителей сей деревни считается: воловъ 60, коровъ 30, лошадей 30, овецъ 4, свиней 50; изъ домашнихъ птицъ разводятъ крестьянскіе не много гусей, утокъ и куръ.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится не много волковъ, лисицъ, зайцовъ и ди кихъ коз.

Рыбы въ рѣкѣ и плавни. Плотва, линь, коропъ, довольно раковъ и много пѣявокъ.

Жилища. Всѣхъ изъ считается 50. Изъ нихъ хорошихъ 10, средственныхъ, не чистыхъ и не опрятныхъ старыхъ 15.

Одежда и обувь. Достаточныя, не имѣетъ до 30 бѣдныхъ.

Харчи. Достаточныя.

Качество воды и питія. Вода хорошая. водки Крестьяне употребляютъ умѣренно, не имѣетъ много пьющихъ.

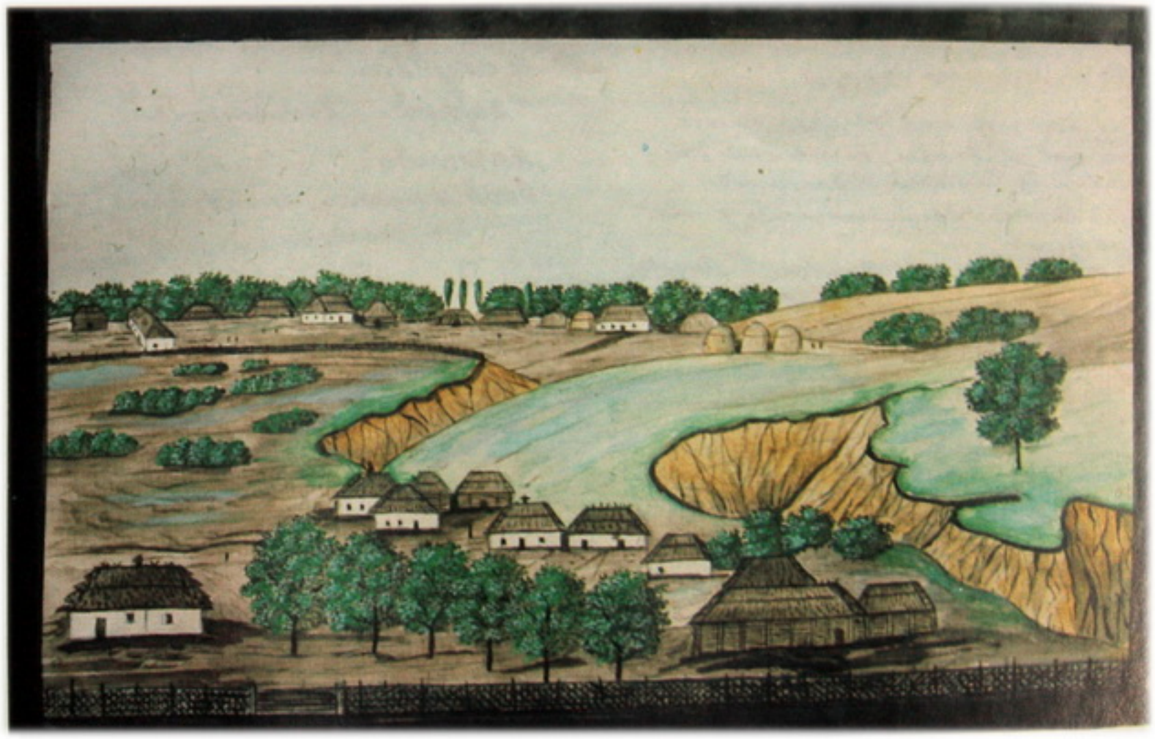

Л. Щербанівка.

Нині – с. Щербанівка Обухівського р-ну Київської обл. (204). Згадується в універсалі гетьмана Івана Скоропадського 1709 р. як поселення, що належало до Трипільського митрополичого маєтку. 1787 р. село внаслідок секуляризації митрополичих земель відійшло до державних володінь. У середині XIX ст. парафіяни Щербанівки належали до церкви у Трипіллі.

Триполвское общество

Деревня Злодиевка

Число крестьянъ.	Мужескаго пола 183, а женскаго 185 душъ.
Мѣсто положенія.	Отъ деревни. лежитъ въ 250 верстахъ отъ г. Кіева, на юго востокъ, въ горахъ въ отъ Р. Днѣпра, расположена на равномѣрномъ мѣстѣ и удаленна отъ онаго Р. Днѣпромъ.
Горы.	Одна гора называемая Стѣнка Восточнаго отъ села 9 саж. покрытая на гаморъ лѣсомъ.
Воды.	Ручей Р. Днѣпра. отъ двухъ рѣкъ: 1° Буловка, 2° Ступка, они текутъ отъ села на югъ и впадаютъ въ Р. Днѣпръ, тѣмъ ископаемыхъ полотна отъ нѣтъ.
Озера.	нѣтъ.
Болота.	Одно болото длинною около 1½ кил. т. а шириною нѣсколько отъ 5 до 10 саженъ.
Степь.	нѣтъ.
Лѣсъ.	только въ одномъ мѣстѣ которой находится въ М. Триполья
Почва земли.	Песчаная не плодородная.
Почва земли и Лѣса.	песчаная и сырая земля.
Произведенія земли.	Крестьяне высѣваютъ: Яровую Рожь, Гречиху, Пшеницу, Ячмень и овесъ.
Огородныя овощи	Засѣваютъ огороды по большой части картофелемъ, Капустою, и немного Капустою.
Домашнія животныя.	У нихъ всей считается скота: Волова 100, Коровъ 90, Телятъ 5, Овецъ 180, Коней 30. Изъ домашнихъ птицъ не много гусей, утокъ и Куръ.
Дикія Животныя.	Въ лѣсахъ водятся Волки, Лисицы, Зайцы, и дикія Козы.
Рѣки и рѣчки.	только Буг. въ М. Триполье.
Жилища.	Всѣхъ ихъ считается 60, Мазанки, мало частые и оштукатуренные, все старые и строющіяся новыя.

Триполвское общество. Д. Злодиевка.

Одежда и обувь.	Довольно достаточно. Крестьяне носятъ свитки и лапти.
Хорошо.	Достаточно
Качество водъ и питья.	Пьютъ изъ Буг. въ М. Триполья.

Д. Злодиевка.

Нині – с. м. т. Українка (з 1926 р.) Обухівського р-ну Київської обл. (17300). Вперше згадується в історичних документах XV ст. В універсалі гетьмана Івана Скоропадського йшлося про Злодіївку як селище, що належало до Трипільського митрополичого маєтку. У 1787 р. відійшло до державних володінь. У середині XIX ст. парафіяни Злодіївки належали до церкви у Трипіллі.

Поселяне
Дмитровскаго и Шрипольскаго обществъ.

Витачевское общество.

Селение Витачевъ.

—— Халетье.

Селеніе Выгачевъ.

Число крестьянъ. обоего пола 682 а женскаго 711 душъ.

Мѣстоположеніе. Селеніе лежитъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева на юго-востокъ, расположено частью въ оврагахъ, а частью на буграхъ. Берегу Р. Днѣпра.

Классификація.

Земли. Въ пользованіи общества считается земли удобной 3863 десятинъ, 1/2 сѣн. и не удобной 1164 д. 19 С.

Торфъ. Значительнѣйшихъ торфъ: 13 названій: 1ое Ораничишна около Р. Днѣпра; 2ое Калиновъ Кутъ, обѣ длиною до 10 саженъ. 3ое Кандратовъ Вотъ, 4ое Лабушкова, обѣ длиною до 8 саженъ, 5ое Гущинщина, 6ое Жебудовао, обѣ длиною до 6 саженъ. 7ое Бродищо, 8ое Горкасовъ обѣ длиною около 10 саженъ, 9ое Шарковщинскій, 10ое Тарасовъ 11ое Бродъ малой, 12ое Бродъ, большой, обѣ длиною около 6 саженъ; 13ое Заполовій длиною до 7 саженъ.

Воды. Кромѣ с. Днѣпра текущій отъ сѣвера на востокъ есть рѣка Перевалка, которая течетъ отъ юга на востокъ и впадаетъ въ Р. Днѣпръ.

Озера. Нѣтъ.

Болота. Значительнѣйшихъ два: 1ое Бродъ малой, 2ое Бродъ большой, обѣ шириною до 25 саженъ, а длиною считаются въ концѣ общаго болота.

Лѣсъ. въ обществу причислено лѣсовъ 613 десятинъ 78 сажен. Они состоятъ изъ дубовъ, сосны, ольхи, липы, клёна, вязу и другихъ породъ.

Почва земли. По преимуществу, черноземная, частью глинистая, а частью песчаная, плодородная и для крестьянъ довольно.

Почва лѣса. На удобныхъ горизонтальныхъ мѣстахъ песчаная.

Подпочва земли и лѣса. Известная и песчаная напластованія. Находится с. глина, которою бываетъ изрѣдка.

Произведенія земли. По свойству почвы земля способна къ произведенію всякихъ хлѣбныхъ растеній, крестьяне высѣваютъ озимаго 950 а ярового 925 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ, капустою, свекломъ, огурцами, фасолью, конопляно а отчасти кукурузою и тыквою.

Домашніе животныя. У частныхъ считается скота: Воловъ 400, коровъ 100, молодыхъ 20, коней рабочихъ, 1000, свиней 200; изъ домашнихъ птицъ разводятся преимущественно гуси и довольно куръ.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится не много волковъ и лисицъ.

Рыбы рѣки и пѣвчія. Кромѣ Р. Днѣпръ нѣтъ.

Жилища. Дворовъ въ обществѣ 160. изъ нихъ старожуъ 30, половина тесовыя, но чистыя и опрятныя.

Одежда и обувь. Достаточные. Всѣ крестьяне носятъ сапоги и хорошія шубы, красивое и теплое въ праздники

Хорошъ. Удовлетворительный.

Качество воды и пищи. Вода хорошая, водяныхъ крестьянъ умирало отъ поноса и рвоты очень мало.

Примѣчаніе).

На горѣ Городищѣ, находятся слѣды отъ въ древнія времена Кіевъ городовъ и крѣпость, равно и на горѣ Замковецкой, видно большой валъ.

С. Витачевъ.

Нині – с. Витачів Обухівського р-ну Київської обл. (845). Вперше згадується в праці візантійського імператора Костянтина Багрянородного ''Про управління імперією" (середина X ст.), а також у давньоруських літописах XI – XII ст. В універсалі гетьмана Івана Скоропадського 1709 р. йдеться про село, що належало до Трипільського митрополичого маєтку. У 1787 р. конфісковано на користь держави. Парафіяльну дерев'яну церкву, яку зобразив Де ля Фліз, побудовано в першій половині XVIII ст. Нову дерев'яну Хрестовоздвиженську церкву збудовано поряд із старою 1853 р.

Вѣтлянское общество.

Селеніе Халеевъ.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 565 а женскаго 633 душъ.

Мѣсто положеніе. Селеніе Халеевъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева, на юго востокъ, расположено на равнинѣ мѣстности къ р. Днѣпру, окружено горами.

Горы. Замѣчательныхъ горъ: три названій горъ 1-е Мелиторовка на р. Днѣпрѣ (Вышенскаго округа 15 саженъ по вертикали надъ уровнемъ) 2-е Острица 80 саженъ около 10 саженъ. 3-е Московка тихой местности.

Воды. Кромѣ р. Днѣпру есть одна рѣчка Ківеръ она течетъ отъ юго на востокъ, на ней есть плотина въ нижнемъ концѣ, она впадаетъ въ р. Днѣпръ

Озеро. Одно озеро длинное около 100 саженъ и шириною около 4 сажень.

Болота. Стоятъ.

Лѣса. Находятся кустарниковые по мѣстамъ смѣшанные лиственные лѣса: 1-е Широчатовъ кустъ длина около 150 саженей, а ширина около 50. 2-е Копычинъ кустъ, такой длины и ширины. 3-е Бабинъ кустъ длиною и ширины около 30 саженей состоитъ изъ дубовыхъ кустовъ, березы и дикихъ грушъ.

Почва Земли. По преимуществу черноземная, частью сухая и частью глинистая, довольно плодородная.

Почва лѣса. На сухомъ сухая.

Подпочва Земли и лѣса. Глинистая и песчаная.

Произведеніе Земли. По свойству почвы земля способна къ произведенію всякихъ хлѣбныхъ растеній, крестьяне обыкновенно сѣютъ: ржи, пшеницу, ячмень, овесъ, гречиху, просо и отчасти коноплю.

Огородныя овощи. Крестьяне садятъ огороды по сосѣдству съ картофелемъ капусту, свеклу, огурцы, горохъ, морковь и отчасти кукурузу и тыквы.

Вѣтлянское общество. С. Халеевъ.

Домашнія животныя. Умѣющей считаться скота: воловъ 130, коровъ 80, лошадей 4, овецъ 200, свиней 50, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами много куръ, утокъ и довольно гусей.

Дикія Животныя. Въ лѣсу водятся не много волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы рѣки и Плавн. Въ р. Днѣпрѣ: осетры, лещи, судаки, щуки, карпы, сомы, и раки очень большіе, а въ р. Ківерѣ нѣтъ ни рыбы, ни раковъ. Плавни стоятъ отъ весенняго разливанія.

Жилища Всѣхъ изъ считанныхъ 120, изъ нихъ до 15 старыхъ, половина тесовыя, не чистыя и опрятныя.

Одежда и обувь. Достаточно. Крестьяне носятъ бѣлое сукно а женщины и дѣвицы на праздники носятъ синюю плотную.

Народ. Хозяйство Удовлетворительное.

Быт и нравы Вода доброкачественная и климатъ здоровый. Нѣкоторые крестьяне употребляютъ, а нѣкоторые нѣтъ.

Примѣчаніе

На горѣ Мелиторовка находится пещера. Говорятъ что въ древнія времена на ней стояли солдаты противъ татаръ и что на горѣ Острица стояли русскіе караулы 70 лѣтъ назадъ, противъ поляковъ.

С. Халепье.

Нині – с. Халеп'я Обухівського р-ну Київської обл. (856). Халеп'я згадується в літописах XII ст. В універсалі 1709 р. гетьмана Івана Скоропадського Халеп'я зазначалось як село, що належало до Трипільського митрополичого маєтку. Державним селом Халеп'я стало у 1787 р., коли митрополичі маєтки відійшли до казни. Дерев'яну парафіяльну Вознесенську церкву збудовано 1797 р. на місці раніше існуючої.

Жуховское общество.

Селеніе Жуховцы.

—— Долина.

—— Красное.

Слобода Козіевка.

Селеніе Жуковцы.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 639 а женскаго 656. душъ

Мѣстоположеніе. Селеніе лежитъ въ 50 верстахъ отъ Г. Кіева на юго востокъ, расположено, частью въ самомъ оврагѣ а частью на взгорье.

Классификація земли. Въ цѣломъ обществѣ считается земли удобной 20,388 десятинъ 9 саж. а не удобной 241 десятинъ 30 саж.

Горы. Значительнѣйшихъ горъ пять, названіе коихъ: 1.ая Кизлова вышиною около 5 саженъ; 2.ая Кушмовина около 10 саж., 3.ая Пасшикова, 4.ая Мусива, обѣ вышиною около 9 саженъ; 5.ая Высокій шпиль около 7 саженъ.

Воды. Рѣчка Малишенка течетъ отъ юга на западъ и впадаетъ въ Рѣку Бобрицу.

Озера. Нѣтъ.

Болота. Одно болото длиною около 300 саженъ а шириною около 20.

Лѣса. Вокругъ села, между пахатными полями находится 4 кустарники въ количествѣ, 1.ый длиною около 2 верст. а шириною ½ версты. Другіе длиною около версты а шириною отъ 20 до 5 саженъ, состоящіе изъ дубовыхъ порослей, вербъ и дикихъ грушъ.

Почва земли. Черноземная, плодородная.

Подпочва земли. Гнилистая.

Произведенія земли. Крестьяне по преимуществу высѣваютъ довольно пшеницы, рожи, овса и ячменя.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды, по большей части, картофелемъ, капустою свеклою, огурцами, льномъ, чеснокомъ, лукомъ и отчасти кукурузою и тыквою; имѣютъ фруктовыя деревья какъ то: яблони, груши, и шелковичныя

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 200, коровъ 100, лошадей 10, овецъ 1000, свиней 200; изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится довольно волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы, раки, пиявки. Карпы, ланы, окуни; пьявокъ же и раковъ нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 180. Изъ нихъ до 50 старыхъ, почти всѣ тѣсные но чистые и опрятные.

Одежда и обувь. Достаточны. Всѣ крестьяне носятъ сапоги, и женщины и дѣвки на праздники желтыя и красныя.

Кормъ. Изобильный.

Качество водъ и питія. Вода хорошая. Водки крестьяне употребляютъ умѣренно, а пьяницъ мало.

Примѣчаніе.

Близъ сего села, на его грунтѣ находится Шелковая фабрика.

С. Жуковцы.

Нині – с. Жуківці Обухівського р-ну Київської обл. (829). За універсалом 1709 р. гетьмана Івана Скоропадського Жуківці належали до Трипільського митрополичого маєтку і у 1787 р. стали державним селом. Кам'яну парафіяльну Козмодем'янську церкву збудовано 1810 р. київським міщанином Дем'яном Хлопою.

Селеніе Долина.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 389 а Женскаго 415 душъ.

Мѣсто-положеніе. Селеніе лежитъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева на юго-востокъ, расположено въ оврагѣ подъ горами. Равнины лежатъ около 2 верстъ длиною, а шириною 1 версту.

Горы. Значительнѣйшихъ горъ двѣ, вышиною около 5 саженъ.

Воды. Двѣ рѣчки, 1ю Лютежъ а другая Мурованка, оныя текутъ отъ сѣвера, и впадаютъ въ Р. Днѣпръ.

Озера } Нѣтъ.
Болота }

Степь. Степь лежитъ около 1½ верстъ длины. и 1 версту шириною.

Лѣса. Находятся хуторскіе въ количествѣ длиною около 50 а шириною 20 саженъ, состоящіе изъ дубоваго молодаго лѣса, грабовыя, березы, и лещиновыя.

Почва земли. Черноземная и плодородная.

Почва лѣса. На сходахъ, черноземная.

Подпочва земли и лѣса. Глинистая.

Произведеніе земли. По свойству почвы земля способна къ производству всякаго хлѣбнаго растенія, Крестьяне по преимуществу сѣютъ: пшеницу, рожь, ячмень, овесъ, просо и коноплю.

Огородныя овощи. Крестьяне заводятъ огороды, по обычаю: капусту, картофель, свеклу, фасоль, луку, моркови, огурцы, тыквы, кукурузу, жито и коноплю.

Домашнія животныя. У помѣщика считается скота: рогатаго 12, Лошадей 7, овецъ 100, свиней 200. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ: куръ, утокъ и куръ.

Дикія животныя. Волковъ водится около десяти, лисицъ и зайцевъ.

Рѣки, рѣчки, ручьи. Нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 90, изъ нихъ до 30 сторожъ требуютъ по огороду.

Одежда и обувь. Достаточны. Все крестьяне носятъ сапоги, а женщины и дѣвки на праздникъ носятъ ботинки и красные сапоги.

Корень Царствующій

Качество воды и пищи. Воды хорошія, воды крестьяне употребляютъ а также и нѣтъ.

С. Долина.

Нині – с. Долина Обухівського р-ну Київської обл. (481). Перша згадка про Долину датується серединою XVII ст. За універсалом гетьмана Івана Скоропадського (1709 р.) селище належало до Трипільського митрополичого маєтку. Наприкінці XVII ст. після секуляризації митрополичих володінь Долина стала державним селом. Дерев'яну парафіяльну Покровську церкву збудовано до середини XIX ст., у 1850 р. церкву відремонтовано, зокрема, було підведено кам'яний підмурок.

Селеніе Красное.

Число крестьянъ мужескаго пола 262 и женскаго 295 душъ.

Мѣстоположеніе. Отъ ближ. мѣстеч. въ 30 верстахъ отъ г. Кіева на юго-востокъ расположено на равномъ мѣстѣ. Равнины имѣютъ около версты длины а 1½ версты ширины

Горы. Значительныхъ нѣтъ горъ кругомъ село 6: названія ихъ

1° Круглая. Звѣриное около 3. ———
2° Глубокая дол. ——— 4. ———
3° Сосницы ——— 5. ———
4° Приплавка ——— 3 ———
5° Звѣрь Ровчикъ ——— 4. ———
6° Крайній Шпилъ ——— 10. ———

Воды. Есть три рѣчки названія такія: 1° Глубокій дол. течетъ съ востока на сѣверъ; 2° Сприлавка течетъ отъ зап. на сѣверъ; 3° Обвергинка течетъ отъ востока на зап.

Озера Болота стоятъ } нѣтъ.

Лѣса. Между горами нахо. тся кустарники въ семи мѣстахъ. Въ количествѣ до 14 десятинъ состоящіе дубовыхъ поросляй, грабовые и вязовые.

Почва пр. лѣс. Черноземная, плодородная, кромѣ на высотахъ мѣстахъ. гдѣ галечистая. Для крестьянъ земли не достаточно.

Почва лѣса, подпочва земли и лѣса. На пригорокъ галечистая.

Произведенія земли. Песчаная и галечистая

По свойству почвы земля способна къ произращенію жизненныхъ растеній. Крестьяне по преимуществу занимаются хлѣбопашествомъ, садятъ картофель, пшеницу, гречиху, ячмень, овса и проса, меньше.

Огородныя овощи и фруктовыя деревья. Крестьяне занимаются по большей части картофелемъ, капустою, свеклою, фасолью, огурцами. Арбузы, дынями и отчасти кукурузою и тыквою. Изъ плодовыхъ фруктовыхъ деревьевъ, какъ то: яблони, груша, сливы, и шелковицы деревья.

Домашнія животныя. У нѣкоторыхъ считается скота: быковъ 45, коровъ 120, лошадей 15, овецъ 300, насѣкомыхъ нѣтъ. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ крестьянскіе куры, утки и гуси.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водятся зайцы волковъ, лисицъ и горностаевъ.

Рыбы, раки, пѣвчія. Въ рѣкахъ: Караси, линь окуни въ небольшомъ количествѣ и щуки. Раковъ и пѣвчихъ нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ дворовъ считается 47, изъ нихъ 30 строеныхъ по большей части плохія, неопрятныя.

Одежда и обувь: Достаточны. Всѣ крестьяне носятъ сапоги, а женщины, дѣвки и дѣти изъ кожевенныхъ продуктовъ носятъ красныя и желтыя сапожки.

Торгъ. Ярмарокъ нѣтъ.

Качество водъ и пищи Вода хорошая. Изъ рѣки крестьяне употребляютъ а изъ ключей очень довольны.

С. Красное.

Нині – с. Красне Перше Обухівського р-ну Київської обл. (480). Деякі дослідники ідентифікували Красне з одноіменним літописним, що згадується 1135 р. та у "Повчанні" Володимира Мономаха (Літопис руський за Іпатським списком. – К., 1989. – С. 189,459). Красне зазначається в універсалі гетьмана Івана Скоропадського 1709 р. як поселення, що належало до Трипільського митрополичого маєтку. Після секуляризації митрополичих земель наприкінці XVIII ст. Красне стало державним селом. Дерев'яну парафіяльну Михайлівську церкву збудовано 1785 р.

Слобода Козіевка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 95 а женскаго 101 душъ.

Мѣсто положеніе слобода лежитъ въ 50 верстахъ отъ г. Кіева на юго-востокъ, расположена въ самомъ оврагѣ подъ горою отъ С. Красного ½ версты.

Горы Нѣсколько горъ а значительнѣйшая одна названіе коей кулечка вышиною около 8 саж. на которой есть [illegible] вышиною 3 сажени называемая Острая могила:

Воды. Рѣка Красна. тѣсть отъ юга на востокъ и впадаетъ въ рѣку Добрицу на ней есть плотина и мельница.

Озера, Болота, Степь } нѣтъ

Лѣсъ. Есть лѣсъ по преимуществу дубовый. около 6 десятинъ и находится кустарника въ количествѣ 1 десятины, состоящаго изъ дубовыхъ порослей, лещины, грабины и дикихъ грушъ.

Почва земли Черноземная, плодородная, кромѣ на высокихъ мѣстахъ гдѣ глинистая. Для крестьянъ земли не достаточно.

Почва лѣса, подпочва лѣса и земли, произведеніе земли, огородныя овощи и садовые фрукты. } такъ какъ въ С. Красномъ

Домашнія животныя. у жителей считается скота: [illegible] 120, коровъ 45, лошадей 15, овецъ [illegible], свиней 150. Изъ домашнихъ птицъ разводятся [illegible] гуси, утки и куры

Дикія животныя, рыбы, раки, пчелы } такъ какъ въ С. Красномъ.

Жилища Всѣхъ ихъ считается 47. Изъ нихъ до 9 старыхъ, они по большей части тѣсны, не чистые и не опрятные.

Одежда и обувь, кормъ, качество водъ и питія } такъ какъ въ С. Красномъ

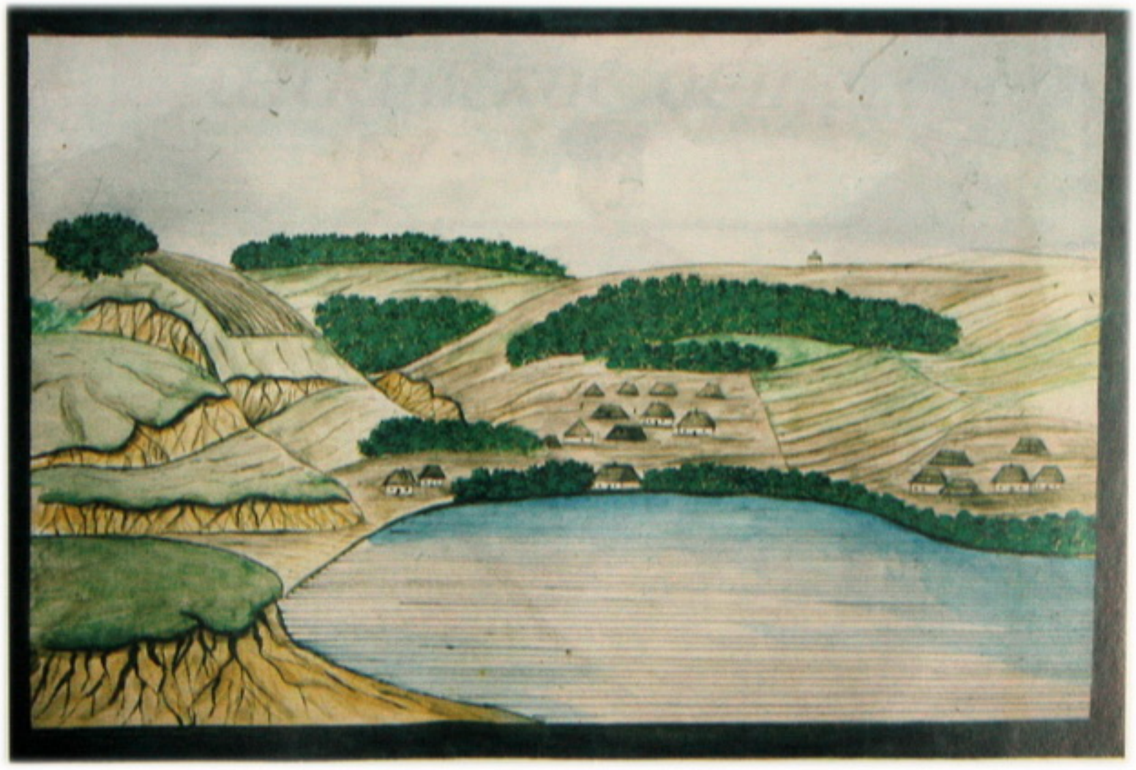

Д. Козіевка.

Нині – с. Козіївка Обухівського р-ну Київської обл. (123). Разом з селом Красне (від якого Козіївка відокремлена річкою Красною) згадується в універсалі гетьмана Івана Скоропадського 1709 р., як таке, що належало до Трипільського митрополичого маєтку. Після секуляризації митрополичих земель наприкінці XVIII ст. Козіївка стала державним селом. Парафіяни слободи в середині XIX ст. належали до Михайлівської церкви у Красному.

Поселяне

Выпачевскаго и Жуковскаго обществъ.

Стайковское общество.

Селение Стайки.
—— Стрипковка.
—— Щучинка.

Стайковское общество

Селеніе Стайки.

Число крестьянъ. мужескаго пола 1066, а женскаго 1105 душъ.

Мѣсто положеніе. Селеніе лежитъ въ 60 верстахъ отъ г. Кіева на новостроекъ. Большая часть построена на равнинѣ а меньшая на бугорѣ, около Р. Днѣпра.

Классификація земли. Въ цѣломъ обществѣ находится удобной земли 5200 д. 77 с. а неудобной 1052 д. 70 саженъ.

Горы. Изъ числа значительнѣйшихъ горъ, суть 6: 1ю Лещина шишъ простирается около 6 саженъ; 2ю Лазаревъ шишъ, 3ю Лещинъ шишъ простирается такъ и горизонтъ. 4ю Шалаю шишъ высшее около 4 саженъ; 5ю Горовой высшее 4 саженъ, на немъ построена церковь, и въ древнее время и Кіевъ Крѣпость, находится валы и рвы слѣдовъ. 6ю Шлаярова высшею около 3 саженъ.

Воды. Р. Днѣпръ и двѣ рѣчки называемыя конецъ 1ю Шка а 2ю Бурливе которыя текутъ отъ юга на сѣверъ и впадаютъ въ Р. Днѣпръ.

Озера нѣтъ.

Болота. Значительнѣйшихъ болотъ 4 названіе конецъ: 1ю Ленсева, 2ю Жиларовичи, 3ю Бѣлоусова имѣетъ длинною до 100 саженъ а шириною около 60 саженъ; 4ю Лисицово шириною до 40 саженъ а длиною до 50.

Лѣсъ. Нѣтъ

Луга. Около Р. Днѣпра находится кустарника длинною около 5 верстъ а шириною до 50 саженей, состоящаго изъ краснаго Терновника, Грушки и зеленаго дикихъ породъ и Лещины.

Поева земли. Большая часть черноземъ а въ другихъ мѣстахъ глинистыхъ, на горахъ же супесчаныя и песчаныя, но плодородныя.

Почва луга такова.

Подготовка луга и земли. Гноятъ.

Произведеніе земли. Крестьяне по преимуществу сѣютъ Ячмѣнь, Гречиху, Овесъ; Пшеницы мало, потому что недостаточна земля.

Стайковское общество. С. Стайки.

Огородныя овощи и садовые фрукты. Крестьяне заводятъ огороды, по Зѣйной части картофель, капусту, свеклу, Луковъ, огурцы, тыквы, Подсолнечникъ. имѣютъ фруктовые деревья какъ то: Яблони Груша, Сливы и Вишни.

Домашнія Животныя. У жителей считается скота: Волловъ 97, коровъ 61, Лошадей 46, овецъ 200, Свиней 200; Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками: Гуси, Утки и Куры.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится довольно волковъ.

Рѣки рыба и пѣявки Кромѣ Р. Днѣпра нѣтъ рѣкъ рыбныхъ а пѣявокъ много.

Жилища. У крестьянъ всѣхъ изъ считается 334, изъ нихъ до 100 строющихъ, они по Зѣйной части не чистые и не опрятные.

Одежда и обувь. Довольно достаточные, Крестьяне Зѣйной части селъ носятъ сапоги, а во время полевыхъ работъ многіе изъ нихъ ходятъ въ постолахъ.

Корм. Изобильный.

Качество воды и пищи. Вода хорошая, Водки крестьяне употребляютъ умѣренно, а пьяницъ мало.

С. Стайки.

Нині – с. Стайки Кагарлицького р-ну Київської обл. (2264). Перша документальна згадка про село датується 1576 р. До передачі монастирських маєтностей наприкінці XVIII ст. до державних володінь Стайки належали Київській духовній академії. Дерев'яну парафіяльну Успенську церкву збудовано 1858 р. на місці раніше існуючої, яку і зобразив Де ля Фліз.

Селеніе Стрлтовка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 116 а женскаго 774 душъ.

Мѣсто положеніе Селеніе лежитъ въ 40 верстахъ отъ Кіева, на югъ востокъ отъ Р. Ирпеня. въ 8 верстахъ, расположено частію въ сосновомъ лѣсу и частію на бугрѣ. Разныя имѣютъ около 150 сажентъ.

Дворы. Значительнѣйшихъ дворъ 11; названій улицъ: 1ая Кладбищенская, 2ая Церковная, 3ая Городищенская, около 6 саженъ обширная; 4ая Липтевій, 5ая Долгошиловка, 6ая Крутыхъ, 7ая Церковищенская, всѣхъ около 15 саженъ ширины 8ая Сухоруковій пер. около 14 саженъ; 9ая Березовая около 5 саженъ обширная; 10ая Шрикшилова около 6 саж. 11ая Подгородская около 30 саженъ обширная.

Воды. Рѣка Липецъ течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ Р. Ирпень на ней есть два плотины и 3 мельницы.

Озера. нѣтъ.

Болота. Значительнѣйшихъ 10 до 30 и длиною 450 сажен.

Степь нѣтъ.

Лѣса находятся кустарниковыя березовыя, которыя имѣютъ около 500 саженъ шириною и отъ 10 до 20 саженъ длиною.

Почва земли. На ровныхъ мѣстахъ черноземная а подъ горами глинистая, вообще неудобная.

Почва луга. На суходолѣ глинистая.

Подъ почва земли и луга. глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне обсѣваютъ озимаго хлѣба до 675 четвертей, гречиха и овесъ довольно, проса и другихъ произведеній сколько.

Огородныя овощи. Крестьяне держатъ огороды по большой части хорошіе, свеклы, моркови и отчасти кукурузу на выгонѣ, арбузы, дынь, мало капусту, тыкву мало, имѣютъ фруктовыя деревья какъ то: яблони, груши, вишни, черешни, и сливы.

Садовые фрукты.

Домашнія животныя. Умѣетъ считается скота: Волъ 300, коровъ 300, коней 30, овецъ 400, свиней 150. изъ домашнихъ птицъ разводятъ христіанскіе утки, гуси и куры.

Дикія животныя. въ лѣсахъ водится много волковъ.

Рыбы, Раки и пѣявки. Рыбы очень мало, тоже пѣявокъ, потому что болота изъ истребляются.

Жилища. изъ считается 238, они тѣснѣе но вообще чисты и опрятны, есть старыхъ до 30.

Одежда и обувь. Довольно достаточны. Всѣ Крестьяне носятъ сапоги.

Качество воды и пищи. Вода хорошая. Крестьяне воды употребляютъ умѣренно, а пѣвчихъ мало.

С. Стрітовка.

Нині – с. Стритівка Кагарлицького р-ну Київської обл. (758). За переказами, село засновано на початку XVIII ст. на місці хутора, що вже існував і належав київському Братському монастирю. Після секуляризації монастирських земель наприкінці XVIII ст. Стритівка стала державним селом. Дерев'яну парафіяльну Троїцьку церкву побудовано 1761р.

Стайковское сельство

Селение Щучинка.

Число крестьян. Мужского пола 105 а женского 122 души.

Место положение селение отстоит от 10 верстах отъ г. Кіева по почтовой дорогѣ, расположенного въ сильной сторонѣ, горы Р. Днепра.

Качество земли. Неудобства земли удобной 8 дес. 79 с. а неудобной 39 д. 40 с. почвы часть ея равнинная сильная, а другая сторона, и поля хорошія.

Горы. Значительныхъ горъ 3, называемыя: 1ая спрасная въ селѣ 8 саженъ; Шибалиха 4 сажень и 3ія Китайгородская 2 сажень.

Воды. Кратчайшая рѣка Днепръ текущій съ западной на восточную сторону и имѣетъ крутизнѣ, изъ течетъ отъ села Щучинки въ Р. Днепръ.

Озера Болота Степь } Нѣтъ.

Лѣса. Вокругъ селенія находятся лѣсу до 246 десятинъ 20 саж. состоящіе изъ дубья, сосны, граба, клена, ясеня, черемухи и прочихъ дикихъ.

Почва земли. Отъ чего часть черноземъ, другая часть глинистой, плодородной. Находится кремнистаго камня.

Почва лѣса. По сухой черноземная въ сторону пригорка часть

Подпочва земли Глинистая и песчаная.

Произведеніе земли. По качеству почвы земля способна къ произведенію всякихъ хлѣбныхъ растеній, Крестьяне засѣваютъ ярового на 50 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне заводятъ огороды посѣвной частью картофелемъ, капустою, свекломъ, огурцами, фасолью, горохомъ, капустою, и прочими овощами и кукурузою.

Стайковское общество. С. Щучинка

Домашніе животные. У жителей считается скота: Волов 50; Коровъ 15, Лошадей 6, Овецъ 50, Свиней 30. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами не много гусей, утокъ, и куры.

Дикіе животные. Въ лѣсахъ водится довольно волковъ.

Рѣки Травы Въ рѣкѣ Днѣпрѣ находятся плотва карасъ и сомъ довольно.

Жилища Лѣсу изъ считается 30. Изъ нихъ до 15 старыхъ весьма не чисты и опрятны.

Одежда и обувь Довольно достаточные. Всѣ Крестьяне носятъ сапоги.

Корова. Достаточный.

Воды качество и пития Вода хорошая. Воды Крестьяне употребляютъ довольно и есть ключи.

Примѣчаніе

Въ горѣ Щучинкѣ есть Кіевскія могилы и древняя крѣпость, а на горѣ Шибалихѣ, по преданію старожиловъ Щучинки, врата отъ Кіевской.

С. Щучинка.

Нині – с. Балико-Щучинка Кагарлицького р-ну Київської обл. (432). За Л. Похилевичем – Чучинка. Село засновано на початку XVIII ст. Після об'єднання з селом Балико, заснованим у XVI ст., отримало сучасну назву. Щучинка знаходилась у володіннях Ржищівського тринітарського католицького монастиря до 1833 р., коли маєтки католицьких монастирів стали державними володіннями. Дерев'яну парафіяльну Микільську церкву було збудовано 1753 р. на місці раніше існуючої.

Черняковское общество.

Селеніе Черняковъ.
——— Веремья.
Деревня Новоселица.

Селеніе Черняховъ.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 1549 а женскаго 1625 душъ.

Мѣсто-положеніе. Селеніе лежитъ въ 70 верстахъ отъ г. Кіева, на юго востокъ, объ немъ было сказано выше при описаніи м. Ставища.

Классификація земли. Все количество общества считается земли удобной 6788 десятинъ а неудобной 250,31.

Горы. Значительныхъ горъ 4, называемыя нами: 1ая Варивовщина, 2ая Колчаравщина, 3ая Кутнахова, 4ая Барвинка, высотою до 3 саженъ.

Воды. Семь рѣчекъ, изъ коихъ двѣ 1ая Вершина Бобрица, 2ая Вариовщина, 3ая Колчаравщина, 4ая Барвинка, онѣ текутъ отъ юга на востокъ 5ая Ямышка, 6ая Гороховатка, 7ая Кудышина, сіи текутъ отъ сѣвера на югъ, и впадаютъ въ Р. Днѣпръ. На сихъ рѣчкахъ 2 мельницы, находится двѣ плотины и двѣ мельницы.

Озера. Восемь озеръ, всѣ длиною и шириною отъ 15 до 60 саженъ.

Болота. Значительныхъ 7: всѣ длиною и шириною отъ 2 саженъ до 10 и отъ 1 версты до 4.

Лѣса. Въ обществу принадлежитъ лѣсовъ по преимуществу дубовыхъ хворостныхъ до 176 десятинъ 11 саж. а сверхъ того, имѣетъ пахотныя поляны, находятся въ трехъ мѣстахъ около сего Кутнахи на 80 количества отъ 3 до 4 верстъ длиною а отъ 3 до 6 саженъ шириною, состоящіе изъ дубовыхъ деревьевъ, Ясеневыхъ, Грабовыхъ и Березовыхъ.

Почва земли Черноземная, наидобротнѣйшая такой для крестьянъ не достаточно.

Почва лѣсовъ. На суходолу черноземная.

Полезныя земли и произведенія земныя. Ископаемыхъ.
По свойству почвы земля способна къ произведенію всѣхъ хлѣбныхъ растеній, Крестьяне воспитываютъ: Озимую Рожь, пшеницу, Овесъ, Ячмень, Гречиху, Горохъ и Коноплю.

Огородныя овощи. Крестьяне заводятъ огороды на небольшой части картофеля, капусты, свеклы, лука, огурцы, фасоль, тыкву, маковъ, конопли, и отчасти кукурузу и тыквы. имѣютъ фруктовые деревья то: яблони, груши, вишни, сливы, орѣха волошскаго, также находится около 1900 шт. ковыгуры посаженные еще прежде сего находились въ завѣдываніи Кіевскаго Лаврскаго монастыря.

Домашнія животныя. У жителей считается скота. Волловъ 300, коровъ 260, коней 300, овецъ 2000, свиней 200. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ Крестьянками куръ, Утокъ и Гусей.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится Волковъ и лисицъ довольно, а зайцевъ.

Рыбы раки и пчелы. Рыбы и раковъ имѣютъ а пчеловъ не много.

Жилища. Всѣхъ дворовъ считается 260, они по большей части тѣсны не чисты и не опрятны. 4 двора живутъ въ турлучныхъ перемазанныхъ а въ прочихъ плетневыхъ.

Одежда и обувь. Довольно достаточны. Крестьяне всѣ носятъ сапоги. Изобилуютъ.

Корыт. Качество воды и пищи. Воды хорошая. Водки Крестьяне умѣренно употребляютъ, а привозятъ осенью вино.

Примѣчаніе.

Крестьяне разводятъ шелковицъ старой, коротать одну листъ шелковицъ, а одну подрастающаго шелку, женщины для себя должны большой садъ называемый ошпотъ въ питаніи

Находится на горѣ Замковицѣ древности замокъ и валъ. № 1830 архитектонъ Димитрій Пасынковъ снималъ на сей горѣ въ 2 аршина двухсаженъ. Кости человѣческія и лошадиныя также сохранены урну тогдашнія и по сіе время.

С. Черняковъ.

Нині – с. Черняхів Кагарлицького р-ну Київської обл. (1604). Вперше згадується в документах XVII ст. Згодом про Черняхів йдеться в універсалі гетьмана Івана Скоропадського 1709 р. як про село, що належало до Трипільського митрополичого маєтку. Після секуляризації митрополичих земель Черняхів став державним селом. У XVIII – XIX ст. Черняхів – один із осередків розвитку шовківництва на Київщині. Дерев'яну парафіяльну Дмитрівську церкву збудовано 1758 р.

Селение Вересткя.

Число крестьянъ. мужескаго пола 412, а женскаго 429 душъ.

Мѣстоположеніе. селеніе лежитъ въ 54 верстахъ отъ г. Кіева на юго-востокъ въ сторону и подъ горами отъ Р. Днепръ въ 3 верстахъ. Есть малая деревинка.

Горы. Значительнѣйшихъ горъ двѣ: первая хочетъ: 1ю Шарины, вышиною около 6 саженъ, 2ю Варидовщина вышиною около 4.

Воды. Рѣка Сухая Бобрица течетъ отъ села на сѣверъ и впадаетъ въ Днепръ, на ней есть 4 плотины и 4 мельницы.

Озера. нѣтъ.

Болота одно болото длиною 1½ версты а шириною отъ 25 до 30 саженъ.

Лѣса. находится два лѣса: 1ю называемая Горохуницина на западъ длиною около 2 а шириною версты 2ю Орушана Шабурина длиною около 2 а шириною до ½ версты.

Почва земли. Черноземная, подзолистая.

Почва лѣса. на суходолу смешанная, находится известковой камень, и кремень.

Подпочва земли и лѣса. глинистая.

Произведеніе земли. По свойству почвы земля способна и въ произведеніи всѣхъ хлѣбныхъ растеній, крестьяне по преимуществу сѣютъ довольно Рожи, Проса, Овса, Пшеницы, Гречихи, Гороху, Льну и Конопли.

Огородныя овощи. Крестьяне заводятъ огороды по бо́льшей части Картофелемъ, Капустою, Свеклами, Огурцами.

Садовые фрукты. Фасолью, Свекломъ, Конопляю, и нѣкоторые Кукурузою. Имѣютъ фруктовыя деревья, какъ то: Яблони, Груши, Вишни, и Шлаховицы.

Домашнія животныя. Умѣютъ считаютъ скота: Воловъ и коровъ 400, овецъ 300, лошадей 40, свиней 400. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами Гуси, Утки и Куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водятся Волки.

Рыбы, раки, пиявки. Въ рѣкѣ: Караси, Коропы, Окуни, Плотва, много раковъ и пиявокъ.

Жилища Всѣхъ ихъ считаютъ 100. Изъ нихъ до 10 старыхъ и они по бо́льшей части тесовыя не чистыя.

Одежда и обувь. Достаточные. Крестьяне носятъ сапоги а зимой крестьянки платья а кранки.

Корчмъ. одинъ.

Качество водопитія Вода хорошая. Водки крестьяне умѣренно употребляютъ, а пьяницъ мало.

Примѣчаніе

Около селенія находится три бо́льшія могилы изъ которыхъ одна называется Сторожевая

С. Веремья.

Нині – с. Верем'я Обухівського р-ну Київської обл. (310). Село згадується в універсалі 1709 р. гетьмана Івана Скоропадського як село, що належало Трипільському митрополичому маєтку. Перед секуляризацією монастирських земель наприкінці XVIII ст. Верем'я належало київському Софійському монастирю. Дерев'яну парафіяльну Тимофіївську церкву збудовано у 1757 р. коштом митрополита Тимофія Щербацького.

Черняховское общество.

Деревня Новоселица.

Число крестьянъ.	Мужескаго пола 179 а женскаго 193 душъ.
Мѣсто положеніе	Деревня лежитъ въ 70 верстахъ отъ г. Кіева на юго востокъ, расположена на равнинѣ.
Горы	нѣтъ.
Воды.	Есть рѣчка Хороховатка, она течетъ отъ востока на югъ и впадаетъ въ Днѣпръ. на ней есть плотина.
Озера.	Ставокъ шириною 1 десят. а длиною 3 верстъ.
Болота. Степь. Лѣсъ.	нѣтъ.
Почва земли	Чрезмѣрная.
Подпочва земли	Глинистая.
Произведеніе земли.	Крестьяне по преимуществу высѣваютъ довольно. [illegible] и овса; пшеницы же, проса и конопли менѣе.
Огородныя овощи и садовые фрукты.	Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ, капустою, свеклами, огурцами, фасолею, лукомъ конопляными и отчасти кукурузою и тыквою. Имѣютъ фруктовыя деревья какъ то: груши, вишни, въ большомъ количествѣ
Домашнія животныя.	У жителей считается скота: воловъ 80, коровъ 10, лошадей 20, овецъ 200, свиней 70. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками: гуси, утки и курей.
Дикія животныя.	мало волковъ.
Рыбы пьявки, раки.	нѣтъ.
Жилища.	Всѣхъ ихъ считается 30. Изъ нихъ до 15 старыхъ; они тѣсны, чисты и опрятны.
Одежда и обувь	Достаточны, крестьяне носятъ сапоги.
Кормъ.	Достаточный.

Черняховское общество. Д. Новоселица.

Качество водъ и питія.	Вода хорошая. Воды крестьяне употребляютъ мало.

Примѣчаніе

Около деревни находится пять могилъ, изъ нихъ одна называется Далча.

Л. Новоселица.

Нині – с. Новосілки Кагарлицького р-ну Київської обл. (340). Засновано як державне село у 1790 р., коли тут оселилися кілька сімей з Обухова. В середині XIX ст. парафіяни Новосілок належали до Дмитрівської церкви в Черняхові.

Поселяне
Стайковскаго и Черняковскаго
обществъ.

Обоховское общество.

Мястечко Обухов.
Деревня Семеновка.

с. Жестечко Обухов.

Числ. крестьян. Мужескаго пола 1371 а женскаго 1480 душ.

Местоположение. Жестечко лежитъ въ 50 верстахъ отъ г. Кіева на лѣвомъ берегу, расположено въ вобжи и подъ горами. Половина принадлежитъ хаджи.

Классификація земель. Считается пахатной и сѣнокосной земли 2617 десят. и 1123 с.

Горы. Значительнѣйшія горы пять, называемыя: 1ая Долгая гора Вышиного около 10 саженъ. 2ая Городокъ ——— 10 ——. 3ая Гора Живница ——— 8 ——. 4ая Гора Кишнякова ——— 6 ——. 5ая Старухова ——— 4 ——. Еще находится 8 пригорковъ.

Воды. Рѣка Кобрынъ течетъ отъ села на востокъ и впадаетъ въ Р. Супругу.

Озера. Два озера оба длиною около 100 саженъ

Болота. одно болото длиною около 1 версты, а шириною мѣстами отъ 15 до 30 саженъ

Степь. нѣтъ.

Лѣса. находятся кустарники въ количествѣ 70 десятинъ, состоящіе изъ дубовыхъ порослей, грабинника, кленовыхъ и дикихъ грушъ.

Почва земли. По преимуществу черноземная, смѣшанная частью съ глиной и песчаная хотя для крестьянъ не вполнѣ годная.

Почва лѣса Подпочва земли и лѣса черноземная на суходолѣ.

Чернозем.

Произведеніе земли. по свойству почвы земля способная къ производенію всѣхъ хлѣбныхъ растеній. Крестьяне высѣваютъ ежегодно хлѣба 501, а яроваго 420 четвертей.

Огородныя овощи. крестьяне заводятъ огороды по бѣдности плохо. фрукты, и ягоды садовыя, сравнительно и твердаго, мало такого, по причинѣ что мало земли.

Домашнія животныя. У крестьянъ мѣстечка считается скота: лошадей 400, коровъ 100, лошадей 120 овецъ 000 козъ 15, свиней 000. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ крестьянскія куры, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ.

Рыбы рѣки, прудки. нѣтъ.

Жилища. Изъ жилищъ крестьянъ всѣхъ изъ нихъ считается 276 изъ нихъ до 100 старыхъ, они по бѣдности плохія, не чисты и опрятны.

Одежда и обувь. Достаточныя. Всѣ крестьяне носятъ сапоги а во время праздниковъ женщины дѣвки и нѣкоторые мущины, красныя и желтыя избы.

Корм. Изобильный.

Качество воды и питья. Вода хорошая. Водки крестьяне довольно употребляютъ и есть пьяницы.

Примѣчанія

На горѣ Городокъ находятся древнія валы и ямы пещеры.

Около м. Обухова находится 4 большія могилы, названія горъ 1ая Кипятышевская 2ая Куликова, 3ая Бортова, 4ая Мѣщанской Городокъ, на сей послѣдней, по разсказамъ старожиловъ, была волость тому назадъ граница пѣшечная и на ней стояла польскія обывательскія.

М. Обуховъ.

Нині – м. Обухів, районний центр Київської обл. (34000). Вперше згадується в історичних документах XIV ст., коли на його території існувало поселення Лукавиця. У 1797 р. за наказом імператора Павла I частину Обухова було подаровано київському губернатору, інша перейшла до державних володінь. У казенній частині Обухова в середині XIX ст. існувала стара дерев'яна церква. Поряд з нею 1852 р. було збудовано на кам'яному підмурку нову дерев'яну парафіяльну Михайлівську церкву.

Обуховское общество

Деревня Семеновка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 282 а женскаго 304 душъ.

Мѣстоположеніе. Деревня лежитъ въ 50 верстахъ отъ Г. Кіева на него-востокъ, расположено въ яру и подъ горами, раздѣлена на двѣ части, въ разстояніи 1ой верстѣ рядомъ отъ другой, 1ая называемая Семеновка а другая Раздолъ.

Классификація земли. Считается земли удобной 1078 десят. 80 с. а неудобной 84 десят. 45 с. равнины имѣютъ около 7 верстахъ длиною а 1 верстѣ ½ шириною.

Горы. Значительнѣйшихъ горъ 6: названіе коихъ: 1ая Жалобная, 2ая Закучерова, 3ая Шаповалъ, 4ая Отнога, всѣ вышиною около 4 саженъ.

Воды. Рѣка Красная течетъ отъ западъ на востокъ и впадаетъ въ Р. Днѣпръ а Рѣчка Узыня течетъ отъ запада на югъ и впадаетъ въ рѣку Рось, на ней есть платина съ мельницею.

Озера. Нѣтъ.

Болота. Одно болото длиною около верстѣ а шириною до 6 саженъ.

Степь. Степь въ количествѣ 2 верстъ длиною и 1 шириною.

Лѣса. Находится лѣса 24 дес. 95 с. и кустарники въ количествѣ 20 десятинъ, состоящіе изъ Грабины, Лещины и Липы.

Почва земли. Черноземная и плодородная.

Почва лѣса. На суходолу черноземная.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная и глинистая.

Произведеніе земли. По свойству почвы земли способна къ произведенію всѣхъ хлѣбныхъ растеній, крестьяне по преимуществу высѣваютъ довольно Ржи, и овса; пшеницы же, ячменя и проса мѣнѣе.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части Картофелемъ, капустою, свеклою, огурцами, марковью, канопкомъ, льномъ и отчасти кукурузою и тыквою.

Обуховское общество. Д. Семеновка.

Садовые фрукты. Крестьяне имѣютъ фруктовыя деревья какъ то: Яблони, и сливы.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 100, Коровъ 20, Лошадей 6, Овецъ 200, Свиней 100. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками Гуси, утки и Куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится не много волковъ, лисицъ и заяцевъ.

Рыбы Раки и пьявки. Щуки, Лины, Караси, Окуни, не много раковъ и пьявокъ нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 52. Изъ нихъ до 10 старыхъ. Всѣ довольно просторные, чистые и опрятные кромѣ 10.

Одежда и обувь. Достаточные.

Кормъ Изобильный.

Качество водъ и питія Вода хорошая. Водки крестьяне умѣренно употребляютъ а пьяницъ очень мало.

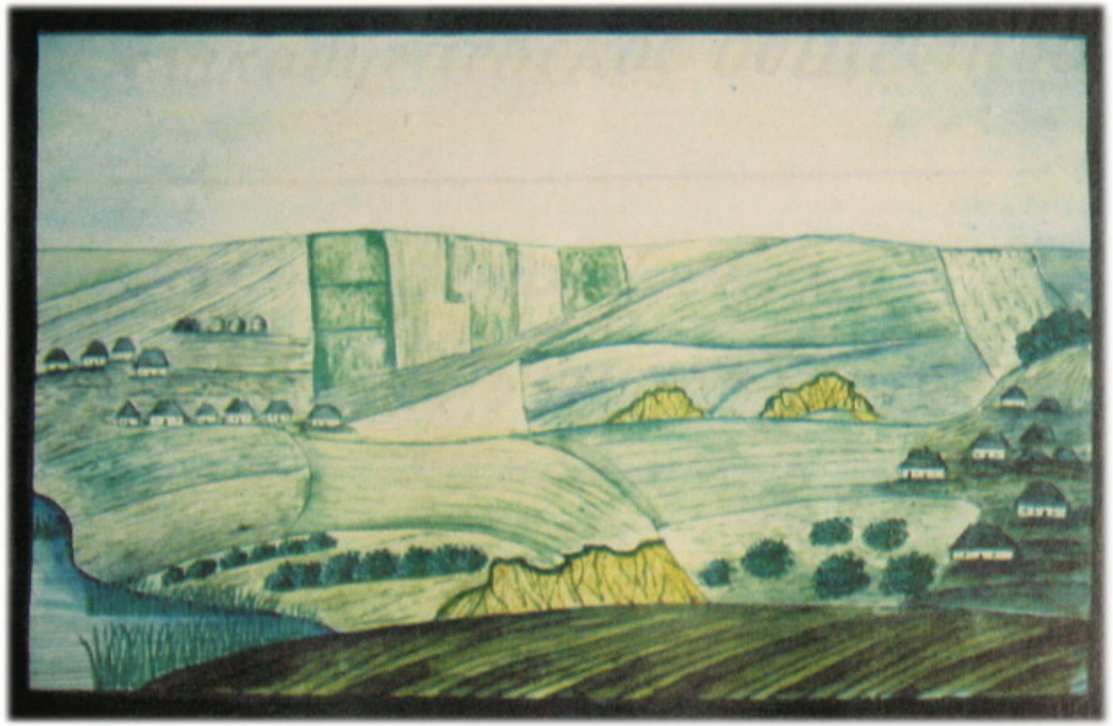

Д. Семеновка.

Нині – с. Семенівка Обухівського р-ну Київської обл. (616). Семенівка здавна належала до Германівського староства. Вона перебувала у власності деяких приватних осіб, а на початку XIX ст. за рішенням Сенату її визнано державним селом. Парафіяни Семенівки в середині XIX ст. належали як до Перегонівської, так і до Германівської парафій.

Великобугаевское общество.

Селеніе Великобугаевка.

——— Крущинка.

——— Хамбиковъ.

Деревня Малая бугаевка.

Слобода Копачева.

Бугаевское общество.

Селеніе великая Бугаевка.

Число крестьянъ. Мужскаго пола 981 а женскаго 997 душъ.

Мѣстоположеніе. Селеніе лежитъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева на югъ, отъ р. Днѣпръ 8 верстъ, расположено въ оврагѣ, а частью на взгорьи.

Классификація земли. Въ целомъ обществѣ считается земли удобной 3519 дес. 83 с. а не удобной 405 д. 61 с.

Горы. Нѣсколько холмовъ кругомъ села вышиною отъ 2 до 4 саженъ.

Воды. Рѣчка Устія течетъ отъ сѣвера на югъ; на ней устроены 2 плотины и 2 мельницы.

Озера. Одно озеро круглое шириною 15 саженей.

Болота. Одно болото длиною около 20, а шириною до 10 саж.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса. Къ обществу причислено лѣсовъ 586 десятинъ 61 саженъ. Находится около села 3 кустарника называемыя. 1-ой Бурковъ, 2-ой Рядка, 3-ой Давидовскій, длиною и шириною до 1 до 1½ версты, состоятъ изъ дубовыхъ порослей, березы, лещины и дикихъ грушъ.

Почва земли. Глинистая и песчаная, а малую частью черноземная.

Почва лѣса. На суходолу глинистая.

Подпочва земли и лѣса. Глинистая и песчаная.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ по большей части рожь и гречихи, пшеницы же и ячменя мало.

Огородныя овощи и садовые фрукты. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части, картофелемъ, а въ малости капустою, свеклами, огурцами, фасолею, и отчасти кукурузою и каноплею. Имѣютъ фруктовыя деревья какъ то: яблони, груши, и шелковицы.

Бугаевское общество. С. Великая Бугаевка.

Домашнія животныя. Ужатилей считается скота: Воловъ 298, Коровъ 49, Лошадей 80, Овецъ 204, Свиней 102. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянскими гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится не много волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы, раки, пьявки. Рыбъ и раковъ нѣтъ кромѣ пьявокъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 283, изъ нихъ до 15 старыхъ, по большей части тѣсны, но чисты а опрятны.

Одежда и обувь. Достаточные крестьяне носятъ сапоги а во время праздника женщины и дѣвки желтого цвѣта.

Кормъ. Весьма достаточный.

Качество водъ и питія. Вода хорошая, водки крестьяне довольно употребляютъ а есть дѣло пьяницъ.

Примѣчаніе.

Находится около сего селенія, древняя крѣпость круглая называемая Городокъ которая имѣетъ въ ширину 60 саженей, находится въ среди ея вышеуказанно кирпичомъ въ 3 аршина глубины. Около ней течетъ рѣчка Устія.

На горѣ гдѣ церковь находится древнія валы и редуты есть и теперь пещера въ которой говорятъ старожилы, во время нападенія татаровъ, жители хранили свой имущества.

Въ 1885 году около плотины крестьяне нашли кости мамонта.

С. Великая Бугаевка.

Нині – с. Велика Бугаївка Васильківського р-ну Київської обл. (810). До 1787 р. Бугаївка належала київському Флорівському жіночому монастирю, згодом внаслідок секуляризації монастирських земель село відійшло до казни. В середині XIX ст. Велика Бугаївка мала дві парафіяльні дерев'яні церкви: Преображенську, збудовану у 1846 р. на місці давно існуючої і оточеної давнім валом, та Різдва Богородиці, збудовану ігуменею Флорівського монастиря Феодорою Смаржевською.

Селеніе Крущинка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 243 а Женскаго 254 душъ.

Мѣсто положеніе Селеніе лежитъ въ 25 верстахъ отъ Г. Кіева, на юго западъ, расположено частью въ самомъ яру а частью на взгорки на горы.

Горы. Значительнѣйшихъ горъ 5: названіе коихъ 1ª Давидовка, 2ª Глубокой яръ, 3ª Жолова, 4ª Вяснова всѣ вышиною отъ 4 до 6 саженей.

Воды Двѣ рѣчки, названіе коихъ 1ª Олеповка, 2ª Давидовка обѣ текутъ отъ запада на востокъ и впадаютъ въ р. Стугну; на рѣчкѣ Олеповкѣ устроена плотина съ мельницею.

Озера, Болота, степь нѣтъ.

Лѣсъ. находится кустарника пространствомъ длиною около 500 и шириною до 20 саженей.

Почва земли. Сѣрая и глинистая а мѣстами чернозѣмная не плодородная

Подпочва земли. Песчаная и глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ по малой части Рожи, Пшеницы, Гречихи потому что по числу душъ мало земли.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по малой части, картофелемъ, капустою, свеклами, огурцами и лукомъ.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 40, коровъ 30, лошадей 5 овецъ 159, свиней 139; Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Весьма мало волковъ и зайцевъ.

Рыбы Раки и пьявки. Рыбъ и раковъ нѣтъ а пьявокъ немного.

Одежда и обувь. Достаточны.

Кормъ Достаточный

Качество водъ и питія. Вода хорошая. Водки крестьяне умѣренно употребляютъ а пьяницъ нѣтъ.

С. Крушинка.

Нині – с. Крушинка Васильківського р-ну Київської обл. (358). До конфіскації монастирських володінь державою село належало київському Софійському монастирю. Дерев'яну парафіяльну Микільську церкву збудовано державним коштом в середині XVIII ст.

Бугаевское общество.

Селеніе Хамбиковъ.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 178, а женскаго 193 душъ

Мѣстоположеніе. Селеніе лежитъ въ 39 верстахъ отъ Г. Кіева, на югъ, расположено частью въ оврагѣ, а частью на взгорьѣ.

Горы. Значительнѣйшихъ горъ 9, названіе коихъ

1. Городича	вышиною около	10	саженъ
2. Молошной яръ	———	6	———
3. Дерлемой	———	6	———
4. Берко яръ	———	6	———
5. Глушкивъ яръ	———	4	———
6. Казачевскій	———	5	———
7. Трушивъ яръ	———	4	———
8. Глубокой яръ	———	4	———
9. Никольской яръ штель	———	10	———

Воды. Рѣка Стугна течетъ отъ запада на сѣверъ и впадаетъ въ Днѣпръ, на ней строены плотина и двѣ мельницы.

Озера. Нѣтъ.

Болота. Одно болото длиною около 2 верстъ а шириною около 250 саж.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса. Находится кустарникъ круглой шириною около 40 саж. состоящій изъ дубовыхъ порослей и лещинъ.

Почва земли. Песчаная и глинистая не плодородная.

Почва лѣса Песчаная и глинистая сухая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ по малой части Рожи, Пшеницы, ячменя по причинѣ что мало земли.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по малой части картофелемъ, капустою, свеклою, огурцами, лукомъ и коноплею.

Бугаевское общество. С. Хамбиковъ.

Домашнія животныя Утителей считается скота: Воловъ 10, Коровъ 15, Лошадей 7, свиней 30. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками утки и куры

Дикія животныя. Нѣтъ

Рыбы, Раки и пьявки Рыбъ и раковъ нѣтъ и пьявокъ мало.

Жилища Всѣхъ ихъ считается 48. Изъ нихъ до 10 старыхъ, всѣ тѣсны для числа жителей.

Одежда и обувь. Достаточны. Крестьяне носятъ сапоги.

Кормъ Достаточный

Качество водъ и питія Вода хорошая. Водки крестьяне умѣренно употребляютъ, а пьяницъ мало.

С. Хамбиковъ.

Нині – с. Заріччя (з 1946 р.) (УРСР. АТП–1946. – С. 1030) Васильківського р-ну Київської обл. (212). До входження монастирських володінь до казни наприкінці XVIII ст. село належало київському Флорівському жіночому монастирю. Дерев'яну парафіяльну Троїцьку церкву збудовано у 1745 р. на місці раніше існуючої.

Деревня малая Бучаевка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 152 и женскаго 181 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева на югъ, расположена вправо отъ шляху Аксаши.

Классификація земли. Равнины имѣютъ длины около 1½ а ширины около версты.

Горы. Значительнѣйшихъ горъ 4: названіе ихъ.

1. Вышная гора
2. Дурничинъ горъ
3. Бучаевской горъ
4. Мужичинъ полѣ

} Вышиною около 12 саженъ

10

Воды. Рѣчка Плащинка течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ рѣку Стугну.

Озера. Нѣтъ.

Болота. Одно болото шириною около 10, а длиною до 500 саженей.

Степь. Нѣтъ

Лѣса. Находится кустарниковое пространствомъ мирного отъ 20 до 30, а длиною около 500 саженей, состоящія изъ дубу, ясеню, липъ, грушинъ и дикихъ грушъ.

Почва жнив. Глинистая, песчаная и сырая, не плодородная.

Почва лѣса. Глинистая, жирная и сухая.

Подпочва земли и лѣса. Глинистая и песчаная.

Произведеніе земли. Крестьяне не высѣваютъ по своимъ полямъ Рожи, пшеницы и гречихи.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по бывшей пашнѣ картофелемъ, свекломъ, огурцами, небольшимъ количествомъ, кукурузою, тыквою и капустою.

Домашніе животные. У крестьянъ считается скота: Воловъ 30, коровъ 15, конятъ 1, обсуковъ 8, свиней 10, куръ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами много утокъ и куръ.

Дикіе животные. много волковъ, и лисицъ и зайцевъ.

Рыбы, раки, пѣявки. Находится въ рѣчкѣ: карасей, щуки, линевъ и пѣявокъ и раковъ много.

Жилища. Всѣхъ хатъ считается 35. Изъ хатъ до 10 старыхъ. По большей части, и опрятныя но довольно тѣсныя. для числа жителей.

Одежда и обувь. Достаточная, крестьяне носятъ сапоги.

Корм. Достаточный.

Качества вовъ и питія Вода хорошая. Водки крестьяне у шинкаря употребляютъ а пивомъ мало.

Д. Малая Бугаевка

Нині – с. Мала Бугаївка Васильківського р-ну Київської обл. (40). Село утворилось із кількох хуторів, розташованих на північ від Великої Бугаївки. До 1787 р. Мала Бугаївка належала київському Флорівському жіночому монастирю, але після конфіскації монастирських земель на користь держави відійшла до казни. В середині XIX ст. парафіяни Малої Бугаївки належали до Микільської церкви у Крушинці.

Слобода Копачева.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 83 а женскаго 86 душъ.

Мѣстоположеніе. Слобода лежитъ въ 40 верстахъ отъ г. Кіева на югъ, расположена частію въ сосновомъ боръ, а частію на горахъ.

Горы. Въ горахъ изъ коихъ одна возвышается до 14 а другая до 6 саженъ

Воды. Рѣка Стугна течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ Р. Днѣпръ; на ней строена плотина и два колодца, одна принадлежитъ сосѣду помѣщику Гудиму а другая къ слободѣ, но уже спорченная и лежитъ тому назадъ.

Озера нѣтъ.

Болота. одно болотно длиною 1/4 версты а шириною около 60 саженъ.

Степь. нѣтъ.

Лѣса. находится кустарники посторонствомъ до 3 десятинъ, состоящіе изъ дубовыхъ порослей березы, и ольшанника.

Почва земли песчаная, и глинистая не плодородная.

Подпочва земли. Глинистая, и песчаная. Находится гранитовые камни.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ по малой сосѣдѣ, Рожь, пшеницу, гречихи по причинѣ что мало земли.

Огородныя овощи. Крестьяне заводятъ огороды по малой сосѣдѣ картофелемъ, капустою, свекломъ, и огурцами по причинѣ что мало земли.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: волловъ 12, коровъ 8, свиней 10, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами мало гусей и куръ.

Дикія животныя нѣтъ.

Рыбы Рѣки, Пруды. Рыбъ и раковъ нѣтъ по причинѣ рѣки.

Жилища Домовъ въ оной считается 21; изъ нихъ до 5 сгнившихъ вообще тѣснота для числа жителей, по бѣдности тѣсны чисты и опрятны.

Одежда и обувь. Достаточны. Крестьяне носятъ сапоги, а во время полевыхъ работъ употребляютъ лапти.

Корм качество воды и пития. не дурственный

Корм качество воды и пития. Вода хорошая, Лодки. Крестьяне умѣренно употребляютъ, а пьяницъ нѣтъ.

Примѣчаніе.

Около сей слободы находились три бывшіе могилы. Въ 1837 году нашли въ оныхъ въ урнахъ человѣческія кости и пепелъ.

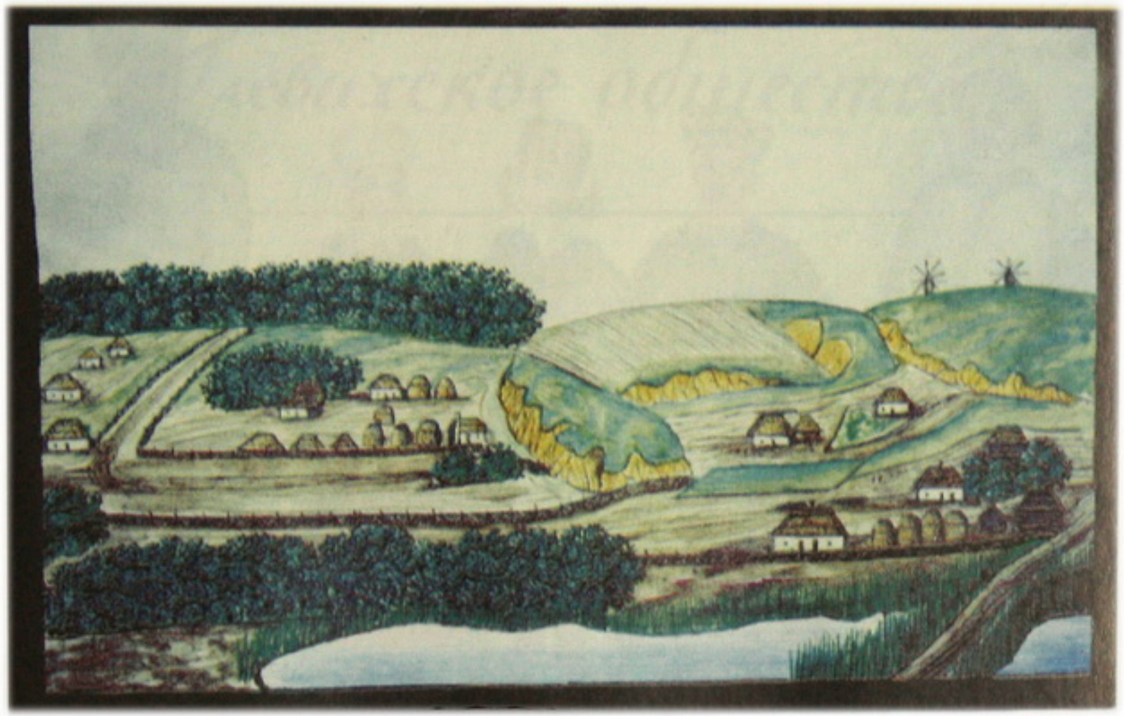

Слобода Копачева.

Нині – с. Застугна Обухівського р-ну Київської обл. (460). Зарічна частина села Копачі, розташована на лівому березі річки Стугни, з часом перетворилася на окреме село. У середині XIX ст. парафіяни Копачівської слобідки були приписані до Троїцької церкви у Хамбикові.

Поселяне
Обуховскаго и Великобугаевскаго
обществъ.

Глевихское общество.

Селеніе Глеваха.
Деревня Будаевка.
Селеніе Боярка.
Деревня Юрковка.
_____ Маркалпевка.
Селеніе Янковичи.

Селеніе Глеваха.

число крестьянъ. обоего пола 581 а женскаго 602 души.

мѣсто положеніе. Селеніе лежитъ въ 18 верстахъ отъ г. Кіева на юго западъ, расположено на равнинѣ мѣстности.

Классификація земель. На удобныя общества состоитъ земли удобной 2663 дес. 1700 саж. а неудобныя 683 д. 1100 с.

Горы. одинъ холмъ.

Воды. Рѣчка Иліанка течетъ отъ восточ. на западъ и впадаетъ въ р. Ирпень.

Болота. одно болото длиною около версты а шириною до 10 саженъ.

Озера. одно озеро длиною около 40 а шириною до 10 саженъ.

Степь нѣтъ

Лѣсъ. Есть лѣса 276 десятинъ и 12 саженъ оные состоятъ изъ дубовъ, березъ, ольшинъ, и ивовыхъ частью изъ сосенъ.

Почва земли. Большая часть черноземная песчаная по средней высотѣ и ровности.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная и глинистая.

Произведенія земли. По свѣдѣнію почва земли сего селенія не производитъ выше хлѣбовъ нежели пшеницу, крестьяне высѣваютъ слѣдующіе роды, пшеницу, овесъ, просо, и ячмень.

Огородныя овощи. крестьяне держатъ огороды, на бо̀льшей части картофель, капусту, свеклу, фасоль, лукъ, и нѣкоторые сажаютъ конопель, кукурузу и тыквы.

Домашнія животныя. По ихъ свѣдѣнію состоитъ оныхъ: воловъ 100, коровъ 307, овецъ 10, свиней 200 свиней 100. Изъ домашнихъ птицъ держатъ, со крестьянскаго двора, утокъ и куръ.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водятся: зайцы волковъ, лисицъ, ежей хорьковъ и ѣжей.

Рѣки рѣчки, ключи. Рѣки и реки нѣтъ а ключей мало

Жилища. Всѣхъ изъ считается 158. Изъ нихъ до 40 старыхъ, вообще строены не чисто и опрятно.

Одежда и обувь. Достаточны. Зимою крестьяне носятъ сапоги.

Карлы. Коробчатый.

Качество воды и пищи. Вода хорошая воды крестьяне имѣютъ а также пользуются.

С. Глеваха.

Нині – с. м. т. Глеваха Васильківського р-ну Київської обл. (9900). Вперше Глеваха згадується в історичних документах другої половини XVI ст. Глеваха належала київському Михайлівському монастирю до кінця XVIII ст. – часу передачі монастирських володінь до державної казни. Дерев'яну парафіяльну Покровську церкву збудовано 1760 р. на місці старої.

Глевахевское общество.

Деревня Будаевка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 182, а женскаго 177 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 22 верстахъ отъ Г. Кіева на юго-западъ, расположена на равномъ мѣстѣ.

Горы. Нѣтъ.

Воды. Рѣчка Притворка течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ Р. Ирпинъ, на ней есть плотина съ мельницею.

Озера. Нѣтъ.

Болота. Одно болото длиною и шириною версты.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса. Лѣсъ длиною и шириною до 4 верстъ, по преимуществу сосновыхъ, между коими находится изъ рѣдка березы, дубы и ольки.

Почва земли. Частью сѣрая, а частью песчаная.

Подпочва земли и лѣса. На суходолѣ песчаная.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ по малой части Ржи, пшеницы, Гречихи, Проса и Гороху.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ по большей части Картофелемъ, мало капусты, фасолею, Каноплею, и отчасти Кукурузою и Тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается скота. Воловъ 40, коровъ 30, лошадей нѣтъ, овецъ 200, свиней 32, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками Гуси утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится мало волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы, раки и пьявки. Рыбъ весьма мало, раковъ и пьявокъ нѣтъ.

Глевахевское общество. Б. Будаевка.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 50. Изъ нихъ до 15 старыхъ, они по большей части просторные и опрятные.

Одежда и обувь. Въ многихъ крестьянахъ достаточные, но есть до 20 душъ худо одѣты, большая часть изъ нихъ носятъ сапоги а другіе постолы.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питія. Вода хорошая, водки крестьяне употребляютъ умѣренно, а пьяницъ очень мало.

Д. Будаевка.

Нині – с. м. т. Боярка Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (38000). За Андрусівською угодою 1667 р. Будаївка відійшла від Польщі. Спочатку нею володів Михайлівський монастир, а згодом Києво-Печерська лавра. Наприкінці XVIII ст., після секуляризації монастирських земель, Будаївка стала державним селом. У зв'язку з будівництвом у 60-х роках XIX ст. залізниці Київ – Фастів, що проходила повз Будаївку, тут виникла залізнична станція, названа, як і сусіднє село, Бояркою (нинішня Тарасівка). У 1938 р. Боярка-Будаївка стала селищем міського типу і почала називатися Бояркою. Під час відвідин Будаївки Де ля Флізом вона не мала парафіяльної церкви, яка згоріла у 1820 р., а парафіяни були приписані до церкви у тодішній Боярці. Лише у 1854 р. у Будаївці на місці старої збудовано нову дерев'яну церкву.

Селеніе Боярка.

Число Крестьянъ. Мужескаго пола 333 а женскаго 364 душ.

Мѣсто-положеніе. Селеніе лежитъ въ 17 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западѣ, расположено на равномъ мѣстѣ.

Горы. Нѣтъ.

Воды. Одинъ потокъ течетъ отъ востока и впадаетъ въ Рѣку Черторой.

Озера. Нѣтъ.

Болота. Одно болото длиною около 300 сажень а шириною до 20 саженей.

Лѣса. Лѣсъ на востокъ отъ деревни длиною около 5 верстъ а шириною до версты, состоящій по преимуществу сосновый по нему кое-гдѣ находятся изъ дубка дубы и грушъ.

Почва земли. Качество супесь и частью песчаная, но плодородная.

Почва лѣса. На суходолѣ песчаная а низменныя сырыя.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная и глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ по малому числу десятинъ ржи, ячмени, проса и гороху.

Огороднѣйшіе овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по обычной системѣ, картофелемъ, капустою, свекломъ, огурцами, фасолью, макомъ, лукомъ, чеснокомъ, и отчасти кукурузою и тыквою.

Домашніе Животныя. По оспитной системѣ скота: Воловъ 109, коровъ 87, лошадей 16, овецъ 203, свиней 100, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами куры, утки и гуси не много, потому что уничтожаются хорьками которыхъ находится много.

Дикіе Животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы плавающія, раки. Рыбъ и раковъ нѣтъ, кромѣ пѣвокъ.

Жилища. Всѣхъ изъ считанныхъ 96. Изъ нихъ до 10 старыхъ. 30 крытыхъ, другія тесовыя. Они по большей части, тесовыя, и опрятныя. Въ 1843 году крестьяне занимали три двора.

Одежда и обувь. Достаточныя. Всѣ крестьяне носятъ сапоги а во время праздника женщины и дѣвицы носятъ сапоги хромовой кожи.

Корма. Достаточныя.

Качество воды и пищи. Вода хорошая; водки крестьяне употребляютъ умѣренно а пьяницъ мало.

Примѣчаніе.

Отъ 1854 года, каждаго лѣта находится на квартирѣ 2-й бригады Кіевскаго баталіона военныхъ Кантонистовъ.

С. Боярка

Нині – с. Тарасівка (з 1924 р., див.: ІМС. К. о. – С. 405) Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (5180). До конфіскації наприкінці XVIII ст. монастирських земель на користь держави Боярка належала київському Михайлівському Золотоверхому монастирю. Дерев'яну парафіяльну Успенську церкву збудовано на місці старої у 1810 р. священиком Давидом Компаном.

Деревня Юрговка.

Число Крестьянъ.	Мужскаго пола 143 а женскаго 161.
Мѣстоположеніе.	Деревня лежитъ въ 23 верстахъ отъ г. Кіева, отъ юго-западъ, расположена на равномъ мѣстѣ.
Горы.	Насколько холмовъ.
Воды.	Рѣчка Сѣверка течетъ отъ сѣвера на востокъ и впадаетъ въ Р. Днѣпръ.
Озера.	Одно озеро шириною около 12 а длиною до 15 саженъ.
Болота.	Одно болото шириною около версты и длиною тожа.
Степь.	нѣтъ.
Лѣсъ.	Находится хуторскій между полями, состоящій изъ дубовыхъ порослей, березы, осины, ольшины, ивы и лозы.
Почва земли.	Песчаная и глинистая и смѣшанная съ перегноемъ.
Почва луга.	На низменныхъ песчаная и глинистая.
Подпочва земли и луга.	Сверху земли на два аршина, глинистая красная, потомъ на полъ аршина а ниже песокъ очень бѣлой и тонкій
Произведенія земли.	Крестьяне высѣваютъ много ржи, пшеницы, ячменя овса, гречихи, гороху, проса; нормально хорошій урожай.
Огородныя овощи.	Крестьяне занимаются огородомъ по большей части картофелемъ, много капусты, свеклою, фасолью, огурцами и капустою.
Домашнія животныя.	У нихъ имѣется: Воловъ 120, коровъ 70, овецъ 206, лошадей 6, свиней 105. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами куры.
Дикія животныя.	Въ лѣсахъ водится много волковъ и зайцевъ и мелкаго звѣря
Рѣки, пруды.	Въ Р. Сѣверкѣ, Ивицѣ, плотва, щука, окунь, ракъ, и много пескарей, поэтому ловятъ для пищи.

Жилища.	Всѣхъ дворовъ считается 33. Изъ нихъ до 10 старыхъ, они плохи и для жилья тѣсны, мало чисты и опрятны.
Одежда и обувь.	Достаточно. Крестьяне носятъ сапоги а во время полевыхъ работъ, лаптя и опорки.
Корень.	Достаточный.
Качество водъ и пищи.	Вода хорошая, водки крестьяне употребляютъ умѣренно, а много пьяницъ.

А. Юровка.

Нині – с. Юрівка Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (987). Перші згадки про Юрівку трапляються в історичних документах XVI ст. До входження до державних володінь монастирських земель внаслідок секуляризації наприкінці XVIII ст. Юрівка належала київському Михайлівському Золотоверхому монастирю. В середині XIX ст. парафіяни Юрівки належали до Воздвиженської церкви у Крюківщині.

Глеваховское общество.

Деревня Маркалиевка.

Число крестьянъ.	Мужескаго пола 136 а женскаго 170 душъ.
Мѣстоположеніе	Деревня лежитъ въ 26 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ, расположена на равномъ мѣстѣ.
Горы.	Одинъ холмъ, возлѣ деревни.
Воды	потокъ безъ имени.
Озера.	нѣтъ.
Болота.	одно болото въ полѣ длиною около 60 а шириною до 50 саженей
Степь.	нѣтъ
Лѣса	находится кустарника въ количествѣ до 6 верстъ, состоящіе изъ дубовыхъ порослей, березы, осиновъ, Ольхи, липы, а есть лещины 1 десятинъ.
Почва земли	
Почва.	песчаная, глинистая не плодородная.
Лѣса.	на суходолѣ песчаная.
Подпочва земли	песчаная и глинистая
Произведенія земли	Крестьяне высѣваютъ мало ржи, ячменя, гречихи и проса, а рѣдко хорошъ урожай.
Огородныя овощи.	Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ, мало капусты, свеклы, огурцовъ и конопли.
Домашнія животныя.	У жителей считается скота: воловъ 60, коровъ 31, овецъ 166, свиней 80, лошадей 3. изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками гуси, утки и куры.
Дикія животныя.	Въ лѣсахъ водится мало волковъ и зайцевъ.
Рыбы, Раки, Рѣявки	нѣтъ.
Жилища	Всѣхъ ихъ считается 35, изъ нихъ до 8 старыхъ, вообще тѣсны, не чисты
Кормъ	Достаточно.

Глеваховское общество Д. Маркалиевка.

Качество водъ и питія	Вода хорошая, водки крестьяне умѣренно употребляютъ а мало пьяницъ.

Д. Маркалевка.

Нині – с. Мархалівка Васильківського р-ну Київської обл. (1374). Засновано на місці монастирської пасіки Києво-Софійського монастиря, якому, мабуть, і належало до кінця XVIII ст., коли внаслідок секуляризації монастирських земель стало державним селом. У середині XIX ст. парафіяни Мархалівки були приписані до церкви Різдва Богородиці в Янковичах.

Селеніе Янковики.

Число крестьянъ.	Мужескаго пола 369 а женскаго 416 душъ.
Мѣсто-положеніе.	Селеніе лежитъ въ 26 верстахъ отъ г. Кіева, на юго-западъ, расположено частью въ сосновомъ боръ, а частью на бугрѣ и въ долинѣ.
Горы.	одинъ жолнѣ.
Воды.	Рѣка Куи или Десятерка течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ Р. Ирпень, на ней есть плотина и 2 мельницы.
Озера.	нѣтъ
Болота.	Одно болото называемое Рудка длиною около версты шириною до 3 десятинъ.
Степь.	Нѣтъ.
Лѣса.	Лѣсъ дубовый и шумячого основ 3 десятины состоящіе изъ дубовъ, кленовъ, граба и лещины. Казенныхъ пустопорожнихъ въ полномъ владѣніи 10 десятинъ.
Почва земли.	Песчаная и глинистая не плодородная
Почва Лѣса	на чрезполосно песчаная.
Подпочва земли и Лѣса.	песчаная и глинистая.
Произведенія земли.	Крестьяне обыкновенно сѣютъ мало ржи, пшеницы, овса, гречихи, проса, гороху и рѣдко хорошіе урожаи.
Огородныя овощи.	Крестьяне заводятъ огороды по малой части капусту, свеклу, огурцами, коноплю, а отчасти кукурузу и тыкву, но довольно картофель.
Домашнія Животныя.	У жителей считается скота: Волов 98, Коровъ 202, лошадей 7, Овецъ 1000, Свиней 100, Изъ домашней птицы разводятъ крестьянскіе Гуси, утки и Куры.
Дикія Животныя.	Въ лѣсахъ водится мало волковъ и довольно зайцевъ.
Рыбы, раки, пявки.	Рыбъ и раковъ нѣтъ а мало пявокъ.

Жилища.	Всѣ изъ считаются 87; изъ нихъ до 20 старыхъ, они тесно для живущихъ, но вообще чисты и опрятны.
Одежда и обувь	Достаточны. Крестьяне носятъ сапоги.
Корма	Достаточны.
Качество воды и пища	Вода хорошая. Воды Крестьянскаго употребленія хватаетъ, и мало привозятъ.

С. Янковичи.

Нині – с. Іванковичі (з 1946 р., див.: УРСР. АТП–1946. – С. 1039) Васильківського р-ну Київської обл. (1018). За переказами – дуже давнє село. До входження у державні володіння внаслідок секуляризації монастирських земель наприкінці XVIII ст. Янковичі належали Києво-Софійському монастирю. Дерев'яну парафіяльну церкву Різдва Богородиці збудовано у 1702 р. і відремонтовано парафіянами 1841 р.

Кожуховское общество.

Селеніе Кожуховка.
Деревня Драновка.
——— Даниловка.
Селеніе Лисянскій Скитокъ.
——— Заборье.
Хуторъ Малютянка.

Селение Кожуховка.

Число крестьян. Мужского пола 418, а женского 397 душ.

Местоположение. Селение лежит в 30 верстах от г. Киева, на лево-сторонѣ, расположено на равнинѣ местности.

Классификация земель. В угодьях общества считается удобной и неудобной земли 6,353 десятина 11 саж.

Торфяники. Нѣтъ.

Воды. Одинъ потокъ течетъ отъ села на сѣверъ и впадаетъ въ р. Цурупинъ въ 9 в. Боярки.

Озера. Нѣтъ.

Болота. Одно болото длиною около трехъ верстъ, шириною отъ 10 саженъ.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса. Къ обществу причисленъ лѣсъ по преимуществу сосновый, дубовый и березовый до 2,150 десятинъ. 50 сажень.

Почва земли. Песчаная не плодородная.

Почва лѣса. Песчаная.

Произведенія земли. Крестьяне высѣваютъ рожь, пшеницу, гречиху, просо, и гороху, но рѣдко бываетъ хорошихъ урожаевъ.

Огородничество. Крестьяне занимаются огородничествомъ по большей части картофелемъ и отчасти свеклою, капустою.

Домашнія животныя. Умѣренный считается скота: воловъ 170, коровъ 101, лошадей 10, овецъ 500, свиней 150. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками, куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы рѣки, пѣвчія. Въ потокѣ, плотва въ не большомъ количествѣ, а въ прочихъ водится много, но такую что сравнить ихъ нельзя.

Жилища. Зимнихъ хатъ считается 100, изъ нихъ 15 старыхъ а въ 15 опасно жить, 3 изъ нихъ крыты соломой, остальныя тесомъ и черепицею.

Одежда и обувь. Достаточны въ немногихъ, но за исключеніемъ худо одѣтыхъ и бѣдныхъ, по причинѣ малаго скота. Всѣ крестьяне носятъ сапоги.

Хлѣбъ. Достаточный въ немногихъ.

Качество водъ и питія. Вода хорошая. Водки крестьяне употребляютъ, а привозныя мало.

С. Кожуховка.

Нині – с. Кожухівка Васильківського р-ну Київської обл. (1486). Засновано на початку XVIII ст. До секуляризації монастирських маєтків наприкінці XVIII ст. Кожухівка належала київському Михайлівському Золотоверхому монастирю. Дерев'яну Михайлівську церкву побудовано 1820 р. і затверджено парафіяльною у 1836 р.

Кожуховское общество.

Деревня Драновка.

Число крестьянъ.	Мужескаго пола 126 а женскаго 124 душъ.
Мѣстоположеніе.	Деревня лежитъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева на юго-сѣверъ.
Горы, Рѣка.	Нѣтъ.
Озера.	Одно озеро длиною около 30 а шириною до 10 саженей.
Болота, степь, лѣса.	нѣтъ.
Почва земли.	песчаная, не плодородная
Подпочва земли.	песчаная.
Произведеніе земли.	Крестьяне высѣваютъ по малой части Рѣки и Гречихи.
Огородныя овощи.	Крестьяне засѣваютъ огороды по большой части, картофелю, не много капустою, огурцами, и отчасти тыквою.
Домашнія животныя.	У жителей считается скота: Воловъ 40, Коровъ 10, овецъ 31. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками мало курей.
Дикія животныя.	Водится довольно волковъ лисицъ и зайцевъ.
Рыбы раки пьявки	нѣтъ.
Жилища	Всѣхъ ихъ считается 30. Изъ нихъ до в старыхъ почти всѣ тѣсны, мало чисты и опрятны.
Одежда и обувь.	Достаточны. Всѣ крестьяне носятъ сапоги а во время полевыхъ работъ употребляютъ постолы.
Кормъ.	Достаточный.

Кожуховское общество. Д. Драновка.

Качество водъ и питія.	Вода хорошая. Водки крестьяне умѣренно употребляютъ, а пьяницъ нѣтъ.

Л. Драновка.

Нині – у складі с. Кожухівки. Ще в середині XIX ст. Дранівка називалася Малою Кожухівкою і становила його частину. До кінця XVIII ст. село належало київському Михайлівському монастирю. Парафіяни Дранівки в середині XIX ст. належали до Онуфріївської церкви у Лип'янському Скитку.

Деревня Даниловка.

Число крестьянъ.	Мужескаго пола 189 а женскаго 188 душъ.
Мѣстоположеніе.	Деревня лежитъ въ 90 верстахъ отъ г. Кіева, на юго-сѣверъ, расположена на долинѣ.
Горы.	Нѣтъ.
Воды.	Рѣчка Оксайрѣчка, течетъ отъ юга на сѣверъ и впадаетъ въ р. Ярлинъ.
Озера	Нѣтъ.
Болота	Одно болото длиною около 50 и шириною до 120 саженей.
Степь } Лѣса }	Нѣтъ.
Почва земли	песчаная не плодородная.
Подпочва земли.	песчаная.
Произведеніе земли.	Крестьяне высѣваютъ по малой части Рожь, Пшеницы, Гречихи, Проса, и Гороху
Огородныя овощи.	Крестьяне засѣваютъ огороды по большой части картофелемъ, и мало капустою, свеклами и огурцами.
Домашнія животныя.	Учителей считается: Воловъ 49, коровъ 50, лошадей 6, овецъ 97, свиней 50. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянскими, гуси, утки и куры.
Дикія животныя.	Водится въ лѣсахъ много волковъ, лисицъ и зайцевъ.
Рыбы, раки, пьявки.	Рыбъ очень мало а раковъ и пьявокъ нѣтъ.
Жилища	Всѣхъ изъ считается 47. Изъ нихъ до 15 старыхъ, всѣ не чисты, тѣсны и не опрятны; Крестьяне имѣютъ не достатокъ въ дровахъ для строенія.
Одежда и обувь.	Достаточны. Крестьяне носятъ сапоги и во время полевыхъ работъ постолы.

Кормъ	Достаточный.
Качество водъ и питія	Вода хорошая, водки крестьяне умѣренно употребляютъ, а пьяницъ мало.

Д. Даниловка.

Нині – с. Данилівка Васильківського р-ну Київської обл. (3188). Данилівка існувала, за переказами, задовго до XVII ст., коли вперше згадується в історичних документах. За часів Хмельниччини Данилівку було зараховано до маєтків київського Михайлівського Золотоверхого монастиря. Внаслідок секуляризації монастирських земель, що відбулася наприкінці XVIII ст., Данилівка стала державним селом. У середині XIX ст. парафіяни Данилівки були приписані до Онуфрієвської церкви у Лип'янському Скитку.

Селеніе Лисянскій Скитокъ.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 180, а женскаго 189 душъ.

Мѣсто положеніе. Селеніе лежитъ въ 30 верстахъ отъ Г. Кіева, на юго-западъ частью на равномъ мѣстѣ а частью подъ вечерью.

Горы. Есть нѣсколько холмовъ.

Воды. Рѣчка Гнѣловодъ течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ Р. Эрпинъ, на ней есть плотина съ маленькую мельницею которого рѣдко мелитъ по причинѣ мало воды.

Озера. Нѣтъ.

Болота. Одно болото длиною около 200 а шириною до 10 саженей.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса. Находится нѣсколько малыхъ кустарниковъ.

Почва земли. Песчаная не плодородная.

Подпочва. Песчаная.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба до 100, а яроваго до 70 четвертей.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 61, Коровъ 21, Лошадей 4, овецъ 30, Свиней 49. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками, не много гусей, утокъ и курей.

Дикія животныя. Водится много волковъ, мало лисицъ и зайцевъ.

Рыбы, раки, пьявки. Рыбъ и раковъ нѣтъ, а пьявки есть.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 42. Изъ нихъ до 16 старыхъ, мало просторны, чисты и опрятны.

Одежда и обувь. Достаточны въ многихъ, но есть нѣкоторые крестьяне бѣдно одѣты, мало носятъ сапоги а по большей части постолы.

Качество въ. и питія. Вода хорошая; водки крестьяне умѣренно употребляютъ, а пьяницъ мало.

Примѣчаніе.

Документы церковные доносятъ что въ 1679 году въ семъ Селеніи былъ монастырь Грекороссійской и возлѣ церкви погребенъ Епископъ Православной Захарій Корниловичъ.

При церкви находится памятникъ съ 1667 году рукописный, въ которомъ упоминаетъ о чумѣ свирепствовавшей тогда въ Кіевѣ отъ коей умерло 10000 душъ, и также о саранчѣ.

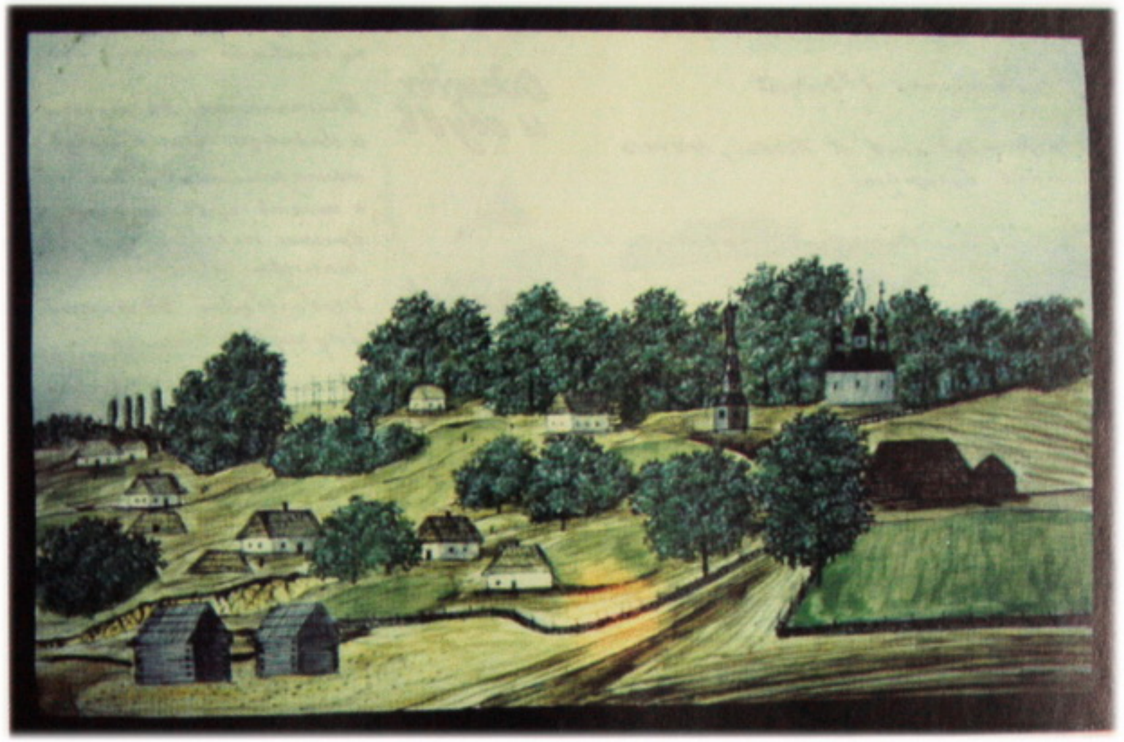

С. Скитокъ.

За Л. Похилевичем – Лип'янський Скиток. Нині – с. Липовий Скиток Васильківського р-ну Київської обл. (294). Село веде свій початок від чернечого скиту при Данилівці, заснованого колишнім ігуменом київського Михайлівського Золотоверхого монастиря Захарієм Корніловичем. З його ж ім'ям пов'язана побудова Онуфрієвської дерев'яної церкви, яка стала у Лип'янському Скитку парафіяльною. До секуляризації монастирських володінь наприкінці XVIII ст. село належало Михайлівському Золотоверхому монастирю.

Селеніе Забобрье.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 26ў, а женскаго 26ў душъ

Мѣсто положеніе Селеніе лежитъ въ 25 верстахъ отъ г. Бобруйска, на ровномъ мѣстѣ, простирающемся подъ Забобрье.

Горы. Нѣтъ ни одной горы.

Воды. Рѣчка Забобрье, течетъ отъ востока на западъ, на ней есть одна плотина и мельница.

Озера нѣтъ.

Болота Одно болото Замошье около 4 верстъ отъ селенія.

Степь нѣтъ.

Лѣса. Находятся лѣса за 3 версты отъ селенія, принадлежатъ частнымъ владѣльцамъ.

Почва по составу земли есть дубовая, осиновая, и сосновая.

Земли. Почвенная и торфяная.

Почва.

Дна на суходолахъ песчаная.

подпочва.

Глины и мѣла. Глинистая.

Произведенія земли. По свойству почвы земли, крестьяне большею частью занимаются хлѣбопашествомъ, а огородничествомъ 200, а прочіе очень немногіе.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по своей волѣ, картофелемъ, капустою, свеклою, морковью, луками, коноплею, и очень мало кукурузою, табакомъ и дынею.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: лошадей 151, коровъ 81, свиней 12, овецъ 406, пчелъ 102; изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами куры, утки и гуси.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водятся много волковъ, лисицъ, зайцевъ и дикихъ кошекъ.

Рыбы, раки пѣвчія. Рыбы мало.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 80. Изъ нихъ до 30 старыхъ очень, по большей части, тѣсны и не опрятны.

Одежда и обувь. Достаточны въ немногихъ, но отвратительно бѣдны огромныя и бѣдствуютъ состояніемъ по причинѣ недостатка скота, много женщинъ и девокъ ходятъ въ башмакахъ крестьянскихъ и носятъ чулки. Изъ крестьянъ носятъ сапоги а по праздникамъ нѣкоторые употребляютъ полусапоги изъ жженки и настоящіе кожи.

Корм. Изобиловавшій въ нѣкоторыхъ а не достаточный въ другихъ.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, воды и пива довольно крестьяне употребляютъ, а сего давольно привозятъ.

С. Заборье.

Нині – с. Забір'я Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (1736). Перші згадки про Забір'я в історичних документах належать до XV ст. До конфіскації монастирських земель внаслідок секуляризації наприкінці XVIII ст. Забір'я було власністю Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря. Дерев'яну парафіяльну Михайлівську церкву збудовано 1778 р. архимандритом Михайлівського Золотоверхого монастиря Феоктістом.

Кожуховское общество.

Хуторъ Малютянка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 125 а женскаго 135 душъ.

Мѣстоположеніе. Хуторъ лежитъ въ 25 верстахъ отъ Г. Кіева, на юго-западъ подъ взорью.

Горы. Нѣсколько холмовъ.

Воды. Рѣчка Гнилушка течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ Р. Ирпень на ней есть плотина съ мельницею.

Озера. Нѣтъ.

Болото. Одно болото длиною около 300 саженъ а шириною отъ 5 до 10 саженъ.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса. Около хутора на сѣверъ находится лѣсъ круглой шириною [illegible] верстъ, состоящій изъ дубовъ, березъ, осьмъ, сосенъ, ольхы и верхъ.

Почва земли. Песчаная, не плодородная.

Почва лѣса. На суходолѣ песчаная.

Подпочва земли и лѣса. Мѣстами глинистая, а болѣе песчаная, бѣлой и тонкой песокъ.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ мало ржи, пшеницы, гречихи [illegible].

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ и конопляной, не много капустою и огурцами, имѣютъ не много фруктовыхъ деревьевъ, какъ то: вишни и дикихъ грушъ.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: воловъ 41, коровъ 25, овецъ 103, свиней 50; изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками гусу, утки, и курье.

Кожуховское общество. Х. Малютянка.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится довольно волковъ, лисицъ и [illegible].

Рыбы, раки, пьявки. Весьма мало.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 25. Изъ нихъ до 5 старыхъ, они просторные чисты и опрятны, довольно просторны.

Одежда и обувь. Достаточные. Всѣ крестьяне носятъ сапоги.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки крестьяне довольно употребляютъ, а пьяницъ есть нѣсколько.

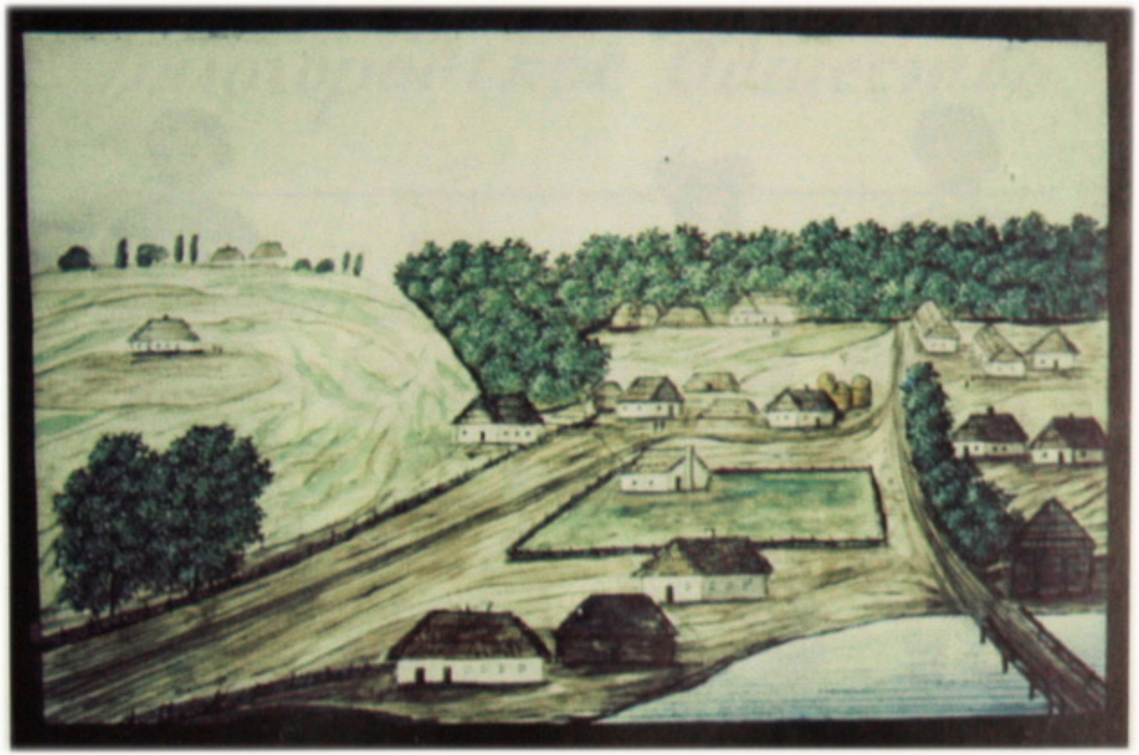

Хуторъ Малютянка.

Нині – с. Малютянка Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (1302). Хутір засновано на початку XVIII ст. київським Михайлівським Золотоверхим монастирем, власністю якого він був до кінця XVIII ст., після чого став державним селом внаслідок секуляризації монастирських володінь. У середині XIX ст. парафіяни Малютянки належали до Покровської церкви Глевахи.

Поселяне
Гевахскаго и Кожуховскаго
обществъ .

Бѣлогородское общество.

Мѣстечко Бѣлогородка.
Деревня Бобрица.
——— Жорновка.
Хуторъ Сподарецъ.
Деревня Звонкова.
——— Лозовикъ.
Хуторъ Пилиповъ Потокъ.

Мистеко Благородка.

Число Крестьянъ Мужескаго пола 692 а женскаго 763 души.

Мѣстоположеніе. Мистечко лежитъ въ 13 верстахъ отъ г. Кіева, на западъ, расположено на бугровой, около мистечка Шепаровки, обтекаемая кругомъ зеленными балками и рощами.

Классификація земли. Изъ числа обществ. земли удобной и неудобной земли удобной 4998 десятинъ.

Горы. Одна гора. Вышиною около 50 саженъ, на ней Церковь. Внизу горы Балка церковная Шепаровская.

Воды. Рѣка Ирпень течетъ отъ села на северъ и впадаетъ въ р. Днѣпръ. Есть тоже рѣчка Кочадка. Которая течетъ отъ села на северъ и впадаетъ въ р. Ирпень.

Озера. Одно озеро длиною и шириною около 100 саженъ

Болота. Одно болото длиною около 5 верстъ. шириною около 100 саженъ.

Лѣса. Народныхъ два одинъ казенный изъ коихъ одинъ называется Кошарницкій состоитъ, длиною и шириною около 5 верстъ. другой называется Великолѣсье отъ 2 до 3 верстъ. состоящій изъ сосноваго, дубоваго и березоваго корабельнаго.

Почва Земли Глинная сырая, а частью песчаная и песчаная не плодородная.

Почва Лѣса. На суходолахъ (Вышинныхъ)

Подпочва Земли и Лѣса. Песчаная и глинистая.

Произведенія Земли. Крестьяне засѣваютъ озимаго хлѣба 650 а ярового 120 четвертей.

Огородныя, овощи и садовые фрукты. Крестьяне засѣваютъ огороды. по большимъ частью картофелемъ, капустою, свеклою, огурцами, арбузами, тыквою, и отчасти другими и луковицами; имѣютъ фруктовые деревья какъ то: Вишни, Сливы, Яблоки, и груши.

Домашніе животныя. У жителей мистечка скота: Воловъ и коровъ до 500, Овецъ до 200, Свиней 203; Кур домашнихъ птицъ развелось приблизительно 1500, утокъ и гусей.

Дикіе животные. Не имѣютъ водятся по мѣстамъ волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы Лѣса и Поляны. Въ р. Ирпени и Кочадкѣ находятся: Щуки, Окуни, Сомы, и раки, много водится, потому Жители оныхъ истребляютъ.

Жилища. Всего оныхъ считается 150 изъ коихъ мѣста стоятъ, полубарскіе, Сомы и строятся.. Крестьянскія мѣста не достаточны въ Дворахъ для скотины.

Одежда и обувь. Довольно достаточны. Крестьяне всѣ носятъ сапоги.

Корень. Употребляемой въ мѣстности.

Качество водъ и пастьбы. Вода хорошая; Пажа и воды крестьянамъ довольно удобопріятна и всегда имѣется въ изобиліи.

Примѣчаніе.

Въ 1846 году, нашли въ р. Кочадкѣ древней бронзовой монетъ.

М. Білогородка.

Нині – с. Білогородка Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (5798). Білогородка веде своє існування від давнього Білгорода Київської Русі, заснованого ще в XI ст. У 1700 р. Петро I подарував Білогородку київському митрополиту. Після конфіскації монастирських земель наприкінці XVIII ст. Білогородка стала державним селом (ІМС. К.о. – С. 27). Дерев'яну парафіяльну Воскресенську церкву збудовано до середини XIX ст., у 1848 р. реконструйовано за рахунок казни та парафіян.

Бѣлогородское общество.

Деревня Бобрица.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 151 а женскаго 160 душъ

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 26 верстахъ отъ г. Кіева на западъ, на равномъ мѣстѣ.

Горы. Нѣтъ

Воды. Рѣка Ирпень, и рѣчка Бобрица которая течетъ отъ востока на югъ, и впадаетъ въ р. Ирпень.

Болота. Одно болото длиною около 300 а шириною до 12 саженъ.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса. Находится кустарника въ количествѣ длиною около 300 а шириною до 250 саженъ состоящаго изъ дубовыхъ порослей, Сосновъ и березы

Почва земли песчаная и глинистая не плодородная

Почва лѣса. На суходолѣ песчаная

Подпочва земли и лѣса песчаная и глинистая

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 106 а яроваго 120 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части Корнофелемъ, капустою, свеклою, мѣстчасти Кукурузою, тыквою, льномъ, Коноплею; имѣютъ Фруктовыя деревья какъ то: Вишни и Сливы.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 20, Коровъ 8, Свиней 15. Изъ домашнихъ птицъ, разводятся крестьянами: Гуси, утки и Куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится мало волковъ и довольно лисицъ и зайцевъ.

Бѣлогородское общество. Д. Бобрица.

Рыбы, раки, пьявки Нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ изъ считается 43, изъ нихъ до 15 старыхъ, онѣ тѣсны, но почти всѣ чисты и опрятны.

Одежда и обувь Достаточны. Крестьяне носятъ Лапти.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки крестьяне много употребляютъ, а пьяницъ есть довольно.

Д. Бобриця.

Нині – с. Бобриця Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (580). До секуляризації монастирських земель наприкінці XVIII ст. Бобриця належала київському Михайлівському Золотоверхому монастирю, після чого стала державним селом. У середині XIX ст. парафіяни Бобриці були приписані до Микільської церкви у Забір'ї.

Деревня Жорновка.

Число Крестьянъ Мужескаго пола 182, а Женскаго 203 души.

Чистое положеніе. Деревня лежитъ въ 33 верстахъ отъ г. Кіева на западъ, на ровномъ мѣстѣ.

Торфъ. Нѣтъ.

Воды. Рѣка Ирпень и рѣчка Жорна которая течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ р. Ирпень.

Озера Одно озеро длиною около 500 саженъ а шириною отъ 10 до 15 саженъ

Болота. Одно болото круглое поперечнаго до 150 саженъ.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса. На этой деревни находится лѣсъ пространствомъ до 1500 саженъ, состоящій преимущественно изъ сосновыхъ, дубовыхъ, березовыхъ, осиновыхъ, ольховыхъ и лещиновыхъ деревъ.

Почва земли. Глинистая и песчанистая не плодородная

Подготовка Земли. Песчанаго и глинистаго.

Произведенія Земли. Крестьяне имѣютъ посѣву одинаго хлѣба 180 а ярового 166 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне занимаютъ огороды по большой части картофелемъ, капустою, огурцами, луками, конопляю и отчасти овсомъ и кукурузою, а плодъ фруктовыя деревья нѣтъ по этимъ насколько.

Домашнія Животныя. У жителей считается скота: Воловъ 72, коровъ 60, овецъ 39, свиней 31; изъ домашнихъ птицъ разводятъ Крестьянами Гуси, утки и куры.

Дикіе Животныя. Въ лѣсахъ водится волковъ и лисицъ.

Рыбы Рѣки, Прѣсныя. Нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ изъ считаетъ Дворовъ 38. Изъ нихъ 3 каменныхъ, два тесовыя, но соломой и остальные.

Одежда и обувь. Достаточные, но изъ бѣдныхъ Крестьянъ бываютъ одѣты. Всѣ носятъ лапти

Кормъ. Достаточный но не изобильный.

Качество Воды и питья Вода хорошая. Водою Крестьяне употребляютъ довольно и изъ колодезей Жителей.

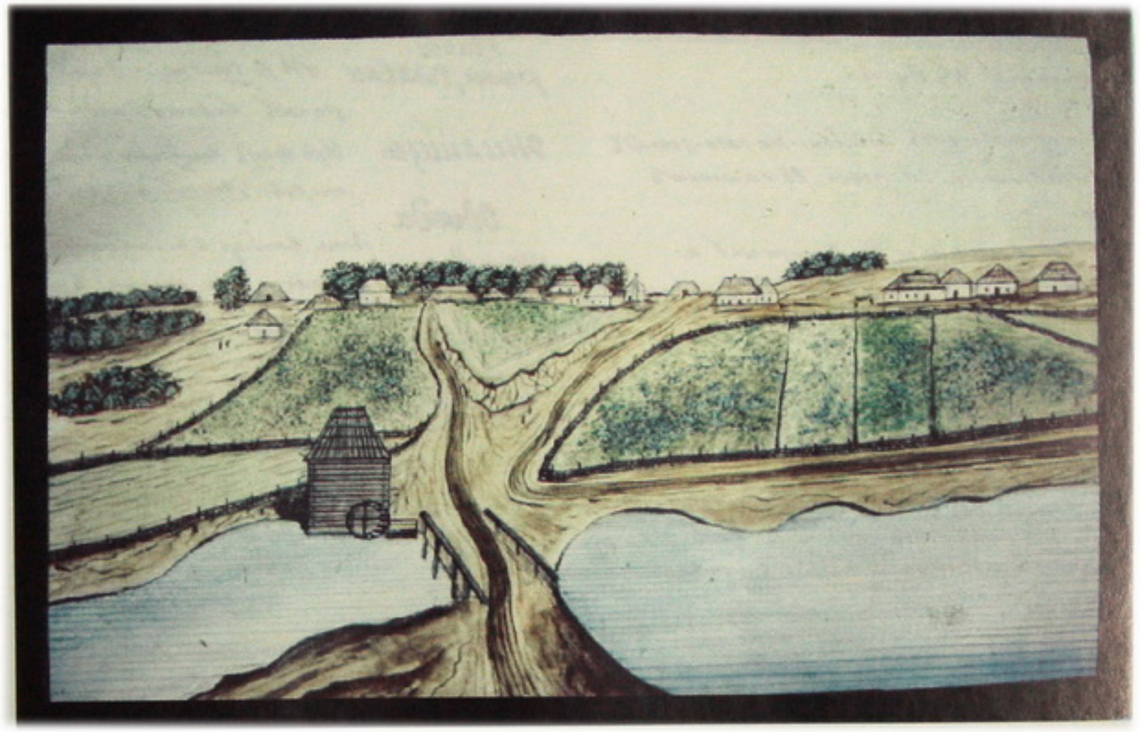

Л. Жорнова

Нині – с. Жорнівка Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (558). У історичних документах Жорнівка вперше згадується в XV ст. За Московським трактатом 1686 р. Жорнівка відійшла від Польщі і перебувала у володіннях київського Михайлівського Золотоверхого монастиря до кінця XVIII ст., часу конфіскації монастирських маєтків. У середині XIX ст. парафіяни Жорнівки були приписані до церкви поміщицького села Княжичі.

Бѣлогородское общество.

Деревня Звонкова

Число крестьянъ. Мужескаго пола 78 а женскаго 84 душъ.

Мѣстоположеніе Деревня лежитъ въ 40 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ около большаго Лѣса, расположена частью въ самомъ оврагѣ, а частью на взгорьѣ.

Горы. Одна гора называемая Городища вышиною до 3 саженъ а другая безъ названія до 4 саженъ.

Воды. Рѣка Ирпень а рѣчка Вершина которая течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ Р. Ирпень, на ней есть плотина съ мельницею.

Озера Нѣтъ.

Болота. На берегу рѣка Ирпень есть болото длиною до 3 верстъ а шириною отъ 10 до 20 саженъ.

Степь. Длиною и шириною около 4 верстъ.

Лѣса. Лѣсъ длиною и шириною около 4 верстъ состоящій преимущественно изъ сосновыхъ, дубовыхъ, березовыхъ а частью ольховыхъ деревъ.

Почва земли Песчаная и глинистая не плодородная.

Подпочва земли тоже.

Почва Лѣса На суходолѣ песчаная

Подпочва Лѣса. Песчаная и глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 220 а яроваго 20 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды въ малой части картофелемъ, капустою, макомъ, каноплею, а частью тыквою и кукурузою.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 7, коровъ 6, свиней 10. Изъ домашнихъ птицъ мало курей.

Бѣлогородское общество. Д. Звонкова.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ.

Рыбы раки, пьявки Въ р. Ирпень: Окуни, Лины, Карасы, Сумы, плотва, много раковъ большаго рода и довольно пьявокъ.

Жилища Ихъ всѣхъ считается 20, изъ нихъ до 6 старыхъ почти всѣ просторные, чистые и опрятные

Одежда и обувь Хотя вообще крестьяне достаточные, но есть между ними бѣдно одѣты. Всѣ носятъ сапоги.

Кормъ Достаточный но не изобильный.

Качество водъ и питья Вода хорошая, Водки крестьяне умѣренно употребляютъ но есть нѣсколько пьяницъ.

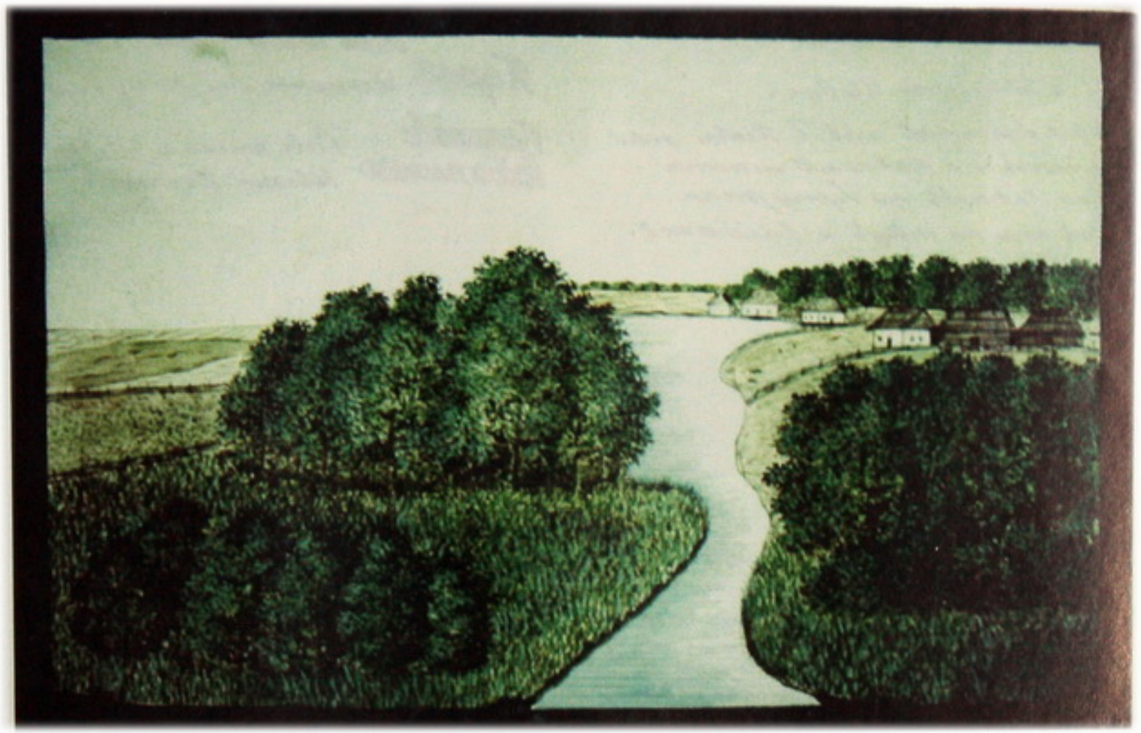

Д. Звонкова.

Нині – с. Дзвінкове Васильківського р-ну Київської обл. (389). До секуляризації монастирських земель наприкінці XVIII ст. Дзвінкове, напевно, було власністю київського Братського монастиря, а згодом стало державним селом. Парафіяни Дзвінкового належали до церкви Стрітення Господнього у Плесецькому.

Бѣлогородское общество.

Хуторъ Сподарецъ.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 31 а Женскаго 24 душъ

Мѣсто положенія. Хуторъ лежитъ въ 40 верстахъ отъ г. Кіева на юго востокъ и расположенъ на равномъ мѣстѣ.

Горы горъ нѣтъ а нѣсколько холмовъ на берегу рѣки.

Воды. Рѣка Ирпень течетъ отъ юга на сѣверъ и впадаетъ въ р. Днѣпръ.

Озера. нѣтъ

Болота то самое которое въ Д. Звонковѣ

Степь нѣтъ

Лѣса тотъ самой которой въ Д. Звонковѣ.

Почва земли лѣса и подпочва тоже.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 51 а яроваго 4 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по малой части, картофелемъ, капустою, свеклами, огурцами, макомъ и канопляю, потому что мало земли и она не плодородная.

Домашнія животныя у жителей считается скота: Воловъ 6, коровъ 6.

Дикія животныя Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ, дикихъ козъ, дикихъ свиней и зайцевъ.

Рыбы Раки, Пьявки. Тѣ самые которыя въ Р. Ирпенѣ. въ Д. Звонковой

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 9; изъ нихъ 2 старыхъ, они просторные, чистые и опрятные

Вышгородское общество. Д. Сподарецъ.

Одежда и обувь Въ мѣстахъ достаточные. Нѣтъ нѣсколько крестьянъ бѣдно одѣты. Почти всѣ крестьяне носятъ лапти.

Кормъ. Достаточный, не изобильный.

Качество воды и питья Вода хорошая, Водки крестьяне употребляютъ много и слѣдовательно пьяницъ.

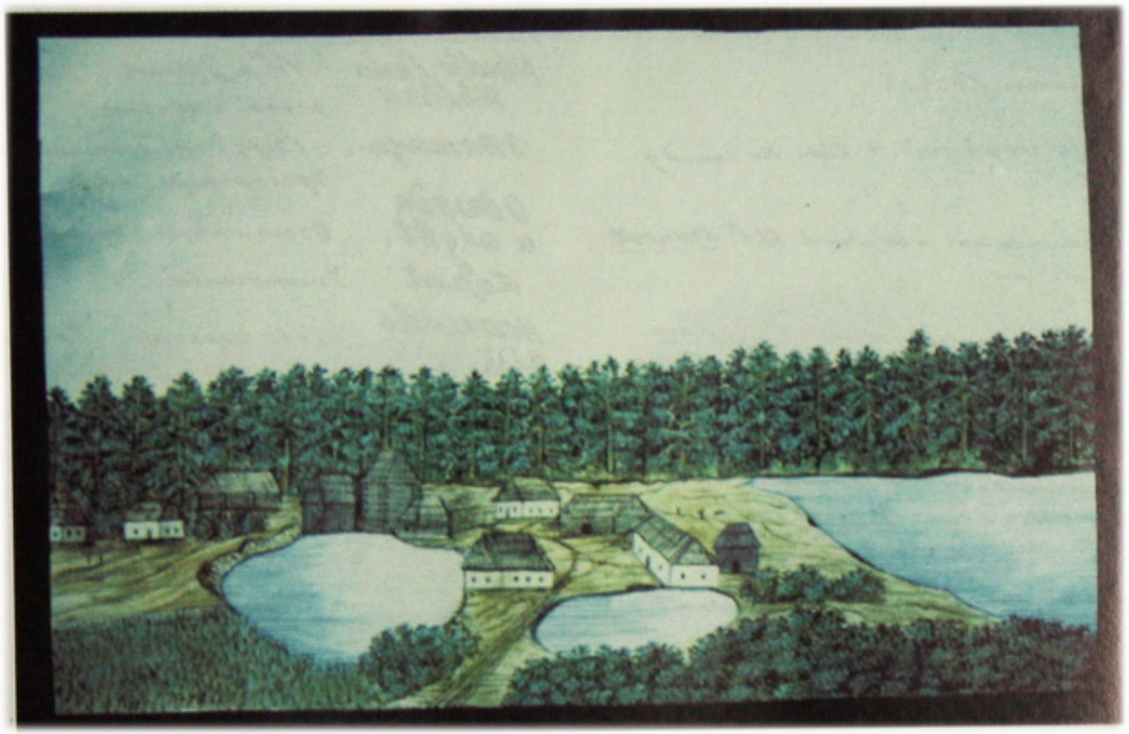

Хуторъ Сподарецъ.

З середини XX ст. входить до складу с. Дзвінкове, бо ще в 40-і роки вважався окремою адміністративною одиницею (УРСР. АТП–1946. – С. 262). Сподарець, як і Дзвінкове, належав, мабуть, київському Братському монастирю і наприкінці XVIII ст. внаслідок секуляризації став державним хутором. Парафіяни Сподарця в середині XIX ст. належали до церкви у Плесецькому.

Деревня Лозовихъ.

Число крестьянъ. Мужского пола 31 и женского 28 душъ.

Мѣсто положеніе Деревня лежитъ въ 50 верстахъ отъ г. Кіева на Западу въ 30 верстахъ.

Горы. Нѣтъ.

Воды Рѣка Звѣнячъ течетъ отъ нея на сѣверъ и впадаетъ въ р. Тетеревъ на ней есть плотинка для мукомолья.

Озера. Нѣтъ.

Болота. Значительныхъ нѣтъ болотъ кромѣ, между полями. Гг. Крупалка Гг. Куроловецкій, одно и другое шириною около 125 саженей; Гг. Кошелевъ шириною около 10 и длиною около 5 саженъ.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса Владѣетъ Куплетскимъ въ количествѣ 1500 саженъ, состоящія изъ Дубовыхъ порослей, Березы, Ольхи и Липъ. Въ деревнѣ есть мелкія Дубки и Грушки.

Почва земель. частью сухая, частью Глинистая и песчаная, не плодородная, потому что въ мокрую воду сѣна и заливаетъ.

Почва лѣса. Песчаная и глинистая сухая.

Подпочва земель и лѣса. Песчаная и Глинистая.

Произведеніе земель. Крестьяне высѣваютъ озимаго жита 8 а ярваго 3 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне занимаются огородомъ въ малой степени картофелемъ, капустою, свекломъ, огурцами, и отчасти табакомъ.

Домашнія Животныя У нихъ считается скота: Коловъ 18, Коровъ 10, овецъ 3, свиней 15.

Дикія животныя. У нихъ водятся много волковъ, Лисицъ и Зайцевъ.

Рыбы Рѣки Птицы. Въ р. Звѣнячъ: Линь, Окунь, Плотва, и Щуки; много раковъ и птицъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 9. Изъ нихъ до 3 отдѣлокъ, плохо, простроенныя, тѣсныя и отдѣланныя. Прудовъ не имѣютъ

Одежда и обувь. Достаточная. Крестьяне носятъ сапоги и лапти

Корма Достаточныя.

Количество воды и питья. Вода хорошая. Крестьяне всѣ устроенныя имѣютъ колодцы а Скотъ пьетъ.

Д. Лозовикъ.

Нині – с. Лозовик Макарівського р-ну Київської обл. (94). Село здавна було власністю католицького костьолу в м. Макарів, а 1843 р. передано до державних маєтностей. У середині XIX ст. парафіяни Лозовика були приписані до церкви в поміщицькому селі Липівка.

Хуторъ Пилиповъ Потокъ.

Число крестьянъ.	мужескаго пола 10 а женскаго 8 душъ
Мѣсто-положенiе	хуторъ лежитъ въ 15 верстахъ отъ г. Лiева между лѣсами.
Горы.	нѣтъ
Воды.	тутъ рѣчка Пилиповъ Потокъ которая течетъ отъ Востока на западъ и впадаетъ въ Р. Рудню
Озера.	нѣтъ.
Болота.	одно маленькое болото.
Степь	нѣтъ.
Лѣса	тутъ [illegible] лѣсъ который въ г. Романовкѣ.
Почва и подпочва.	
Земли и лѣса	песчаная.
Огородныя	крестьяне имѣютъ очень малые огороды.
Овощи	крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 4 четвертей
Произведенiе земли.	
Домашнiя животныя	не имѣютъ никакихъ.
Дикiя животныя	въ лѣсахъ водится много волковъ.
Рыбы раки пьявки.	нѣтъ.
Жилища.	Избы двѣ дряхлы, тѣсны, нечисты и не опрятны, а [illegible] старая безъ оконъ содержимая [illegible].
Одежда и обувь.	очень бѣдны, крестьяне носятъ лапти.
Кормъ.	не достаточный.

Качество водъ и питья	вода хорошая. Крестьяне очень мало водку употребляютъ и нѣтъ пьяницъ.

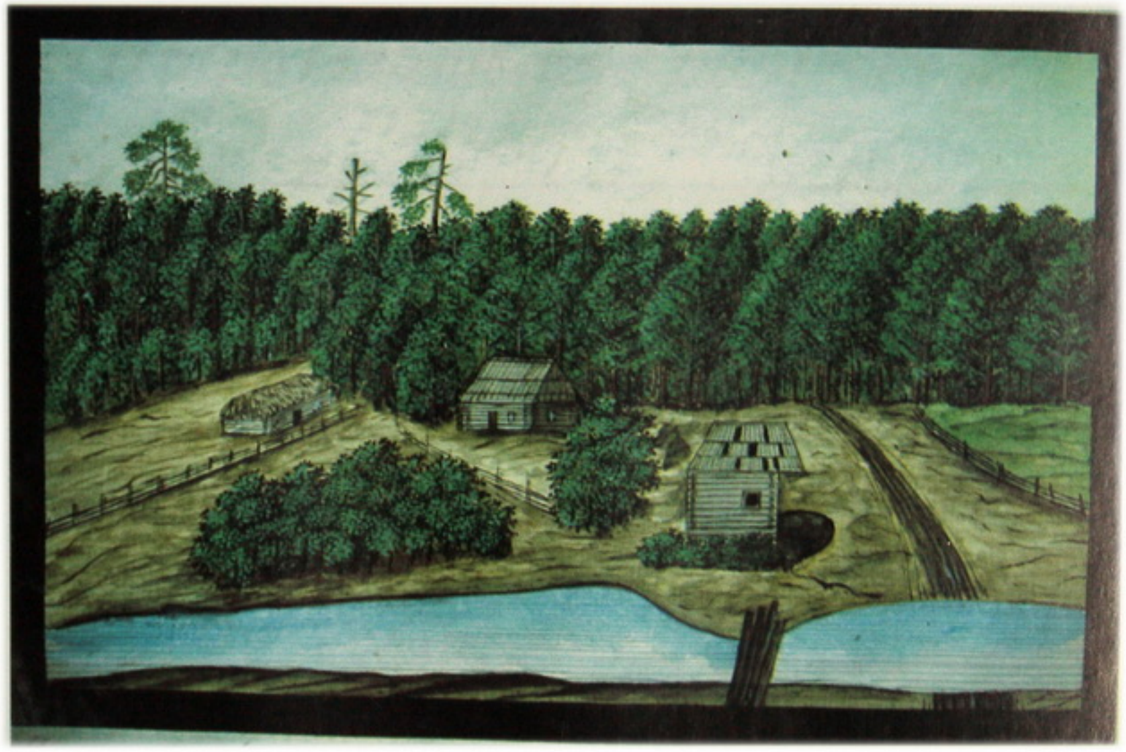

Хуторъ Пилиповъ Пошокъ

Хутір розташовано на території, що належить сучасному м. Ірпінь Київської обл. на лівому березі одноіменної річки, навпроти с. Романівка. Про це свідчить карта Київського повіту, додана до опису Л. Похилевича, хоча в самому описі відомості про хутір відсутні.

Петро Павловское общество.

Селеніе Петро Павловское Боршаговка.
Деревня Софійская Боршаговка.
Селеніе Братская Боршаговка.
Деревня Николаевская Боршаговка.
_____ Михайловская Боршаговка.
_____ Совки.
Селеніе Бличи.
_____ Жилянцы.
Деревня Романовка.
Хуторъ Любка.

Петро Павловское общество

Селеніе Петро Павловская Боршаговка

Число крестьянъ. Мужескаго пола 304 а Женскаго 314.

Селеніе-положеніе. Самый ближ. отъ г. Кіева, на западъ, расположено по обѣимъ сторонамъ шоссейной дороги.

Классификація земель. Въ пределахъ общества считается всѣхъ земли до 69,936 десятинъ.

Горы. Два горы обширнаго около 5 саженъ.

Воды. Рѣка Боршаговка течетъ отъ юга на северъ и впадаетъ въ р. Цуркі; мелкій сѣтъ плотина съ вышеуказанной которая принадлежитъ Екатерининскому Трехсвятскому монастырю въ г. Кіевѣ.

Озера. Одно озеро широкое около Заставы

Болотистость } Нѣтъ

Лѣса. Къ обществу причислено лѣсовъ на своемъ попереимуществу 39,63 десятинъ 61, состоящій изъ Сосны, Дубовъ, Ольхи и мелкаго.

Почва пахотной земли. По преимуществу песчаная а местами частью черноземъ.

Подпочва пахотной земли и лѣса. Не изслѣдована.

Произведенія земли. По свойству земли способна къ произведенію всякихъ хлѣбовъ растеній, Крестьяне высѣваютъ ярового хлѣба 200 а яровыхъ 183 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большой части Картофелемъ (190 четвертей) свекломъ свекломъ, капустою, морковью, огурцовъ, и остальными кукурузою, бобъ, кукурузою, просомъ, дынею и Канопляю. Имѣютъ фруктовыя деревья: какъ то: Яблони, Груши и Вишни.

Домашнія животныя. Петро Павловское общество. С. Петро Павловская Боршаговка. У крестьянъ селенія считается скота: Лошадей 989, коровъ 655; Молодой 175, овецъ 270, свиней 1945. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ: Куръ, Утокъ и Куръ.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водятся много Волковъ, не много Зайцевъ и Лисицъ.

Рѣки, Рѣчки, Ключи и Ставки. Нѣтъ

Жилищ. Всего хат считается 335, изъ нихъ до 115 отъ фронтъ они чистые и опрятные, уменьшаются Корчмачевскую окраину.

Одежда и обувь. Довольно достаточны, Крестьяне носятъ самую, а во время полевыхъ работъ Некоторые употребляютъ постолы Котанные и Плетенные изъ Кожи. Женщины и дѣвицы во время праздника носятъ большіе Красные и Чулки.

Корчмы Всего 3 хорошихъ и хорошихъ.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Крестьяне, Водой довольно употребляютъ, но хватаетъ в мало.

Примѣчаніе.

На семъ селеніи, находится участокъ для 33 Крестьянскихъ дѣтей, они обучаются русскому языку, Сери Божественному и священную исторію.

С. Петро Павловская Боршаговка.

Нині – с. Петропавлівська Борщагівка Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (5709). Петропавлівська Борщагівка вперше згадується в історичних документах XV ст. Село належало київському Петропавлівському монастирю. Наприкінці XVIII ст. внаслідок секуляризації монастирських земель Петропавлівська Борщагівка стала державним селом. Дерев'яну парафіяльну Симеонівську церкву збудовано 1755 р. ігуменом Петропавлівського монастиря Антонієм Величковським, у 1849 р. реставровано коштом казни та парафіян.

Деревня Софійская Боршаговка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 256 а женскаго 266 душъ

Мѣстоположеніе Деревня лежитъ въ 10 верстахъ отъ г. Кіева на западъ, расположена на равнинѣ.

Горы нѣтъ.

Воды Рѣчка Боршаговка течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ р. Ирпень

Озера, Болота, степь, лѣса нѣтъ

Почва земли По преимуществу песчаная и глинистая мѣстами, не плодородная.

Подпочва земли песчаная и глинистая.

Произведеніе земли. По свойству почвы земля способна къ произведенію хлѣбныхъ растеній, крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 215, а яроваго 175 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды, по большей части капустою, свеклою, морковью, и картофелемъ (179 четвертей) и отчасти кукурузою, бобу, луку, чесноку, огурцами, коноплею, льну, и тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 160, коровъ 91, овецъ 206, свиней 109, лошадей 18; изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками довольно курей.

Дикія животныя. Водится много волковъ.

Рыбы, раки, пьявки. Рыбъ и раковъ нѣтъ, но довольно пьявокъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 50; изъ нихъ до 15 старыхъ, они тѣсны, и мало чисты и опрятны.

Одежда и обувь Достаточные въ мѣстахъ крестьянъ, но есть 10 бѣдно одѣты, по причинѣ падежа скота. Они носятъ сапоги изобильные въ мѣстахъ

Кормъ Вода хорошая. Крестьяне водки мало употребляютъ а мало пьяницъ находится.

Примѣчаніе

Каждой годъ лѣтомъ, квартируютъ въ деревнѣ 180 кантонистовъ.

Д. Софійская Борщаговка.

Нині – с. Софіївська Борщагівка Києво-Святошинського р-ну (6280). Перша згадка про Софійську Борщагівку датується 1497 р. Село належало Києво-Софійському монастирю. Наприкінці XVIII ст. внаслідок секуляризації монастирських земель Софійська Борщагівка стала державним селом. У середині XIX ст. парафіяни села були приписані до Богородицької церкви у Братській Борщагівці.

Петро Павловское общество.

Селеніе Братская. Боршаговка.

Число крестьянъ. Мужского пола 127 а женскаго 111 душъ.

Мѣстоположеніе. Селеніе лежитъ въ 10 верстахъ отъ г. Кіева на западъ, расположено на равномъ мѣстѣ.

Горы нѣтъ.

Воды. Рѣчка Боршаговка течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ Р. Ирпень.

Озера. Одно озеро длиною около 30 саженъ а шириною до 15 а при сахухѣ въ немъ уходитъ вода.

Болота, степь, лѣса нѣтъ.

Почва земли По преимуществу песчаная а мѣстами глинистая не плодородная.

Подпочва земли Песчаная.

Произведеніе земли. По свойству почвы земля способна къ произведенію всѣхъ хлѣбныхъ растеній, Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 116 а яроваго 108 четвертей.

Огородныя овощи Крестьяне засѣваютъ огороды картофелемъ (85 четвертей) и довольно другихъ растеній какъ въ деревняхъ предъидущихъ.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: воловъ 50, коровъ 31, лошадей 10, овецъ 105, свиней 63, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками не много гусей, утокъ и довольно курей.

Дикія животныя. Находится много волковъ.

Рыбы, Раки, пьявки. Рыбъ и раковъ нѣтъ а мало пьявокъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 30. Изъ нихъ до 10 старыхъ вентилены, не опрятны и не чисты.

Одежда и обувь. Въ многихъ достаточны. Находятся 15 семейства въ бѣдности по причинѣ падежа скота. Крестьяне носятъ сапоги а вовремя полевыхъ работъ употребляютъ постолы.

Петро Павловское общество. С. Братская Боршаговка.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питья Вода хорошая, водки крестьяне довольно употребляютъ, но пьяницъ мало.

С. Братская Борщаговка.

Територія, на якій знаходилася Братська Борщагівка, входить нині до мікрорайону Микільська Борщагівка, що 1971 р. увійшов до складу Ленінградського р-ну м. Київ. Братська Борщагівка належала київському Братському монастирю і увійшла до казни наприкінці XVIII ст. як державне село. Парафіяльну Богородицьку церкву збудовано 1740 р. (*Похилевич*. – С. 18-19), за іншими даними – у 1770 р. (Киев. – С. 74) і добудовано 1822 р. У 1847 р. під церкву та дзвіницю, що була збудована 1811 р., підведено кам'яний підмурок.

Петро Павловское общество.

Деревня Николская Боршаговка

Число крестьянъ Мужескаго пола 79 а женскаго 85 душъ.

Мѣсто положеніе Деревня лежитъ въ 7 верстахъ отъ г. Кіева на западъ. расположена на равномъ мѣстѣ.

Горы нѣтъ.

Воды. Рѣчка Боршаговка течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ р. Ирпень.

Озера, Болота, степь, лѣса нѣтъ.

Почва земли. По преимуществу песчаная и частью глинистая, не плодородная.

Подпочва земли. Песчаная и глинистая.

Произведеніе земли. По свойству почвы земли способно къ произведенію всѣхъ хлѣбныхъ растеній, крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 100, а яроваго 142 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ (110 четвертей) капустою, свеклою, огурцами, лукомъ, а отчасти кукурузою, тыквою, льномъ и каноплею.

Домашнія животныя. У жителей деревни считается скота; воловъ 61, коровъ 19, лошадей 6, овецъ 52, свиней 50; изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками курей мало.

Дикія животныя. Находится много волковъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 27. Изъ нихъ до 6 старыхъ. Крестьяне имѣютъ не достатокъ въ лѣсѣ для строенія и одинъ изъ нихъ съ большимъ семействомъ живетъ въ землянкѣ.

Петро Павловское общество. Д. Николская Боршаговка.

Рыбы, раки, пьявки. Рыбъ и раковъ нѣтъ а пьявокъ мало.

Одежда и обувь Въ многихъ достаточные носятъ нѣсколько бѣдные. и бѣдно одѣты. по причинѣ падежа скота. Крестьяне носятъ сапоги.

Кормъ Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Крестьяне мало употребляютъ водки и мало пьяницъ.

Д. Никольская Борщаговка.

Нині територія колишнього державного села Микільська Борщагівка входить (з 1971 р.) до одноіменного житлового масиву у Ленінградському районі міста Києва. До секуляризації монастирських володінь наприкінці XVIII ст. село належало київському Микільському монастирю. Парафіяни Микільської Борщагівки до середини XIX ст. належали до Дмитрівської церкви в Жулянах.

Деревня Михайловская Боршаговка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 96 а женскаго 97 душъ.

Мѣстоположеніе. Деревня лежитъ въ 9 верстахъ отъ г. Кіева на западъ на равномъ мѣстѣ.

Горы, Озера, Болота, Степь, Лѣса — нѣтъ.

Воды. Рѣчка Боршаговка.

Почва земли. по преимуществу, чечная, а мѣстами черноземная.

Подпочва земли чечная и глинистая.

Произведеніе земли. по свойству почвы земля тогдашняго произведенія всѣхъ хлѣбныхъ растеній, крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 126, а яроваго 157 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды картофелемъ, (126 четвертей) и довольно другихъ растеній какъ въ предъидущихъ деревняхъ.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Воловъ 80, Коровъ 30 лошадей 10, овецъ 150, свиней 100. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ крестьянками гусей, утки и куры.

Дикія животныя. Волковъ, лисицъ и не много зайцевъ потому что кіевскій охотники ихъ истребляютъ.

Рыбы, Раки, Пьявки. Рыбъ и раковъ нѣтъ, а пьявокъ мало.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 27. Изъ нихъ до 10 старыхъ, они тѣсны, не чисты и не опрятны.

Одежда и обувь Въ тѣхъ же достаточны, кромѣ въ нѣсколькихъ бѣдныхъ.

Корма Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, водки и пива крестьяне мало употребляютъ а мало пьянствуютъ.

Д. Михайловская Борщаговка.

Нині територія колишньої Михайлівської Борщагівки розташована у межах київського житлового масиву Микільська Борщагівка. Село належало київському Михайлівському Золотоверхому монастирю. Після секуляризації наприкінці XVIII ст. Михайлівська Борщагівка стала державним селом. Парафіяни села в середині XIX ст. належали до Дмитрівської церкви в Жулянах.

Деревня Совки.

Число Христиан. Мужского пола 89, а женского 105 душ. Оставляют солдат 3.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ 11.5 верстъ отъ г. Кіева на югъ, расположена частью въ сосновомъ оврагѣ, а частью на горѣ, окружена горами и хуторами.

Горы. Значительныхъ горъ нѣтъ; 1) Медвѣжья, 2) Курганъ, 3) Волынскій Лесъ, 4) Лешкова. Для Кіевскаго отъ 5 до 6 станцій.

Воды. Есть два маленькія рѣки. 1) Сырецкій ставокъ, онъ течетъ отъ юга на сѣверъ. 2) Рудь Бродецъ течетъ отъ сѣвера на востокъ, обѣ впадаютъ въ р. Днѣпръ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Озера. Одно маленькое озеро которое лѣтомъ высыхаетъ.

Болота. Находится одно болото обѣ данного села верстахъ.

Соль. нѣтъ.

Лѣса. Находится кустарниковъ кругомъ деревни въ количествѣ одной 10 верстъ, разстояніе тянется до 2 и 3 верстъ, состоящіе изъ дубоваго порослей, березы, ольшаника, граба и клена.

Почва земли. Сѣрая, глинистая, а мѣстами песчаная.

Почва лѣса. Глинистая и песчаная.

Подпочва земли и лѣса Глинистая и песчаная.

Произведенія земли. Пшеница не растетъ, крестьяне сѣютъ довольно Ржи, Ячменя и Гречихи, овса же и Гороха очень мало.

Огородныя овощи. Крестьяне занимаются огородомъ, посѣваютъ слѣдующія картофель, капусту, свеклу, фасоль, огурцы, капусту изъ луковъ, чеснокъ, и отчасти кукурузу и тыкву.

Домашнія Животныя. У лучшей половины скота: Коровъ 40, Быковъ 10, Свиней 6, овецъ 20, Свней 30. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ Крестьянами, въ очень большомъ числѣ Утей, Утокъ и довольно Курей.

Дикія Животныя. Въ лѣсу водится Волковъ и много зайцевъ по причинѣ что Кіевскіе Купцы часто охотятся.

Рыбы Раки и Птицы. Рыбъ и раковъ нѣтъ а много птицъ.

Жилища Всѣхъ ихъ считается 20. Изъ нихъ до 10 старыхъ тесовыхъ по чистой и опрятной.

Одежда и обувь. очень достаточно. Крестьяне и Крестьянки лучшія одежды покупаютъ въ другихъ деревняхъ, по причинѣ близкости Кіева. Всѣ носятъ сапоги.

Кормъ Достаточный.

Качество водъ и питья Вода хорошая. Люди Крестьянскіе, у мѣщанскіе употребляютъ а много Кипяченой

Д. Совки.

Назва Совки вперше згадується у документах початку XVII ст. З 1618 до 1787 р. Совки належали Києво-Печерській лаврі, згодом, після секуляризації монастирських володінь, стали державним селом. У межах Києва Совки перебувають з 1923 р., нині – у складі Залізничного р-ну міста.

Петро Павловское общество.

Селеніе Бѣличи.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 198 а женскаго 216 душъ.

Мѣсто положеніе. Селеніе лежитъ въ 12 верстахъ отъ г. Кіева, на сѣверо-западъ, на равномъ мѣстѣ.

Горы. нѣтъ.

Воды. Рѣчка Коршаговка, на ней есть плотина съ мельницею.

Озера. Нѣтъ

Болота. Одно болото длиннаго около 3 верст. а шириною отъ 10 до 30 саженъ.

Лѣса Нѣтъ лѣсъ на сѣверо западъ по преимуществу сосновый и состоящій изъ дубовъ, березы, вязи и лѣщины.

Почва земли и лѣса. Песчаная не плодородная.

Подпочва земли и лѣса. песчаная и глинистая.

Произведеніе земли. Пшеница не ростетъ. Крестьяне по преимуществу высѣваютъ гречиху, не много ржи и овса.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды, по большей части картофелемъ, не много капустою, свеклою, отчасти тыквою и лапопямъ.

Домашнія животныя. у жителей считается скота: Воловъ 30 коровъ 40, лошадей 3. Овецъ до 100, свиней 50, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ.

Рыбы Раки, Пьявки нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 35; изъ нихъ 30 старыхъ много изъ нихъ тѣсны, не чисты и не опрятны. потому что крестьяне не имѣютъ дерева для строенія.

Петро Павловское общество. С. Бѣличи.

Одежда и обувь Достаты въ нѣсколькихъ, но въ мѣсячахъ бѣдно одѣяніе они носятъ сапоги.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, пиво крестьяне иногда употребляютъ а водки мало, пьяницъ есть нѣсколько.

С. Биличи.

Нині – житловий масив Біличі в Ленінградському р-ні Києва. Приєднано до міста 1966 р. Біличі згадуються в літописах 1161 р. У XVIII ст. належали Києво-Печерській лаврі. Після секуляризації наприкінці XVIII ст. Біличі стали державним селом. Дерев'яну парафіяльну церкву збудовано 1797 р., у 1852 р. ґрунтовно перебудовано державним коштом і прибудовано нову дзвіницю.

Селеніе Жиляны.

Число жителей. Крестьянъ мужескаго пола 260 а женскаго 261 душъ. Митрополитанскій штатъ и жителей, мужескаго пола 51 а женскаго 101. Оставшихся солдатъ 13 а ихъ женъ 22.

Мѣсто положеніе. Селеніе лежитъ въ 6 верстахъ отъ г. Кіева, по юго-востокъ и на равномъ мѣстѣ.

Горы, Озера, Болота. нѣтъ.

Степь, Лѣса находится кустарникъ дикою верстою и шириною около ½ верст. Крестьянъ лѣсъ огороженной.

Почва, Земли глинистая и песчаная, не плодородная

Почва, Лѣса, Подпочва песчаная и глинистая.

Земли и Лѣса. песчаная и глинистая.

Произведеніе. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 165 а яроваго 186 четвертей.

Огородныя Овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды частью картофелемъ (175 четвертей) капустою, огурцами, макомъ, ранопли, и отчасти тыквою.

Домашнія Животныя. У жителей считается скота: воловъ 206, коровъ 102, лошадей 21, овецъ 150, свиней 150.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ.

Рыбы, Раки, Пьявки. нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 58, изъ нихъ до 20 старыхъ всѣ тѣсные для числа жителей, большая часть не чисты и не опрятны.

Одежда и обувь. Много крестьянъ бѣдно одѣты. Они носятъ сапоги.

Кормъ вообще худый.

Качество водъ и пестья. Вода хорошая, водки и пиво крестьяне умѣренно употребляютъ а мало пьяницъ.

С. Жиляны

Нині с. Жуляни Києво-Святошинського р-ну Київської обл., розташовується на південно-західній околиці міста Києва. В літописах неодноразово згадується річка Желянь (Літопис руський... – С. 135, 189 та ін.). Жуляни належали Києво-Софійському монастирю. Наприкінці XVIII ст. Жуляни внаслідок секуляризації монастирських земель стали державним селом. Парафіяльну Дмитрівську церкву збудовано 1715 р. і 1847 р. її розібрали як стару. Того ж року було збудовано нову дерев'яну церкву, яку 21 червня 1859 р. повністю знищено блискавкою.

Петра Павловское общество.

Деревня Романовка.

Число Крестьянъ. Мужескаго пола 34 а женскаго 30 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 18 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо западъ, на равномъ мѣстѣ.

Горы. Нѣтъ

Воды. Рѣка Ирпень течетъ отъ юга на сѣверъ и впадаетъ въ Р. Днѣпръ. На ней есть плотина съ мельницею (потолъ) которой дѣлаетъ Кіевской мѣщанинъ Кладовскій.

Озера Нѣтъ

Лѣса Находится лѣсъ сѣнною около 6 ширинною до 4 верстъ. по преимуществу сосновыхъ и немного дубовъ, березъ и осокъ.

Почва и подпочва земли и лѣса. } Песчаная.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба до 11 четвертей а яроваго 321 чарницъ.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды немного Картофелемъ, капустою, огурцами, макомъ, канопляю, и отчасти тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается скота: Заловъ 12, коровъ 20, свиней 11.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, довольно зайцевъ, мало мышцъ и дикихъ козъ.

Рыбы реки, пьявки. Въ р. Ирпень находится: Щуки, Караси, окуны, мало раковъ и пьявокъ.

Жилища Всѣхъ ихъ считается 14. Изъ нихъ до 4 старыхъ и всѣ тѣсные по чистѣ.

Петро Павловское общество. Д. Романовка.

Одежда и обувь. Вообще бѣдно одѣты, почти всѣ носятъ постолы.

Кормъ не изобильный

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки крестьяне довольно употребляютъ, а пьяницъ есть нѣсколько.

Д. Романовка.

Нині – у складі м. Ірпінь Київської обл. В XVII ст., коли Ірпінь був прикордонною річкою, Романівка була торговим селом. Пізніше належала Києво-Печерській лаврі. Наприкінці XVIII ст. внаслідок секуляризації монастирських земель Романівка стала державним селом. У середині XIX ст. парафіяни Романівки були приписані до церкви в Біличах.

Петро-Павловское общество.

Хуторъ Люпка.

Число крестьянъ. 4 Шутинскаго пола. 4 а Женскаго 22 душъ.

Мѣсто положеніе. Хуторъ лежитъ въ 15 верстахъ отъ г. Кѣзма., на западъ. находится. расположенъ въ продолжи Лѣса

Торфъ имѣетъ.

Воды Рѣка Люпка. течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ р. Чулымъ. на [illegible] отъ плотина въ окрестностяхъ.

Озера. имѣетъ

Болота Одно болото длинное около 4 верстъ. и шириною отъ 1 до 2 [illegible]

Степь 10 [illegible] имѣетъ

Лѣса находится. Лѣсу длинною и шириною около 3 верстъ. покрыт. [illegible] [illegible] [illegible]

Хуторъ Любка.

Хутір розташовувався в лісі, в межах сучасного Києва, на північ від житлового масиву Біличі. (Див.: Карта Киевского уезда к описанию его Л.И.Похилевичем. – К.,1864; Киевская область: Общегеогр. карта. – К.1992. – Л.2). До кінця XVIII ст. був власністю Києво-Печерської лаври, після секуляризації монастирських земель перейшов до державних володінь. Парафіяни хутора належали до церкви у Біличах.

Поселяне
Петропавловскаго и Бългородскаго обществъ.

Старо Петровское общество.

Селеніе Вышгородъ.
——— Старые Петровцы.
——— Лютежъ.
Деревня Борки.
Хуторъ Гута.
——— Пильныя Мощунъ.
——— Горянка.
Селеніе Мостище.

Селение Вышгородъ.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 319 а Женскаго 388 душъ.

Место положеніе. Селеніе лежитъ въ 12 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверъ, на берегу р. Днѣпра, расположено частію въ самомъ яру, а частію на бугорьи, окружено древнимъ кряжемъ.

Горы. Значительнѣйшихъ горъ 13, названія коихъ 1.го Замковица 2.го Косюкина 3.го Лысая 4.го Добрашовъ шпилъ, 5.го Дядовица, 6.го Поповъ шпилъ, 7.го Грушина, 8.го Хабалкинъ шпилъ, 9.го Высокенько шпилъ 10.го Терновый шпилъ, 11.го Курганъ шпилъ 12.го Одравинъ шпилъ, 13.го Поповъ. Высота оныхъ отъ 30 до 40 саженъ.

Воды. Р. Днѣпръ.

Озера. Одно озеро около селенія Крюковщина, круглое шириною до 300 саженъ.

Болота. Одно болото длиною до 500 саженъ а шириною около 300.

Степь. не имѣется.

Лѣса. Лѣсъ длиною до 6 верстъ а шириною около 2 поприщъ существуетъ: Сосна, имѣющій кущъ находится тутъ рѣдко дерева и кусты.

Почва земли. Частію сырая а частію песчаная по свойственна плодородная.

Почва лѣса. На сухомъ песчаная.

Подпочва земли и лѣса. Глина на песчаная.

Произведеніе земли. По свойству почвы земля пригодна къ произведенію всѣхъ хлѣбныхъ растеній принятыхъ нынѣ повсемѣстно и сама обыкновенно имѣетъ Ленъ, Овесъ, Гречиху и проч.

Огородныя овощи. Крестьяне занимаютъ огороды посѣвомъ капусты, свеклы, кукурузы, и проч. овощей, имѣютъ довольно фруктовыхъ деревьевъ, какъ то: Вишенъ, Слушъ, Звѣринки, Дикихъ Грушъ, ореховыя и Шелковичныя.

Домашнія Животныя. Старо Петровское общество. С. Вышгородъ.

У жителей считается рогатаго скота: Волов 237, Коровъ 98, Лошадей 20, Козъ 105, Овецъ 202, Свиней 103. Изъ домашнихъ птицъ разводятся Куры, Утки и Куры.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится много Волковъ, Лисицъ и Зайцевъ.

Рыбы раки, пѣявки. Уже сказано какія рыбы находятся въ р. Днѣпрѣ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 49. Изъ нихъ старыхъ 3, а съ жестяными трубами 20. Стѣнки печекъ не чисты и окрашены, а во время наводненія Днѣпра 10 избъ утопаютъ.

Одежда и обувь. Достаточны. Всѣ крестьяне носятъ сапоги а во время праздниковъ женщины и дѣвки носятъ цвѣтные красные.

Корм. Хлѣбъ ржаной.

Качество водъ и питья. Вода хороша, будучи крестьяне умѣренно употребляютъ, а находится мало больныхъ.

Примѣчаніе.

Селеніе Вышгородъ есть древнее мѣсто.
Около селенія между горами находится три могилы называемыя 1.го Песчаная 2.го Баравель, а 3.го Крещатая.
Находится въ селѣ четыре Питейныхъ Заведенія.

С. Вышгородъ.

Нині – с. м. т. Вишгород, центр одноіменного району Київської обл. (22400). У літописах Вишгород згадується починаючи з X ст. (Літопис руський... – С. 35, 48 та ін.). У XVIII ст. належав Межигірському монастирю. Після конфіскації монастирських земель наприкінці XVIII ст. Вишгород перейшов до державних володінь. Дерев'яну парафіяльну Борисоглібську церкву збудовано 1744 р., розібрано 1860 р.

Селеніе Старые Петровцы.

Число Крестьянъ. обоего пола. 315 а женского 318 душъ.

Мѣсто положеніе. Селеніе помѣщ. 66 23 ½ верстахъ отъ г. Кіева. насыпное, расположенное на берегу Р. Днѣпра, участвуетъ 66 са- мымъ сѣверомъ, на участкѣ на равнинѣ и мѣстѣ.

Классификація земли. Въ пользованіи общества считается удобной и неудобной земли 60 49,336 десятинъ.

Горы. Одна гора называемая с Мѣсто Головцы, высшимъ слово 9 саженъ.

Воды. Рѣка Днѣпръ и рѣчка одна безымянная, которая течетъ отъ сѣвера на западъ и впадаетъ въ р. Днѣпръ имѣетъ.

Болота Озера. Озеръ 1):

1° Васильево на одну тягу	длины около	600 саж.	Шириною	50 саж.
2° Новозаковское, на три тягу	———	250	———	60
3° Глубокое на одну тягу	———	350	———	60
4° Вышаха	———	200	———	60
5° Сѣтьковское на три тяги	———	490	———	50
6° Заречное Грицкополье которое служитъ на тяги	———	725	———	40
7° Словково на одну тягу	———	133	———	40.
8° Вишуцъ.	———	130	———	10
9° Овилково озеро отличное на одну тягу.	———	470	———	40

На нихъ водящихся 9 головецъ въ оборотномъ состояніи въ плотинномъ половинной части въ половину дозайствованнаго капитала а половину не по нужду общества.

Болотистая степь Лѣса. } нѣтъ.

находится Лѣса 9 десятинъ, 2242 саженъ по прямому шоссе сосновъ и смѣшанный состоитъ изъ дуба и березы.

Почва Земли По преимуществу песчаная, мѣстами сырая. не плодородная.

Почва Лѣса. На суходолѣ песчаная а мѣстами сырая

Подпочва Земли и Лѣса Песчаная

Прошлое Земли Крестьяне вымѣриваютъ одинъ участокъ Лѣса въ 256 четвертей и яровой 127.

Огородные овощи и садовые фрукты Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части: картофелемъ, свекломъ, капустою, огурцами, и отчасти табакомъ и коноплею. Имѣютъ фруктовые деревья какъ то: яблони, груши, вишни и сливы.

Домашнія животныя У нихъ считается скота: Воловъ 102, коровъ 70, Лошадей 30, овецъ 206, козъ 20, свиней 131. Кромѣ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами: Утки, Индѣйки и Гуси.

Дикія Животныя Рыба, раки Пчелы. Жилища. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ, зайцевъ, и мало дикихъ козъ.
Крома въ Днѣпрѣ, находящейся въ озерахъ: Щуки, окуни, плотва, лещи, много раковъ и пчелокъ. Лѣсъ изъ считается въ. Изъ нихъ 10 старыхъ всѣ отжившіе, не имѣютъ отростковъ. 20 лѣтъ корчевые труды. Въ другихъ частъ обваливаются плетневые. Часть жилищъ застроенныхъ на равнинѣ, расположенныхъ почти середина развивается р. Днѣпра.

Одежда и Обувь. Достаточны. Крестьяне, не которые носятъ сапоги, а другіе лаптя.

Корма качество воды и питья. не очень достаточной потребности своей земли.
Вода хорошая, Воды Крестьяне умѣренно употребляютъ, а пьющихъ очень мало.

Примѣчаніе.

на горѣ Мѣсто Головцы находится Кургана которое

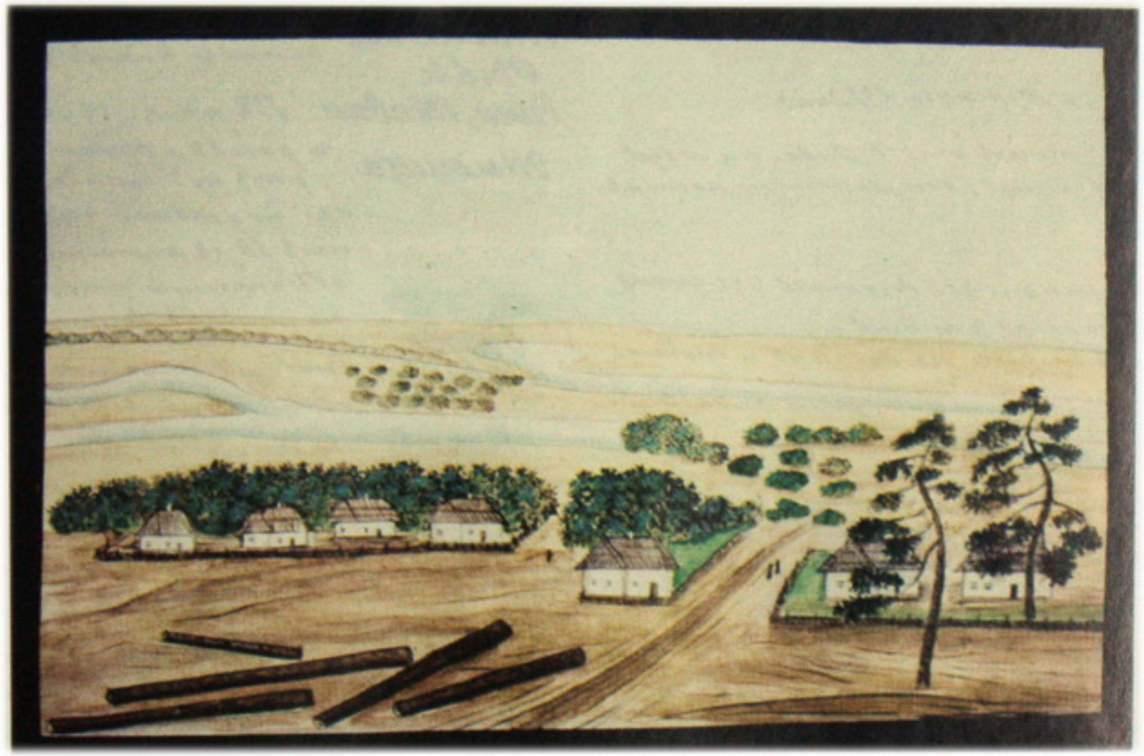

Д. Старые Петровцы.

Нині – с. Старі Петрівці Вишгородського р-ну Київської обл. (2967). За переказами, село засновано за часів Київської Русі. Старі Петрівці належали Межигірському монастирю до кінця XVIII ст., коли внаслідок секуляризації монастирських земель стали державним селом. Парафіяни села в середині XIX ст. належали до Богородицької церкви в Лютіжі.

Селеніе Лютежъ.

Число крестьянъ. Мужскаго пола 185, а Женскаго 197 душъ.

Мѣсто-положеніе Селеніе Лютежъ отстоитъ отъ г. Кіева, на югъ, отъ Днѣпра 6 верстахъ, расположено на равнинѣ мѣстности.

Классификація земель. Считается пахатной земли 417 десятинъ 892 сажени.

Горы. Одна гора Кичка. Отъ подошвы ея до вершины 3 сажени.

Воды. Рѣка Лютежъ течетъ отъ востока на востокъ и впадаетъ въ Р. Днѣпръ.

Озера Одно озеро Длинное около 260 саженъ отстоитъ около 10.

Болота Одно болото Длинное около 6 верстъ и отстоитъ отъ 10 до 40 саженей

Степь Нѣтъ.

Лѣса. Находится Лѣса 9 десятинъ и будутъ сажень, по преимуществу сосновые, отъ Лютежъ находится мало дубовъ, березъ и ольхъ. Не можетъ растетъ много грибовъ.

Почва

Земли. песчаная.

Лѣса подпочва на суходолахъ песчаная и глинистая сверху

Земли Лѣса песчаная

Произведеніе.

Земли Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 146 а. Яроваго 100 четвертей

Огородные Овощи. Крестьяне засѣваютъ огородовъ. по малой части капустою, картофелемъ, морковью, свеклою, и отчасти кукурузою и Шпижемъ.

Домашніе Животные. У Лютежской считается скота: Волковъ 49, коровъ 40, Свиней 8, Козъ 10, Овецъ 106, Свинокъ 31. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами. Гуси, утки и куры.

Дикія Животныя Въ лѣсахъ водятся много волковъ, лисицъ и зайцевъ, немного дикихъ кошъ.

Рыбы Раки, Пѣявки. Въ рѣкѣ: Щуки, Караси, Окуни, Лини, много раковъ и пѣявокъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 37. Изъ нихъ до 6 старыхъ, они по большой части, плетневые, отштукатурены, а семь 10 съ кирпичными трубами, а другіе обыкновенно имѣютъ плетневыя; но крестьяне не имѣютъ денегъ для строенія.

Одежда и обувь Вообще достаточно, но есть не достатки одежи и обуви по причинѣ падежа скота.

Корма не удовлетворительной потому что Крестьяне имѣютъ мало земли и она не плодородная.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, Водки Крестьяне употребляютъ и тѣмъ не мало.

Примѣчаніе.

Въ селеніи Лютежъ находится училище для 20 Крестьянскихъ дѣтей которыя обучаетъ священникъ Михаилъ Подгаецкій, изъ 1842 года, русскому языку, ариѳметикѣ, и священной исторіи.

При селеніи видно слѣды Лагеря и урочище называется <u>Туровщина</u>, гдѣ по разсказамъ старожиловъ, въ древнія времена стояли турки, во время нашествія <u>Батыя</u>.

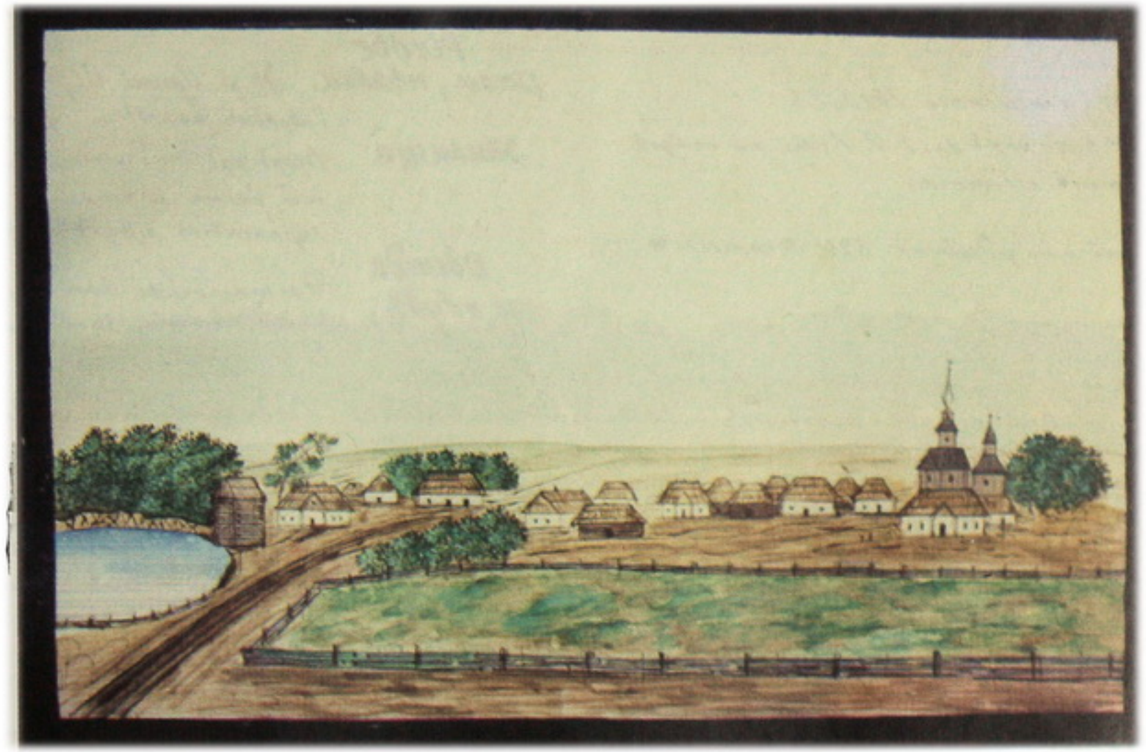

С. Лютежъ.

Нині – с. Лютіж Вишгородського р-ну Київської обл. (2277). У XVIII ст. належав до володінь київського Межигірського монастиря. Наприкінці XVIII ст. внаслідок секуляризації церковних земель Лютіж став державним селом. Дерев'яну парафіяльну Богородицьку церкву було збудовано у 1800 р. за підтримки колишнього київського війта Михайла Григоренка.

Деревня Борки.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 129, женскаго 141 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева на югъ расположена на равнинѣ мѣстности.

Классификація земли. Считается земли удобной и не удобной 384 десятинъ. 2316 сажень

Торфъ. Мѣсто добычи въ весенніе около 5 саженъ

Воды. Рѣка Ирпень.

Озера. одно озеро широтою около 12 саженей а длиною вдоль

Болота. одно болото круглое шириною около 2 верстъ.

Степь. нѣтъ.

Лѣса. Находится лѣсу бу десятинъ 243 саженъ по урочищамъ называемыхъ сосновкахъ, и малое количество дубовъ, Карезъ, Ольхъ, Кленовъ, и Кустъ. въ немъ растетъ много грибовъ

Почва земли. преимущественно песчаная а нѣкоторыя стороны, не плодородныя.

Почва лѣса. песчаная сырая

Подпочва.

Земли и лѣса. песчаная.

Произведеніе земли. крестьяне высѣваютъ одинаго хлѣба 98 а яроваго 84 четвертей

Огородныя. крестьяне не имѣютъ огородовъ по бѣдности своей.

Овощи. картофель, капусту, свеклу, огурцы, капусту, и отчасти кукурузу и тыкву.

Домашній Животныхъ. У крестьянъ считается коровъ 60, Коней 31, лошадей 16, овецъ 98, свиней 100. Изъ домашней птицы разводятъ крестьяне куръ, утокъ и гусей.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ и зайцовъ.

Рыбы раки, ловли. Въ р. Ирпень: Щуки, окуни, сомы, линя, карпы, словомъ разныя и ловли.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 40. Изъ нихъ старыхъ 9, они по большой части не чисты и не опрятны. 10 изъ нихъ имѣютъ купленныхъ кругъ. въ 1845 году 15 изъ нихъ нужны были.

Одежда и обувь. Достаточны вообще но есть исключенія хорошо одѣты, зимою они ходятъ въ сапогахъ и лаптяхъ въ лаптяхъ

Качество водъ и питья. Вода хорошая, а водки крестьяне употребляютъ умѣренно и пьянствъ очень мало.

Примѣчаніе.

Жить въ версты отъ Д. Борки и С. Лютежъ есть урочище называемая Холмъ или Маслакъ гдѣ въ древнія времена былъ городъ Маслакъ. Изъ этого холма была дорога до Лютежскаго монастыря Успенія, изъ котораго находятся около 100 человѣкъ остающихся строеніе отъ нашествія татаръ, какъ говорятъ старожилы.

Д. Борки.

За переказами, Борки засновані дуже давно, про що свідчили залишки багатьох кам'яних будівель. До передачі монастирських володінь державі наприкінці XVIII ст. належали Межигірському монастирю. В середині XIX ст. парафіяни Борків були приписані до Богородицької церкви в Лютіжі. Колишнє село Борки було розташовано в місці впадіння річки Ірпінь у Дніпро, затоплено в середині 60-х років XX ст. внаслідок спорудження біля Вишгорода греблі Київської ГЕС.

Хуторъ Гута.

Число крестьянъ. съ мужескаго пола 47 а женскаго 45 душъ.

Мѣсто положеніе. Хуторъ лежитъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева на югъ, расположенъ на равнинѣ мѣстности.

Классификація земель. Считается земель удобной и неудобной 137 десятинъ 961 саженъ

Торфъ. [illegible]

Воды. Рѣка Граничъ.

Озера. Нѣтъ.

Болота. Въ [illegible] около деревни и лѣсного около 10 саженей.

Степь. Нѣтъ.

Лѣса. Вокругъ хутора находится Лѣсу 11 десятинъ 1600 саженъ, по принадлежности господамъ и только дубовъ. [illegible] Дубовъ, Грабу, Осину и Ольшанъ. 138 мелкихъ растетъ очень много дубовъ.

Почва лѣса. Не удобная песчаная.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная.

Производеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба. 90 а ярового 6 четвертей.

Огородные овощи. Крестьяне высѣваютъ огороды по своей волѣ, картофелемъ, свеклой, капустой, огурцами, Арбузами, Дынями, и потомъ кукурузой и тыквой, немного [illegible]

Домашніе Животные. У нихъ домашняго скота. 9 Коровъ 20, Коровъ 10, Лошадей 4, Свиней 11. Изъ домашнихъ птицъ разно. Этого крестьянамъ нѣтъ, гуси, утки, куры.

Дикія животныя. Въ лѣсу водится много волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы реки, пруды. 136 р. Цуртовъ: Щуки, окуни, головли, лещи, караси, и довольно раковъ и пиявокъ.

Жилища. Изъ нихъ состоитъ 9. Изъ нихъ 6 старыхъ они просторные, чистые и весьма опрятные.

Одежда и обувь. Достаточные разбогатѣ, находятся христіане) Очень опрятно.

Хорошъ. Не [illegible]

Качество водопитья. Вода хорошая, Жители Христіане употребляютъ, а [illegible]

Примѣчаніе.

На сѣверу отъ Цуртовъ находится древняя редута.

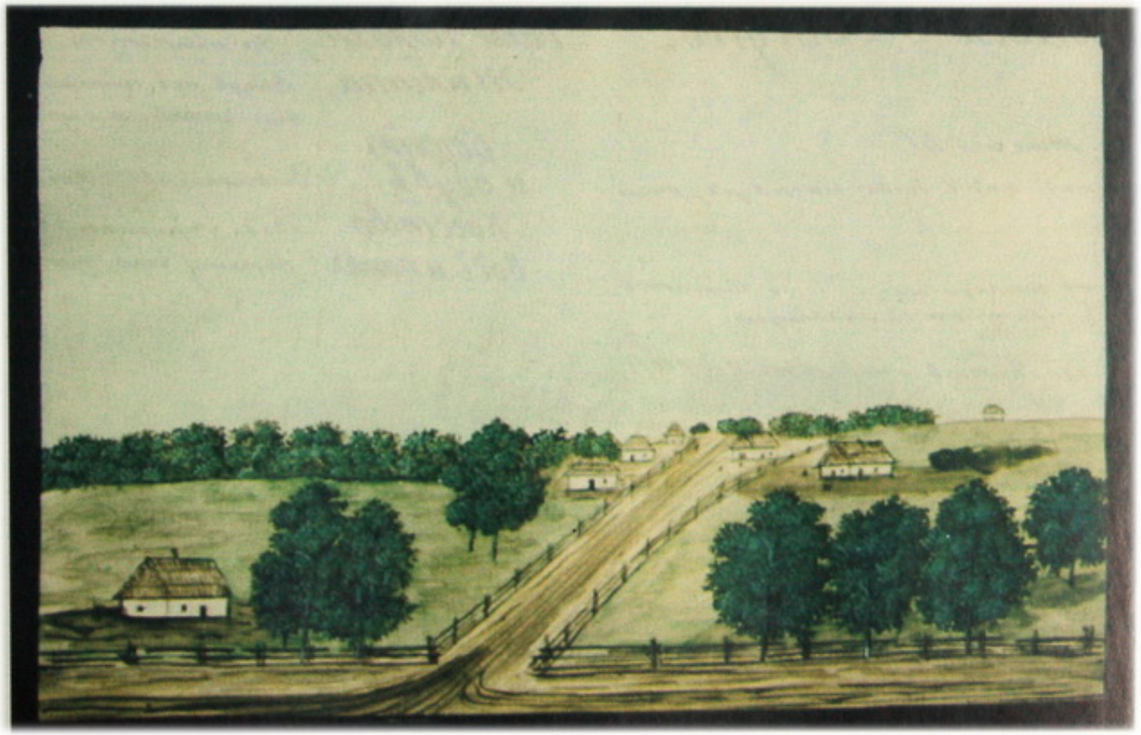

Хуторъ Гута.

Нині – с. Гута Межигірська Вишгородського р-ну Київської обл. (268). Хутір Гута у XVIII ст. належав Межигірському монастирю, але наприкінці XVIII ст. внаслідок секуляризації монастирських земель відійшов до державних володінь. У середині XIX ст. парафіяни Гути були приписані до Богородицької церкви у Лютіжі.

Хуторъ Пильнвія Мощунъ.

Число Крестьянъ. Мужескаго пола 31 а Женскаго 41.

Мѣсто положеніе. Хуторъ Лѣшнитъ въ 15 Верстахъ отъ г. Кіева на югъ, рѣчка Лѣшнитъ въ срединѣ Хут.

Горы. Не имѣется.

Воды. Рѣчка Мощунъ течетъ отъ восхода на з. а впадаетъ въ р. Ирпень. На ней есть 1 Мельница въ полъверстѣ. Не имѣется

Озера. Не имѣется

Болота. Не сильно единаго со 100 саженъ а шириною отъ 10 до 20 саженъ.

Степь. Не имѣется.

Лѣсъ Находится Лѣсу въ количествѣ 4 Версты шириною 1 Верста, по преимуществу сосна а мало дубовъ, Ольхи, Ольхи, Осины, и Ивы.

Почва земли. Песчаная

Лѣса, подпочва земли и Лѣса. Песчаная сыпучая.

Произведенія земли. Хозяйство по преимуществу состоитъ изъ Ржи, а пшеницы, гречиха и овса мало.

Огородныхъ овощей. Хозяйство имѣетъ огороды, по которымъ сажаетъ свеклу, картофелемъ капусту, огурцами, и отчасти кукурузу, тыквою и канопляникъ.

Домашнихъ Животныхъ. У жителей считается рогатаго скота Быковъ 10, коровъ 15, Овецъ 20, Свиней 21, Изъ домашнихъ птицъ разводятъ хозяйственныя куры, утки и гуси.

Дикихъ Животныхъ. Въ лѣсахъ водится много волковъ, мало дикихъ кошекъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы Раки, Пѣявки Не имѣются.

Жилища. Всѣхъ изъ считается 9 изъ нихъ 8 изъ 3 отдѣленіемъ одни чистыя и опрятныя.

Одежда и обувь. Достаточная. Крестьяне носятъ сапоги.

Качество воды и почвы. Вода хорошая. Крестьяне жалуются мало употребляютъ потому что имѣютъ колодцы, а рѣкою пользуются.

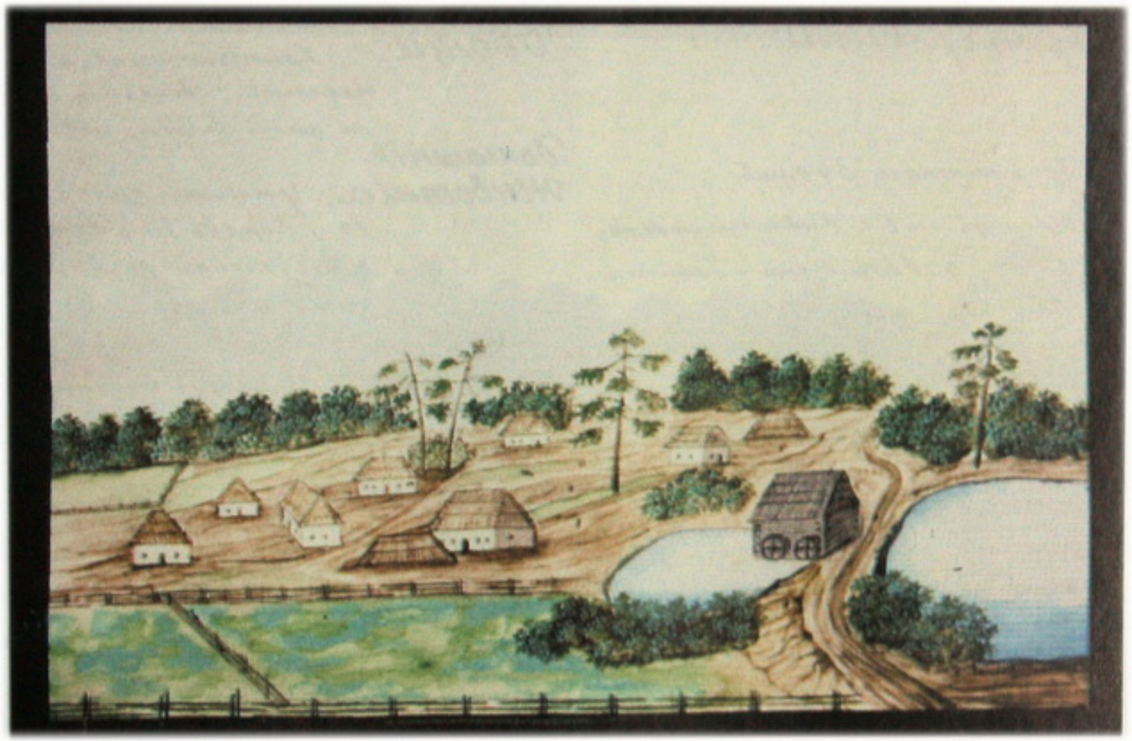

Хуторъ Пильныя Мощунъ.

За Л. Похилевичем, Мощун, або Пильня. Нині – с. Мощун Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (835). У XVIII ст. хутір належав Межигірському монастирю, але наприкінці XVIII ст. внаслідок секуляризації монастирських земель відійшов до державних володінь. Парафіяни хутора в середині XIX ст. належали до церкви у Мостищах.

Хуторъ Горянка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 40 а женскаго 34 душъ.

Мѣсто положеніе Хуторъ лежитъ въ 15 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверъ, расположенъ на завалѣ имѣетъ въ серединѣ с[ело]вищаго лѣса.

Горы нѣтъ.

Воды. Рѣка Нотурма течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ р. Ирпень не имѣетъ плотины и двѣ мельницы содержатъ[ся] сырчемъ.

Озера нѣтъ.

Болота Сухое с[ело] длиною до 3 верстъ а шириною около версты.

Степь нѣтъ.

Лѣсъ. Лѣсъ длиною до 6 верстъ а шириною около 1, преимущественно сосновый дубовъ, мало кленчатаго дубняка, березы, Осины. Ольхи. Ивы и Клена, въ немъ растетъ много грибовъ.

Почва земли Почва преимущественно песчаная, мѣстами частью глинистая

Почва лѣса. Песчаная сырая.

Подпочва земли и лѣса. песчаная.

Произведеніе земли. По свойству почвы земля способна къ произведенію всѣхъ хлѣбныхъ растеній. Крестьяне засѣваютъ рѣпчатую рожь, мало пшеницы, овса, ячменя и гречихи.

Огородныя Овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ, свеклами, огурцами, капустой, но почти каждой годъ бываетъ уничтожается.

Домашнія Животныхъ. У жителей считается рогатаго скота. Воловъ 10, коровъ 10, лошадей 2, овецъ 20; изъ домашнихъ птицъ разводятъ крестьянки: Гуси, утки и куры.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ, изрѣдка и много дикихъ козъ.

Рыбы раки, пявки. Не имѣется.

Жилища. Жилыхъ избъ считается 9; изъ нихъ старыхъ 2.

Одежда и Обувь. Достаточныя. Крестьяне лѣтомъ носятъ лапти а зимою сапоги.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питье Вода хорошая, колодки крестьяне употребляютъ а рѣчную нѣтъ.

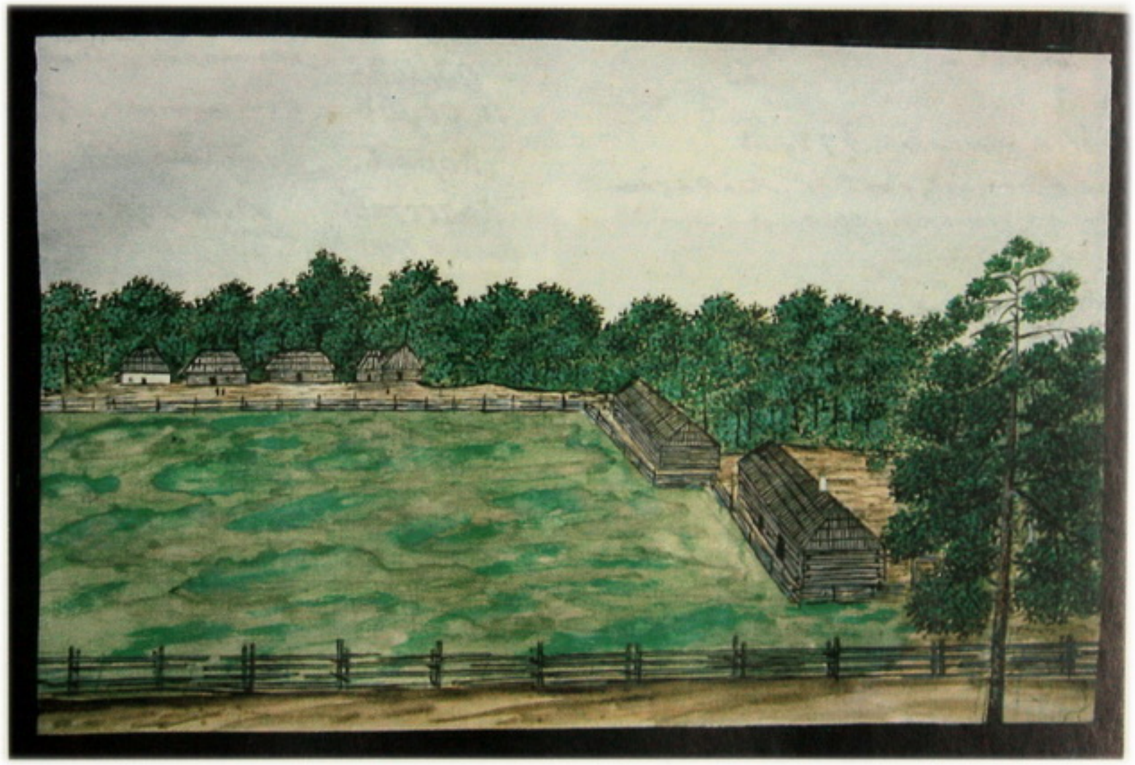

Хуторъ Горянка.

Нині – с. Горенка Києво-Святошинського р-ну Київської обл. (5500). Перші згадки про Горенку в історичних документах належать до XVII ст. Частину населення села в середині XIX ст. становили київські міщани. Парафіяни Горенки були приписані до церкви у Мостищах.

Селеніе Мостище.

Число крестьянъ.	Мужескаго пола 41 а женскаго 49 душъ.
Мѣсто положеніе.	Селеніе лежитъ въ 20 верстахъ отъ г. Кіева, на сѣверъ, расположено на берегу р. Ирпенъ, на равномъ мѣстѣ.
Горы.	Не имѣется.
Воды.	Рѣка Ирпенъ на которой есть большая плотина.
Озера.	Не имѣется.
Болота.	Одно болото длиною около 5 верстъ а шириною отъ 125 до 200 саженъ
Степь.	Не имѣется.
Лѣса.	Лѣсу около 6 верстъ длиною а 8 шириною, по преимуществу сосенъ между коихъ въ рѣдко березы, дубы, ольхы, осины, лозы, лещины, и зорѣ.
Почва земли.	Сѣрая и песчаная, а частью черноземъ, не плодородная, особливо въ годы сухіе.
Почва лѣса	На суходолѣ песчаная а мѣстами сѣрая.
Подпочва земли и лѣса	песчаная.
Произведеніе земли	Крестьяне преимущественно высѣваютъ рожь и пшеницы, менѣе ячменя, гречихи и проса.
Огородныя овощи.	Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ, менѣе капустою, потому что почти ежегодно гусеницы ее истребляютъ. Изъ фруктовыхъ деревъ есть нѣсколько дикихъ грушъ.
Домашнія животныя.	У жителей считается рогатого скота: Воловъ 20, коровъ 19, овецъ 51, свиней 50. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками куры.
Дикія животныя.	Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ и зайцевъ.
Рыбы, раки и пьявки.	Рыбъ и пьявокъ нѣтъ, а раки находятся.

Жилища.	Всѣхъ ихъ считается 12. изъ нихъ 2 старыхъ. онѣ просторны, чисты и опрятны.
Одежда и обувь.	Достаточные, Крестьяне носятъ сапоги.
Кормъ.	Достаточный
Качество водъ и питья.	Вода хорошая, Водки крестьяне умѣренно употребляютъ а пьяницъ нѣтъ.

С. Мостище.

Нині – у складі с.м.т. Гостомель, до якого включено з 80-х років XX ст. Засновано Мостище у XVII ст. ченцями київського Домініканського монастиря. До секуляризації монастирських земель наприкінці XVIII ст. Мостище належало Межигірському монастирю. Дерев'яну парафіяльну Андріївську церкву збудовано у XVIII ст.

Дымерское общество.

Мистечко Дымеръ.
Селеніе Катюжанка.
Гута Катюжанка.
Рудня Катюжанская или Дымерская.

Местечко Двинск.

Число крестьянъ обоего пола 486 и женскаго 493 душъ.

Мѣстоположеніе. Мѣстечко лежитъ въ 40 верстахъ отъ г. Кіева, при равнинѣ мѣстности.

Классификація земли. Въ пользованіи общества считается земли удобной 440 д. 36 с. и неудобной 201 д. 60 с.

Торфъ. Не имѣется.

Воды. Рѣка Ирповка. теченіе отъ востока на западъ и впадаетъ въ р. Днѣпръ. На ней устроена мельница съ двумя жерновами.

Озера. Одно озеро длиною и шириною около 200 саженъ.

Болота. Два болота сообщаемыя между 1-е Долгое болото длиною и шириною около 150 саженъ 2-е Мостинское длиною около 1 верст и шириною до 500 саженъ.

Степь. Находящаяся сначала пространствомъ 184 десятинъ.

Лѣса. Находится лѣса 2963 десятинъ; типъ лѣсонасажденія. Преобладающія породы составляющія лѣса Сосна, Дубъ, Ольха, Липа, Осина, Граб, и прочія. Самое грибное мѣсто должна равна и Халявка (Хотѣлось охотиться)

Почва земли. Сырая, песчаная, и глинистая.

Почва лѣса. Песчаная, каменистая, сырая и сухая

Подпочва. Въ 10 верстахъ отъ г. Двинска находится руда желѣзная на пространствѣ нѣсколько верстъ протяженіемъ.

Произведенія земли.

Огородныя. Крестьяне имѣющіе огороды сажаютъ хлѣба 440 четвертей и гороху 413.

Овощи. Крестьяне имѣющіе огороды не сажаютъ кромѣ картофеля, свеклы, капусты, и отчасти тыквы, имѣются фруктовыя деревья какъ то груши, яблони и дикія груши.

Домашнія животныя. Домашнія считаются рогатаго скота 398 головъ лошадей 10, коз 31, овецъ 102, свиней 33. въ деревнѣ 40, домашнихъ птицъ различныя крестьянскія куры.

Животныя. Въ лѣсахъ водится много звѣрей, а находятся: медвѣдь, барсуковъ, кротовъ, куницъ, бѣлицъ, лисицъ, дикихъ кошъ, и дикихъ свиней, а птицъ: тетеревъ, рябчиковъ и проч.

Рыбы раки, пѣвги. находятся въ озерахъ и болотахъ: линь, язь, окунь, плотва, раки и пѣвги.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 156. Изъ нихъ до 46 старыхъ. Есть 3 просторныхъ а другія тѣсныя для такой жительской, но большей частью не чистоты и не опрятны. Но изъ нихъ много хорошихъ строеній, а многія безъ строеній.

Одежда и обувь. Вообще очень худы. Крестьянки носятъ сапоги только лѣтомъ а зимою лаптя.

Хорошъ. Въ нѣкоторыхъ недостаточныхъ а въ другихъ хорошій.

Качество воды и питья. Вода хорошая. Водки крестьяне употребляютъ много, а пьющихъ ихъ около 15.

М. Дымеръ.

Нині – с.м.т. Димер Вишгородського р-ну Київської обл. (6600). Димер виник у 1582 р. на території, що входила до королівських маєтностей Демидова. Увійшов до складу Російської імперії 1793 р. На початку XIX ст. землі колишнього Димерського староства перейшли до казни. Парафіяльну дерев'яну Козьмодем'янську церкву збудовано 1754 р., у 1852 р. реконструйовано за рахунок казни.

Селеніе Коптюжанка.

Число крестьянъ	Мужескаго пола 351 а женскаго 357 душъ
Сидячее положеніе	Селеній всего 11 въ 50 верстахъ отъ г. Кіева, на семъ разстояніи расположено на равнинѣ мѣстности.
Классификація земель.	Считается всѣхъ удобныхъ 387 десятинъ 161 сажень
Торфы.	Не имѣется.
Воды.	Одно озеро длиною около 300 а шириною до 30 саженъ.
Озера	Не имѣется.
Лѣса.	На сихъ кварталахъ лѣсъ 198 десятинъ состоящій частью изъ сосновыхъ сосенъ по между коихъ есть дубъ, береза, липа, осина, ольха, кленъ, граховина, лоза, вязовина. Часто дубы отдѣлились отъ корнеобитающихъ рядомъ.
Почва земель	Песчаная, не плодородная.
Лѣса	Вообще сухая и сыпучая, почва подъ сосновыми лѣсами а черноземная подъ лиственными лѣсами.
Подпочва земель и лѣса.	Песчаная и глинистая.
Произведеніе земли.	Крестьяне обрабатываютъ одиннадцать десятинъ 218 саженъ пахотной.
Огородныя овощи.	Крестьяне засѣваютъ огороды по большой части, картофелемъ, свекломъ, капустою, но отчасти лукомъ, цибулею и тыквою, отчего часто бываютъ по причинѣ того почти каждой годъ худощавые изъ нихъ.
Домашніе животные.	У помѣщика считается рогатаго скота: Воловъ 11, коровъ 30, лошадей 6, козъ 20, овецъ 20, свиней 97, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами: не много гусей, утокъ и куръ.

Дикіе животные.	Водятся въ лѣсахъ тѣ самые, что и въ другихъ, которые въ м. Двинскѣ.
Рыбы рѣки, плавки.	Находятся въ болотахъ: щуки, караси, вьюнъ, плавки, мелкаго разбора и довольно плавокъ.
Жилища.	Всѣхъ ихъ считается 36. Изъ нихъ до 15 старыхъ.
Одежда и обувь.	Они изъ нихъ имѣютъ хорошенькую прислугу. Достаточны, но имѣютъ нѣкоторые крестьяне, будто одѣты. Зимою носятъ: лапти и лаптемъ сапоги.
Корм.	Въ нѣкоторыхъ достаточныхъ, а въ четвертой части крестьянъ худой.
Качество водъ и питья.	Вода хорошая. Водка крестьянская употребляется умѣренно, а пьяницъ мало.

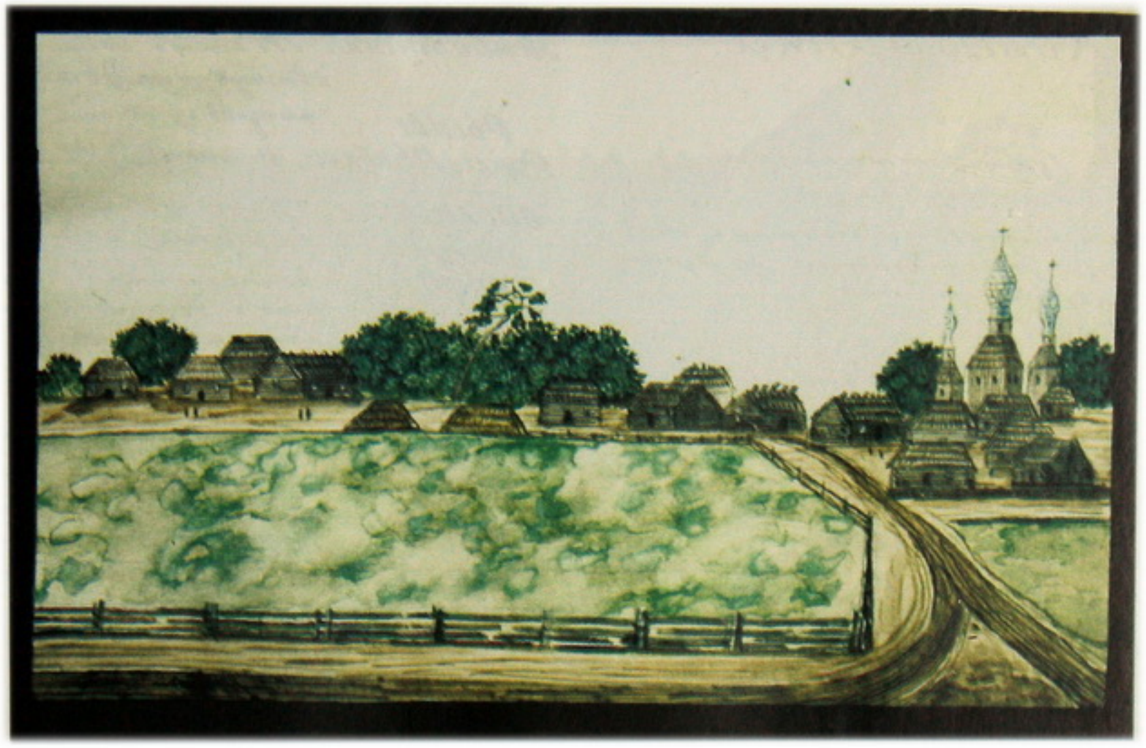

С. Хопюжанка.

Нині – с. Катюжанка Вишгородського р-ну Київської обл. (4490). Вперше згадується в історичних документах XVII ст. За переказами, Катюжанку заснували вихідці з Димера на чолі з Катюгою. Як маєток Димерського староства Катюжанку на початку XIX ст. було передано до казни. Парафіяльну дерев'яну Михайлівську церкву було збудовано в другій половині XVII ст.

Гута Котюжанка.

Число крестьянъ. Въ мѣстѣ жителями Рудни Котюжанской, мужескаго пола 59 и женскаго 63 душъ

Мѣсто положеніе. Гута Котюжанка лежитъ въ 60 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо западъ, отъ р. Днѣпра 30 верст. расположена на равномъ мѣстѣ.

Классификація.

Земли нѣтъ пахатной земли.

Горы. Находится холмъ. вышиною около 6 саженъ.

Воды. Рѣчка Лобатковка течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ р. Двояжъ.

Озера не имѣется.

Болота Одно болото круглое шириною около 100 саженъ.

Степь не имѣется.

Лѣса. находится лѣсъ въ количествѣ 593 десятинъ, на сѣверъ, состоящій по большей части изъ большихъ сосенъ, между коихъ находится изъ рѣдко дубъ, береза липа, и осина.

Почва земли. песчаная.

Почва лѣса свѣжой песокъ.

Подпочва земли и лѣса. песчаная.

Произведеніе земли. нѣтъ пахатной земли.

Огородныя овощи. Крестьяне имѣютъ малые огороды, и засѣваютъ по малой части картофелемъ, свеклою, фасолею, а капуста не можетъ ростъ по причинѣ что гусеницы ихъ всегда сѣдаютъ.

Домашнія животныя. у жителей считается. Воловъ 12, коровъ 20, лошадей 2. свиней 10.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, а мало лисицъ, дикихъ козъ, и дикихъ свиней, равно и зайцевъ.

Рыбы Рѣки, Пьявки не имѣется.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 6. всѣ старые, тѣсные, не чистые, и не опрятные, безъ трубъ

Одежда и обувь. Достаточные. Крестьяне лѣтомъ носятъ сапоги а зимою лапти.

Кормъ Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки крестьяне мало употребляютъ, а пьяницъ нѣтъ.

(Примѣчаніе).

находится стеклянной заводъ въ которомъ крестьяне выдѣливаются простую посуду стеклянную, и они самые его содержатъ.

Гута Хотюжанская.

Нині – с. Гута Катюжанська Вишгородського р-ну Київської обл. (131). Гута Катюжанська до початку XIX ст. входила до Димерського староства, а внаслідок конфіскації старостинських земель стала державним селом. Парафіяни села в середині XIX ст. належали до Михайлівської церкви у Катюжанці.

Рудня Хотюжинская или Дымерская.

Число крестьянъ Крестьяне приписанные къ Гутѣ Котюжинскѣ.

Мѣсто положеніе. Рудня Котюжинская лежитъ въ 6. верстахъ отъ г. Кіева. На сѣверо западъ расположена на равномъ мѣстѣ.

Горы Не имѣется.

Воды. Рѣка Движъ течетъ отъ юга на сѣверъ и впадаетъ въ р. Тетеревъ, и ней устроена худая плотина съ мельницею нанятою помѣщику сосѣднему.

Озера Не имѣется.

Болота Одно болото длиною и шириною ширинною около версты.

Степь Не имѣется.

Лѣса Тотъ самой лѣсъ которой въ Гутѣ Котюжинской.

Почва земли Песчаная.

Почва лѣса. Свѣжой песокъ

Подпочва земли и лѣса Песчаная.

Воздѣлованіе земли Не производится.

Огородныя овощи. Крестьяне имѣютъ малыя огороды и засѣваютъ по малой части, картофелемъ, свеклою и огурцами. Капуста не можетъ ростъ по причинѣ что гусеницы ее всегда свѣдаютъ

Домашнія животныя. У крестьянъ считается скота: Волоб. 13, Коровъ 3

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, и мало лисицъ, дикихъ козъ и дикихъ свиней.

Рыбы раки, пьявки. Находится въ Р. Движъ: щуки, окуни, плотва, линьи, вьюна, а раковъ и пьявокъ нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается восемь и всѣхъ старые.

Одежда и обувь Самой хуже, крестьяне ходятъ въ лаптяхъ.

Кормъ не всегда достаточный.

Качество водъ и питья. Вода худая, гнилая а водки нѣтъ.

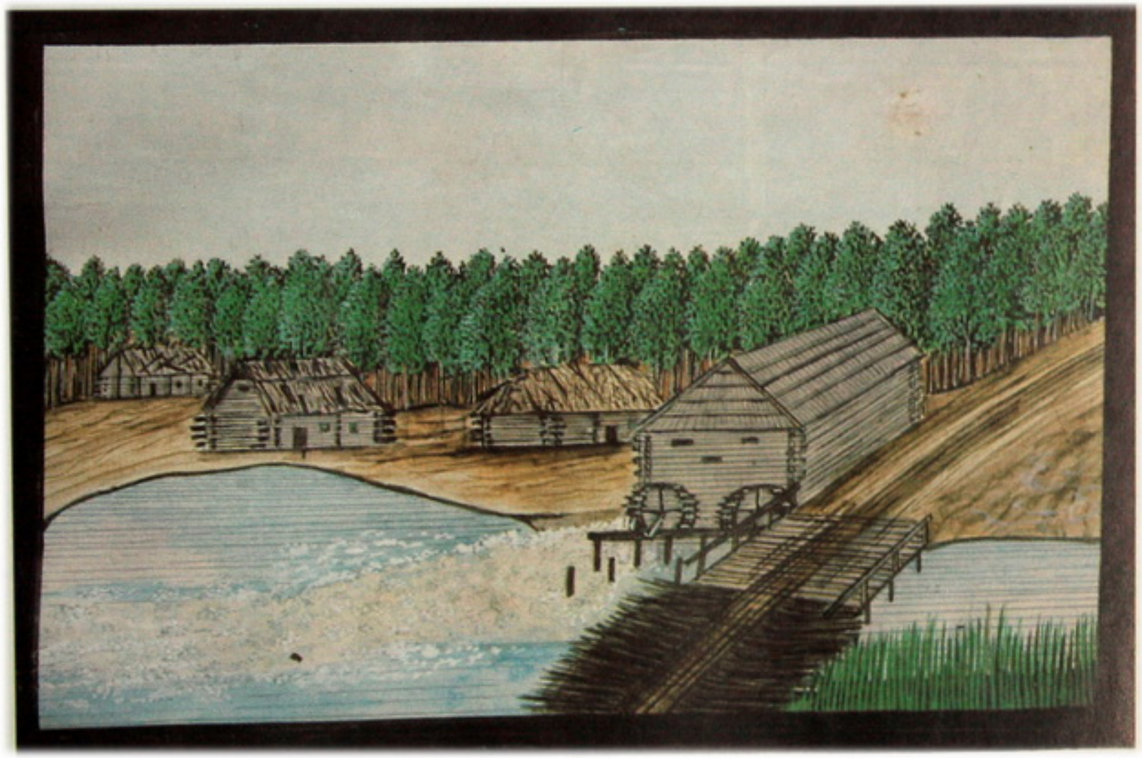

Рудня Хопюжанская.

Нині – с. Рудня Димерська Вишгородського р-ну Київської обл. (333). Село засновано біля рудні, розташованої у XVI – XVII ст. на одному з островів річки Здвиж поблизу сучасного села. Рудня Димерська до початку XIX ст. входила до Димерського староства, а згодом внаслідок конфіскації старостинських земель стала державним селом. Парафіяни Рудні Димерської в середині XIX ст. належали до Михайлівської церкви у Катюжанці.

Поселяне

Старо Петровскаго и Дымерскаго обществъ.

Радомышльскій уѣздъ.

Чернобыльское общество.

Деревня Лелевъ.
——— Парашевъ.
——— Староселье.
——— Кашеевка.
Юридики Мѣстечка Чернобыль.

Деревня Лелевъ.

Число крестьянъ. Мужского пола 126 а женского 153 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня Лелевъ въ 118 верстахъ отъ г. Кіева, на сѣверъ расположенная на живописномъ берегу р. Ирпени.

Классификація земли. Въ данномъ обществѣ считается удобной земли 711.33 дес. 13 с., а неудобной 4609 десятинъ 61 сажень.

Воды. Рѣка Ирпень имѣетъ широкое около 40 саженей въ ширину, мѣстами имѣетъ сажень 4 глубины, рѣка ея судоходна, и лѣтомъ и зимою на лодкахъ и плотахъ. Изъ нея нарѣзаны до г. Кіева водятъ дрова, доски, солому и сѣно, изъ нея деревенскія, на ней построена Лелевская паромная.

Озера. Озеръ 5 названія коихъ.

1. Длинное	простирается	12 саженей	720 саженей
2. Круглое		1	640
3. Круглецъ		3	157
4. Большое		7	2.324
5. Перевалъ		7	102.

Болота. Не имѣется.

Лѣса. Въ обществѣ считается 1298 десятинъ 3 сажени. Находятся хуторскіе смѣшанные, сосновые, дубовые, кругомъ деревни Лелевъ около 3 и менѣе до 3 верстъ, состоящіе изъ дубовыхъ порослей, осокорей, вязовыхъ, ясеневыхъ, ольхи и кустовъ.

Почва земли. Песчаная и сырая не плодородная.

Почва лѣса. Для хуторовъ песчаная и глинистая сырая.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная и глинистая.

Произведенія земли. Крестьяне Лелевцы занимаются хлѣбопашествомъ 87 а, яровое 89 четвертей.

Огороднія овощи. Крестьяне занимаются огородами по деревенской улицѣ картофелемъ, свекломъ, морковью, огурцами, капустою, тыквою, фасолью, горохомъ, капустою, кукурузою и тыквою.

Домашніе животные. У крестьянъ считается рогатаго скота: быковъ 49, коровъ 70, лошадей 6, козъ 15, овецъ 30, свиней 89. Изъ домашнихъ птицъ имѣются: куръ, утокъ и гусей.

Дикіе животные. Въ лѣсахъ водятся: изъ звѣрей: волковъ, лисицъ, зайцевъ, изъ птицъ: дикихъ куръ, дикихъ свѣтлыхъ, тетеревовъ и лесныхъ.

Рѣки, пруды. Находятся въ р. Ирпени: щуки, окуни, лещи, язи, судаки, лини, карпы, а въ озерахъ карповъ и плотвы.

Жилища. Всѣхъ въ деревнѣ считается 36: изъ нихъ до 12 старыхъ, но хорошей постройки, тесовыя, а не соломенныя, крытыя. Крыши. Находятся въ деревнѣ общественныя пожарныя инструменты.

Одежда и обувь. Всѣ ходятъ по праздникамъ. Свои крестьяне и крестьянки ходятъ въ лаптяхъ.

Качество воды и питья. Вода хорошая. Водой крестьяне пользуются изъ колодцевъ и ямокъ отъ 30 до 40.

. Лелевъ.

Нині – с. Лелів Іванківського р-ну Київської обл. (1233), відселене у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС 1986 р., коли села, що потрапили до чорнобильської зони, були адміністративно включені до складу Іванківського р-ну. Лелів входив до Шепелицького маєтку овруцького Василіанського монастиря, який 1832 р. перейшов до державних маєтностей. У середині XIX ст. парафіяни Лелева належали до Микільської церкви в Чорнобилі.

Деревня Парашевъ.

Число
Крестьянъ. Мужского пола 211 а женского 205.
Число
Положение. Деревня лежитъ въ 114 верстахъ отъ г. Алёвы; на югъ въ 6 верстахъ р. Припять, расположена на равномъ мѣстѣ.

Классификація
Земли. Считается пахатной земли 796 а сѣнокос. 174 десятинъ.
Горы. Много песчанныхъ холмовъ около деревни обширного около 10 саженей.
Воды Рѣка Припять.
Озера. Находится три озера лѣсной конецъ:
1° Острица: длина около 125 саженъ а ширина 8.
2° Старуха: простираетъ 57 саженъ 229 саженъ.
3° Ровское длина около 125 саженъ ширина 8.
Болото. Одно болото окружаетъ деревня и имѣетъ большое пространства немного земли.
Степь. Не находится.
Лѣса. Находится: хорошаго сосноваго строенія, остальные изорание состоящи преимущественно изъ сосенъ, дубовыхъ порослей, Березы, Ольхи и Ветлы.
Почва
Земли Песчаная, неплодородная.
Почва
Лѣса песчаная.
Подготовка
Земли и Лѣса Песчаная.
Произведенія Крестьяне имѣютъ отъ своего хозяйства: 65 а ярового 99 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне занимаются огородомъ, но малыя части. картофелемъ, свеклою, капустою, а только отъ урожай года года годъ мокрой и года не наводнятъ.
Домашнія Животныя. У жителей считается рогатого скота: Волов 102, коров 98, козъ 20, овецъ 90, свиней 51. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ куръ, гусей, курей.
Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лосей, дикія козы, дикій свинь, лисицъ и зайцевъ.
Рыбы раки, пѣвчія Рыбы очень мало ловятъ въ р. Припять.
Жилища. Всѣхъ ихъ считается 48. они чисты, просторны и опрятны, крыто жестью. Въ 1845 году сгорѣло большое число строеній. Въ 1845 году сгорѣла деревня Лѣса Затонская надводнилась.
Одежда и обувь очень худы. Крестьяне и крестьянки ходятъ въ лаптяхъ.
Качество воды и питья. Вода не хорошая болотистая и илистая. Водки Крестьяне употребляютъ умѣренно и пьяныхъ мало.

Д. Парашевъ.

Нині – с. Паришів Іванківського (колишнього Чорнобильського) р-ну Київської обл. (678), відселене в зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. Паришів входив до володінь Шепелицького маєтку овруцького Василіанського монастиря, які 1832 р. відійшли до державних маєтностей. У середині XIX ст. парафіяни Паришева належали до Микільської церкви у Чорнобилі.

Деревня Староселье.

Число Крестьян. Мужескаго пола 76 а женскаго 80 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 120 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверъ, на берегу рѣки Припетъ, расположенная на равномъ мѣстѣ.

Классификація земли. Считается пахатной земли 264 а сѣнокосу 66 десятинъ.

Воды. Рѣка Припетъ.

Горы. Много холмовъ песчаныхъ около деревни Овинного до 2 саженей.

Озера. Два озера названіе коихъ: 1. Старуха пространствомъ 57 десятинъ 329 саж. 2. безъ имя около 500 саженей.

Болота. Одно болото длиною 10 а шириною до 3 верстъ.

Степь. Не имѣется.

Лѣса. Находятся кустарники между полями, озерами, и болотами, состоящіе изъ сосны, дубовыхъ порослей, лозъ и вербъ.

Почва земли. Песчаная, не плодородная.

Почва лѣса. Песчаная сѣрая.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 24 а ярового 75 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по малой части картофелемъ, свеклою, капустою, и только урожай когда годъ мокрой и вода не наводняетъ.

Домашнія Животныя. У жителей считается рогатого скота: Воловъ 30, коровъ 30, козъ 10, овецъ 49, свиней 31. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками куры.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится довольно волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы раки, пьявки. Рыбъ не имѣютъ потому что рѣка Припетъ принадлежитъ сосѣдамъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 15. Изъ нихъ до 8 старыхъ. Они тѣсны, нечисты и не опрятны, криты дранью, а безъ трубъ. Въ 1844, 45 и 46 годахъ вода залила 8 избъ, во время наводненія.

Одежда и обувь. Очень худы. Всѣ крестьяне и крестьянки ходятъ въ лаптяхъ.

Кормъ. Не очень хорошій.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки крестьяне употребляютъ довольно а пьяницъ есть до 5.

Д. Староселье.

Нині – с. Старосілля Іванківського (колишнього Чорнобильського) р-ну Київської обл. (145), відселене у зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. Старосілля входило до володінь Шепелицького маєтку овруцького Василіанського монастиря. В 1832 р. Старосілля стало державним селом після створення Шепелицького казенного маєтку. В середині XIX ст. парафіяни Старосілля належали до Параскевської церкви у с. Копачі.

Деревня Кошевка.

Число крестьянъ. с мужескаго пола 70 а женскаго 88 душъ.

Мисто положение. Деревня лежитъ въ 118 верстахъ отъ г. Кіева, на сверъ, на лѣвой сторона рѣки Припяти, сія деревня расположена на равнинѣ въ разстояніи верстъ отъ рѣки.

Классификація

Зем. АИ. Пахатной земли считаются 216 десятинъ а сѣнокосу 56.

Горы. Кругомъ деревни есть нѣсколько лѣсистыхъ холмовъ высотою 3 сажонекъ.

Воды. Рѣка Припять.

Озера одно озеро круглое шириною около версты.

Болота. одно болото кругомъ деревни и длиною около 10 а шириною до 3 верстъ не топкое.

Степь. —

Лѣса. Находится кустарники состоящіе изъ ольшаника и болотныхъ прострѣлковъ около 10 верстъ. состоящіе по болотистой части изъ сосенъ, дубовыхъ порослей, бересты и ивы.

Почва Земли. Вездѣ песчаная не плодородная

Почва Лѣса сырая песчаная

Подпочва Земли и Лѣса. песчаная.

Произведеній Земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 39 а яроваго 24 четвертей.

Огороднія овощи. Крестьяне заводятъ огороды по сосѣдней части картофеля, капусты, свеклы, а только хлѣбъ урожаи когда когда вода мало не стоитъ, и тогда не сухой.

Домашніе Животныя. У жителей считается рогатого скота: волъ 29, коровъ 51, овецъ 120, свиней 29. изъ домашнихъ птицъ разводятся куры.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится довольно волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рѣки Озера, рѣки. Рѣка не имѣетъ потому что рѣка Припять пригодна къ сообщенію.

Жилища 13 избъ изъ считаются. 19. изъ нихъ 6 о 8 стѣнъ всѣ прочія, не чисты и не опрятны.

Одежда и обувь. очень худы. Всѣ Крестьяне и крестьянки ходятъ въ лаптяхъ.

Хорошее Качество не очень хорошій, потому что въ Крестьянскомъ быту.

Воды и Питье Вода не хорошая, болотистая и мутная. Подчи Крестьяне довольно употребляютъ а только сотъ до 6.

Д. Кошеевка.

Нині – с. Кошівка Іванківського (колишнього Чорнобильського) р-ну Київської обл. (270), відселене у зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. Кошівка входила до Шепелицького маєтку овруцького Василіанського монастиря, у 1832 р. її було передано до державних володінь у складі Шепелицького казенного маєтку. В середині XIX ст. парафіяни Кошівки належали до Микільської церкви у Чорнобилі.

Юридика при Мѣстечкѣ Чернобыль.

Число крестьянъ принадлежащихъ помѣщицѣ Графинѣ Паленъ. Мужескаго пола 61 и женскаго 63, казенныхъ. Мужескаго пола 1700 душъ.

Мѣсто положеніе. Мѣстечко Чернобыль лежитъ въ 60 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверъ, при р. Припетѣ; Оно худо настроено, сгало есть породокъ домовъ. Крестьяне которые принадлежатъ государственному имуществу живутъ въ двухъ улицахъ одна на вѣсорью и другая въ низу около рѣки.

Горы. Одна гора вышиною около 20 саженей.

Воды. Рѣка Припетъ о которой уже сказано выше.

Озеро, Болота, Лѣсъ, степь. Не имѣется.

Почва земли. Песчаная, не плодородная.

Подпочва земли. Песчаная глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне принадлежащіе государственному обществу не имѣютъ пахатной земли.

Огородныя овощи. Каждой крестьянинъ казенной имѣетъ отъ 15 до 10 саженей земли называемой усадебной на которой засѣваютъ по малой части капустою, свеклою, морковью, но почти каждой годъ вода изъ рѣки заливаетъ.

Домашнія животныя, дикія животныя, рыбы, раки, пьявки. Не имѣется. Рыбъ не имѣютъ потому что рѣка Припетъ принадлежитъ помѣщицѣ.

Жилища. У казенныхъ крестьянъ всѣхъ ихъ считается 20, изъ нихъ до 15 старыхъ по большей степени тѣсны но опрятны и имѣютъ кирпичныя трубы. Избы которые находятся на берегу р. Припетъ сплошно заняты водою.

Одежда и обувь. Достаточные. Казенные крестьяне носятъ сапоги.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, водки и пива крестьяне употребляютъ умѣренно, а пьяницъ нѣтъ.

М. Чернобиль.

Пригородъ Юридики.

Чорнобиль до аварії 1986 р. на ЧАЕС – районний центр однойменного району (12300). Юридиками звалися в західних губерніях Російської імперії маєтки, що належали католицьким костьолам. Були передані до фонду державного майна у 1843 р. Як поселення згадується у літописах під 1193 р. (Літопис Руський. – С. 353). 1793 р. Чорнобиль увійшов до складу Російської імперії. На середину XIX ст. тут існували три дерев'яні православні церкви. Микільська та Богородицька згоріли під час пожежі 1849 р. Відбудовано згодом лише Микільську, яку було освячено 1858 р. Іллінську церкву побудовано на місці раніше існуючої в 1779 р. У Чорнобилі існувала також церква старовірів, але 1852 р. її розібрали, частину будівельного матеріалу було використано на відбудову Микільської церкви. У містечку існували кам'яний католицький костьол і п'ять єврейських синагог.

Шепелицкое общество.

Селеніе Новые Шепелици.
Деревня Сахань Рудня
_____ Комаровка.
_____ Беніевка.
_____ Старые Шепелици.
_____ Чистоголовка.
_____ Рудка.
Селеніе Денисовичи.

Селеніе Новые Шепеличи.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 199, а женскаго 230 душъ.

Мѣстоположеніе Селеніе лежитъ въ 150 верстахъ отъ г. Кіева, на сѣверъ на берегу рѣки Припяти, расположено на равномѣрномъ мѣстѣ.

Воды. Рѣка Припять, и рѣчка Сажинъ которая течетъ отъ с. Старыхъ Шепелицахъ.

Озера. Не имѣется.

Болота. Значительнѣйшихъ 4 болота названія коихъ: 1° Загрушье круглое — шириною около 300 саж. 2° Сѣнное Заливное около 200 саж. — 70 3° Поховіе — 150 — 70 4° Извилица — — 1 верст.

Степь. Не имѣется.

Лѣса. На сѣверъ Селенія, находится дубнякъ длиною около 7 верст. и шириною до 6 верст. состоящій изъ сосенъ, дубовъ, ольхи, грабу, ляхушины, лозы, ивы, и терновъ.

Почва земли и лѣса. Тяжъ хатъ въ Д. Беневкахъ.

Подпочва и лѣса. Песчаная и глинистая; находится желѣзная руда около рѣчки Сажинъ.

Произведенія земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго жита 116 а ярового 50 четвериковъ.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды тѣхъ хатъ въ Д. Беневкахъ.

Домашнія животныя. У нихъ имѣется: рогатаго скота: 1 волъ и коровъ 66, телокъ 2, жеребятъ 15, лошадей 13 свиней 80, изъ домашнихъ птицъ тѣхъ хатъ въ Д. Беневкахъ.

Дикія животныя Тѣ самыя которыя въ Д. Беневкахъ

Рыбы раки, пявки. Тоже.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 68; изъ нихъ до 30 старыхъ а тѣмъ годны очень жить, но тѣснѣ. и мало свѣта сквозь изъ нихъ здравую крышу.

Одежда и обувь. Болѣе достаточны, чѣмъ крестьяне. и крестьянки ходятъ въ лаптяхъ.

Корчмъ. Не очень хорошій

Качество водъ и питья. Вода хорошая, бѣдные крестьяне. и мало тѣмъ употребляютъ и мало тѣмъ.

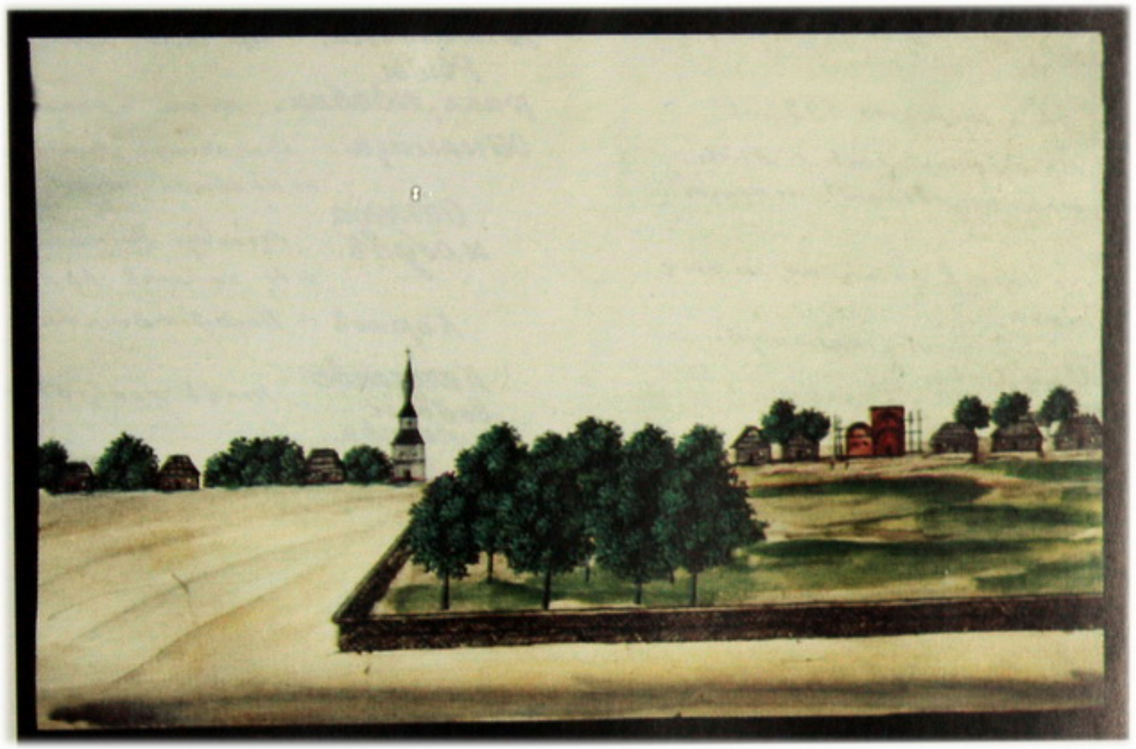

С. Новые Шепеличи.

Нині – с. Новошепеличі Іванківського (колишнього Чорнобильського) р-ну Київської обл. (2857), відселене у зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. Нові Шепеличі входили до маєтностей овруцького Василіанського монастиря, у 1832 р. були передані до державних володінь. Парафіяльну дерев'яну церкву Різдва Богородиці збудовано 1789 р. архимандритом овруцького монастиря Іосафатом Охоцьким замість колишньої, що стояла у Старих Шепеличах. 1843 р. Правління державних маєтностей біля старої заклало нову кам'яну. З різних обставин її будівництво було припинено 1849 р., що й зображено на малюнку Де ля Фліза.

Деревня Саханъ Рудня.

Число Крестьянъ. Мужескаго пола 44 а женскаго 59 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 150 верстахъ отъ г. Кіева, на сѣверъ расположена на равномъ мѣстѣ.

Горы. Не имѣется.

Воды. Рѣка Припетъ и рѣчка Саханъ которая течетъ отъ запада на востокъ.
На р. Припетъ находятся три мельницы — плавные [illegible] и платины.

Озера, болота степь. } не имѣется.

Лѣса. Находится малый кустарникъ около деревни состоящіе изъ дубовыхъ порослей, березы, осеха и лозъ.

Почва земли такого свойства какъ въ новыхъ шепеличахъ.

Подпочва земли и лѣса. песчаная и глинистая. Находится желѣзная руда на берегу рѣчку Сахана.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 10 а яроваго 5 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды такъ какъ въ новыхъ щепеличахъ.

Домашнія животныя. Ужителей считается рогатаго скота: воловъ 12, коровъ 10, козъ 15, овецъ 30, свиней 20, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками, куры.

Дикія животныя. Та самые которые въ лѣсахъ Д. Кіевка.

Рыбы раки, пьявки. тоже и раковъ и пьявокъ довольно.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 12, тѣсные и спрятные по большей части дранью крыты.

Одежда и обувь. Вообще достаточные. Крестьяне и крестьянки ходятъ въ лаптяхъ.

Кормъ Посредственный.

Качество водъ и питья. такъ какъ въ новыхъ Шепеличахъ.

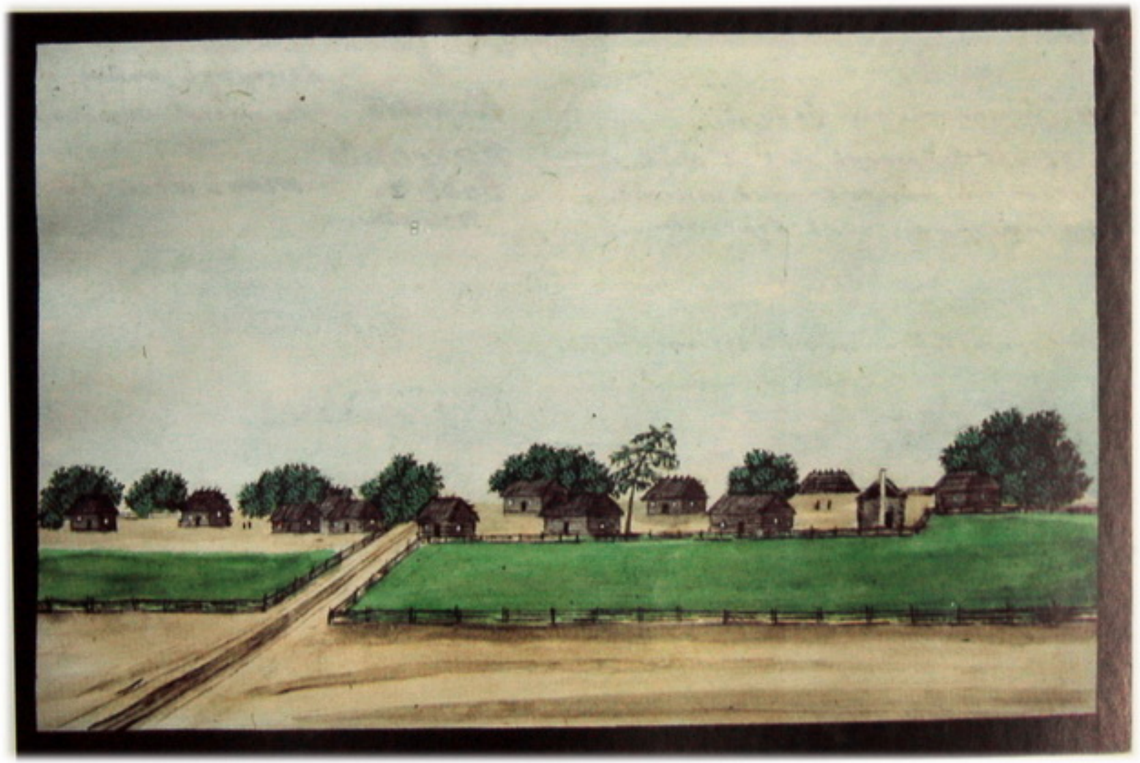

Д. Сахань Рудня.

Нині – у складі с. Новошепеличі. Рудня Сахань входила до Шепелицького маєтку овруцького Василіанського монастиря, у 1832 р. перейшла до державних володінь. Парафіяни села в середині XIX ст. були приписані до церкви Різдва Богородиці у Нових Шепеличах.

Деревня Комаровка.

Число крестьянъ	Мужескаго пола 35 и женскаго 46 душъ.
Мѣсто положеніе.	Деревня лежитъ въ 151 верстахъ отъ Г. Кіева на сѣверъ, расположена на равномъ мѣстѣ, и на берегу Озера Глушина, подъ верстою отъ р. Припета.
Горы	Не имѣется.
Воды.	Рѣка Припетъ.
Озера	Озеро Глушина [illegible] около 2 верст. а шириною до 225 саж.
Болота степь лѣса	не имѣется.
Почва и подпочва земли.	такого свойства какъ въ Д. Бенѣвкѣ.
Произведеніе земли.	Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 6 и яроваго 3 четвертей.
Огородныя овощи. и фруктовыя деревья.	Крестьяне засѣваютъ огороды такъ какъ въ Д. Бенѣвкѣ, есть тоже самыя деревья фруктовыя.
Домашнія животныя.	У жителей считается рогатаго скота. Воловъ 16, коровъ 5, козъ 30, свиней 20. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками [illegible].
Рыбы Раки, Тявки.	не имѣется кромѣ въ р. Припетѣ.
Жилища.	Всѣхъ ихъ считается 11, изъ нихъ до 5 старыхъ. Вся тѣсны для числа [illegible] вообще чистые. насколько дранью крыты.

Одежда и обувь.	Вообще достаточные. Все крестьяне ходятъ лаптяхъ равно и женщины.
Кормъ	Не очень хорошій.
Качество водъ и питья.	такъ какъ въ старыхъ Шепеличахъ.

Д. Комаровка.

У Де ля Фліза – помилка: Кошаровка. Нині – с. Кошарівка Іванківського (колишнього Чорнобильського) р-ну Київської обл. (152), відселене у зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. Кошарівка входила до Шепелицького маєтку овруцького Василіанського монастиря, у 1832 р. її передано до державних володінь. Парафіяни Кошарівки в середині XIX ст. належали до церкви Різдва Богородиці у Нових Шепеличах.

Деревня Беніева.

Число Крестьянъ. Мужскаго пола 69 и женскаго 92 душъ

Мѣсто положенія. Деревня лежитъ въ 152 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверъ, расположена на равнинѣ мѣстности на берегу озера Глушина, въ 10 верстахъ отъ р. Пушлотвы.

Горы } Нѣтъ.
Рѣки }

Озера. Имѣется одно озеро Глушина длиною около 225 саж.
1° Глушина — длиною около 4 верст. шириною около 225 саж. 110—
2° Раница ——— 1 ——— 110—
3° Замошье круглое ——— 100
4° Сосновое у м. ——— 100.

Болота одно болото длиною около версты а шириною до 150 саж.

Степь не имѣется.

Лѣса. Изрѣдкими куртинными кружками деревьевъ пространствомъ около 3 верстъ состоящіе изъ сосенъ, дубовъ, ольхи и березы.

Почва земли песчаная сырая, не плодородная.

Почва лѣса песчаная сырая.

Подпочва земли и лѣса. песчаная глинистая.

Произведенія. Крестьяне обрабатываютъ небольшой отрывокъ земли. 34 а кругомъ пустопорожнія.

Огородныя овощи и фруктовыя деревья. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ, свекломъ, мало морковью, капустою, укропу, лукомъ, рѣдькою, репою и мало плодами, а отчасти кукурузою и тыквою. имѣются фруктовыя деревья какъ то: сливы, вишни и яблони.

Домашнія животныя. У жителей считается рогатаго скота: Воловъ 18, Коровъ 20, Лошадей 1, овецъ 25, свиней 30. куръ домашнихъ птицъ разводятъ крестьяне мало куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится мало волковъ, дикихъ козъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы Раки, пявки. Рыбъ не ловятъ, раковъ и пявокъ около.

Жилища. Всѣ живутъ и считаются въ 64 весьма тесны, но чисты и опрятны.

Одежда и обувь. Достаточно. По большой части, крестьяне ходятъ въ лаптяхъ.

Хорошъ Качество водъ и питья. Достаточный но не очень хорошій. такъ какъ въ с. Шепелицахъ.

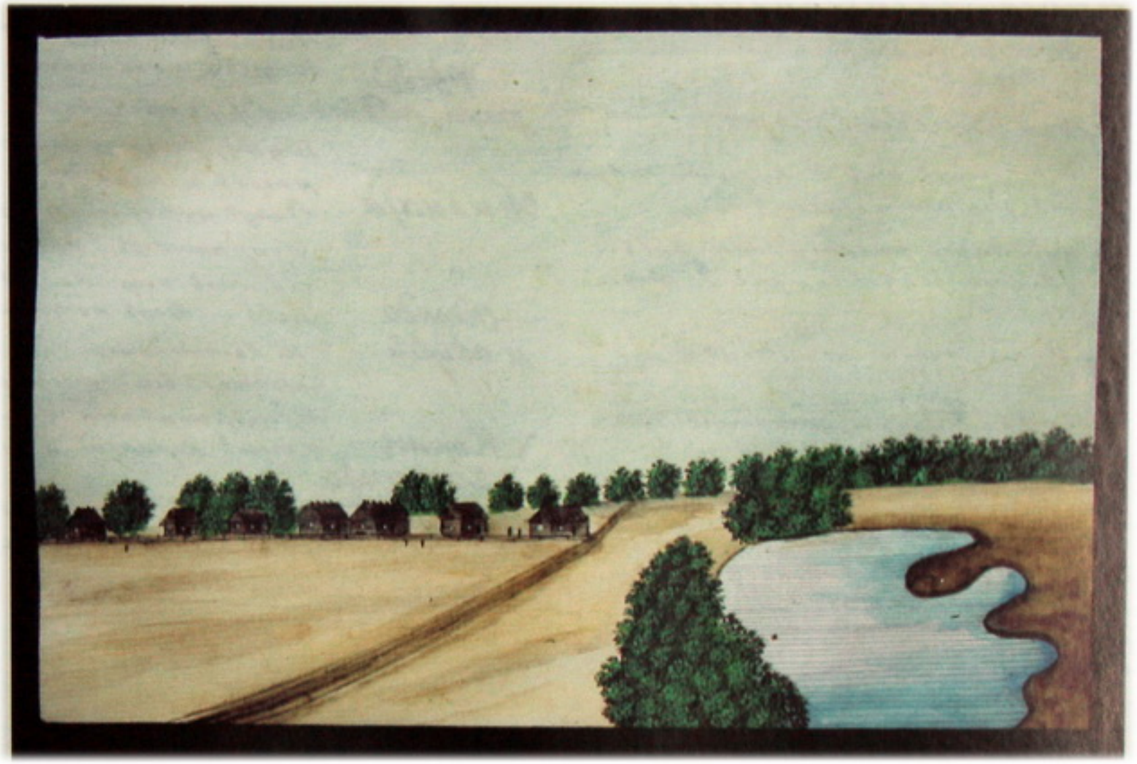

Д. Беніевка.

Нині – с. Бенівка Іванківського (колишнього Чорнобильського) р-ну Київської обл. (254), відселене у зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. Бенівка входила до Шепелицького маєтку овруцького Василіанського монастиря і 1832 р. перейшла до державних маєтностей. Парафіяни села в середині XIX ст. належали до церкви Різдва Богородиці в Нових Шепеличах.

Деревня Старые Шетелики.

Число крестьянъ обоего пола 129, а женскаго 230 душъ.

Мѣсто положенія Деревня лежитъ въ 130 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверъ расположена на равномѣрномъ мѣстѣ и низкомъ.

Классификація земли. Числится по отводной сенокосной земли удобной 2,516 десятинъ 88 сажень, а неудобной 304,3 десятинъ 16 сажень.

Горы. Не имѣются.

Воды. Рѣчка Сахнъ течетъ отъ запада на сѣверъ.

Озера Не имѣются.

Болота Около села есть круглое болотце около которой занимаютъ пространство около 5 десятинъ.

Степь Не имѣется.

Лѣса. Къ обществу принадлежитъ лѣсъ 11,58,3 десятинъ 28 сажень.

На которой находится лѣсъ одинъ около 4, а шестьдесятъ до 5 верстъ. состоящій изъ дуба, ольхи, ясени, липы, вязъ, кленовъ, и дикихъ грушъ.

Почва земли Песчаная и плодородная.

Подпочва земли Песчаная и глинистая.

Произведенія земли. Крестьяне высѣваютъ одинаго хлѣба 92, и кромѣ ея гигіенической.

Огородныя овощи. Крестьяне разсѣваютъ огороды, по большей части картофелемъ, капустою, свекломъ, моркваго, огурцами, огородомъ, луковъ, редькою, но не всѣ имѣютъ уроки хорошіе иногда когда весь не уродится огородъ.

Домашнія животныя У крестьянъ считается разнаго скота: Воловъ 80, коровъ 8, козъ 31, Овецъ 104, лошадей 2, свиней 97. изъ домашнихъ птицъ разводятъ крестьяне куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ, зайцовъ, много диковъ козъ и лосей.

Рѣки рыбы, плавни. Въ рѣкѣ Сахнѣ находится много окуней, щукъ, плотвы, линей, карасей, язи, сомовъ, плотвицы, раковъ и плавней.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 50 новыхъ, просторныхъ, и опрятныхъ, деревянныхъ крестьянъ. Въ деревнѣ сгорѣло отъ пожара въ 1862 году и строенія малыя. Есть пожарныя инструменты.

Одежда и обувь. Не достаточны, по прошлыхъ что до время пожара, въ крестьянскихъ имущество сгорѣло. Крестьяне не ходятъ въ лаптяхъ.

Корм Не очень хорошій и не изобильный.

Качество воды и питья. Вода хорошая. Воды крестьяне употребляютъ, а вина очень мало.

Д. Старые Шепеличи.

Нині – с. Старі Шепеличі Іванківського (колишнього Чорнобильського) р-ну Київської обл. (689), відселене у зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. Шепелицький маєток належав до 1832 р. овруцькому Василіанському монастирю, а згодом відійшов до державних володінь. Парафіяльна дерев'яна церква до 1789 р. розташовувалась у Старих Шепеличах, після чого її було перенесено до Нових Шепеличів.

Деревня Чистогаловка.

Число крестьянъ мужескаго пола 204 а женскаго 250 душъ.

Мѣсто положеніе Деревня лежитъ въ 120 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверъ расположено на равномъ мѣстѣ.

Горы. Находится двѣ холмы, названія коихъ:
1ая Каменка вышиною около 15 саженъ
2ая самусова ——— 16

Рѣки. Не имѣется.

Озера. Одно озеро круглое пространствомъ около 600 саженей.

Болота, Степь, Лѣса } не имѣется.

Почва и подпочва земли Песчаная и глинистая не плодородная

Произведеніе земли Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 132 а ярового 66 четвертей

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды, по большей части картофелемъ, капустою, свеклою, лукомъ, льномъ, коноплею, и отчасти огурцами, и тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается рогатого скота: воловъ 98, коровъ 52, козъ 51, овецъ 102, свиней 48, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками куры.

Дикія животныя. Находится много волковъ, мало лисицъ и зайцевъ.

Рыбы раки пьявки. Не имѣется.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 37. Изъ нихъ до 9 старыхъ тѣсны, не чисты и не опрятны, по большей части дрянью криты.

Одежда и обувь. Очень худы. Всѣ крестьяне и крестьянки ходятъ въ лаптяхъ.

Кормъ. Не очень хорошій. Крестьяне мало имѣютъ хлѣба.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Много крестьяне водки употребляютъ а пьяницъ есть довольно.

Л. Чистоголовка.

Нині – с. Чистогалівка Іванківського (колишнього Чорнобильського) р-ну Київської обл. (774), відселене у зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. Чистогалівка входила до Шепелицького маєтку овруцького Василіанського монастиря, а 1832 р. стала державним селом. Парафіяни Чистогалівки в середині XIX ст. належали до церкви Різдва Богородиці в Нових Шепеличах.

Деревня Рудка.

Число Крестьянъ Мужескаго пола 48 а женскаго 50 душъ.

Мѣсто положеніе Деревня лежитъ въ 167 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо-западъ, расположена на равномъ мѣстѣ.

Горы. Рѣки Озера } Не имѣется.

Болота. Значительнѣйшихъ 10 находящихся кругомъ деревни. 4 изъ нихъ длиною и шириною отъ 4 до 6 верстахъ а другіе малы.

Лѣса. На юго-западъ деревня находится лѣса длиною около 15 а шириною до 2 версты. Состоящіе изъ сосенъ дуба, осина, грабина, бересты и лоза.

Почва земли. Песчаная и болотистая не плодородная.

Почва лѣса. На суходолѣ, песчаная а мѣстами сырая.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная а малая часть глинистая.

Произведеніе земли Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 16 а яровыхъ 9 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по малой части картофелемъ, капустою, морковью, льномъ, каноплею, а отчасти бурцами и тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается рогатаго скота: Волковъ 16, коровъ 10, козъ 5, овецъ 10, свиней 10. Изъ домашнихъ птицъ куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится мало волковъ, лисицъ, зайцевъ, дикихъ козъ, и дикихъ свиней.

Рыбы Раки, пьявки. Не имѣется.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 16. Изъ нихъ до 4 старыхъ имѣютъ вездѣ деревянной полъ, онѣ дрянью краты, тѣсны, не чисты и не опрятны.

Одежда и обувь. Вся крестьяне бѣдна одѣты и носятъ лапти равно и женщины.

Кормъ не очень хорошій а жители имѣютъ мало хлѣба.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, водки крестьяне мало употребляютъ а есть мало пьяницъ.

Л. Рудня.

Нині – с. Рудьки Іванківського (колишнього Чорнобильського) р-ну Київської обл. (150), відселене у зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. До 1832 р. Рудьки належали овруцькому Василіанському монастирю, після чого були передані до державних володінь. Парафіян села в середині XIX ст. приписано до Воздвиженської церкви в Денисовичах.

Селеніе Денисовики.

Число Крестьянъ. Мужескаго пола 90, а женскаго 96 душъ.

Мѣсто положеніе. Селеніе Денисовики отстоитъ отъ г. Кѣвды на сѣверо западъ, расположенное на равнинѣ мѣста.

Горы, Рѣки, Озера. } Не имѣется.

Болота. Два болота названія хощутъ:
1° Хмѣ къ дашкову около Верстовъ шириною до 250 сажен.
2° Мутовица Круглая шириною до 200 саженъ.

Степь. Не имѣется.

Лѣса. Кругомъ селенія имѣется лѣсъ пространствомъ около 10 Верстъ, составляющій прѣимущественно изъ сосновыхъ деревьевъ, помежду жимуть находятся: Дубъ, Береза, Кленъ, Грабинникъ, Осина, Черемшина, Ива, Липушникъ, Ольха, Лоза и Верба.

Почва земли. Сырая, частью Галишистая и болотистая, не плодородная.

Почва лѣса. Песчаная, сырая и болотистая.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ ярового 118 ярового 9 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне заводятъ по малой части капусту, Свеклу, Капустою, Морковью Мочатъ и Капустятъ.

Домашнія Животныя. У жителей считается рогатого скота: Волов 19, Коровъ 11, Лошадей 2, Овецъ 30, Коз 18, Свиней 20; изъ домашнихъ птицъ разводятся Крестьянскія Куры.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится много Волковъ, Зайцовъ, Дикихъ Коз и Дикихъ Свиней, Лосей и Заводятся мышей и Зайцы.

Рыбы рѣки, пѣвки. не имѣются.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 28. Изъ нихъ до 6 старыхъ, они довольно просторны, теплы, и опрятны; Дровяно Крыты, и имѣютъ деревянный полъ.

Одежда и обувь. Крестьяне бѣдно одѣты, ходятъ все лѣто и зимою въ Лаптяхъ.

Хлѣбъ. Не очень хорошій, Крестьяне мало хлѣба имѣютъ.

Качество водъ и пищи. Вода хорошая. Водки Крестьяне мало употребляютъ, а пивомъ не пьютъ.

С. Денисовичи.

Нині – с. Денисовичі Поліського р-ну Київської обл. (301) відселене у зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. Це найпівнічніше село Київської губ. (а нині – і Київської області) до 1832 р. входило до Шепелицького маєтку овруцького Василіанського монастиря, згодом було передано до казни. Дерев'яну парафіяльну Воздвиженську церкву збудовано у 1762 р.

Поселяне
Чернобыльскаго и Шепелическаго обществъ.

Варовичское общество.

Селеніе Варовичи.
—— Павловичи.
Деревня Бараны.
Селеніе Мартиновичи.
Рудня Старо Павловичская.
—— Клевенская.
Буда Старо Варовичская.
Деревня Кабаны.
—— Ольшанка.
Селеніе Лубвянка.
—— Стеганка.
Деревня Ильинцы.
—— Дягтяровка.
Рудня Ильинская.
—— Мала Кошиловка.

Селеніе Варовичи.

Число Крестьянъ: Мужескаго пола 225. а Женскаго 212 душъ.

Мѣсто положеніе: Селеніе лежитъ въ 160 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо-западъ, расположено на равномъ мѣстѣ и окружено во всѣхъ сторонахъ чистымъ Лѣсомъ.

Классификація земли: Изъ числа общества считается земли удобной 762 дес. 90 с. а неудобной 2.082, д. 69 сажен.

Горы: Не имѣется.

Воды: Рѣка Уша течетъ отъ востока на западъ и въ 4хъ верстахъ впадаетъ въ р. Припять.

Озера: Находится 10 озеръ занимающихъ пространствомъ длиною отъ 7 до 10 и шириною отъ 3 до 10 саженей сырого болота около коихъ на пространствѣ 4хъ верстъ 6 кирпичныхъ.

Степь: Не имѣется.

Лѣса: Находятся лѣсовъ 30 дес. 250 саж. преимущественно состоятъ по сему числу изъ породъ Дуб., Осина, Береза, Ясень, Ольха, Осина, Ива, Липина, Лоза, Ильма, и Дикая Груша, изъ тѣхъ много Бурелома.

Почва земли: Глинистая и песчанистая. Весною вода заполняетъ низкія ихъ мѣста.

Почва лѣса: Глинистая, Болотистая, и песчанистая.

Подпочва земли и лѣса: Глинистая; Находится при С. Варовичахъ жилою желѣзная руда въ трудѣ эксплоатируется.

Произведеніе земли: Крестьяне засѣваютъ изъ всего числа удобной 82, а прочее до четвертой.

Огородныя овощи: Крестьяне не засѣваютъ огородовъ по малости частію картофелемъ, капустою, и свеклою; но не имѣютъ урожай хранятъ въ ямахъ гдѣ и всегда вода не заливаетъ огородовъ.

Домашнія Животныя: У крестьянъ считается рогатого скота: 1/волов 40, коровъ 58, телятъ 30, овецъ 69, свиней 51. Изъ домашнихъ птицъ разводятся преимущественно Гуси, Утки и Куры.

Дикія Животныя: Въ лѣсахъ водится много Волковъ, Лисицъ, Зайцевъ, Дикихъ Козъ, Дикихъ свиней и мало Лосей.

Рыбы раки, пѣявки: Находится въ рѣкахъ много щукъ, окуней, лѣщовъ, карпей, Угрей, Бѣлуг, раковъ пѣявокъ.

Жилища: Дворовъ въ селеніи считается 80. Изъ нихъ до 15 старыхъ, всѣ деревянныя крытыя, то соломой, тѣмъ имѣютъ жерновыя трубы, 1 изъ 7 жерновыхъ. Избы мало просторныя, сѣнного не чистыя и неопрятныя. Находится двухъ господскихъ. Строенія состоятъ крестьянъ имѣющихъ достаточныя, а другія бѣдныя, сіи и крестьяне содержатъ по опрятнѣе.

Одежда и обувь: [illegible]

Кормъ: Не очень хорошій. Крестьяне имѣютъ мало хлѣба.

Качество водъ и питье: Вода хорошая, Водки крестьянскія употребляютъ довольно, а привозныя есть некоторыя.

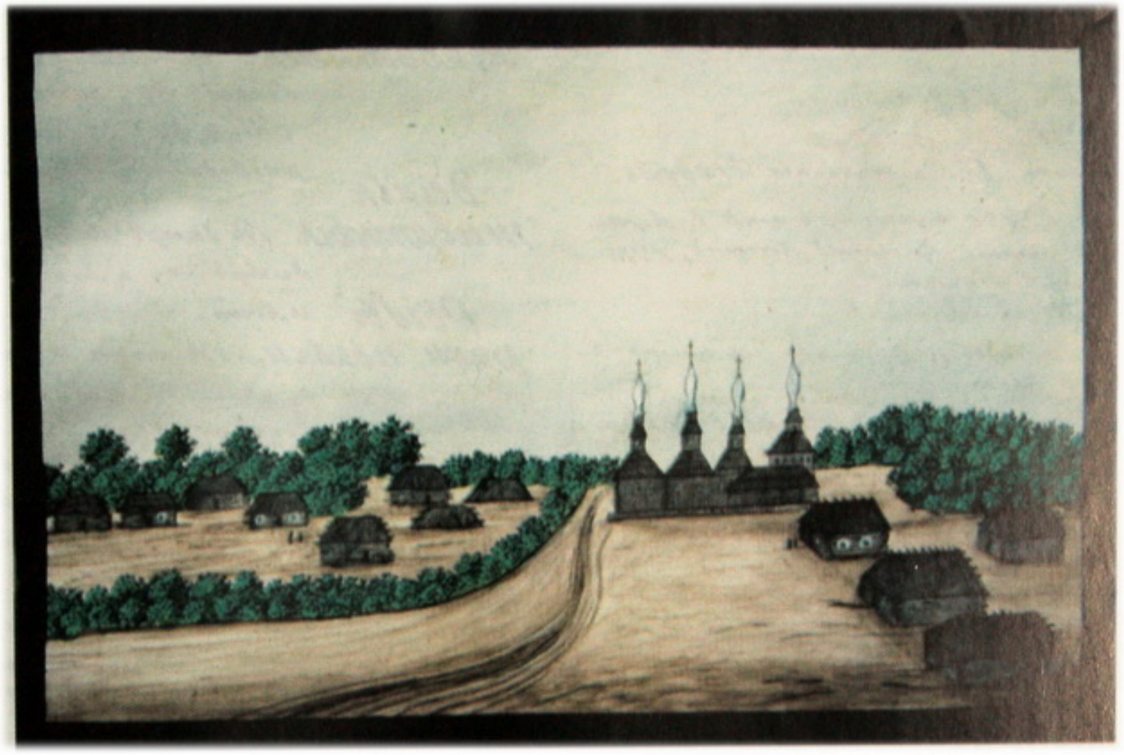

С. Варовичи.

Нині – с. Варовичі Поліського р-ну Київської обл. (949) відселене після аварії на ЧАЕС 1986 р. Вперше в історичних документах згадується 1543 р. До 1832 р. Варовичі належали землевласнику Станіславу Стецькому, землі якого за участь у польському повстанні було конфісковано і передано до державних володінь. Дерев'яну парафіяльну церкву святої Параскеви збудовано в першій половині XVIII ст. і реконструйовано 1858 р.

Селение Павловичи.

Число Крестьянъ. Мужескаго пола 141 а женскаго 112 душъ.

Мѣсто положение. Селение лежитъ въ 150 верстахъ отъ г. Лиска и окружено на всѣхъ сторонъ чистыми лѣсами, рѣдко смѣшанными на разныхъ мѣстахъ.

Торфъ. Не имѣется.

Воды. Рѣка Вязовица течетъ отъ деревни на востокъ и впадаетъ въ р. Нявлю.

Озера. Не имѣется.

Болота. Много сыщется около селения въ пространствѣ около 6 верстъ.

Лѣса. Находится кругомъ селение лиственные лѣса около 5 верстъ уже сказано выше. Крестьяне имѣютъ много сортей въ лѣсу.

Почва Земли. Песчаная и болотистая, не плодородная.

Почва лѣса подпочва. Песчаная, болотистая, а мѣстами суглинок.

Земли и лѣса. Песчаная и галишистая.

Произведение земли. Крестьяне высѣваютъ одного хлѣба 90 а яроваго 30 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды, но мало: гречи, картофелемъ, капустою, свеклою, луковъ, канопляю, немножко кукурузою и тыквою и не высѣваютъ. Урожай хорошъ иногда когда вода не заливаетъ грунта, тогда плохо бываетъ.

Домашнія животныя. У жителей селения разного скота: воловъ 60, коровъ 96, лошадей 5, козъ 20, овецъ 82, свиней 31; изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянскіе куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, довольно дикихъ кошекъ и дикихъ свиней, лисицъ и зайцевъ, и лосей.

Рыбы раки, пявки. Въ рѣкѣ находится довольно щуковъ, окуней, но только въ нѣкоторыя годы бываетъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 36. Изъ нихъ до 6 старыхъ, дурно крыты, тѣсны, не чисты и не опрятны, не имѣютъ трубъ, а есть 7 курныхъ.

Одежда и обувь. Достаточно но есть нѣкоторые крестьяне бѣдно одѣты, они а крестьянки всѣ ходятъ въ лаптяхъ.

Корма. Не очень хорошій, крестьяне имѣютъ мало сѣна.

Качество воды и питья. Вода не хорошая, болотистая и сырая. Водки крестьяне много употребляютъ, а кабаковъ нѣтъ довольно, но сильно не пили два года назадъ по-причинѣ новаго настоятельнаго священника.

С. Павловичи

Нині – с. Новий мир (з 1927 р.) Поліського р-ну Київської обл. (601). За планом ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС підлягає відселенню. Село відоме з 1634 р. під назвою Павловичі. За участь його власника Станіслава Стецького у польському повстанні землі села були конфісковані і передані 1832 р. до казни. До 1850 р. парафіяльною церквою в Павловичах вважалась Богородицька, збудована, ймовірно, у першій половині XVIII ст.

Деревня Бараны.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 47, а женскаго 47 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 153 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо-западъ, расположена на равномъ мѣстѣ, отъ западной стороны с большимъ и густымъ лѣсомъ и отъ сѣвера [illegible] [illegible] [illegible].

Горы. Не имѣется.

Воды. Рѣчка Вязьча течетъ отъ сѣверо-западъ и впадаетъ въ р. Ильва.

Озера. Не имѣется.

Болота. Много болотъ кругомъ деревни пространствомъ около 10 верстъ.

Степь. Не имѣется.

Лѣса. Большой лѣсъ то самой который въ с. Павловичахъ.

Почва земли и лѣса подпочва. Такого свойства какъ въ с. Павловичахъ.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ сушаго хлѣба 14 и яроваго 10 четвертей.

Огородныя овощи. Такъ какъ въ с. Павловичахъ.

Домашнія животныя. У жителей считается рогатаго скота: Воловъ 20, Коровъ 7, Лошадей 2, Свиней 21, Домашнихъ птицъ нѣтъ.

Дикія животныя. Та самые которые въ с. Павловичахъ.

Рыбы, раки, пьявки. Въ рѣкѣ находится: Щуки, Ивановы, Карпы, но мало потому что почти ежегодно рѣчка засыхаетъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 10, изъ нихъ до 5 старыхъ всѣ тѣсны, не опрятны, безъ трубъ.

Одежда и обувь. Достаточны. Всѣ крестьяне и крестьянки носятъ лапти.

Кормъ. Не очень хорошій, а крестьяне имѣютъ мало хлѣба.

Качество водъ и питья. Вода худая не здоровая, болотистая, смутная. Водки крестьяне водку употребляютъ довольно и пьяницъ есть нѣкоторые.

Д. Бараны.

Нині – у складі с. Новий Мир. Барани вважались частиною с. Павловичі ще в середині XIX ст. (*Похилевич.* – С.130), хоча адміністративно існували окремою одиницею до середини XX ст. (УРСР. АТП–1946. – С.271).

Селеніе с. Картиновичи

Число крестьянъ. Мужескаго пола 363, а женскаго 360 душъ.

Число и место селенія. Селеніе лежитъ въ 14 верстахъ отъ г. Клева, на низкомъ ровномъ мѣстѣ расположено на равнинѣ.

Воды. Рѣка Уша течетъ отъ сѣвера къ югу и впадаетъ въ р. Припять.

Озера. Находятся въ окрестностяхъ селенія, но не представляютъ ничего замѣчательнаго. Ближайшее къ селенію Картиновичи озеро Ольшанское, въ 10 верстахъ.

Болота. Имѣются въ окрестностяхъ селенія, но не представляютъ ничего замѣчательнаго.

Лѣса. Ближайшій къ селенію Картиновичи лѣсъ Ольшанскій, въ 10 верстахъ. Народитель лѣсъ хвойныхъ породъ. Изъ лиственныхъ: дубъ, ясень, клёнъ, ольха, липа, грабъ, береза, осина, ольха, лоза, верба, вереса и другіе кустарники.

Почва земли. Песчаная, глинистая, суглинистая и торфяная.

Почва лѣса. Песчаная, а почва лѣса на сухихъ мѣстахъ песчаная.

Подготовка земли и лѣса. Песчаная и глинистая.

Произведенія земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 164 четверти, а ярового 172 четверти.

Огородныя овощи. Крестьяне занимаются огородничествомъ, но сравнительно мало. Садятъ картофель, капусту, свеклу, моркови, огурцы, лукъ, чеснокъ, капусту, и отчасти кукурузу и тыкву. Но часто не бываетъ урожая, по причинѣ того, что рѣка Уша заливаетъ.

Домашнія животныя. У жителей считается рогатого скота: быковъ 120, коровъ 61, овецъ 119, свиней 196. Изъ домашней птицы разводятся преимущественно куры, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, которые иногда выходятъ свирѣпой, много лосей, находящихся и много разнаго рода звѣрей и птицъ.

Рыбы рѣки, пѣвчія. Изъ рыбъ водятся: щуки, сомы, лещи, окуни, плотва, язи, сѣдина, угри и много другой мелкой рыбы и раковъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 88, изъ нихъ до 25 старыхъ, 15 просторныхъ, другія тѣсныя, а по большей части тѣсныя и неприглядныя. Заводятся помѣщенія мастеровые.

Одежда и обувь. Достаточны въ нѣкоторыхъ крестьянъ, но есть много такихъ худо одѣтыхъ. Все и мелкіе имѣютъ лапти.

Корм. Не достаточный, и много нуждаются хлѣбомъ въ зимнее время.

Количество водъ и питье. Воды хорошая. Водки крестьяне довольно употребляютъ, а есть нѣкоторые и пьяницы.

Примѣчаніе.

Отъ 1849 году, находится училище для 30 крестьянскихъ мальчиковъ. Священникъ вмѣстѣ учитель тотъ преподаетъ Законъ Божій, христіанскую и священную исторію.

С. Мартиновичи.

Нині – с. Мартиновичі Поліського р-ну Київської обл. (1128). За планом ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС село підлягає відселенню. В історичних документах Мартиновичі вперше згадуються 1598 р. Мартиновичі належали до 1832 р. землевласнику Станіславу Стецькому, в якого були конфісковані за участь у польському повстанні і передані до державних володінь. Дерев'яну парафіяльну Георгіївську церкву збудовано 1778 р.

Рудня старо Павловичская.

Число крестьянъ нѣтъ крестьянъ.

Мѣщанъ мужескаго пола 17 а женскаго 8. Они Кисеревскіе, и Радомысльскіе мѣщанъ.

Горы. Не имѣются.

Воды. Есть потокъ называемой Илья которой течетъ отъ запада, на востокъ и впадаетъ въ рѣку Ушу.

Озера. Не имѣются.

Болота. Находится много болотъ пространствомъ около 5 верстъ.

Степь. Не имѣются.

Лѣса. Тотъ самой лѣсъ которой въ С. Павловичахъ.

Почва земли и лѣса. } такого свойства какъ

Подпочва земли и лѣса. песчаная и глинистая. Въ лѣсахъ находится въ многихъ мѣстахъ желѣзная руда.

Произведеніе земли. Жители не занимаются хлѣбопашествомъ.

Огородныя овощи. Сообразный съ С. Павловичахъ.

Домашнія животныя. У жителей считается рогатого скота. Воловъ 6, коровъ 6, свиней 5.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится тѣ самые которые въ С. Павловичахъ.

Рыбы раки, пьявки. Въ потокѣ Илью находится мало вьюновъ и довольно пьявокъ, раковъ нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 8 старые, тѣсные, нечистые и не опрятные, худо дрянью крыты.

Одежда и обувь. Не очень достаточные. Вся мѣщане ходятъ въ лаптяхъ равно и женщины.

Кормъ. Не достаточные, жители имѣютъ тужеса въ хлѣбѣ.

Качество водъ и питья. Вода худая, нездоровая, особливо во время сушки.

Рудня старо Павловическая.

Нині – с. Стара Рудня Поліського р-ну Київської обл. (116), відселене у зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. Парафіяни села в середині XIX ст. належали до Богородицької церкви у Павловичах, а з 1858 р. – до церкви Святої Параскеви у Варовичах.

Рудня Клевенская.

Число крестьянъ мѣщанъ. Мужескаго пола 2 а женскаго 2 душъ
——— 27 ——— 2 в душъ.

Мѣсто положеніе Рудня Клевенская лежитъ въ 152 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо западъ, расположена на равномъ мѣстѣ, между лѣсами.

Горы. Не имѣется.

Воды. Есть потокъ который течетъ отъ сѣвера на западъ, на немъ устроена плотина и два моста очень худые.

Озера. Не имѣется.

Болота. Одно болото длиною и шириною около 15 саженей.

Степь Не имѣется.

Лѣса. Тотъ самой лѣсъ который въ С. Павловичахъ.

Почва и подпочва земли и лѣса. Такого свойства какъ въ С. Павловичахъ, но въ лѣсу находится желѣзныхъ рудъ.

Произведеніе земли. Жителей не занимаются хлѣба посѣвомъ.

Огородныя овощи. Жителей не имѣютъ огородъ, потому что не бываетъ урожай и вода ихъ заливаетъ.

Домашнія животныя. У жителей считается рогатого скота: воловъ 12, коровъ 5, козъ 13, свиней 5.

Дикія животныя рыбы Въ лѣсахъ водится тѣ самые которые въ С. Павловичахъ.

Раки, пьявки. Не имѣется.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 17, всѣ старые, худо дрянью крыты, и находится очень худая, каршина арендована чрезъ евреевъ.

Одежда и обувь Жителей всѣ худо одѣты и носятъ лапти равно и женщины.

Кормъ Худый; жители имѣютъ мало хлѣба.

Качество водъ и питья Вода хорошая, водки жители мало употребляютъ а пьяницъ нѣтъ.

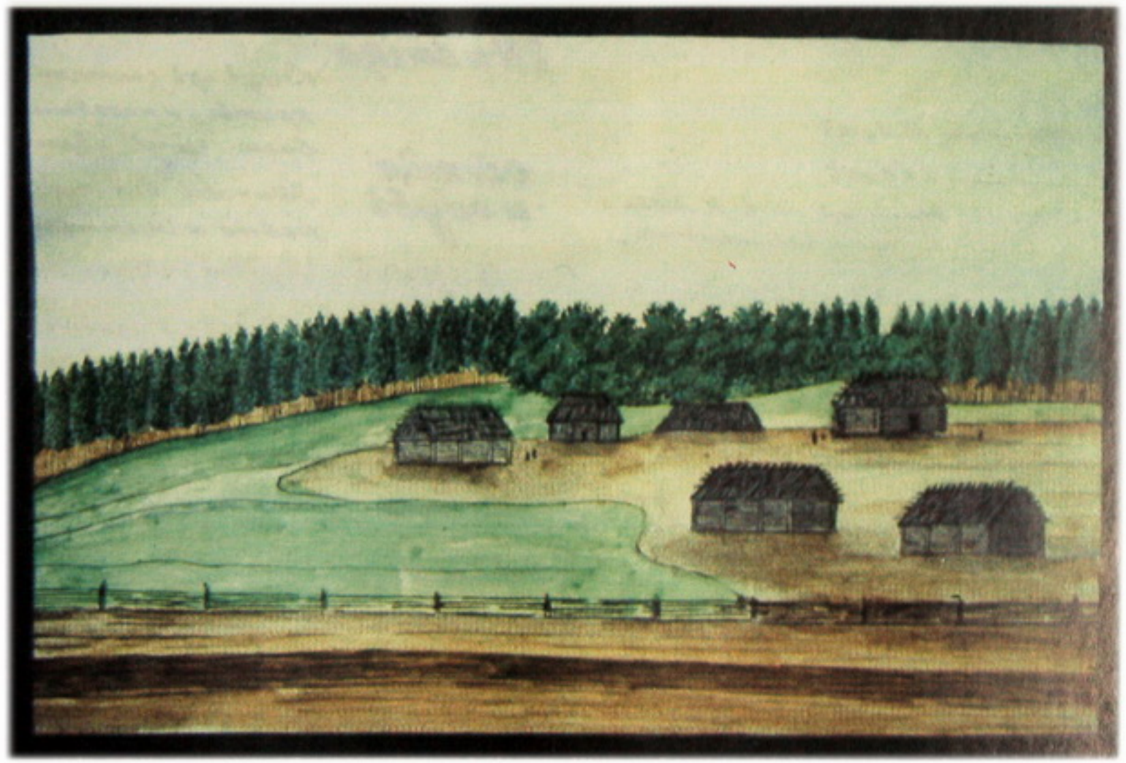

Гудня Клевенская.

За Л. Похилевичем, Клевань. Нині – с. Кливини Поліського р-ну Київської обл.(175), відселене в зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. У середині XIX ст. парафіяни села належали до Богородицької церкви у Павловичах, а з 1858 р. – до церкви Святої Параскеви у Варовичах. Село було конфісковано у Станіслава Стецького 1832 р. за його часть у польському повстанні.

Буда Старо Варовичская.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 32, а женскаго 31 душъ.
Мѣщанъ ——— 18 ——— 15 душъ.

Мѣсто положеніе. Буда старо Варовичская лежитъ въ 154 верст. отъ г. Кіева на сѣверо-западъ, располагается на равномъ мѣстѣ, въ середини Лѣса между болотами.

Горы. Озера. Рѣки. } не имѣется.

Болота. тѣ самыя болота которыя въ С. Варовичахъ.

Степь. не имѣется.

Лѣса.

Почва земли подпочва земли и лѣса } такое свойство какъ въ С. Варовичахъ

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба и яроваго 14 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды такъ какъ въ С. Варовичахъ, и почти ежегодно вода оной заливаетъ.

Домашнія животныя. Учителей считается рогатого скота: Воловъ 8, Коровъ 15, Лошадей 2, Овецъ 10, Свиней 5. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками куры.

Дикія животныя. тѣ самыя которыя въ С. Варовичахъ.

Рыбы раки, пьявки. Въ болотахъ находятся, звонки и пьявки, но только въ мокрыя годы.

Жилища. Въ крестьянъ всѣхъ ихъ считается 10 изъ нихъ до 6 старыхъ, дрянью крыты, а въ нѣсколькихъ опасно жить потому что они драхлы. Въ мѣщанъ жилища 6, по большей части тѣсны для числа жителей, не чисты и неопрятны.

Одежда и обувь. Почти всѣ крестьяне худо одѣты, они, мѣщанъ и ихъ женщины ходятъ всѣ въ лаптяхъ.

Кормъ Не очень хорошій а крестьяне имѣютъ мало хлѣба.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки крестьяне и мѣщане мало употребляютъ а пьяницъ нѣтъ.

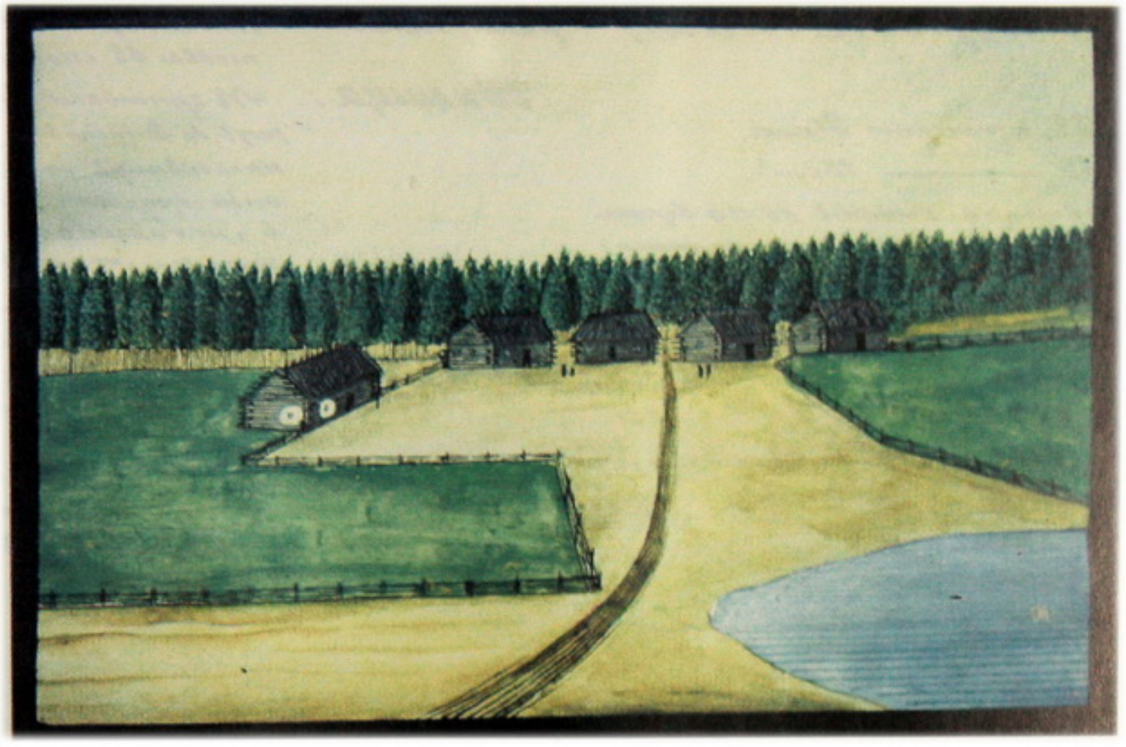

Буда старо Варовическая.

Нині – с. Буда-Варовичі Поліського р-ну Київської обл. (586). За планом ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС село підлягає відселенню. В середині XIX ст. парафіяни села були приписані до церкви Святої Параскеви у Варовичах.

Деревня Кабаны.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 203, а женскаго 201 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 140 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо западъ, расположена на равномъ мѣстѣ.

Горы. Не имѣется.

Воды. Рѣка Уша, которая течетъ въ с. Мартиновичахъ.

Озера. Не имѣется.

Болота. Находится много болотъ близъ деревни пространствомъ до 3 верстъ.

Лѣса. Есть лѣсъ пространствомъ длиною около 25 а шириною до 20 верстъ, состоящій изъ Сосенъ, дуба, березы, грабины, ольха, осины, лозы и вербы, всѣ высокіе и толстые деревья. Въ ст. лѣсъ растетъ много грибовъ.

Почва земли Глинистая, болотистая, и мало песчаная не плодородная.

Почва лѣса Песчаная, глинистая, сырая и болотистая.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная и глинистая.

Произведеніе земли Крестьяне высѣваютъ озимого хлѣба 150, а яроваго 90 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды такимъ образомъ какъ въ с. Мартиновичахъ.

Домашнія животныя. Учителей считается рогатаго скота: воловъ 97, коровъ 43, козъ 31, лошадей 6, овецъ 49, свиней 60, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками, гуси, утки и куры.

Дикія животныя, рыбы, раки, пьявки. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ, и зайцевъ, мало дикихъ козъ и дикихъ свиней, равно и лосей. Та самые которые въ рѣкѣ ушъ въ с. Мартиновичахъ.

Жилища Всѣхъ ихъ считается 58. Изъ нихъ до 10 старыхъ и драклыхъ гдѣ опасно жить. 15 просторные, другіе тѣсные, почти всѣ житы и опряжны, дранью криты.

Одежда и обувь. Крестьяне и крестьянки всѣ худо одѣты и носятъ лапти.

Кормъ. Въ нѣкоторыхъ достаточный, но изъ нихъ много имѣютъ нужда въ хлѣбѣ.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, водки крестьяне употребляютъ умѣренно, а пьяницъ деревня мало.

Примѣчаніе.

Одинъ крестьянинъ Иванъ Осипенко имѣетъ 104 годъ.

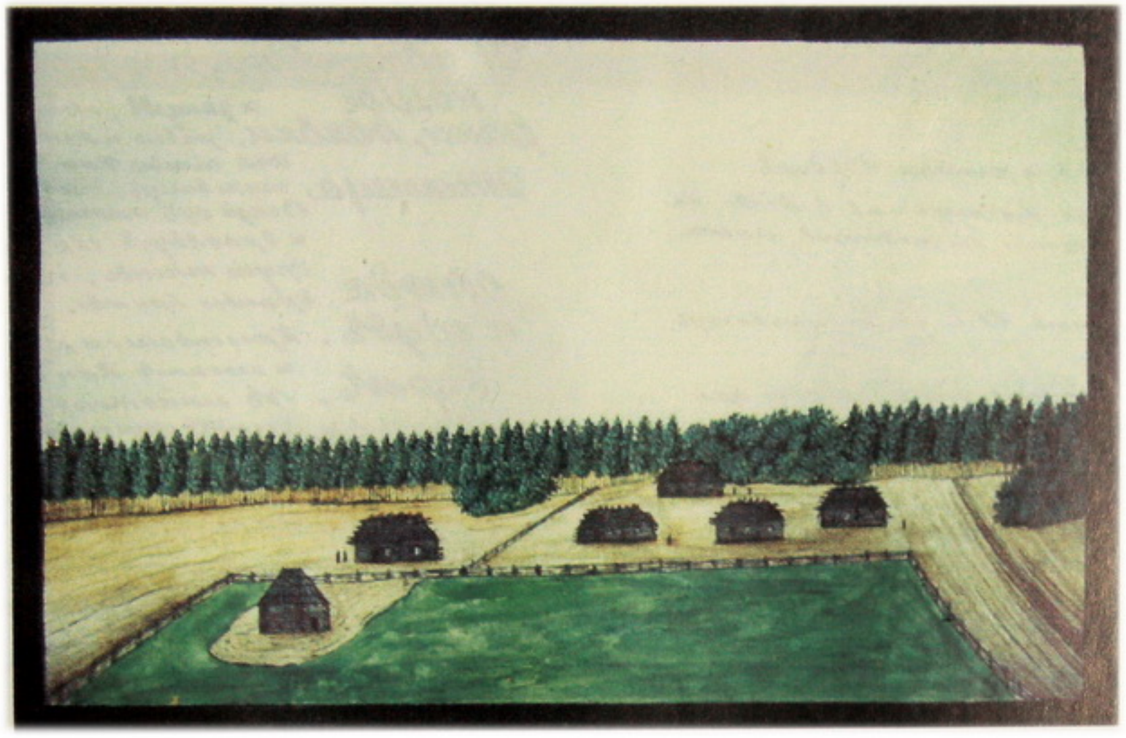

Д. Кабаны.

Нині – с. Діброва Поліського р-ну Київської обл. (854). За планом ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС у 1986 р. село підлягає відселенню. В середині XIX ст. парафіяни села належали до Георгіївської церкви у Мартиновичах.

Воровичское общество.

Деревня Ольшанка.

Число крестьянъ Мужескаго пола 77 и женскаго 71 душъ.

Мѣсто положеніе Деревня лежитъ въ 140 верстахъ отъ 2 Кіева, на сѣверо западъ, расположена на равномъ мѣстѣ.

Воды. Рѣчка Илья течетъ отъ востока на югъ и впадаетъ въ р. Ушъ.

Озера. Не имѣется.

Болота. Много болотъ находится около деревни пространствомъ отъ 2 до 115 саженей

Степь. Не имѣется.

Лѣса. Чтобъ лѣсъ на сѣверъ отъ деревни пространствомъ длиною до 15 а шириною около 20 верстъ состоящій изъ самыхъ деревьевъ какъ лѣсъ въ Д. Лабанахъ.

Почва земли. Песчаная, глинистая по большей части болотистая.

Почва лѣса. Подпочва земли и лѣса. Такого свойства какъ въ Д. Лабанахъ.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 25 а яроваго 20 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды такъ какъ въ С. Мартиновичахъ.

Рыбы, раки пьявки. Не имѣется.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 18. Изъ нихъ до 4 старыхъ по большей части просторные, чистые и опрятные.

Воровичское общество. Д. Ольшанка

Одежда и обувь. Почти всѣ крестьяне и крестьянки худо одѣты и носятъ лапти.

Кормъ Не достаточный и крестьяне имѣютъ хлѣба.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки крестьяне мало употребляютъ, а пьяницъ очень мало

Л. Ольшанка.

Жители лазяшів на вершинах сосенъ для собранія меду изъ Бортей.

Нині – с. Вільшанка Поліського р-ну Київської обл. (137), відселене в зв'язку з аварією на ЧАЕС у 1986 р. Парафіяни Вільшанки в середині XIX ст. належали до Георгіївської церкви у Мартиновичах.

Селеніе Лубьянка.

Число крестьянъ мужескаго пола 187а женскаго. 189 душ.

Мѣсто положеніе. Одинъ домъ въ 180 шагахъ отъ г. Асѣва на лѣвомъ низкомъ берегу рѣчки

Горы. Не имѣется.

Воды. Рѣка Ивда. глинистой ухи сѣрая, мягкая у стрѣлки имѣетъ запахъ и вкусъ.

Озера. Не имѣется

Болота. находится около селенія болото дѣрвянно проходимое около 4 верстъ.

Степь. Находится на западной сторонѣ селенія разстояніи отъ 30 до 40 саженей.

Лѣса. Лѣсъ находится кругомъ села которой считается вообще въ Варовичскомъ имѣніи простраствомъ 30000 десятинъ, состоящій изъ сосновъ дубовъ и березъ отъ 6 до 8 вершковъ.

Почва земли. Земля песчаная и болотистая, черноземная неплодородная.

Почва лѣса. Деревья на суходолѣ песчаная а по болотамъ мягкая сырая и болотистая отъ чего въ лѣсахъ много комаровъ, а качество дерева не прочное.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная и глинистая. Находится текучая рѣка въ 5 верстахъ отъ селенія въ Югу а въ самомъ селеніи есть ключа сносная для фасней

Произведеніе земли. Крестьяне засѣваютъ одинаго хлѣба 110 а. яроваго 72 четвертей.

Огороднія овощи. Крестьяне занимаются огородѣ малѣ имѣютъ 68 с. с партикулярами.

Домашнія животныя. у крестьянъ считается рогатого скота: Волов 89, Коровъ 31, Лошадей 51, Куръ 30, Свиней 82, Изъ домашнихъ птицъ разводятся Кроликовъ. Какихъ Куры.

Дикія животныя. въ лѣсахъ водится много волковъ, лосей, зайцевъ и бѣлокъ, весьма мало дикихъ коз дикихъ свиней, Рысь, куницъ и сѣдлъ.

Рыбы рѣки, плавни. Въ рѣкѣ есть: Щуки, язвонь, карасей а, въ лѣсахъ по болотахъ и протокахъ: Звѣзовъ, и много ондатровъ и разныхъ мелкихъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 50. Изъ нихъ до 8 старыхъ до проваренныя а другія тесовыя, всѣ избушки Крестьянъ мелкія и плохія.

Одежда и обувь. По большой части Крестьяне обуты одѣты они всѣ и малолѣтные носятъ лапти.

Коровье. Въ немногихъ Крестьянъ не достаточно а много Хлѣба и молока.

Качество водъ и пастьбъ. Вода не хорошая, болотистая и сомнительная, особливо лѣтомъ, водки, а вода а пиво Крестьяне умѣренно употребляютъ а пьяницъ мало.

С. Лубьянка.

Нині – с. Луб'янка Поліського р-ну Київської обл. (612), відселене в зв'язку з аварією на ЧАЕС у 1986 р. За одними даними, село засноване у другій половині XIX ст. (ІМС. К. о. – С.539), за іншими (*Похилевич*) – Луб'янка ще в першій половині XIX ст. належала землевласнику Станіславу Стецькому і 1832 р. була конфіскована на користь держави за його участь в польському повстанні. До 1850 р. в Луб'янці за парафіяльну церкву була Микільська, збудована у 1770 р. на місці старої.

Селеніе Стечанка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 166, а женскаго 139 душъ.

Мѣсто положеніе. Селеніе лежитъ въ 140 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо-западъ, расположено на равномъ мѣстѣ.

Горы. Не имѣется.

Воды. Рѣчка Илья о которой уже сказано при описаніи д. Илинцы.

Озера, Болота, степь. Не имѣется.

Лѣсъ. Находится кустарникомъ пространствомъ около 10 десятинъ состоящій преимущественно изъ дубовыхъ порослей, сосновыхъ и березовыхъ.

Почва и подпочва земли лѣса. Таково свойства какъ въ д. Илинцахъ.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго ланда 77 а яроваго 100 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды такъ какъ въ с. Мартиновичахъ.

Домашнія животныя. У жителей считается рогатаго скота: воловъ 11, коровъ 40, лошадей 6, козъ 27, овецъ 61, свиней 102, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится тѣ самыя которыя въ с. Лубянки.

Рыбы раки пьявки. Не имѣется.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 38. половина просторные и опрятные, а другіе нѣтъ. Оные дрянью криты. Есть 1 курень.

Одежда и обувь. Достаточные. Крестьяне и крестьянки ходятъ въ лаптяхъ.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, водки и пива крестьяне умѣренно употребляютъ, а пьяницъ мало.

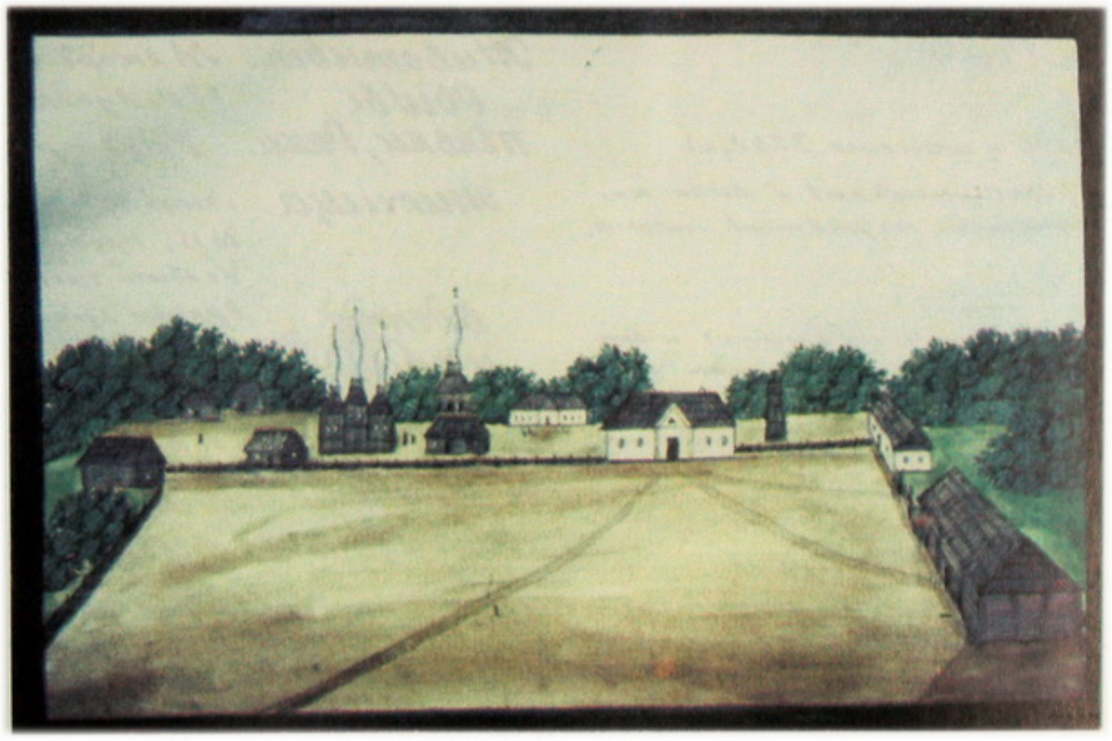

С. Стечанка.

Нині – с. Стечанка Іванківського (колишнього Чорнобильського) р-ну (905), відселене в зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. Перші історичні відомості про Стечанку належать до 1634 р. Вона була власністю Станіслава Стецького і конфіскована за його участь у польському повстанні. Дерев'яну парафіяльну церкву збудовано 1634 р., реставровано 1733 р. Під час відвідин Стечанки Де ля Флізом вона була вже дуже старою. Згодом, у 1855 р. коштом казни збудовано нову церкву.

Деревня Ильинцы.

Число крестьянъ Мужескаго пола 330 а женскаго 324 душъ.

Мѣсто положенія Деревня лежитъ въ 140 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо западъ, расположена на равномъ мѣстѣ.

Горы не имѣется.

Воды Рѣчка Илья течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ Р. Ушъ, на ней строена плотина съ мельницею.

Озера не имѣется.

Болота Есть много болотъ пространствомъ около 6 верстъ.

Степь Не имѣется.

Лѣса На сѣверъ деревни есть лѣсъ пространствомъ длиною около 15 а шириною до 4 верстъ.

Почва земли Песчаная и болотистая а какъ низкой грунтъ, вода почти ежегодно ихъ заливаетъ.

Почва лѣса такого свойства какъ въ С. Лубянкѣ.

Подпочва земли и лѣса песчаная и глинистая.

Произведеніе земли Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 200, а яроваго 170 четвертей.

Огородныя овощи Крестьяне засѣваютъ огороды такъ какъ въ въ С. Мартыновичахъ.

Домашнія животныя у жителей считается рогатаго скота: Воловъ 58, Коровъ 26, Лошадей 6, Козъ 10, овецъ 61, свиней 20. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится тѣ самыя которыя въ С. Лубянкѣ.

Рыбы пьявки, Раки. Рыбъ и раковъ нѣтъ а пьявокъ мало.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 87. Изъ нихъ старыхъ до 15, просторныхъ 13. Друга тѣсны. по большей части чисты и опрятны. Всѣ дрянью криты а куриной есть три.

Одежда и обувь. По большей части крестьяне, сѣдно одѣты они и женщины ходятъ въ лаптяхъ.

Кормъ. Не достаточный въ многихъ.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, водки и медъ. Крестьяне мало употребляютъ а пьяницъ мало

г. Илынцы.

Нині – с. Іллінці Іванківського (колишнього Чорнобильського) р-ну Київської обл. (1059), відселене в зв'язку з аварією на ЧАЕС у 1986 р. Село відоме з 1783 р. Парафіяни Іллінців у середині XIX ст. належали до церкви у Стечанці.

Деревня Дѣтяровка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 32, а женскаго 38 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 140 верстахъ отъ г. Лѣва, на северо-западъ, расположена на равномъ мѣстѣ.

Горы. Рѣки. Озера. Болота. Степь. Лѣсъ. — не имѣется.

Почва и подпочва земли. такого свойства какъ въ с. Мартиновичахъ.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 18 а яроваго 8 четвертей.

Огородныя овощи. крестьяне засѣваютъ огороды такъ какъ въ с. Мартиновичахъ.

Домашнія животныя. у жителей считается рогатаго скота: Воловъ 1, коровъ 2, овецъ 3, свиней 10.

Дикія животныя. находится мало волковъ и другихъ зверей.

Рыбы, раки пьявки не имѣется.

Жилища. всѣхъ ихъ считается 7, просторные, чистые и опрятные и дранью крытые.

Одежда и обувь кормъ. Достаточные всѣ крестьяне и крестьянки ходятъ въ лаптяхъ.

Кормъ. не очень хорошій.

Качество водъ и питья Вода хорошая, водки и пива употребляютъ мало, а пьяницъ нѣтъ.

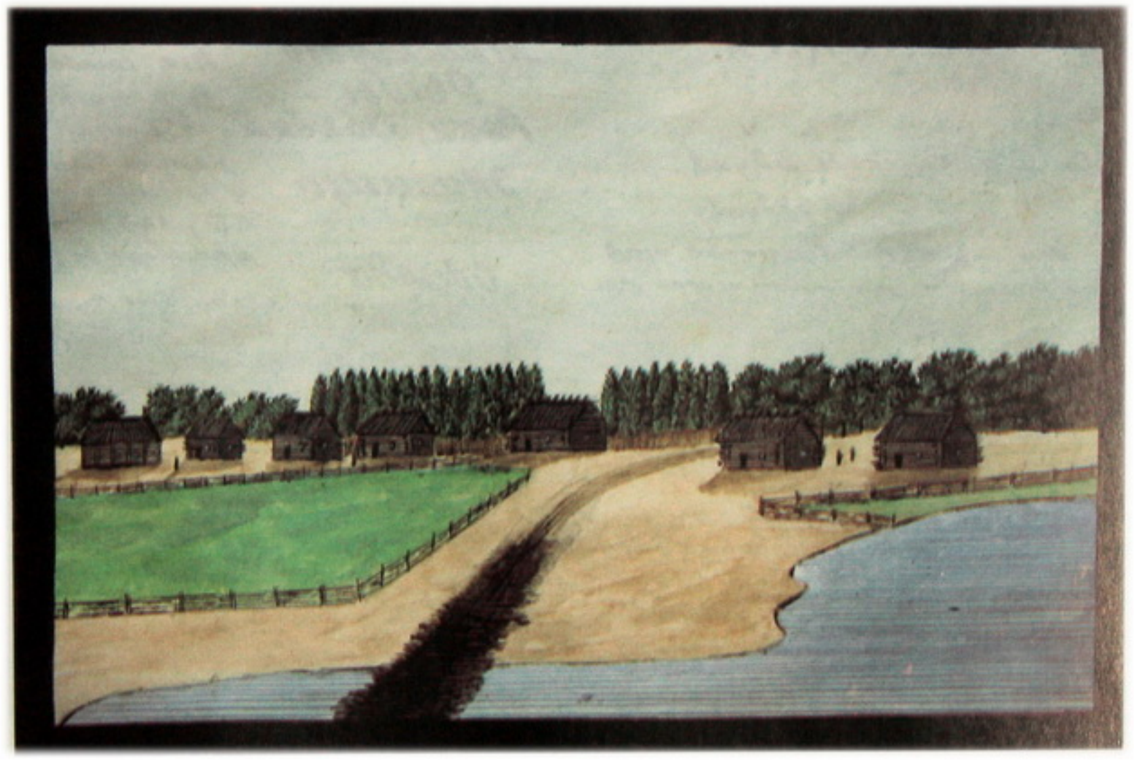

Д. Дегтяровка.

Нині – у складі с. Роз'їзджe Іванківського (колишнього Чорнобильського) р-ну Київської обл. (237), відселеного у зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. Парафіяни Дегтярівки в середині XIX ст. належали до церкви у Стечанці.

Рудня Илынская.

Число

Крестьянъ Мужеского пола 2 а женскаго 3 душъ.

Мѣщанъ ——— 31 ——— 37 душъ.

Мѣсто положенія. Рудня Илынская лежитъ въ 140 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо западъ, расположена на равномъ мѣстѣ.

Горы. Не имѣется.

Вода Рѣка Илья, о которой уже сказано.

Озера. Не имѣется.

Болота тѣ самыя которыя въ д. Илынцахъ о которыхъ будетъ сказано при описаніи сей деревни.

Степь Не имѣется.

Лѣса тотъ самой которой въ д. Лубянкѣ.

Почва земли. Почва лѣса. } такого свойства такъ какъ въ д. Илынцы

Подпочва земли и лѣса. Песчаная и глинистая. Находится желѣзная руда, одна въ 2 верстѣ отъ рудни Илынской, солонистая, а другая въ 12 верстъ крупная.

Произведенія земли. Жителей высѣваютъ озимаго хлѣба и яроваго 15 четвертей.

Огородныя овощи. Жителей засѣваютъ огороды такъ какъ въ д. Лубянкѣ.

Домашнія животныя. У мѣщанъ считается скота: воловъ 20, коровъ 10, лошадей 2, козъ 10, овецъ 30, свиней 30

Дикія животныя. тѣ самыя которыя водятся въ лѣсахъ д. Илынской.

Рыбы Раки, пьявки. Въ рѣкѣ есть: щуки, окуни, язи, караси, лины, раки и пьявки.

Жилища У крестьянъ считается 2 избы а у мѣщанъ 25, изъ нихъ до 10 старыхъ, половина просторны, всѣ дрянью крыты.

Одежда и обувь Мѣщане луча одѣты нежели крестьяне, всѣ и женщины ходятъ въ лаптяхъ.

Кормъ Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, водки жители употребляютъ умѣренно а пьяницъ нѣтъ.

Рудня Ильинская.

Нині – с. Рудня Іллінецька Іванківського (колишнього Чорнобильського) р-ну Київської обл. (114), відселене у зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. Перші відомості про Рудню Іллінецьку належать до XVIII ст. У середині XIX ст. парафіяни села були приписані до церкви у Стечанці.

Рудня малая Кошиловка.

Число крестьянъ	Мужескаго пола и женскаго 5 душ.
Мѣсто положеніе	Рудня малая кошиловка лежитъ въ [illegible] верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо-западъ, расположена на равномъ мѣстѣ у середина Лѣса.
Горы.	не имѣется.
Воды	Рѣчка Кошиловка течетъ отъ сѣвера на югъ и впадаетъ въ р. Ушъ.
Озера	не имѣется.
Болота	мною болотъ въ Лѣсѣ.
Степь	не имѣется.
Лѣсъ.	тотъ самой которой въ с. Заровичахъ
Почва и подпочва. Земли и Лѣса.	такого свойства какъ въ с. Заровичахъ.
Произведеніе Земли.	крестьяне не занимаются хлѣбопашествомъ.
Огородныя овощи.	Крестьяне имѣютъ очень мало огородовъ.
Домашнія животныя.	у жителей считается скотороготого: Воловъ и коровъ 6, козъ 4, лошадей 4, овецъ 20, свиней 6.
Дикія животныя.	Въ лѣсахъ водятся тѣ самыя которыя въ с. Заровичахъ
Рыбы, раки, пѣявки.	не имѣется.

Заровичское общество. Рудня малая Кошиловка

Жилища	Всѣхъ ихъ считается 8 просторны довольно чисты и опрятны, дранью крыты.
Одежда и обувь	Достаточны. Крестьяне и крестьянки ходятъ въ лаптяхъ.
Кормъ	Достаточный.
Качество водъ и питья.	Вода хорошая, водки крестьяне мало употребляютъ мало и пьяницъ нѣтъ

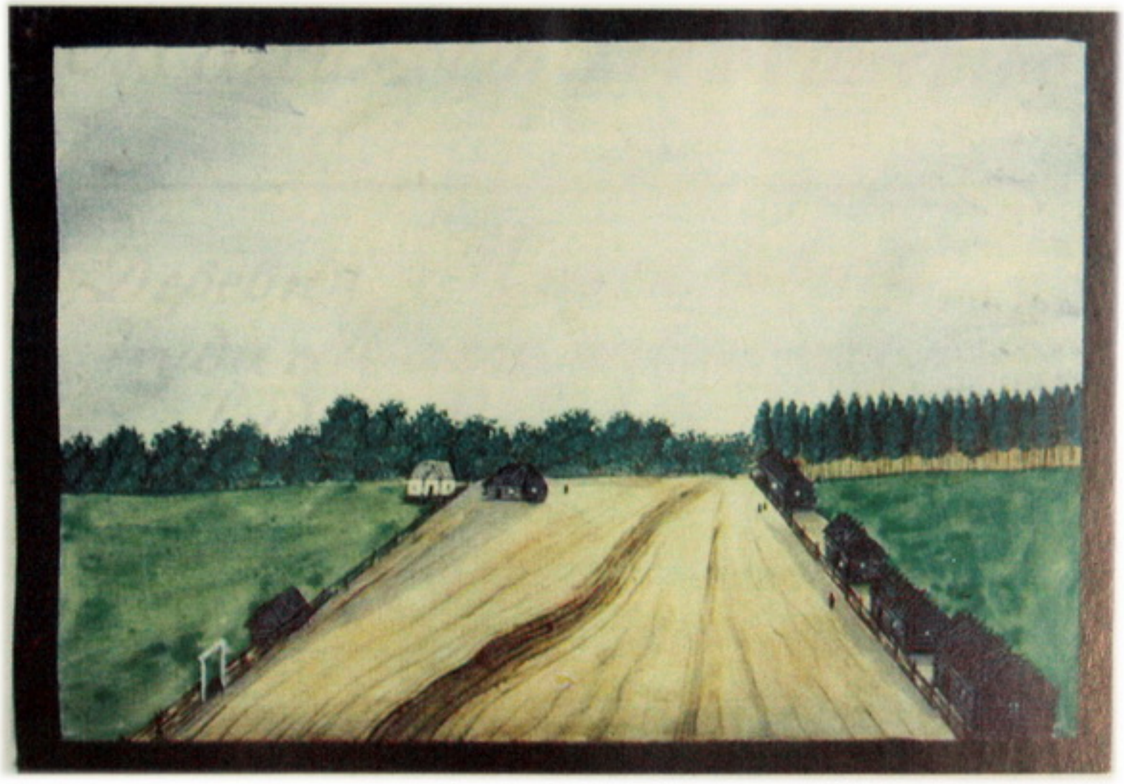

Рудня Малая Кошиловка.

Нині – с. Ковшилівка Поліського р-ну Київської обл. (142), відселене в зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р. В середині XIX ст. парафіяни села належали до церкви Святої Параскеви у Варовичах.

Максимовичское общество.

Деревня Максимовичи.
Буда Максимовичская.
Рудня Бобрикъ.
——— Раденская федеровская.
Деревня Раденка.
——— Драчиловка.
——— Королевка.
——— Бобрикъ.
——— Младчевка.
——— Кропивна.

Деревня Максимовичи.

Число крестьян мужского пола 330 а женского 252 душ.

Место положение Деревня лежит в 125 верстах от г. Киева на северо запад.

Классификация земли. В целом обществе считается земли удобной 720 десят 44 саж. а неудобной 467 дес. 80 саж.

Торфы. Около хорошего вершкового от 2 до 3 сажень.

Воды Река Будер течет от востока на северо и впадает в р. Уш.

Озера не имеется.

Болота около села есть пространство около 6 верст

Степь не имеется.

Леса. К обществу принадлежат леса 1512 десятин полеводящественну сосен, дубов, бересз, по местам жерь находится: Осина, Граб[illegible], Берестина, Ольха, Ив[illegible]ка, Ясень, дикие груши и яблони.

Почва земли Песчаная смешу болотная, не плодородна

Почва леса Песчаная, наилучшая сорная.

Подпочва земли и леса. Песчаная и глинистая; Находится руда Ж. Ижелезняковичах железная руда.

Произведение земли Крестьяне высеивают озимаго хлеба и ярового 80 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засеивают огороды по большим частью картофелем, Капустою, свеклою, погонажами, Репою, Морковью, Брюквою, Яблоки, Капустою, Парниково, немного Кукурузою, и Тыквою, но не бывают урожаи когда года сухия или когда заливает огороды

Домашние животныя У жителей считается рогатого скота: Волов 70, Коров 80, Лошадей 7, Коз 19, Овец 31.

Дикие животныя Из домашних птиц разводятся Крестьянами Гуси, утки и Куры.
В лесах водится немного волков, лисиц, зайцев, и мало диких коз.

Рыбы реки, пиявки В реке есть: Щуки, Линь, Карась, Вьюнь, а раков и пиявок много.

Жилища Всех их считается 70, подобны хорошие просторны а половина чистые опрятные, все дранью крыты. Находятся порядочно неприкосновенны.

Одежда и обувь достаточные. Все Крестьяне и Крестьянки ходят в Лаптях.

Корм Достаточный.

Качество воды и питья Вода хорошая. Водой Крестьяне употребляют а пиявиц мало.

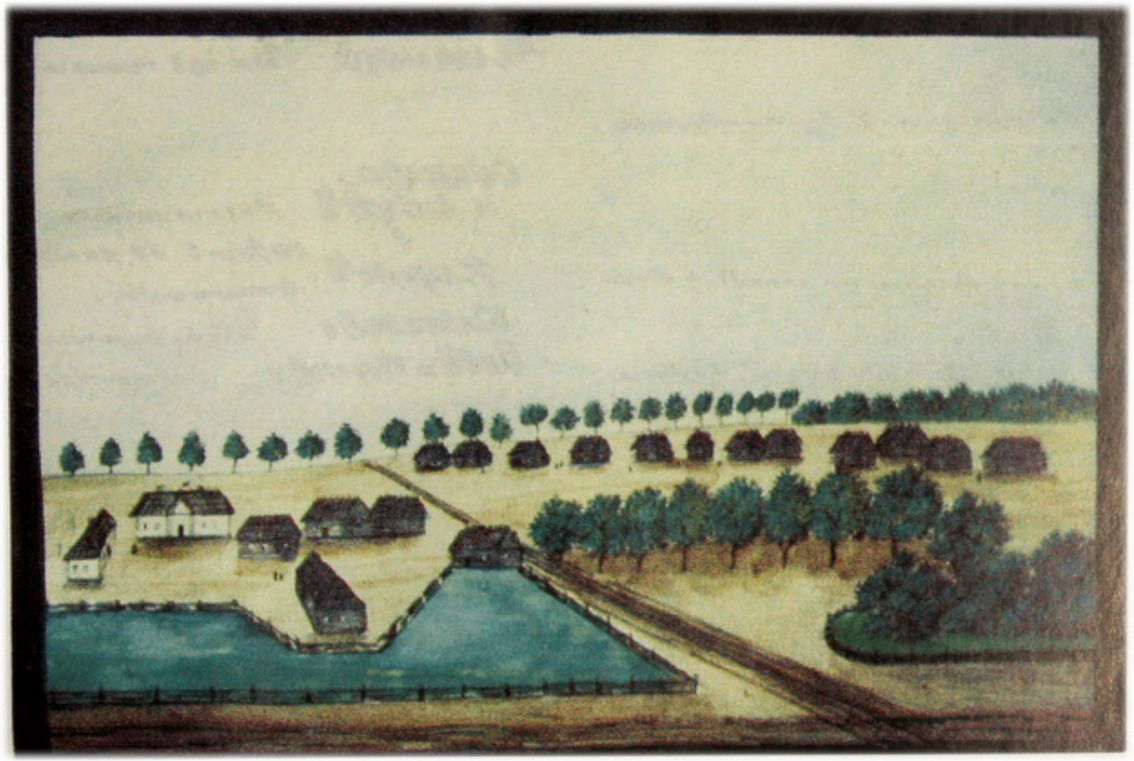

Д. Максимовичи.

Нині – с. Максимовичі Поліського р-ну Київської обл. (767). Вперше згадується в люстрації Чорнобильського замку 1570 р. Максимовичі з кінця XVIII ст. належали Яну Стецькому, овруцькому старості й судді, в онука якого – Станіслава – маєток було вилучено на користь держави у 1832 р., після придушення польського повстання. Під час відвідин Де ля Флізом Максимовичів парафіяльної церкви ще не було, хоча 1851 р. за указом Синоду було створено особливу Максимовицьку парафію (з одночасним скасуванням парафії у Луб'янці), до складу якої входили такі населені пункти (назви – за Л. Похилевичем): Буда Максимська (до 1850 р. належала до Мартиновицької парафії), Радинка (до Стечанської), Радинська Буда (до Стечанської), Бобрик (до Мартиновицької), Бобер (до Хабенської Миколаївської), Драчилівка (до Кресятицької), Максимовичі (до Мартиновицької). Парафіяльну Микільську церкву у Максимовичах було збудовано 1857 р.

Буда Максимовичская.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 20 и женскаго 17. Вписываются при Д. Раденки.

Мѣсто положеніе. Такъ какъ въ Д. Раденкѣ.

Горы не имѣется.

Воды Рѣчка Росовская течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ рѣку Ушъ.

Озера не имѣется.

Болота Находятся кругомъ сѣ. Максимовичской, болота пространствомъ около 5 верстъ.

Степь

Лѣса Потъ самой которой въ Д. Раденкѣ

Почва и подпочва земли и лѣса. Такого свойства какъ въ Д. Раденкѣ

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба и яроваго 8 четвертей.

Огородныя овощи Крестьяне засѣваютъ огороды по малой части картофелемъ, капустою и свеклою.

Домашнія животныя У жителей считается рогатаго скота: воловъ 8, коровъ 6, коз. 7, и овецъ 15.

Дикія животныя Въ лѣсахъ водятся тѣ самыя которыя въ Д. Раденкѣ

Рыбы раки, пьявки. не имѣется.

Жилища Всѣхъ ихъ считается 6, просторные и чистые 2, другіе тѣсные и не опрятные. Всѣ дранью крыты и имѣютъ деревянной полъ, а трубы кирпичныя.

Жилища Всѣ ихъ считается 6 просторные и чистые.

Одежда и обувь Достаточная, для крестьянъ и крестьянокъ [illegible] хватитъ 10 [illegible].

Кормъ [illegible].

Количество водъ и пищи Вода [illegible] употребляютъ и [illegible].

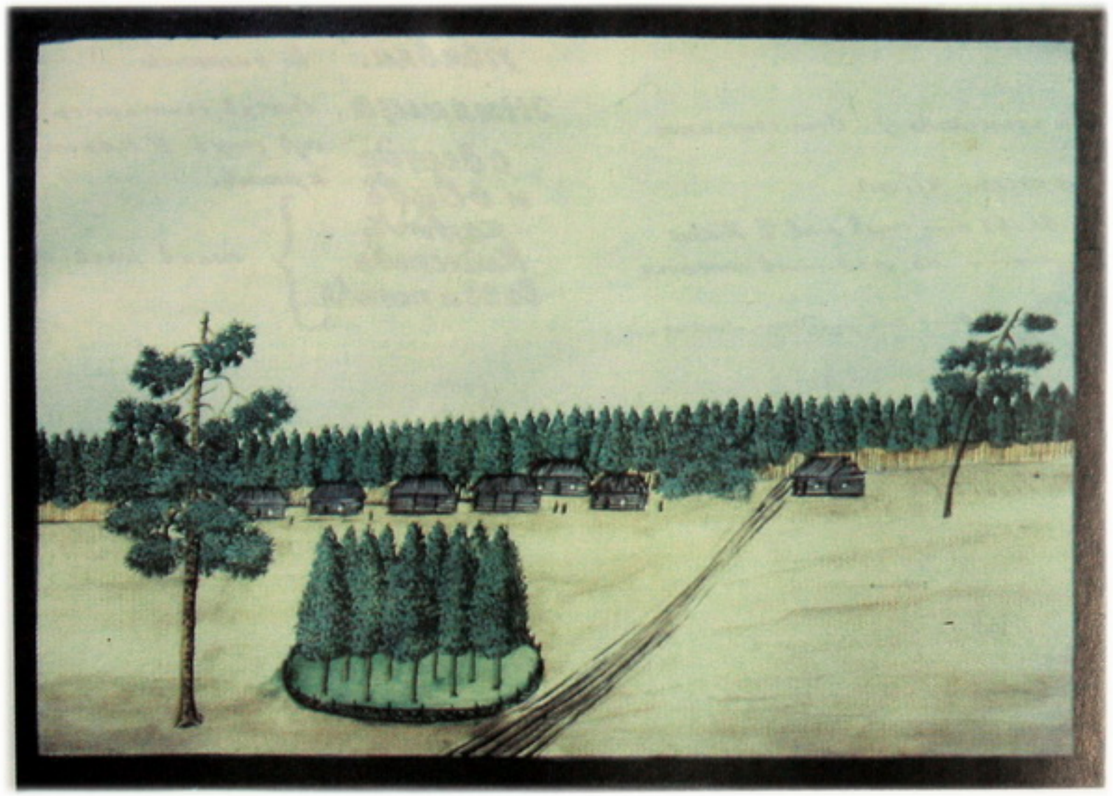

Буда Максимовическая.

Нині – с. Буда Радинська Поліського р-ну Київської обл.(150).

Рудня Бобрикъ.

Число крестьянъ мужескаго пола 7 а женскаго 9. Они считаются въ Д. Мелачевкѣ.

мѣщанъ мужескаго пола 33 а женскаго 27 душъ.

Мѣсто положеніе Рудня Бобрикъ лежитъ въ 142 верстахъ отъ Г. Кіева на сѣверо западъ, расположена на равномъ мѣстѣ.

Горы Есть нѣсколько холмовъ на сѣверъ отъ рудни, поскольку не вышиною отъ 2 до 3 саженей.

Воды Рѣчка Боберъ о которой было сказано при описаніи Д. Максимовичахъ.

Озера не имѣется.

Болота На сѣверо западъ отъ рудни много болотъ пространствомъ около 10 верстъ.

Лѣса На сѣверъ отъ рудни тотъ самой лѣсъ что въ Д. Максимовичахъ.

Почва и подпочва земли и лѣса. такого свойства какъ въ Д. Максимовичахъ.

Произведенія земли. по наименію земли жители не занимаются хлѣба пашествомъ.

Огородныя овощи Крестьяне имѣютъ маленькихъ огородъ гдѣ часто не бываетъ урожай, по причинѣ что почти ежегодно вода ихъ заливаетъ.

Домашнія животныя Крестьяне не имѣютъ ни воловъ ни коровъ. а у мѣщанъ считаютъ воловъ 6, коровъ 16.

Дикія животныя. та самыя которыя въ лѣсахъ въ Д. Максимовичахъ.

Рыбы, раки, пьявки. не имѣется

Жилища. Всѣхъ считается у крестьянъ 8, а у мѣщанъ 10. изъ нихъ 8 просторные, другіе тѣсные и дрянью крыты

Одежда и обувь, кормъ, качество водъ и питья. такъ какъ въ Д. Максимовичахъ.

Примѣчаніе.

При помѣщикахъ была лѣсная желѣзная фабрика.

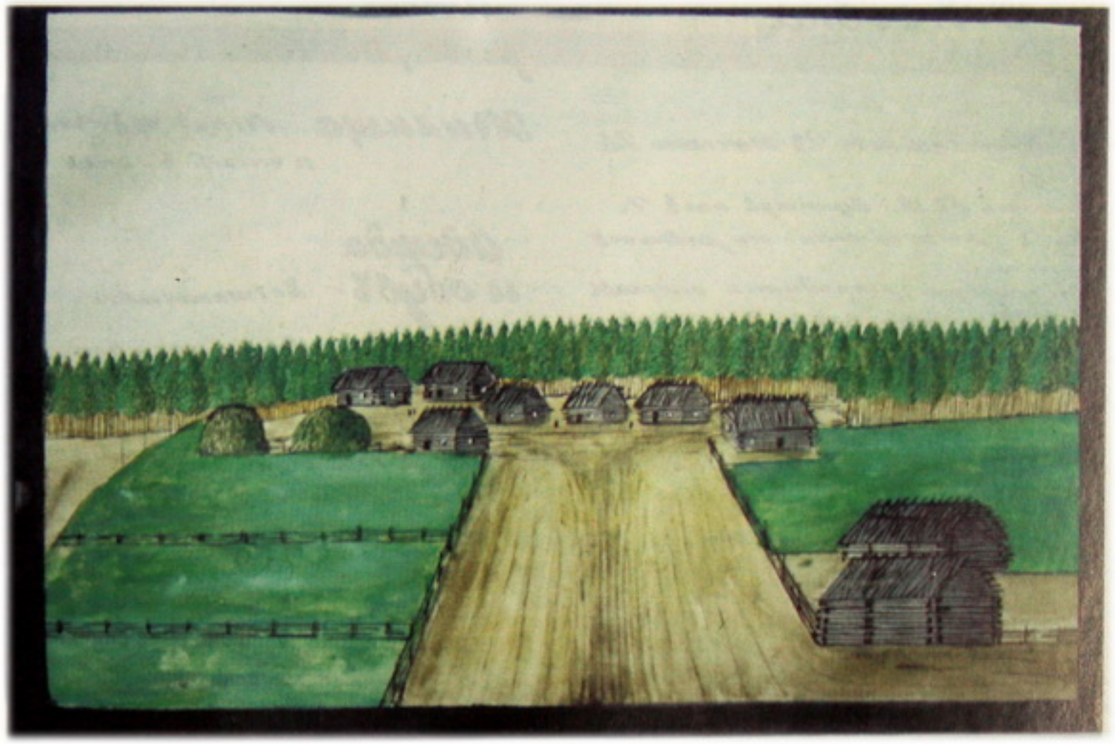

Вулиця Бобрикъ.

За Л. Похилевичем – Бобрик. Нині – у складі с. Максимовичі.

Рудня Федеровка.

Число крестьянъ. нѣтъ, а Мѣщанъ мужескаго пола 28 женскаго 26 душъ.

Мѣсто положеніе. Рудня Федеровка лежитъ въ 123 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо западъ, расположена на рѣвномъ мѣстѣ, между лѣсами.

Горы На сѣверъ Рудни Федеровской, находится нѣсколько холмовъ песчаныхъ высиненно около 4 саженъ.

Воды Рѣчка Радина течетъ отъ востока на сѣверъ и впадаетъ въ р. Ушъ.

Озера не имѣется.

Болота есть много болотъ.

Степь не имѣется.

Лѣсъ есть мѣлкой лѣсъ около рудной Федеровской

Почва и подпочва. Земли и лѣса. } такого свойства такъ какъ въ Д. Раденкѣ находится желѣзная руда около рѣчку и въ болотахъ въ 3 верстахъ.

Произведеніе Земли. Мѣщане высѣваютъ озимаго хлѣба и яроваго 7 четвертей.

Огородныя овощи они имѣютъ очень малый огородъ.

Домашнія животныя у жителей считается: воловъ 12 и коровъ 9.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится тѣ самыя которыя въ Д. Раденкѣ.

Рыбы раки, пьявки. не имѣется.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 11. изъ нихъ простоянные, и чисты 6. оные дранью крыты.

Одежда и обувь. Достаточные.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Мѣщане водку умѣютъ но употребляютъ а пьяницъ нѣтъ.

Примѣчаніе.

Сіи Мѣщане завели литейной желѣзной заводъ, и покупаютъ дрова для фабрику, но часто есть остановка въ ихъ работѣ во время сущи, и не могутъ работать потому что Рѣчка Радина высыхаетъ. Они фабрикуютъ желѣзныя пахотныя, сошники, подошли для возовъ, а топоры.

Рудня Федоровская.

Нині – с. Федорівка Поліського р-ну Київської обл. (166). За Л. Похилевичем – Радинська Буда (Федоровка).

Деревня Раденка.

Число крестьянъ обоего пола 139 и женскаго 148 душъ.

Место положение Деревня лежитъ въ 110 верстахъ отъ г. Кіева, на сѣверо-западъ, расположена на возвышенномъ мѣстѣ, окружена совсѣмъ сторонъ смѣшанымъ лѣсомъ.

Горы Рѣки Озера не имѣется.

Болота находится много болотъ простирающихся около 6 верстъ.

Степь не имѣется.

Лѣса Есть около двухъ лѣсовъ около деревни, имѣющихъ въ составѣ: сосна, дубъ, осина, кленовъ, грабина, березовъ лѣсъ, ольхи, ивы, лещины, клены, ворбъ, дикихъ грушъ, между коихъ находится болотная деревня. Разстояніе имѣется около 40 верстъ отъ Кіева.

Почва Земли Песчаная не плодородная.

Почва лѣса На сухомъ: песчаная и имѣется сырая.

Подпочва Земли и лѣса. Песчаная, глинистая. Около деревни находится желѣзная руда простирающаяся около трехъ верстъ.

Произведеніе Земли. Крестьяне высѣваютъ одного хлѣба 60 четвериковъ

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды подсѣвомъ картофелемъ, свекловицу, капусту, и небольшое количество гороху и гречихи, но не сѣваютъ ранней когда сѣютъ рожь и озимой воды они не имѣютъ

Домашнія Животныя. У нѣкоторыхъ имѣющихся рогатаго скота: волъ. 10, коровъ 7, лошадей 10, козъ 15, овецъ со свиньи 19.

Дикія Животныя. На лѣсахъ водится много волковъ, диковъ коз, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы раки, пявки. Въ болотахъ есть: щуки, окуни, язи, а раковъ и пявокъ нѣтъ.

Жилища Всѣхъ ихъ считается 29. Изъ нихъ до 5 старыхъ, по большей части просмоленныхъ, бѣлыхъ, и опрятныхъ, имѣютъ деревянной полъ. Въ нихъ жирныхъ курочекъ. Есть три курицъ.

Одежда и обувь Въ зимнюю крестьянскія дѣвы одѣваются хорошо они ходятъ въ лаптяхъ, а зимою сапоги носятъ.

Корма На осень хорошій а въ зимнюю не достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, водою крестьяне очень довольны. требуютъ а колодцевъ мало

Примѣчаніе.

Въ двухъ верстахъ отъ деревни находится деревня Крутость называемой Орлицу Городищу длиною и шириною 125 саженей, въ ведутъ Житомиръ 3 сажени.

Л. Раденка.

Нині – с. Радинка Поліського р-ну Київської обл. (899), у 1993–1995 рр. – районний центр. За Л. Похилевичем – Радинка.

Деревня Драчиловка

Число крестьянъ 1 мужского пола 139 а женского 128 душ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 80 саженяхъ отъ р. Усв. на сѣверо-западъ, расположена на равномъ мѣстѣ.

Торфъ. Не имѣется.

Воды. Рѣка Любошка течетъ отъ востока на сѣверъ и впадаетъ въ р. Усв.

Озера. Не имѣются.

Болота. Болота занимаютъ пространство около 4 верстъ. проп-ранствомъ около 4 верстъ.

Лѣсъ. Лѣсъ бывшей Лѣсъ кругомъ деревни пространствомъ длиною около 5 а шириною до 1 версты состоящій по болотной сторонѣ изъ осины какъ преобладающей породы находятся: дубъ, береза, ольха, ольха, Березняковъ, липа, ива, ясень и вязъ, другая часть деревья ольхи и тополи.

Почва Земли. Частью глинистая и торфянистая, частью песчаная не плодородная

Почва лѣса: песчаная и частью частью глинистая, сыпучая или сухая, и сырая.

Подпочва земли и лѣса. песчаная и частью частью глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне засѣваютъ озимаго хлѣба. 25 а ярового 20 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по болотной сторонѣ картофелемъ, свеклою, капустою, моркового, капустою, моркового, капустою кукурузою и тыквою; но не всѣ урожаи, когда они в существ... засѣваютъ огороды.

Домашнія животныя. У каждой семьи разного скота: Волов 26, коровъ 17, лошадей 3, куръ 10, овецъ 25, свиней 9. куръ домашнихъ птицъ разводится преимущественно только куры. Изъ птицъ водится много волковъ, лисицъ и зайцевъ, а изъ куръ, потому что Полесья сосѣдины куръ увеличиваютъ.

Дикія животныя.

Рыбы раки, пявки. не имѣются.

Жилища. Всѣ куръ семьяне 4. куръ живутъ хорошо, а другія такія, но большой частью часть и опрятны, всѣ дровяныя хижины. живутъ и имѣютъ жилищныя трубы.

Одежда и обувь. Достаточны, но нѣкоторые трудно одѣты. Лѣтомъ они носятъ лапти а зимою сапоги.

Корень. Вообще хорошій, но часто бываетъ и не достаточно въ семьѣ.

Качество воды и пищи. Вода хорошая. Водка крестьяне умѣренно употребляютъ а бываетъ мало.

Д. Драчиловка.

Нині – с. Орджонікідзе (з початку 50-х років XX ст.) Поліського р-ну Київської обл. (194).

Деревня Королевка.

Число крестьянъ мужескаго пола 91 а женскаго 109 душъ.

Мѣсто положеніе Деревня лежитъ въ 125 верстахъ отъ г. Кіева, [illegible] сѣверо-западъ, расположена на равномъ мѣстѣ между болотами и мелкимъ лѣсомъ.

Горы. Не имѣется.

Воды. Рѣчка Боберъ о которой было сказано при описаніи Д. Максимовичахъ

Озера. Не имѣется.

Болота. Находится много болотъ около деревни пространствомъ до 5 верстахъ.

Степь. Не имѣется.

Лѣса. Есть лѣсъ пространствомъ около 7 верстъ, состоящій изъ дубъ, сосенъ, а частью изъ березы, ольхи, осины, кленовъ, грабины, липы, лещины, лозы и вербы.

Почва земли песчаная, глинистая, не плодородная

Почва лѣса. песчаная, мокрая, и болотистая.

Подпочва земли и лѣса. песчаная и глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 40 а яроваго 22 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ, капустою, свеклою, морквою льномъ, каноплею и отчасти с кукурузою тыквою.

Домашнія животныя У [illegible] рогатаго скота: воловъ 38, коровъ 167, лошадей 9, козъ 5, овецъ 20, свиней 12, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками только куры

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ, зайцевъ и мало дикихъ козъ.

Рыбы раки пьявки. Не имѣется.

Жилища всѣхъ ихъ считается 28. Изъ нихъ много просторные, чистые и опрятные, а старыхъ 4. Всѣ дрянью крыты и имѣютъ деревянной полъ.

Одежда и обувь Достаточные. Крестьяне и крестьянки лѣтомъ ходятъ въ лаптяхъ, а зимою въ сапогахъ.

Кормъ Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Крестьяне водки употребляютъ умѣренно и пьянствуютъ только двѣ.

Д. Королевка.

Нині – с. Королівка Поліського р-ну Київської обл. (373). За планом ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС у 1986 р. село підлягає відселенню.

Деревня Боберъ.

Число крестьянъ	Мужескаго пола 132 а женскаго 128 душъ.
Мѣстоположеніе.	Деревня лежитъ въ 123 верстахъ отъ г. Кіева къ сѣверо-западу, расположена на равномъ мѣстѣ.
Торфъ.	Не имѣется.
Воды.	Рѣчка Бобрикъ течетъ отъ деревни на сѣверъ, на ней устроена плотина.
Озера.	Не имѣется.
Болота.	Значительныхъ болотъ 2: 1: на западъ отъ деревни, длиною около 2 верст. шириною до 125 саженъ, а 2: на востокъ круглое шириною около версты.
Степь Лѣса.	Не имѣется. Есть лѣсъ на сѣверъ длиною около 3 и шириною до 2 верстъ, состоящій изъ дуба, сосны, березы, ольхы, осины, ивы, лозы, и вербы.
Почва земли.	Большею частью супесь и частью торфянистая и глинистая, плодородная.
Почва лѣса.	Песчаная, глинистая, а мѣстами торфянистая, сырая и болотистая.
Подпочва земли и лѣса	Мѣстами глинистая, сырая, и песчаная.
Произведеніе земли.	Крестьяне имѣютъ озимаго хлѣба 55, а яроваго до четвертей.
Огородныя овощи.	Крестьяне занимаются огородомъ такъ какъ въ Д. Младовкахъ.
Домашнія животныя.	У мѣстныхъ считается рогатаго скота: волове 42, коровъ 17, телятъ 15, кобъ 20, овецъ 40, свиней 15, изъ домашней птицы утки, куры, куры находятся.

Дикія животныя	Въ лѣсахъ водится тѣ самыя звѣри такъ какъ въ Д. Младовкахъ.
Рыбы раки, пявки.	Не имѣется.
Жилища	Всѣхъ ихъ считается 38; изъ нихъ до 6 старыхъ, по большой части плохо построенныхъ и огороженныхъ, всѣ деревянныя крыты, большею частью соломою, имѣютъ бѣлыя печи, одно число жилищъ, имѣютъ бѣлыя деревянныя полы. Съ курящимися трубами находятся очень.
Одежда и обувь.	Такъ какъ въ Д. Младовкахъ.
Кормъ.	Достаточный.
Качество водъ и требуютъ ли улучшенія и помощи жителя.	Вода хорошая. Водой крестьяне пользуются.

Д. Бобрикъ.

Нині – с. Бобер Поліського р-ну Київської обл (711), відселене в зв'язку з аварією на ЧАЕС 1986 р.

Деревня Младчевка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 107 а женскаго 99 душъ.

Мѣсто положеніе Деревня лежитъ въ 130 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо-западъ расположена на равномъ мѣстѣ.

Горы. Рѣки Озера } не имѣется.

Болота много болотъ кругом деревни, пространствомъ около 12 верст.

Степь не имѣется.

Лѣса. Есть мелкой лѣсъ пространствомъ длиною около 4 с шириною до 3 верст. состоящій изъ дуба, березы, Вѣхы, осины, липы, ивы, лозы, калины, и Вербъ.

Почва земли песчаная, сырая, и болотистая.

Почва лѣса песчаная сырая и болотистая.

Подпочва земли Глинистая, а мѣстами песчаная. Въ самой деревни находится въ 5 саженей глубины глина бѣлая фаянцовая изъ которой крестьяне дѣлаютъ горшки хорошей доброты.

Подпочва лѣса. Песчаная, сырая, и болотистая.

Произведеніе земли Крестьяне ввиваютъ озимого хлѣба 45. а праваго 30 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по малой части картофелемъ, свеклою бобами, льномъ коноплею и отчасти кукурузою, а тыквою, но мало бываетъ урожай по причинѣ худой земли.

Домашнія животныя У жителей считается рогатого скота воловъ 30, коровъ 13, лошадей 9, коз 13, овецъ 23, свиней 11.

Дикія животныя въ лѣсахъ водится много волковъ лисицъ и зайцовъ.

Рыбы рѣки, пьявки. не имѣется.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 24, изъ нихъ до 15 старыхъ, они чисты а опрятны, трубы вездѣ кирпичныя и избы дрянью крыты.

Одежда и обувь Достаточны. Крестьяне лѣтомъ ходятъ въ лаптяхъ а зимою въ сапогахъ.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки крестьяне умѣренно употребляютъ а мало пьяницъ.

Д. Млачевка.

Нині – с. Млачівка Поліського р-ну Київської обл. (474). За Л. Похилевичем – Млачовка.

Деревня Кропивна.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 86, а женскаго 78 душъ.

Мѣстоположеніе. Деревня лежитъ въ 120 верстахъ отъ г. Кіева на западо-сѣверъ, расположена на равномъ мѣстѣ и окружено лѣсами.

Классификація земли. На цѣломъ обществѣ считается земли удобной 717 десят. 570 саж. а не удобной 37 дес. 83 саженъ.

Горы. Не имѣется.

Воды. Рѣка Кропивная течетъ отъ востока на сѣверъ.

Озера. Не имѣется.

Болота. Одно болото длиною около 2 верст. а шириною до 225 саженей, а отъ иного другихъ болотъ пространствомъ около 3 десятинъ.

Степь. Не имѣется.

Лѣса. Къ обществу причислено лѣсовъ 912 десятинъ 55 саж. состоящій изъ березы, дуба, осины, ольха, грабины, клена, сосны, бересты, липы, лѣщины, лозы и верба.

Почва земли. Глинистая, не плодородная.

Почва лѣса. Глинистая, сырая.

Подпочва земли и лѣса. Глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 40 а яроваго 20 четвертей

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ, капустою, свеклою, морковью, рѣдкою, лукомъ, чеснокомъ, репою, бобами, горохомъ, льномъ, огурцами, тыквою, дынями; но въ годахъ сухихъ не бываетъ урожай, равно и когда вода огороды зальваетъ.

Домашнія животныя. У жителей считается рогатого скота: воловъ 30, коровъ 16, лошадей 3, козъ 4, овецъ 41, свиней 29. Изъ домашнихъ птицъ разводятся гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится тѣ самые звѣри такъ какъ въ д. Младчевкѣ.

Рыбы, раки, пѣвки. Не имѣется.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 17. Изъ нихъ до старыхъ которые дрянью крыты, по большей части чисты и опрятны.

Одежда и обувь. Вообще всѣ крестьяне худо одѣты, зимою носятъ сапоги а лѣтомъ лапти.

Кормъ качество водъ и питья. Въ многихъ крестьянамъ не достаточный. Вода хорошая. Водки крестьяне умѣренно употребляютъ а пѣнницъ мало.

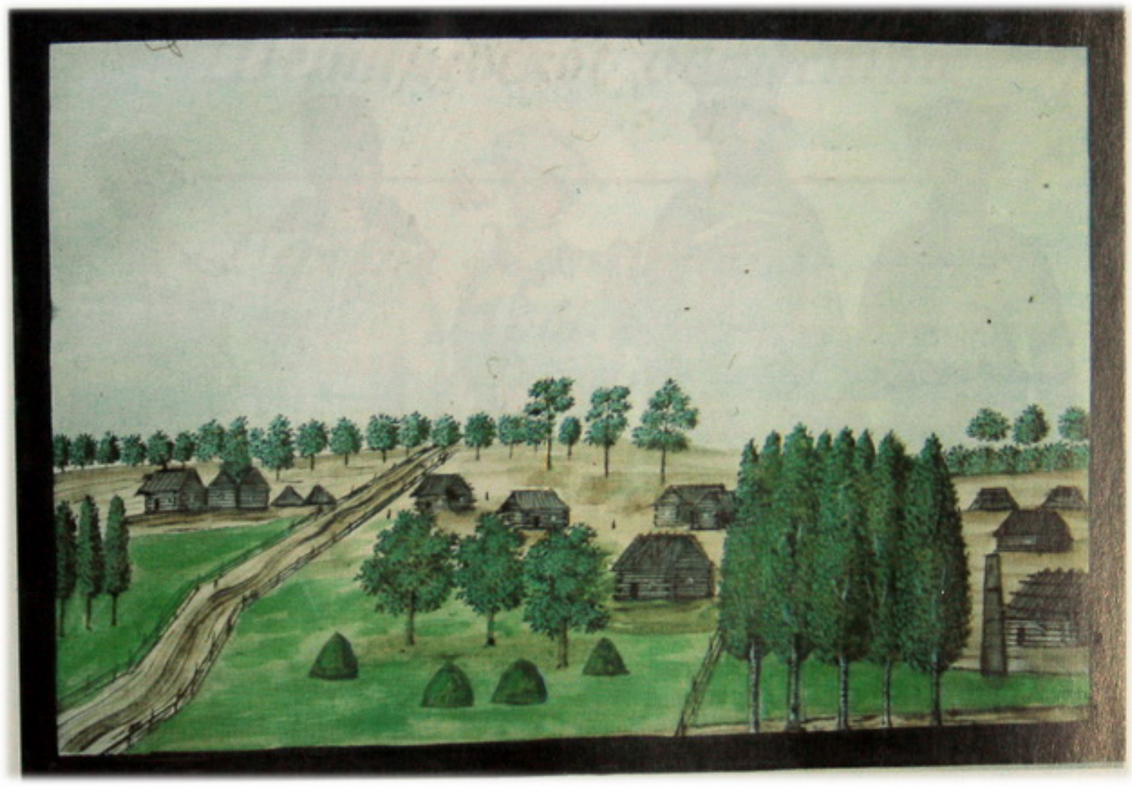

Д. Кропивная.

Нині – с. Кропивня Іванківського р-ну Київської обл. (368). Село відоме з 1783 р. У 1830 р. Кропивню конфісковано на користь держави у землевласника Генріха Жмієвського за участь у польському повстанні. Парафіяни Кропивні в середині XIX ст. належали до церкви Різдва Богородиці у Розважеві.

Поселяне
Варовичскаго и Максимовичскаго обществъ.

Шершневское общество.

Деревня Хотиновка.
Селеніе Новаки.
——— Шершни.
Деревня Старики.
——— Соболевка.
Рудня Шершневская.
Слобода Омельяны.
Рудня Рыжта.

Деревня Хотиновка.

Число крестьян мужского пола 232 а женского 236 душ.

Место положение. Деревня лежит так в как С. Новакуль

Торфь. Не имеется

Водоемы. Речка Ивалка течет от востока на запад и впадает в реку Ушиновку

Озеро. Не имеется.

Болота. Заключаются в болоте 19 разной величины, назвали каждую:

1.	Долгий	протяжением около 1 версты.
2.	Раковка	——— 1 ——.
3.	Верховина	——— 1 ——.
4.	Кабанова лоза	——— 20 сажень.
5.	Ромашовое	——— 20 сажень
6.	Конец в Кривом	——— 20 ———
7.	Кривинка	——— 1 версты.
8.	Плавок	——— 20 саж.
9.	Осиновинка	——— 250 ———
10.	Жорнина	——— 230 ———
11.	Бабинка	——— 250 ———
12.	Кондратова	——— 40 ———
13.	Сухарихуда	——— 100 ———
14.	Журавлиное	——— 50 ———
15.	Сервата	——— 100 ———
16.	Болото	——— 100 ———
17.	Озерки	——— 20 ———
18.	Костровина	——— 40 ———
19.	Большая сторона	——— 20 ———

Лес. Имеется один лес, который в С. Новакуль.

Степь. Не имеется.

Луга. Имеется один луг хуторской в С. Новакуль.

Почва и подпочва.

Земли и леса. такого свойства такие как в С. Новакуль.

Произведение. Крестьяне высевают одного хлеба 81 ч.

Земли. Яровых 30 четвертей.

Огородные овощи. Крестьяне засевают в огороде такие как в С. Новакуль.

Домашние животные. У крестьян считается разного скота: рог. 130, лошадей 20, коров 36, лошадей 30, овец 28, свиней 42. Все домашние животные разводятся крестьянами: Гуси, утки и куры.

Дикие животные. В лесу водится много разных зверей, птиц

Рыбы, раки и зайцев

Пчелы. Пчел в деревне есть: ульевых, и дупляных и разных

Жилища. Живут все считаются, из просторные, чистые и

одежда и обувь. } Все носят все одежду и обувь

корм. } Такой как в С. Новакуль.

качество воды и почвы. }

Примечание.

Село Д. Хотиновка находится в восточной стороне Шершневской волости.

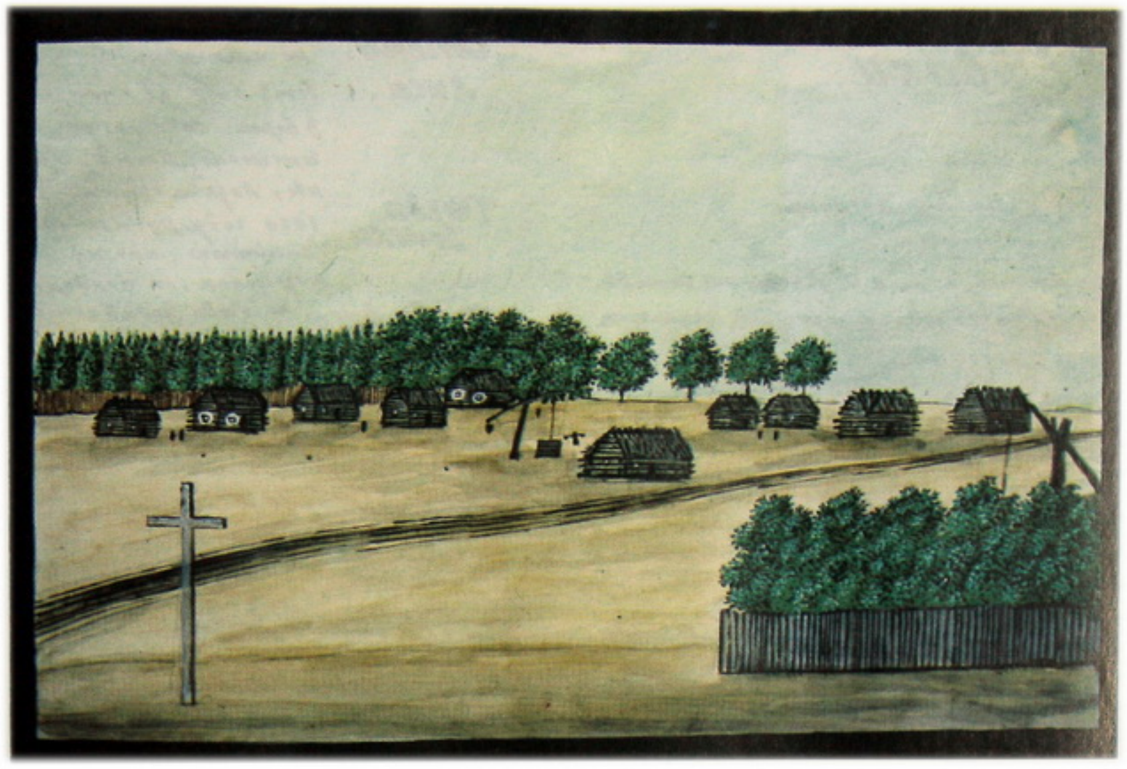

Л. Хотиновка.

Нині – с. Хотинівка Коростенського р-ну Житомирської обл. (538). Перша писемна згадка про Хотинівку належить до 1649 р. Село було маєтком польського землевласника Дубравського, в якого воно було конфісковано на користь держави і передано до державних маєтностей після приєднання польських земель до Російської імперії наприкінці XVIII ст. У середині XIX ст. парафіяни Хотинівки належали до Покровської церкви у Новаках.

Селеніе Новаки.

Число крестьянъ 1 Пустопольской волости 239 а женскаго 397 душъ.

Мѣсто положеніе селеніе лежитъ отъ г. Кіева, по почтовой дорогѣ, расположено на равнинѣ и имѣетъ сѣверо-западное направленіе.

Торфы. не имѣются.

Воды. Рѣка Ушомирка течетъ отъ востока, на западѣ впадаетъ въ р. Унѣ; на ней устроена плотина, въ селеніи никакого употребленія не имѣетъ.

Озера. не имѣются.

Болота. Земли, заключающія въ себѣ болота 28, называются Кочки.

1.	Травянистыя	заняты отъ	30 сажъ.	а длиною	30 сажъ.
2.	Травянистыя болотистыя		30		20
3.	Багно		60		30
4.	Кустовыя болотистыя		100		80
5.	Кустовыя сухія		30		30
6.	Камышевая лужа		2 версты		30
7.	Березовыя сухія		30 сажъ		30
8.	Березовыя болотистыя		100		100
9.	Купальныя		30		30
10.	Толстыя болота		1 верста		30
11.	Вязкія		50 сажъ		40
12.	Сосновыя		50		40
13.	Желѣзныя ключи		250		30
14.	Старичныя половодья		100		100
15.	Брани (ямы)		1 верста		1 верста
16.	Путаницкія		30 сажъ		30 сажъ
17.	Калиновскія		50		50 сажъ
18.	Отмелыя		60		50
19.	Рѣчитовыя		100		100
20.	Хотинскія		40		40
21.	Кочковатыя		20		20
22.	Подоконныя		100		100
23.	Кротовыя		50		50

Степь. не имѣется.

Лѣса. Есть лѣсъ въ количествѣ длиною около 4 а шириною до 3 верстъ, состоящій изъ дуба, березы, сосны, клена, черешни, осины, ольхи, ивы, липы, ильма и граба. Деревья не большія, посажены въ 1820 году; рубятъ только молодые лѣса.

Почва земли. Глинистая, почвенныя воды сырыя, а потому участки черноземные, не плодородные, по причинѣ что почвы относятъ по водѣ задѣваетъ грунтъ.

Почва лѣса и подпочва. Глинистая.

Земли и лѣса, произведенія Крестьяне имѣютъ одинаково лѣса 80 а **земли** яровыя 57 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ по своимъ огородамъ, капусту, свеклу, моркофель, чеснокъ, лукъ, капусту, свеклу, моркофель, чеснокъ, лукъ, капусту, свеклу, моркофель, чеснокъ, лук

С. Новаки.

Нині – с. Новаки Коростенського р-ну Житомирської обл. (746). Перші історичні відомості про Новаки датуються 1584 р. Належали польському землевласнику Дубравському, конфісковані у нього на користь держави після приєднання польських земель до Російської імперії наприкінці XVIII ст. Дерев'яну парафіяльну Покровську церкву збудовано 1824 р. замість старої, що згоріла у 1823 р.

Селеніе Шершни.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 136 и женскаго 176 душ.

Мѣсто положеніе Селеніе лежитъ въ 16 верстахъ отъ г. Кадома на сѣверо-западъ, расположено на равнинѣ и нагорномъ мѣстѣ, при рѣкѣ р. Ушъ.

Классификація земли. По числу волости считается земли удобныя 3658 десятинъ 63 кв. с. и неудобной 376 десят. 15 саженей.

Горы. Воды. Не имѣется.
Рѣка Ушъ течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ р. Татуровъ, на ней устроена плотина съ мельницею. Есть и потоки: 1) Яхта, который течетъ отъ запада и впадаетъ въ р. Крестянишу; 2) Злостной, 3) Лягошкѣ. Они всѣ тутъ текутъ отъ сѣвера на югъ и впадаютъ въ р. Ушъ.

Озера. Не имѣется.

Болота. Находится 16 болотъ, названіе коихъ:

1) Баево	пространствомъ около	830 саженъ
2) Ростатовое		300
3) Сухобурдъ		150
4) Голос		200
5) Болчо маленькой		200
6) Березовка		1000
7) Кулинъ		600
8) Урощина горка		30
9) Урощина ставицы		40
10) Урощина осиновая		500
11) Тарновская осина		400
12) Урощина Косца		60
13) Урощина бочкотара		500
14) Кадинникъ		70
15) Волосатка		90
16) Добрае Лѣо		200

Степь лѣсъ. Не имѣется.
Находится Кругомъ деревни лѣсъ пространствомъ 11,583 десятинъ 23 саженъ, состоящій изъ Сосны, дуба, ольхи, березы, липы, клена, осины и вербъ побочной части большихъ деревъ.

Почва земли. Песчаная и глинистая не плодородная.

Почва лѣса. Песчаная, сѣрая, болотистая и третья часть сухая.

Подпочва земли и лѣса. Песчаная и глинистая, находятся также разсѣлины, а въ оныхъ ключи. Кромѣ того, на полѣ и на дорогѣ рѣка, по лѣсу глубокій каменный ручей свѣтлой.

Произведеніе земли. Крестьяне занимаются озимой рожью 60 и яровой 30 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне занимаются огородами по [illegible] картофелемъ, капустою, свекломъ, [illegible] пастернакомъ, [illegible] отчасти кукурузою и [illegible] но часто не бываетъ по урожаямъ вообще. Одна лѣвая [illegible] огородовъ, а рѣдко [illegible] урожай хорошій.

Домашніе животныя. У тутошней [illegible] 15, Коровъ 20, Лошадей [illegible] 10, Овецъ 10, [illegible] 60, Изъ домашней птицы разводятъ крестьяне Гусей, Утокъ и Куръ.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водятся [illegible] волковъ, Лисицъ и Зайцевъ.

Рыбы, раки и пиявки. Въ рѣкахъ есть: [illegible], Щуки, Окуни, Плотвы, Горбани, раки [illegible] пиявокъ нѣтъ.

Жилища Всѣхъ тутъ [illegible] 42, Изъ нихъ до 12 старыхъ. 14 просторныя, а другія [illegible] по большей части и опрятныя. [illegible]. 28 безъ трубъ. Конюшенной дворъ [illegible] упряжи, и земледѣльческихъ инструментовъ.

Одежда и обувь. По большой части крестьяне худо одѣты. Всѣ и женщины носятъ въ лаптяхъ, но зимою они подшиваютъ ихъ сухою травою надѣвая валенки, которыя дурно [illegible] въ нихъ, Лучше ихъ [illegible].

Кормъ Не достаточный въ [illegible] а часто нуждаются въ хлѣбѣ.

Качество водъ и пищи. Вода хорошая. Крестьяне [illegible] пользуются и отъ [illegible] Тяжущъ

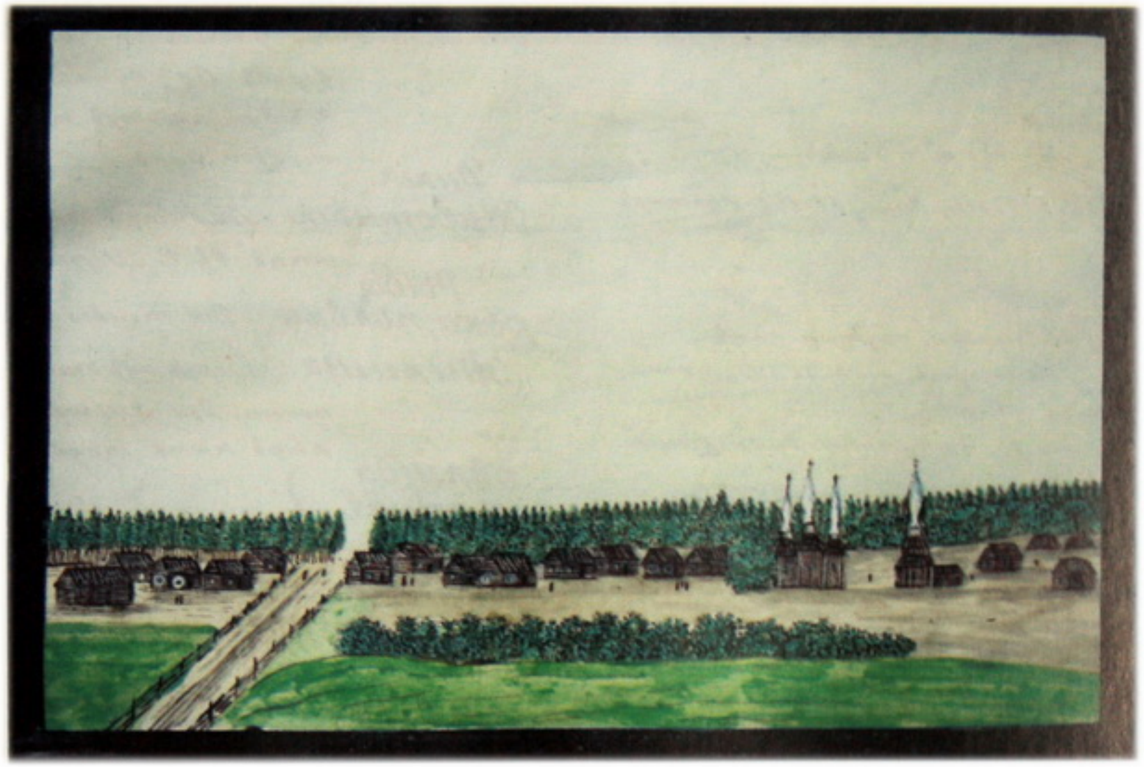

С. Шершни.

Нині – с. Шершні Коростеньського р-ну Житомирської обл. (350). Перші історичні відомості про село належать до 1583 р. Шершні були маєтком польського землевласника Дубравського, в якого конфісковані на користь держави після приєднання польських земель до Російської імперії наприкінці XVIII ст. Дерев'яну парафіяльну Воздвиженську церкву збудовано 1750 р. на місці колишньої і перебудовано за рахунок казни у 1849 р.

Деревня Старики

Число крестьянъ мужескаго пола 63 а женскаго 64 душъ.

Мѣсто положеніе деревни лежитъ такъ какъ С. Шершни въ 144 верстахъ отъ Г. Кіева.

Горы. Не имѣется.

Воды Кромѣ рѣки Ушъ есть два потока названіе коихъ: 1° Короша, 2° Яблонка; она текутъ отъ запада на [illegible] на нихъ устроенной мостъ.

Озера. Есть два озера длиною около 15, а шириною до 15 саженей.

Болота Есть два болота круглыя названіе коихъ 1° Глушъ, шириною около 200; 2° Сева шириною около 100 саженей.

Степь Не имѣется.

Лѣса Есть лѣсъ на сѣверъ деревни, состоящій изъ тѣхъ самыхъ деревьевъ какъ въ лѣсу принадлежащему С. Шершнѣхъ.

Почва земли, почва лѣса, подпочва земли и лѣса — такого свойства какъ въ С. Шершнѣхъ.

Произведеніе земли. Крестьяне ввесѣваютъ озимаго хлѣба 25 а яроваго 18 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды такъ какъ въ С. Шершнѣхъ.

Домашнія животныя. У жителей считается рогатого скота: Воловъ и коровъ 30, лошадей 2, козъ 10, овецъ 30, свиней 29, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами только куры.

Дикія животныя Въ лѣсахъ водится тѣ самыя звѣри такъ какъ въ С. Шершнѣхъ.

Рыбы раки, пьявки. Тѣ самые которые въ С. Шершнѣхъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 13. Изъ нихъ 4 старые почти всѣ чесные, дранью крыты, въ нѣсколькихъ нѣтъ трубы.

Одежда и обувь, кормъ, качество водъ и питья — такъ какъ въ С. Шершнѣхъ.

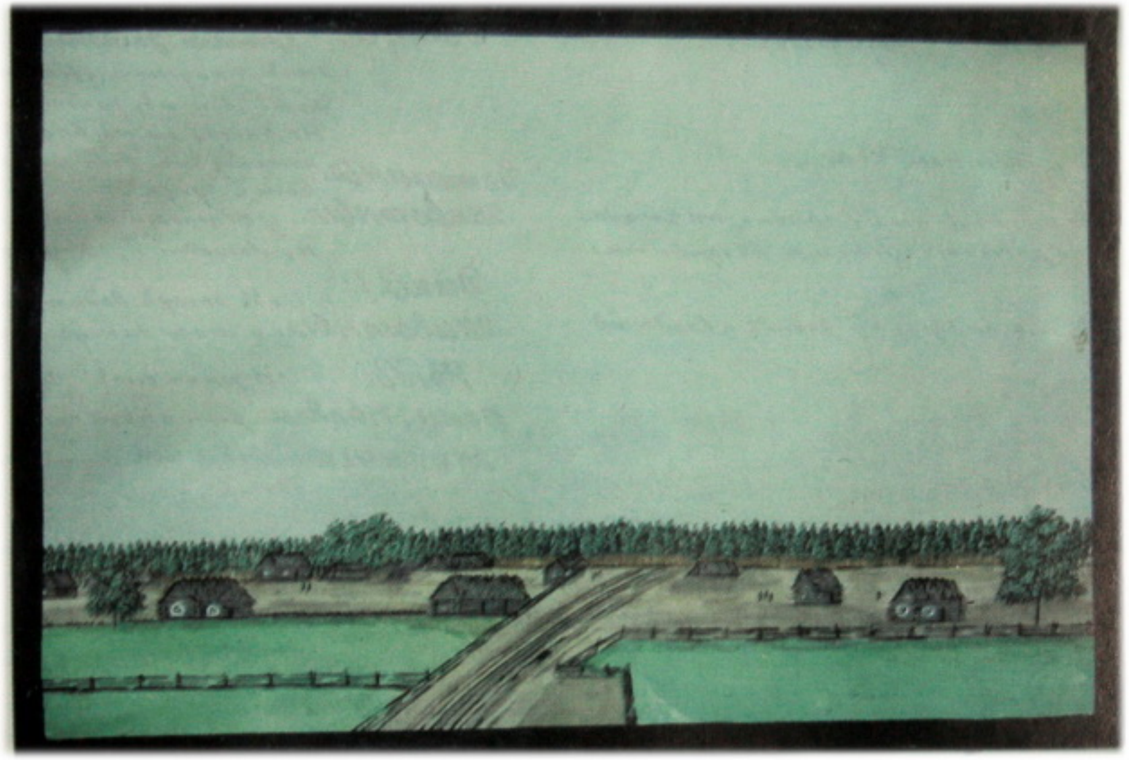

Л. Старики.

Нині – с. Старики Коростенського р-ну Житомирської обл. (440). Увійшло до державних володінь наприкінці XVIII ст. Парафіяни села в середині XIX ст. належали до Воздвиженської церкви в Шершнях.

Деревня Соболевка.

Число крестьян мужского пола 32 и женского 36 душ.

Местоположение Деревня лежит в 160 верстах отъ г. Липецка, на западо-северо-востокъ, расположена на равнинѣ мѣстности въ сторонѣ отъ дороги.

Торфъ Не имѣется.

Воды Рѣка Злобинъ течетъ отъ деревни на западъ и впадаетъ въ р. Чушу.

Озера Не имѣется.

Болота Значительныхъ 8 болотъ названій коихъ:

1. Головка	Длинное около	2 версты	а ширины около	20 сажен.
2. Шалевка		4		1 верста.
3. Кривой дубъ		1½		20 сажен.
4. Кащеевка		4		250 сажен.
5. Шепрашовка		3		1 верста.
6. Круглое болото		20 сажен		20 сажен.
7. Листвяное		20 —		20 —
8. Глинистое		20 —		20 —

Степь Не имѣется.

Лесъ Есть круглой деревни большой лесъ шпалой въ пространствѣ около 15 верстъ. Онъ начатъ вырубленъ въ 1840 году; онъ состоитъ изъ сосенъ, березъ, осины, ольхи, липы, клена, ильма, ясеня, лозы и вербы.

Почва земли песчаная и глинистая не плодородная.

Почва луга Песчаный, глинистый, сырой.

Произведение земли Крестьяне засѣваютъ въ одномъ полѣ ржи, въ другомъ

Огородныя овощи Крестьяне довольствуютъ огороды по большой части. Картофель, капуста, свекла, морковь, свекла, репа, горохъ, капуста, конопля, подсолнухи. Кукурузою и тыквою не часто не сѣваютъ урожай, во время, довольно хорошъ.

Домашнія животныя Лошадей считается только 6 штукъ; Коровъ 10, Лошадей 2, Козъ 10 Овецъ 5, Свиней 9.

Дикія животныя Въ лѣсахъ водится много звѣрей, птицъ, зайцевъ, и много дикихъ козъ.

Рыбы, раки, пиявки Рыбъ нѣтъ: окуни, щуки, карпы, плотва, ершъ, раки и пиявки.

Жилища Всѣхъ избъ считается 7. Изъ нихъ двѣ старыя, очень тѣсныя, просторныя, и опрятныя. и хорошо крыты.

Одежда и обувь Всѣ Крестьяне бѣдно одѣты, они и Крестьянки, ходятъ въ лаптяхъ.

Корыстъ Въ нѣкоторыхъ не достаточной, и много мучаются тѣсто въ избѣ

Качество водъ и питья Вода хорошая; Крестьяне воду употребляютъ изъ рѣки.

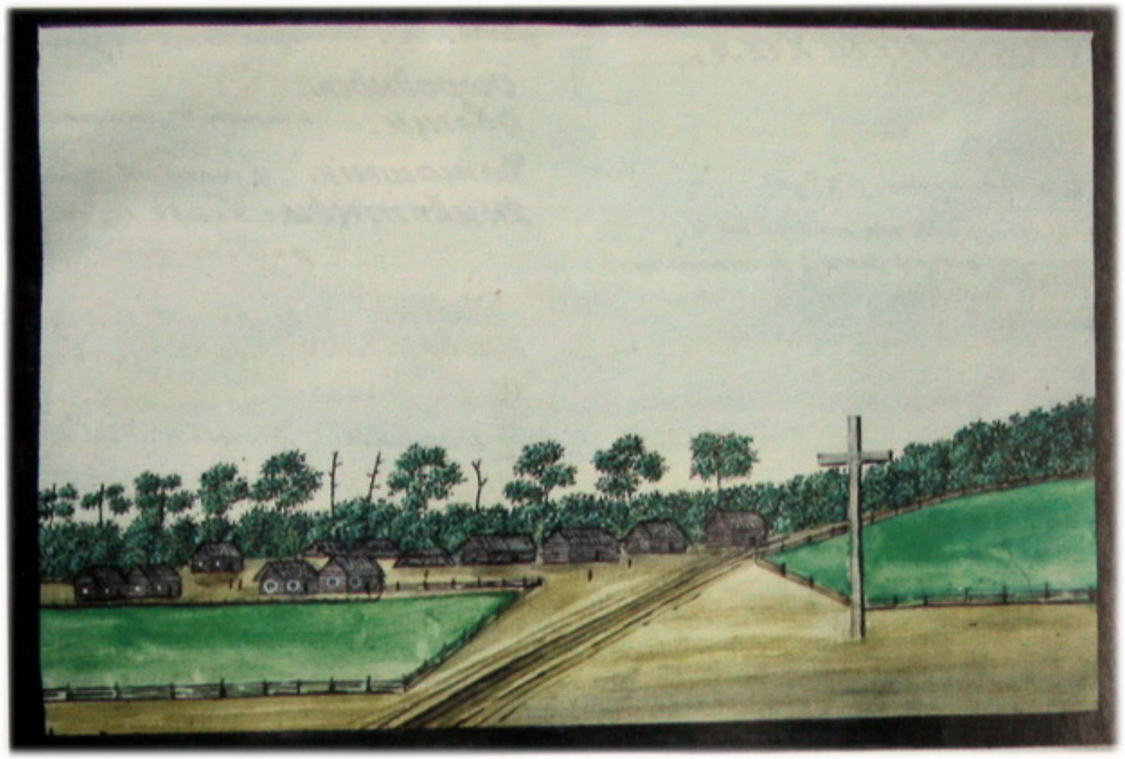

Д. Соболевка.

Нині – с. Соболівка Коростеньського р-ну Житомирської обл. (165). До державних володінь село увіійшло наприкінці XVIII ст., коли колишній його землевласник виїхав за кордон. Парафіяни Соболівки в середині XIX ст. належали до церкви в Шершнях.

Рудня Шершневская.

Число крестьянъ. Путейскаго ведом. 62 и монастыр. 62 душ.

Матеріальное положеніе. Рудня Шершневская лежитъ на равнинѣ въ сухомъ, расположенномъ мѣстѣ близъ р. Шершни въ сорока верстахъ отъ г. Могилева. Въ 1862 г. погорѣло отъ пожара.

Торфы не имѣется.

Воды. Рѣка Шерш и нѣсколько ручьевъ впадающихъ въ рѣку Шершнюхъ.

Озера. Значительныхъ нѣтъ. Въ Рудн. лѣсничествѣ 6 озеръ, названій нѣтъ:

1.	Большое озеро	длиною около 30 саж.	а шириною около 15 саж.
2.	Мѣлкое	1 верст.	1 верст.
3.	Круглое	60 саж.	60 саж.
4.	Старица рѣки	60 —	60 —
5.	Круглое	1 верст.	1 верст.
6.	Насѣкинское	150 саж.	30 саж.

Болота. Значительныхъ болотъ 8, названій нѣтъ:

1.	Перекрестное	длиною около 1 верст.	шириною около 250 саж.
2.	Сухое	30 саж.	30 —
3.	Заобачье	2 верс.	30 —
4.	Лиховое	60 саж.	30 —
5.	Непрядово	2 верс.	1 верст.
6.	Антоновское	1 —	1 — —
7.	Студенецъ	1 —	1 — —
8.	Рябецъ	6 саж.	6 саж.

Лѣса. Есть самый лѣсъ который въ с. Шершнюхъ.

Почва земли и подпочва. такое свойство какъ въ с. Шершнюхъ.

Произведенія.

Земли. Крестьяне не занимаются земледѣліемъ.

Огородныя овощи. имѣютъ огородъ и сады имѣются.

Домашнія животныя. У нихъ имѣется рогатаго скота: Быковъ 12, Коровъ 15, Овецъ 25. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами: Куры, Утки и Куры.

Дикія животныя. въ лѣсахъ водятся изъ звѣрей: Лисицы, Зайцы. въ с. Шершнюхъ.

Рыбы, раки, пиявки. такъ самыя рыбы какъ въ с. Шершнюхъ. раковъ и пиявокъ нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ изъ нихъ считается 16. Изъ нихъ 2 въ 2 этажа, 14 одноэтажныхъ изъ хорошаго кирпича, не чистые и не опрятные безъ трубъ.

Одежда и обувь. Достаточная.

Корма Достаточный.

Качество воды хорошая. Кирпичная вода плохая употребляется для воды и питья. Бываетъ и плохая вода.

Примѣчанія.

Въ Рудн. Шершневской былъ прежде чугунный плавильный заводъ, а теперь опущенный; не хватаетъ чистоты сей заводъ и работаютъ для себя.

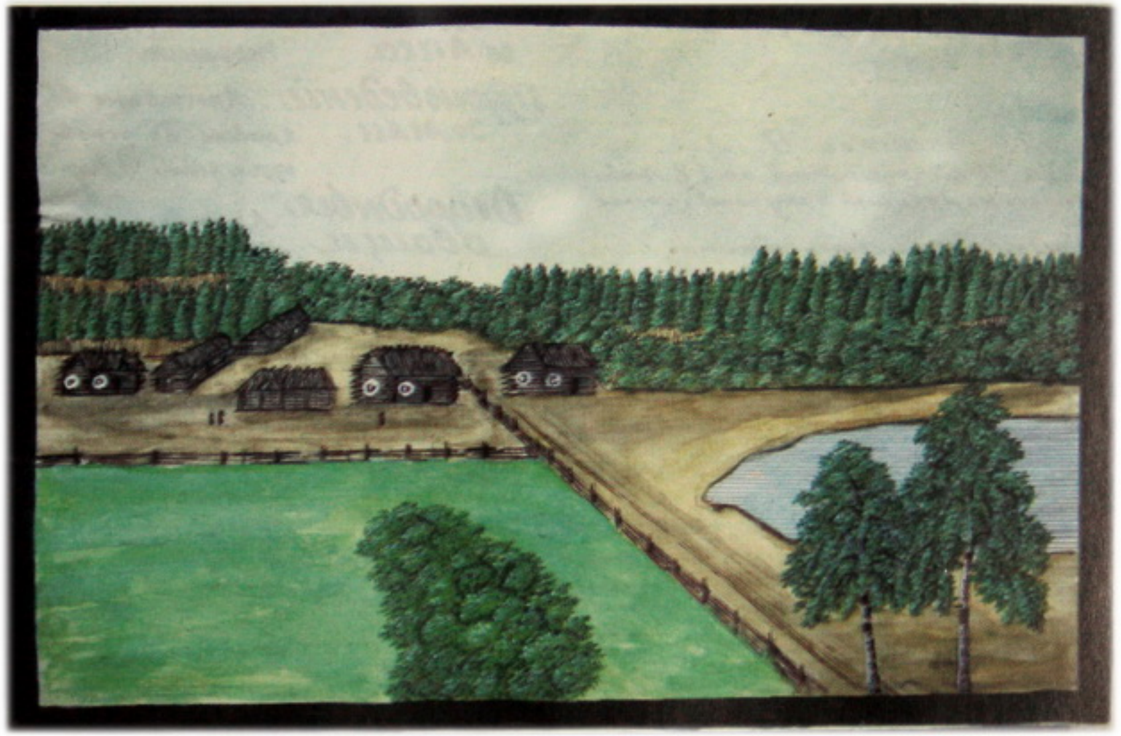

Рулия Шерневская.

Нині – у складі с. Шершні.

Слобода Омельянцы.

Число крестьянъ. с Путевского хола 23 а женскаго 17. душ.

Место. Слобода Омельянцы лежитъ въ 18с верстахъ отъ г. Кіева

Положеніе. на западе сторонѣ, расположена на равнинѣ и покатомъ склонѣ

Классификація. 13в удалении общественныя, удобныя.

Земли. земли 193 дес. 84 с., а неудобной 113 десят. безъ сам.

Торфъ. не имѣется.

Воды. 1) Рѣка [illegible], названіе коей [illegible], она течетъ отъ сѣвера на югъ и впадаетъ въ рѣку Жеторовъ. 2) Разна, она течетъ отъ юга, на сѣверъ и впадаетъ въ р. Камянецъ.

Озера. Не имѣется.

Болота. Значительныхъ 8 болотъ, названіе коихъ

1) Обицкое	длиною около 1 в.	шириною около 25 саженъ	
2) Свято Лесъ	150 сажен.		6
3) Стятобатье	125		8
4) Крапивное	125		7
5) Болотошокъ	50		30
6) Осиковатое	40		30
7) Волосъ	125		30
8) Круглое	50		40

Степь. Не имѣется

Лѣса. Находится лѣсъ круглое (Слобода) простирается почти до 524 десятинъ, состоящій изъ дубу, берестья, березы, Осины, а имѣются кое-гдѣ сосенъ, Клена, грабины, и лозы. Находится около

Почва земли. Глинистая и песчаная, не плодородная.

Почва лѣса. Песчаная, овраги, и глинистая.

(*) Она не существовала до 1912 году въ которомъ былъ не обыкновенной потопъ въ Кіеву, и онъй были подъ потоки, тогда на томъ мѣстѣ остались одна болото.

Подпочва земли и лѣса. [illegible].

Произведенія земли. Крестьяне высеваютъ озимаго хлѣба 40 а яровой 20 четвертей. рѣдко бываетъ урожай въ чужое лѣто а сидятъ въ долговицѣ.

Огородныя овощи. Крестьяне заводятъ огороды, по малой степени картофелемъ, капустою, и свекломъ и очень рѣдко бываетъ урожай, по причинѣ не плодородной земли.

Домашнія животныя. Умножай считается рогатого скота: Волов 19, коровъ 21, лошадей 1, свиней 20, куръ домашнихъ птицъ считаютъ разводятъ крестьяне много.

Дикія животныя. Молоко куръ.

Рыбы раки, пѣявки. Въ лѣсахъ водится много волковъ, дикихъ кошъ, лисицъ и зайцевъ. находятся довольно ужаковъ, куницъ, боровковъ, хорьковъ и рябчиковъ.

Жилища. Домовъ въ селѣ считается 10. изъ нихъ 6 старые. По большой части чисты. находятся деревянной Зомъ старой.

Одежда и обувь. [illegible] Крестьяне и крестьянки ходятъ въ лаптяхъ

Качество воды и пищи. Вода не хорошая, не здоровая, болотистая. Пища Крестьяне около употребляютъ а пищи нѣтъ.

Примѣчаніе.

Слобода Омельянцы есть тутъ вокругъ одной окружности бывшій городъ

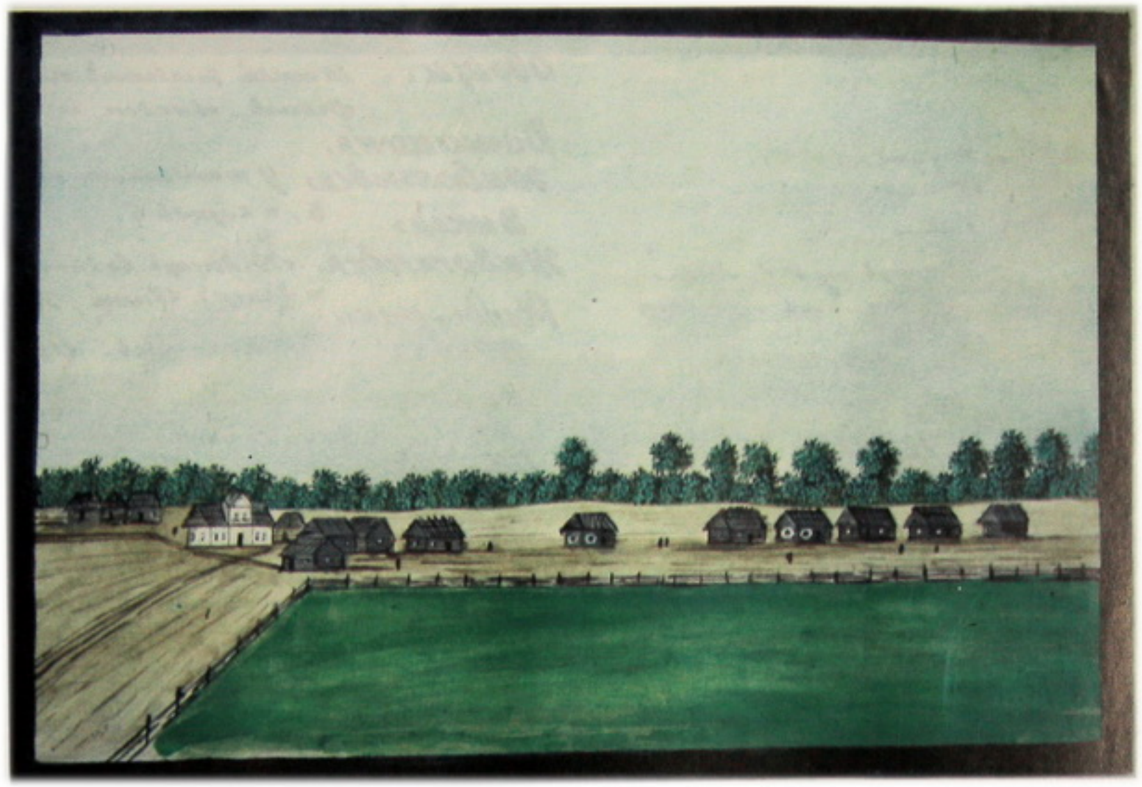

Слобода Омельяны.

Нині – с. Омелянівка Малинського р-ну Житомирської обл. (10). Парафіяни Омелянівки до середини XIX ст. належали до Кам'янської церкви Різдва Богородиці, збудованої у 1769 р.

Рудня Рыхта.

Число крестьянъ	Имущество надѣлъ	Душъ
дворовыхъ	14	13. —
мѣщанъ	2	1 —

Мѣстоположеніе. Рудня Рыхта лежитъ въ 16 верстахъ отъ г. Алатыря на запад-сѣверъ, расположена на равнинѣ сосѣдства сѣвернѣй Алатыря.

Торфъ. Не имѣется.

Воды. Рѣка Узюмова, тамъ откуда сказано была при описаніи Р. Алатыря.

Озера Не имѣется.

Болота Есть три сосѣдства названіе коихъ: 1-е Сѣнные данное около 1 версты, а ширины до 30 саж. 2-е Долгіе простирающіе около версты, 3-е Густые около Усѣнной.

Степь. Не имѣется.

Лѣсъ Находится кустарника простирающаго длины около трехъ а ширины до версты, состоящіе изъ ольхи и березъ порослей.

Почва земли Песчаная не плодородная.

Почва глины. Желтая сѣрая и бѣловатая.

Подпочва Желтая и глинистая. Находится толстыя руды въ глинистой и каменистой, кромѣ того не плавятъ, и не имѣютъ булавистой гранитной свойства.

Произведеніе земли. Жители не занимаются хлѣбопашествомъ.

Огородныя.

Овощи. Жители занимаютъ огородъ по малой части. картофелемъ, свекломъ и капустою.

Домашніе.

Животныя. У жителей считается рогатаго скота: быковъ 8, а коровъ 6.

Дикія

Животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, диковъ козъ и дикихъ свиней, заходятъ и лисицы.

Рыбы, раки.

Породы. Въ рѣкѣ есть: Щуки, плотва, раки и пескари.

Жилища. У жителей ихъ всѣ считаются 6, не считая изъ нихъ построекъ, конюшенъ, сараевъ для дровъ крытыхъ и

Одежда бѣдъ сараевъ.

и обувь Достаточная. Некоторые жители ходятъ въ сапогахъ а другіе въ лаптяхъ.

Корма. Достаточный.

Качество Вода хорошая, воды жители употребляютъ

воды и питья сыро и пескаютъ почти.

Примѣчаніе.

Находилось, болѣе 50 лѣтъ въ р. Рыхтѣ сколько плавильной завода и фабрики желѣзныя, оной уничтожены въ 1800 году, когда имѣній горныя въ вѣдомство казны, а нынѣшніе тамъ бывшіе мастера имѣютъ плавильной заводъ и работаютъ для себя.

Рудня Рыхта.

Рудня Рихта як поселення не згадується Л. Похилевичем, хоча в покажчику до видання 1887 р. наведено урочище Рихта (С.190). Воно позначене й на карті Радомишльського пов. Шуберта – там, де шлях з Меленів до Дерманівки перетинає річку Тростяницю. На карті Радомишльського пов. Рудня Рихта знаходилася у межиріччі Рихти і Тростяниці (Карта Радомысльского уезда Киевской губернии/ Составлена И.Я. Дороганевским – К.,1906). Нині поселення відсутнє (Житомирская обл. Общегеогр. карта. – М., 1991. – Л.2).

Слободское общество.

Селение Слободка.
——— Выдыборъ.
Деревня Коростилевка.

Селеніе Слободка.

Число крестьянъ — Мужескаго пола 263 а женскаго 262 душъ.

Свѣдѣнія относительно положенія — Селеніе лежитъ въ 125 верстахъ отъ г. Кіева къ западу, расположено на равнинѣ мѣстности.

Классификація земель. — По удобности общества считаются земли удобной 1637 дес. 50 сот., а неудобной 93 десят. 76 саженъ.

Горы — Не имѣются.

Воды. — Есть двѣ рѣчки, названія коихъ: 1-е Лучицавка течетъ отъ юга на западъ, на ней устроенно мѣсто. 2-е Бестровка, течетъ отъ запада, на ней устроенно мѣсто, онаго ручей и старое селеніе опущенное.

Озера — Не имѣются.

Болота — Есть около 100 болотъ сыроземныхъ безъ имянъ.

Степь — Не имѣется.

Лѣса — Есть лѣсъ въ количествѣ 236 десятинъ 16 саженъ., онъ восточной сторонѣ, состоящій изъ березы, осины, дуба, ольхи, ивы, диныхъ грушъ, березъ и вяза. Находится болѣшіе березы, а другіе деревца небольшого протежа въ лѣсу есть сорты которые принадлежатъ казнѣ.

Почва земли — На отдаленныхъ мѣстахъ черноземная, а на будшанныхъ глинистая или болотистая и почитаю не плодородная.

Почва лѣса подлѣсья земли и лѣса. — Глинистая.

Произведенія

Земли. — Яровыя 320. Крестьяне занимаются сѣяніемъ ярового хлѣба 246 а.

Огородныя овощи. — Картофелемъ, капустою, свеклою и прочими огородными, какъ то: моркови, пастернаку, чесноку, луку, подсолнечникомъ, кукурузою и дикаго.

Фруктовыя деревья. — Имѣются фруктовыя деревья какъ то: яблони, груши, сливы и вишни.
У дворъ есть хорошій садъ гдѣ находятся тоже груши, яблони, сливы, и вишни.

Домашнія животныя. — У жителей считается рогатаго скота: Волловъ 171, коровъ 99, овецъ 102, лошадей 10, свиней 79, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами куры, утки и курвы.

Дикія животныя. — Въ лѣсахъ водится много волковъ и лисицъ.

Рыбы.

Рѣки, ловли. — Не имѣется.

Жилища. — Всѣхъ ихъ считается 74. Изъ нихъ до 22 старыхъ, хорошо просторныхъ, чистыхъ и опрятныхъ, а другія не такъ. Находится часовенка общественной построенной изъ каменныхъ строеній. Есть пожарныя инструменты.

Одежда и обувь — Достаточныя. Всѣ крестьяне носятъ сапоги.

Корма — Достаточный.

Качество водъ и пищи — Воды здоровы. Водой крестьяне могутъ употреблять и находится около жилищъ.

С. Слобода.

Нині – с. Слобідка Коростишівського р-ну Житомирської обл. (729). Село засновано у першій половині XVII ст. У 1831 р. його було конфісковано на користь казни за участь власника Станіслава Галецького в польському повстанні 1830 р. Дерев'яну парафіяльну Микільську церкву було перенесено із с. Старосілля у 1790 р.

Селеніе Выдиборъ.

числ крестьянъ. Мужескаго пола 153 а женскаго 134 душ.

мѣсто положеніе. Селеніе лежитъ въ 130 верстахъ отъ г. Кіева, на западъ, расположено на равномъ и низкомъ мѣстѣ.

классификація земли. Считается земли удобной 1383 дес. 63 саж. не удобной 143 десятинъ 63 сажень.

Торфъ. Не имѣется.

Воды. Рѣчка Сивашинка течетъ отъ Васильевки на западъ и впадаетъ въ р. Ирпень.

Озера. Не имѣется.

Болота. Значительныхъ 30, изъ которыхъ главнѣйшія имѣютъ названія:

1. Мокрецъ	длиною около	3 верст.	шириною около 6 саж.
2. Довшинъ	— —	2 —	— — 250 — —
3. Мокрый горохъ	— —	3 —	— — — — 8 —
4. Лубенецъ	— —	4 —	— — — — — 6 —
5. Коростоловка	— —	4 —	— — — — 8 —
6. Бездонный Ладъ	— —	11 —	— — — — 30 —
7. Спайданъ	— —	12 саж.	— — — — — 12 —
8. Ровище	— —	30 саж.	— — — — 30 —

степь Не имѣется.

лѣса На северо-западѣ селенія находится часть лѣса принадлежащаго 782 десятинъ 1200 саж. состоящій изъ сосенъ, дубовъ, ольхи, березняка, граба, липы, ильмовника, вязей и клена.

почва земли. песчаная и сырая.

видъ лѣса Насаждены песчаныя и частью сырыя.

подпочва земли и лѣса. Неизвѣстна.

произведенія земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго жита 115 а ярового 140.

огородныя, овощи и фруктовыя деревья. Крестьяне занимаются огородами по большой части картофелемъ, капустою, свекломъ, морковью, горохомъ, бобомъ, и отчасти кукурузою и табакомъ. Есть въ хозяйствахъ овощи фруктовыя деревья на 2 десятинъ, находятся въ саду, Грушы, яблони, вишни, сливы, орѣхи волоскіе, и терешни.

домашнія животныя. У жителей считается скота: воловъ 49, коровъ 31, лошадей 4, овецъ 120, свиней 118, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами утки, гуси и куры.

дикія животныя Въ лѣсахъ водятся: лисицы, волковъ, и зайцы, и находятся много тетеревовъ и кроликовъ.

рыбы, раки появляются. Не имѣются.

жилища Всѣхъ хатъ считается 36. изъ нихъ до 10 соломенныхъ по большой части тѣсомъ крытыя.

одежда и обувь. Достаточная. Около крестьяне носятъ сапоги а больше лапти.

кормъ. Достаточный.

качество воды и питья. Вода хорошая. Воды крестьяне много употребляютъ и хвалятъ свою.

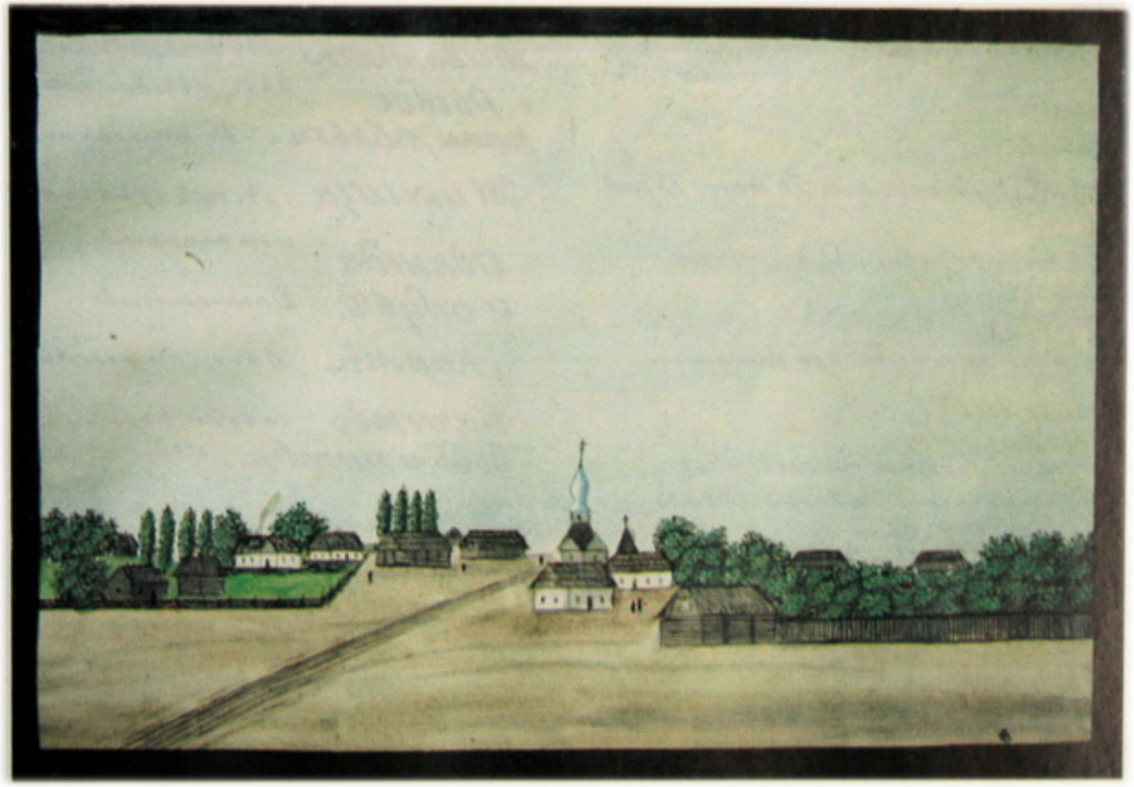

С. Выдиборъ.

Нині – с. Видибор Черняхівського р-ну Житомирської обл. (699). Виникло у 1606 р. Село конфісковане до казни у 1831 р. за участь його власника Станіслава Галецького в польському повстанні. Дерев'яну парафіяльну Хрестовоздвиженську церкву збудовано, ймовірно, в першій половині XVIII ст.

Деревня Коростилевка..

Число крестьянъ. не имѣется а Дворянъ мужскаго пола 20 женск. 17 душъ.

Мѣсто положеніе). Деревня лежитъ такъ какъ С. Выдиборъ.

Горы. Не имѣется.

Воды. Рѣчка Ставище о которой было сказано при описаніи С. Выдиборъ.

Озера. Не имѣется.

Болота. Есть кругомъ деревни 10 не большіе болотъ безъ пшеницы занимающіе пространствомъ около 3 верстъ.

Степь. Не имѣется.

Лѣсъ. тотъ самый лѣсъ который состоитъ около С. Выдиборъ и кустарники между полями пространствомъ до 30 саженей.

Почва земли, почва лѣса, подпочва земли и лѣса — такого свойства какъ въ С. Выдиборъ.

Произведеніе земли Жители высѣваютъ озимаго хлѣба 20 а яроваго 30 четвертей.

Огородныя овощи Жители засѣваютъ огороды такъ какъ въ С. Выдиборъ.

Домашнія животныя. У жителей считается рогатого скота: Воловъ 45, и коровъ 30.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится тѣ самые звѣрей такъ какъ въ С. Выдиборъ.

Рыбы, раки, пьявки. Не имѣется

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 18. Всѣ тѣсны, но чисты, и не опрятны.

Одежда и обувь. Достаточные.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки жители много употребляютъ и пьяницъ много.

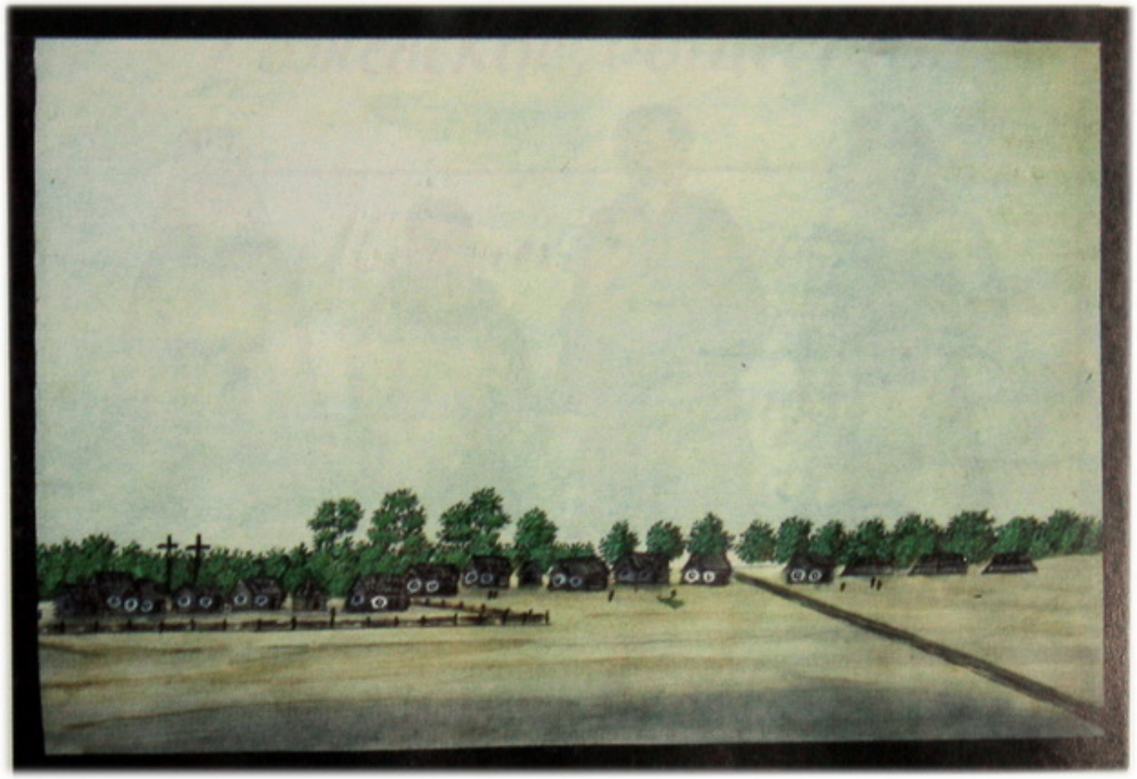

Л. Коростилівка.

Нині – с. Коростелівка Черняхівського р-ну Житомирської обл. (117). Село конфісковане до казни 1831 р. за участь його власника Станіслава Галецького в польському повстанні. Парафіяни Коростелівки в середині XIX ст. належали до Хрестовоздвиженської церкви у Видиборі.

Поселяне
Слободскаго и Шершневскаго обществъ.

Рожевское общество.

Мѣстечко Рожевъ.
Селеніе Ситняки.
—— Небѣлица.
Деревня Боровка.
—— Коморовка.
Рудня Коморовская.
Гута Коморовская.

с. Мостечко Рожев.

Число крестьян. с. Мужеских 239 а женских 270 душ.
" мещан. ——— 40 ——— ———
" духовн. ——— 102 ——— ———
" евреев. ——— 100 ——— ———

Местно положение. Мостечко лежит 66 в. отстоит от г. Киева на запад, расположено на ровном месте, хорошо устроено по самой прямой дороге.

Классификация земель. По общей обществ. считается земель удобной 600 д. 82 с. а неудобной 63 дес. 153 сажен. сверх того спорной земли 5384 д. 66 сж.

Горы. Не имеется.

Воды. Река Двина течет отвне на восток и впадает в р. Мостечко, на ней устроенна плотина с мельницею.

Озера } Не имеется.
Болота }

Лес. находится вдоль границы между полями, длиною около 2 в. шириною во многих местах с постоянной преграждающей путь сухой и частью отрубь.

Почва земель. серая и песчаная местами по глиноватой.

Почва леса. на пригорках песчаная, а в низких местах и глинистая.

Произведения земли. Крестьяне занимаются по сей части сеяние ржи, пшеницы, проса, гороху, гречихи и гречки.

Огородныя овощи. Крестьяне занимаются огородом по сей части сеяние, картофеля, капусты, свеклы, огурцов, луку, чеснока, фасоли, моркови, петрушки, Капусты, капусты и табаку. Часто они бывают должны за причисленную подать, потому что Мостечко идет в уезде.

Домашние животные. У крестьян считается рогатого скота с. Золот. 34, коров 41, быков 102, Свиней 98; из домашних птиц разводятся крестьянами куры, утки и куры.

Дикие животные. из них водятся много зайцев, лисиц и зайцев.

Рыбы, раки, пиявки. Ловятся: щуки, окуни, плотва, карпии, раки, и пиявки много.

Жилища. Из крестьянских дв. в селении 60. из них 10 старых, полезно просторны, чисты и опрятны, почти все дранью крыты.
Хозяйственных строений сост. 4. из них амбаров 3 в 3 а в других курень.

Одежда и обувь. достаточно. крестьяне ходят в сапогах и в лаптях.

Климат. Достаточный.

Качество воды и питья. Вода не хороша, болотиста и мутная. Крестьяне должны устраивать колодцы и ходить за водой.

Примечание.

В селе Мостечке есть училище для 92 крестьян старых детей, а Священников учит по русскому языку, Арифметику и Священную историю.

Около Мостечка находится большая и плодная Винокурня принадлежащая Шушковке.

М. Рожевъ.

Нині – с. Рожів Макарівського р-ну Київської обл. (584). Рожів був відомий вже на початку XVII ст. У 1734 р. в Рожеві відбулися гайдамацькі виступи. Після поділу Польщі наприкінці XVIII ст. колишнє Рожівське староство, що було власністю князя Понинського, увійшло до державних маєтностей. У 1798 р. на місці колишньої збудовано парафіяльну дерев'яну Благовіщенську церкву.

Селеніе Ситняки.

Число крестьянъ — Мужскаго пола 223 а женскаго 222 душъ.

Мѣсто положеніе. — Селеніе лежитъ отъ бо верстахъ отъ г. Кіева на Западъ, рядомъ Ангарою направленіе мѣстности.

Горы. — Не имѣется.

Воды. — Рѣка [illegible] которая течетъ въ с. Ситняки.

Озера. — Два озера называемыя Филовыя ставки, осѣ имѣющаго около 15, а длиною до 5 саженей.

Болота. — Не имѣется.

Лѣса. — На Юго-Западъ отъ селенія находятся лѣсъ простирающійся длиною около 20 а шириною до 10 верстъ, состоящій преимущественно изъ слѣдующихъ деревьевъ, сосновый лѣсъ находится много дубовъ, ?ясеней, липъ, берестовъ кленовъ, каштановъ, ольховъ, ольхи. Акацій, и вербъ. Деревья очень высокія).

Почва земли. — Глинистая, и очень мало сырая, не плодородная.

Почва лѣса. — Песчаная и глинистая сырая.

Подпочва. Земля и лѣса. — песчаная и глинистая.

Произведеніе. Земляе — Крестьяне сѣютъ по малой части, рожь, пшеницу, гречиху, просо, горохъ, а не много коноплю. сѣмена даетъ сами третьяй.

Огородныя овощи и фруктовыя деревья. — Крестьяне засѣваютъ огороды картофелемъ, капустою, свеклою, чеснокомъ, огурцами, свекломъ, тыквою, мокомъ, лукомъ, капустою, ничего лукъ, рѣпу и тѣквы. а не сѣваютъ ураній кромѣ въ огородахъ крестьянскихъ только.
находятся въ садахъ дворя, фруктовыя деревья какъ то: яблони, груши, сливы, вишни, а другія.

Домашнія

Животныя. — Уличный считается рогатою скота: Воловъ 101, Коровъ 59, Лошадей 15, Овецъ 149, Свиней 79. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ крестьянскіе гуси, утки и куры.

Дикія Животныя. — Изъ лѣсовъ водятся сѣно. Волковъ, Лисицъ и Зайцевъ, дикихъ Козъ и дикихъ Свиней, Кабановъ тоже тетеревъ и рябчиковъ.

Рыбы, раки, пѣявки. — находятся въ рѣкѣ: Щуки, Караси, Окуни, плотва, раки и пѣявки.

Жилища — Числятъ ихъ считается 40. Изъ нихъ до 10 хорошія, просторныя, чистыя и опрятныя. Находится экономическая двухъ и Господская домъ въ офицерскомъ, кухня, конюшня, погребъ, шкафъ, и садъ.

Одежда и обувь. — Достаточны. Крестьянки Женщины Женщины ходятъ въ лаптяхъ а Зимою въ сапогахъ.

Хлѣбъ. — Не достаточный потому что Земля худая и рѣдко бываетъ урожай.

Качество воды и питья. — Вода хорошая. Водки и пива Крестьяне употребляютъ довольно а много есть пьяницъ.

Примѣчаніе).

Это селеніе находилось многіе время въ частной собственности называемый Сенницкова.

С. Ситняки.

Нині – с. Ситняки Макарівського р-ну Київської обл. (749). Вперше в історичних документах село згадується 1616 р. Ситняки належали польському землевласнику князю Понинському, але після поділу Польщі наприкінці XVIII ст. у складі Рожівського староства увійшли до державних володінь. Дерев'яну парафіяльну церкву Різдва Христова збудовано 1750 р.

Селение Небелица.

число
Крестьянъ. мужескаго пола 190 а женскаго 167 душъ.
Мѣстоположеніе. Селение Небелица 66 70 верстахъ отъ г. Кіева на сѣверо-западъ расположено на равномъ мѣстѣ.

Горы. не имѣется.
Воды. Потокъ называемый Небелица вытекаетъ отъ горы на югъ и впадаетъ въ р. Свать на коемъ устроена плотина.
Озера. Не имѣется.
Болота. Замѣчательнѣйшихъ болотъ 3: названіе ихъ:
1. сушавецкое простираетъ около 1.50 саж.
2. Паршиковое ——— ——— 500 —
3. Онюшкова. ——— ——— 150 ——
Степь. Не имѣется.
Лѣса. Изъ которыхъ отъ селенія есть Лѣсъ дальній около 10 верс. состоящій преимущественно изъ сосноваго дерева, по немногу изъ породистыхъ изъ рѣдка дубъ, береза, граббъ, липа, боярышникъ, осина, ясень, ольха и осина. находится тоже смѣсного древесъ.
Почва. Земля, лѣса. подпочва земля и лѣса. Глинистая и песчаная не плодородная, а въ лѣсахъ изъ дер. низкая и сырая, песчаная и смѣшанная глинистая.
Произведенія земли. Огородныя. овощи. Крестьяне засѣваютъ въ полевой системѣ, рожь, гречихи и овесъ.
Крестьяне засѣваютъ огороды по полевой системѣ картофелемъ, капустою, свекломъ, морковью, цибулею, чеснокомъ, и прочимъ.

Домашнія.
Животныя. У крестьянъ считается рогатаго скота: быковъ 49, коровъ 31, лошадей 3, овецъ 90, свиней 49 изъ домашнихъ птицъ разводятъ курослѣдующихъ: утокъ, гусей и куръ.

Дикія животныя. въ лѣсахъ водящихся сѣраго волковъ, лисицъ, зайцевъ, дикихъ кошъ и дикихъ свиней.

Рыбы, раки водящіяся. Щуки и разныя [illegible] карасей, не водящихся тутъ.

Жилища. числятся тутъ крестьянскихъ 37. Изъ нихъ до 10 сомнительныхъ, состоятъ преимущественно, или изъ хорошихъ или изъ плохихъ.

Одежда и обувь. Достаточная. Крестьяне носятъ одѣяніе свое [illegible] .лапти.

Корень. Достаточный.

Качество воды и питья. Вода хорошая. Только крестьяне употребляютъ воду изъ плохихъ.

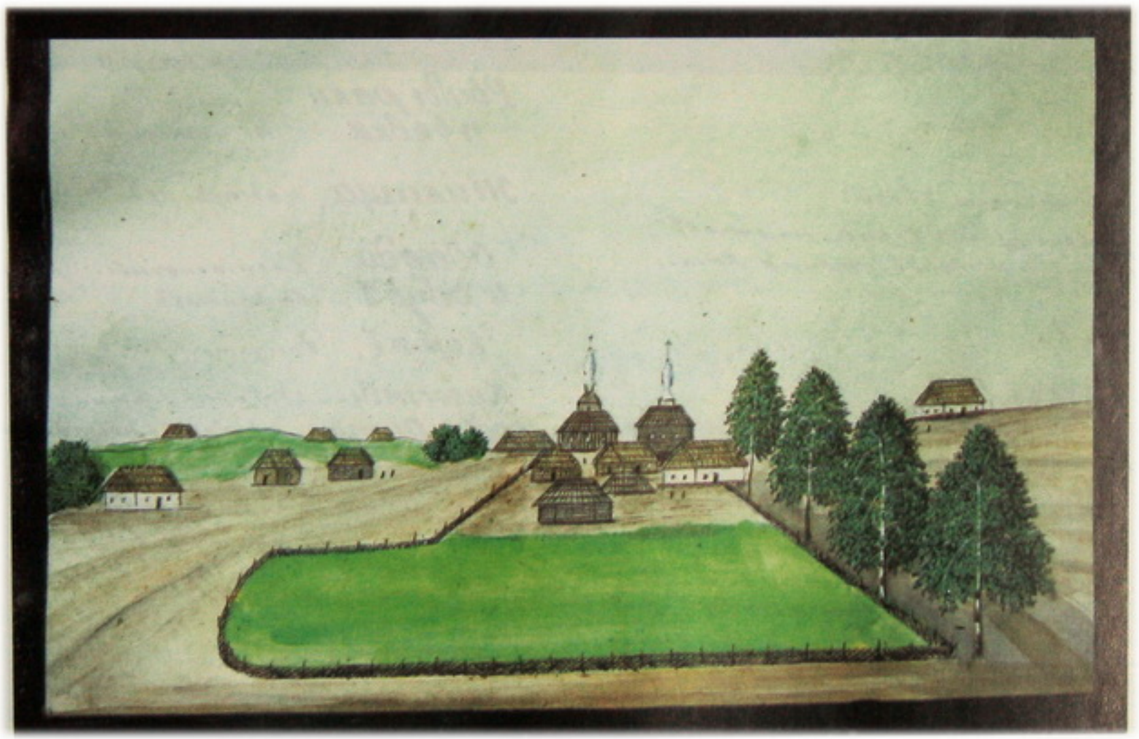

С. Небелица.

Нині – с. Небелиця Макарівського р-ну Київської обл. (610). Після приєднання до Російської імперії наприкінці XVIII ст. земель, що належали Польщі, Небелицю у складі Рожівського староства було передано до державних володінь. Дерев'яну парафіяльну Микільську церкву збудовано 1851 р. казенним коштом на місці старої.

Деревня Боровка.

Число Крестьянъ. Мужескаго пола 73 а женскаго 86 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 71 верстахъ отъ г. Кіева на западъ, расположена на равномъ мѣстѣ въ серединѣ лѣса.

Горы, Рѣка, Озера } не имѣется

Болота. Значительнѣйшихъ болотъ 8. названіе ихъ:

1. Ковасенъ	длиною 250 саж.	а шириною до	125 саж.
2. Коваленка круглое			250
3. Позійка	250		250
4. Прокорова шпила круглое			125
5. Котуховка круглое			250
6. Песчанка	500		125
7. Переходъ	300		250
8. Дидовое круглое			250

Степь. не имѣется.

Лѣса. тотъ самой которыя въ С. Небелицѣ.

Почва земли лѣса и поопочва, Произведеніе земли } такъ какъ въ С. Небелицѣ.

Огородныя овощи. Крестьяне высѣваютъ по малой части, Рожь, Гречиха, Овса и проса.

Домашнія животныя. Крестьяне засѣваютъ огороды по малой части Картофелемъ, Капустою, Свеклою, и конопляю, потому что земля жидкая и часто вода заливаетъ ихъ.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы раки пьявки. Не имѣется.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 15, просторные и чистые.

Одежда и обувь. Достаточные. Крестьяне ходятъ въ сапогахъ въ лаптяхъ.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода не хорошая, болотистая и смутная. Водки крестьяне мало употребляютъ а пьяницъ мало.

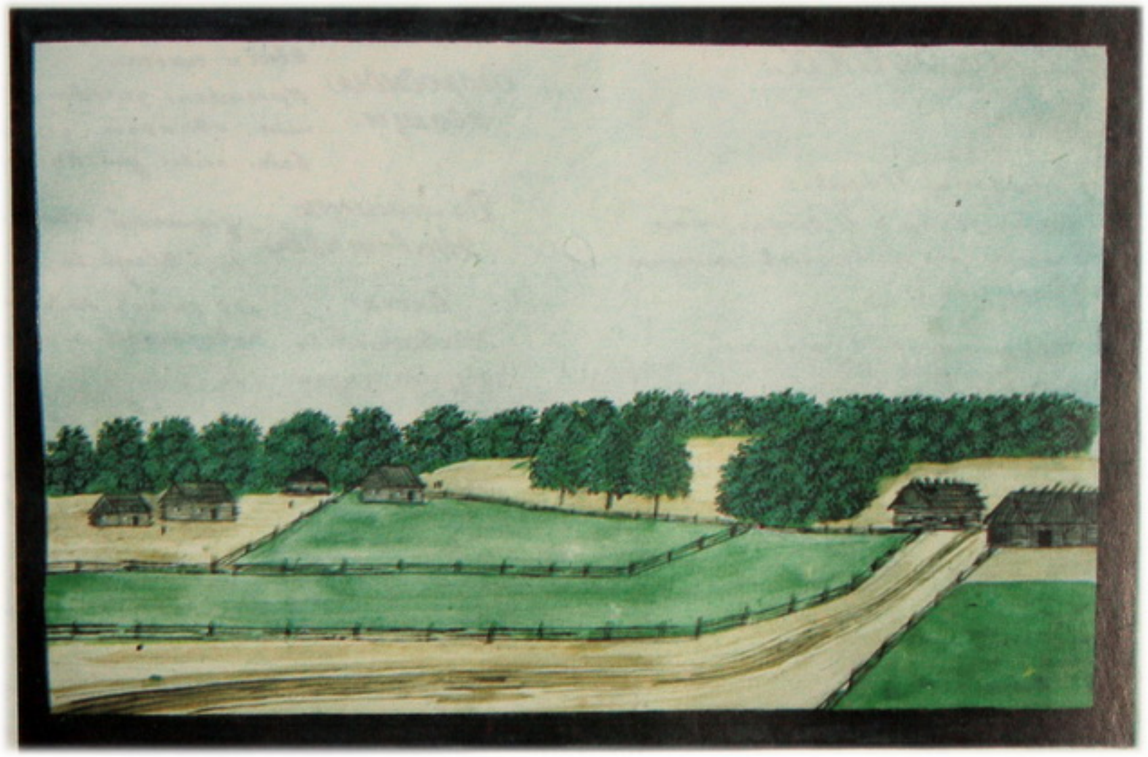

Л. Боровка.

Нині – с. Борівка Макарівського р-ну Київської обл. (625). Заснована в середині XVIII ст. Після приєднання до Російської імперії наприкінці XVIII ст. земель, що належали Польщі, Борівку в складі Рожівського староства передано до державних володінь. Парафіяни села в середині XIX ст. були приписані до Микільської церкви в Небелиці.

Деревня Комаровка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 65 а женскаго 71 душъ.

Мѣстное положеніе. Деревня лежитъ въ 40 верстахъ отъ г. Либавы на западо сѣверъ, расположена на равномъ мѣстѣ въ серединѣ Лѣта.

Горы. Находится много горъ высшаго около 2 саженей.

Воды. Въ потокъ называвшійся Кози низкихъ, онъ течетъ отъ востока на западъ и впадаетъ въ р. Тетцевъ. Находится тамъ близъ деревня источныхъ которой текетъ безпрестанно и никогда не замерзаетъ; Вода очень очень хорошая.

Озера. Не имѣется

Болота. Значительнѣйшихъ болотъ 3, называемыя поцъ.

1) Гавъ	въ пространствомъ	250	саженъ.
2) Чистое	———	125	———
3) Литвиновое	———	125	———

Лѣса. Есть лѣсъ въ количествѣ дѣлового около 5, а строевого 2 верстъ, состоящій преимущественно изъ сосновыхъ деревьевъ, смѣшанныхъ кое гдѣ находится дубъ, береза ольха, ольха, и изъ рѣдка липа.

Почва земли. Песчаная, не плодородная

Почва лѣса. На удобной песчаная а мѣстами сырая.

Подпочва.

Земля и лѣса. Мѣстами и глинистая.

Произведенія земли. Крестьяне высѣваютъ по малой часши, рожь, гречиху, овесъ и горохъ.

Огороднія овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды, картофелемъ, капустою свекловою, капустою, но такъ какъ почва вода очень заливаетъ, то не бываетъ урожаи.

Домашнія животныя умѣютъ считаютъ скота: Волловъ 21, Коровъ 14, Овецъ 14, а Свиней 15.

Дикія животныя Въ лѣсахъ водится много волковъ, и мало дикихъ козъ и дикихъ свиней, Лисицъ и Зайцевъ.

Рыбы рѣки. Не имѣется.

Пчелы.

Жилища. Всѣхъ ихъ считаютъ 15. Изъ нихъ въ 5 стоятъ печки, на листвѣ.

Одежда и обувь. Не достаточно по бѣдности хозяевъ.

Корма Крестьяне ходятъ въ лаптяхъ. Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки Крестьяне очень мало употребляютъ а покупаютъ мало.

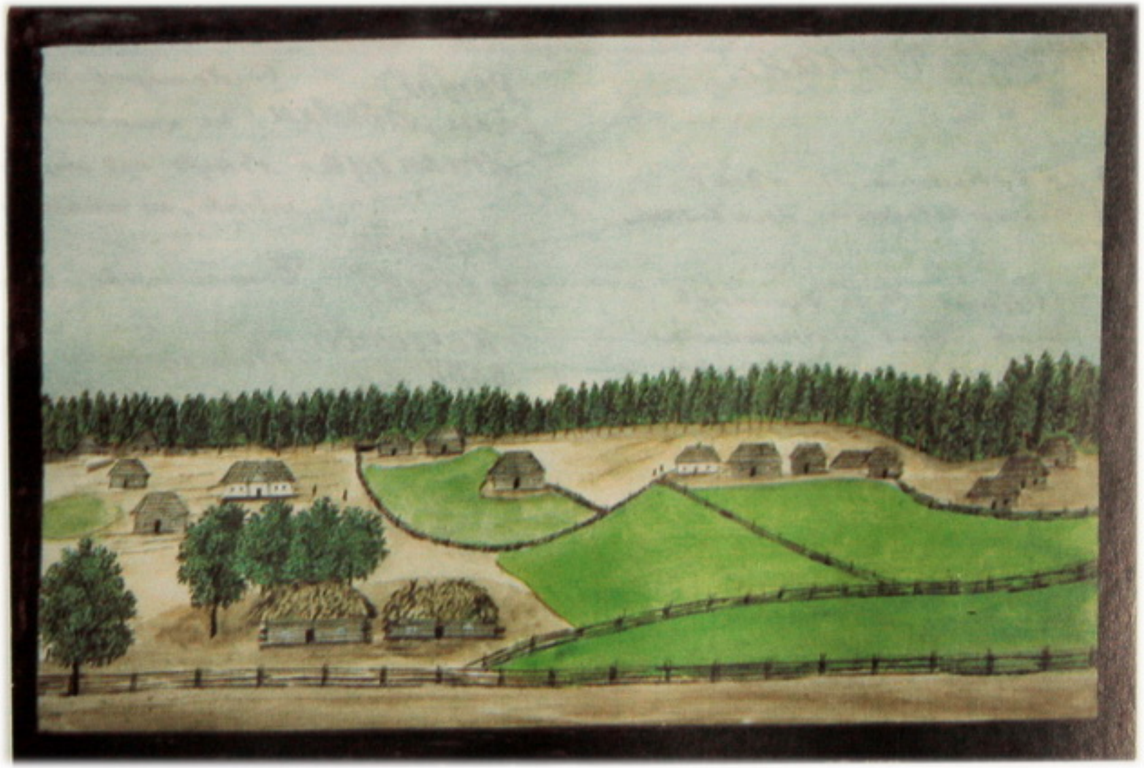

Д. Коморовка.

Нині – с. Комарівка Макарівського р-ну Київської обл. (692). Після приєднання до Російської імперії наприкінці XVIII ст. земель, що належали Польщі, Комарівка у складі Рожівського староства увійшла до державних володінь. Парафіяни Комарівки в середині XIX ст. були приписані до Микільської церкви у Небелицях.

Рудня Коморовская.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 34 а женскаго 31. Вся, ратскаго католическаго исповеданія, были вольные до ревизіи 1834 году.

Мѣсто положеніе. Рудня Коморовская лежитъ въ 80 верстахъ отъ г. Кіева, на западо сѣверъ, расположена въ середине большихъ лѣсовъ, тамъ прежде находился железный литейный заводъ котораго уничтожили въ 1816 году.

Горы. не имѣется.

Воды. течетъ тотъ самой потокъ которыя въ С. Коморовскѣ.

Озера. не имѣется.

Болота. Тѣ самыя которыя въ С. Коморовскѣ.

Лѣса, почва земли, почва лѣса, подпочва земли и лѣса. } Тоже такъ какъ въ С. Коморовскѣ.

Произведеніе земли. Жителей не занимаются хлѣба пашенствомъ.

Огородныя овощи. Жителей засѣваютъ огороды, по малой части капустою, свеклою, и каноплею

Домашнія животныя. У жителей считается рогатого скота: воловъ и коровъ 20, лошадь 1, свиней 15

Дикія животныя. Тѣ самыя которыя водятся въ лѣсахъ въ С. Коморовскѣ.

Рыбы, раки, пьявки. не имѣется.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 8. Изъ нихъ 3 старыхъ тѣсны, не чисты, и худо дранью крыты.

Одежда и обувь. Достаточны. Жителей ходятъ въ лаптяхъ.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки мало употребляютъ а пьяницъ нѣтъ.

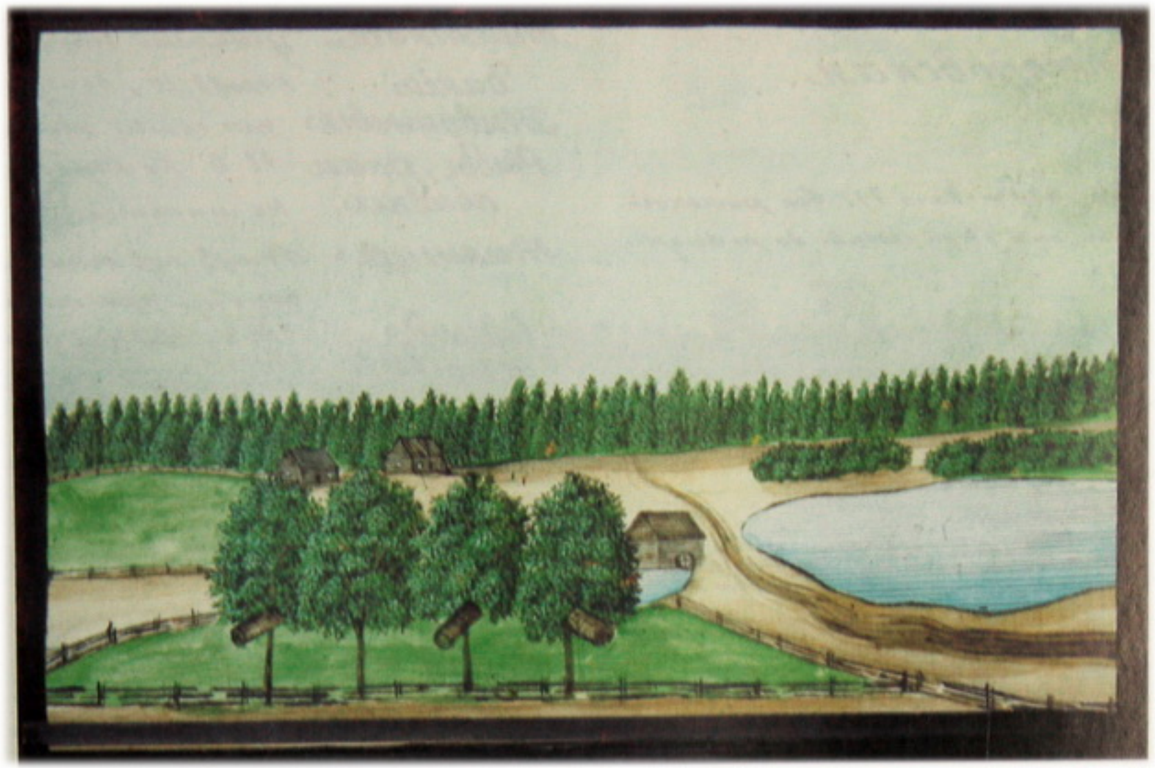

Рудня Коморовская.

Нині – у складі с. Комарівка. Після приєднання до Російської імперії наприкінці XVIII ст. земель, що належали Польщі, село у складі Рожівського староства увійшло до державних володінь. Парафіяни Рудні Комарівської в середині XIX ст. були приписані до Микільської церкви в Небелиці.

Гута Коморовская.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 14, а женскаго 17. Всѣ римско-католическаго исповѣданія; они были больные до ревизіи 1834 году.

Мѣсто положеніе. Гута Коморовская лежитъ въ 80 верстахъ отъ г. Кіева, на западо-сѣверъ, расположена на равномъ мѣстѣ въ середини большихъ лѣсахъ. Прежде была стеклянная гута которая была уничтожена въ 1812 году.

Горы. Не имѣется.

Воды. Потокъ Коморовская течетъ отъ юга на западъ и впадаетъ въ р. Тетеровъ. На немъ устроены два плотины и два мельницы которыя нанимаютъ Еврей.

Озера. Не имѣется.

Болота. Тѣ самыя болота которыя въ С. Коморовкѣ.

Лѣса. Почва и подпочва. Земли и лѣса. } Такъ какъ въ С. Коморовкѣ.

Произведеніе земли. Крестьяне не занимаются. Хлѣба наимствуютъ.

Огородныя овощи. Жителей засѣваютъ огороды по малой части картофелемъ, капустою, свеклами, огурцами и канаплями.

Домашнія животныя. Жителей считается рогатого скота: воловъ 2, коровъ 10, лошадей 5.

Дикія животныя. Тѣ самыя которыя водятся въ лѣсахъ въ д. Коморовкѣ.

Рыбы, раки пьявки. Не имѣется.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 10. изъ нихъ 4 старыхъ вообще просторно, чисты и опрятны. Есть корчма просторна деревянная черезъ евреевъ.

Одежда и обувь. Достаточны. Жителей ходятъ въ сапогахъ и въ лаптяхъ.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Жителей водки мало употребляютъ а пьяницъ нѣтъ.

Гута Коморовская.

Нині – у складі села Комарівка. Після приєднання до Російської імперії наприкінці XVIII ст. польських земель Гута Комарівська в складі Рожівського староства увійшла до державних володінь. Парафіяни села в середині XIX ст. належали до Микільської церкви в Небелиці.

Коленское общество.

Селеніе Коленцы.
——— Одуховичи.
Деревня Станишевка.
——— Асонова.
——— Штили.
Рудня Штилевская.

Колпенское общество.

Селение Колпенцы.

Число крестьянъ сего селенія. Мужескаго пола 208, а Женскаго 214 душъ.

Мѣстоположеніе. Сіе селеніе лежитъ на берегу Тетерева, на равнотѣ мѣста въ 60 верстахъ отъ г. Кіева на западъ.

Классификація земли. считается 720 десятинъ 192 сажн.

Торфы. не имѣется.

Воды. Рѣка Тетеревъ течетъ около селенія отъ югозапада на западъ и впадаетъ въ Р. Днѣпръ ... по С. Рудницкой, на сей рѣкѣ находится плотина въ селѣ принадлежащая.

Озера } Не имѣется.
Болота }

Лѣса. Лѣса въ 228 д. 895 сажн. въ удѣлахъ общества состоящія по преимуществу изъ сосновыхъ деревъ, потомъ хотя мѣстами и наростаютъ дубъ, вязъ, ясень, березы, осина, ольха, Орѣшникъ, Рябина и пр. Лѣса расположены на обѣихъ сторонахъ рѣки Тетерева.

Почва земли и лѣса подпочва. Чистый песокъ почти водой, а мѣстами съ малой примѣсью глины. не плодородная. Глина.

Произведенія земли. Въ сѣмо Крестьяне высѣваютъ Ржи 70 четвертей, гречки 61, ячменя 15, проса 5, конопли 4, а рѣдко бываетъ пшеницы.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огородъ картофелемъ (32 четвертей) свекломъ, капустою, свѣклою и фасолью въ малыхъ количествахъ.

Домашніе животныя. У Крестьянъ считается рогатаго скота Воловъ 98, коровъ 200, Овецъ 250, Козъ 30. изъ домашнихъ птицъ разводятся Крестьянами Гуси, утки и куры.

Дикія животныя. У лѣсахъ водится довольно волковъ, дикихъ кошекъ, и дикихъ свиней, лисицъ и зайцовъ.

Колпенское общество С. Колпенцы.

Рыбы Раки Живки. У рѣкѣ Тетеревѣ считаются Рыбы: Щуки, сомы, лещи, лини, язи, бѣлизна, окуни, и раки а плавокъ село.

Жилища. Всѣхъ изъ считается 70 изъ нихъ 21 старыхъ.

Одежда и обувь. Вообще бѣдно одѣты. Крестьянки всѣхъ поля носятъ платки.

Кормъ хлѣба никогда не достаточенъ по причинѣ неурожая, по причинѣ худой земли.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки Крестьяне мало употребляютъ а пивомъ не имѣются.

С. Колѣнцы.

Нині – с. Коленці Іванківського р-ну Київської обл. (496). Коленці здавна належали до митрополичих володінь, а згодом – різним приватним власникам. Коленці конфісковано 1849 р. в останнього власника – Ксаверія Браницького. Дерев'яну парафіяльну Козьмодем'янську церкву збудовано 1752 р. на місці раніше існуючої.

Коленское общество.

Селеніе Обуховичи.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 351 а женскаго 612 душъ.

Мѣсто положеніе. Сіе селеніе лежитъ на равномъ мѣстѣ въ 75 верст. отъ г. Кіева на западъ

Классификація.

Земли. считается до 165 десятинъ.

Горы не имѣется.

Воды. Чрезъ сіе селеніе протекаетъ ручей Мурова отъ запада на востокъ и впадаетъ, ниже с. Н. Иванкова въ р. Тетеревъ, на ней есть мельница.

Озера } Болота } Не имѣется.

Лѣса. такъ какъ въ С. Коленцахъ.

Почва земли. Чернозомъ мѣстами песчаная.

Подпочва земли. Глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне ежегодно высѣваютъ Ржи 310 четв. Гречихи 294, ячменя 50, проса 20, овса 20, Конопли 20.

Огородныя овощи. такъ какъ въ С. Коленцахъ.

Садовыя фрукты. У крестьянъ садовъ не имѣется, а казенный садъ есть въ нихъ господствуютъ: яблони, сливы, и вишни но родятъ мало.

Домашнія Животныя. У крестьянъ считается рогатого скота: Воловъ 260, Коровъ 448, Лошадей 60, овецъ 600, Козъ 20, свиней 514. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками Гуси, Утки и Куры.

Дикія Животныя такія самыя какъ въ С. Коленцахъ.

Рыбы раки, пьявки. Коленское общество. С. Обуховичи не имѣется.

Жилища. ихъ считается 80 изъ нихъ 46 старыхъ.

Одежда и обувь. Такъ какъ въ С. Коленцахъ.

Кормъ. Рѣдко достаточный по причинѣ частого неурожая.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, водки крестьяне умѣренно употребляютъ а мало пьяницъ.

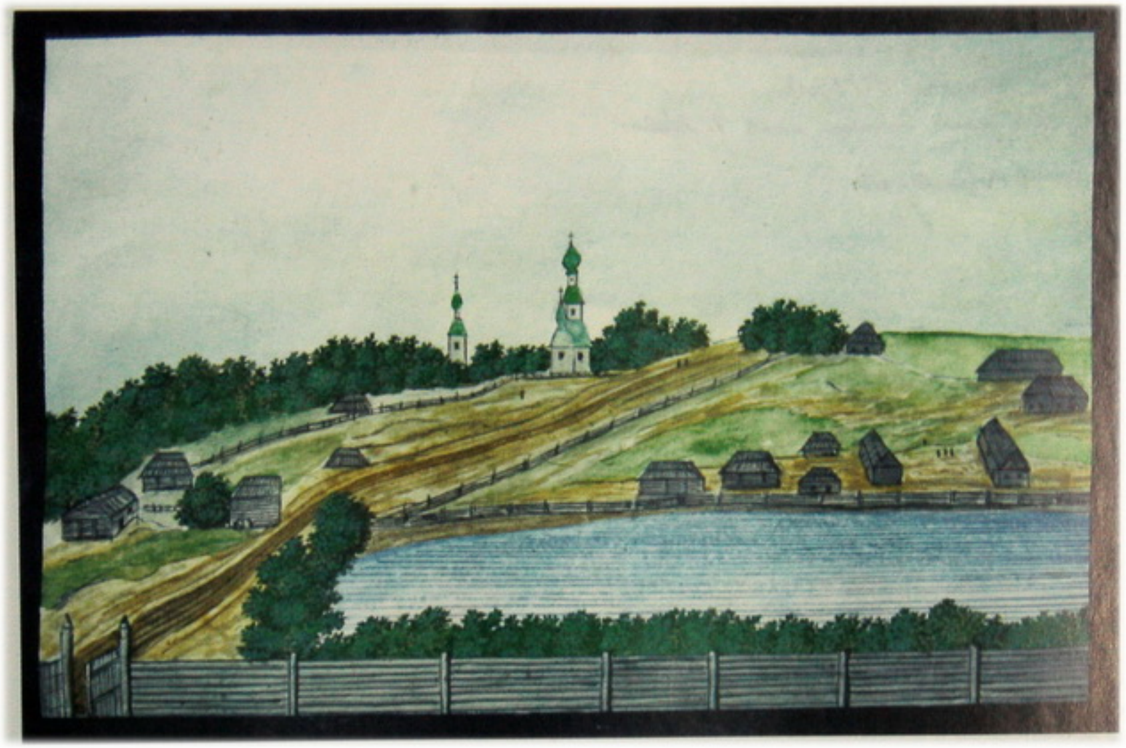

С. Обуховичи.

Нині – с. Обуховичі Іванківського р-ну Київської обл. (1558). Село відоме з кінця XVI ст. Обуховичі належали роду Браницьких. Останнім господарем села був Ксаверій Браницький, у якого село було конфісковане 1849 р. на користь держави. Парафіяльну церкву збудовано 1765 р. на місці колишньої, у 1822 р. її було реставровано і розширено.

Деревня Станишевка.

Число крестьянъ — обуховскаго пола 32 и женскаго 117 душъ

Мѣсто положеніе — сія деревня лежитъ по статистическимъ [illegible] отъ г. Кіева 75 верст. на западъ.

Классификація земли. — тоже самое какъ въ С. Обуховичахъ.

Горы, Рѣки, Озера, Болота. — не имѣется.

Лѣса — тоже самой которой въ С. Каленцахъ.

Почва земли и лѣса подпочва. — такая самая какъ въ С. Обуховичахъ

Произведеніе земли. — крестьяне обсѣваютъ [illegible]. Ржи 32 четвертей, гречихи 37, ячменя 10, проса 6, конопли 3.

Огородныя овощи. — такъ какъ въ С. Каленцахъ.

Домашнія животныя — у крестьянъ считается рогатаго скота: воловъ 34, коровъ 90, лошадей 5, овецъ 140, козъ 10, овиней 96, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками гуси, утки и куры.

Дикія животныя — такіе самые какъ въ С. Каленцахъ.

Рыбы, раки, пьявки. — не имѣется.

Жилища. — всѣхъ ихъ считается 28 изъ коихъ старыхъ 8.

Одежда и обувь. — такъ какъ въ С. Каленцахъ.

Кормъ — чисто не достаточный по причинѣ рѣдко урожай.

Качество водъ и питья. — Такъ какъ въ С. Каленцахъ.

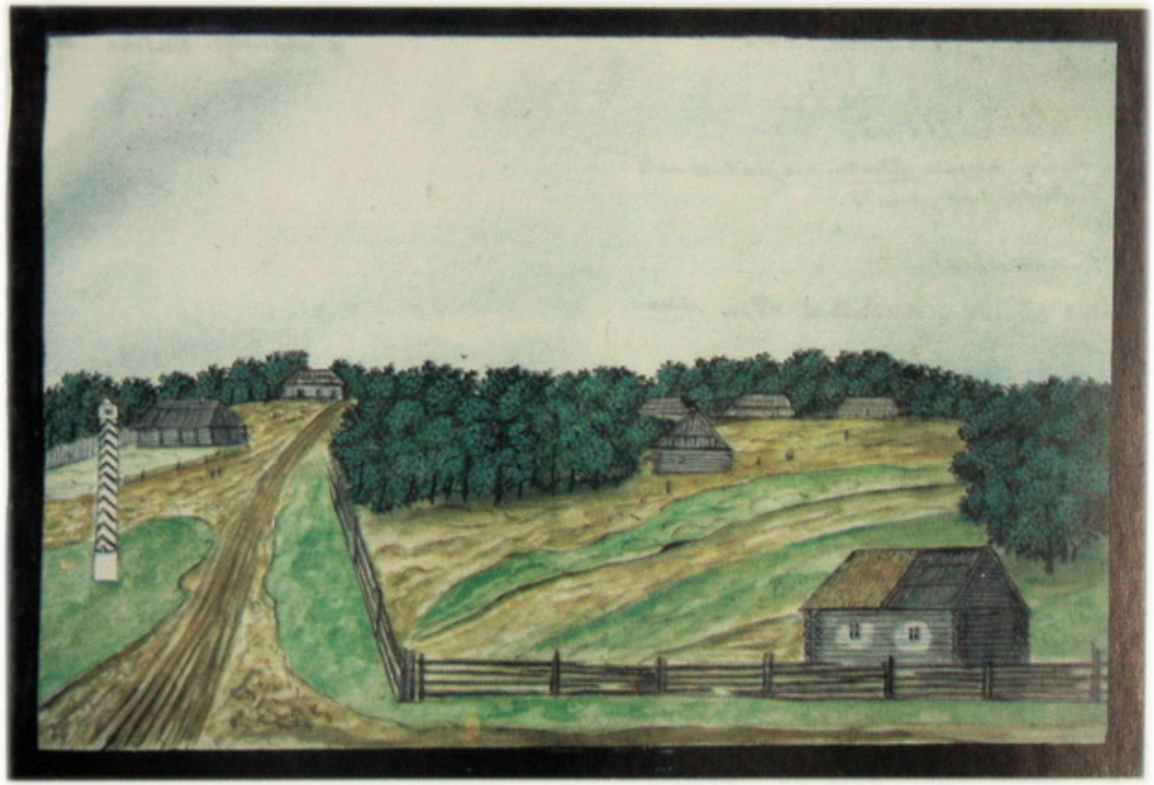

Д Станишевка.

Нині – с. Станишівка Іванківського р-ну Київської обл. (445). Село конфісковано 1849 р. у землевласника Ксаверія Браницького на користь держави. В середині XIX ст. парафіяни Станишівки належали до церкви в Обуховичах.

Деревня Леоновка.

Число крестьянъ	Мужескаго пола 85 а женскаго 76 душъ
Мѣсто-положеніе	Сія деревня лежитъ на берегу рѣчки Тали, на равномъ мѣстѣ 153 верстахъ отъ г. Кіева на западъ.
Классификація земли.	такая самая какъ въ С. Каленцахъ.
Воды.	Рѣчка Таль течетъ отъ западъ и впадаетъ въ р. Тетеревъ ниже Д. Шпилевъ.
Озера Болота	не имѣется.
Почва земли и подпочва	такая самая какъ въ С. Каленцахъ.
Лѣса.	Количество лѣса и породы онаго вообще какъ въ С. Каленцахъ.
Произведеніе земли.	Крестьяне ежегодно высѣваютъ: Ржи 30 четвертей, гречихи 26, ячменя 5, Проса 4 а конопли 4.
Огородныя овощи.	такъ какъ въ предъущихъ селеніяхъ сего общества.
Домашнія Животныя	у крестьянъ считается рогатаго скота: Воловъ 54, Коровъ 80, Лошадей 8, Овецъ 110, Козъ 15, свиней 74.
Дикія Животныя.	такія самыя какъ въ прочихъ селеніяхъ сего общества.
Рыбы пьявки Раки.	лины, окуни, лещи, а Раковъ и пьявокъ мало.
Жилища.	всѣхъ ихъ считается 35 изъ коихъ старыхъ 12.
Одежда и обувь.	такъ какъ въ прочихъ селеніяхъ сего общества.
Кормъ.	Рѣдко достаточный по причинѣ худой земли и рѣдко уратая.

Качество водъ и питья.	Вода хорошая, водки крестьяне умѣренно употребляютъ а пьяницъ весьма мало.

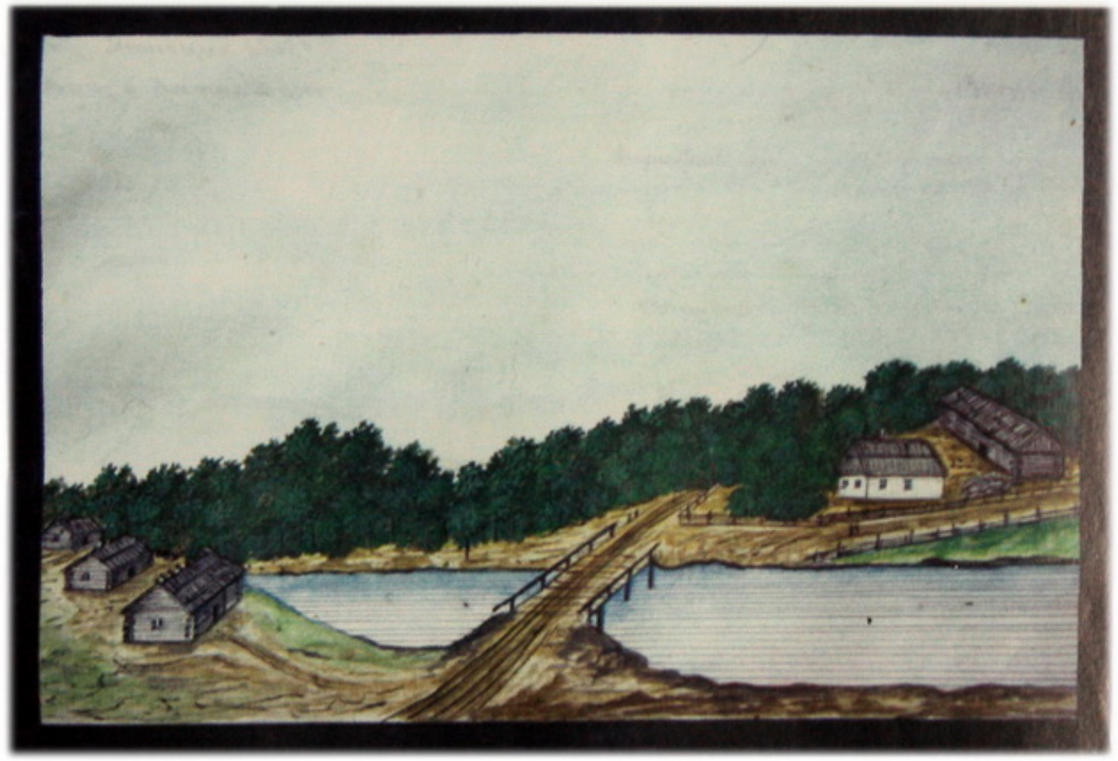

Д. Леонова.

Нині – с. Леонівка Іванківського р-ну Київської обл. (197). Парафіяни Леонівки в середині XIX ст. належали до Козьмодем'янської церкви у Коленцях.

Деревня Шпили.

Число крестьянъ.	Мужескаго пола 220 а женскаго 245 душъ
Место положеніе	Сія деревня лежитъ на берегу рѣчки Шали, на равномъ мѣстѣ въ 55 верстахъ отъ г. Лѣва на западъ.
Классификація земли.	такая самая какъ въ С. Каленцахъ.
Торы.	Не имѣется.
Воды.	Рѣчка толь течетъ отъ юга и впадаетъ въ Р. Таторовъ
Озера Болота	Не имѣется.
Почва земли и подпочва	такая самая какъ въ С. Каленцахъ.
Лѣса	Количество лѣса и породы какъ въ С. Каленцахъ.
Произведеніе земли.	Крестьяне вывиваютъ ежегодно: Ржи 71 четвертей, Гречихи 66, Ячменя 24, Проса 15, а Канопли 10.
Огородные овощи.	такъ какъ въ прочихъ селеніяхъ сего общества.
Домашнія животныя.	У крестьянъ считается роготоваго скота: Волов: 94, коровъ 165, лошадей 14, овецъ 240, козъ 36, свиней 210, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками гуси, утки и курье.
Дикія животныя	такіе самые какъ въ лѣсахъ прочихъ селеніяхъ
Рыбы, раки Пьявки	какъ въ Д. Асоновкѣ.
Жилища.	Всѣхъ ихъ считается 74 а изъ нихъ старыхъ 24.
Одежда и обувь.	такая самая какъ въ прочихъ селеніяхъ.
Кормъ	Рѣдко достаточный по причинѣ худой земли и рѣдко уранная.

Качество водъ и питья.	Вода хорошая, Водки крестьяне умѣренно употребляютъ а мало пьяницъ.

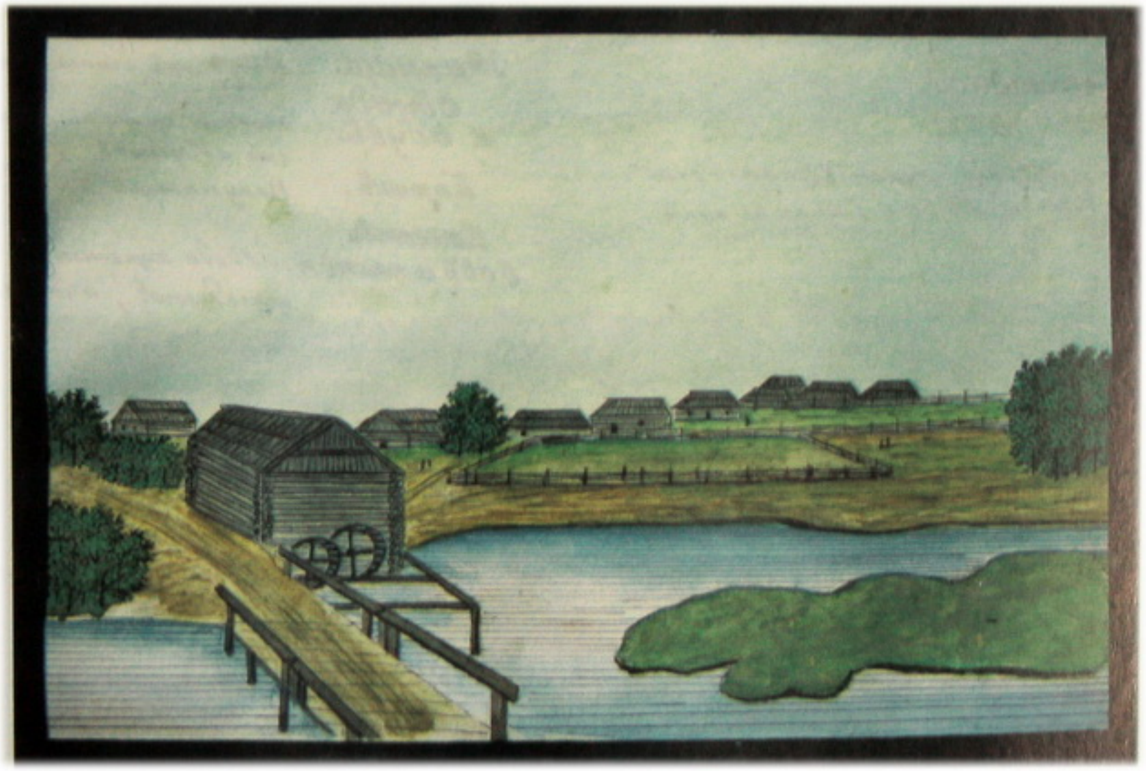

Д. Шпилп.

Нині – с. Шпилі Іванківського р-ну Київської обл. (1003). В середині XIX ст. парафіяни Шпилів належали до Козьмодем'янської церкви в Коленцях.

Каленское общество.

Деревня Рудня Шпилевская.

Число Крестьянъ.	Мужескаго пола 84 а женскаго 82 душъ
Мѣсто положеніе.	Сія деревня лежитъ на обѣ стороны рѣчки Тали на равномъ и низменномъ мѣстѣ въ 50 верстахъ отъ г. Кіева на западъ.
Классификація Земли.	Такая самая какъ въ С. Коленцахъ.
Торы.	Не имѣется.
Воды.	Рѣчка Таль тѣетъ отъ юга чрезъ сію деревню и впадаетъ въ Р. Тетеревъ ниже д. Шпилевъ. на сей рѣчкѣ есть мельница.
Озера Болота.	Не имѣется.
Лѣса.	Количество лѣса и породы такъ какъ въ С. Каленцахъ.
Почва земли лѣса и подпочва	такая самая какъ въ С. Коленцахъ.
Произведеніе земли.	Крестьяне сей деревни хлѣбопашествомъ не занимаются.
Огородныя овощи.	такъ какъ въ прочихъ селеніяхъ и деревняхъ сего общества.
Домашнія Животныя.	У крестьянъ считается рогатаго скота: Воловъ 30, коровъ 60, лошадей 6, овецъ 90, козъ 10, и свиней 54. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками гуси, утки и куры.
Дикія Животныя.	такіе самые какъ въ прочихъ лѣсахъ.

Коленское общество. Д. Рудня Шпилевская.

Рыбы раки, пьявки.	Линьи, щуки, вьюны и карсеи, раковъ и пьявокъ мало.
Жилища	Всѣхъ изъ считается 20 изъ коихъ 20 старыхъ.
Одежда и обувь.	такая самая какъ въ прочихъ селеніяхъ и деревняхъ сего общества.
Кормъ.	покупаютъ хлѣба, но причина что не сѣютъ.
Качество водъ и питья.	Вода хорошая, водки крестьяне мало употребляютъ, и мало пьяницъ.

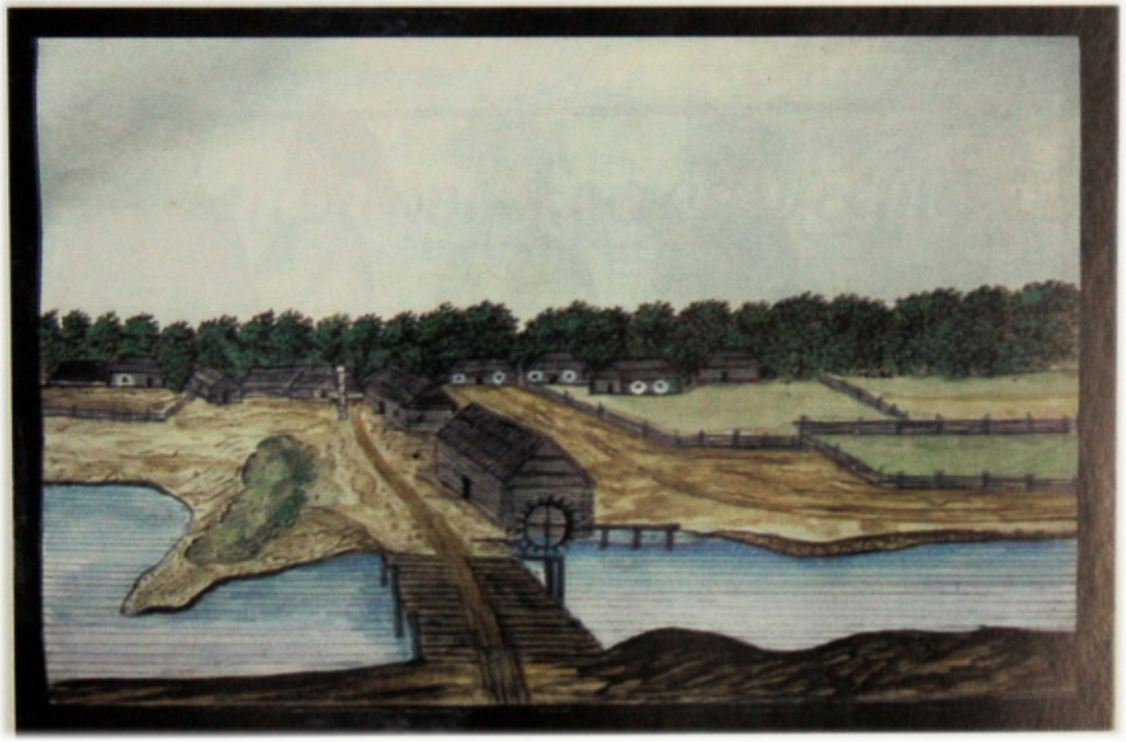

Д. Рудня Шпилевская.

Нині – с. Рудня Шпилівська Іванківського р-ну Київської обл. (110). Парафіяни села в середині XIX ст. належали до Козьмодем'янської церкви у Коленцях.

Поселяне

Рожевскаго и Коленскаго обществъ.

Васильковскій уѣздъ

Веприковское общество.

Селеніе Веприкъ.
Деревня Скригліовки.
——— Ставки.
——— Дмитровка.
——— Волица.
Селеніе Пришивальна.
Деревня Ярошовка.
Селеніе Дорошинки.
Деревня Кощіевка.
Селеніе Черногородка.
Деревня Сосновка.
——— Яблоновка.

Селеніе Веприкъ.

Число крестьянъ одноодворцевъ. Мужескаго пола 225 а женскаго 228 душъ
——— со ——— бо. —

Смѣшное положеніе Самый ближній въ 35 верстахъ отъ г. Кіева, на юго-западъ, въ 37 верстахъ отъ м. Фастова и въ 60 отъ г. Васильковъ, на равнинѣ мѣстности.

Классификація земель. 138 дворовъ имѣютъ въ составѣ считающихся удобной земли и неудобной земли 32 дес. 700 саж.

Горы. Насколько холмовъ.

Воды. Рѣка Ирпень течетъ отъ востока на сѣверъ и впадаетъ въ р. Днѣпръ.

Озера. Одно озеро длиною около 4 верст. а шириною до 10 саженъ.

Болота и степь не имѣется.

Лѣса. Находится лѣсъ пространствомъ до 3 верст. Состоящій преимущественно изъ сосенъ густой кустъ находится изъ породы: дубъ, береза, ольха, лещина и ясень.

Почва земли. Желтая и частью сѣрая.

Почва лѣса. На суходолахъ желтая и частью сѣрая

Подпочва земли и лѣса На суходолахъ песчаная и частью сѣрая. и

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго жита и ярового 111 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне заводятъ огороды на малой части капусты, свеклою, моркови и картофелемъ.

Домашнія животныя У жителей считается рогатаго скота: 1 волов 100, коровъ 96, лошадей 6, овецъ 102, свиней 196. Изъ домашнихъ птицъ разводятся: Крестьянами: гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водятся очень много волковъ, не много лисицъ, зайцевъ, дикихъ кошекъ и дикихъ свиней.

Рыбы, раки похвки. Въ р. Ирпень находится по малой части: Щуки, Караси, Линьки, плотва, раковъ и пиявокъ не имѣется.

Жилища Всѣхъ изъ считающихся 59. Изъ нихъ въ 25 старыхъ 15 просторныхъ а остальныхъ тѣсныхъ. По большой части тесовыя, и соломенныя.

Одежда. и обувь. Въ зимнихъ крестьянамъ достаточно, а есть до 15 худо одѣтыхъ и бѣдныхъ, по причинѣ малаго скота и неурожаевъ хлѣба.

Кормъ. Достаточный кромѣ въ 19 бѣдныхъ.

Качество воды и питья. Вода хорошая. Крестьяне употребляютъ ее, а спиртныхъ напитковъ.

С. Веприкъ.

Нині – с. Веприк Фастівського р-ну Київської обл. (1074). Веприк належав до католицького єпископського Фастівського маєтку, у 1843 р. увійшов до державних володінь. Дерев'яну парафіяльну Параскевську церкву збудовано 1856 р. замість старої, яку зобразив Де ля Фліз.

Деревня Скрипліовки.

Число

Крестьянъ: с Кутинскаго поля 206 а мужскаго 189.
однодворцевъ ——— 13 — ——— — 18.

Мѣстоположеніе. Деревня лежитъ въ 80 верстахъ отъ г. Либавы, на юго-западъ, въ 12 верстахъ отъ г. Новаго-Фростова, а въ 50 отъ г. Новомиргорода.

Классификація:

Земля. Пахатная земля удобная и неудобная 236 десятинъ.
Торфъ. Не имѣется.
Воды. Въ селѣ Скрипліовка: течетъ черезъ деревню отъ востока на югъ, на ней спрошенный плотина) съ мельницею.
Озера. Не имѣется.
Болота. Одно болото длиною около 4 верст. а шириною до 500 саженей.
Лѣсъ. Лѣсъ длиною около версты а шириною до 1½ версты.
Есть лѣсъ пространствомъ длиною около 5 а шириною до 2 верст. состоящій преимущественно изъ сосновыхъ сосенъ по числу коей находятся изъ рѣдка: дубъ, береза, ольшина, осина, а дикій грушки.
Почва земли. пахатная.
Почва лѣса. пахатная.
Подпочва земли и лѣса. желѣзная щебень и известковый сводъ.
Произведеніе земли. Крестьяне сѣютъ ячмень и яровой 1½ четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большой части картофелемъ, немного свеклою, капустою, шогурцами, а отчасти кукурузою и тыквою но кукурузою трудно пользоваться потому что собаки ее выдаютъ.

Домашнія животныя. У крестьянъ считается) разнаго скота): коровъ 89, коровъ 20, лошадей 4, овецъ 38, Изъ домашнихъ птицъ разводятся) крестьянами: Гуси, Утки, и Куры.

Дикія животныя. Въ лѣсу водится много волковъ, много зайцевъ равно и дикихъ кузъ.

Рыбы раки. ——

Пчелки. Въ ульяхъ имѣющихъ пчелъ, а такожъ и пчелокъ очень мало.

Жилища. Всѣхъ у крестьянъ, считается: 46. изъ нихъ до 15 старыхъ, послѣдняя) состоятъ изъ сѣни. и горницы.

Одежда и обувь. Достаточны по крестьянамъ некоторыя) хорошо одѣты и обуты по причинѣ хорошаго скота и мануфактурной) торговли. Они носятъ сапоги. Коровъ а исключительной кромѣ въ 15 крестьянъ имѣютъ лошадей по причинѣ хорошаго скота

Качество воды и пищи. Вода хорошая. Крестьяне водки много употребляютъ а квасу мало.

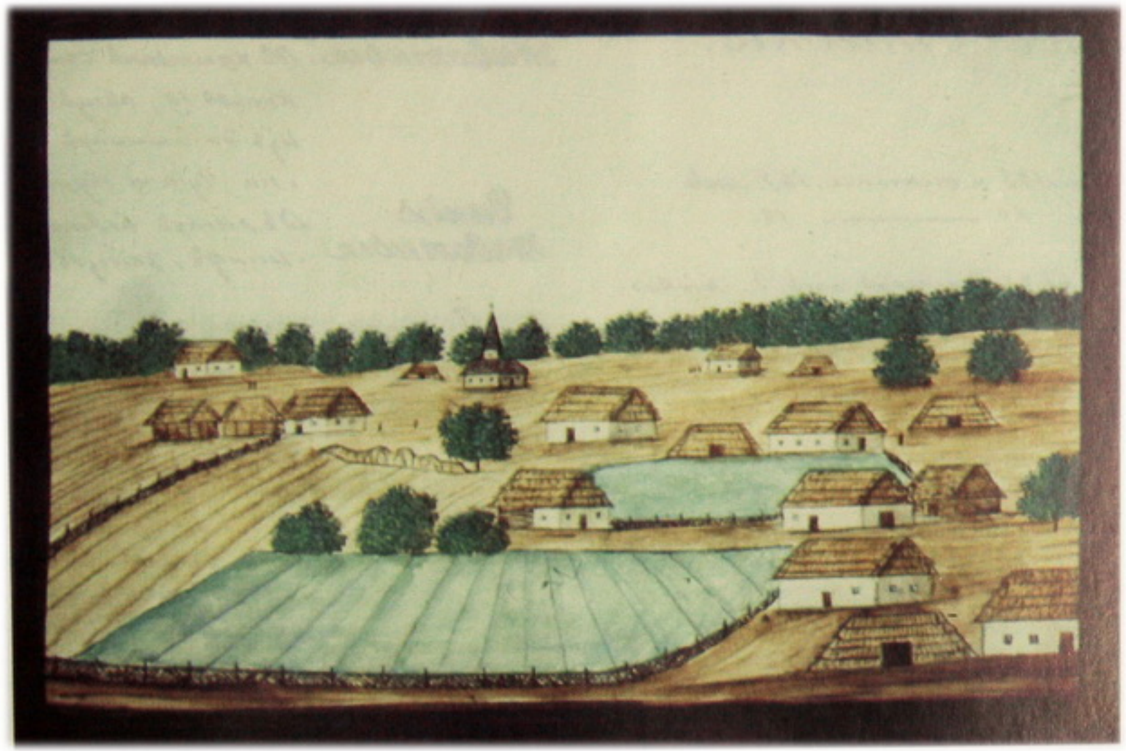

Д. Скригліовка.

Нині – с. Скригалівка Фастівського р-ну Київської обл. (338). За Л. Похилевичем – Скраглевка. Належало до католицького єпископського Фастівського маєтку, у 1843 р. переведеного до державних володінь. Л. Похилевич зазначав, що "в давні часи в Скригалівці була особлива парафіяльна церква, невідомо коли знищена" (*Похилевич.* – С. 485), хоча на малюнку Де ля Фліза церкву в Скригалівці зображено. Можна припустити, що церкву було з якихось причин знищено після його відвідин Скригалівки на зламі 40 – 50-х років XIX ст.

Деревня Ставки.

Число крестьянъ однодворцевъ. Мужескаго пола 153 и женскаго 147, душъ 20 — 18.

Мѣстоположеніе. Деревня лежитъ въ 85 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ, въ 12 верст. отъ м. Фастова, и въ 40 отъ г. Звенигородка, расположена на равнинѣ мѣстности и въ сердцевинѣ Англо.

Торфы } Не имѣются.
Воды }

Болота. Одно болото круглое шириною около версты.

Степь. Не имѣется.

Лѣсъ. Той самый лѣсъ которой въ Д. Скрыгалівкахъ.

Почва земли. Песчаная и глинистая.

Почва лѣса. Сказано при описаніи Д. Скрыгалівки.

Подпочва земли и лѣса. Тоже.

Произведеніе земли. Крестьяне обсѣваютъ озимаго и яраго хлѣба 25 четвериковой, по причинѣ чего, земля худая и сѣмя онаго плохое.

Огородныя овощи. Крестьяне занимаются огородомъ по мѣрѣ своей тѣсноты картофелемъ, капустою, свеклою, морковью, чесночкомъ, а кукурузу не возрощаютъ потому что она здѣсь не родится.

Домашнія животныя. Въ приведенномъ спискѣ рогатого скота: Воловъ 51, коровъ 19, овецъ 50, лошадей 3, свиней 50. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ крестьяне: гусей и куръ.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ, зайцевъ и дикихъ козъ.

Рыбы раки. Не имѣется.

Ловчія птицы. Не имѣется.

Жилища. Въ крестьянскихъ дворахъ считается 17. Хатъ всѣхъ 3 сего рода. Всѣ просторны и довольно чисты и опрятны. Никакихъ лѣтъ назадъ обѣды журнально въ такомъ видѣ какъ они принадлежатъ въ государственномъ имуществѣ уѣзда не учинялось.
Однодворцевъ и женскій разныхъ званій около 20 дворовъ просторныхъ и чистыхъ.

Одежда и обувь. Достаточны. Всѣ крестьяне носятъ сапоги.

Кормъ. Вообще хорошъ и удобоваримъ, хотя крестьяне имѣютъ мало угодій.

Качество и питье. Вода лѣтомъ, во время жаровъ, худая, а зимой водопой для скота. Водой крестьяне употребляются удовлетворительно а довольствуются очень мало.

Л. Ставки.

Нині – с. Ставки Фастівського р-ну Київської обл. (527). Належало до католицького єпископського Фастівського маєтку, у 1843 р. переведеного до державних володінь. Парафіяни Ставків у середині XIX ст. були приписані до церкви в Скригалівці.

Деревня Дмитровка.

Число крестьянъ. Мужеского пола 58 а женского 85 душъ.
однодворцевъ. ——— 103 ——— 91 ———

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 90 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ, въ 12 верст. отъ м. Фастова и въ 50 отъ г. Василькова.

Классификація земли. Земли удобной и не удобной 175 десятинъ.

Горы. Есть не высокая холмы.

Воды. Рѣка Унава, о которой уже сказано.

Озера. Одно озеро занимающее пространствомъ до 50 саж.

Болота. Находится 4 маленькія болота.

Степь. Не имѣется.

Лѣса. Есть лѣсъ въ количествѣ до 3 верст. состоящій преимущественно изъ большихъ сосновыхъ деревьевъ, по между коихъ находится изъ рѣдко береза, и осина.

почва земли песчаная и глинистая.

почва лѣса. Глинистая, песчаная на суходолѣ.

подпочва.

земли и лѣса. Глинистая

произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго и яроваго хлѣба 88 четвертей.

огородныя овощи и фруктовыя деревья. Крестьяне засѣваютъ огороды, по большой части, картофелемъ, капустою, свеклою, марквою, макомъ, лукомъ, чеснокомъ, табакомъ, льномъ, коноплею, и отчасти кукурузою и тыквою, имѣютъ фруктовыя деревья какъ то: Вишни, Груши и Яблони.

Домашнія животныя. У крестьянъ считается рогатого скота: Воловъ 10, Коровъ 5, а свиней 31. изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится довольно волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы, раки пьявки. Въ рѣкѣ находится: Щуки, Линьи, окуни, плотва, а раковъ и пьявокъ не имѣется.

Жилища. Въ крестьянъ ихъ считается 17 почти всѣ старые, тѣсные, мало чистые.

Одежда и обувь. Достаточные. Крестьяне зимою носятъ сапоги, а лѣтомъ лапти.

Кормъ. Хорошъ и изобильный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки, и зимою пиво умѣренно употребляютъ а мало пьяницъ

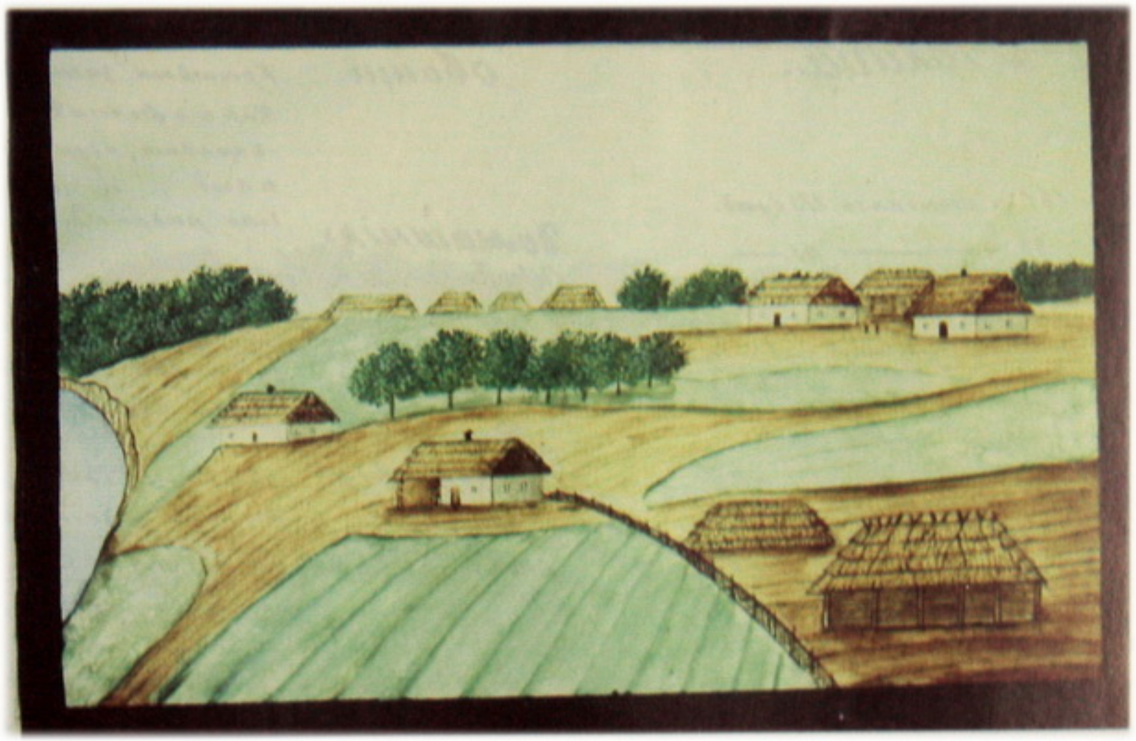

с. Дмитровка.

Нині – с. Дмитрівка Фастівського р-ну Київської обл. (632). Дмитрівка – це конфіскована на користь держави 1848 р. зарічна частина с. Півні, розташованого на річці Унаві. Півні були засновані до XV ст. і належали Браницьким. Парафіяни Дмитрівки в середині XIX ст. були приписані до церкви Іоанна Златоуста в Півнях.

Деревня Волица.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 161 а женскаго 175 душъ.

однодворцевъ. ——— 45 ——— 41.—

Мѣсто положенія. Деревня лежитъ въ 90 верстахъ отъ г. Кіева на юго западъ, на равномъ мѣстѣ, въ 12 верст. отъ м. Фастова и въ 40 верстахъ отъ г. [illegible]

Классификація земли. Считается земли удобной и неудобной 272 десятинъ.

Горы. Не имѣется.

Воды. Рѣка Унава течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ Р. Ирпень: на ней устроена Мельница.

Озера. Одно озеро круглое занимающее пространства до 1 десятинъ.

Болота. Есть не большое болото около рѣки.

Степь. Есть степь между лѣсами не большія.

Лѣса. Лѣсъ находится въ пространствахъ до 9 верст. состоящій изъ дуба, березы, осины, ивы, лоза, и верба.

Почва земли. Песчаная и глинистая.

Почва лѣса. На суходолѣ песчаная а мѣстами сѣрая.

Подпочва земли и лѣса. Глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго и яроваго хлѣба 136 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большой части картофелемъ, а мало капустою, свеклою, морквою, огурцами, табаку, льномъ, конопляю, по причинѣ худой земли и потому что рѣдко бываетъ урожай.

Домашнія животныя. У крестьянъ считается рогатаго скота: Воловъ 90, коровъ 51, лошадей 5, овецъ 197, свиней 149; изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками: гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, мало лисицъ и зайцевъ.

Рыбы раки, пьявки. Въ рѣкѣ находится: Щуки, лины, окуни, плотва, караси, раки и пьявки.

Жилища. Въ крестьянъ всѣхъ ихъ считается 69; изъ нихъ до 12 старыхъ, малая часть просторны, но чисты и опрятны.

Одежда и обувь. Достаточны, и не много крестьянъ бѣдно одѣты. Они носятъ сапоги а во время полевыхъ работъ лапти.

Кормъ. Вообще хорошъ и изобильный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая водки и зимою пива крестьяне умѣренно употребляютъ а пьяницъ мало.

Л. Волиця

Нині – с. Волиця Фастівського р-ну Київської обл. (686). Перші історичні відомості про Волицю пов'язані з католицьким єпископським Фастівським маєтком, який 1843 р. було переведено до державних володінь. Парафіяни Волиці в середині XIX ст. належали до церкви Іоанна Златоуста в Півнях.

Селение Пришивалвина.

Число крестьян: обоего пола 136 а женскаго 128. душ
однозворцев — 26 — 26 —
большинствующих. — 136 — —

Мѣсто положение. Селение лежитъ въ 70 верстахъ отъ г. Кіева на югъ-западъ, на равнинѣ мѣстности, въ 12 верстахъ отъ м. Фастова, а въ 25 отъ г. Васильковъ.

Классификация земель земель удобной и неудобной 136 десятинъ.

Торфъ. Торфъ не имѣется, но есть каменный уголь.

Извести. Ихъ нѣтъ, ближайшіе мѣста отъ селенія на западъ на сторонѣ, на другой сторонѣ платина въ мѣстности.

Озера, болота, степь } Не имѣются.

Лѣса. Лѣсъ въ количествѣ 14 десятинъ, дикаго и насажденнаго до 300 сажень состоящій преимущественно изъ Сосны, по мѣсту конхъ находится береза, дубъ, осина.

почва земли и песчаная

почва лѣса. на чернозем песчаная.

подпочва земли и лѣса. песчаная.

Произведеніе земли. Крестьяне обѣсиваютъ озимыя и яровыя хлѣба въ достаточ.

Огородныя овощи и фруктовыя деревья. Крестьяне засѣваютъ огороды, но большими свекловицы, картофелемъ, капустою, свекловицы, луковъ, чесноковъ, дынь, чесноковъ, луковъ, тыквъ, табаковъ, и мало огурцовъ.

Домашнія животныя имѣютъ и много фруктовыхъ деревьевъ: Вишни-Черешни. У крестьянъ считается рогатаго скота: Волов 71, коровъ 89, овецъ 101, лошадей 7, Свиней 98. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами; куры, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много зайцевъ, лисицъ и мало.

Рыбы раки, пѣвки. Въ рѣкѣ находится: Щуки, окуни, караси, плотва, раки, и пѣвокъ много.

Жилища. У крестьянъ всѣхъ изъ считается 37 изъ нихъ до 10 старыхъ, по большей части тѣсны, тѣсны и опрятны. Въ домахъ нѣ-будущихъ душъ 35.

Одежда и обувь. Достаточны. Крестьянки жнутъ много а во время полевыхъ работъ лѣтомъ.

Кормъ. Хорошій и удобливый.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, колодцы и длинно пѣвки. Крестьяне умѣренно употребляютъ а хватаютъ есть ихъ которые.

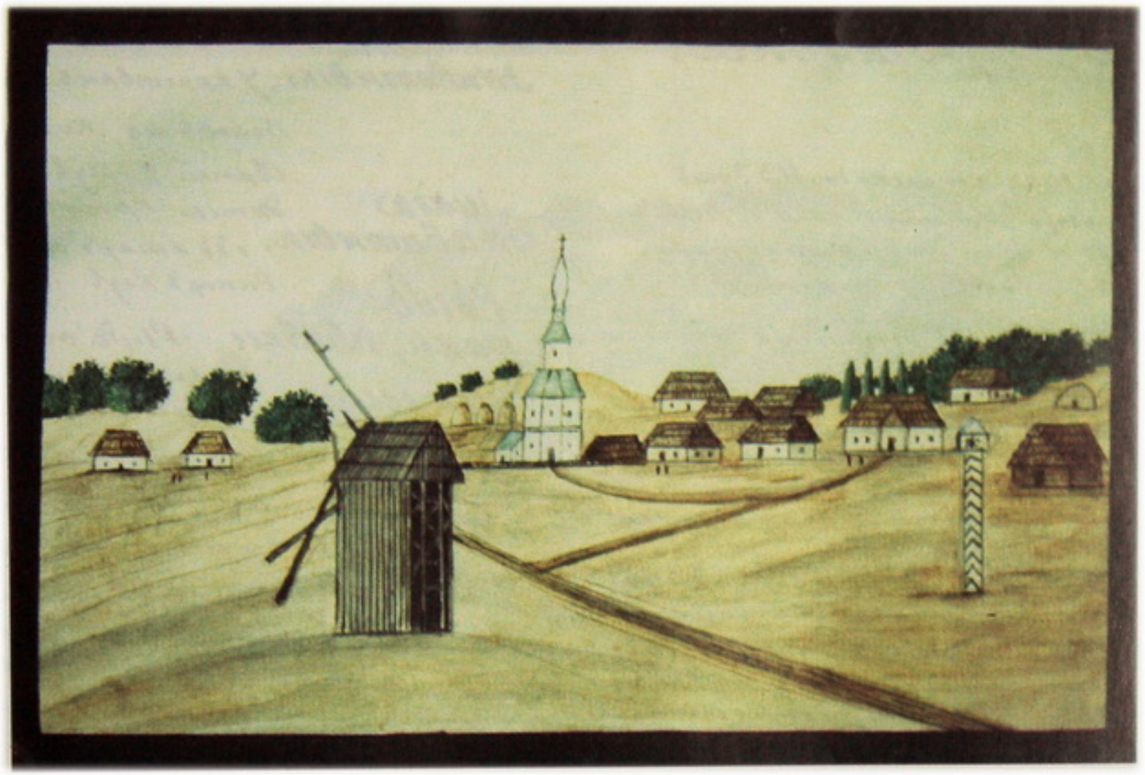

С. Пришивальня.

Нині – с. Пришивальня Фастівського р-ну Київської обл. (289). Засновано Семеном Палієм наприкінці XVII ст. Село входило до католицького єпископського Фастівського маєтку, 1843 р. переведеного до державних володінь. Дерев'яну парафіяльну Георгіївську церкву збудовано до 1746 р. Вона двічі перебудовувалася – у 1803 та 1851 рр.

Деревня Ярошовка.

Число крестьянъ: мужескаго пола 100, женскаго 113. душъ

мѣсто. Деревня лѣтитъ въ уголкѣ отъ р. Кіева,

положеніе. на юго-западѣ, въ 16 верст. отъ г. Фалёнова

классификація. (по отн. расположенія)

Земля. ни озимь.
Земли удобныя и неудобныя 126 десятинъ.

Горы. Одна гора вышиною около 40 саженей.

Воды. Рѣка Шуртанъ течетъ въ югу деревню отъ лога на 60 шаговъ.

Озера. Не имѣется.

Болота. Одно болото круглое, занимающее пространство около 10 саженей.

Лѣса. Есть лѣсъ въ количествѣ дачною около 500 саженей и шириною до 600, состоящій преимущественно изъ сосновыхъ деревьевъ но между ними находятся дубъ, береза, осина, и ольха.

почва земли. Песчаная возлѣ рѣки, а глинистая, и черноземная на горѣ. Есть много хрящеватаго камня и онай водутъ много въ г. Кіевъ.

почва лѣса. На худобахъ песчаная.

подпочва земли и лѣса. песчаная и глинистая.

произведеніе земли. Крестьяне снимаютъ одну ниву и яровато клина въ четыре.

огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды послѣдней рѣчи картофелемъ, капустою, свекломъ, морковью, и отчасти лукомъ, горохомъ, кукурузою и тыквою.

Домашнія животныя. У крестьянъ считается рогатаго скота: воловъ 49, коровъ 41, лошадей 4, овецъ 10 свиней 8. изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами только куры.

Дикія животныя. въ лѣсахъ водится мало волковъ, лисицъ, дикихъ козъ и небольшое зайцевъ.

Рыбы раки, пчелы. Рыбы очень мало, раковъ и пчеловодства не имѣется.

Жилища. У крестьянъ всѣхъ ихъ считается 24. изъ нихъ до 10 старыхъ, небольшой частью тесовыя, частью, и соломенныя.

одежда и обувь. Достаточны. кромѣ въ 3 крестьянскихъ другіе худо одѣты, потому что они подвержены тяжелымъ податямъ поэтому пока они не принадлежатъ въ государственному имуществу и надѣла скота; но каждый годъ ихъ станъ поправляется.

Корма. не урожливой.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, Водки Крестьяне употребляютъ много а пивомъ мало.

Д. Ярошовка.

Нині – с. Ярошівка Фастівського р-ну Київської обл. (332). В середині XIX ст. парафіяни Ярошівки належали до Георгіївської церкви у Пришивальні.

Селеніе Дорогинки.

числ.
Крестьянъ (мужскаго пола 270 а женскаго 281 душ.
однодворцевъ. ——— 8 ——— 7. —

мѣсто положеніе. Селеніе лежитъ въ 70 верстахъ отъ г. Кіева, на сѣв. западѣ, въ 12 верст. отъ м. Фастова, и въ 36 отъ г. Ваптавлова.

классификація
земли. Земли удобной и неудобной 716 десятинъ.

Торфъ. Не имѣется.

Воды. Рѣчка безъ имени теченіе ея изъ юга на сѣверъ и впадаетъ за селеніемъ въ рѣчку Ирпень, на ней устроена плотина и двѣ ставомельницы.

Озера. Не имѣется.

Болота. Одно болото занимающее пространства 1 версту, около рѣчки.

степь. Не имѣется.

Лѣса. Есть лѣсъ пространствомъ до 1000 десятинъ, состоящій преимущественно изъ сосны, изъ породъ коей находятся: дубъ, береза, осина, ивка, липа, грушъ, яблоня, вязъ, ясень и лещина.

Почва земли. по большей части черноземъ, мѣстами песчаная и глинистая, плодородная.

Почва лѣса. на суходолѣ темная и мягкая сверху.

подпочва земли (и) лѣса. песчаная.

Произведеніе
земли. Крестьяне имѣютъ душевой надѣлъ 1000 и правило 58 четвертей.

огородныя овощи. Крестьяне занимаются огородами по большей части картофелемъ, капустою, свеклою, луковъ, чесноковъ, горохомъ, маслакомъ, льномъ, и отчасти кукурузою и тыквою.

Домашніе животныя. У крестьянъ считается разнаго скота головъ 197, коровъ 103, овецъ 101, лошадей 6 свиней 97. изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами: куры, утки и куры.

Дикія животныя. въ лѣсахъ водятся много волковъ, лисицъ, зайцевъ, и мало дикихъ козъ.

Рыба, раки и птицы. въ рѣкѣ находящейся въ селеніи количествомъ: щуки, плотвы, линя, окуня, раковъ и пиявокъ нѣтъ.

Жилища. Домовъ у крестьянъ ихъ считается 60. Изъ нихъ до 12 старыхъ, половина просторныя а другія очень тѣсныя для числа жителей

Одежда и обувь. довольно достаточныя. Крестьяне носятъ одно и во время полевыхъ работъ лапти.

Кормъ. Достаточной, и хорошій.

Качество воды и питья. Вода хорошая, водки крестьяне употребляютъ довольно а пивомъ мало.

С. Дорогинка.

Нині – с. Дорогинка Фастівського р-ну Київської обл. (842). Село засновано в XVI ст. Дорогинка належала до католицького єпископського Фастівського маєтку, у 1843 р. переведеного до державних володінь. Дерев'яну парафіяльну Михайлівську церкву, засновану 1600 р., у 1852 р. значно перебудовано, того ж року прибудовано нову дзвіницю. Зараз ця церква прикрашає Музей народної архітектури та побуту в Києві.

Деревня Кощеевка.

Число крестьянъ и дворовыхъ. мужескаго пола 184 а женскаго 185 душъ. ——— и ——— ——— ——.

Описаніе положенія. Деревня лежитъ въ 60 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ въ 12 вер. отъ ст. Фастовъ и

Классификація. въ 30 отъ г. Васильковъ.

Земля. Земля удобная и неудобная 210 десятинъ.

Торфъ. не имѣется.

Воды. Рѣка Унава течетъ отъ юга на сѣверъ.

Озера. не имѣется.

Болота. Одно болото данное около 3 верстахъ а имѣетъ до 500 сажонъ.

Степь. не имѣется.

Лѣса. Есть лѣсъ въ количествѣ около 4 верстахъ состоящій преимущественно изъ сосновыхъ деревьевъ но имѣется кои гдѣ находится: Дубъ, Осина, Липа, Ольха, Ясень, Дубъ, Ліра, Акація и Дикія Груши.

Почва земли. Глинаная

Почва лѣса на худобѣ глинаная.

Подпочва земли и лѣса. Глинаная и Известковая.

Произведеніе земли Крестьяне высѣваютъ озимаго и яроваго хлѣба 105 четвертей

Огородныя овощи. Крестьяне занимаютъ огородомъ. по обыкновенной частью картофелемъ и капустою, мало огурцами, свеклою, и конопляю.

Домашніе животныя. У крестьянъ считается рогатаго скота: воловъ 97, коровъ 103, овецъ 150, лошадей 3, свиней 103. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ крестьянки куръ, утокъ и куръ.

Дикіе животныя. Въ лѣсахъ водящагося волковъ, птицъ и зайцовъ и мало дикихъ козъ.

Рыбы, раки, пѣвчія. находится 38 рыбъ: Щуки, окуни, Линь, плотва, раки, а пѣвчихъ нѣтъ.

Жилища. У крестьянъ всѣхъ дворовъ считается 35. Изъ новыя и просторныя 10, тесныя 13; по большой части хаты и сараюшки.

Одежда и обувь. Достаточныя, но крестьяне до 15 бѣдныя одѣты, по причинѣ падежа скота. Обуви носятъ сапоги а во время полевыхъ работъ лапти.

Корыть. Довольно хорошій и удобливый особливо въ крестьянъ у которыхъ скота не мало.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Крестьяне умѣренно употребляютъ водки а пивомъ мало.

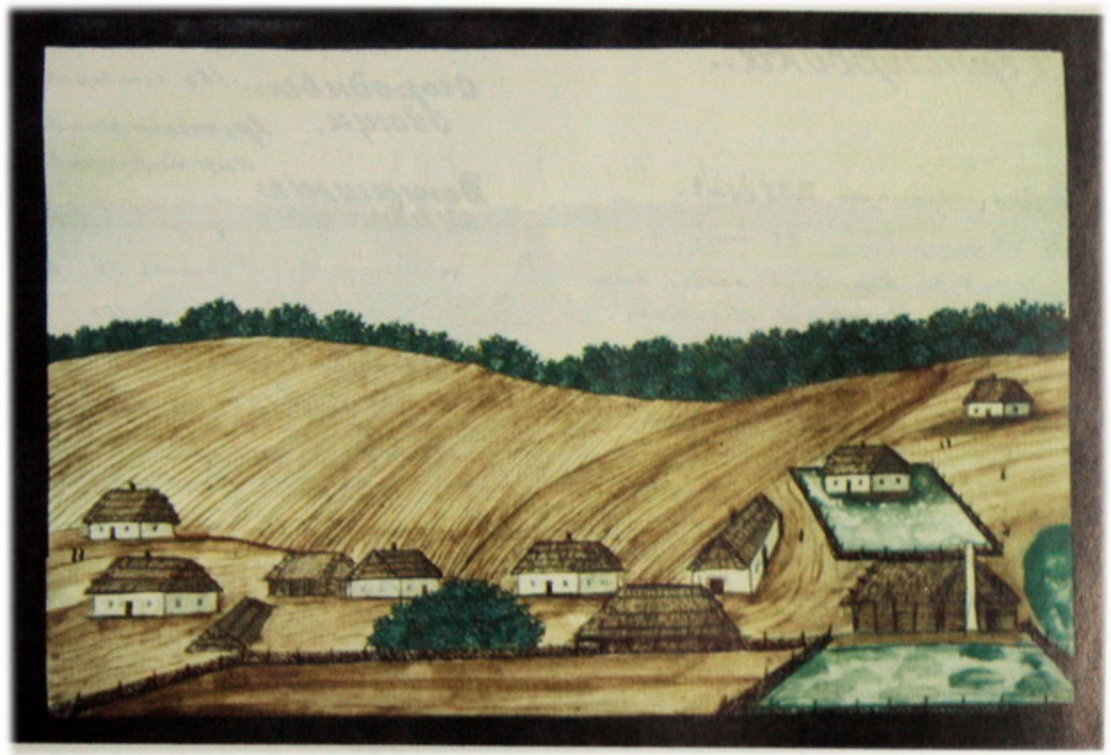

Д. Кошсевка.

Нині – с. Кощіївка Фастівського р-ну Київської обл. (223). В середині XIX ст. парафіяни Кощіївки належали до Михайлівської церкви в Дорогинці.

Селеніе Черногородка.

числ. душ. крестьянъ: мужескаго пола 294 а женскаго 335 душъ.
однодворцевъ. ——— 26 ——— 55. —

Топографическое положеніе. Селеніе лежитъ въ 60 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ, въ 16 верст. отъ г. Васильева, и въ 30 отъ г. Звенигородка.

Качество земли. Земли удобной и неудобной 328 десятинъ.

Торфъ. Не имѣется.

Водъ. Рѣка Черная течетъ отъ села на востокъ, на ней устроены двѣ плотины и три мельницы, въ которыхъ находится 5 жерновъ для помола муки.

Озера. Не имѣется.

Болота. Одно болото длиною около 1 версты, а шириною до 225 саженей.

Степь. Не имѣется.

Лѣса. Есть лѣсъ въ количествѣ 3 верстахъ, состоящій преимущественно изъ сосны по косогору; теперь находятся: дубъ, береза, осина, акація и ольха.

Почва земли. Песчаная и глинистая.

Почва лѣса. На сухомъ песчаная и глинистая.

Почва и подпочва земли и лѣса. Глинистая и песчаная.

Произведенія земли. Крестьяне обыкновенно снимаютъ съ каждой десятины 160 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засаживаютъ огороды такою-же самой разною картофелемъ, капустою, луками, и капустою.

Домашніе животные. У крестьянъ считается рогатаго скота: воловъ 50, коровъ 31, овецъ 98, лошадей 81, свиней 102, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами: куры, утки и куры.

Дикіе животные. Изъ птицъ водятся много зайцевъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы, раки и пѣвчія. Находятся въ рѣкѣ: щуки, окуни, плотва, карасей, раковъ не и пѣвчихъ нѣтъ.

Жилища. У крестьянъ всего изъ считается 50. изъ нихъ до 20 старыхъ; половина простыхъ, а остальные хорошіе.

Одежда и обувь. Достаточно въ зимнюю, но некоторые крестьяне обыкновенно одѣты по-простому лѣтомъ.

Корма. Вообще хорошій и прибавочный.

Качество водъ и пастбищъ. Вода хорошая. Жители крестьяне умѣренно употребляютъ и много только

Примѣчаніе.

Въ сей деревни находится древняя крѣпость и Соборный Храмъ.

С. Черногородка.

Нині – с. Чорногородка Макарівського р-ну Київської обл. (722). Перші відомості про село датуються XVI ст. Чорногородка належала до католицького єпископського Фастівського маєтку, у 1843 р. переведеного до державних володінь. Дерев'яну парафіяльну церкву Різдва Богородиці збудовано 1784 р.

Вопроковское общество

Деревня Сосновка.

Число Государственныхъ Крестьянъ. Мужескаго пола 162 а женскаго 166 душъ

Число крестьянъ помѣщика Выговскаго. 36 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 60 верстахъ отъ г. Кіева, на западъ расположена большая часть на равномъ мѣстѣ и другая въ оврагахъ.

Классификація земли. находится земли удобной 716 дес. 96 саж. а неудобной 22 дес. 31 саж.

Горы Инокелька Колмовъ.

Воды. Рѣка Ирпень о которой выше сказано. При потокахъ названіе коихъ 1° дикая рѣчка, 2° навеманка, 3° солнце, они впадаютъ въ р. Ирпень.

Озера. не имѣется.

Болота. Одно болото длиною около Коретье и шириною до 500 саженей.

Степь. не имѣется.

Лѣса. Находится лѣса 234 десятинъ, 14 саж. состоящей изъ дуба, березы, осиха, [illegible].

Почва земли. Сырая и песчаная, не плодородная, въ маломъ количествѣ для число государственныхъ крестьянъ на сумѣлѣ песчаная.

Почва лѣса. [illegible]

Подпочва земли и лѣса. песчаная.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ по малой части, рѣки пшеницы не хотя и сѣютъ, рѣдко и раньше высѣваютъ мало ячменя и гречихи.

Вопроковское общество Д. Сосновка.

Огородныя овощи и садовые фрукты. Крестьяне засѣваютъ огороды по малой части картофелемъ, свеклою, капустою огурцами, фасолею и отчасти кукурузою и тыквою, потому что земля худая и въ маломъ количествѣ. Имѣютъ фруктовыя деревья какъ то: вишни, яблони, сливы и груши.

Домашнія животныя. у жителей считается рогатаго скота: воловъ 43, коровъ 40, лошадей 4, овецъ 101, свиней 92.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы, раки пьявки. Въ рѣкѣ есть: щуки, плотвы и окуни.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 35, изъ нихъ до 15 старыхъ. Много тѣсны, и мало чистые нѣсколько безъ трубъ.

Одежда и обувь. Достаточные. Крестьяне ходятъ въ сапогахъ и въ лаптяхъ.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, водки крестьяне употребляютъ довольно, а пьяницъ есть.

Д. Сосновка.

Нині – с. Соснівка Макарівського р-ну Київської обл. (713). До 1843 р. Соснівка належала до Бишовського маєтку, але була продана за борги, що їх мали власники маєтку – Харленські. Частину Соснівки було переведено до державних маєтностей в рахунок покриття казенних боргів (*Похилевич.* – С. 70. Див. також примітку 131 до першого тому "Альбомів"). Парафіяни Соснівки до середини XIX ст. були приписані до церкви у Вільшці, збудованої 1786 р.

Деревня Яблуновка.

Число крестьянъ. С мужскаго пола и женскаго вѣтвей не находится
одноодворцевъ. ——— 86 ——— 61 душ.
Мѣстоположенiе. Деревня лежитъ въ 50 верстахъ отъ г. Кiева
на возвышенiи, въ 40 вер. отъ м. Фастова
и въ 25, отъ г. Васильева.
Классификацiя.
Земля. Земли удобной и неудобной 36 десятинъ.
Торфъ. Не имѣется.
Воды. Рѣка Ирпень, о которой уже сказано.
Озера. Не имѣется.
Болота. Одно болото длиною въ 400 и шириною до 100 саженъ.
Степь. Не имѣется.
Лѣса. Есть лѣсъ въ количествѣ около 20 десятинъ
состоящiй изъ дуба, березы и осины.
Почва земли. Глинистая и глинистая.
Почва лѣса. Не суховатая глинистая
Подпочва,
земли и лѣса. песчаная и глинистая.
Произведенiя
земли. Одноодворцы высѣваютъ ежегодно
хлѣба 164 четвертей.
Огородныя
овощи. Одноодворцы засѣваютъ огороды по
малой части картофелемъ, капустою, свеклою,
чесноку, лукомъ и тыквою.

Домашнiя животныя. Крестьянъ состоитъ рогатаго скота: Волъ 8
6, коровъ 29, овецъ 93, лошадей 8, свиней 103.
Изъ домашнихъ птицъ разводятся преимущественно: Гуси, утки и куры.
Дикiя животныя. Въ лѣсахъ водятся: волки, лисицы
Лисицъ, Зайцевъ и дикихъ кошекъ.
Рыбы, раки, пчелы. Находятся въ рѣкѣ: щуки, окуни,
линевъ, плотвы, раковъ и пчелъ
нѣтъ.
Жилища. Крестьянъ всѣхъ ихъ состоитъ 50. Всѣ
старые, половина просторныя, а другiя
плохiя.
Одежда и обувь. Достаточно, но некоторые ходятъ
плохо одѣты.
Кормъ. Достаточный и хорошiй.
Качество воды и питья. Вода худая, сильная, болотистая и
колодцы нужно копать. Воды одноодворцы
довольно употребляютъ а некоторые
жалуются.

Д. Яблуновка.

Нині – с. Яблунівка Макарівського р-ну Київської обл. (663). Парафіяни Яблунівки до середини XIX ст. належали до церкви Різдва Богородиці в Чорногородці.

Фастовское общество.

Мастечко Фастовъ.
Селеніе Кодлубица.
_____ Снигировка.
_____ Большая Снитинка.
Деревня Малая Снитинка.
_____ Офирня малая фастовская.
_____ Червона.
_____ Бертники.
_____ Фастовецъ.

Мистечко Фастовъ.

Число крестьянъ мужескаго пола 213, а женскаго 224 душъ.
однодворцевъ ——— 177.
евреевъ. — — — — 815 — — 740 —

Мѣстоположеніе. мѣстечко лежитъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ и въ 35 верстахъ отъ г. Васильева, отъ расположенія на горахъ и отъ бора. Въ теченіи 20 лѣтъ оно нѣсколько разъ горѣло отъ пожаровъ въ 1805 и 1866 годахъ.
Въ немъ находится одна церковь, одинъ римско-католическій костёлъ и одинъ синагога

Классификація земли. Въ числѣ обывательскихъ считается: земли удобной и неудобной до 32700 десятинъ.

Горы. песчаные горы. значительныхъ два высотою до 8 саженей.
Воды. У низу сего мѣстечка Рѣка Ирпень течетъ отъ Запада, на югъ. На ней устроены два плотины и двѣ мельницы, изъ коихъ одна на 6 жерновъ.
Озера. одно озеро круглое ширины около 20 саженей.
Болота. одно болото длины около 300 саж. а ширины до 8 саженей.
степь. Степи лежатъ простираютъ до 2 верстъ.
Лѣса. Есть лѣса преимущественно дубовые около 30 сажень, а нарѣзно до версты, состоящій изъ Дуба, Березы, осины и мелкаго.
Почва земли Глинистая
Почва лѣса глинистая, сухая, а мѣстами сырая.
подпочва.
земли и лѣса. глинистая.

Произведенія земли. Крестьяне высѣваютъ одинаго хлѣба 100 кровель 30 четвертей.
огородныя овощи. Крестьяне имѣютъ огороды по сосѣдству мѣста картофельныя, Капустою, Свекломъ, Луковъ, Огурцами, Фасолью, Чесноку, Аѣвомъ, Капустою и отчасти Кукурузою и Тыквою.

Дикія животныя у лѣсахъ водится довольно Волковъ, Лисицъ и мало Зайцевъ.

Домашнія животныя У крестьянъ считается рогатого скота: Воловъ 26, коровъ 10, Телятъ 6, овецъ 160, свиней 30, кур домашнихъ тоже разводятся крестьянами Гуси, утки и куры.

Рыбы, раки земныя. Находится въ р. Ирпени: Щуки, Линѣи, Карпы, Окуни, раки и Пескари.

Жилища. Крестьянскихъ дворъ 60. Изъ нихъ до 15 старыхъ всѣ тесовыя два числа жилыхъ, половина гнилыя, и опрятныя, мало изъ трубъ.
У однодворцевъ и евреевъ есть дворовъ 156. многія выкрашены Желтою краскою, и крыты Крытою.

Одежда и обувь Достаточныя, носятъ до 15 крестьяне бѣлое одѣяніе. Всѣ крестьяне носятъ сапоги и во время праздниковъ женщины и дѣвицы носятъ сапоги краснаго и желтаго цвѣта.

Корень Достаточный прокъ въ нѣкоторыхъ бываетъ, причина тому не урожаи Жита и падежъ скота.

Качество водъ и питья Вода хорошая; Водки и винокуренія крестьяне мало достаточные и квасцовъ мало.

М. Фастовъ.

Нині – м. Фастів, районний центр Київської обл. (53700). Вперше в історичних документах Фастів згадується 1390 р. Після приєднання Правобережної України до Російської імперії наприкінці XVIII ст. Фастівський маєток увійшов до складу Васильківського пов. Київської губ. До 1843 р. маєток перебував у власності католицького єпископа, а згодом відійшов до державних володінь. Під час відвідин Де ля Флізом Фастова тут містилися дві православні церкви: парафіяльна Воскресенська, збудована близько 1740 р., а також побудована на місці старої у 1781 р. Покровська церква, парафіяльний статус якої було скасовано 1842 р.

Селеніе Кодлубица.

Число крестьянъ. Мужеской пола 433, а женскаго 418 душъ.

Мѣсто положеніе Селеніе лежитъ въ 70 верстахъ отъ г. Кіева, на кого востокъ въ ¼ версты отъ м. Фастовъ, расположено на равномъ мѣстѣ и раздѣлено отъ мѣстечка черезъ рѣку Унаву.

Горы. Не имѣется.

Воды Кромѣ рѣки Унава есть рѣчка Патіевка, которая течетъ отъ востока на югъ, и впадаетъ въ р. Унаву, устроена на ней плотина съ мельницею.

Озера Не имѣется.

Болота Одно болото длиною и шириною около 7 верстъ.

Степь, лѣса } Не имѣется.

Почва земли. Сарая и частью песчаная не плодородная.

Подпочва земли. Песчаная

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба 158 а яроваго 130 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды, по большой части картофелемъ, капустою, свеклою, лукомъ, макомъ, морквою, огурцами, коноплею, сѣнокомъ и мало каноплями.

Домашнія животныя У жителей считается рогатаго скота: Воловъ 70, коровъ 25, овецъ 102, свиней 49, лошадей 5; Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ и зайцевъ

Рыбы, раки, пьявки. По случаю прорыва водою, рыбъ, раковъ и пьявокъ не имѣется

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 41 изъ нихъ до 10 старыхъ по большой части тѣсны, по причинѣ недостатокъ лѣса.

Одежда и обувь Такъ какъ въ м. Фастовѣ.

Кормъ. Не изобильный въ нѣкоторыхъ крестьянъ, по причинѣ коему не урожай хлѣба и падежа скота.

Качество водъ и питья. Такъ какъ въ м. Фастовѣ.

Примѣчаніе.

По полѣ находится 10 дробныхъ [illegible]

С. Кодлубица.

Нині – у складі м. Фастів. Належала до католицького єпископського Фастівського маєтку, у 1843 р. переведеного до державних володінь. З середини XIX ст. Кодлубиця вважалась передмістям Фастова (*Похилевич.* – С.483), хоча адміністративно увійшла до нього у 60-х роках XX ст.

Сѣленіе Снигировка.

Число крестьянъ. 18 душевыхъ надѣловъ 76 с. 1130 душ.

Мѣсто положеніе Сѣленіе лежитъ въ 70 верстахъ отъ г. Кіева, на югозападѣ. въ 4 верстахъ отъ м. Фастова и 36 верстъ отъ г. Васильковъ, на обѣихъ сторонахъ рѣки Унавы.

Горы. Не имѣются.

Воды. Рѣка Унава. На ней строена хуторская плотина и 2 [illegible] мельницы, одна крупчатка а другая простая.

Озера Въ селеніи находится спаленной кирпичный заводъ.

Болота. Не имѣются.

Степь. Находится сухой пространствомъ до 100 десятинъ

Лѣса. Находится кустарникъ пространствомъ одинъ десятинъ, состоящій изъ дубовыхъ подлѣсій, березы, липы и осинника.

Почва земли. Глина какъ въ м. Фастовѣ.

Почва лѣса. Два суходолы глинистая и песчаная.

Подпочва земли и лѣса песчаная и глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне обсѣваютъ одинаго жита а другаго 4 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды на домашній потребъ картофелемъ, капустою, свеклою, моркавою, чесакомъ, огурцами, луковъ, горохомъ и отчасти кукурузою и тыквою.

Домашнія Животныя У нѣкоторыхъ считается рогатаго скота. Изъ нихъ 96, коровъ 44, овецъ 102, свиней 54; изъ домашнихъ птицъ разводятся куры, утки и индѣйки.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водятся [illegible] волковъ, лисицъ и зайцевъ.

Рыбы, раки въ водѣ. Не имѣются.

Жилища. Изъ нихъ считается 40. изъ нихъ до 15 крытъ, они по большей части [illegible] для числа жителей, по причинѣ не достатка въ лѣсѣ, большая часть [illegible] и [illegible].

Одежда и обувь. Достаточно. Некоторые Крестьяне [illegible] одѣты. Они носятъ сапоги.

Корысть. Не [illegible] въ половинѣ Крестьянъ [illegible] для обработанія земли.

Качество водъ питья. Вода хорошая. У бѣдныхъ Крестьянъ воды не употребляютъ а пьютъ [illegible].

Примѣчаніе.

На грунтѣ сей деревни находится двѣ деревни [illegible] называются Сторонковія.

г. Снигировка.

Снігурівка у XVII – на початку XIX ст. входила до складу католицького єпископського Фастівського маєтку, 1843 р. переведеного до державних володінь. У складі Фастова – з 30-х років XX ст. Діючу в середині XIX ст. дерев'яну парафіяльну церкву Різдва Богородиці було збудовано у XVIII ст.

Селеніе Большая Снитинка.

Число христіанъ обоего пола 702 а женскаго 715 душъ.
Христіанъ
Положеніе. Селеніе лежитъ въ 70 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ въ 8 верстахъ отъ м. Фастова и въ 30 отъ г. Заславля.

Горы. Есть гора вышиною около 7 саженъ.
Воды. Есть два ручья названіе коихъ 1) Паливщина течетъ отъ юга на сѣверъ. 2) Покрайка отъ востока на сѣверъ. Впадаетъ въ р. Паливщина а сія въ р. Унаву протекающія отъ селенія тутъ хорошія.
Озера Болота } 1. нѣтъ.
Степь. Находится степь простирающаяся данною около 100 саженъ.
Лѣса. Находятся кустарники простирающіеся
Почва земли около 300 саженъ отлогою до 20 саж. состоящей изъ глины
Подпочва земли. принадлежитъ къ смѣси глины песку не плодородная, подпочва песчаная
Почва лѣса на суходолѣ зерноземъ и песчаная
Подпочва лѣса. глинистая.
Произведеніе Христіане обсѣваютъ по славянской системѣ земли. рожь, пшеницу, гречиху, просо, горохъ и овесъ.
Огородныя. Христіане заводятъ огороды по славянской
Овощи тыкву, картофелемъ, капусту, свеклою, морковью, лукомъ, чеснокомъ, огурцомъ,
Домашнія. деньги и кукурузою.
Животныя. У жителей считается рогатаго скота: Воловъ 102, коровъ 42, телятъ 9, овецъ 96, Конскій 30 изъ домашнихъ птицъ куръ, утокъ и курдюковъ.

Дикія Животныя. Не имѣютъ водящихся звѣрей, кромѣ зайцовъ
Рыбы, раки, пѣвки. не имѣются.
Жилища. Всѣхъ изъ считающихся 152, изъ нихъ большая часть старыхъ и ужасныхъ онаковъ. Жилищъ. Для женскаго числа жителей, около числа мужчинъ, мало чистыхъ и опрятныхъ. Христіане имѣютъ не достаточныя дома для строенія.
Одежда и обувь Достаточны въ многихъ христіанъ, но нѣкоторые бѣдно одѣты по причинѣ нѣтъ жа скота)
Корма. Достаточный а въ нѣкоторыхъ не требующій покупки не урожай хлѣба.
Качество водъ и питья Вода хорошая. Водки христіане чистокровно употребляютъ а иные жалуются.

С. Большая Снитинка.

Нині – с. Велика Снітинка Фастівського р-ну Київської обл. (2631). За переказами, це дуже давнє село, що мало назву "Масани". Наприкінці XVII ст. перейменовано Семеном Палієм. До 1843 р. Снітинка входила до католицького єпископського Фастівського маєтку, згодом стала державним володінням. Дерев'яну парафіяльну Микільську церкву збудовано до 1746 р.

Деревня Малая Снитинка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 143 а женскаго 163 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня Малая Снитинка въ 40 верстахъ отъ г. Кіева, на юго-западъ, въ 5 верстахъ отъ сл. Фастова и въ 30 отъ ст. Ивановки, расположена на возвышенности берега рѣки Ужовки.

Горы. Одна гора вышиною около 5 саженей.

Воды. Кромѣ рѣки Ужовки находится рѣчка безъ имени она беретъ отъ (востока) а впадаетъ въ р. Ужовку; на ней устроена одна плотина а на большой, шестнадцать.

Озера. Не имѣется.

Болота. Одно болото длиною около 500 а шириною до 30 саженей.

Степь. Находится степь пространствомъ длиною въ верстахъ а шириною до 300 саженей.

Лѣса. Находится кустарниковое пространствомъ около версты, состоящій изъ вязовъ, липъ и кленовъ.

Почва земли. Цвѣтомъ черноземная а въ другихъ сопкахъ

Почва лѣса. песчаная не наблюдалась.

Подпочва. песчаная, сухая и сверхъ каменистая.

Земли и лѣса. жилищная и каменистая.

Произведеніе земли. Крестьяне вышиваютъ одного: хлѣба 30, а прочаго 20 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды подъ слѣдующіе овощи: картофелемъ, капустою, свеклою, огурцами, луковъ, чесноковъ, свеклою и тыквою.

Домашнія животныя. У жителей считается рогатаго скота: быковъ 15, коровъ 30, овецъ 99, свиней 31. Изъ домашнихъ птицъ разводятся кроствянками только куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много вилковъ, лисицъ, зайцевъ и не много дикихъ кошъ.

Рыбы, раки и пѣвки. Въ рѣкѣ Ужовкѣ находятся: щуки, окуни, язи, линь, раковъ и пѣвокъ нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 20 изъ которыхъ 4 покрыты дранкою, а прочія соломою, но слѣдующія хаты не чистыя а для остальныхъ нѣкоторыя изъ нихъ были сдѣланы трудъ.

Одежда и обувь. Достаточныя, но крестьяне не которыя бѣдно одѣты. они носятъ сапоги.

Корма. Въ кормахъ достаточныя, кромѣ нѣкоторыхъ бѣдныхъ по причинѣ не урожая хлѣба и падежа скота.

Качество воды и пищи. Вода хорошая. Крестьяне употребляютъ а иная пьютъ.

Д. Малая Снитинка.

Нині – с. Мала Снітинка Фастівського р-ну Київської обл. (1047). Село вперше згадується в середині XVII ст. Мала Снітинка належала до католицького єпископського Фастівського маєтку, у 1843 р. переведеного до державних володінь. Парафіяни Малої Снітинки в середині XIX ст. були приписані до церкви Різдва Богородиці у Снігурівці.

Деревня Офирня малая фастовская.

Число
крестьянъ: обоего пола 31 а мужского 17 душъ.
однодворцевъ. 13 6 — —
мѣсто. Деревня лежитъ въ 54 верстахъ отъ г. Кіева
положеніе. на юго западъ въ 30 верстахъ отъ г. Васильк.
Горы. Не имѣются.
Воды. Рѣка Унава; окопорой для скотаго водопоя.
Озера. Не имѣются.
Болота. Одно болото длиною около 500 саженъ а
Шириною отъ 10 до 250 саженъ.
Степь. Не имѣется.
Лѣса. Есть кустарниковые состоящіе изъ дубняковъ
хорошій, сѣрогды, осинова, и ольшанки.
Почва земли. Песчаная и глинистая не плодородная.
Почва лѣса. на суходолѣ песчаная
подпочва земли
и лѣса. песчаная и глинистая.
Произведеніе Крестьяне высѣваютъ озимаго хлѣба а
земли. ярового до 30 четвериковъ.
Огородныя Крестьяне засѣваютъ въ огородѣ по малой
овощи. части: картофелемъ, свеклами, капус-
тою, морковью, но главное кукурузою и
Домашнія тыквою.
животныя. Количествой считаются рогатого скота:
воловъ 18, коровъ 8, овецъ 50, свиней 40
Дикія лошадей 2.
животныя: изъ звѣрей въ водится мелкаго вилкова, хорь
мышь и зайцевъ.

Рыбы
реки, пѣявки. въ рѣкѣ Унавѣ есть: щуки, окуни, линь,
карпи и раки, а пѣявокъ нигдѣ нѣтъ потому
что евреи ихъ истребили.
Жилища Всѣхъ ихъ считается 16, по домовой книгѣ
тысячи два число жителей, мужчинъ и
женщинъ.
Одежда Достаточная. Крестьяне носятъ сапоги
и обувь. а во время полевыхъ работъ лапти.
Корма. Достаточный а въ нѣкоторыхъ хозяйствахъ
не удовлетворительный.
Качество Вода хорошая. Водки крестьяне
воды и пищи. мало употребляютъ а свою хвалятъ.

Д. Офирня малая фастовская.

Нині – с. Мала Офірна Фастівського р-ну Київської обл. (336). Парафіяни села до середини XIX ст. належали до церкви Різдва Богородиці у Снігурівці.

Деревня Червона.

Число крестьянъ. «Мужескаго пола 163, а женскаго 208 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ 68 70 верстахъ отъ г. Кіева, на юго-западѣ, 68 у верстахъ отъ м. Фастова, и 68 30 отъ г. Васильковъ, расположена на равнинѣ мѣстности.

Горы. Не имѣются.

Воды. Рѣчка Хомянка течетъ отъ запада, изъ колодца и впадаетъ въ р. Унава.

Озера Не имѣются.

Болота. Одно болото длинное около 2 и шириною до 3 версты.

Степь. Находится степь пространствомъ 2 версты.

Лѣсъ. Находится Кустарникъ пространствомъ въ длину около 300 саженей и шириною во 3 верст.

Почва земли. Большая часть чернозема и частью красноземъ, мало плодородныя.

Почва лѣса на сухомъ черноземъ.

Подготовка земли и леса. Удобряютъ.

Произведенія земли. Крестьяне высѣваютъ по полевой части рожь, пшеницу, ячмень, проса и.т.д.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды на полевой части капустою, свеклою, морковъ, по причинѣ худой земли.

Домашнія Животныя. У нижнихъ считается рогатого скота: Воловъ 39, коровъ 26, яловыхъ 3, овецъ 48, свиней 33. Изъ домашнихъ птицъ раздаютъ крестьянки: гусей, утокъ и куръ.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится много зайцовъ, лисицъ и много хорьковъ.

Жилища. У крестьянъ ихъ считается 41., изъ нихъ 15 старыхъ строенныхъ изъ фрашеку, и въ которыхъ плохо живутъ. Они не большія, въ нихъ по 3 окна. Всѣхъ же жилищъ 56.

Одежда и обувь. Довольно живущихъ дворовъ 16, почти вся просторныя, и чистые въ нихъ живутъ. Кирпичныя трубы.

Корм. Не достаточны въ нѣкоторыхъ крестьянъ и мало изъ нихъ имѣютъ сѣнокосъ, тѣмъ они не въ состояніи держать много скота, не достаточны въ нѣкоторыхъ крестьянъ. поэтому что они обѣдняли.

Качество воды и питья. Вода не хорошая, болотистая и солоноватая, имѣютъ колодцы въ деревнѣ крестьянъ два и не достаточно. Водки мало пьютъ, а пивомъ мало.

Д. Червоная.

Нині – с. Червоне Фастівського р-ну Київської обл. (552). Червоне входило до католицького єпископського Фастівського маєтку, у 1843 р. переданого до державних володінь. Парафіяни села в середині XIX ст. належали до Михайлівської церкви у Паляниченцях.

Деревня Бертники.

Число крестьянъ. по ревизской книгѣ 189, а нынѣ 156 душъ.

Точное положеніе. Деревня лежитъ въ 4½ верстахъ отъ г. Луги, на сѣверо-западъ, въ 8 верстахъ отъ м. Фастова, и въ 35 верстахъ отъ д. Волковлова, расположена на равнинѣ мѣстности.

Горы. Не имѣется.

Воды. Рѣчка Кашенка тамъ самое которая течетъ въ д. Малой Сфирки.

Озера. Не имѣются.

Болота. Два болота. 1-е длиною около 2 верстъ, а шириною до ½ версты. 2-е длиною 1½ версты, а шириною до 6 саженей.

Степь. Находится 2 степи: одной пространствомъ въ 2 а другой около ½ версты.

Лѣса. Не имѣются.

Почва земли. песчаная и галишистая.

Подпочва земли. песчаная.

Произведеніе. Крестьяне извлекаютъ озимаго хлѣба 50 а ярового 60 четвертей.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ въ огородѣ ушкурнемъ картофелемъ и капустою, свекломъ и лукомъ.

Домашнія животныя. это качество земли не удобны.

Домашнія животныя. У жителей считается рогатаго скота: Волловъ 60, коровъ 19, телятъ 8, овецъ 51, свиней 49. изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами: Гуси, утки и куры.

Дикія животныя. Изъ лѣсныхъ водится мелкаго волкова, зайца и лисицъ и хорьковъ.

Рыбы, раки и пѣвчія. Не имѣются.

Жилища. Дворовъ ихъ считается 60. Изъ нихъ до 15 старыхъ небольшой тѣсноты, не чистыхъ, и не опрятныхъ, они потому всѣ плохи, не пріятныя не достаточныя.

Одежда и обувь. Достаточныя. Крестьяне носятъ сапоги, а во время полевыхъ работъ лапти.

Хорошъ. Достаточный, въ немногихъ, а недостаточный въ 7-ми крестьянахъ, по причинѣ малаго числа.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водой изъ ключа рѣдко ушкурные крестьяне употребляютъ. Колодцевъ находится очень мало.

Д. Бортники.

Нині – с. Бортники Фастівського р-ну Київської обл. (404). Бортники засновані в першій половині XVII ст. і входили до католицького єпископського Фастівського маєтку. У 1843 р. переведені до державних володінь. Парафіяни Бортників у середині XIX ст. належали до Михайлівської церкви у Королівці.

Деревня Фастовецъ.

Число крестьянъ: с Шутскаго пола 182, а женскаго 181 душ
однодворцевъ, ——— ——— ——— с.г. ——— 70 ———
Дворовыхъ. ——— ——— ——— 122 ——— 130 ———

Мѣстоположеніе. Деревня Фастовецъ въ 31 верстахъ отъ г. Кіева, на возвышенномъ мѣстѣ въ 11 верстахъ отъ г. Васильева расположилась на равномѣрномъ мѣстѣ.

Горы. Не имѣется.
Воды одинъ ручей безъ имени, теченіе его въ востокъ на западъ.
Озера. Имѣется одно озеро круглое, окружностью около 20 саженей.
Болота одно болото близъ села 2 верстахъ до версты.
Степь } Не имѣется.
Лѣса }
Почва земли. Черноземная, плодородная, но весьма, но такъ какъ его низкое и болотистое, вслѣдствіе чего во многіе годы бываетъ худой урожай.
Подпочва земли. Глинистая
Произведенія земли. Крестьяне занимаются по большой части хлѣбопашествомъ, рожь, пшеницу, гречиху, просо и овесъ.
Огородныя овощи. Крестьяне занимаются огородничествомъ, сажаютъ картофель, свеклу, лукъ, репу, фасоль, и капусту на продажу.
Домашнія животныя. У жителей считается: рогатаго скота: волов 160, коровъ 61, телятъ 12, овецъ 196, свиней 106. Изъ домашнихъ птицъ: разводятъ крестьяне куръ, утокъ и гусей.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, много зайцевъ и зайцевъ.
Рыбы, раки, пявки. не имѣется.
Жилища. Домовъ въ селѣ считается 67. Изъ нихъ до 25 соломенныхъ. Они очень тѣсно строенные и есть опасно пожара. почти всѣ тѣсные, по причинѣ недостатковъ въ лѣсѣ.
Одежда и обувь. Достаточные. Крестьянки носятъ сапоги.
Корма. Вообще достаточный, въ нѣкоторыхъ крестьянъ не хватаетъ по причинѣ малаго на скотъ уже нѣсколькихъ лѣтъ.
Качество водъ и питья. Вода хорошая, хотя крестьяне много употребляютъ и есть желѣзныя ключи.

Примѣчаніе.

Около этой деревни въ 4 верстахъ находится древній курганъ высокій насыпанный торфомъ что въ 1846 году производились раскопки временнаго комитета для открытія древностей и актовъ высочайше утвержденнаго при Кіевскомъ военномъ Генералъ Губернаторѣ Бибиковѣ.

Д. Фастовецъ.

Нині – с. Фастовець Фастівського р-ну Київської обл. (1003). Фастовець входив до католицького єпископського Фастівського маєтку, у 1843 р. переданого до державних володінь. Парафіяни Фастівця в середині XIX ст. належали до Микільської церкви у Великій Снітинці.

Поселяне
Фастовскаго и Вепрiковскаго обществъ.

Лисецкое общество.

Селеніе Лисецкое.
——— Мотовиловка.
Деревня Большая Офирная.
——— Перевоза.
——— Малая Солтановка.
——— Борова.

Селеніе Плисецкое.

Число крестьянъ. мужескаго пола 1148, а женскаго 1087 душъ.

Мѣсто положеніе селеніе лежитъ въ 40 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ, расположено на равнинѣ мѣстности.

Классификація земли. Жители общества считаютъ земли удобной 6,490 дес. 5 сот. а неудобной 185 дес. 16 сот.

Горы. Не имѣются.

Воды. Рѣка Ступна течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ Р. Днѣпръ, на ней устроена плотина и двѣ мельницы, но не всегда имѣется въ достаточномъ количествѣ воды.

Озера. Около селенія находится одно озеро круглое неудобное. Крупное озеро или Урочище: пахотнаго около 30 сотенъ.

Болота. одно болото дачное около 4 а пахотнаго шестьдесятъ

Степь. отъ 1 до 2 верстъ.
Не имѣются.

Лѣса. Къ обществу причислено 9,394 десятинъ 33 сотъ по преимущественно изъ сосновыхъ болѣющихъ деревъ

Почва земли цѣлый находится изъ рѣдко борозд., дубъ и осина.
Сѣрая и песчаная

Почва лѣса на суходолѣ песчаная и пластовая сѣрая.

Подпочва земли и лѣса Песчаная и глинистая.

Произведеніе земли Крестьяне высѣваютъ довольно ржи, гречихи, и овса и проса сѣютъ.

Огородныхъ Овощи. Крестьяне заводятъ огороды до довольно количества картофеля, капусты, свеклы, огурцовъ немного луковъ, фасоли, тыквы, и конопли.

Домашнія Животныя. у крестьянъ считается разнаго скота: волъ 303, коровъ 408, овецъ 506, лошадей 10, свиней 596, изъ домашнихъ птицъ разводятся куры, утки, гуси и куры.

Дикія Животныхъ. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ, зайцевъ и не много дикихъ кабановъ.

Рыбы раки, пчелки. Рыбы и раковъ нѣтъ, но довольно пчелокъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 300 изъ нихъ до 80 старыхъ въ нѣкоторыхъ весьма опасно жить, очень по-худшей части тесовы, а крыты... На дворахъ у Крестьянъ что не имѣютъ лѣса для строенія и погребовъ.

одежда и обувь. Довольно достаточны, но есть нѣкоторые крестьяне бѣдно одѣты по причинѣ не урожая и падежа скота.

Кормъ Достаточный, кромѣ въ неурожайныхъ бѣдныхъ.

качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки и денного вина крестьяне употребляютъ очень, а вообще довольно.

Примѣчаніе

находится древняя крѣпость окруженная водою. говорятъ, что она Шведскою Императрицы.

Близъ селенія есть валъ Киевской губерніи Таращанскій уѣзда который продолжается на 20 верстахъ.

С. Плисецкое.

Нині – с. Плесецьке Васильківського р-ну Київської обл. (4025). За переказами, село дуже давнє. Воно зображено на карті України Г.де Боплана першої половини XVII ст. У XVIII ст. Плесецьке належало до володінь київського Братського монастиря, але після секуляризації монастирських земель наприкінці XVIII ст. відійшло до державних володінь. Дерев'яну парафіяльну церкву Стрітення Господнього було збудовано у 1784 р. на місці старої.

Селеніе Мотовиловка.

Число крестьянъ Мужескаго пола 711, а женскаго 760 душъ.

Мѣсто положеніе. Селеніе лежитъ въ 50 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ, расположено на равномъ мѣстѣ.

Воды Рака Стугна отдѣляетъ казенные имущества отъ помѣщичьихъ имѣній, на ней устроены плотина и два мельницы, одно на два камня, а другой Валючій.

Озера, Болота, степь не имѣется.

Лѣса то самой лѣсъ которой въ с. Плисецкомъ

Почва земли, Почва лѣса, Подпочва земли и лѣса. Глинистая и песчаная не плодородная песчаная и глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ по большей части Ржи, Овса, Гречихи, Пшеницы же мало.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по большей части картофелемъ, огурцами, свеклою, Морквою, Лукомъ, чеснокомъ, и отчасти кукурузою, тыквою, а мало капустою и канопляю

Домашнія Животныя. Учителей считается рогатого скота: Воловъ 206, коровъ 70, овецъ 120, лошадей 12, свиней 70. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками Гуси, Утки и Куры.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ зайцевъ и мало дикихъ козъ.

Рыбы раки, Пьявки. Въ рѣкѣ Стугну есть: Окуни, Лины, Плотва, раковъ пьявокъ довольно.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 150. Изъ нихъ до 80 старыхъ много тѣсны для числа жителей, есть 16 въ которыхъ опасно жить.

Одежда и обувь. Достаточны, есть не которые бѣдно одѣты по причинѣ не урожай и падежа скота.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Водки а зимою пиво крестьяне довольно употребляютъ а пьяницъ не мало.

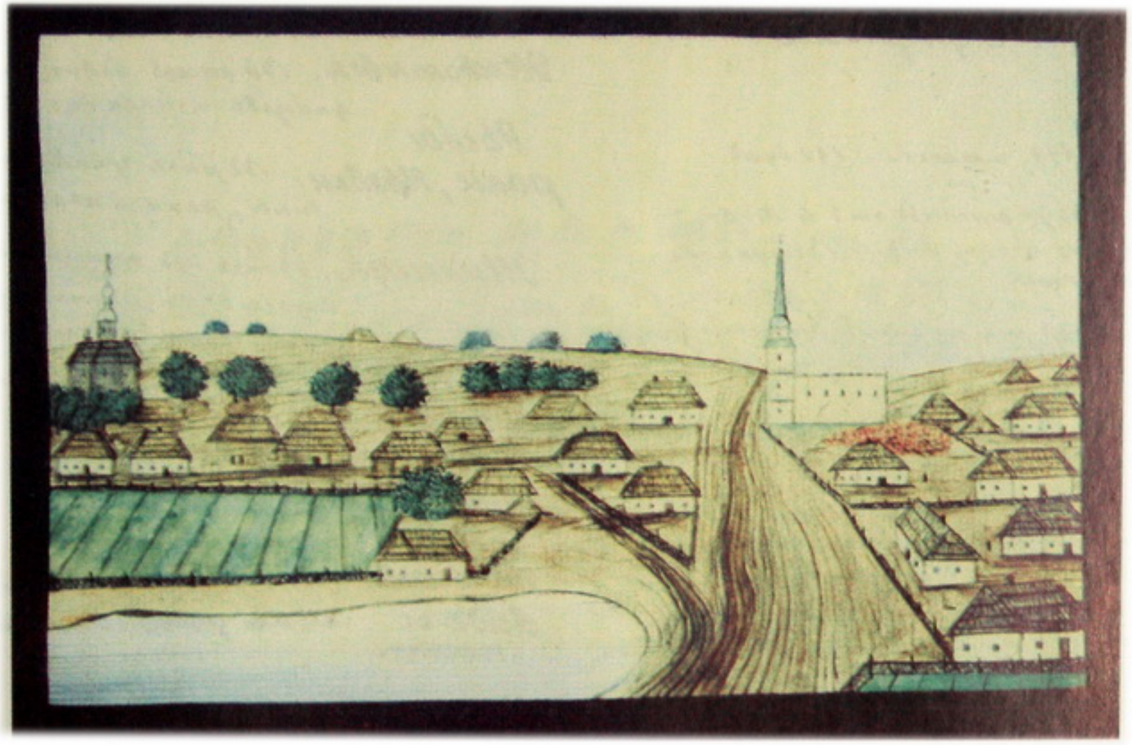

С. Мотовиловка.

Нині – с. Червона Мотовилівка Фастівського р-ну Київської обл. (3241). Під назвою "Гуляники" згадується в історичних документах XII ст. У XVIII ст. північна частина Мотовилівки належала київському Братському монастирю, але внаслідок секуляризації церковних земель відійшла до державних володінь. У казенній частині с. Мотовилівка в середині XIX ст. існувала стара Покровська дерев'яна церква. Замість неї ще 1839 р. було закладено нову кам'яну церкву, яка внаслідок невдало проведених будівельних робіт зруйнувалась. На початку 60-х років XIX ст. поряд з нею було споруджено нову дерев'яну церкву коштом парафіян.

Деревня большая Офирная.

Число крестьянъ.	Мужескаго пола 179, а женскаго 192 душъ.
Мѣстоположеніе.	Деревня лежитъ въ 40 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ и въ 15 верст. отъ г. Васильева расположена на горѣ.
Горы.	Высокихъ холмовъ.
Воды.	Рѣка Ирпень. течетъ отъ юга на сѣверъ; на ней устроена одна водяная мельница.
Озера.	Не имѣется.
Болота.	Одно болото далеко около 2 верстъ, простирается до 500 саженей
Степь.	Не имѣется
Лѣса.	Есть лѣсъ въ количествѣ около 6 верстъ, состоящій преимущественно изъ сосноваго дерева но имѣется также: дубъ, береза, и осина.
Почва земли.	Глинистая, песчаная, не плодородная.
Почва лѣса.	Песчаная, сырая и сухая.
Подпочва земли и лѣса.	Песчаная и глинистая
Произведеніе земли.	Крестьяне обыкновенно получаютъ ржи сколько до 20, а ячменю до 15 четвериковъ потому что имѣютъ мало земли.
Огородныя овощи.	Крестьяне занимаются огородомъ гдѣ имѣютъ картофель и свеклу.
Домашнія животныя.	Умѣющей считаютъ разныхъ скота: воловъ 50, коровъ 30 овецъ 51, лошадей 5. Изъ вышеписанныхъ птицъ содержатъ крестьянскія: гуси, утки, и куры.

Дикія животныя.	Въ лѣсахъ водится много волковъ, лисицъ, зайцевъ и много дикихъ козъ.
Рыбы раки, пявки.	Въ рѣкѣ имѣется: Щуки, сомы, окуни, лины, раки и пявки.
Жилища.	Всѣхъ ихъ считается 30, изъ нихъ старыхъ. находятся 10 отдаленныхъ отъ деревни, они по бѣдности своей плохи плохи и не окрашены.
Одежда и обувь.	Достаточная, крестьяне носятъ сапоги и лапти.
Корма.	Достаточный.
Качество воды и питья.	Вода хорошая. Зобныя крестьянъ [illegible] много употребляющихъ воду.

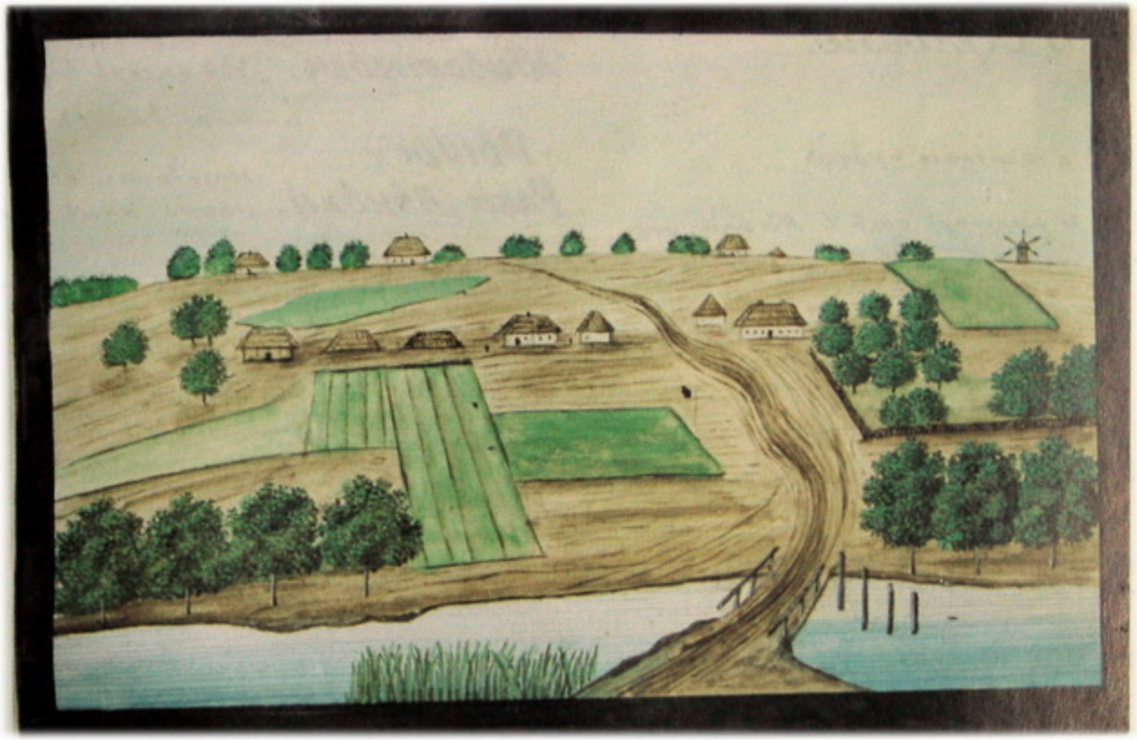

Д. Офирна Большая.

Нині – с. Велика Офірна Фастівського р-ну Київської обл. (879). Парафіяни села в середині XIX ст. належали до церкви Стрітення Господнього у Плесецькому.

Деревня Перевоза.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 88 а женскаго 69 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 30 верстахъ отъ г. Кіева на юго-западъ, расположена на равномъ мѣстѣ.

Горы не имѣется.

Воды. Рѣка Ирпень, на ней устроена мельница.

Озера. Одно озеро длиною около 100 саженъ а шириною до 30.

Болота. Одно болото длиною около 50 и шириною отъ 15 до 100 саженей.

Степь. не имѣется

Лѣсъ. Лѣсъ тотъ же самой которой въ с. Плисецкомъ

Почва земли песчаная, глинистая, не плодородная.

Почва лѣса, подпочва земли и лѣса. песчаная и глинистая.

Произведеніе земли. Крестьяне высѣваютъ по малой части: Рожь, Гречихи, Проса, и весьма мало пшеницы.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ по малой части Картофелемъ Каполлею, Свеклою, но капустою нѣтъ уроки потому что гусеницы ежегодно ихъ сѣкаютъ.

Домашнія животныя. Жителей считается рогатого скота: Воловъ 36, Коровъ 15, Лошадей 4, Свиней 6. Изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянками только куры.

Дикія животныя. Въ лѣсахъ водится много волковъ, зайцевъ и мало дикихъ козъ.

Рыбы, Раки, Пьявки. Находятся въ р. Ирпень: Щуки, Сомки, Окуни, Линьи, раки и пьявки.

Жилища Всѣхъ ихъ считается 17. Изъ нихъ до 2 старыхъ. Они довольно просторные и чистые.

Одежда и обувь. Достаточны.

Кормъ Изобильный.

Качество водъ и питья. Вода хорошая, Водки крестьяне употребляютъ мало а пьяницъ не много

Д. Перевозя.

Нині – с Перевіз Васильківського р-ну Київської обл. (174). Парафіяни села в середині XIX ст. належали до церкви Стрітення Господнього у Плесецькому.

Деревня малая Солтановка.

Число крестьянъ. Мужескаго пола 9 а женскаго 9 душъ.

Мѣсто положеніе. Деревня лежитъ въ 40 верстахъ отъ г. Кіева, на юго западъ а въ 12 верст. отъ г. Василькова, расположена на равномъ мѣстѣ.

Горы. Не имѣется.

Воды. Рѣка Стугна течетъ отъ запада на востокъ и впадаетъ въ о. Днѣпръ.

Озера, Болота, степь. Не имѣется.

Лѣса. Тѣ самыя которыя въ С. Плисецкомъ.

Почва земли, Почва лѣса, Подпочва земли и лѣса. Такъ какъ въ С. Плисецкомъ.

Произведеніе земли. Не производится.

Огородныя овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды по малой частью Картофелемъ, Капустою, Свеклою, и Коноплею.

Домашнія животныя. Нѣтъ ни какихъ.

Дикія животныя. Тѣ самыя которыя въ С. Плисецкомъ.

Рыбы, раки, пѣявки. Находится въ р. Стугну: Щуки, Линьи, Карпы, окуни и плотва, а раковъ и пѣявокъ нѣтъ.

Жилища. Всѣхъ ихъ считается 4 стары, Плѣсные, не чисты. Есть дворъ страшницкій казенный.

Одежда и Обувь. Крестьяне худо одѣты, носятъ сапоги.

Кормъ. Достаточный

Качество водъ и питья. Вода хорошая. Крестьяне очень мало водки употребляютъ.

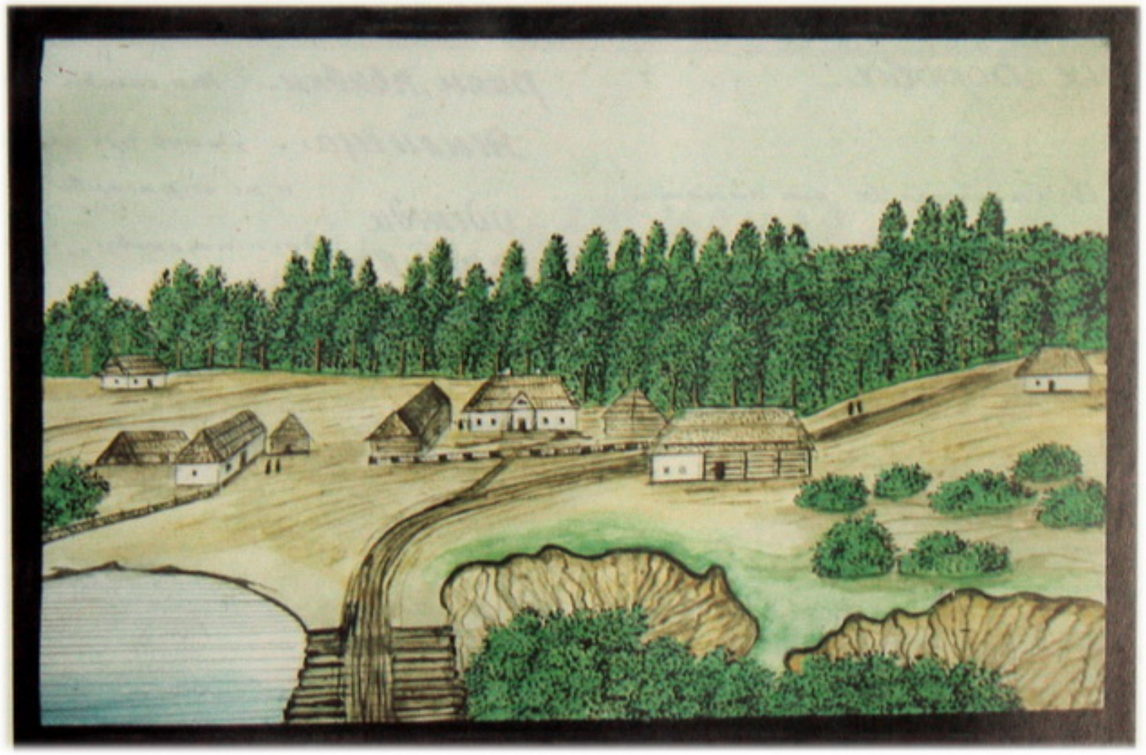

Д. Малая Солтановка.

За Л. Похилевичем, Підсолтанівка. Нині – с. Мала Солтанівка, розташована на правому березі річки Стугни, на межі Васильківського та Фастівського районів Київської обл. (1364). Парафіяни села в середині XIX ст. належали до церкви Стрітення Господнього у Плесецькому.

Деревня Борова.

Число крестьянъ.	Мужескаго пола 20, а женскаго 20 они считаются въ С. Плисецкомъ.
Мѣсто положеніе	Деревня лежитъ въ 45 верстахъ отъ г. Кіева, значитъ восточнѣе а въ 10 вер. отъ г. Вышгорода, расположена на равномъ мѣстѣ.
Горы.	Не имѣется
Воды.	Рѣка Стугна.
Озера. Болота. Степь	не имѣется.
Лѣса.	Такъ самая которая въ С. Плисецкомъ.
Почва земли. Почва лѣса. Подпочва земли и лѣса.	Такъ какъ въ С. Плисецкомъ.
Произведеніе земли.	Крестьяне высѣваютъ по малой части ржи, гречихи, ячменя, овса и пшеницы нѣтъ.
Огородныя овощи.	Крестьяне засѣваютъ огороды, по большей части картофелемъ, а весьма мало капустою, свеклою, огурцами, и коноплею.
Домашнія животныя. Дикія животныя	У жителей считается рогатаго скота. Воловъ 10, коровъ 15, свиней 15. Изъ домашнихъ птицъ разводятся только куры.

Рыбы рики, пьявки.	Такъ самыя въ С. Плисецкомъ.
Жилища.	Зимъ ихъ считается 5 старыхъ, тѣсны, и не опрятны.
Одежда и обувь.	Достаточны. Крестьяне носятъ сапоги.
Кормъ.	Достаточный.
Качество водъ и питья.	Вода хорошая. Водки крестьяне употребляютъ весьма мало.

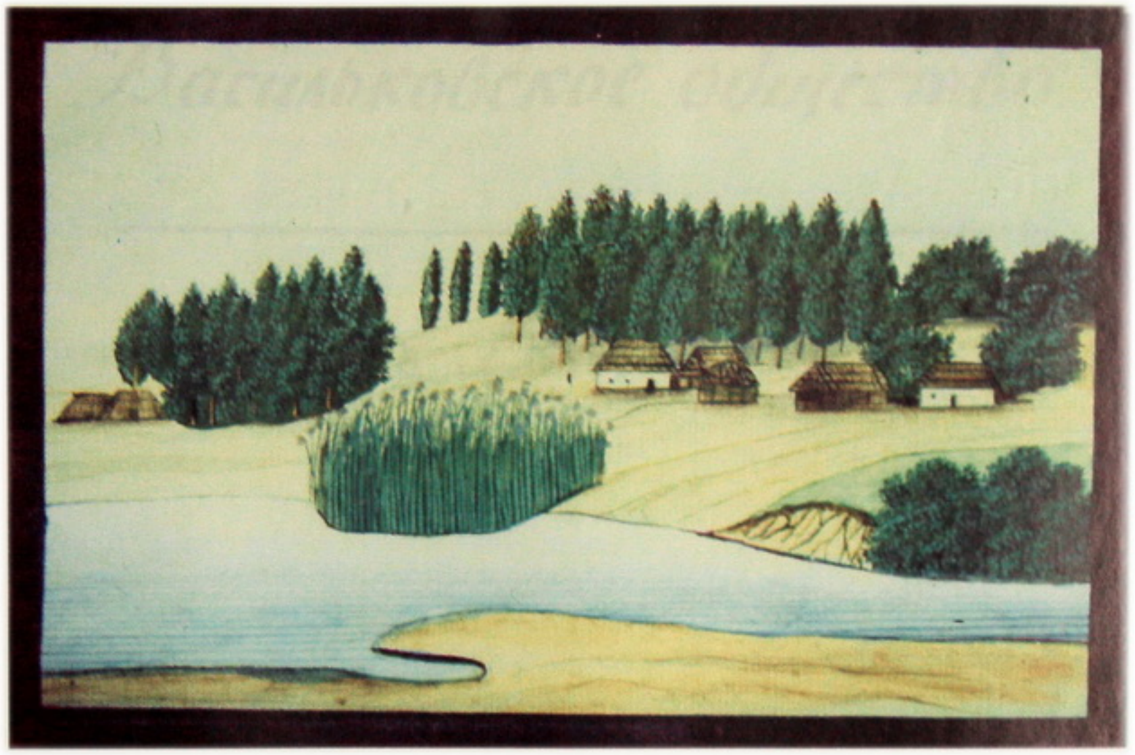

Д. Борова.

Нині – с.м.т. Борова Фастівського р-ну Київської обл. (7800). У зв'язку з будівництвом у 60-х роках XIX ст. залізниці Київ – Фастів, що проходила через Борову, тут виникла залізнична станція, що дістала назву сусіднього села Мотовилівки. Маленький, за часів Де ля Фліза, хутір згодом перетворився завдяки залізниці на велике селище. Парафіяни хутора в середині XIX ст. належали до церкви у Плесецькому.

Васильковское общество.

Городъ Васильковъ.

Городъ Васильковъ.

Число Крестьянъ. с Шуляки пола 1148 а женщинъ 1211 душъ.

Мѣстоположеніе Уѣздный городъ Васильковъ лежитъ въ 32 верстахъ отъ г. Кіева на ровномъ, возвышенномъ по берегамъ и въ оврагахъ. Крестьяне г. ч. оригинальныя жилища имѣютъ свои погребища за городомъ имѣютъ всѣ древнее происхожденіе и батареи.

Горы Значительнѣйшія горы и названія онѣхъ:
1° Батарея Васильковская около 16 саженъ.
2° Цыганская — 10 —
3° Лысанка — 15 —
4° Хаскіева — 14 —

Воды. Имѣются три рѣки малой величины
1° Стугна течетъ отъ востока на востокъ и впадаетъ въ Днѣпръ.
2° Васильковка
3° Здоровка, обѣ текутъ отъ востока на югъ и впадаютъ въ ту рѣку Стугну.

Озера. Одно озеро называемое Бучины длиною около 500 а Шириною до 250 саженъ.

Болота степь. } Не имѣется.

Лѣса. Находятся Кустарники пространствомъ около ½ верст. состоящій изъ дубовыхъ порослей, Сосны, Березъ, Осины, Лещины, Ольхи и Липы.

Почва земли Половина части пашенная, а частью черноземъ и
Почва лѣса. сѣрая, земля плодородная.
Подпочва земли и лѣса. Глинистая и сѣрая.
Глинистая и песчаная

Породнія Овощи. Крестьяне Васильковъ по большей части Картофель, капусту, свеклу, огурцы, фасоль, тыкву, луковъ, чеснокъ, морковь, капусту, а опять Кукурузу и Табакъ.

Произведеніе земли. садовые фрукты Крестьяне Васильковъ по большой части Яблоки, Груши, грецкіе орѣхи, черешни и сливы. имѣютъ довольно фруктовыхъ деревьевъ, какъ напр. Сливы, Вишни, Яблони, и Груши.

Домашнія Животныя. У крестьянъ считается: рогатаго скота: Волловъ 303, Коровъ 149, Овецъ 206, Лошадей 90, Свиней 103. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ крестьяне очень довольно Гусей, Утокъ и Куръ.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится довольно волковъ, зайцевъ и зайцевъ.

Рыбы рѣки Ивавки. находятся въ рѣкахъ: Щуки, Щуки, плотва, раки, и окуни.

Жилища Лѣсъ строеній. Крестьяне живутъ въ избахъ. Избъ считается 363, изъ нихъ до 130 Старыхъ, половина часть просторны, а другая часть тѣсны.

Одежда и обувь. Достаточны. Крестьяне носятъ в свитки и во время праздника Женщины носятъ в платки красные и желтые (цвѣтные)

Кормъ. Хорошій.

Качество воды и пищи. Вода хорошая. Вѣдки и пища Крестьяне употребляютъ довольно, а лѣнивцы отъ не надо.

Примѣчаніе.

находятся древнія Редуты и батареи по обѣ стороны батареи и Сибирской

есть училище для 50 Крестьянскихъ дѣтей они обучаются русскому языку, Ариѳметикѣ, и Священной Исторіи.

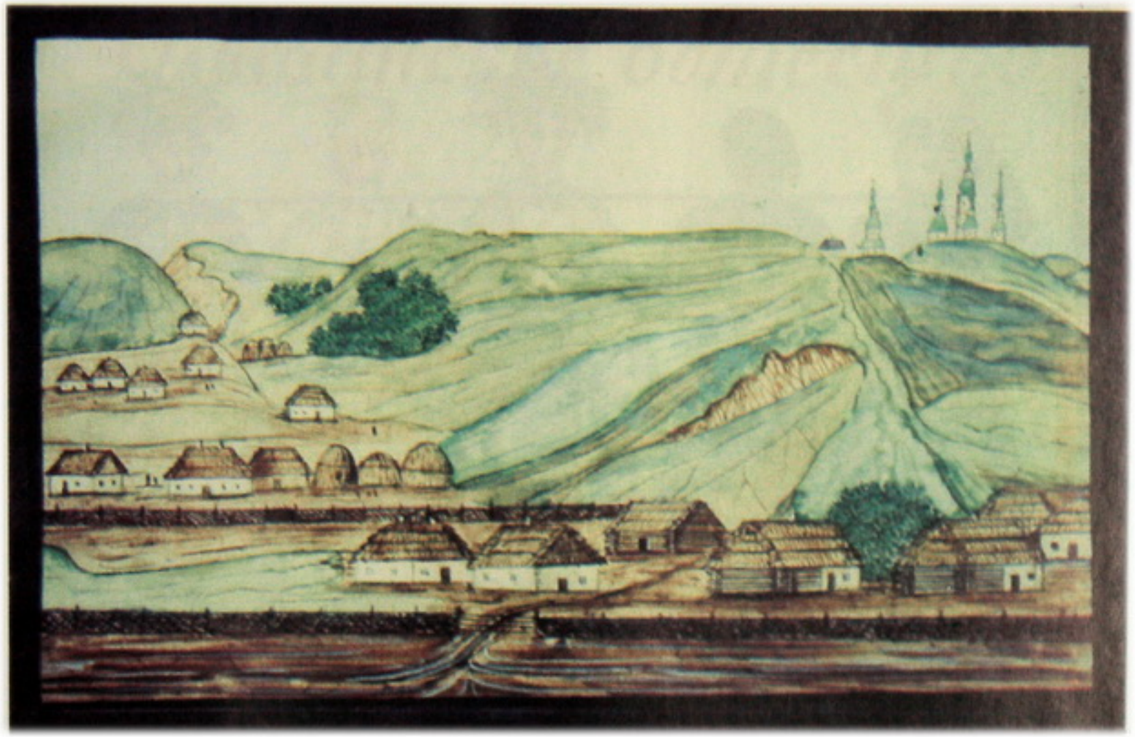

Часть Г. Васильковъ.

Нині – м. Васильків, районний центр Київської обл. (40300). Місто засновано наприкінці X ст. великим київським князем Володимиром. У XVIII ст. Васильків належав до володінь Києво-Печерської лаври, але наприкінці XVIII ст. внаслідок секуляризації монастирських земель відійшов до державних володінь. На середину XIX ст. у Василькові налічувалось три православні церкви, розташовані в лівобережній частині міста. Феодосійську кам'яну соборну церкву було збудовано на місці давньої Преображенської 1758 р. архимандритом Києво-Печерської лаври Лукою і того ж року освячено. У 1792 р. закладено другу кам'яну церкву – Микільську. На місці старої 1838 р. збудовано дерев'яну Покровську церкву.

Поселяне
Плисецкаго и Васильковскаго обществъ.

Ольшанское общество.

Селеніе Ольшанка.

—— Тростинка.

Селеніе Ольшанка.

Число Крестьянъ.	Мужескаго пола 1032, а женскаго 1005 душъ.
Разныхъ жителей	— 31 — 23. —
Сословное положеніе	Ни одного разстояніе отъ уѣзднаго г. Луцка отъ 45 верстъ.
Классификація земли.	Земли удобной 1385 десятинъ 1404 сажень а неудобной 2 десятинъ.
Горы.	Пять: 1ª трехсотенный 1½ вышиною отъ 20 саженей, 2ª самый крут около 18 саженъ 3ª низкій крут около 12 саж 4ª малой Здоровка около 10, а 5ª большой Здоровка около 8 саженъ
Воды.	Рѣка называемая Любовка течетъ около селенія отъ юга на сѣверъ и впадаетъ въ рѣку Стоходъ около селенія Кочечевъ на ней есть плотина, а водяного не имѣется.
Озера	
Болотъ.	одно болото длиною около 60 саженъ а широкаго отъ 10 до 15 саженей.
Лѣса.	Около 300 десятинъ, лѣсъ состоитъ изъ дубовъ дубняковъ, ольховыхъ, березовыхъ, липовыхъ грабовыхъ, сосна не произходитъ.
Почва земли подпочва земли и глина.	Песчаная.
Степь.	931 десятинъ.
Произведеніе Земли.	Сельскіе Крестьяне засѣваютъ ежегодно 1500 четвертей, пшеницы 100, ячменя 200, гречки 60, проса 30, конопли 20, льна 3, гороху 3, овса 100.
Огородныя овощи	Крестьяне засѣваютъ огороды картофелемъ, (до четвертей) свекла 8 четв. капусты, моркови, огурцами, тыквою, кѣлесами, чеснокомъ и луком.
Садовыя фрукты.	Нѣтъ ни одного.

Домашніе Животные.	У Крестьянъ имѣется разнаго скота: быковъ 144, коровъ 181, лошадей 15, овецъ 871, свиней 250, изъ домашнихъ птицъ разводятъ Крестьянки, гусей, утокъ и куръ.
Дикіе Животные.	Въ лѣсахъ водятся Зайцы, лисицы, лоси и Заяцы.
Рыбы, раки пѣвчія.	Щуки, карасы, линѣи, окуни и плавунцы не имѣются.
Жилища	У Крестьянъ въ избѣ 189 изъ нихъ новыхъ 10, холостыхъ 60 въ сѣняхъ 189.
Одежда и обувь.	Крестьяне одѣваются по средственно а обувь имѣютъ сами, отъ лаптей до сапоговъ, а по праздникамъ работъ не полагаютъ.
Корма.	Достаточныя.
Качество воды и питья.	Вода хорошая, другаго питья кромѣ воды не имѣютъ Воду употребляютъ употребляютъ и сами пьянствуютъ.

Примѣчаніе

Находится школа для 38 Крестьянскихъ малолѣтокъ подъ наблюденіемъ Священника.

Около Селенія находятся три кладбища, одно называется Дедовка, другое Церковное а третье Пѣтрова.

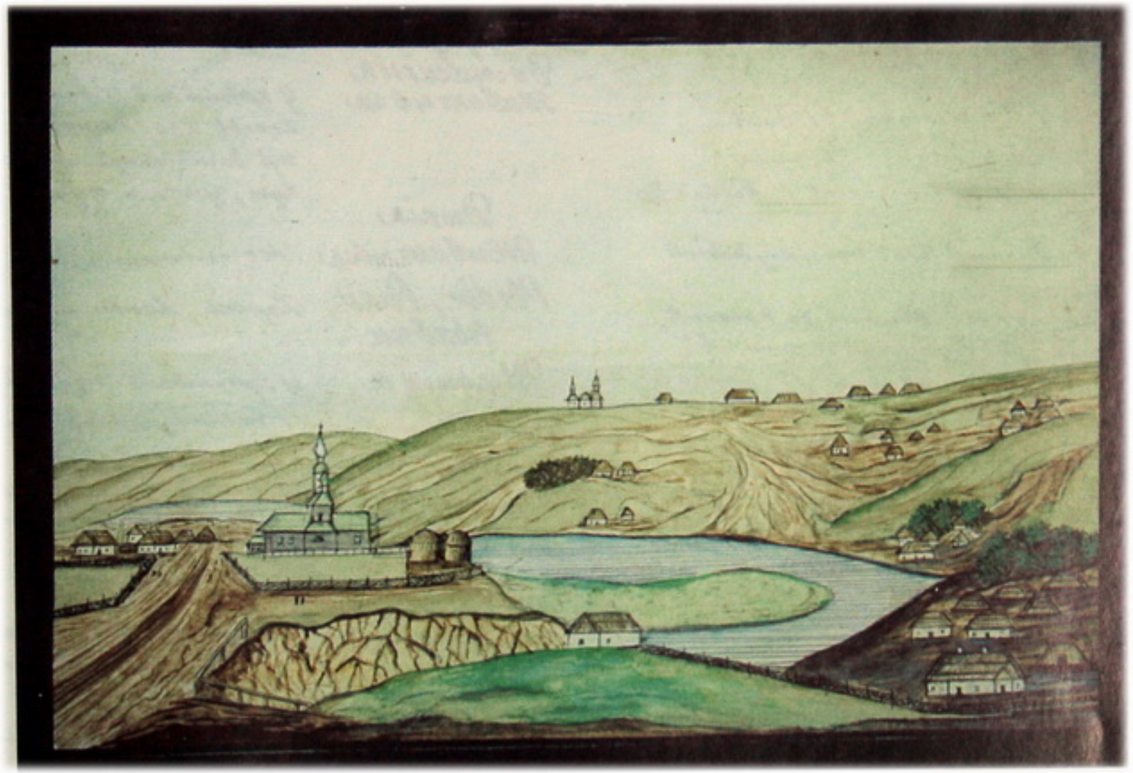

С. Ольшанка.

Нині – с. Велика Вільшанка Васильківського р-ну Київської обл. (1182). За Л. Похилевичем – Барахтянська Вільшанка. У XVII ст. Вільшанка вже існувала як село. 1850 р. його конфіскували на користь держави в останнього власника Ксаверія Браницького. Дерев'яну парафіяльну Михайлівську церкву було збудовано 1743 р. після пожежі в колишній церкві.

Селеніе Тростинка.

Число крестьянъ. с Мужескаго пола 77 а женскаго 761. душъ.
разныхъ жилищъ. — — — 5 6. —
Мѣстоположеніе (не самое лѣтнее) между горами отъ г. Кіева 30
Классификація почвъ. на нихъ.
Земли. Удобной земли 1823 десятинъ 1703 сажен., неудобной не считается.
Торфъ. Шесть торфъ. 1го Крайушинка обширное 20 саженъ. 2го Капушинка 18 сажен, 3го Воронина 20 сажен. 4го Габка 16 сажен. 5го Оленевщинской торф. 6го Тынковщина или обширное около 12 сажен.
Воды. Рѣчка. Изъ указанія мѣстныхъ отъ того же селенія а впадаетъ въ Р. Раковку около С. Овшанки и въ ней находятся двѣ плотины и двѣ мельницы.
Озера Не считается.
Болота. Шесть болота: 1го Крайушинское 2го Капушинское 3го Волховое 4го Воронинское, 5го Оленевщинское. Тынковщинское. А-на изъ болота длинна около 1½ саженъ а ширины до 10 и 30 саженъ.
Лѣса. Не считается.
почва земли } такъ какъ въ С. Овшанкѣ.
подпочва земли }
Степь 779 десятинъ.
произведенія земли. Жителями крестьянами высѣвается Ржи 1208 четвер. пшеницы 85, Гречихи 300, ячменя 45, Овса 85, Проса 19, Конопли 4.5, Проса 19, Конопли 15, Льна 2 и Гороху 2 четверти
Огородніе овощи. Крестьяне засѣваютъ огороды картофелемъ. (до четвертей) капустою, Капустною, свекловицею, Морковью, Огурцами, Репою, Луками и прочимъ.

Садовые фрукты. Мало вишенъ.
Домашнія животныя. У крестьянъ считается рогатаго скота. Воловъ 231, коровъ 230, лошадей 20, овецъ 855, свиней 230, изъ домашнихъ птицъ разводятся крестьянами куры, утки и куры.
Дикія животныя. Не считается.
Рыбы, Раки, Ракушки. Караси, Линьи а раковъ и ракушекъ не считается
Жилища. У крестьянъ изъ 271, изъ нихъ основныхъ 15, построенныхъ 50 а остальныхъ 206.
Одежда и обувь. Достаточная вообще, отличаются по сезонамъ достаточно въ летнее время у постоянныхъ.
Хлѣбъ Достаточный.
Качество водъ и питья. Вода хорошая другого питья крестьяне не имѣютъ воды Крестьяне употребляютъ а привозную изъ села.

Примѣчаніе

около Селенія три кладбища: 1го надъ рѣчкой Покровкой, 2го Тишанка, 3го Волхова.

С. Тростинцы.

Нині – с. Тростинка Васильківського р-ну Київської обл. (877). Вперше Тростинка згадується в історичних документах 1432 р. До 1850 р. Тростинка належала Ксаверію Браницькому, в якого за антиурядову діяльність її було конфісковано і передано до державних володінь. Дерев'яну парафіяльну церкву Різдва Христова збудовано 1745 р. У 1840 р. церкву розширили і під неї підвели кам'яний фундамент.

Барахтянское общество.

Селение Барахты.
—— Погребы.

Селеніе Барахтвы.

Число крестьянъ } с мужескаго пола 863 а женскаго 933 душъ.
другихъ жителей, } ——— " ——— 27. ——
составляющихъ сословіе }
изъ евреевъ.

Мѣстоположеніе селеніе лежитъ вокругъ пруда, отъ г. Алеша 40 верстъ, на югъ, а отъ г. Ивановки 6 верстъ на югъ.

Классификація земель. Изъ земель Барахтвы и Погребы, усадебной 370 десят. 393 сажен. Пахатной 4239 десят. 1542 сажен. сѣнокосной 1054 д. 1610 сажен. и выгонной 5766 д. 886 сажен.

Горы. Три горы, изъ коихъ одна порядочная Каменная другая с Шиферемъ и третья с Чернозёмомъ изъ высоты около 20 саженъ.

Воды. Ручей одна безъ имянного названія, течетъ изъ запада на югъ и впадаетъ въ р. Ингулецъ около с. Даниловки, на немъ находящіяся тенберги исправныя и плотина, но отчасти завалилась.

Озера болота лѣса. } Не имѣется.

Лѣсъ изъ 36 породъ 532 десятинъ 62 сажен. и обнятъ кустарникомъ дубовой.

Почва земли и какая подпочва Черноземъ.

Глинистая.

Произведеніе жителей. Отъ сего крестьяне обязываютъ. Ржи 1039 четв. Пшеницы 353 четв. Гречихи 1039 г. Овса 176 четв. Проса 176 четв.

Огородныя овощи и садовые фрукты Крестьяне занимаются огородомъ. Картофелемъ (80 четвертей) свекломъ. Капустою, огурцами, кукурузою, хлѣбомъ и проч.

Домашнія Животныя. У Крестьянъ Барахтанскаго помѣщика Скота: Воловъ 638, Коровъ 994, Лошадей 27, овецъ 804, свиней 313. Изъ домашнихъ птицъ разводятся Крестьянами Гуси, Утки и Куры.

Дикія Животныя. Волки, Лисицы и Зайцы.

Рыбы не имѣется.

Раки, появленіе

Жилища. Избъ у крестьянъ новыхъ 80, подержественныхъ 70, ветхихъ 188.

Одежда и обувь. Достаточные. Крестьяне ходятъ въ сапогахъ.

Кормъ. Достаточный.

Качество водъ и Питья. Вода хорошая въ рѣкѣ и въ колодцахъ, но есть хозяевъ недостаточныхъ для напоя скота. Другихъ напитковъ не имѣется кромѣ водки какой Крестьяне употребляютъ употребляютъ а) домашнюю сваю.

Примѣчаніе.

Находится школа дан 54 учениковъ крестьянскихъ дѣтей, подъ наставленіемъ священника.

На полѣ не далеко отъ Селенія, находится огромный валъ Высотою 8 саженъ, который продолжается отъ села Барахты до С. Ольшанки, лежитъ высотою на западъ на пространствѣ 5 верстъ.

С. Бараки

Нині – с. Барахти Васильківського р-ну Київської обл. (1348). Давня назва села – Петричин. Барахти у 1850 р. конфісковано у Ксаверія Браницького і передано до державних володінь. Дерев'яну парафіяльну Михайлівську церкву збудовано 1800 р. на місці старої.

Барахтянское общество.

Селеніе Погребы.

Число Крестьянъ. Мужескаго пола 257 а женскаго 256 душъ.

Мѣсто положеніе. Селеніе сіе лежитъ съ южную сторону отъ г. Кіева 40 верстъ лежитъ отъ г. Вышгорода 6 верстъ, отъ Запада, при рѣкѣ Ствигѣ.

Классификація земли. Въ удѣлахъ общ. состоитъ усадебной 570 десят. 335 саж., пахатной 4239 десят. 1542 саж. сѣнокосной 1054 дес. 1410 саж. а всего 5864 дес. 886 саж. написано.

Горы

Воды. Рѣки сіе селеніе имѣетъ отъ сѣвера лежитъ въ Днѣпрѣ въ 66 р. Ствигу, около С. Жаворонкова, реки нѣтъ сѣнокосныя, въ коей во время дождя воды долговременно.

Озера. Болота. } не имѣется.

Лѣса. Находится лѣсъ въ урочищѣ Погребахъ состоящій изъ дубовъ, и сосноваго. и осинъ кустарниковъ.

Пóчва земли и лѣса. Чернозем.

Пóдпочва. Глинистая.

Произвéдсніе Земли. Господскія хлѣбопашныя вѣдомости. Рожи 239 четвер. Пшеницы 26 четв., Гречихи 198, Овса 36 четв. 30.

Огородныя Овощи. Крестьяне заводятъ огороды картофелемъ. (до четверти) свекломъ, капустою, огурцами и отчасти кукурузою, Тыквою, Арбузами.

Домашніе животныя. У крестьянъ считается рогатаго скота — волова 91, Коровъ 103, Телятъ 7, Свиней 201, овецъ 47. Изъ домашнихъ птицъ разводятъ крестьяне гусей, утокъ и куръ.

Барахтянское общество. С. Погребы.

Дикія Животныя. Въ лѣсахъ водится Волки, Лисицы и Зайцы.

Рыбы Раки, Пѣявки. Не имѣется.

Жилища. Избъ у крестьянъ считается 80 изъ нихъ 53 старыхъ.

Одежда и обувь. Достаточны, Крестьяне ходятъ въ сапогахъ.

Корм. Достаточной.

Качество водъ и Питьевъ. Вода хорошая въ степу и колодезяхъ, но есть недостатокъ для напоя скота летомъ во время засухи. Другихъ недостатокъ Крестьяне не имѣютъ кромѣ вовки. Какую Крестьяне употребляютъ и хранятъ сказано.

С. Погребы.

Нині – с. Погреби Васильківського р-ну Київської обл. (416). До 1850 р. належали землевласнику Ксаверію Браницькому, в якого їх конфіскували на користь держави. Дерев'яну парафіяльну Введенську церкву збудовано 1845 р. на місці раніше існуючої.

Поселяне
Ольшанскаго и Баракшянскаго обществъ.

МЕДИКО-ТОПОГРАФІЧНИЙ ОПИС ДЕРЖАВНИХ МАЄТНОСТЕЙ КИЇВСЬКОЇ ОКРУГИ

З ЗОБРАЖЕННЯМ ДЕЯКИХ ПРИРОДНИХ ВИТВОРІВ РОСЛИННОГО І ТВАРИННОГО СВІТУ РАЗОМ ІЗ СТАТИСТИКОЮ КОЖНОГО СЕЛА, ЇХНІМ ВИГЛЯДОМ, ЗРОБЛЕНИМ З НАТУРИ, ЗОБРАЖЕННЯМ СЕЛЯНСЬКИХ КОСТЮМІВ ТА ГЕОГРАФІЧНОЮ КАРТОЮ КИЇВСЬКОЇ ОКРУГИ

Якщо неможливо, щоб усі люди були щасливими,
треба прагнути, щоб нещасливих було якомога менше.
Ж.-Ж. Руссо

Складений доктором медицини Де ля Флізом,
медико-хірургом Московської Імператорської медико-хірургічної академії,
членом Імператорського медичного Віленського та Київського товариств,
головним лікарем державних маєтностей Київської та Сквирської округ,
старшим лікарем, надвірним радником

Київ – 1854

ПЕРЕДМОВА

Повна медична топографія з огляду на велику кількість явищ, які вона охоплює, потребує співпраці багатьох учених, фахівців з різних галузей знань, особливо таких, що належать до природничої історії. Отже, праця однієї особи, незважаючи на всі зусилля, часто є лише нарисом не лише тому, що обсяг знань надто широкий, щоб бути обізнаним з усім, що стосується медичної географії, а й тому, що одній людині важко зібрати зразки всього створеного природою краю й описати їх. У зв'язку з цим я зміг запропонувати лише дуже стислий нарис стосовно такої топографії, незважаючи на те, що не шкодував ні праці, ні коштів, ні часу для збирання матеріалів про Київщину; я хотів сам усе побачити і не бажав бути схожим на тих, хто описує якийсь край, не виходячи зі свого кабінету, встановлюючи факти й подаючи загальні для багатьох країв описи на підставі наявних статистичних підрахунків.

Отже, після опису кліматичних характеристик я об'їздив усю губернію з краю в край, зупиняючись у кожному селі, яке належало до державних маєтків, для одержання відомостей від жителів і особливо літніх людей про їх перекази, звичаї, традиції тощо.

Одночасно я познайомився з місцеположенням та розташуванням населених пунктів, з якістю ґрунтів, води річок, ставків і боліт. Я визначив кількість і височину гір, обійшов ліси, придивляючись до їх рослинности, стану й різновидів дерев, які в ньому ростуть; спостерігав витвори у трьох царствах природи цього краю, зібрав, зокрема, основні лікарські рослини, що ростуть у губернії, отруйні рослини, отруйні та їстівні гриби. Щодо тваринного царства, то я зібрав місцевих черепашок, найбільш розповсюджених комах, плазунів, земноводних, риб, птахів* та дрібних ссавців, на підставі цієї колекції я й пропоную малюнки, зроблені мною з натури.

У той же час цікавився усім, що стосувалося жителів та їхньої кількості, вивчав їхні фізичні особливості, ендемічні й епідемічні захворювання, відзначив місця, де хвороби найпоширеніші. Я був у хатах, досліджував їх будову й розташування, стан схоронності й відповідно – вплив на здоров'я; я звертав увагу на одяг і взуття селян, описав їх переваги або недоліки, супроводжуючи опис зробленими з натури докладними малюнками, не перебільшуючи і не прикрашаючи нічого, а відтворював саме такими, якими, звичайно, бачив у святкові дні; мені видавалось пізнавальним і цікавим відобразити розмаїття костюмів у товариствах всієї губернії, оскільки їх вигляд, як правило, свідчить про заможність або злиденність мешканців, а це було б важко відтворити без малюнків.

Я цікавився харчуванням селян улітку, взимку і під час постів; куштував їхні страви, напої й докладно описав, з чого і як вони готують їжу. Я спостерігав заняття жителів та їхні промисли і вказав на шкоду, яку можуть спричинити ці ремесла; я також дослідив, який вплив на їхнє здоров'я мають звичаї та обряди, дивовижність деяких їхніх вірувань, довіру, яку вони виявляють до шарлатанів тощо; зауважив біди, до яких веде пияцтво, як і те, що поліпшенню моральності жителів могли б сприяти настанови й приклад священиків.

Я дав лише короткий нарис про рівень смертності серед селян державних маєтностей, оскільки мої власні спостереження тривали всього кілька років і я не зміг дістати офіційні матеріали. Розповівши про ендемічні та епідемічні захворювання у краї, а також про їхні причини, я зупинився на народній медицині та на місцевих характерних для Київщини засобах лікування, які можна застосувати за відсутністю фармацевтичних препаратів; я також зупинився на заходах, до яких іноді вдається поліція й медики, щоб запобігти захворюванням; зрештою, докладно описав епізоотичні хвороби та їх лікування.

Перетнувши неодноразово Київську губернію, я дійшов висновку, що загальний опис округи і навіть кожного повіту хибує недосконалими відомостями стосовно різних характеристик місцевості, про які слід згадати особливо, оскільки відмінності між різними теренами разючі, хоча вони й межують між собою. Наприклад, я бачив родючу землю в одному селі, в той час як у сусідньому земля була неродючою й піщаною; одне село розташовано біля лісу, над іншим височіють гори, ще інше стоїть на березі річки, і йому загрожують повені; або на березі струмка, ставка, посеред боліт чи рівнини, де дмуть усі вітри і не вистачає води, тощо. Звідси й випливає, що такі різні місцеположення зумовлюють різницю у їхньому побуті та у стані здоров'я, адже трапляється так, що чого є в

---

* Вони змальовані з колекції птахів державного радника, управляючого палатою державних маєтностей Київської губернії. Ці птахи були вбиті у різних місцях губернії державними лісниками.

надлишку в одному місці, бракує в іншому: так, в одному місці збирають багаті врожаї, а в іншому земля здебільшого неродюча. У місцях, де є ліси, достатньо будівельного лісу й палива, в інших його можна привезти лише здалеку з великими труднощами розгрузлими або піщаними дорогами, топлять там лише соломою* ; хатини у таких місцях бідні, погано збудовані, старі, іноді сплетені з верболозу і навіть із соломи, подекуди в них навіть небезпечно мешкати; вони бувають непридатні або шкідливі для життя, чим і пояснюється їхній значний вплив на здоров'я мешканців.

Таке саме становище у болотистих або віддалених від води місцях. У перших майже постійно панують хвороби, яких не знають в інших, іноді це стосується різних кутків села. Звідси випливає: щоб збагнути усю ситуацію і стан, в якому перебуває кожна місцевість, а також щоб докладно знати, які поліпшення можливі в тому чи іншому місці, необхідні статистичні дані, щоб з'ясувати становище кожного села зокрема, вони б могли доповнити мою топографію. Ця праця, між іншим, покаже, що мої спостереження є результатом ознайомлення з Київщиною з краю в край; але оскільки важко говорити про місцезнаходження й місцевість, лише описуючи їх, я подумав, що малюнок дасть повніше уявлення, адже досить одного погляду, щоб мати думку про розташування певного об'єкта стосовно місцевості; отож я вирішив замалювати на місці вигляд кожного містечка чи села, які належать до державних маєтностей, намагаючись знайти найбільш виграшні положення, хоча не завжди було легко знайти точку зору, звідки можна було б окинути поглядом увесь його обшир, якщо місце було надто розлогим або оточене лісами; я завжди вибирав місце, звідки було б видно церкви. Окрім того, я склав географічну карту маєтків Київської округи.

Для того щоб моя праця була більш повною, я хотів скористатися допомогою тих, хто був обізнаний з топографічними науками і міг інформувати мене про свої спостереження; але обставини й відстані позбавили мене такої допомоги, мені довелося працювати самотужки, оскільки я не дістав ні документів, ні відомостей від влади, лише на основі моїх власних пошуків на місці робилася моя топографія й складалися статистичні відомості.

Моя праця написана російською й французькою мовами, легко можна побачити, що перша з них не є моєю рідною мовою, тому прошу бути поблажливими до мене, оскільки, незважаючи на всі мої зусилля, я не зумів написати краще.

---

* або очеретом.

МЕДИКО-ТОПОГРАФІЧНИЙ ОПИС ДЕРЖАВНИХ МАЄТНОСТЕЙ КИЇВСЬКОЇ ОКРУГИ

[*Розділ I*]

ПОШИРЕННЯ Й РОЗПОДІЛ ДЕРЖАВНИХ МАЄТНОСТЕЙ КИЇВСЬКОЇ ОКРУГИ

Місто Київ знаходиться в межах 49° 20′довготи і 50° 12′ широти на березі річки Дніпра, який в давнину називався Борисфеном.

У Київській губернії державні маєтності розкидані від одного краю до іншого на 300 верст. Землі, що лежать вище м. Києва, тягнуться на 110 верст на північ, а ті, що лежать нижче цього міста, простягаються на 215 верст на південний схід і частково вздовж Дніпра; землі, які лежать на заході, тягнуться на 150 верст.

Землі державних маєтностей Київської губернії поділено на три округи: 1 – Київська, 2 – Черкаська, 3 – Сквирська.

ТЕРИТОРІЯ КИЇВСЬКОЇ ОКРУГИ

Київська округа державних маєтностей складається із окремих, порізному віддалених одна від одної ділянок у трьох повітах: Київському, Васильківському та Радомишльському.

У Київському повіті є 16 товариств, розташованих поряд, а саме: 1 – Хотів, 2 – Гвоздів, 3 – Дмитрівка, 4 – Трипілля, 5 – Витачів, 6 – Жуківці, 7 – Стайки*, 8 – Черняхів, 9 – Обухів**, 10 – Велика Бугаївка, 11 – Глеваха, 12 – Кожухів, 13 – Білогородка, 14 – Петропавлів, 15 – Старі Петрівці, 16 – Димер.

У Радомишльському повіті є 8 товариств, розташованих на різній відстані між собою: 1 – Чорнобиль, 2 – Шепеличі, 3 – Варовичі, 4 – Максимовичі, 5 – Шершні, 6 – Слобідка, 7 – Рожів, 8 – Коленці.

У Васильківському повіті є 6 суміжних товариств: 1 – Веприк, 2 – Фастів, 3 – Плесецьке, 4 – Васильків, 5 – Вільшанка, 6 – Барахти.

Київський повіт простягається з одного боку на правому березі Дніпра на південь від Києва на 70 верст, а на північ – на 35 верст, на заході він сягає щонайдалі 48 верст, має вигляд майже трикутника, але Димерське товариство лежить окремо й оточене приватними володіннями. Воно знаходиться на відстані 35 верст на північ від Києва і за три версти від Дніпра, його довжина сягає 15 верст, а ширина – 21 версту.

У Радомишльському повіті 8 товариств, розміщених на різній відстані, за винятком Варовицького і Максимовицького, які розташовані поряд, а саме:

1. Чорнобильське товариство знаходиться на обох берегах Прип'яті, за 90 верст на північ від Києва та за 96 верст від Радомишля.З півдня на північ воно простягається на 15 верст, а зі сходу на захід – на 12.

2. Рожівське товариство розташовано на відстані 64 версти на схід від Києва і 18 від Радомишля; його ширина – 20, а довжина – 10 верст.

3. Шепелицьке товариство межує з Мінською губернією на правому березі річки Прип'ять за 100 верст на північ від Києва і за 95 верст від Радомишля; його довжина – 3, а максимальна ширина – 7 верст.

4 і 5. Варовицьке та Максимовицьке товариства утворюють одну ділянку, на відстані 80 верст на північ від Києва і 60 верст на північ від Радомишля і сягають 30 верст у ширину і 26 у довжину. Річка Уша ділить цю територію на дві нерівні частини, менша з яких утворює Варовицьке товариство, що має 32 версти завдовжки і щонайбільше 5 верст завширшки. Максимовицьке товариство має 30 верст у довжину і 18 верст у найширшому місці; до неї ще належать окреме село Кропивня.

6. Слобідське товариство межує з Волинською губернією; до нього належать два окремих маєтки, відстань між якими становить 7 верст. Товариство знаходиться за 100 верст на захід від Києва і за 24 версти від

---

* До цього товариства приєднано село Щучинка, що знаходиться на відстані 30 верст від Стайок, у якому мешкає 100 селян. Це окремий маєток, оточений приватними володіннями.

** До цього товариства приєднано село Семенівка, у якому мешкає 249 селян, воно знаходиться на відстані 20 верст від Обухова. Це окремий маєток, оточений приватними володіннями.

Радомишля. У першому маєтку, Слобідці, налічується 263 селянини, у другому – Видиборі – 153.

7. Шершнівське товариство межує з Волинською губернією за 118 верст на північний захід від Києва і 39 верст на північ від Радомишля; його довжина – 20 верст, а ширина – щонайбільше 10 верст.

У Васильківському повіті налічується 4 суміжних товариства: Васильківське, Плесецьке, Фастівське і Вепріківське.

МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ РІВНИН, ГІР, НИЗИН ТА УЗГІР'ЇВ

РІВНИНИ

У Київському повіті в товариствах Стайківському, Черняхівському, Трипільському, Витачівському, Жуківському, Обухівському, Петропавлівському, Білогородському, Старо-Петрівському, Глеваському, Кожухівському, Хотівському, Гвоздівському, Бугаївському і Дмитрівському рівнини перетинаються долинами, ярами, пагорбами й горами[1]; вони загалом родючі[2], щороку вкриті рясними й багатими хлібами. Вони також мають багато зелених лук. У Димерському товаристві земля рівнинна, піщана і малородюча.

У Васильківському повіті місцевість більш рівнинна й менш родюча, ніж у Київському; вона менше порізана балками та пагорбами. У Плесецькому товаристві поверхня загалом рівнинна, а у Фастівському і Вепріківському товариствах зустрічаються розлогі рівнини[3].

У Радомишльському повіті багато рівнин, розташованих у низині, вони піщані й неродючі. У Чорнобильському, Рожівському, Шепелицькому, Варовицькому, Максимовицькому, Слобідському і Шершнівському товариствах багато зелених лук.

ГОРИ

У Київському повіті та на берегах Дніпра багато гір[4], вони досить високі у Стайківському, Трипільському, Витачівському, Жуківському, Обухівському, Петропавлівському, Білогородському товариствах[5]. Вони нижчі і їх менше у Старо-Петрівському товаристві і відсутні у Кожухівському. Їх багато і вони високі у Гвоздівському, Бугаївському і Дмитрівському товариствах, а у Димерському їх немає зовсім.

У Васильківському повіті, у товаристві цього містечка є декілька гір, а у Плесецькому і Фастівському товариствах їх мало і вони зовсім невисокі. Гір немає у Вепріківському товаристві, за винятком сіл Пришивальня і Ярошівка.

У Радомишльському повіті гір мало. Кілька невисоких гір є біля Чорнобиля[6], а на землях Шепелицького, Варовицького, Максимовицького, Слобідського та Шершнівського товариств гір немає.

НИЗИНИ

У Київському повіті є низини, особливо на узбережжі Дніпра, де їх часто затоплює річка.

До Трипільського товариства належить долинна частина містечка та село Злодіївка, в якому 50 хатин, де живуть 168 селян і яке затоплюється майже щороку. У 1845 р. вода знесла багато будівель, знищила посіви і затопила все, чим володіли мешканці, частина худоби загинула.

У Хотівському товаристві, в селі Віта, 22 будинки, збудованих на березі Дніпра, в яких проживали 63 мешканці, затоплювались у 1820 і 1865 рр. Селяни були змушені вночі покинути свої хати й шукати притулку на сусідніх узгір'ях, зводячи там курені ; ряд будинків знесла вода, інші дуже пошкодила; посіви, сіно, все їхнє майно загинуло, вони ще довго страждали від цієї повені[7]. Їхні втрати становили понад 400 срібних карбованців[8].

У Дмитрівському товаристві у тому ж році було затоплено хутір Козин, де налічувалось 127 селян і 30 хатин. Мешканці, втративши своє майно, були змушені ховатись у лісах.

У Васильківському повіті низин мало.

Територія Радомишльського повіту переважно низинна й вкрита болотами. Місцевість поблизу річки Прип'ять часто терпить від повені[9]. Майже щороку затоплюється декілька будинків містечка Чорнобиль, споруджених на березі річки; села Старосілля (де налічується 83 селянина і 15 хат) та Паришів (де мешкає 202 селянина у 48 хатах), які належать до товариства цього містечка, затоплювались три роки підряд – у 1844, 1845 і 1846 роках. Збитки були великі, а їх мешканці були розорені.

ВИСОЧИНИ

На височинах лежать у Київському повіті Стайківське, Черняхівське, Трипільське, Витачівське, Жуківське, Обухівське, Білогородське, Хотівське, Гвоздівське, Бугаївське товариства[10], розташовані навколо Києва; у Васильківському повіті – Фастівське товариство; у Радомишльському повіті – Чорнобильське товариство.

ВОДИ

Київська губернія дуже багата на воду. Річка Дніпро тече з півдня на північ[11] і відділяє цю губернію від Чернігівської та Полтавської; вона зрошує землі Київської округи на протязі 80 верст. Окрім того, є дуже багато джерел, струмків, річечок, які течуть між горами, пагорбами й долинами, зрошуючи й удобрюючи край. Майже кожне село знаходиться на березі річки або струмка, води яких, звичайно затримувані греблями для приведення в дію млинів, утворюють ставки.

До головних річок Київського повіту належать Ірпінь і Здвиж. Ірпінь бере свій початок у Сквирському повіті на межі з Волинською губернією, він витікає з болота, тече з півдня на північ на протязі близько 60 верст; за 30 верст вище Києва впадає у Дніпро. Здвиж бере свій початок біля села Романівка неподалік від міста Житомир, він тече з півдня на північ протягом 70 верст і впадає в річку Тетерів.

Головними річками у Васильківському повіті є Стугна й Унава. Стугна бере початок у Васильківському повіті, тече з заходу на схід, перетинає Бугаївське і Дмитрівське товариства і впадає у Дніпро біля села Злодіївка. Унава починається у Сквирському повіті, тече з заходу на схід і впадає у річку Ірпінь біля села Перевіз.

До головних річок Радомишльського повіту належать Прип'ять, Тетерів і Уша[12]. Річка Прип'ять бере свій початок у Мінській губернії, тече з півдня на північ, потім з півночі на південь[13] і впадає у Дніпро за 20 верст нижче Чорнобиля. Тетерів починається у Волинській губернії, тече крізь Коленцівське товариство протягом п'яти верст і впадає у Дніпро за 70 верст вище Києва. Річка Унава бере початок біля міста Новограда-Волинського, тече із сходу на захід[14], перетинає Варовицьке та Максимовицьке товариства і впадає у річку Прип'ять за п'ять верст вище Чорнобиля. У більшості цих річок течія повільна, вони течуть, звиваючись.

СТАВКИ

Кількість ставків, пов'язаних з річками та струмками в трьох повітах, не дуже велика; у кожному товаристві їх не більше двох-трьох, вони виникли внаслідок спорудження греблі. А у Радомишльському повіті їх ще менше, особливо у Варовицькому й Шершнівському товариствах, їх немає у Максимовицькому і Слобідському товариствах.

У Київській окрузі є багато боліт вздовж річок та струмків і майже біля кожного села, особливо у Васильківському та Радомишльському повітах, зокрема у Варовицькому, Максимовицькому, Шершнівському та Слобідському товариствах їх дуже багато і вони досить великі. Трохи менше їх у Трипільському, Жуківському і Петропавлівському товариствах.

ЯКІСТЬ ВОДИ

Якість води[15] у річках та струмках загалом чудова, зокрема у Київському та Васильківському повітах багато джерел. Колодязна вода не така смачна, але рідко шкідлива для здоров'я; а біжучі води стають непридатними для споживання лише тоді, коли витікають з боліт або коли в них вимочують коноплі чи льон.

У Радомишльському повіті у воді часто наявне залізо там, де є залізні копальні, але загалом, за винятком води з джерел, річок та струмків, вода переважно болотиста, особливо у Варовицькому та Максимовицькому товариствах. У періоди посухи важко знайти питну і нешкідливу воду, особливо для напування худоби; бо у деяких місцевостях колодязна вода гіркувато-солона, глиниста або ж зіпсована поєднанням із болотистою водою.

ВИСОТА ГІР

Висота гір у Київській окрузі дуже різна. У Стайківському товаристві вона сягає від 20 до 70[16] туаз[17], як і у Бугаївському й Дмитрівському. Найвищі гори у Гвоздівському товаристві, деякі сягають 90 туаз. У Васильківському повіті гори зустрічаються значно рідше, вони не такі високі – не більше 20 – 40 туаз.

У Радомишльському повіті гори та пагорби є лише у Чорнобильському товаристві, найвищі з них мають не більше 18 туаз.

ЛІСИ

У Київській окрузі та її трьох повітах досить багато лісів. Таких товариств, де вони були б зовсім відсутні – немає, майже біля кожного села є більший або менший ліс. Оскільки їх багато і вони віддалені один від одного і знаходяться на різній відстані, важко визначити площу, яка належить кожному селу, та їх місцезнаходження відносно чотирьох сторін світу. Проте я помітив, що ліси взагалі розміщуються на північ від сіл і захищають їх від гіперборейських вітрів[18]. У деяких місцях Київського повіту і біля Києва ліси не такі розлогі і прориджені сокирою, але тепер за ними дуже старанно доглядають; в інших місцях вони досить значні й густі, в них є будівельний і корабельний ліс; в них також нарізають багато дощок. Лісів значно більше у Білогородському, Старо-Петрівському, Глеваському, Димерському, Плесецькому, Фастівському і Вепріківському товариствах.

У Радомишльському повіті є великі ліси, там росте багато ялин. Дерева, зокрема дуби, тут найвищі в губернії, особливо у Шепелицькому, Варовицькому та Максимовицькому товариствах. У цьому товаристві сосни та дуби використовуються для будівництва кораблів, їх возять до річки Прип'ять, по якій сплавляють до Дніпра, далі плоти пливуть до Миколаєва[19].

ҐРУНТИ

Ґрунт у Київському повіті різний, це – чорнозем, він змішаний з глиною або піском лише у Стайківському, Черняхівському, Трипільському, Витачівському, Жуківському товариствах. У інших товариствах цього повіту ґрунт найчастіше глинистий, супіщаний або просто піщаний. Чорнозем трапляється у Васильківському повіті, особливо на правобережжі Унави і Стугни; в той час як на лівому березі більша частина грунту змішана з глиною і піском.

У Радомишльському повіті є багато неродючих пісків, лише у деяких місцях ґрунт супіщаний, змішаний із глиною; чорнозем можна знайти лише біля села Слобідки, а пісок є всюди.

Київський повіт небагатий на каміння, за винятком кількох гранітних скель[20] у Бугаївському товаристві, їх немає у Васильківському повіті, крім узбережжя річки Рось, так само як і в Радомишльському повіті, за винятком сіл Шершні, Соболівка, Новаки і Рудня Рихта, де досить багато гранітних скель.

ЛІСОВІ ҐРУНТИ

Лісові ґрунти у Київському повіті частіше сухі, ніж болотисті. У Радомишльському повіті є багато місць, де болота заполоняють ліси, зокрема у Шепелицькому, Варовицькому і Максимовицькому товариствах.

СТЕПИ

У Київській губернії, особливо у Фастівському маєтку Васильківського повіту, степів досить багато[21].

СТЕПОВІ ҐРУНТИ

Вище вже згадувались місця, де є чорноземні, глинисті й піщані землі.

ПІДҐРУНТЯ ЗЕМЛІ

Підгрунтя землі[22] всюди піщане або глинисте. У деяких товариствах Київського та Васильківського повітів пісок білий і дрібний, в інших – жовтий, перемішаний з камінцями. Глина здебільшого жовта, подекуди червона, майже чорна; трапляється і біла глина, якою білять будинки всередині і зовні, зокрема у Витачеві, та гончарна глина, з якої виготовляють цеглу, фаянс; там також є багато залізної руди.

КЛІМАТ

Весна звичайно починається в останні дні березня, літо – в перші дні червня, осінь – у середині вересня, зима – на початку грудня. Температура дуже мінлива: влітку буває велика спека, термометр фіксує іноді 30° за Реомюром, однак через перевагу північного, а особливо північно-східного та північно-західного вітру така спека триває недовго. Взимку холод досить сильний, хоча температура знижується лише до 20°, дуже рідко до 30°[23].

Вказані вітри часто панують у цю пору року; вони приносять заметілі, які часто дуже люті. Горе тоді подорожнім, якщо вони захоплюють їх у дорозі, збивають їх зі шляху, особливо уночі, що може коштувати їм життя. Стан атмосфери скоріше холодний, аніж теплий, скоріше сухий, аніж вологий, за винятком місцевостей, що знаходяться біля лісів, посеред гір, у долинах та поблизу води. Така температура благодатно впливає на сільських жителів, які здебільшого міцні, високі на зріст, можуть виконувати важкі роботи, рідко хворіють і, відповідно, придатні як для польових робіт, так і для військової служби[24]. Вони, як правило, доброзичливі, дуже гостинні, серед них менше п'яниць і злочинців, ніж деінде; зрештою, серед них нерідко можна зустріти людей, які мають багато здорового глузду.

Оскільки Київська губернія лежить на височині, має розлогі, відкриті усім вітрам рівнини, вони холодні, особливо коли вітри дмуть з півночі; північно-західний вітер панує тут найчастіше, зокрема взимку. Південні, особливо південно-західні вітри часто приносять грози влітку, з травня по липень, до і після настання рівнодення. Вони бувають з градом, який подекуди завдає величезних збитків, і громом, нерідко призводять до пожеж, від яких іноді гинуть люди й тварини[25].

Часом влітку виникають бурі, що супроводжують грози після періодів спеки й посухи, коли, звичайно, панує південно-східний вітер. От тоді на піщаних рівнинах, особливо поблизу Дніпра, зривається вітер, який підіймає гарячий пісок, крутячи вихор, несе його на далекі відстані, засипаючи ним оброблені землі, і зупиняється, лише наштовхнувшись на якусь перепону. Пісок проникає у найщільніше зачинені будинки, дію його можна порівняти з тією, яку чинитиме пара, що спалахує. Захоплені такими пісками подорожні змушені зупинитися або шукати притулку; піски виснажують людей і тварин як відбиттям сонячних променів, так і сильною спекою; пісок потрапляє в очі, рот, горло, викликає захворювання очей, біль у горлі і сильний кашель.

Перепади температури швидкі, особливо весною, яка найчастіше холодна, звичним є раптове настання сильної спеки після досить пронизливого холоду і навпаки. Такі перепади внаслідок припинення випаровування шкірою часом спричинюють катари, плеврити, ревматизми, пневмонію тощо.

Димерське товариство Київського повіту, Рожівське, Шепелицьке, Варовицьке, Максимовицьке та Шершнівське товариства Радомишльського повіту менш підлеглі вітрам, оскільки знаходяться у низовині, а високі й розлогі ліси створюють перепону їх несамовитості, завдяки чому зими тут не такі суворі; до того ж, оскільки ці місця здебільшого низинні й заболочені, певний період тут спостерігається велика вологість і часті тумани, внаслідок чого мешканці цього краю не такі міцні статурою, як мешканці сусідніх районів Київської губернії, розташованих трохи вище. З іншого боку, оскільки край неродючий, їм живеться не так легко, іноді бракує здорової їжі та одягу, який би повністю захищав їх від холоду і особливо від вологи. Такі обставини часто збуджують переміжну пропасницю весною, а ще більше восени; ревматизм, водянку, цингу; вони, можливо, сприяють розвитку у цих місцях жорстокої ендемічної хвороби, яку називають ковтуном[26]. Я також помітив, що загалом люди тут живуть не так довго, як в інших повітах губернії.

ПРИРОДНІ ПРОДУКТИ

ЦАРСТВО МІНЕРАЛІВ

Земля у Київській губернії різна, залежно від місцевості. Тут зустрічаються місця, де дуже багато гумусу, ділянки з сумішшю глини й піску; мало кам'янистого і багато піщаного ґрунту.

У Київському повіті чорноземи є у Стайківському, Черняхівському, Трипільському, Витачівському, Жуківському й Обухівському товариствах. Земля в інших товариствах цього повіту найчастіше складається з глини, із сірої землі, змішаної з піском, або піщана без домішок. Чорнозем є ще у Васильківському повіті, зокрема на правому березі річок Унава й Стугна, але на лівому березі земля здебільшого мішана з глиною і піском або ж повністю піщана.

У Радомишльському повіті багато піщаних неродючих рівнин, супіщана земля з глиною наявна лише у Рожівському товаристві, поблизу села Слободка, хоча майже всюди навкруги ґрунт піщаний.

У Київському повіті каміння мало, окрім кількох гранітних скель у Бугаївському товаристві та Васильківському повіті на берегах річки Рось. У Радомишльському повіті гранітні скелі є у Шершнівському товаристві, біля сіл Соболівка, Новаки, Рудня Рихта і Шершні.

Природа підґрунтя всюди піщана або глиниста. У деяких товариствах Васильківського і Київського повітів пісок дрібний і білий; в інших – жовтий і змішаний з гравієм, глина найчастіше жовта, часом червона і темно-сіра. Білу глину можна також знайти у Витачівському товаристві, де нею білять будинки. У багатьох місцях Максимовицького товариства (Радомишльський повіт), особливо у селі Млачівка, на досить великій глибині залягає біла глина, з якої можна виробляти прекрасний фаянс, такий як на Межигірській фабриці поблизу Києва. Селяни виготовляють з неї гарний посуд. У багатьох місцях знаходиться жовта глина, придатна для виготовлення цегли й посуду, такої самої якості, що й київська глина.

Великі простори землі, в якій міститься залізна руда, лежать біля села Катюжанка та містечка Димер (Київський повіт), залізисті ділянки широко розповсюджені в Радомишльському повіті поблизу сіл Новошепеличі, Сахань Рудня, Рудня Клевенська, Варовичі, Старі Павловичі, Луб'янка, Максимовичі, Рудня Іллінецька, Федорівка і Рихта. У ряді цих місць раніше були залізоплавильні, полишені після переходу цих земель у відання казни. Тепер у селах Рудня Іллінецька, Федорівка і Рихта колишні робітники цих заводів, які з часу останньої ревізії стали державними підданими, продовжують видобувати залізо для потреб держави з місцевої залізної руди. З нього виготовляють лемеші для плугів, обручі для коліс возів, сокири, підкови тощо. Спосіб плавлення металу дуже простий, та й переробляють вони лише незначну кількість руди, при застосуванні сучасного засобу плавлення на великих заводах можна було б одержати залізо високої якості, а у місцях, де руда гірша, з неї можна було б виплавляти чавун[27], придатний для виготовлення ядер і снарядів, це було б дуже вигідним для Київського арсеналу завдяки недалекій відстані, приблизно 80 – 100 верст.

У ряді піщаних пагорбів на берегах Дніпра знаходять жовтий самородний бурштин; біля села Старі Петрівці[28] виявлено напрочуд великі частинки.

ЦАРСТВО РОСЛИН

ЛІСИ

У лісах звичайно ростуть такі дерева: дуб (Quercus robur), береза (Betula albae), в'яз (Ulmus campestris), граб (Carpinus betulus), явір (Acer preudoplatanus), ясен (Fraxinus excelsior), липа (Tilia europaea), черешня (Cerasus avium), ліщина (Corylus avellana), ялина (Picea abies), сосна (Pinus sylvestris), осика (Populus tremula), тополя (Populus alba), горобина (Sorbus

aucuparia), верба (Salix amigdalina, triandra, fragilis, caprea), дика яблуня (Malus sylvestris) і груша (Pyrus communis) тощо.

ЛАНИ

На ланах у великій кількості родять такі зернові культури: жито (Secale cereale), пшениця (Triticum aestivum), овес (Avena sativa), ячмінь (Hordeum distihom), гречка (Fagopyrum sagittatum), просо (Panikum miliaceum), горох (Pisum sativum), льон (Linum usitatissimum), коноплі (Cannabis sativa), ріпак (Brassica napus), картопля (Solanum tuberosum) та ін.

На житі, зрідка на пшениці, особливо у вологі роки виростають нарости у вигляді рогів, які називають ріжками (Claviceps purpurea). Потрапивши у борошно, з якого печуть хліб, ріжки спричинюють тяжке захворювання, яке називається ерготизмом (Convulsio cerealis).

САДИ Й ГОРОДИ

На городі селяни вирощують у великій кількості капусту (Brassica oleracea), буряк (Beta vulgaris), квасолю (Phaseolus vulgaris), боби (Vicia faba), кукурудзу (Zea mays), цибулю (Allium cepa), часник (Allium sativum), огірки (Cucumis sativus), гарбузи (Cucurbita pepo), бугилу (Anthriscus cerefolium), кріп городній (Anethum ghaveolens), латук (Lactuka sativa), картоплю (Solanum tuberosum), ріпу (Brassica rapa), гірчицю (Brassica nigra), хрін (Armoracia rusticana). соняшник (Helianthus annuus), мак (Papaver somniferum), тютюн (Nikotiana tabacum); динь (Melo sativus) і кавунів (Citrullus vulgaris) небагато.

ФРУКТОВІ ДЕРЕВА

Селяни мають небагато фруктових дерев, хіба що у деяких селах є сади з яблунь (Malus domestica), груш (Pyrus communis), слив (Prunus domestica), вишень (Cerasus vulgaris), горіхів (Juglans regia) тощо.

ЛУКИ, БОЛОТА

Серед величезного розмаїття рослин на луках назвемо основні: вероніка колосиста (Veronika spicata), самосил гайовий (Teucrium chamaedrys), польовиця (Agrostis), шавлія лучна (Salvia pratensis), скабіоза польова (Scabiosa arvensis), родовик лікарський (Sanquisorba officinalis), півники сибірські (Iris sibirica), таволга (Spiraea), лисохвіст лучний (Alopecurus pratensis), валеріана лікарська (Valeriana officinalis), первоцвіт весняний (Primula veris), парило звичайне (Agrimonia eupatoria), анемона лісова (Anemone sylvestris), жовтець їдкий (Ranunculus acris), чемериця біла (Veratrum album), звіробій звичайний (Hypericum perforatum), козельці східні (Tragopogon orientalis), деревій звичайний (Achillea millefolium), цикорій дикий (Cichorium intybus), кульбаба звичайна (Leontodon taraxacum), шандра звичайна (Marrubium vulgare), таволга болотяна (Spiraea ulmaria), підмаренник звичайний (Galium verum).

На болотах, на берегах ставків звичайно зустрічаються такі рослини: хвощ болотяний (Equisetum palustre), жовтець отруйний (Ranunculus sceleratus), цикута отруйна (Cicuta virosa), ситняг болотяний (Eleocharis palustris), бобівник трилистий (Menyanthes trifoliata), лепеха звичайна (Acorus calamus), живокіст лікарський (Symphitum officinale), слабник водяний (Myosoton aquaticum), гірчак зміїний (Polygonum bistorta), водяний перець (Polygonum hidropiper), гірчак почечуйний (Polygonum persicarium), частуха подорожникова (Alisma plantagoaquatica), оман високий (Inula helenium), свинчатка європейська (Plumbago europaea), настурція лікарська (Nasturtium officinale) тощо.

На поверхні води ставків бачимо плаваючі латаття біле (Nymphea alba), глечики жовті (Nuphar luteum), півникі болотяні (Iris preudacorus).

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ

У лісах і полях залежно від ландшафту, іноді в садах Київської губернії ростуть такі лікарські рослини: лепеха звичайна (Acorus calamus), алтей лікарський (Althaea officinalis), дягель лікарський (Angelica archangelica), кріп городній (Anethum graveolens), сон великий (Pulsatilla grandis), полин гіркий (Artemisia absinthium), копитняк європейський (Asarum europaeum), переступень дводомний (Bryonia dioica), чистотіл великий (Chelidonium majus), цикорій дикий (Cichorium intybus), омег водяний (Oenanthe aquatica), хрін звичайний (Armoracia rusticana), болиголов плямистий (Conium maculatum), берізка польова (Convolvulus arvensis), дурман звичайний (Datura stramonium), підмаренник звичайний (Galium verum), золототисячник звичайний (Centaurium umbellatum Gilib.), гравілат міський (Geum urbanum), цмин пісковий (Helichrysum arenarium), авран лікарський (Gratiola officinalis), хміль звичайний (Humulus lupulus), блекота чорна (Hyoscyamus niger), оман високий (Inula helenium), горіх волоський (Juglans regia), лаванда справжня (Lavanda spica), кульбаба звичайна (Leontodon taraxacum), ромашка лікарська (Matricaria chamomilla), меліса лікарська (Melissa officinalis), м'ята кучерява (Mentha crispa), м'ята холодна (Mentha piperita), м'ята блошина (Mentha pulegium), настурція лікарська (Nasturtium officinale), материнка звичайна (Origanum vulgare), мак

снотворний (Papaver somniferum), мак-самосійка (Papaver rhoeas), гірчак зміїний (Polygonum bistorta), папороть чоловіча (Dryopteris filix mas), сосна звичайна (Pinus sylvestris), терен (Prunus spinosa), жостір (Rhamnus cathartica), шавлія лікарська (Salvia officinalis), бузина трав'яниста (Sambucus ebulus), бузина чорна (Sambucus nigra), мильнянка лікарська (Saponaria officinalis), жито (Secale cereale) з ріжками (Claviceps purpurea), пшениця (Triticum aestivum) з ріжками (Claviceps purpurea), гірчиця (Brassica nigra), паслін солодко-гіркий (Solanum dulcamara), живокіст лікарський (Symphytum officinale), пижмо звичайне (Tanacetum vulgare), чабрець звичайний (Thymus serpyllum), липа (Tilia europaea), перстач прямостоячий (Potentilla erecta), конюшина суницеподібна (Trifolium fragiferum), журавлина (Oxycoccus palustris Pers.), брусниця (Rhodococcum vitis-idaea), чорниця (Vaccinium myrtillus), валеріана лікарська (Valeriana officinalis), чемериця біла (Veratrum album), дивина скіпетровидна (Verbascum thapsiforme Schard.), бобівник трилистий (Menyanthes trifoliata), біб (Vicia faba), фіалка запашна (Viola odorata).

ОТРУЙНІ РОСЛИНИ

Болиголов плямистий (Conium maculatum), анемона лісова (Anemone sylvestris), цикута отруйна (Cicuta virosa), ломиніс виноградолистий (Clematis vitalba), дурман звичайний (Datura stramonium), блекота чорна (Hyoscyamus niger), жовтець отруйний (Ranunculus sceleratus), жовтець їдкий (Ranunculus acris).

ГРИБИ

Отруйні гриби

Мухомор червоний (Amanita muscaria), сироїжка блювотна (Russula emetica), гнойовик сірий[29] (Coprinius cinereus), (Licoperdon bovista)[30], головач видовжений (Calvatia excipuliformis), порхавка лучна (Vascellum depressum), порхавка гігантська[31] (Langermannia gigantea).

Їстивні гриби

Білий гриб (Boletus edulis), колібія червононога (Collybia erythropus), лисичка справжня (Calantharellus cibarius), сироїжка (Russula delica), печериця лучна (Agaricus campestris), козляк (Boletus bovinus), зморшки (Murchella esculenta), решетняки (Xerocomus subtomentosus), рижики (Lactarius deliciosus) та ін.

ЦАРСТВО ТВАРИН

СЛИМАКИ

Серед молюсків, які зустрічаються у ставках і в річках, назвемо: Unio littoralis[32], ставковик великий (Lymnaea stagnalis), живородка звичайна (Viviparus viviparus), рогоподібна катушка (Planorbarius corneus).

У лісах є два види: слимак і лісовий слимак (Helix pomatia et nemoralis)[33].

ГЛИСТИ

До кишечних глистів людини належать дощові черв'яки[34], аскарида людська (Ascaris lumbricoides), гострик (Enterobius vermicularis), плоскі глисти: солітер (Tania solium).

КОМАХИ

Найпоширеніші комахи такі: жук-олень (Lucanus cervus), носорог малий (Sinodendron cilindricum), водолюб малий (Hydrophilus caraboides), бронзівка золотиста (Cetonia aurata), хрущ травневий західний (Melolontha melolontha), хрущ пекторалік (Melolontha pektoralis), бронзівка мармурова (Potosia lugubris), скарабей священний (Scarabaeus sacer), красотіл золотокрапковий (Calosoma auropunctatum), копр місячний (Copris lunaris), листоїд тополевий (Melasoma populi), вусач хлібний (Dorcadion fulvum), вусач-хрестоносець (Dorcadion equesrte), мушка шпанська (Lytta vesicatoria), тарган чорний (Blatta orientalis), вусач червонокрилий (Purpuricenus budensis), листоїд полиновий (Chrysomela graminis), сонечко семикрапкове (Coccinella septempunctata), бджола медоносна (Apis mellifera), павук тарантул південноросійський (Lycosa singoriensis), шершень (Vespa crabro), польська кошеніль (Porphyrophora polonica), сарана перелітна (Locusta migratoria), білан капустяний (Pieris brassicae), білан жилкуватий (Aporia crataegi), зірочка (Euchloe cardamines), зефір березовий (Zephyrus betulae), голуб'янка Белларг (Lycaena Bellargus), махаон (Papilio machaon), аполлон (Parnassius apollo), стрічкарка орденська блакитна (Catocala fraxini), стрічкарка вербова (Catocala electa), лимонниця (Rhodocera rhamni), бархатниця Юртина (Epinephele jurtina), адмірал (Pyrameis atalanta), кутокрилка С-біле (Polygonia C-album), очко павине денне (Vanessa io), кропив'янка (Vanessa urticae), чортополохівка (Pyrameis cardui), мертва голова (Acherontia atropos), бражник винний середній (Pergessa elpenor) бражник винний малий (Pergessa porcellus), бражник берізковий (Herse

convolvuli), бражник липовий (Mimas tiliae), бражник підмаренниковий (Celerio galii), бражник молочайний (Celerio euphorbiae), п'ядун агрусовий (Abraxus grossulariata), ведмедиця геба (Arctia hebe), ведмедиця сільська (Arctia villica), ведмедиця Кая (Arctia caja).

Корисні комахи

До корисних комах належать: бджола медоносна (Apis mellifera), польська кошеніль (Porphyrophora polonica), шовкопряд (Bombyx mori), шпанська мушка (Lytta vesicatoria).

Бджоли дуже поширені у Київській губернії, де багато селян тримає пасіки.

У Димерському товаристві та у значній частині Радомишльського повіту селяни закріплюють свої вулики (так звані борті) у верхній частині дерев, особливо на соснах і ялинах у лісах. За допомогою гострих інструментів вони видовбують продовгувату глибоку порожнину, куди кладуть близько фунта воску, заглибину затуляють дошкою, залишаючи невеликий отвір для бджіл, які не баряться з поселенням і проводять там зиму.

Слід зауважити, що хоча ці вулики не охороняються, вони ніколи не обкрадаються. Верхівку дерева звичайно зрізають, щоб вітер не зламав її, чого можна побоюватись, оскільки стовбур, уже не такий міцний через порожнину в ньому, не зможе протистояти бурям[35].

Коли ж потрібно забратися на верхівку дерева, щоб зробити вулики або забрати з них мед, селяни мають дуже винахідливе пристосування, щоб на них залазити, що вимагає багато спритності й великої вправності[36].

Кажуть, що такі вулики придумали татари, хоча й неможливо встановити час, коли вони навчили цьому мешканців краю[37]. Відомо лише, що згідно з переказами до недавніх пір у Литві[38] мед зустрічався дуже рідко, бо загальне низинне положення краю утруднює будівництво погребів, які б не затоплювала вода навесні[39].

Польська кошеніль (Porphyrophora Polonica)

Польська кошеніль, або польські кармазинові грена – це комаха, яйця якої дають чудовий пурпуровий колір, що може суперничати з мексиканською кошеніллю. Яйця цих комах зустрічаються у посушливих і піщаних місцях Київської губернії, зокрема у Радомишльському повіті у червні та липні (від цього і місяць називають червень[40]). Їх яйця прикріплюються до волоконець коренів деяких рослин, а саме: гусячих лапок (Potentilla anserina) або ракових шийок (Polygonum bistorta), найчастіше їх можна знайти серед коріння рослин, які називаються бедренець (Pimpinella saxifraga), перстач прямостоячий (Potentilla erecta), а по-польському komaszek, lysie uszko, biedrzenie, іноді ж – у корінні диких суниць (Fragaria vesca). Їх навіть знаходили, хоча й рідко, на корінцях жита (Secale cereale), та це трапляється лише тоді, коли весна не холодна і не дощова.

Польська кошеніль протягом ряду століть, до відкриття Америки, була предметом торгівлі з Італією і щорічно приносила польським королям, за свідченням одного автора цього краю Милослава[41], 6000 золотих екю[42]. Тепер фарбувальники поєднують її з американською кошеніллю для отримання яскравішого пурпурового кольору; молдавани й вірмени купують її у великій кількості на українських ярмарках та базарах, а далі збувають туркам, які фарбують нею шовк, шкіру, сап'ян та кінські хвости, називаючи їх бунчуками і використовуючи замість знамен.

Шовкопряди поширені на теренах Київської губернії, де садять шовковиці. Подекуди селянки у Київському та Черкаському повітах вирощують шовкопрядів, з їхньої продукції виготовляють тканини, з яких роблять головний убір, що називається шовковим очіпком.

За рішенням Палати державних маєтностей, збудовано завод шовкопрядів у Київському повіті поблизу сіл Черняхів і Бугаївка, де росте багато шовковиць на корм шовкопрядам. Фабрикою управляє надвірний радник пан Чижов. Оскільки вона влаштована лише рік тому, то ще не досягла такої досконалості, на яку можна сподіватися; проте, незважаючи на мало сприятливий період та на ряд труднощів, що виникли, зібрано досить значну кількість шовку.

Шпанські мушки з'являються щороку у червні – липні на ясенах, на бузкові, іноді на вербах. Їх пізнають на ланах, у лісах і садах по сильному і нудотному запаху, схожому на запах болиголова крапчастого (Conium maculatum). Ця, така корисна для медицини комаха, поширена у Київській губернії, де її збирають досить багато.

Шкідливі комахи

До шкідливих комах, які живуть у будинках, належать: таргани (Blatta orientalis), прусаки (Blattella germanica), цвіркуни (Gryllus domesticus), блощиці (Cimex lectularius), комарі (Culex pipiens), шашіль (Coelostethus pertinax). Ці звичайні у селянських хатинах комахи нестерпні для тих, хто до них не звик, найбільше їх у Радомишльському повіті; незважаючи на збитки, яких завдають деякі з них, особливо таргани і прусаки, накидаючись на продукти, зокрема на борошно, попри турботи, яких вони завдають мешканцям, особливо вночі, ті не намагаються знищити їх, і ці комахи гніздяться майже у всіх будинках.

Прусаки, блощиці, комарі, схожі на них, хоча й трохи більші, довгоноги та мухи, які водяться навіть взимку, перетворюють ночі в муку для чужинців, котрим доводиться там ночувати, ще гірше влітку; а у спеку мешканці, окрім стареньких та дітей, змушені ночувати надворі.

Шашіль – це маленькі жучки, які відкладають свої яйця у будівельне дерево, а черв'ячки, що з них вилуплюються, гризуть найтовще й найтвердіше дерево, зокрема сосну, отож за кілька років вони можуть знищити цілу будівлю. Якщо прислухатись, то у будиночку, де живуть ці комахи-руйнівники, можна легко почути потріскування – через те, що ці черв'ячки гризуть балки, бруси, дошки.

До комах, які завдають великої шкоди домашнім тваринам, належать: оси (Pseudovespa vulgaris) або шершні (Vespa crabro), гедзь бичачий (Tabanus bovis), овод овечий (Oestrus ovis), овод звичайний підшкірний (Hipoderma bovis), дванадцятипалик (Gastrophilus veterinus), овод шлунковий кінський (Gastrophilus haemorrhoidalis), комарі (Culex pipiens), мухи і кліщі.

Ці комахи – справжне лихо для багатьох тварин: одні з них, особливо гедзі, оси і великі мухи, найбільші вороги коней і волів; вони смокчуть їхню кров, в той час як ті не мають змоги позбутися їх; інші ж проникають у горлянку, особливо биків. Їхні укуси спричинюють загальну емфізему, від якої гинуть бики. Гемороїдні мухи відкладають свої яйця по краю заднього проходу коней, що призводить до появи небезпечних ран.

У Радомишльському повіті помічено, що відтоді, як, побоюючись пожеж, заборонили спалювати трави на численних болотах цих рівнин, одразу як зійде сніг (це звичайно робилось щороку, коли сніг залишався лише у лісах), кількість цих комах значно зросла, а втрати тварин стали більшими. Кліщі ж викликають коросту у людини і деяких тварин, наприклад у коней і овець.

До шкідливих для рослин комах належать: хрущі травневі (Melolontha melolontha), гусінь плодожерки яблуневої (Laspeiresia pomonella), а також гусінь білана капустяного (Pieris brassicae), довгоносик комірний (Calalandra granaria) і, нарешті, сарана під назвою «мандрівна» (Locusta migratoria).

Травневі хрущі, яких дуже багато майже щовесни, пожирають бруньки, листя і квіти дерев. Те ж саме чинить гусінь плодожерки яблуневої (Laspeiresia pomonella); її самки відкладають яйця на цвіт яблунь, груш та інших фруктових дерев, доки не опадуть пелюстки. Незабаром із яєць вилуплюється гусінь, яка псує фрукти, проникаючи всередину їх і прогризаючи собі шлях, далі вона готує собі кокон (лялечку) на стовбурі дерева і, нарешті, перероджується у метелика.

Гусінь білана капустяного дуже поширена у багатьох місцях Київської губернії, особливо в Радомишльському повіті. Бувають роки, коли вона повністю знищує капусту, а ці овочі необхідні для селян; тим більше, що була помічена поява цинги, коли бракує капусти. Кажуть, що для знищення цієї гусені потрібно посипати капусту попелом або товченим вугіллям; також помічено, що там, де грядки капусти обсаджені коноплями, гусінь не гризе капусту, бо її метелики не переносять запаху конопель й близько до них на підлітають.

Комірний довгоносик – це маленька комашка, яка відкладає свої яйця на насіння пшениці і жита. Вилупившись, черв'ячки проникають у зерно, вигризають середину, завдаючи великих збитків; цю комашку важко знищити, вона заводиться в зернових.

Сарана, яку називають єгипетською або мандрівною, з'являється у південних або східних районах у вигляді величезних, гнаних вітром хмар, вона вкриває величезні площі, знищуючи посіви, накидаючись на дерева, навіть на лісові, об'їдаючи листя; потім, відклавши яйця у землю, гине, що викликає сильний сморід; зате земля удобрюється на наступні роки. Весною сарана вилуплюється з відкладених у землю яєць. Після 1826 р. сарана не з'являється у Київській губернії.

ПЛАЗУНИ

З плазунів мені не траплялася гадюка (Vipera berus), більш поширені вуж (Natrix natrix) та ящірка (Lacerta agilis). Жаба ставкова (Rana esculenta) зустрічається всюди у заболочених місцях, так само як і черепаха болотяна (Emys orbicularis).

У ставках та річках є багато п'явок (Hirudo officinalis), раніше їх було значно більше, але тепер їх усюди стає дедалі менше, бо впродовж ряду років їх виловлювали для торгівлі, яку євреї ведуть з німцями, котрі щороку купують їх дуже багато.

РИБИ

Серед риб, які водяться у ставках, річках, зокрема у Дніпрі та Прип'яті, є такі: карась (Carassius carassius), окунь (Perca fluviatilis), йоржносар (Gimnocephalus acerina Güld.), щука (Esox lucius), плітка (Rutilus rutilus), лин (Tinca tinca), сом (Silurus glanis), осетер (Acipenser güldenstädti colchicus V. Marti), лящ (Abramis brama), оселедець (Alosa pontica pontica Eich.) чехоня (Pelucus cultratus), лосось чорноморський (Salmo trutta labrax Pallas), судак (Stizostedion lucioperca), вирезуб, устирка.

ПТАХИ

Водяними, рослиноїдними та комахоїдними птахами є жайворонок рогатий (Eremophila alpestris), качка домашня (Anas domestica), чирок-тріскунок (Anas querquedula), гуска домашня (Anser domesticus), омелюх (Bombycilla garrulus), горлиця (Streptopelia turtur), голуб напівсвійський (Columba domestica), голуб волохатоногий, припутень (Columba palumbus), деркач (Crex crex), дрімлюга (Caprimulgus europaeus), зозуля (Coculus canorus), лебідь шипун (Cygnus olor), в'юрок (Fringilla montifringilla), чернь білоока (Aythya nyroca), курка домашня (Gallus domesticus), сойка (Garrulus glandarius), ластівка сільська (Hirundo rustica), соловейко (Luscinia luscinia), соловейко південний (Luscinia megarhynchos), вільшанка (Erithacus rubecula), пелікан рожевий (Pelecanus onocrotalus), горобець хатній (Passer domesticus), дятел сивий (Picus canus Gm.), дятел зелений (Picus viridis), дятел строкатий малий (Dendrocopos minor), курочка мала (Porzana parva Scop.), качка-чирок (Anas querquedula), слуква (Scolopax rusticola), шпак (Sturnus vulgaris), тетерук (Lyrurus tetrix), чикотень (Turdus pilaris), дрізд співочий (Turdus philomelos C.L.Brehm.), дрізд-омелюх (Turdus viscivorus), рябчик (Tetrastes bonasia), одуд (Upula epops).

До птахів-хижаків належать: рибалочка голубий[43] (Alcedo atthis), підорлик великий (Aquila clanga Pall.), бугай (Botaurus stellaris), чапля сіра (Ardea cinerea), пугач (Bubo bubo), сова болотяна (Asio flammeus Pontopp.), лелека білий (Ciconia ciconia), лелека чорний (Ciconia nigra), лунь очеретяний (Circus aeruginosus), сірий журавель (Grus grus), чеглок (Falco subbuteo), сорока (Pica pica).

ССАВЦІ

До невеликих ссавців належать: ласка звичайна (Mustela nivalis), ховрах крапчастий (Citellus suslicus Güld), кріт (Talpa europaea), сліпак звичайний (Spalax microphtalmus Güld), білка звичайна (Sciurus vulgaris), їжак звичайний (Erinaceus europaeus).

З диких звірів водяться вовки, лисиці, дикі кози, лосі, дикі свині, зайці.

Домашні тварини є такі: коні, воли, корови, вівці, кози, собаки, кішки, свині; птахи: індики, гуси, качки, кури.

Розділ II

ХВОРОБИ, ПОШИРЕНІ У ГУБЕРНІЇ

Мінливість клімату – холод, спека, вологість, які впливають на сільських мешканців під час щоденної праці на сонці, під дощем; розташування поблизу річок, ставків, боліт, а також піски, спричинюють у них різні захворювання; хоча проста і груба їжа, якою вони харчуються і якої рідко їдять надміру, хіба що після постів, здорова вода, яка служить для пиття; зрештою, праця, яку вони виконують і яка зміцнює їхні м'язи, зменшуючи напругу нервової системи, зумовлюють помітну різницю між їхніми хворобами та хворобами мешканців міст. Таким чином, внутрішні захворювання трапляються серед селян рідше, ніж у містах, де повітря не таке чисте, а неробство разом з вишуканішою їжею заможних мешканців міст та надмірне її споживання викликають повнокрів'я, таке поширене серед мешканців міст і надзвичайно рідкісне серед селян. Нарешті, сільським жителям невідомі пристрасті, жваві почуття, горе та багато інших душевних переживань, які викликають нервові захворювання.

Взимку у селах хворіють рідко, в той час як у містах хвороби бувають частіше. Сухість та холод у цю пору року сприятливі для здоров'я селян, у цей час вони хворіють значно рідше. Це період, коли трудівник, завершивши польові роботи, уже не страждає від мінливості погоди, а спокійно насолоджується плодами своєї праці. Саме в той період багато міських мешканців не сплять ночами, здебільшого віддаються розпусті, розвагам і надмірностям, які призводять до значного поширення захворювань.

Серед ендемічних захворювань у селян Київської губернії трапляються такі: переміжна пропасниця, золотуха, захворювання очей, цинга, ковтун, ерготизм (злий корч).

До епідемічних та заразних хвороб[44] належать: грип, кашлюк, круп, кір, скарлатина, віспа, фальшива віспа (легка форма віспи), лихоманка, зрідка тиф, діарея, дизентерія, плеврит, пневмонія, ревматизм, короста, сифіліс, водобоязнь і холера.

ЕНДЕМІЧНІ ЗАХВОРЮВАННЯ

Ендемічні захворювання, як свідчить їх назва, походять від властивостей певних місць або поганої їжі мешканців; тобто вони відрізняються від епідемічних своєю сталістю у тій чи іншій місцевості або серед певних груп населення.

До ендемічних хвороб у Київській губернії[45] належать: переміжна пропасниця, захворювання очей, золотуха, цинга, ковтун, ерготизм (злий корч). Пропасниці, іноді легкі весною, стають тривалішими влітку[46], ще інтенсивнішими восени і хронічними взимку, якщо їх не лікують належним чином; вони бувають щоденно або через два-три дні.

Золотуха поширена передусім серед дітей[47] від двох до семи років, вона проявляється під кінець зими пухлинами шийних залоз, які спочатку не болять і залишаються у такому стані до кінця весни; але влітку вони

поступово збільшуються, пом'якшуються, запалюються, гнояться і вкриваються ранками; потім з них витікає багато гнійних виділень; нарешті, якщо їх правильно лікувати, восени ці ранки заживають, іноді вони знову відкриваються пізніше. Одужання найчастіше відбувається після досягнення обома статями зрілого віку, хоча інколи залишаються менш чи більш глибокі шрами. Та одужання не завжди буває сприятливим: або ж мистецтво лікаря не могло зупинити розвиток хвороби, або ж її протікання було залишено на волю випадку. У такому разі внутрішні вузли виходять з ладу один за одним, тоді виснажлива пропасниця або сухоти зводять хворих у могилу.

Очні захворювання виявляються влітку[48]. Якщо вони не завершуються одужанням хворого, то інколи стають хронічними, що часто веде до утворення плям на роговій оболонці ока, а іноді до сліпоти. Хоча така хвороба часто буває заразною, мені не довелося спостерігати цього на Київщині.

У Київській губернії цинга трапляється зрідка[49] і зустрічається час від часу у деякі роки, коли рослинна їжа зіпсована тривалими дощами, коли бракує городини, особливо у вологих місцях, де хати нездорові. Недуга має три періоди. Хворі, які одержували якісне харчування і необхідне лікування на початку захворювання, одужують швидко. Одужання складніше у другому періоді, а вже у третьому, незважаючи на належне лікування, часто настає смерть.

Ковтун – це, як відомо, скуйовджене волосся[50] на голові, у бороді та на інших частинах тіла, подекуди воно утворює досить великі волосисті клубки, які заважають хворим через вагу. Іноді волосся стирчить і стає дибки, як тільки жінки знімають головний убір. Ця хвороба майже завжди невиліковна. Артритний біль і ломота у кістках часто супроводжують ковтун, завдаючи нестерпних страждань хворим, хоча взагалі живуть вони довго. Багато хто втрачає на старість зір.

Ерготизм (злий корч) зустрічається у деяких повітах Київської губернії[51] лише тоді, коли на житніх колосках у великій кількості з'являються ріжки (нарости у формі ріжків); їх мелють разом з зерном на борошно і споживають спечений з нього хліб. Страшні симтоми цієї хвороби відомі. Жінки страждають від неї частіше, аніж чоловіки, і у них частіше трапляється гангрена нижніх кінцівок. Ріжків було дуже багато на житі у 1852 р., вони, що буває дуже рідко, з'явилися й на пшеничних колосках. Це приписується дії частих дощів того року.

ПРИЧИНИ ЕНДЕМІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ[52]

Пропасниця спричиняється атмосферними перепадами, вологою й мокрою погодою, сусідством річок, ставків та заболочених місцевостей. Вона більше поширена весною і восени. Хоча подекуди причини виникнення її, як і інших недуг, невідомі, оскільки важко встановити, чому ендемічна пропасниця, що подекуди трапляється внаслідок холоду і вологості, в окремі роки має місце в сухі й теплі часи на підвищеннях, де немає ні боліт, ні багнистих болотистих місць.

Захворювання очей (офтальмія) часто викликає пекучий жар від піску, що відбиває сонячні промені, особливо у період польових робіт, коли спека буває сильною; під час ходи проти вітру, який піднімає пісок догори, його найлегші піщинки зависають у повітрі й сильно подразнюють рогову оболонку. Захворювання очей спричиняється затриманням потовиділення шкірою при різкому переході від спеки до холоду, вологості та нічної прохолоди, коли селяни проводять ночі на вулиці, просто неба, іноді й від захворювання золотухою.

У дітей золотуха зумовлена такими причинами: тривалим годуванням груддю, бо майже скрізь матері годують своїх дітей по кілька років, а також поганим харчуванням, вологістю, тіснотою хат, з яких діти рідко виходять на повітря взимку; і, нарешті, сусідством боліт та проживанням у низинних і вологих місцях.

Цинга, яка у 1842 і 1849 роках виникла в більшій частині Київської губернії, була викликана передусім дуже вологими зимою і весною, постійно холодними туманами; помешканнями, в яких панували недбайливість і бруд; поганою їжею, особливо браком городини, а саме: капусти, буряків, огірків, картоплі, і, нарешті, браком солі у багатьох місцевостях.

Причини ендемічного ковтуна в Європі, крім Литви та деяких сусідніх з нею губерній, зовсім невідомі. Це, sui genesis, спадкова хвороба, яка виникає не від бруду й бідності, оскільки є й у багатьох дворян, які користуються усіма вигодами життя; отже, твердження ряду зарубіжних вчених, котрі спостерігали цю хворобу лише поверхово, про те, що вона зумовлена брудними й зимовими шапками, які носять у цих краях селяни, неправильне; а до того ж дехто з них голить собі голову.

Злий корч (convulsio cerealis), як зазначалося, спричинюється житнім хлібом, випеченим з борошна, в яке попали ріжки. Взагалі цей хліб має фіолетовий, майже чорний колір, він несмачний і пахне ріжками.

ЖИТЛО

Усі селянські житла у Київській губернії збудовані з дерева. Вони, як правило, теплі взимку. Їх внутрішній і зовнішній вигляд майже скрізь однаковий. У Київському повіті майже всі хати криті соломою; якщо солома не стара, дах не протікає, такі покрівлі краще захищають від холоду і сонячних променів, ніж вкриті дошками, черепицею або залізом.

Ці будівлі захищають від холоду, вони залишаються сухими, доки не

починають руйнуватися від часу; тоді вони вгрузають у землю і стають схожими на погреби, в них панує сильна вологість, що призводить до захворювань. У деяких місцевостях, де бракує лісу, стіни хатин виплітають із лози або соломи, обліплюють глиною і білять, але такі хатини не міцні, взимку в них холодно і вогко, оскільки їхні стіни не захищають від зимового холоду і пропускають повітря ззовні, особливо коли дмуть сильні вітри; отож я відзначив, що у таких хатинах завжди хворих більше, ніж у дерев'яних будиночках.

Загалом у всіх селах хатини непросторі, в них зрідка буває більше однієї кімнати з сіньми з другого боку, від яких знаходиться комірчина без вікон. У хаті завжди є піч, димар якої рідко роблять із цегли, його найчастіше виплітають з лози й обмазують з обох боків глиною. Такий димар виводить дим над дахом. Так повинно було б бути скрізь, але у багатьох хатинах дим іде попід покрівлею і виходить крізь неї, і хоча пожежі трапляються нечасто, однак не можна заперечити, що завжди існує їх небезпека, тим більше, що у випадках, коли глина відвалюється, селяни забувають підновляти димар. До того ж піч топлять увесь час, бо в ній не лише печуть хліб, а й готують щоденні страви, через що влітку в помешканні панує страшна жара. Мешканці, особливо літні люди і діти, мають звичку спати на печі, в холодну пору або під час хвороби їх можна знайти саме там, а жара, що там панує, шкідлива при багатьох хворобах. Крім того, якщо викликають лікаря, йому важко зробити огляд, особливо тоді, коли слабкість перешкоджає хворому спуститися донизу. Тіснота в хаті шкодить здоров'ю і спричиняє ряд захворювань, про які вже йшлося, зокрема, якщо у тісному приміщенні мешкає кілька сімей, до того ж, взимку в кімнаті тримають новонароджених телят, ягнят, кіз, годують свиней, а у період вилуплювання курчат – багато птиці. За цих умов псується повітря, а також завжди волога долівка.

У Радомишльському повіті, де лісів багато, у хатах підлогу роблять здебільшого з брусів, тоді в них не так вогко.

Будинки заможних селян подекуди просторіші, кімнати не такі вузькі, у них більше порядку і чистоти, вони часто побілені з обох боків, особливо, якщо біла глина знаходиться неподалік, як у деяких повітах; але там, де її немає, зокрема у Радомишльському повіті, селяни ніколи не білять хат, хіба що інколи підводять контури вікон, що створює контраст білого кольору з чорним забарвленням осель; отож, і вигляд цих селищ сумний, тоді як в інших місцях, передусім у Київському і Васильківському повітах, багато чарівних краєвидів, із сяючою білизною будинками. У селах Радомишльського повіту та тих, які з ним межують, я помітив, що у кожній хаті є бовдур, вкритий побіленим полотном, який спускається зі стелі посередині кімнати; до низу підвішено металеву решітку, де запалюють суху скіпку, вона дає ясний і блискучий вогонь для освітлення помешкання увечері. Цей бовдур служить і вентилятором, тим більше, що маленькі віконця кімнати ніколи не відчиняються і завжди закріплені в стіні.

Тепер майже немає курних без комина хатин, в яких доводилось тримати двері відчиненими для виходу диму, коли починали топити піч, бо Палата державних маєтностей наказала всюди зробити комини. Ця незручність, окрім того, що робила нестерпним життя у таких хатинах, створювала не тільки жахливий бруд, а й робила їх нездоровими, призводила до невиліковних очних захворювань, багато людей втрачало зір; тепер кількість сліпих зменшилася.

Внутрішня обстановка кожної хатини майже скрізь однакова. Той, хто входить до хати, може побачити в одному з кутків напроти дверей грубо намальовані образи, їх може бути більше або менше, вони прикрашені висушеними квітами та білими рушниками, вишитими червоними нитками, перед якими селяни моляться, зокрема після їди. Перед образами святих стоїть обідній стіл, іноді замість нього – скриня, де зберігається їхній одяг. Стіл вкритий грубою, але чистою скатертиною, на якій лежать хліб, сіль і ніж, що їх завжди гостинно пропонують кожному чужинцю; адже мешканці цих рівнин дуже гостинні, якщо їх застати за столом, вони обов'язково запросять почастувати більш або менш убогою їжею, якою охоче поділяться зі своїми гостями.

У кімнаті зовсім нема меблів, хіба що подекуди шафа та кілька грубих стільців. Посуд, який вживається для їжі, – це прості гончарні розмальовані вироби; хоч у деяких приміських селах, зокрема у передмісті Києва, я помітив у багатьох селян гарні фаянсові тарілки, виставлені для огляду у шафі, як прикраси; досить часто я зустрічав карафки і склянки з чистого білого скла. Вони користуються дерев'яними, виточеними і відполірованими, ложками, які також виставлені напоказ. Виделки тут майже невідомі.

Біля печі є єдине ліжко, оточене жердками, на яких вішають кожухи та одяг, і, нарешті, поблизу дверей є діжечка із свіжою водою для домашнього вжитку.

Однак охайність помешкань спостерігається не скрізь. Зокрема, у Радомишльському повіті, особливо серед бідняків, там, де багато людей сплять в одній вузенькій кімнатці, мало порядку і багато бруду; хоча його менше, ніж до того, як вийшло розпорядження кожній сім'ї утримувати свої помешкання як надворі, так і всередині якомога чистішими, це сприятиме поліпшенню їхнього життя та й відверненню недугів.

У Київському та Васильківському повітах хати криті соломою, у Радомишльському повіті дах найчастіше роблять із тонких дощок, які

називають дранкою. Якщо вони не старі й не зруйновані, то не протікають. Коли хати у доброму стані, їхні мешканці цілком здорові і хвороби трапляються рідко.

ОДЯГ І ВЗУТТЯ

Селяни Київського та Васильківського повітів носять круглі, досить високі шапки із чорної або сірої овечої шкіри; а селяни товариств Шепеличі, Варовичі і Максимовичі Радомишльського повіту одягають трикутні шапки із сірого або блакитного сукна, прикрашені вишивкою з синьої або червоної вовни; волосся підрізане досить коротко, майже всі мають вуса; частина, особливо літні люди, носить бороду.

Вони носять широкий верхній одяг, який називають свитками. Пошиті вони з товстого темно-коричневого, подекуди сірого або білого сукна, що його селяни виробляють самі з вовни власних овець; свити досить добре захищають від негоди. Вони широкі, переважно довгі, позаду мають каптур з двома розрізами спереду для очей, яким вкривають голову і обличчя, щоб захиститися від дощу й вітру. Під час подорожі каптур іноді служить торбою, в яку складають хліб. Взимку вони одягають під свитку необхідну в цьому кліматі шубу з овечої шкіри, яка допомагає переносити найбільші морози. Коли шуба нова, вона яскраво-біла, комір зроблено з чорної вовни; та ця білизна нетривала. При носінні вона брудниться й вкривається плямами, зморщується після дощу, з часом заяложується й чорніє, стає відразливою, як це буває у бідняків. Коли зношується і рветься, то погано захищає від холоду. Оскільки шуба, як і свитка, не має ґудзиків, її підперезують поясом з вовняної червоної тканини, пофарбованої місцевою кошеніллю; пояси бувають ще зелені, сині, жовті й різнокольорові. Найбідніші підперезуються смугою грубого полотна.

У Радомишльському повіті селяни підперезуються ширшим або вужчим шкіряним ременем з великою мідною пряжкою, на якому підвішено два футляри: один для ножа, інший для кременю й трута, які служать для розведення вогню у лісах чи полях та для люльки.

Майже всі селяни Київської губернії носять чоботи, зрідка і лише у період польових робіт – взуття, зроблене з лика або із клаптиків шкіри, яке називається личаками або постолами, тоді як у Радомишльському повіті майже всі без винятку селяни, включаючи і жінок, носять таке взуття у будь-яку пору. Взимку вони закутують ноги м'якою гладенькою сухою травою, яка називається тирсою, або "волася", а зверху замотують тканиною. Ця рослина росте у лісах, вони заготовляють її на зиму. Личаки грубо плетуть із вербової або липової кори, а постоли, які носять селяни здебільшого на Поліссі, роблять просто із клаптів старої шкіри і прив'язують до ноги. Обидва види взуття закріплюються на ногах мотузками або ремінцями.

У такому взутті легко ходити, а селяни цих рівнин ходять краще, ніж деінде, де носять великі і важкі чоботи, які утруднюють ходу, особливо коли багнюка; у болотистих і глинистих місцях, щоправда, це взуття зручне влітку та у суху погоду. А в дощову й холодну пору, особливо взимку, це взуття дуже шкідливе для здоров'я мешканців, бо тоді полотнина, якою обмотують ступні, а також солома, сіно і згадана трава – тирса, що їх закладають у такі сандалі, промокають, отож ноги у них завжди мокрі, а взимку часто мерзнуть, що призводить до повного переохолодження, нежиті, плевриту, пневмонії й ревматизму. З іншого боку, шворки й ремінці, якими обв'язані ноги, стискають судини, утруднюють кровообіг, сприяючи розширенню вен та утворенню важковиліковних ранок, це часто трапляється у Радомишльському повіті, де селяни не мають чобіт; отже, якби можна було привчити їх носити чоботи, це запобігло б багатьом захворюванням.

Жіночий одяг. Жінки мають різні головні убори: у святкові дні та коли йдуть до церкви у більшості місцевостей майже всі пов'язують голову довгим шматком простого мусліну, зав'язаним позаду великими вузлами, його кінці спадають аж до середини литок; у деяких товариствах жінки по-різному зав'язують квітчасті ситцеві хустини, дівчата так само, хоча й з деякими відмінностями, але майже скрізь ходять з непокритою головою, їхнє волосся заплетене у коси й викладене довкола голови з великою кількістю квітів. Вони віддають перевагу великим квітам, таким як півонії, червоні маки та інші польові квіти, а ззаду зав'язують довгі багатоколірні яскраві шовкові стрічки, кінці яких вільно спадають. Для цих дівчат квіти є обов'язковою приналежністю вбрання, особливо у святкові дні, а якщо пора року не дозволяє цього, вони заміняють їх завжди зеленими гілками барвінку та червоними ягодами калини, яку спеціально зберігають з осені; або ж штучними квітами, які виготовляють самі з пофарбованого пір'я чи кольорового й золотистого паперу. Як і жінки, вони прикрашають шию багатьма разками намиста, багатші мають коралове намисте, яке іноді передається в родині у спадок, воно досить дороге й становить частину посагу, який батьки дають за донькою при одруженні. Всі вони носять мідні або томпакові сережки та персні з простими камінцями; але у Радомишльському повіті дівчата, як правило, квітів не носять, їх волосся просто заплетене й зав'язане вузькою червоною стрічкою, зрештою, їх костюм далекий від того, щоб бути гарним.

Жінки звичайно одягнені у довгі свитки з товстого білого, зрідка коричневого або сірого сукна, яке виробляють самі з овечої вовни. За місцевим звичаєм вони прикрашені блакитною або чорною стрічкою. У

Київському повіті та в товариствах Петропавлів, Обухів і Фастів вони носять юпки із світло-зеленого сукна, поцятковані маленькими пучечками червоної вовни, цей одяг сягає аж до колін; а от в околицях Києва ці юпки шиють із гарного, яскравих кольорів ситцю. Їхні спідниці й фартухи пошиті з тканини з візерунками у великі квіти або зроблені з синьої чи червоної тканини, яку селянки виготовляють і фарбують самі, або матерії у симетричну клітинку, виткану з жовтих, білих і червоних ниток на синій основі, поширеній у цьому краї, яку можна назвати народною матерією Малоросії, оскільки зустрічається на великих відстанях. Жінки носять довкола стану декілька нез'єднаних між собою пілок, які тримаються поясом.

У околицях Києва жінки й дівчата носять різнокольорові яскраві ситцеві спідниці, купуючи їх у місті або на ярмарку, спідниці й фартухи також зроблені з ситцю у великі квіти або з синьої чи червоної тканини, яку виготовляють самі.

На свято дівчата одягають сорочки з тонкого полотна або перкалю з довгими і широкими рукавами, прикрашеними багатою гарною червоною вишивкою; а в Радомишльському повіті сорочки шиють з грубого полотна, хоча подекуди вони також вишиті.

Взагалі я помітив більше ладу і навіть елегантності в одязі селянок з міських околиць, особливо з Києва та Василькова, де чоботи носять завжди і жінки і дівчата, а найзаможніші мають чоботи з червоного або жовтого сап'яну. У товариствах Хотів, Обухів, Петропавлів і Кожухівка вони носять черевики, обшиті червоною шкірою, та сині панчохи. У Радомишльському повіті усі жінки й дівчата ходять лише у постолах і личаках, обгорнувши ноги грубим полотном та зав'язавши його мотузками довкола ноги.

З цього, можливо, надто докладного опису можна дійти висновку, що одяг і взуття мешканців загалом відповідають клімату, отже, відсутність одягу чи взуття звичайно не є причиною захворювань, хіба що у Радомишльському повіті.

ЇЖА Й НАПОЇ

Селяни харчуються більш-менш однаково влітку і взимку. Їхня їжа включає житній, гречаний або ячмінний хліб; зрідка, за винятком свят, і то там, де родить, вживають пшеничний хліб; борщ готують із салом або свининою, капустою, буряком, щавлем та іншими овочами влітку; селяни рідко їдять воловину, частіше свинину, баранину, птицю, і то лише у святкові дні. Взагалі вони споживають багато картоплі, яку вирощують скрізь, особливо на піщаних грунтах, ячмінну, гречану і пшоняну кашу, галушки (тісто, яке вони роблять з житнього, пшеничного або іншого борошна, яєць, молока і сиру). Селяни суворо дотримуються постів, тоді вони заправляють свою їжу олією з конопель, ріпи або льону, а заможніші мають солону або в'ялену рибу, багато хто з них їздить по рибу на Дон, купуючи для себе або на продаж.

Горох, бобові, кукурудза, цибуля, часник, огірки, свіжі чи солоні, залежно від пори року, також становлять їх харчування. Звичайно хліба та інших продуктів є в достатку й доброї якості у Київському та Васильківському повітах, особливо в урожайні роки; за винятком сіл, де грунт піщаний та неродючий, чи коли не вродять зернові та картопля; у Радомишльському повіті, де грунт піщаний, загалом заболочений і мало родючий, особливо коли трапляється велика посуха чи тривалі дощі, які затоплюють значні площі, хліба й інших продуктів мало, вони посередньої або поганої якості, тому саме там найбільше страждають від голоду. У товариствах Чорнобильське та Шепелицьке і частково Максимовицьке й Шершнівське харчів набагато менше, вони менш поживні, аніж в інших місцях; якщо не вродить картопля, яка є основним компонентом харчування, то мешканці живуть у великих злиднях.

Років десять тому, коли деякі з цих сіл ще не належали до казни, був великий голод, як розповідали, траплялося, що люди харчувались мохом і лишайниками, збираючи їх на болотах і стовбурах дерев у лісі, змішуючи з бруньками липи і вільхи, а також гречаними і житніми висівками та ріжками цих зернових та роблячи щось на зразок хліба. Це спричинило хвороби, які призводили до жертв або невиліковних недуг, а від вживання ріжків багато хто став епілептиком.

Фруктових дерев майже немає, хіба що у кількох товариствах Київського та Васильківського повітів, та й то небагато, тобто не помічено, щоб вживання фруктів впливало на здоров'я селян. Вони здебільшого споживають лише плоди диких груш, і хоча останні можуть викликати нестравність шлунку, особливо якщо недозрілі і вжиті у надмірній кількості, я не чув, щоб вони зумовили якісь захворювання.

Скрізь у лісах ростуть гриби, їх особливо багато у Радомишльському повіті, де селяни збирають їх у великій кількості; там вони викликають і найбільше отруєнь, коли через необізнаність вживаються отруйні.

Взагалі продукти, які споживають селяни, рідко бувають зіпсованими, хіба що іноді у вологу погоду під час жнив або коли на житі виростають ріжки. Як ми вже казали, ці нарости, змішані з борошном для випікання хліба, спричинюють важке захворювання – ерготизм (злий корч), що іноді призводить до гангрени нижніх кінцівок; люди, які перенесли цю хворобу, часто стають епілептиками, про що свідчить кількість їх у цих місцях. Іноді трапляється так, що просо (Panikum miliaceum) не випололи, а росте воно

разом з блекотою (Hyoscyamus niger). Отруйне насіння цієї рослини неможливо повністю відділити від проса, отож каша з нього викликає справжнє отруєння, яке супроводжується втратою свідомості, конвульсіями та нервовими припадками, які мають серйозні наслідки.

Вода у Київському та Васильківському повітах майже скрізь чудова, дніпровська вода здорова. Колодязна рідко буває солоною і рідко містить шкідливі для здоров'я домішки, у таких випадках селяни її не п'ють; а от у Радомишльському повіті вода, так само і колодязна, болотиста, особливо під час суші; тому подекуди спричинює пронос і пропасницю. Вона часто буває шкідливою і для тварин. Однак трапляються місця, де вода проточна і здорова, а іноді й залізиста.

За винятком води у краї немає інших напоїв, хіба що горілка, пиво та іноді мед, якого селяни майже не п'ють через високу ціну, а останні два напої часто бувають поганої якості й кислі. Квас ніде не вживається, а якби привчити селян, особливо там, де вода недоброякісна, готувати його, можна було б уберегти мешканців від багатьох захворювань. Селяни п'ють багато горілки, особливо на свято, у неділю, на весіллях, на хрестинах і похоронах. Тут можна зустріти п'яних, особливо у корчмах; щоправда, пияцтво значно зменшилось після вжиття відповідних заходів. Проте пияцтво часто стає причиною запальних хвороб і апоплексій.

ПРО СЕЛЯНСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Майже всі селяни Київської губернії – хлібороби, лише після завершення польових робіт значна їх частина займається іншими видами праці, деякі віддають перевагу лише певному ремеслу.

Праця, пов'язана з культурою обробітку землі, а також те, що хлібороби змушені щодня перебувати на ланах, переносити негоду й величезну спеку влітку, оберігають їх від хвороб, які спричиняє сидяче життя ремісників, та таких, що характерні для ряду професій, пов'язаних із шкідливим для здоров'я виробництвом. Завдяки їхнім щоденним заняттям у них легше відбувається травлення, а також харчування, а закінчивши працю і повернувшись у свої будівлі, вони відновлюють свої сили у мирному і спокійному сні. Таке активне, природне для людини, життя зміцнює систему м'язів й одночасно впливає на моральний стан, оскільки фізична праця звільняє розум від переживань; думають вони небагато, їм невідомі пристрасті, такі шкідливі для збереження здоров'я, чим клопочуться бездіяльні класи. Їхні бажання обмежуються лише надією на добрий врожай та на збереження плодів своєї праці. Звичайно, вони не дуже вразливі, втрата тих, з ким вони зв'язані родинними або дружніми зв'язками, вражає їх ненадовго; горе їх теж не буває тривалим. Оскільки вони не знають успіхів, тому вони позбавлені й переживань, що з цього випливають, і вони мало співчувають нещастю інших. Отож, довго зрошуючи землю своїм потом, їм вдається дожити до глибокої старості.

Вони дуже прив'язані до землі, де народилися, з розмов з ними можна дійти висновку, що вони ніколи не покинуть свого села, щоб жити у кращому кліматі; часто можна бачити, як ті, кого призвали до війська для захисту імперії, пройшовши всю Європу і здобувши почесну пенсію за свою довгу службу, через двадцять років[53], вкриті почесними шрамами, з багатьма орденами за мужність повертаються на спочинок під батьківську стріху.

Землеробство, як відомо[54], складається з оранки землі плугом або скопування лопатою, потім її удобренні, засіванні насінням, а далі у косінні сіна, збиранні зернових та інших плодів, їх заготівлі і, нарешті, у вирощуванні худоби. Ці процеси скрізь однакові, вони йдуть один за одним і постійно чергуються. Хоча можна помітити й різницю[55] між заможними хліборобами на родючих землях Київського чи Васильківського повітів та бідними землеробами багатьох товариств у Радомишльському повіті. Перші переважно високі, міцні, атлетично збудовані, вони без зусиль керують плугом, запряженим трьома-чотирма парами міцних волів, відповідно одягаються, споживають досить здорової і поживної їжі, п'ють добру воду і мають достатньо горілки, другі ж, навпаки, майже всі невисокі на зріст, переважно худі, миршаві, в'ялі або хирляві, не потребують для праці більше однієї пари худих волів або нещасних коней, щоб провести борозну у сипучих пісках, безплідних та невдячних; вони дуже погано вдягаються, недостатньо харчуються, п'ють зіпсовану й болотисту воду, здебільшого надто бідні, щоб поліпшити такий стан невеликою кількістю горілки. Таким чином, не залишаючи меж Київської губернії, можна спостерігати величезну різницю серед її жителів, можна навіть подумати, що йдеться про жителів місцевостей з різним кліматом.

Хоча багато захворювань хліборобам невідомі, оскільки вони загалом живуть у сприятливих для здоров'я умовах, однак надмірне споживання горілки[56], яке іноді спостерігається, особливо у неділю і на свята, на ярмарках, весіллях та похоронах, стає причиною багатьох запальних хвороб, апоплексій, водянок, щоправда, в останні роки пияцтво трохи зменшилось[57]. Та все ж жителі не можуть уникнути ендемічних хвороб, таких як переміжна пропасниця та інші, які є заразними, хоча вони виникають не так часто на цих землях; або ж як ковтун[58] у Радомишльському повіті; нарешті, і від таких недуг, які спричиняються впливом палючого сонця у жнива та виникають від подразнення слизових оболонок легень, шлунку, кишок, від ревматизму, який є наслідком негоди весною або восени.

У селах зустрічаємо теслярів, пильщиків, каретників або колісників, ковалів, столярів, кравців, ткачів, чинбарів, шевців, гончарів, рибалок[59]. У Димерському, Рожівському, Варовицькому й Максимовицькому товариствах є селяни, які виробляють дьоготь, смолу й вугілля з соснових і березових дерев, ріжуть дошки, виготовляють бруси для кораблів і клепки для бочок, але найчастіше працюють по сусідству в панських маєтках. Інші ж займаються бджільництвом у бортях, видовбаних у соснових стовбурах у лісі, є й такі, що виробляють залізо й скло.

Частина заможних селян, які мають волів і коней, перевозять збіжжя чи товари[60] для торгівлі на довші чи коротші відстані або перевозять вантажі на замовлення влади. Є досить багато сіл, звідки щороку їде декілька чоловік у Крим по сіль або на Дон по рибу, які продають, повернувшись у рідні місця.

Ті, що займаються городництвом, вивозять на ярмарки у Київ та в інші міста вирощені овочі: картоплю, капусту, буряки, огірки, цибулю, часник, моркву, ріпу, салати тощо. Ті, хто мешкає на березі Дніпра та Прип'яті, перевозять водним шляхом, що йде з Могильова на Київ, Кременчук, Катеринослав, Миколаїв та Херсон, ліс, дьоготь, камінь та інші товари.

Багато хто з селян та селянок, особливо Радомишльського повіту, вирушають щороку влітку на сінокіс і на жнива в інші місця Київської та Херсонської губерній; повернувшись восени, вони йдуть працювати на цукрові чи паперові фабрики або ж у сусідні містечка в пошуках праці, маючи при цьому найвигідніші заробітки.

Ремесло теслярів, пильщиків, каретників, колісників та тих, хто працює з деревом у лісі, виробляючи дьоготь, смолу й вугілля, зовсім нешкідливе для здоров'я; а ті, хто працює шевцями, кравцями, ткачами, веде сидяче життя, постійно перебувачи у незручному положенні, часто мають інфаркт печінки, тому у них завжди жовтуватий колір шкірі.

Ковалі, слюсарі, гончарі, склодуви, ливарники змушені працювати біля сліпучого вогню, постійно при високій температурі біля розпеченого горна, у них почервонілі очі, які гнояться, з набряклими повіками, стомлені й ослаблені яскравістю вогню, розжареного заліза, скла та вугілля, що плавиться у горні. Коли ковалі кують розпечене залізо, від нього іноді відлітають палючі іскорки, які потрапляють на кон'юктиву, пошкоджують цю тендітну частину ока, внаслідок чого дехто навіть сліпне. Завжди худі й бліді, вони постійно відчувають спрагу, серед них нерідко зустрічаються й п'яниці. У них часто є простуда, плеврит та ревматизм, бо через сильну спеку виходять на холод. Інколи трапляється, що у них, як і в ремісників, змушених виконувати роботу стоячи, ноги набрякають, і на них з'являються виразки.

Гончарі завжди працюють у низинних та вологих місцях серед глини, яку місять, вони хворіють найчастіше переміжною лихоманкою, лімфатичними недугами та водянками; а коли для розфарбовування своїх виробів вони використовують окиси свинцю, які необхідно розтерти, перш ніж покривати ними посуд, у них трапляються металеві кольки. Щоб уникнути цього захворювання, вони повинні мати взуття й одяг, який би їх надійно захищав від вологи, та затуляти дихальні шляхи полотниною під час праці з свинцевими препаратами.

Мешканці деяких товариств Радомишльського повіту, які залазять на верхівки найвищих сосен у лісах, щоб встановити там вулики або зібрати мед, хоча й роблять це напрочуд спритно й вправно з допомогою багатьох мотузок, сплетених здебільшого зі шкіри, і вміють утримуватись на значній висоті, іноді все ж падають, розбиваються на смерть або дуже калічаться, та це трапляється рідко завдяки набутим навичкам[61]. З мельниками на вітряках, а особливо на водяних млинах, трапляються жахливі випадки, причиною яких надто часто є довгий і широкий одяг або кожух, які можуть зачепитися за колеса механізмів, вони втягуються невідворотно під колеса, внаслідок чого гинуть від страшних ударів та складних переломів. Отож, потрібно, щоб вони негайно почали носити короткий одяг і вузькі штани, як це звичайно роблять мельники у зарубіжних країнах. Така проста обачливість запобігла б багатьом нещастям.

Паромники, лоцмани і рибалки, перебуваючи постійно у вогкості, тримаючи майже завжди ноги у воді, наражаються на згадані вище недуги, зумовлені вологістю; їм підходять такі самі гігієнічні засоби, якими користуються моряки. Ці люди живуть у важких умовах. Вони постійно зазнають впливу негоди, мінливостей погоди, часто мокнуть під дощем, не маючи, як і на кораблях, можливостей від нього сховатись; часто перевтомлюються; якщо водойма неглибока або коли неможливо плавати з вітрилами, вони змушені просуватися на своєму судні за допомогою весел або гака. Окрім того, вони повинні відзначатись великою відвагою, щоб витримувати таку важку працю і одночасно протистояти постійним небезпекам; бо як і в морі, їм слід боятися і бурі й загибелі. Звідси й виходить, що займатися цими ремеслами треба було б тільки людям міцної статури, які, зокрема, вміють плавати, бо немає року, аби хтось не загинув у хвилях. А щоб запобігти захворюванням, слід вживати якісну їжу, помірно вживати горілки; тим більше, що пияцтво часто буває причиною нещасть серед них: більшість тих, хто тоне, перебуває у стані сп'яніння. Для них характерні такі хвороби, як переміжна пропасниця, діарея, дизентерія, ревматизм і цинга. Вони здебільшого могли б їх уникнути, користуючись зазначеними вище засобами, одягом, що протистоїть вологості, як-от шкіряні плащі та змазані дьогтем чоботи, що не пропускають води, та міняючи білизну, як тільки вона намокне.

Чинбарів, що вичиняють шкіри, через сморід цих шкір і через те, що з них ще не вийшла під час вимочування у дубовій корі основна отрута, слід виводити за межі села у зв'язку з загрозою міазмів та блювотним запахом, що долинає з цих фабрик. Досить часто трапляється так, що ремісники стають жертвами лихоманки, яка називається гнильною, злоякісних наривів, сибірської виразки, і щоб їм уберегтися від них, необхідно, наскільки це можливо, дотримуватися чистоти, працювати на відкритому подвір'ї, належно харчуватися, помірно вживати щоденно горілку.

ПРО ВПЛИВ ЗВИЧАЇВ ТА ОБРЯДІВ НА ХВОРОБИ

З першого погляду видається, що звичаї й обряди мало впливають на здоров'я жителів, однак ті, які зумовлені кліматом, вкрай потрібні й навіть необхідні, щоб уберегтися від захворювань. Бо якщо в одній місцевості звикли носити теплий одяг, а в іншій кліматичні умови вимагають одягатися легко, то, потрапивши у холодні краї, можна наразитися на хворобу, що виникає внаслідок негоди.

Що ж до звичаїв та обрядів, зумовлених релігійними настановами, то можна помітити, що численні, характерні для нашої віри вимоги зумовлені кліматом, який відрізняється від нашого; так, церковних постів важче дотримуватись у північних краях, аніж у тих, що стали колискою християнства; адже теплий клімат не потребує такої ситної їжі, там вона скоріше рослинного, аніж тваринного походження, в той час як клімат півночі потребує продуктів, що поновлювали б сили, таких як м'ясо, смалець, зігріваючі напої, особливо для людей, які виконують важкі види праці, що вимагають значного фізичного напруження. Однак у цих місцевостях уже з давніх часів звикли відмовляти собі у такій їжі, суворо дотримуючись постів по кілька разів на рік, хоча й непомітно, щоб це відчутно впливало на здорових людей; але дивує те, що, так ретельно дотримуючись постів, селяни часто напиваються під час посту. Доказом, що утримання від їжі тваринного походження впродовж кількох тижнів нешкідливе для міцних людей, є те, що весь час, доки триває піст, зовсім нема хворих, та як тільки перестають поститися, багато хто хворіє, бо після тривалого обмеження вони їдять надміру. Існує звичай приносити у церкву на Великдень величезну кількість смажених підсвинків, ковбас із свинини, варених яєць тощо, які можна їсти лише після того, як їх посвятять, і можна бачити, як швиденько селяни повертаються з цими стравами додому, настільки їм не терпиться розговітися. Тоді вони їдять надміру, п'ють забагато горілки і це впродовж усього свята[62]. Внаслідок цього багато хто страждає від нестравлення, проносу, шлункових розладів, нерідко у літніх людей трапляються апоплексичні удари.

Суворе дотримання посту, як уже зазначалося, не справляє помітного впливу на здоров'я міцних людей, але негативно впливає на слабких людей, хворих, одужуючих, вагітних жінок або таких, що годують немовлят, та дітей; але лікарі, під час посту доглядаючи за хворими, які потребують харчування, що відновлює сили, ніяк не можуть примусити їх їсти продукти тваринного походження. Такі самі труднощі виникають і з хворими дітьми, яким батьки не дозволяють припиняти піст; вагітні ж жінки, особливо в останні тижні вагітності, коли вони мають таку велику потребу у поживному харчуванні, страждають від цього так, як і істоти, яких вони носять у собі; те саме і з жінками, які годують дітей, бо їх молоко стає тим гіршим, чим грубіша їжа. І що ж у результаті всіх цих страждань? При такому харчуванні немає можливостей відновити сили в ослаблених хворих, у тих, хто видужує, припиняється ріст у дітей, ті, що мають лімфатичні захворювання, стають золотушними, рахітичними[63], одутлими, хворіють на водянку, матері народжують слабких дітей, схильних до всяких хвороб, зрештою, смертність тут більша, ніж в інших країнах.

Проте релігія, настанови якої терпимі щодо християн, не потребує таких жертв, і священики милостиво дозволяють вживати скоромну їжу хворим і ослабленим людям, але їх авторитет не може подолати ці забобони; я чув, як хворі говорили, що вони воліють краще вмерти, аніж порушити свою віру вживанням молока або масла під час посту.

Мені здається, що було б доречним згадати про сільських священиків, з огляду на їхній вплив на моральність селян, бо вони можуть багато зробити, щоб їх просвітити й поліпшити їх побут. Ніхто не спілкується ближче із мешканцями села, ніж священик. Він знає кожного, його сан веде його у сім'ї, без нього не можуть обійтися ні при народженні, ні при смерті. Він відає найбільш урочистими подіями у житті, він постійно спілкується з людиною від її народження до самої смерті.

Священик дає перший знак християнства новонародженому, він освячує подружжя, а щоб вони збагнули, що у своїму союзі повинні йти по шляху закону Божого, веде їх, поєднавши руки у святій ході, довкола аналоя. Нарешті, священик приносить вмираючому останні слова втіхи в останню годину, він супроводжує жалобну процесію на місце спочинку, звертаючись до неба з належними молитвами, а для полегшення страждань рідних і друзів, які проводжають покійника до його останнього притулку, він щоразу, як зупиняється поховальна процесія, читає Святе письмо.

Повернувшись у своє скромне помешкання, священик завжди повинен бути напоготові йти туди, де потребують його допомоги, його двері повинні залишатися відчиненими у будь-яку пору дня і ночі, його палиця завжди має бути під рукою, а лампа готовою, щоб її засвітити. Для нього не існує ні відстані, ні пори року, ні дощу, ні снігу, він повинен вирушати не гаючись і йти туди, куди його кличуть; отож, він заслуговує на титул "отче", з яким до нього звертається кожен житель; тим більше, що він, як добрий пастор, втішає свою паству, співчуває її нещастям, вчить її витримувати житейські скорботи з допомогою віри Христової, проповідником якої він є. Він не потребує красномовства, йому досить розгорнути книгу і читати. Кожна фраза з Євангелія, яке просвітило світ, наставляє на любов до людей і їх покращання, а тим, у кого сприйняття розвинуто слабо і які не розуміють його слів, досить спостерігати за християнськими чеснотами, приклад яких подає священик.

Але обов'язки священика та виконання його функцій не закінчуються на порозі церкви; як тільки закінчуються його духовні обов'язки, постає вже інше завдання. Він повинен слідкувати за повсдінкою жителів, серед яких він звичайно один грамотний й освічений, лише він може дати їм якісь настанови; часто даючи їм поради, він змушений користуватися їхньою мовою, так, щоб настанови відповідали розвитку цих простих людей. До його обов'язків належить мирити ворогуючих, встановлювати мир у сім'ях, своїми порадами він може пригасити непорозуміння й ненависть, що часом призводять до злочину.

Нарешті, в селах, де є школи, вони завжди перебувають під опікою священиків, а дехто навіть присвячує себе навчанню; я з приємністю бачив, як багато хто досягає у цьому успіхів. Знання учнів і учениць досить часто дивовижні, хоча вони ще й діти, я мав нагоду спостерігати це на іспитах. Окрім того, було б бажано, щоб до цих завдань долучено було й уміння надавати медичну допомогу хворим, життя яких часто буває у небезпеці і до яких його кличуть, особливо у віддалених від міст селах, де немає лікарів.

Відповідно треба було б, щоб він мав гігієнічні і медичні навички, оскільки його щодня кличуть до хворих, недуга яких здебільшого полишається на природний її розвиток, тоді як корисні поради та деякі прості ліки могли б сприяти одужанню або принаймні полегшенню стану хворих.

Священик нерідко міг би запобігти епідеміям та зменшити поширення зарази порадами з гігієни. Наприклад, скільком би дітям було збережено життя, коли б він зміг переконати матерів не годувати дітей довше, ніж належить. Скільком нещастям можна було б завадити, якби вдалось пояснити селянам, щоб вони не вірили різного роду шарлатанам, яким вони іноді довіряють сліпо, які замість того, щоб вилікувати, тільки ускладнюють їх стан; а також показати цим простим людям, що абсурдно вірити у чудодійну силу слів (шептання), якими майже у кожному селі старі жінки начебто лікують хворих. Так буває і з так званими чарами, яким селяни часто приписують свої хвороби.

Та найбільше проти пияцтва, від якого деградує людина, яке пригнічує її, призводить до злигоднів його й родину, руйнує здоров'я, а часто веде до могили, саме проти цієї вади, повторюю, на яку не вплинули жодні намагання уряду, священики повинні спрямувати свої засоби переконання, які їм підказує той нелад і нещастя, що з цього випливають, або принаймні свій авторитет, щоб перешкодити, особливо молодим людям, набувати цю згубну звичку. Адже селяни напиваються саме на церковних святах, на хрестинах, весіллях і навіть на похоронах; священики повинні показати їм, що це суперечить вірі, коли пияцтвом споганюють урочисті дні.

Проте, на жаль, іноді зустрічаєш священиків, особливо там, де вони знаходяться далеко від церковної влади, які самі віддаються цьому гріху, то яке ж вони мають право проповідувати тверезість? Та найгірше те, що їх приклад стає заразливим, бо помітно, що у селах, де священик випиває, зустрічається більше п'яниць, багато хто з цих священиків вимагає непомірної плати навіть у найбідніших селян.

РІВЕНЬ СМЕРТНОСТІ

Наявність даних про кількість людей обох статей, що померли серед населення певної місцевості протягом більш-менш тривалого часу є, безсумнівно, справою дуже важливою й необхідною, оскільки це допомагає висвітлити засоби збереження роду людського і дізнатися про тривалість життя людей різних станів; а щоб цього домогтися і дати точні відомості, існує багато перешкод. Так, серед усіх таблиць смертності, складених в Європі, велика частина не точна, особливо якщо вони охоплюють багато років, адже скільки людей народжуються в одній місцевості, виїздять звідти і помирають деінде, скільки солдатів ніколи більше не повертаються на батьківщину! Скільки чужоземців залишається у цих місцях, коли епідемії або катастрофи спустошують край протягом одного чи кількох років, і з'являються знову лише через чверть століття, а то й більше. То чи можна вдовольнитися такими підрахунками?

Великі труднощі, яких немає у містах, пов'язані також і з тим, що дізнатися про рівень смертності хворих серед селян Київської та інших округ важко внаслідок того, що лікарів дуже мало, відстані дуже значні, щоб можна було говорити про своєчасну допомогу багатьом хворим, отож вмирають ті, кого ще можна було б врятувати вмінням, хто став жертвами випадку або мав недуги, природа яких так і залишилась таємницею.

З іншого боку, коли викликають лікаря, то він здебільшого приходить занадто пізно, щоб його поради могли принести користь, особливо у складних випадках; і навіть тоді, коли він спостерігає за хворим від початку хвороби, у нього часто немає засобів, щоб забезпечити лікування, яке привело б до одужання; бо, крім того, його накази не виконуються точно простими людьми, завжди забобонними, що неможливо подолати. Вони не в змозі змінити атмосферу вузького і тісного помешкання. А коли хворих направляють до шпиталю, найчастіше досить віддаленого, то ця поїздка не є безпечною, особливо взимку та в негоду. Так що я неодноразово бачив, що до лікарні привозили покійників замість хворих.

Смертність у цьому краю, як і в багатьох інших країнах, більша серед дітей, проте кількість дітей, що вмирають, не слід обчислювати разом з дорослими, оскільки, якщо припустити, що селяни знаходяться у тих чи інших обставинах або займаються промислами, які викликають хвороби або зменшують тривалість життя, то це ще більш справедливо щодо дітей. Їхньому життю, особливо у селах, і загрожує багато хвороб через невігластво матерів, брак материнського догляду, задовге годування груддю, вживання їжі, непридатної для їхнього віку, перебування протягом зими у тісних, вогких хатинах, із спертим повітрям, звички виносити, не закутавши, ці тендітні істоти на холод з теплого приміщення, втому жінок під час польових робіт, куди вони беруть немовлят, де вони споживають погане молоко й переносять всі атмосферні перепади, різні випадки, до яких можна віднести задушення дітей матерями у сні, що трапляється не так і рідко, особливо коли ті п'яні; смертоносні епідемії, які лютують серед них, коли лише проти віспи є засіб протидії.

Після такого переліку причин смертності серед дітей можна уявити, скільки ж їх вмирає у перші роки життя. Показово, що кількість хлопчиків, особливо мертвонароджених, більша за дівчаток. Отже, складно порівнювати смертність населення одного краю зі смертністю іншого з більш або менш сприятливими для здоров'я умовами, важко мати точну оцінку, бо іноді епідемія лютує в одному товаристві, обминаючи сусіднє, і навпаки.

Із сказаного випливає, що смертоносні епідемії, такі як холера, численні хвороби й інші негаразди викликають величезну смертність серед дітей, внаслідок цього, незважаючи на значну плодовитість жінок, кількість тих, хто виростає, невелика. Зрештою, мої досліди і спостереження охоплюють лише кілька років, не маючи змоги дістати точні відомості, я міг одержати лише приблизні дані. Отже, думаю, смертність цього краю набагато вища за ту, що подає Санкт-Петербург: 100 дітей із 170; я схильний вважати, що у Київському повіті їх вмирає щонайменше 100 на 165. А якщо говорити про загальну смертність серед дорослих, то вона, на мій погляд, становить 1 на 27-28 чол. Та, незважаючи на таку високу смертність, з переданих мені документів видно, що за 24 роки населення Київської губернії майже подвоїлось.

Серед жінок смертність дещо менша порівняно із чоловіками. Майже у кожному селі є досить багато старих людей віком 70, 80 і 90 років, хоча я не бачив столітніх мешканців серед чоловіків і жінок.

ЕПІДЕМІЧНІ ТА ЗАРАЗНІ ЗАХВОРЮВАННЯ

Грип[64]

У селах грип з'являється рідко під час епідемії у краї; він з'являється весною і восени при частих переходах від тепла до холоду і після туманів. Іноді ним хворіють діти, підлітки, жінки, але міцні чоловіки хворіють дуже рідко, в той час як у містах ця недуга вражає людей набагато частіше і має більше жертв, аніж у селах.

Кашлюк[65] *(Pertussis)*

Кашлюк, як відомо, є хворобою дітей, він рідко зустрічається після досягнення статевої зрілості, він менше поширений у селах, аніж у містах. Одужання досить складне, навіть якщо лікування почали вчасно. Лікування ще більш ускладнене в селах внаслідок того, що рідко коли допомога надається на початку захворювання і матері не виконують точно поради лікаря та з інших причин. Звідси випливає, що смертність значно вища у селах, ніж у містах. Схоже, що кашлюк є заразним, бо водночас хворіють усі діти у сім'ї, що дає підставу вважати, що на них подіяла одна і та сама причина водночас, хоча дехто з дітей і не хворіє. Як правило, ця хвороба трапляється лише один раз у житті.

Круп[66] *(Croup)*

Круп, який спостерігається у сільських дітей, завжди спричиняється холодною і вологою погодою. Частіше він спостерігається весною й восени, ніж взимку, влітку його не помічали. Можна припустити, що ця хвороба виникає через вплив специфічного епідемічного складу повітря, бо часто трапляється так, що проходить кілька років без цього захворювання, в той час як коливання температури звичайні для тих пір року. До того ж круп буває рідше у сільських дітей, ніж у міських дітей, можливо, тому що перші звиклі до перепадів температури, бо вони завжди ходять босі, часто маючи на собі лише сорочину, хоча саме це часто може бути причиною

захворювання. Однак круп частіше призводить до смерті сільських, ніж міських дітей, внаслідок того, що батьки приділяють їм мало уваги, та через відсутність в селах негайної допомоги, без якої неможливо врятувати хворих; щоправда, загальний рівень смертності серед міських дітей значно вищий, оскільки більше дітей вмирає від інших хвороб.

Отже, круп, як і названі вище захворювання, завжди зумовлений раптовими коливаннями температури і не виявляється щороку, а атмосферні зміни відбуваються кожного року. Як же пояснити те, що ці хвороби з'являються у певні періоди, потім зникають на більший чи менший час? Це питання вирішити нелегко, слід згадати, що вони виникають, як уже зазначалось, через стан повітря.

Останнім часом за допомогою ендометричних засобів прагнули довести існування таємничого газу з сильним запахом, який назвали озоном[67], він виділяється на точках електропровідників, а також на латунних проводах гальванічних батарейок, окислює й подразнює слизову оболонку органів дихання. Вважають, що цей газ існує у вільному стані в атмосфері в періоди холоду і гроз. Його вважають причиною катаральних епідемій та крупу. Отже, можна сподіватися, що нові дослідження й подальші спостереження допоможуть встановити приховану причину специфічного епідемічного стану повітря, який у певні роки проявляється на значному терені краю, поступово проходить по ньому і начебто рухається в якомусь напрямку.

Кір (Morbilli), скарлатина (Scarlatina), віспа (Variola Vera), фальшива віспа (Variola Falsa)

Кір, скарлатина, віспа і фальшива віспа[68] часто бувають у дітей і рідко у дорослих, вони завжди заразні і неможливо встановити інші причини. Взагалі висипи починають з'являтися взимку і тривають до літнього сонцестояння.

Кір буває частіше, ніж скарлатина. Ці захворювання дають більше жертв у селі, ніж у місті через відсутність належного догляду за хворими дітьми: їх виносять на холод, поять холодними напоями, через необізнаність або недбалість. Ті, що перехворіли на цю недугу, звичайно позбавляються її на все життя.

Відомо, що щепленням запобігають віспі, проте помічено, що у тих, хто мав щеплення, під час епідемій віспи з'являється висип, який приймають звичайно за віспу. Його називають фальшивою віспою, але він доброякісний і не залишає наслідків, не є небезпечним бодай тоді, коли дітей не виставляють на холод та нема ускладнень з іншими хворобами. Іноді висипи не з'являються кілька років підряд.

Запальна лихоманка[69]

Запальна лихоманка поширена передусім влітку, вона вражає селян, зокрема у спеку та під час польових робіт, особливо тих, що полюбляють горілку. Вона звичайно стає небезпечною лише тоді, коли невчасно зроблено кровопускання, або у зв'язку з ускладненнями, викликаними іншими хворобами, зокрема тифом, який трапляється дуже рідко.

Пронос і кривавий пронос[70] (Diarrhoea, Dysenteria)

Пронос і кривавий пронос найчастіше спричиняє вживання недоброякісних продуктів, вони рідко зустрічаються у Київській окрузі. Хоча дизентерія іноді буває заразною, проте не мав нагоди це помітити.

Азіатська холера[71] (Cholera Asiatiks)

Вперше холера з'явилась у Київській окрузі 1830 року, а потім у 1848 та 1853 роках. Ця епідемічна хвороба призвела до багатьох жертв у двох останніх випадках, але менше, ніж під час першої появи; а були села, в яких вона не виявлялася.

Плеврит, пневмонія[72] (Pleuritis, Pneumonia)

Плеврит і пневмонія досить поширені весною і восени, в холодну погоду, вони бувають смертельними або переходять у сухоти за відсутністю належного вчасного лікування, коли кровопусканням знехтували або зробили його запізно. Ці хвороби частіше бувають у містах, ніж у селах, завдяки пристосуванню селян до зміни клімату.

Ревматизм[73] (Rheumatismus)

Ревматизм зустрічається рідше у холодних краях, ніж там, де клімат помірний, у селах, ніж у містах. Літні люди більш схильні до хвороби за молодих, а ревматиків менше серед мешканців дерев'яних будинків порівняно з мешканцями кам'яниць.

Сифіліс[74]

У Київській окрузі сифіліс спостерігається рідко, він майже завжди передається заїжджими людьми або солдатами.

Водобоязнь (Сказ)[75] *(Hydrophobia)*

Водобоязнь найчастіше зустрічається у місцевостях, які межують з лісами, в період великих холодів та спеки, але я не чув, щоб про неї говорили. Одужання покусаних скаженими псами та вовками наступає дуже рідко, бо допомога не завжди є вчасною, а також тому, що, коли хвороба проявляється, то не знають жодного засобу лікування, а засоби, які вихваляють шарлатани, що намагаються вилікувати сказ, не дають нічого, його можна попередити, лише своєчасно припікши рани розпеченим залізом.

ПРИЧИНИ ЕПІДЕМІЧНИХ ТА ЗАРАЗНИХ ХВОРОБ[76]

Грип, кашлюк, круп спричиняються атмосферними змінами, перебігом від тепла до холоду, підвищеною вологістю, особливо весною чи восени і особливим станом повітря.

Причини, які зумовлюють кір, скарлатину, віспу, фальшиву віспу, невідомі.

Лихоманку спричиняє перевтома, зупинка природного кровобігу, нехтування штучним кровопусканням, спека, волога погода, непровітрювані приміщення, тривале перебування на сонці, а також пияцтво.

Діарея і дизентерія виникають внаслідок споживання недоброякісних продуктів.

Причинами плевриту, пневмонії та ревматизму є дія холоду на тіло, перехід з тепла до холоду, вживання холодного та з льодом пиття в спітнілому стані та після важкої праці.

Сифіліс і сказ виникають внаслідок передачі особливої речовини, або вірусу.

Причини захворювання епідемічною холерою невідомі, її зумовлюють такі чинники, як перебування у вогкості і холоді, брак належного одягу, вживання недоброякісних продуктів, погано вироблений і недостатньо випечений хліб, кисле молоко, солона або зіпсована риба, яка викликає спрагу, надмірне споживання незрілих овочів, таких як капуста, боби, горіх, дині, кавуни, огірки тощо. Вживання великої кількості води, особливо холодної, болотної або стоячої, погане або перебродженe пиво і, нарешті, пияцтво.

ПРО НАРОДНУ МЕДИЦИНУ

Опис засобів лікування селянами своїх хвороб є нелегким завданням, оскільки чоловік або жінка, які займаються лікуванням, роблять це завжди приховано, таємно. Вони ховаються від тих, хто займає вище від них становище, а особливо від лікарів, боячись переслідування, а хворі, які або одужали, або й ні, також бережуть таємницю, як і їхні родини. До того ж селяни взагалі з відразою ставляться до вчених і тому часто приховують свої хвороби. Жінки особливо соромляться показувати їм свої недуги, від яких страждають, найчастіше вони відмовляються або не наважуються відповідати на їх розпитування, коли йдеться про захворювання, відомості про які здаються їм непристойними, ще з більшим небажанням вони дозволяють робити необхідне обстеження. Зрештою, хворі воліють приймати поради і ліки тих людей, які належать до одного з ними класу і які їм ближчі. Вони більше довіряють їм; часто вони вважають, що лікарі надто освічені, щоб могли принижувати себе, обстежуючи недуги, які ті вважають ганебними.

Як відомо, багато хвороб проходять самі по собі, без лікування, природа сама може їх побороти, іноді ж, хоча й з деякими ускладненнями, їм вдається з великими труднощами та без допомоги перемогти важкі захворювання, але часто буває й так, що хворі стають жертвою своїх марних намагань або невдалого лікування , яке перешкодило одужанню. Як незнання є матір'ю помилок, так і способи лікування, які застосовують літні жінки і неосвічені селяни, не дають жодного результату або здебільшого протипоказані, тим більше, що ці люди не думають і не можуть зрозуміти, якої шкоди вони завдали, якої невдачі вони зазнали. Вони не вважають це наслідком вживання шкідливих, недоречних ліків, ніколи не змінюють своїх методів, а смерть, причиною якої вони є, приписують фаталізму, бо у них побутує приказка: той, хто повинен умерти, не може уникнути своєї долі.

І все ж зауважимо, що іноді невігластву простих людей ми завдячуємо знаннями про дорогоцінні ліки, такі як хіна[77], іпекакуана[78], сасапарель[79] тощо, якщо пригадати, що саме хутірському слузі ми завдячуємо першим спостереженням про захисні властивості коров'ячої віспи, що привело розсудливого медика Дженнера[80] до безсмертного відкриття; як бачимо, за таких обставин випадок відіграє більшу роль, ніж наука. Але такі рідкісні випадки трапляються лише час від часу, а в цих краях медицина не може скористатися жодним із засобів народного лікування.

Селяни цього краю, як уже зазначалося, сліпо вірять у замовляння, так зване шептання, старих жінок, які пошепки промовляють над хворим магічні слова. Вони вірять також у силу безглуздих, без жодних

властивостей ліків. Ці жінки дають усім хворим відвари із трав, зібраних без розбору, обов'язково напередодні свята Преображення Господнього, коли рослини висохли і здерев'яніли. Розглядаючи їх, я помітив верхівки таких трав, як Hypericum perforatum, Centaurea cyanus, Scabiosa arvensis та інших рослин, що не мають жодних лікувальних властивостей. Тобто такі засоби призводять до втрати дорогого часу особливо тоді, коли хвороба потребує негайного втручання. Але народна медицина не завжди така нешкідлива. Зустрічаються шарлатани, які використовують сильні ліки без міри, не знаючи ні їхньої дії, ні шкідливих властивостей; іноді вони роблять і операції, вправляють переломи кісток варварськими способами[81], внаслідок чого пацієнти стають каліками. Вони даремно мучать сильним розтягненням тих, хто має вивихи; вони не вміють вправляти грижі, роблять марні спроби утримати їх; дуже прикро спостерігати іноді більш або менш великі грижі, які ніколи не були вправлені і ні в кого не виникало думки підтримувати їх бандажем[82]. Така сама ситуація і з випаданням матки у жінок. У таких випадках одразу ж необхідно застосовувати бандажі або пессарії[83].

Не можна обійти мовчанням і те, що серед сільських повитух є багато таких, чиє невміння призводить до смерті матерів і дітей під час пологів або після них. Якби природа не хотіла, щоб пологи у селянок були переважно не дуже важкими і майже природними, то кількість жертв була б значно більшою через недосвідченість цих повитух, особливо там, де пологи проходять з ускладненнями, які може подолати лише наука. Баби-повитухи[84] не бережуть пацієнтів від холоду, вони не радять їм обов'язково відпочивати і дозволяють породіллям завчасно вставати з ліжка, споживати недоброякісну їжу або дають пити гаряче і, нарешті, дають шкідливі для їхнього стану ліки. Щоб якось запобігти таким випадкам, визначено дівчат, яких навчають приймати пологи, потім направляють у села, де вони, безперечно, сприятимуть зменшенню смертних випадків.

Донедавна шарлатани об'їжджали казенні села, це були переважно літні жінки, зрідка євреї, відставні солдати або прості селяни, які називали себе татарами. Вони давали дуже сильні ліки, особливо ртутні препарати, як-от Hydrargyrum dichloratum у значних дозах або Hydrargyrum sulfuratum[85], який застосовують для обкурювання, кидаючи його на палаюче вугілля, над яким стоїть роздягнений хворий, органи дихання якого не захищені і якому загрожує удушення. Ці ртутні препарати вони завжди застосовують ніби для лікування сифілісу, який насправді часто буває лише цингою, але попередньо вони вимагають велику суму грошей від пацієнтів. Наслідки такого лікування відомі: з'являється сильне слиновиділення, але й тоді не припиняється застосування ртутної солі або обкурювання. Наслідком отруєння ртуттю стає сильний жар, який поширюється на ротову порожнину й органи ковтання, на горлі виникають ранки, які розвиваються дуже швидко, стають відразливими, гангренозними, викликають карієс і випадання зубів; стає неможливо ковтати, зрештою наступає смерть. Ті, що виживають, залишаються спотвореними жахливими шрамами, навіть втрачають ніс. На щастя, таких захворювань не буває більше у державних маєтностях завдяки нагляду за шарлатанами.

Кровопускання[86], коли воно доцільне, виліковує багато недуг, однак практикувалося раніше цими шарлатанами і фельдшерами без потреби або було надмірним. Створювалося враження, що вони не зароблять свою плату, якщо крові виллється зовсім небагато, тому нікому в цьому не відмовляли. Однак відомо, що часте кровопускання буває корисним багатьом кремезним селянам, звиклим до щорічної втрати крові, чим не можна безкарно нехтувати. А наскільки воно шкідливе для ослаблених людей, матерів-годувальниць, немічних людей тощо. Тепер фельдшерам та іншим особам суворо заборонено пускати кров без дозволу лікаря, хіба що у надзвичайних випадках; ведеться також нагляд, щоб запобігти хворобам, які можуть виникнути внаслідок невігластва, поєднаного із зухвалістю та користолюбством, виганяючи шарлатанів із сіл, що належать до державних маєтностей, у яких, зрештою, їх завжди було менше, аніж деінде; бо, незважаючи на зусилля уряду, вони плодяться всюди, а найчастіше у столицях, де вони вміють уникати пильності поліції.

ПРО МІСЦЕВІ МЕДИЧНІ ЗАСОБИ У КИЇВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ЛІКУВАННЯ ХВОРОБ ЗА ВІДСУТНОСТІ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ

Якби лікувальні властивості розмаїтого рослинного світу, такого багатого, зокрема, у Київській губернії, були добре відомі і якби приступили до їх вивчення й докладного дослідження, то поза сумнівом, виявилось би багато рослин, здатних замінити екзотичні медикаменти, які скрізь вважаються необхідними для лікування. Але до цього часу небагато лікарів у місцях свого проживання займаються вивченням рослин, які могли б дати такі самі результати, що й ліки, привезені з великими витратами з далеких країн. І все ж треба сподіватись, що колись будуть виявлені, принаймні серед більшої частини рослинного царства нашої імперії, медичні засоби, здатні успішно замінити ті, які отримуємо з-за кордону, що підтверджується рядом несподіваних відкриттів. Хто б міг передбачити років 40 тому, що відома всім рослина, яка росте по всій Європі,

забезпечить нас цукром[87], який отримуємо з Америки, і що деякі рослини нашої півкулі дадуть нам індиго[88], подібне до того, яке одержуємо з Індії.

Схоже, що зростання цін на ліки, особливо тепер, вимагатиме таких відкриттів і звільнення від зарубіжної комерційної кабали; нинішні надмірні ціни на ліки ускладнюють лікарську практику, коли доводиться виписувати ліки підвищеної вартості бідним пацієнтам.

І, нарешті, за багатьох обставин можна користуватися речовинами, які є під рукою й доступні навіть мешканцям найбідніших хуторів, які зовсім забувають, що з них можна одержати корисні засоби для лікування і полегшення недуг, особливо тоді, коли аптека знаходиться далеко або потрібне негайне втручання. Чи повинен у таких випадках лікар залишатися пасивним і спокійним спостерігачем за небезпекою? Не шукати засобів допомоги, так начебто без аптекаря не можна й сподіватись на порятунок? Тим часом майже у кожному помешканні, майже скрізь є багато речовин, які залишають поза увагою, служать їжею або необхідні для господарства, які при потребі можуть стати ефективними ліками, а подекуди врятувати життя, особливо тоді, коли будь-яка затримка може стати фатальною.

РЕЧОВИНИ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ МАЙЖЕ У КОЖНОМУ СІЛЬСЬКОМУ ПОМЕШКАННІ І СЛУЖАТЬ ЇЖЕЮ АБО НЕОБХІДНІ У ГОСПОДАРСТВІ, А З ПОТРЕБИ МОЖУТЬ СТАТИ ЛІКАМИ

Майже скрізь у селян у селах є хліб, борошно, кисле тісто, ячмінь, овес, насіння льону і конопель, гарбузи, мак, гірчиця, боби, олія з льону і конопель, капуста, буряки, морква, огірки, щавель, молоко, сироватка, масло, яйця, бджоли, мед, віск, квас, пиво, оцет, горілка, медуха, чорний і червоний перець, кухонна сіль, селітра, квасці, залізний купорос, мідний купорос, крейда, глина, вугілля, сажа, смола, дьоготь тощо. Будь-яка з цих речовин може слугувати за ліки.

Хліб

З підсмаженого і намоченого хліба можна швидко приготувати напій, придатний при багатьох захворюваннях, його називають хлібною водою. Хлібний м'якуш служить для виготовлення пом'якшувальних припарок.

Борошно

З пшеничного борошна й води роблять кашку, яку варять, помішуючи, до потрібної густоти, до неї додають трохи свіжого масла, солі за смаком і свіжий яєчний жовток. Така каша є грудним і поживним продуктом, корисним при одужанні.

Кисле тісто

Змішавши ложечку насіння гірчиці з достатньою кількістю тіста, роблять гірчичник, який стає активним наривним пластирем, якщо до нього додати зубець часнику і одну-дві щіпки товченого коріння хрону, який має ту перевагу перед шпанськими мушками[89], що не діє на сечовивідні шляхи.

Ячмінь і овес

Відвар[90] з ячменю і вівса, підсолодженого медом і підкисленого оцтом – приємний охолоджуючий напій для тих, кого лихоманить.

Насіння льону

Легкий настій льону – це грудний і пом'якшувальний напій, корисний при простудах, захворюваннях грудної клітки та сечовивідних шляхів.

Насіння конопель, гарбуза і маку

Емульсії з цього масляного насіння корисні при простудних грудних захворюваннях та враженні сечовивідних шляхів.

Насіння гірчиці

Окрім того, що його використовують зовні для гірчичників, насіння гірчиці є ефективним антицинготним засобом: приймати 1-2 ложечки 2-3 рази на день, пити треба з невеликою кількістю води.

Боби (Віціа фаба)

Відвар з бобів – 2-4 унції[91] на 1-2 фунта[92] води – добрий сечогінний засіб, що допоміг вилікувати кількох людей, які страждали від водянки.

Конопляна, лляна і макова олія

Свіжа олія може застосовуватися зовнішньо як пом'якшувальний засіб, з неї виготовляють мазь від опіків та для інших ран, змішуючи три

частини олії з однією частиною розтопленого воску і невеликою кількістю води. Свіжа лляна олія, вживана маленькими ложечками кілька разів на день, дуже корисна при кровохарканні.

Капуста, буряки, огірки, щавель

Ці овочі протицинготні. Селяни вживають їх постійно як їжу; помічено, що в ті роки, коли їх бракує, з'являються цинготні захворювання.

Морква

Морква – протицинготна. Свіжий сік цього кореня є протиглисним засобом, його з успіхом використовують (1-2 ложечки) при лікуванні дітей, у яких є глисти. Накладена на гнійні рани м'якіть моркви очищає їх і сприяє заживленню.

Молоко і сироватка

Корисні іноді при сухотах, виснажливій лихоманці, кровохарканні та при цинзі.

Масло

Свіже несолоне масло діє при грудних хворобах; зовні його вживають як пом'якшувальну мазь та для клістирів.

Яйця

Яйця – грудний і поживний засіб. Їх дають їсти трохи привареними хворим на сухоти і тим, хто одужує. Альбумін, або яєчний білок часто виліковує пронос і навіть кривавий пронос. Збиті у пляшці води 4-6 білків зупиняють пронос при холері.

Бджоли

6-10 висушених і розтовчених бджіл або їх настій додають до половини або цілої унції окропу й одержують сечогінний засіб.

Мед

Мед є чудовим грудним засобом, яким підсолоджують пиття. Змішуючи мед з борошном, роблять пластир, який сприяє визріванню нариву.

Віск

З жовтого воску роблять таблетки по три грани[93] і дають з добрим результатом по 2-6 штук при дизентерії 3-4 рази на день.

Квас

Хоча серед селян Київської губернії квас не дуже поширений, він є освіжаючим і корисним напоєм при підвищеній температурі.

Пиво

Пиво є тонізуючим і освіжаючим засобом, якщо воно не зіпсоване і не кисле. У казенних селах його вживають не скрізь. Влітку важко знайти пиво, яке можна було б пити. Цей напій придатний при багатьох захворюваннях, зокрема цинготних, а також одужуючим, за умови, що воно якісне.

Медуха

Медуха[94] зустрічається тільки в деяких селах, де селяни тримають бджіл; її готують тільки на деякі річні свята і майже не зберігають. Це – тонізуючий і освіжаючий напій.

Перець червоний і чорний

Обидва придатні для лікування пропасниці. Чорний перець вживається у дозі 10-20 гранів, 2-3 рази під час апірексії[95], а товчений червоний перець – по 2-4 грани тоді ж.

Кухонна сіль

У медичних паризьких журналах зазначалося, що кухонна сіль є чудовим протизапальним засобом, у дозі 1-3 драхми[96], розчинених у 3-4 унціях води, вона також може замінити сульфат хіни (Chinini sulfas), але це не було підтверджено дослідами.

Селітра (Kalium nitricum)

Ця сіль, як відомо, є охолоджувальним та сильним сечогінним засобом, у дозі від 5 до 20 гранів у 8 унціях рідини.

Квасці (Aluminii et Kalii sulfas)[97]

Це в'яжучий і стягуючий засіб. Інколи його з успіхом використовують при хронічних діареях та наприкінці дизентерії, при хронічних кровотечах, вживається від 1 до 10 гранів на один раз.

Залізний купорос (сірчанокисле залізо) (Ferrum sulfuricum oxydulatum)

Ця сіль є в'яжучим, тонізуючим, протиглисним та протизапальним засобом, її приписують по 2-5 грани при пропасниці під час апірексії, двічі-тричі повторюючи дозу.

Мідний купорос (Cupri sulfas)

Ця сіль є блювотним засобом, якому іноді віддають перевагу перед блювотним каменем[98]. Її приписують у дозі від 1/3 до 2 гранів. З успіхом використовують при крупі у дітей.

Крейда (Calcium carbonicum)

Товчену крейду від 10 гранів до 2 драхм, розбавлену в м'ятному настої, п'ють кілька разів на день; це добрий засіб при діареях, дизентерії, а також холері.

Вапно (Calcium oxydatum)

Вапняну воду, яку одержують, розчиняючи одну частину вапна у чотирьох частинах води і фільтруючи через промокальний папір, дають по 3-4 унції при ревматизмі, діареї та дизентерії. Як зовнішній засіб застосовують як примочки на рани, виразки, з неї роблять також мазь від опіків, змішуючи з лляною олією.

Вугілля

Товчене вугілля іноді з успіхом використовують при закінченні діарей і дизентерій. Воно дає добрі результати при аменореях[99] по 0,5-1 унції, розбавленій у достатній кількості води. Вугілля є сильним антисептиком[100], ним посипають рани, що погано загоюються, воно їх очищає й загоює.

Сажа з коминів, яку звуть блискучою

Виблискуюча сажа, яку знаходять у коминах, застостовується як замінник бобрової струмини (Castoreum)[101]. З неї роблять настойку, беручи одну унцію сажі на 6 унцій спирту, приймають по 40-60 крапель у достатній кількості рідини двічі-тричі на день.

Смола

З неї роблять пластирі, які прикладають до грудей при грудних хворобах та на болючі місця при ревматизмі.

Дьоготь

У цих місцях його вживають як зовнішні ліки проти корости, лишаїв та парші. З нього готують дьогтьову воду, змішуючи одну частину з 4-6 частинами води, потім фільтрують через промокальний папір. Дьоготь з успіхом використовується при цинзі, ревматизмі, по 2-3 склянки на день.

Далі я розповім про лікарські рослини, які ростуть у Київській губернії, та про застосування їх при хворобах. Вони будуть класифіковані за властивостями.

МЕДИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ МІСЦЕВИХ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН У КИЇВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

ПРОНОСНІ ЗАСОБИ

Переступень (Bryonia dioica)

Його коріння має проносні й блювотні якості, вживається потовченим у дозі 10-20 гранів при водянці і гастритній переміжній лихоманці.

Бузина чорна (Sambucus nigra)

Свіжа зелена кора використовується у відварі як проносне у дозі від 2 драхм до однієї унції на 6 унцій води.

Бузина трав'яниста (Sambucus ebulus)

Її коріння, що має проносні та блювотні і особливо сечогінні властивості, з успіхом застосовували при водянках. Його давали в настої у дозі від 1-2 драхм на фунт окропу, а свіжий сік – у дозі 0,5-1 унція. Її квіти, збуджувальні і потогінні, з певним успіхом вживали при ревматичних недугах у дозі від 2 драхм до однієї унції.

Свіжі достиглі ягоди проносні, вживають по 1 унції за один раз.

ГІРКІ, В'ЯЖУЧІ, ТОНІЗУЮЧІ Й ПРОТИЗАПАЛЬНІ ЗАСОБИ

Полин (Artemisia absinthium)

Ця тонізуюча, шлункова, протиглисна й протизапальна рослина, вживається по 1 унції на фунт окропу по кілька чашок на день при атонії[102] шлунка й кишок.

Цикорій (Cichorium intybus)

Його коріння з успіхом вживали по 1 унції на 8 унцій відвару при цинзі і жовтусі.

Золототисячник (Centaurium minus)

Вживається при пропасниці, водянкових та астенічних недугах[103]. Приписують у настої у дозі 2-3 драхми й більше на 4 унції окропу.

Підмаренник (Gallium verum)

Цю рослину дуже хвалять як засіб проти золотухи, вживається з успіхом у настої 2 унції на 2 фунти окропу, або як сік – від 2 до 3 унцій на прийом.

Авран лікарський (Gratiola officinalis)

Ця проносна блювотна рослина, що вживається у відварі – 20-30 гранів на півфунта води, який давали по ложечці кожні дві години. Її застосування дає добрі наслідки при водянці, асциті[104] і анасарці[105]. Цю рослину вживають у товченому вигляді від 5 до 10 гранів.

Жостір проносний (чорноягідник) (Rhamnus cathartica)

Достиглі свіжі або сушені ягоди є проносним засобом, вживаються по 20-30 штук, а також по 0,5-1 унції їхнього соку.

БЛЮВОТНІ ЗАСОБИ

Копитняк (Asarum europaeum)

Коріння його замінює іпекакуану (Cephaëlis ipecacuanha Rich.), воно блювотне. Його вживають у вигляді порошку від 9 до 18 гранів, а товчене листя – від 5 до 10 гранів.

Фіалка (Viola odorata)

Коріння – блювотний засіб, воно також є замінником іпекакуани, його дають у порошку по 0,5-1 драхмі.

Дивосил (оман високий) (Inula helenium)

Корінь дивосилу – відхаркувальний, протиглисний засіб. Його з успіхом вживають при кашлі та астенічних недугах грудної клітки, а також при астмі з мокротою, у вигляді порошку – від 5 до 10 гранів, змішаних з медом, кілька разів на день.

З товченого кореня й жиру готують також мазь для лікування корости.

Гравілат міський (гребник) (Geum urbanum)

Його корінь замінює хіну. З успіхом застосовували при переміжній лихоманці та тифі, діареї та дизентерії. Прописують у порошку – від 20 до 60 гранів кілька разів на день, або настій однієї унції на півфунта окропу, необхідно приймати по півчашки кожні дві-три години.

Цмин пісковий (Helichrysum arenarium)

Квіти цієї рослини є замінником хіни, їх застосовують з великим успіхом при лікуванні пропасниці, у відварі 2-3 унції на один фунт води, слід пити по одній чашці кожні 2-3 години при апірексії.

Кульбаба (Leontodon taraxacum)

Коріння гірке, його вживають у відварі при пропасницях і водянці по 2-3 унції на 3 фунти води.

Горіх волоський (Juglans regia)

Зелена шкарлупа волоських горіхів та листя є в'яжучим, протиглистним, протизолотушним і протисифілітичним засобом. Відвар з листя – 0,5-1 унція на 9 унцій води – приймають 2-3 рази на день, особливо при золотусі.

Сосна (Pinus sylvestris)

Друга кора сосни є замінником хіни. Її вживали при пропасницях, у відварі 2-3 унції на 3 фунти води, приймали по чашці кожні 2-3 години при апірексії. Нею користувалися і як тонізуючим засобом також при астенічних хворобах. Соснові бруньки вживаються також у відварі з пивом при цинзі.

Бобівник трилистий (Menyanthes trifoliata)

Це стимулююча, в'яжуча, протизапальна рослина, іноді її з успіхом застосовували при пропасницях у настої по одній унції на фунт окропу і по одній чашці через кожні 2-3 години під час апірексії.

Калган (Potentilla erecta)

Коріння має в'яжучу, тонізуючу і протизапальну дію, його з успіхом вживали при дизентерії та хронічній діареї, а також при пропасниці. Приймають у відварі по 1-2 унції на фунт води.

В'яз (Ulmus laevis Pall)

Кора цього дерева є тонізуючим і в'яжучим засобом, іноді її з успіхом вживали при діареї та хронічній дизентерії. Приймають у відварі по 0,5-1 унції на фунт води, пити чашками.

Гірчак зміїний (Polygonum bistorta)

Коріння є замінником хіни, інколи його з успіхом вживали при пропасницях. Дають у вигляді порошку по 1-2 унції під час апірексії, приймають від 40 до 60 гранів кожні дві-три години.

Терен (Prunus spinosa)

Тернова кора є в'яжучим протизапальним засобом, вона є замінником хіни, іноді її з успіхом вживають при пропасниці. Брали у порошку 1-2 унції під час апірексії, вживаючи по 40-60 гранів кожні 2-3 години.

Верба (Salix caprea)

Кора верби – в'яжучий і протизапальний засіб. Вона іноді з успіхом вживалася при пропасниці. Прописують у відварі по 3-4 унції на фунт води, для приймання кожні 2-3 години під час апірексії по півчашки або чашці.

СТИМУЛЮЮЧІ, АРОМАТИЧНІ, СПАЗМОЛІТИЧНІ ЗАСОБИ

Дягель (Angelica archangelica)

Коріння із стимулюючими, потогінними й ароматичними властивостями, його настій приписують при астенічних захворюваннях, черевному тифі та хронічних катарах по 0,5 унції на фунт окропу.

Лепеха звичайна (аїр) (Acorus calamus)

Коріння є стимулюючим, протигнильним, тонізуючим і ароматичним засобом. Вживають при астенічних недугах, цинзі, черевному тифі, атонії

органів травлення. П'ють настій по 2-3 драхми на 3-4 унції окропу по півчашки.

Кріп
(Anethum graveolens)

Насіння цієї рослини є вітрогінним, відхаркувальним та молокогінним засобом, його вживали при астмі, простудному і мокротному кашлі, він сприяє утворенню молока при годуванні немовлят. Вживають по 2 драхми на 6 унцій окропу, п'ють чашками.

Лаванда
(Lavanda spica)

Це ароматична й стимулююча рослина, вживають настій при афонії (втраті голосу) та паралічі, дозою 1-2 драхми на фунт окропу, п'ють чашками.

Ромашка
(Matricaria chamomilla)

Її квіти мають стимулюючу, потогінну та спазмолітичну дію, приймають у настої по 2-3 драхми.

Меліса
(Melissa officinalis)

Це стимулююча, потогінна і спазмолітична рослина. Її вживають у настої дозою 2-3 драхми.

М'ята перцева, м'ята блошина, м'ята кучерява
(Mentha piperita, Mentha pulegium, Mentha crispa)

Ці три рослини стимулюючі і спазмолітичні, вони зупиняють блювання і діарею. Приймають настій, перцева м'ята вживається найчастіше.

Материнка
(Origanum vulgare)

Суцвіття цієї рослини діють заспокійливо на нерви, мають стимулюючу і розсмоктувальну дію. Настій її вживається при астмі й кашлі. Вона вважається ефективним засобом, що викликає менструації, дозою 2-3 драхми на фунт окропу; часто вживають для влаштування ароматизованої купелі.

Шавлія
(Salvia officinalis)

Шавлія – це легкостимулюючий і збуджуючий засіб, зменшує нічне пітніння при астенічних хворобах, настій п'ють як чай.

Валеріана
(Valeriana officinalis)

Корінь є стимулюючим засобом, він збуджує нервову систему. Це тонізуючий, глистогінний і протизапальний засіб. Його найчастіше вживають при тифозних лихоманках та пропасниці, а також при епілепсії. Приймають у вигляді порошку дозою від половини до 2 драхм та в настої по 0,5 унції на фунт окропу, п'ють чашками.

Чебрець повзучий
(Thymus serpyllum)

Ця ароматична рослина, як правило, використовується для вани, що заспокоюють нервову систему.

ПОМ'ЯКШУВАЛЬНІ ЗАСОБИ

Алтей лікарський
(Althaea officinalis)

Корінь є пом'якшувальним, грудним засобом; вживають у вигляді відвару при кашлі, сухотах, кровохарканні, гонореї, діареї і дизентерії, дозою 2 унції на фунт води.

Мальва лісова
(Malva sylvestris)

Ця рослина використовується за відсутності першої і має такі самі властивості.

Живокіст
(Symphytum officinalis)

Корінь вживається при хронічних простудних недугах, діареях, дизентерії, гонореї. Приписують відвар дозою 1-2 унції на 3 фунти води, пити чашками.

Липа
(Tilia europaea)

Настій квіток є легким спазмолітичним засобом. Це приємний для хворих напій. Друга липова кора дуже пом'якшувальна, її з успіхом вживають при хронічних катарах, кашлі, діареї та гонореї.

Ведмеже вухо (коров'як)
(Verbascum thapsus)

Настій квітів є засобом для лікування грудних хвороб; застосовують для послаблення кашлю, при легеневому катарі та сухотах.

НАРКОТИЧНІ ЗАСОБИ

Дурман
(Datura stramonium)

Листки цієї отруйної рослини з успіхом вживаються при астмі. Курячи люльку з цими листками, хворий спочатку викурює 1-2 люльки на день, потім поступово збільшує кількість до шести. Із 2 драхм насіння дурману і 9 драхм спирту готують настойку, вживаючи по 4-6 крапель при невралгіях.

Хміль
(Humulus lupulus)

Шишечки цієї рослини замінюють опіум; їх вживають у вигляді порошку в дозі 2-3 грани, з них готують настойку – з 1 унції товчених шишечок та півфунта спирту, вживаючи від 30 до 60 крапель.

Блекота
(Hyoscyamus niger)

Ця рослина є замінником опіуму. Приписують товчене листя у дозі від одного до 10 і 20 гранів, з них готують настойку – з однієї унції сушених листків та 8 унцій спирту, вживаючи від 20 до 60 крапель.

ПРОХОЛОДЖУЮЧІ ЗАСОБИ

Журавлина, брусниця
(Oxycoccus palustris Pers., Rhodococcum vitis-idaea)

Свіжі ягоди обох рослин поновлюють сили, протицинготні та антисептичні; приписують сік – по 2 унції для окислення 1 фунту рідини.

Чорниці
(Vaccinium myrtillus)

Ягоди кислі й в'яжучі, їх вживають при діареї й дизентерії. З двох унцій ягід та одного фунта води готують відвар.

ПОТОГІННІ ЗАСОБИ

Бузина
(Sambucus nigra)

Квіти – потогінний засіб, вживають у настої при захворюваннях на кір, скарлатину і рожу, дозою від 2 драхм до 0,5 унції на півфунта окропу.

РОЗСМОКТУВАЛЬНІ ЗАСОБИ

Паслін
(Solanum dulcamara)

Стебла цієї рослини застосовують при захворюваннях шкіри, парші, лишаях, золотусі, а також при сифілісі, дозою 0,5–1 унція на 3 фунти відвару, доведеного до двох фунтів, пити протягом дня.

Чистотіл
(Chelidonium majus)

Свіжий сік цієї рослини з успіхом вживали при золотусі й цинзі, по 20-30 крапель, а згущений сік пили по 6-10 гранів. Чистотіл хвалять також як засіб при захворюваннях сифілісом.

ПРОТИГЛИСНІ ЗАСОБИ

Часник
(Allium sativum)

1-2 драхми часнику, увареного у 3 унціях молока, є добрим протиглисним засобом для дітей. Ці ж ліки вводяться і в клізмах.

Морква
(Daucus carota)

Сік моркви є також протиглисним засобом, який дають маленьким дітям, його вживають по 1-2 маленькій ложці.

Папороть чоловіча
(Dryopteris filix max (L) Schott)

Коріння є протиглисним засобом, його приписують у порошку, особливо проти солітера[106], по 2-3 драхми на прийом.

Пижмо
(Tanacetum vulgare)

Її зерна замінює насіння сантоніну[107], Artemisia Cina Berg., їх приписують у вигляді порошку дозою від 15-20 гранів до половини драхми.

ЛІКУВАННЯ ХВОРОБ МІСЦЕВИМИ ЗАСОБАМИ КРАЮ

Лихоманка переміжна
(Febris intermittens)

Серед випробуваних мною місцевих протизапальних засобів багато з них виявилися вдалими в одних і безрезультатними в інших випадках. Зрештою, частіше або рідше бувають рецидиви, як це трапляється навіть при пропасниці, що лікувалась хіною чи хініном, особливо внаслідок недотримання режиму чи вживання непотрібних у даному випадку проносних.

Трьох із шести хворих на лихоманку вилікували порошком з однакових частин кореня Geum urbanum (гравілату міського), листя Artemisia absinthium (полину), суцвіть Centaurium minus (золототисячнику) або коренів Potentilla erecta (калгану), листя Menyanthes trifoliata (бобівнику) або Helichrysum arenarium (цмину) по 1-2 унції. Чотирьох чоловік із шести хворих на лихоманку вилікували товченою другою корою сосни (Pinus sylvestris) чи в'яза (Ulmus laevis Pall) або верби (Salix caprea) і терну (Prunus spinosa), дозою від 2-3 драхм до однієї унції їхньої кори. П'ять чоловік з семи вилікувалися зернами звичайного перцю – від 30 до 70 і 80 (зернин) на прийом. Я домігся подібного результату завдяки використанню товченого червоного перцю (Capsicum annum), даючи від 2 до 12 гранів. Таких самих наслідків було досягнуто і при застосуванні залізного або мідного купоросу, доза – від 2 до 5 гранів кожні дві, три або чотири години під час апірексії, рецидивів не було.

Ліки давалися завжди у період апірексії і одразу після припинення приступу. Перші дози були частішими, а проміжки між останніми були дедалі більшими, залежно від тривалості апірексії.

Золотуха
(Scrofulosis)

Я спостерігав позитивну дію соку чистотілу (Chelidonium majus), який давали золотушним дітям по 30-60 крапель, а дорослим цей же згущений сік – від 20 гранів до 0,5 драхми; корєня дивосилу (Inula helenium), який давали від 2 до 6 гранів у порошку, разом з настоями інших гірких рослин, а також декілька чашок відвару з листя горіха (Juglans regia) або потовчених і смажених жолудів чи настій підмаренника (Gallium verum). Часто з успіхом вживали холодні й парові ванни, до яких вдавалися влітку.

Захворювання очей
(Ophthalmia)

Захворювання очей, особливо у період загострення запального процесу, вимагало сильного кровопускання у міцних людей, а також проносного. Спочатку застосовувалися пом'якшувальні примочки, потім краплі для очей з мідного купоросу (Cupri sulfas). Нарешті на потилицю прикладали наривні пластирі. Кволим особам або дітям замість кровопускання ставили п'явки[108].

Кашлюк
(Pertussis)

У дітей сангвінічного темпераменту[109] лікування починають із загального або місцевого кровопускання, хоча останнє є доцільнішим. Ставлять п'явки або кровососні банки на скроні, за вухами, на груди або

на шийні вени. Кількість п'явок або банок визначається віком або фізичною витривалістю хворих, тоді кашлюк буває не таким тривалим, як завжди, і лікування скорочується; а якщо у дітей трапляється носова кровотеча, то після неї настає швидке одужання. В усіх випадках необхідне пом'якшувальне пиття, часто буває корисним блювотне, яке пропонується одразу після кровопускання кілька днів підряд, як і гірчичники під пахвами.

Круп
(Croup)

Лікування крупу може бути ефективним лише при появі ознак хвороби, бо якщо не вжити заходів проти крупу при перших ознаках, неминуче настає смерть, крім випадків, коли він виявляється у легких формах. Йдеться про запобіжні засоби, або такі, що перешкоджають утворенню плівкоподібного нальоту, який, закупорюючи повітряні шляхи, утруднює дихання. Є всього два засоби домогтися цього, це кровопускання та блювотне. Загальне кровопускання практикується щодо міцних дітей, старших за чотири роки, на руці або на ногах; ставлять також п'явки на передній частині шиї. Лікування малолітніх дітей обмежується лише п'явками. Якщо кровотечі не зупиняють розвиток хвороби, то одразу ж викликають блювоту за допомогою мідного купоросу, по 1/6 грана для дітей від півроку до року; по чверть грана дво-трирічним дітям, третину грана – 4-5 річним дітям та по одному грану – дітям 6-7 років. Одразу ж після дії блювотного на передню частину шиї, там, де ставили п'явки, накладають наривний пластир. Для щоденного пиття приписують настій бузинового цвіту (Sambucus nigra), квіти ведмежого вуха (Verbascum thapsus) або липи (Tilia europaea).

У другому періоді часто доводиться знову вдаватися до блювотного і поновлювати наривні пластирі; рекомендується парити ноги у розчині, який подразнює, його готують з гірчиці, солі або оцту, застосовують і зігрівальні купелі, в яких дитину тримають близько години, а потім переносять у теплу постіль. Упродовж усієї хвороби приписують суворий режим, дають легкі й ріденькі страви: вівсяну та ячмінну каші або кашу з картопляного борошна.

Віспа, скарлатина, фальшива віспа, кір
(Variola vera, scarlatina, variola falsa, morbilli)

При висипних захворюваннях звичайно рекомендується лише вичікувальне лікування, щоб не завадити природному розвитку недуги; приписують тепле пом'якшувальне та потогінне пиття, з застосуванням відвару проскурняку (алтеї), настою насіння льону або бузинового цвіту. Якщо дитина може витримати, то рекомендують дієту або ж дозволяють споживати лише легкі страви, такі як ячмінна або вівсяна каші. На перший або на другий день хвороби, особливо при болях у горлі, часто довкола шиї та на груди ставлять п'явки. Часто застосовують пом'якшувальне полоскання, дітей наказують тримати у теплі впродовж усієї хвороби та декілька тижнів після неї, адже саме тому, що селяни дають пити дітям холодне та виводять їх на холод, так багато їх гине внаслідок цих висипних хвороб.

Запальна лихоманка

Запальні лихоманки потребують з самого початку кровопускання – ланцетом[110] або п'явками. Якщо є ускладнення зі шлунком, дають блювотне, якщо є запори, дають проносне. Приписують дієту і дають пити пом'якшувальні і кислі напої. Цих засобів звичайно достатньо для одужання, якщо немає ускладнень, викликаних іншими захворюваннями.

Пронос
(Diarrhoea)

У перші дні проносу приписують пом'якшувальне пиття, клізми і слизисті або наркотичні припарки на живіт, теплі ванни при сильних болях.Дієта необхідна постійна, іноді вдаються до кровопускання і п'явок на живіт, особливо при сильному подразненні й при тривалих болях; коли ж запалення трохи заспокоєно, часто з успіхом застосовують одну-дві ложечки товченої крейди (Calcium carbonicum), розчиненої у настої м'яти, щоб пронос не перейшов у хронічну недугу, її п'ють через одну-дві години, доки не настане поліпшення, дозволяють споживати деякі ріденькі страви, такі як каші з пшеничного борошна, до яких додають яєчний жовток. Пізніше приписують настої гірких трав – золототисячнику і відвару калгану (Potentilla erecta), потім поживнішу їжу і, нарешті, невелику кількість гіркої горілки.

Кривавий пронос
(Dysenteria)

Дизентерія вимагає майже завжди місцевих або загальних кровопускань на самому початку хвороби. До них доцільніше вдаватися, коли хворі молоді й сильні; залежно від сухої, теплої чи холодної погоди

кровопускання роблять згідно з витривалістю, силою та віком хворих. Іноді їх доводиться повторювати, але в міру. П'явки, поставлені на живіт, завжди дають добрий ефект. Щоразу приписують дієту і назване вище пиття, яке повинно бути теплим. Після кровопускання іноді застосовують відвар із декількох маківок (Papaver somniferum) та теплу ванну, особливо при сильних болях та безсонні, або кладуть на живіт теплі пом'якшувальні припарки і намагаються вберегти хворого від простуди. Під кінець хвороби вживають так само, як описувалося вище, крейду (Calcium carbonicum) та в'яжучі засоби, такі як відвар з коренів калгану (Potentilla erecta) або кори в'язу (Ulmus laevis Pall). Після цього дозволяють легку, таку як і при проносі, їжу, пиття, трохи згодом горілку, щоб відновити сили.

Плеврит і пневмонія (Pleuritis, Pneumonia)

При цих двох захворюваннях кровопускання є безперечно ефективним засобом, його практикують негайно, повторюючи кілька разів, доки не полегшиться дихання і не зменшиться наповненість пульсу. Іноді досить одного кровопускання, особливо у літніх людей, воно найбільш придатне для людей міцних, від 40 до 50 років, сангвінічного темпераменту або для тих, що звикли пити горілку; молодим або ослабленим хворим ставлять здебільшого п'явки.

Потім приписують пом'якшувальне пиття: відвар проскурняку (Althaea officinalis), настій насіння льону, квітів ведмежого вуха (Verbascum thapsus), відвар цибулі й моркви, підсолоджений медом. У деяких випадках вживаються наривні пластирі.

Ревматизм (Rheumatismus)

Лікування ревматизму, яким може бути вражена одна або кілька частин тіла, є різним залежно від того, яка форма хвороби – гостра чи хронічна. Гостра стадія ревматизму у людей молодих і міцних вимагає одного-двох кровопускань у перший день його прояву, часто доводиться пускати кров і наступного дня. Найчастіше цей метод дає позитивний результат, але якщо кров пустили занадто пізно, то такого ефекту не буде. Проте не слід вдаватися надто часто до сильних кровопускань. Потім вживають розріджувальне й пом'якшувальне пиття, зокрема сироватку і відвар коренів проскурняку (алтеї), бо потогінні засоби загалом шкідливі, оскільки здебільшого наявне сильне природне потовиділення, що не приносить полегшення. Якщо ці засоби не дали позитивних наслідків, або якщо їх застосували занадто пізно, або вік, темперамент чи інші обставини не дозволили кровопускання, доводиться застосовувати легкі проносні засоби через кожні два дні. В усіх випадках необхідна дієта, особливо на початку захворювання, а надалі їжа повинна бути легкотравною та у малій кількості.

При лікуванні хронічного ревматизму іноді доводиться пускати кров або ставити п'явки чи кровососні банки, якщо хворий молодий і повнокровний. Добрий результат часто дають локальні кровопускання. Жінкам їх слід робити на нижніх кінцівках, навіть під час менструацій; але для літніх та ослаблених людей кровопускання недоцільне. Тоді обмежуються потогінним засобом – настоєм бузинового цвіту, паровими ваннами, пізніше – в'яжучими засобами. У подібних випадках я з успіхом використовував відвари соснової кори (Pinus sylvestris) по 0,5-1 і навіть 2 унції на фунт води 4 рази на день.

Ерготизм (Ergotismus)

Лікування ерготизму вимагає кровопускання або застосування п'явок при появі ознак захворювання, накладання компресів з настою м'яти перцевої (Mentha piperita), м'яти блошиної (Mentha pulegium) або лепехи (Acorus calamus) на болючі місця. Часто необхідні блювотні, а також проносні засоби. Потім приписують відвар соснової кори (Pinus sylvestris). Кору я даю у відварі від 2-3 драхм до 0,5-2 унцій на 0,5-1 фунт води, хворий повинен випити це за чотири рази протягом дня. Одночасно приписують пити настій м'яти або валеріани (Valeriana officinalis) по кілька чашок на день, а поблизу затерплих кінцівок ставлять наривні пластирі. Примочки з відвару соснової кори, розведеного з камфорною горілкою, придатні, коли виникає загроза гангрени кінцівок, хоча при появі її ознак необхідна ампутація.

Сифіліс

Неможливо вилікувати сифіліс, покладаючись лише на природу і протизапальні засоби. Залежно від обставин необхідні загальні або локальні кровопускання. Перш за все слід оберігати хворих від холоду й вогкості, а згодом запропонувати і зовнішні ртутні препарати. Їх не може замінити жоден місцевий засіб. Натирають Unguentum Suboxydi hydrargyri внутрішній бік ніг, стегон, іноді й рук. Розчин Hydrargyrum dichloratum по 3 грани у шести унціях алкоголю, який дають по 1-2 драхми на півчашки

молока вранці й увечері, є найпоширенішим і найдоцільнішим засобом, бо ртутні препарати – це найкращі й основні спеціальні засоби при лікуванні сифілісу, якщо хвороба не дуже задавнена. Вони майже завжди дають повне одужання; ртутні препарати стимулюють лімфатичну систему і підвищують життєві сили. Разом з ними дають потогінні – такі як відвар коренів сасапарелі (Smilax officinale), дерева бакаута[111] (Guaiacum officinale) та настій з дерева сасафраса[112] (Sassafras officinale).

Водобоязнь (сказ)
(Hydrophobia)

Лікування водобоязні, жертви якої час від часу з'являються зокрема у селах, поблизу яких є багато вовків, вимагає якнайшвидше помістити пораненого або вкушені частини його тіла в купіль, треба додати попіл або сіль, потім слід припалити рани сильно розпеченим залізом; поставити наривні пластирі і продовжувати лікування протягом 5-6 тижнів.

Цих засобів здебільшого достатньо, якщо їх вжити одразу ж після випадку. В будь-якому разі треба заспокоїти хворого.

Не зупинятимусь на лікуванні водобоязні, коли вона вже розвинулась, тому що всі відомі мені засоби, які пропонувались і розхвалювались у лікуванні цієї жорстокої хвороби, сьогодні виявляються безсилими.

ПОЛІЦЕЙСЬКІ Й МЕДИЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЕНДЕМІЧНИМ ТА ЕПІДЕМІЧНИМ ЗАХВОРЮВАННЯМ У МАЙБУТНЬОМУ

Причинами переміжної пропасниці, як уже зазначалось, є вогка й холодна погода; іноді – погане харчування та споживання недоброякісної води; таким чином, особливу увагу слід приділити тому, щоб селянські будівлі, які вже руйнуються, а зруби їх спорохнявіли, були відремонтованими або перебудованими, щоб вони не були занадто тісними для всіх мешканців, провітрювалися і, нарешті, щоб було достатньо палива у холодну пору року; щоб бідняки, яких, зрештою, небагато, за винятком Радомишльського повіту, мали одяг і взуття, здатні захищати їх від холоду й вогкості (особливо під час польових робіт) та щоб селяни цього повіту могли носити чоботи замість личаків, особливо взимку і в холоди; слід заборонити пити їм болотну воду, тим більше, що майже скрізь можна знайти добру воду, хоча й дещо далі; щоб у часи голоду, що, на щастя, трапляється рідко у цьому краї, вони мали достатньо якісної їжі, щоб не завжди були позбавлені м'яса та горілки. Профілактичні засоби в часи, коли панувала пропасниця, полягали у помірному вживанні горілки, настояній на полину, бобівнику, корені лепехи та перцю.

Золотуха часто спричиняється тими самими, що й названі вище, чинниками, але нею хворіють переважно малі діти. У людей старшого віку цю хворобу найчастіше викликає занадто тривале годування груддю, особливо тоді, коли матері ослаблені, немолоді, хворі або вагітні; тобто, коли їх харчування недостатнє та неякісне, внаслідок чого немовлята споживають погане молоко. Таким чином слід негайно скрізь заборонити матерям годувати грудних дітей більше року; завдяки цьому можна запобігти досить часто золотусі та смерті багатьох дітей. Цьому сприятимуть і перелічені вище засоби, а також парові ванни або холодні ванни влітку, які слід приймати час від часу і обережно.

Захворювання очей, як уже зазначалося, часто викликані дією сонячних променів, а також занадто сильним їх сяйвом, що відбиває пісок, та пекучим пилом; припинення випаровування шкірою також призводить до того, що в зіниці ока утворюється центр подразнення, викликаючи запалення. Отож, щоб попередити появу цієї хвороби, слід, наскільки це можливо, уникати впливу цих чинників, часто промивати очі чистою водою з допомогою чистої полотнини, не проводити ночі на відкритому повітрі, не маючи належного одягу, щоб захиститися від холоду і вогкості, які наступають після денної спеки. Пияцтво також сприяє захворюванню очей, отож, слід, по можливості, заборонити пити.

Грип, кашлюк та круп, хвороби на які часто хворіють діти, спричинюються несприятливими погодними умовами. Матерям слід не переохолоджувати дітей, особливо тоді, коли ці хвороби набувають характеру епідемії.

Причини кору, фальшивої віспи та скарлатини невідомі, вони передаються через зараження. Віспі можна запобігти щепленням новонароджених; але немає засобів попередження інших висипних захворювань, хіба що тільки ізоляція хворих дітей, що дуже складно в умовах села.

Запальна лихоманка виникає часто від перебування на сонці під час важких польових робіт. Треба селянам остерігатися цієї хвороби, але оскільки вона найчастіше є результатом зловживання горілкою, треба заборонити, по можливості, вживати її у цей період.

Пронос і кривавий пронос, хоча останній подекуди буває заразним, зумовлені передусім обставинами, які порушують процеси травлення, отож, у період, коли вони поширені, слід заборонити вживання зіпсованих та неякісних продуктів і пияцтво.

Плеврит, пневмонія і ревматизм завжди спричиняє припинення дихання шкірою, тобто їм можна запобігти, тепло вдягаючись, не

вживаючи холодної чи крижаної води, особливо в стані спітніння; не треба забувати також, що на ревматизм часто хворіють п'яниці.

Сифіліс завжди заразний; у зв'язку з цим не слід контактувати з ураженими людьми, користуватися їхніми ложками, мисками, не їсти з ними, не брати їх люльки; особливо – не цілуватись, бо при поцілунках, зокрема на Великдень, багато хто підхоплює цю заразу.

Водобоязнь, або сказ, звичайно виникає внаслідок укусів скажених тварин, зокрема собак і вовків; отож, перших треба вбивати при найменшій підозрі на сказ, а також принагідно перешкодити збільшенню кількості вовків у лісах.

У розділі про працю селян уже йшлося про засоби, до яких поліція має вдаватися, щоб зменшити небезпеку, яка чатує на них при виконанні різних робіт.

Розділ III

ПРО ЕПІЗООТИЧНІ[113] ЗАХВОРЮВАННЯ

У Київській окрузі нерідко буває падіж серед волів, овець і свиней, а саме: у волів – злоякісна, або заразна лихоманка, або заразний тиф; у овець – овеча віспа; у свиней – параліч.

ПРО ЗАРАЗНИЙ ТИФ У ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ[114]

Відомості, які я дістав від ветеринарів, нічого не додали нового, оскільки характер цієї епідемії залишається незмінним. Вона рідко проявляється спонтанно, а завжди пов'язана з інфекцією; згубний початок, який її викликає, діє цілеспрямовано на слизову оболонку тонких кишок, потім на слизову шлунка, іноді й товстих кишок та легеневих органів. Цей смертоносний чинник діє здебільшого дуже інтенсивно і впливає також на нервову систему; таким чином він руйнує життєві сили і призводить до раптової загибелі. В інших випадках знемога та занепад сил передують появі лихоманки, потім наступає запалення слизових оболонок шлунка й кишок, а також легеневих органів, про що свідчить розтин одразу ж після загибелі, доки тіло ще не захолонуло, оскільки відбувається він дуже швидко; так було виявлено гастроентерит з ускладненнями легенево-запальних захворювань, мозок і печінка були подразнені лише симптоматично, жовч виділялась у великій кількості.

За моїми особистими дослідженнями, проведеними у 1848 р. у Сквирському повіті, при цій епідемії треба запобігати не стільки загальному занепаду сил, скільки руйнації, що загрожує внутрішнім органам та оболонкам, а також швидкості, з якою зупиняється органічне збудження, викликаючи повний занепад сил та швидку гангрену; бо чим інтенсивніше запалення нутрощів, тим несподіваніше проявляються ці фатальні симптоми. Звідси випливає, що серйозність цієї епідемії вимагає негайної допомоги, але хіба відомо якої? Найбільш ефективне лікування не дає результатів, іноді сама природа лише своєю могутністю приводить до одужання без лікування, в той час як знання нічим не можуть допомогти, коли життєвому началу завдано непоправної шкоди; то чи варто намагатися щось робити, коли з'являються не такі згубні симптоми? Але застосовуючи методично призначене лікування, можна врятувати від неминучої смерті три тварини з чотирьох, в той час як, поклавшись на дію природи, не більше однієї тварини з шести. З цього можна зробити висновок, наскільки катастрофічно згубною є порада залишати тварин напризволяще в очікуванні епідемії.

Велика кількість розрекламованих ліків, від яких пізніше відмовились, оскільки нерідко вони лише сприяли смертності, змушує взагалі втратити надію знайти ефективний засіб лікування серед найбільш стимулюючих збуджуючих або найсильніших проносних, але такі засоби можуть лише зашкодити при запаленні тканини; отже треба намагатися зняти подразнення, яке веде до руйнації.

З іншого ж боку, кровопускання, за яке так часто ратували і якого, здавалося б, потребує запальний характер цієї епізоотії, як показав досвід, було визнано небезпечним, бо головний мозок раніше за інші органи став місцем подразнення, і виникла загроза крововиливу, що слід передбачити при великому прискоренні кровообігу з дуже вираженою подразливістю нервової системи, та твердим частим і неповним пульсом; отже, при такому швидкому розвитку хвороби треба діяти не гаючи часу, і лише за таких обставин можливе кровопускання, та й то його треба робити обережно, щоб зменшення кількості рідини в організмі не призвело до гангрени, до чого є велика схильність, у такому випадку ставлять декілька п'явок на голову або кровососні банки, потім роблять одне-два кровопускання на хвості або на задніх кінцівках, які викликають відтік крові, після чого наступає полегшення, що є добрим передвісником.

Заволоки[115], якими так часто користуються для запобігання епідеміям у багатьох місцях Сквирського повіту, щоб врятувати тварин, виявились безрезультатними, вони можуть бути корисними лише тоді, коли подразнення органів починає зменшуватись.

Хоча запальне ослаблення, характерне для бичачої зарази, нібито вимагає застосування стимулюючих або, принаймні, тонізуючих засобів, вони не доцільні, оскільки при подразненні слизової оболонки кишок слід остерігатися, щоб ці засоби його не посилили і не призвели до гангрени.

ОСНОВНІ СИМПТОМИ ЗАРАЗНОГО ТИФУ У РОГАТИХ ТВАРИН

1-й період. Понурість і похмурість тварин, велика чутливість хребта, що виявляється в осіданні тіла при сильному натисканні на поперек, голова нахилена, вуха опущені, вовна настовбурчена, передні кінцівки розставлені, а задні до них наближені, згин спини, жар і місцеве тремтіння, холодні роги й вуха, сильна спрага, сльозові очі, набряклі повіки, виділення великої кількості густої мокроти з ніздрів, запор.

2-й період. Протягом другого–четвертого дня перелічені симптоми виявляються з деякими послабленнями, потім настає різке загострення: тварина часто лягає й встає; дихання коротке; набрякають бокові частини обабіч хребта; іноді продовжується запор, але найчастіше є пронос.

3-й період. Настає звичайно на п'ятий день: прискорення пульсу до 70-80 ударів на хвилину; швидке дихання, посилення проносу, який стає кривавим і дуже смердючим, емфізематозне набрякання молочної залози, переміжне ослаблення пульсу; цілковита втрата сил. Тварина залишається на ногах до останнього моменту і падає лишень за мить до смерті. Коли вона доживає до шостого дня, то з'являється надія, якщо дочекається восьмого, то звичайно залишається живою.

ПРИЧИНИ ЗАРАЗНОГО ТИФУ

Причини заразного тифу серед худоби вбачають у неякісному кормі або скошеному на болотах сіні, у питті болотної стоячої води, або такої, в якій вимочували коноплі або льон, важкій і тривалій праці волів, надто великому скупченні худоби у вогких та нездорових місцях, але справжні причини дотепер невідомі, і всі дослідження в цьому плані виявилися марними. Відомо лише, що ця епізоотія поширюється на великі відстані від місця, де вона виникла. Вона охоплює розлогі простори, майже повністю спустошуючи їх, хіба що їй поставлять якусь перепону; нарешті, немає сумніву, що випари, які її викликають, подібні до чуми, осідають на великій кількості предметів, саме завдяки ним вона здебільшого поширюється на значній відстані від місця виникнення.

ЛІКУВАННЯ

Ветеринарна медицина менш розвинута, ніж лікування людей, і хоча заразний тиф великої рогатої худоби часто спостерігали й описували, лікування його все ще мало відоме. Те, що я з певним успіхом застосував у своїй економії у 1848 р. і пропагував всюди, де зустрічався з епідеміями, полягає у вжитті таких засобів.

Перший період. Перш за все потрібна сувора дієта; застосування пом'якшувальних, масляних та мильних клізм, приготованих з відвару лляного насіння, олії й мила, зокрема, відвар кореня проскурняку (алтеї), мальви лісової або насіння льону, ячменю, вівса, жита або навіть висівок, його іноді підкислюють оцтом; або залежно від пори року відвар плодів диких груш, вишень чи буряків; згодом – пиття з лляною олією, іноді з м'ясним відваром (вони з успіхом застосовувались у Франції під час епідемії, що мала місце в провінції Солонь у 1843 р.); коли вже з'явиться пронос, а випорожнення смердюче і виділяється у великій кількості, викидаючись далеко і сильно, доброго результату можна досягнути при питті великої кількості рідини з неве. икою дозою англійської солі[116] або кремортартару[117].

У другому періоді, коли хвороба протікає майже невідчутно, слід давати нашатирну оцтовокислу сіль(Ammonium aceticum)[118], після якої наступає значне полегшення, після цього слід застосувати збуджувальні ліки у дуже помірних дозах, аби викликати лише повільне, легке й поступове збудження, хоча треба остерігатись виникнення подразнення.

У третьому періоді не давати Ammonium aceticum, а давати гіркі відвари, напр., з полину, вербової або соснової кори, але й тоді треба діяти повільно і застосовувати їх лише при зменшенні подразнення.

ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАСОБИ

Я маю підстави вважати, що насамперед завдяки профілактичним засобам, незважаючи на існування епізоотії в сусідніх місцях, вдалося уникнути поширення зараження. З моменту появи епідемії хворих тварин відділяють, припиняють будь-які посередні й безпосередні контакти між тваринами, якщо вони хворі, або є така підозра; навіть не дозволяють жодних відвідувань людям, які доглядають хвору худобу у сусідніх селах, не пускають у хлів інших свійських тварин, навіть собак, котів, курей, хлів потім обкурюють хлоркою, чистять, а жолоб замінюють або миють окропом. Коли дозволяє погода чи пора року, тварин випускають на сухі місця, стелячи їм солому, і таким ось чином уникають зараження.

Отже, було б добре, якби у періоди епізотії влада встановлювала карантин, що завадило б чужій худобі переносити заразні міазми, особливо на ярмарках і торгах.

Я також вважаю, що небезпечно здирати шкіру з здохлих від тифу тварин і що їх слід одразу ж глибоко закопувати у землю, щоб собаки не змогли їх вирити.

Додам також, сумнівно, щоб м'ясо хворих тварин було шкідливе для споживання, але розважливіше відмовитися від нього, тим більше, що воно погане на смак, прісне, а бульйон не наваристий і відразливий.

ОВЕЧА ВІСПА[119]

Симптоми. За три-чотири дні до появи висипу тварина стає сумною й понурою, одночасно уповільнюється хода, втрачається апетит, тьмяніють очі, хилиться донизу голова; їй важко утримуватись на ногах, посилюється серцебиття; згодом на місцях, де немає вовни, з'являються червоні плями, а інтенсивність симптомів водночас зменшується. Ці плями поступово перетворюються у поодинокі або суцільні гнійнички різного розміру без вінчика, як буває при щепленні у людини, – одні круглої, інші овальної форми. Ці гнійнички, які впродовж чотирьох-п'яти днів залишаються твердими і запаленими, починають потім гноїтися, далі потроху гаснуть, біліють і пом'якшуються. У цей час знову з'являється жар, він триває ще чотири-п'ять днів; пізніше гнійнички починають сохнути, це завершується через п'ять-шість днів, тоді наступає одужання. Ось так проходить хвороба, якщо вона нескладна. Але якщо віспа нетрадиційна, то перелічені вище симптоми тримаються подекуди і на сьомий-восьмий день і залишаються весь час при появі висипу ще з більшою інтенсивністю, гнійники збільшуються і зливаються іноді у невеликі, іноді у величезні, повіки набрякають, на них теж з'являються прищики, тоді повіки склеюються й закриваються; очі тьмяні, ніби запилені й погаслі, часто з'являється нагноєння, яке їх нищить. Потім – глибокі виразки, які досить часто з'являються після гнійничків, гангрена, каріоз або анкілоз кісток; з ніздрів тече смердючий сукровичний гній, дихання важке, часте і хрипле; з дихальних шляхів чується нестерпний нудотний запах, смердючий пронос, а далі через 15-30 днів від початку хвороби наступає смерть.

Причини овечої віспи. Вони дуже неясні, відомо лише, що вони епідемічні і легко передаються.

Лікування й профілактика. Багато хто з селян вірять, що цю хворобу насилає злий дух, і тому полишають її на волю природи; отож, вона дуже спустошує стадо, коли там з'являється, бо вони не вживають жодних заходів, щоб її спинити. Тим часом селяни, які мають здоровий глузд, погоджуються на щеплення віспи, попереджувальне значення якого не підлягає сумніву; щоправда, ізоляція є найкращим профілактичним засобом, а потім уже потрібне щеплення, яке всюди давало успішні результати. Щеплення проводиться на боках грудної клітки, де відсутня вовна, або на задній частині ліктя.

Хоча лікувати віспу й важко і не завжди успішно, все ж вдалося вилікувати третину, а часом більше половини стада, напоюючи тварин відваром борошна з ячменю, вівса та висівок, тримаючи їх у теплому хліві, не випускаючи у вологу, дощову і холодну погоду.

Я не згадуватиму про ряд сміхотворних засобів, якими користуються селяни, дія яких, хоча й нешкідлива, але зовсім незначна.

ПАРАЛІЧ СВИНЕЙ[120]

Найбільш поширеною й смертельною з епізоотій, які трапляються у різні періоди серед свиней Київської округи, є параліч цих тварин.

Симтоми. За кілька днів перед захворюванням тварина стає сумною і понурою, потім помічається уповільненість ходи, жар в області поперека, їй важко утримуватись на задніх кінцівках, тварина починає кульгати, волочить за собою задні кінцівки, нарешті, наступає їхній повний параліч, що супроводжується втратою апетиту. Тварина худне; потім з'являється пронос, що веде до великого ослаблення, і смерть на п'ятий-сьомий день, рідко коли пізніше.

Лікування і профілактика. Я бачив, як при паралічі свиней з успіхом застосовували суміш ягід ялівцю (Juniperus communis), сірки й камфори, даючи хворим тваринам ложечку цієї сумішіу щодня разом з водою й висівками, водночас поперек натирали маззю, яка складалася з однієї унції смальцю, однієї драхми шпанських мушок і 3 драхм терпентинної олії[121] (Oleum Terebinthinae).

Мені нічого невідомо про профілактичні засоби та догляд.

Коментарі

До розділу "Місцезнаходження"

(Коментарі Георгія Білявського і Олени Брайчевської)

1. " . . . *рівнини перетинаються долинами, ярами, пагорбами і горами . . .* "

Згадані товариства розташовані переважно в межах сучасних Києво-Святошинського, Васильківського та Обухівського районів Київської області, а колишній Радомишльський повіт – у межах Житомирської області, які за своїми природними умовами суттєво відрізняються (*Маринич О.М., Ланько М.І., Тименко П.С.* Фізична географія України. – К., 1982. – 208 с.; Атлас природных условий и природных ресурсов Украинской ССР. – М., 1978. – 174 с.).

2. " . . . *вони загалом родючі . . .* "

Автор не наводить географічних характеристик території згаданих товариств (клімат, ландшафт, склад ґрунтів тощо), а родючість чи бідність земель пов'язує тільки з рельєфом. Описувана територія належить до Київського плато з досить розчленованими долинами річок Тетерів, Здвиж, Ірпінь, Либідь та їхніми притоками, рельєфом, ускладненим моренно-горбистими льодовиковими утворами (*Маринич О.М., Ланько М.І., Тимченко П.С.* Фізична географія України. – К., 1982. – 208 с.; Атлас природных условий и природных ресурсов Украинской ССР. – М., 1978. – 174 с.).

3. " . . . *а у Фастівському і Веприківському товариствах зустрічаються розлогі рівнини.*"

Навпаки, ця місцевість – одна з найбільш розчленованих у Київській області (*Маринич О.М., Ланько М.І., Тимченко П.С.* Фізична географія України. – К., 1982. – 208 с.; Атлас природных условий и природных ресурсов Украинской ССР. – М., 1978. – 174 с.).

4. *"У Київському повіті та на берегах Дніпра багато гір . . . "*

"Гори", які мав на увазі Д.П.Де ля Фліз, насправді являють собою моренно-льодовикові або денудаційно-ерозійні утвори земної поверхні (ози, ками, моренні горби, еолові кучугури тощо). (*Маринич О.М., Ланько М.І., Тимченко П.С.* Фізична географія України. – К., 1982. – 208 с.; Атлас природных условий и природных ресурсов Украинской ССР. – М., 1978. – 174 с.).

5. " . . . *вони досить високі у Стайківському, Трипільському, Витачівському, Жуківському, Обухівському . . . товариствах.* "

Це всесвітньовідомі Канівські гляціодислокації, більш відомі широкому загалу як Канівські гори. Вони являють собою найбільш підвищені ділянки рельєфу в межах сучасних Київської та Черкаської областей (*Маринич О.М., Ланько М.І., Тимченко П.С.* Фізична географія України. – К., 1982. – 208 с.; Атлас природных условий и природных ресурсов Украинской ССР. – М., 1978. – 174 с.).

6. "*Кілька невисоких гір є біля Чорнобиля . . .* "

Це найбільш східні відроги Придніпровської височини.

7. " . . . *ще довго страждали від цієї повені.* "

Села Злодіївка (сучасне – Українка) та Віта (сучасне – Віта-Поштова) знаходяться в низинних заплавах річок Віти і Стугни і в минулому столітті досить часто потерпали від весняної повені. У 1820 р. повінь була значно вищою від норми і тому збитки селян від неї були досить відчутними. Повінь 1845 р. була однією із найбільших за десятиріччя. Рівень води в Дніпрі в описуваному районі піднявся більш як на 6,2 м. Ця катастрофічна повінь, яка зруйнувала населені пункти не тільки в описуваному районі, а й в більшості басейнів річок Середнього Подніпров'я, була викликана дуже сніжною зимою 1844-1845 рр., а також пізньою (10-15 квітня) весною. (*Швец Г.И.* Выдающиеся гидрологические явления на юго-западе СССР. – Л., 1970. – С.210).

8. "*Їхні втрати становили понад 400 срібних карбованців.* "

Великі збитки селян цієї місцевості, про які повідомляє автор, були наслідком саме катастрофічної повені 1845 р. Тепер такі повені трапляються значно рідше внаслідок зарегульованості стоку Дніпра (каскад водосховищ, будівництво численних дамб уздовж комунікаційних шляхів, меліорації, інтенсивного поверхневого і підземного водовідводу).

9. "*Місцевість поблизу річки Прип'ять часто терпить від повені.* "

Це спричинено тим, що у цьому районі долина річки Прип'ять дуже низинна і щорічно весною заливається повенями.

10. "*Нас височинах лежать у Київському повіті Стайківське, Черняхівське, Трипільське, Витачівське, Жуківське, Обухівське, Білогородське, Хотівське, Гвоздівське, Бугаївське товариства . . .* "

Ці підвищення за походженням є моренними горбами досить значної висоти.

11. "*Річка Дніпро тече з півдня на північ . . .* "

Тут, очевидно, помилка. Дніпро тече з півночі на південь.

12. "*Уша . . .* "

Уша – це річка Уж, права притока річки Прип'ять.

13. "*Річка Прип'ять бере свій початок у Мінській губернії, тече з півдня на північ, потім з півночі на південь . . .* "

Річка Прип'ять бере свій початок у районі Шацьких озер і тече із заходу на схід до сучасного білоруського міста Мозир, а потім повертає на південний схід.

14. "*Річка Унава бере початок біля міста Новограда-Волинського, тече із сходу на захід . . .* "

Насправді річка Унава тече із заходу на схід.

15. "*Якість води . . .* "

На період середини XIX ст. характеристика якості води, зроблена автором, цілком вірна. Більшість вод, як річкових так і ґрунтових, була високої питної якості й прозорості. В

районах боліт, через наявність у водах сполук заліза, вони мали неприємний присмак, рудувато-жовтий колір і підвищену кислотність. Сьогодні ж всі поверхневі й ґрунтові води на цій території дуже забруднені продуктами людської діяльності (нітратами, пестицидами, які потрапляють у воду із сільськогосподарських угідь, важкими металами, особливо вздовж шосейних доріг і навколо міст Київ, Чернігів, Біла Церква та ін.). Поверхневі й ґрунтові води майже на всій території північної частини описуваного регіону після катастрофи на Чорнобильській АЕС у 1986 р. забруднені ще й радіонуклідами в різних кількостях (Національна доповідь України "Навколишнє середовище і розвиток" на конференції ООН. – К., 1992. – 44 с.).

16. " . . . *вона сягає від 20 до 70* . . . "

У даному випадку мова, очевидно, йде не про абсолютну висоту моренних пагорбів над рівнем моря, а про їхню відносну висоту над рівнем Дніпра.

17. " . . . *туаз* . . . "

Т у а з (франц. toise) – одиниця виміру довжини, яка використовувалася в різних країнах до введення метричної системи мір. У Франції 1 туаз = 1,949 м. У російському варіанті тексту висота пагорбів наводиться в саженях. Сажень – одиниця довжини, відома з часів Київської Русі. До XVIII ст. величина сажня не була сталою. З XVIII ст. 1 сажень = 2,1336 м. З введенням метричної системи мір туаз і сажень, як одиниці виміру довжини, не використовуються.

18. " . . . *від гіперборейських вітрів.* "

Гіперборейський вітер означає північний вітер (від грецького hyperboreios – північний).

19. " . . . *до Миколаєва.* "

Тут очевидна помилка: місто Миколаїв знаходиться не на Дніпрі, а на Південному Бузі. На жаль, сьогодні вже неможливо дати аналогічну характеристику стану лісистості описуваного краю. Хоча в межах України ця частина Полісся ще залишається однією з найбільш залісених територій, велику кількість лісів тут вирубано і знищено внаслідок людської діяльності. Корабельного лісу тут вже не існує майже 100 років. Єдиними острівцями згаданих Де ля Флізом лісових ландшафтів є заповідні ділянки, але й тут має місце браконьєрство і знищення флори.

20. " . . . *скель* . . . "

Характеризуючи ґрунти, автор поділяє територію на зайняту і незайняту лісами. Останню він називає просто "землі". Загалом характеристика ґрунтів об'єктивна. В південній частині території колишньої Київської губернії переважають малогумусні чорноземи, в центральній частині – дерново-підзолисті, піщані, глинисто-піщані на льодовикових відкладах і моренні, на півночі – дерново-слабопідзолисті ґрунти, а в заплаві Тетерева – лучні. "Каменями" на даній території є виходи давніх порід Українського кристалічного щита на узбережжі Тетерева і Росі (Атлас природных условий и природных ресурсов Украинской ССР. – М., 1978. – 174 с.).

21. "*У Київській губернії, особливо у Фастівському маєтку Васильківського повіту, степів досить багато.*"

Згідно із сучасним географічним районуванням, південна частина колишньої Київської губернії належить до степової зони; північна – до зони змішаних лісів.

22. "*Підґрунтя землі* . . . "

Візуальний опис порід, що підстеляють ґрунти, в цілому правильний. Ґрунти Київщини сформовані переважно на водно-льодовикових, моренних, давньоалювіальних відкладках, а також продуктах вивітрювання кристалічних порід. Саме останні і є зазначеною автором білою глиною (*Маринич О.М., Ланько М.І., Тимченко П.С.* Фізична географія України. – К., 1982. – 208 с.; Атлас природных условий и природных ресурсов Украинской ССР. – М., 1978. – 174 с.).

23. " . . . *дуже рідко до 30*^{0} . . . "

Наведені кліматичні характеристики правильні. Реомюр – температурна шкала (запропонована в 1730 р. французьким вченим Рене Антуаном Реомюром), в якій інтервал між точкою плавлення льоду і точкою кипіння води поділяється на 80 рівних частин.

24. " . . . *можуть виконувати важкі роботи, рідко хворіють і, відповідно, придатні як для польових робіт, так і для військової служби.* "

Природні умови Київщини середини XIX ст., описані Де ля Флізом, були сприятливі для проживання, і населення відзначалося здоровим як фізичним, так і моральним станом. Сьогодні ж Київщина – один із найнесприятливіших екологічних районів завдяки антропогенній діяльності. Найбільшої шкоди здоров'ю людей і довкіллю завдала аварія на ЧАЕС 1986 р. Тисячі гектарів земель і лісів виведені з нормального функціонування. Сотні тисяч людей змушені переселитися, оскільки місця їхнього проживання виявилися радіаційно забрудненими. Значно зріс, у 6 – 8 разів, рівень захворюваності населення, а рівень смертності – майже вдвічі (Національна доповідь України . . . – К., 1992. – 44 с.).

25. " . . . *нерідко призводять до пожеж, від яких іноді гинуть люди й тварини.* "

У наш час кліматичні умови Київщини теж значно змінилися як в результаті глобальних змін клімату, так і в зв'язку з мікрокліматичними змінами, викликаними створенням водосховищ, осушенням боліт і вирубкою лісів.

26. "*Такі обставини часто викликають переміжну пропасницю весною, а ще більше восени, ревматизм, водянку, цингу, вони, можливо, сприяють розвитку у цих місцях жорстокої ендемічної хвороби, яку називають ковтуном.* "

Тепер перелічені автором хвороби трапляються у цих краях дуже рідко завдяки кращим медико-санітарним умовам життя. Однак внаслідок забрудненості повітря, ґрунтів і вод, а також продуктів харчування важкими металами (промислові та автотранспортні забруднення), пестицидами та радіонуклідами жителі сіл і міст хворіють іншими, не менш тяжкими хворобами: від алопеції до ряду захворювань крові, нирок, шкіри, алергії (Національна доповідь України . . . – К., 1992. – 44 с.).

До розділу "Природні продукти"

(Коментарі Георгія Білявського і Олени Брайчевської)

27. " . . . *з неї можна було б виплавляти чавун* . . . "

Видобуток і обробка болотної руди органічного походження, родовища якої були локальними і невеликими, та виплавка заліза для виготовлення різноманітних виробів із нього для місцевих потреб зараз уже не провадяться.

28. " . . . *самородний бурштин . . . біля села Старі Петрівці* . . . "

У районі села Нові Петрівці та міста Вишгород по берегах Київського водосховища ще дотепер можна знайти окремі шматочки бурштину, однак родовищ промислового значення тут немає. Основними корисними копалинами сьогодення на цій території є прекрасні граніти, лабрадорити (Східна Житомирщина) та пісок Ірпінського родовища, невеликі поклади бурого кам'яного вугілля і торф.

До розділу "Гриби"

(Коментарі Олени Брайчевської)

29. " . . . *гнойовик сірий* . . . "

Цей гриб містить у собі токсин – коприн, який не розчиняється у воді, але розчиняється у спирті. Тому отруєння цими грибами бувають тільки при вживанні їх одночасно з алкоголем (*Вассер С.П.* Съедобные и ядовитые грибы Карпат. – К., 1990. – С. 80.).

30. " . . . *Licoperdon bovista* . . . "

Знайти відповідний аналог цього гриба за сучасною латинською номенклатурою грибів без відповідного малюнку неможливо.

31. " . . . *порхавка гігантська* . . . "

Цей гриб автор вважає отруйним. Але порхавка гігантська є їстівним грибом, який містить антибіотичну речовину – кальвацин і навіть використовується в народній медицині при лікуванні окремих хвороб нирок (*Вассер С.П.* Съедобные и ядовитые грибы Карпат. – С. 125-126.).

До розділу "Царство тварин"

(Коментарі Олени Брайчевської)

32. "Unio littoralis . . . "

У сучасній номенклатурі молюсків така назва відсутня. Очевидно, автор використовує назву Unio littoralis як спільну для всіх великих двостулкових молюсків, які належать до родини наяд – Unionidae: Unio – перлівниця та Unio anodanta – беззубка.

33. "*Helix . . . nemoralis.* "

Називаючи вид Helix nemoralis поширеним у Київській губернії, автор помиляється. Ймовірно, в даному випадку йдеться про Cepaea vindo-bonensis – лісового слимака, більш характерного для лісів Західної Європи.

34. " . . . *дощові черв'яки* . . . "

Дощові черв'яки не належать до кишечних паразитів людини.

35. " . . . *не зможе протистояти бурям.* "

Верхівку дерева зрубають не для того, щоб його не зламала буря, а щоб стовбур став товщим і на такому дереві можна було влаштувати штучну борть. Крім того, це було своєрідним знаком власності і вже ніхто не мав права його зрубати (*Зеленин Д.К.* Восточнославянская этнография. – М., 1991. – С. 108).

36. " . . . *селяни мають дуже винахідливе пристосування, щоб на них залазити, що вимагає багато спритності й великої вправності.* "

Тут, очевидно, йдеться про жень, лезиво та пліть, за допомогою яких селяни залазили на дерево і добували мед із бортей (*Зеленин Д.К.* Восточнославянская этнография. – С. 108-113; *Грінченко Б.Д.* Словник української мови. – К., 1958. – Т. 1. – С. 479; Т. 2. – С. 353).

37. "*Кажуть, що такі вулики придумали татари, хоча й неможливо встановити час, коли вони навчили цьому мешканців краю.* "

Бортництво є одним із найдавніших слов'янських промислів. Перші згадки про нього зустрічаються у візантійських писемних джерелах середини I тис. н. е. Посуд із залишками меду, віск, а в одному випадку навіть обгорілі шматки дупла із сотами і медом було знайдено при розкопках слов'янських поселень VIII–IX ст. Мед і віск вважалися одним із основних багатств давньоруських земель у X–XIII ст. У цей час вже існували інші види бджільництва, зокрема: природне дуплове бортництво і бджільництво з вуликами-колодами. Традиційно займалося бортництвом і українське селянство в XIX ст. Тому твердження автора, що описані вулики придумали татари, не відповідає дійсності (Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. – К., 1990. – С. 376; Археология УССР. – К., 1986. – С. 470; *Розов С.Н.* Очерки по истории отечественного пчеловодства. – М., 1972; *Пашкевич Г.О., Петрасенко В.А.* Землеробство і скотарство в Середньому Подніпров'ї в VIII–IX ст. // Археологія. – 1982. – Вип. 41. – С. 46-62).

38. " . . . *у Литві* . . . "

Описувана автором територія Київської губернії входила до складу Великого князівства Литовського з середини XIV ст. до утворення Речі Посполитої у 1569 р. Але незрозуміло, чому автор називає цю територію Литвою у середині XIX ст.

39. " . . . *мед зустрічався дуже рідко, бо загальне низинне положення краю утруднює будівництво погребів, які б не затоплювала вода навесні.* "

Це суперечить сказаному вище, що "бджоли досить поширені у Київській губернії і в багатьох селах селяни тримають пасіки".

40. " . . . *від цього і місяць називають червень* . . . "

Слово "пурпуровий", яке вживає Де ля Фліз, є аналогом слова "червоний", від якого походить назва першого місяця літа – червень.

41. " . . . *автора цього краю Милослава* . . . "

Кого має на увазі Де ля Фліз, невідомо.

42. " . . . *екю.* "

Е к ю – старовинна французька золота монета (з XIII по XVII ст.) і велика срібна (з XVII по XIX ст.).

43. " . . . *рибалочка голубий* . . . "

Рибалочка голубий не належить до хижаків, це рибоїдний птах.

До розділу "Хвороби, поширені у губернії"

(Коментарі Юліани Філіпової)

44. "*До епідемічних та заразних хвороб* . . . "

Е п і д е м і я (від грецьк. epi – серед та demos – народ) – поширення будь-яких інфекційних хвороб, що значно перевищують рівень звичайної захворюваності на певній території. Зумовлена соціальними та біологічними чинниками.

45. "*До ендемічних захворювань у Київській губернії* . . . "

Е н д е м і я (від грецьк. endemos – місцевий) – постійне існування в даній місцевості певних захворювань, зумовлених її природними особливостями і своєрідними умовами життя населення.

46. "*Пропасниці, іноді легкі весною, стають тривалішими влітку* . . . "

Інакше – м а л я р і я (від італ. mala aria – погане повітря), інфекційне захворювання людини з характерними приступами лихоманки та анемією. Переносники – малярійні комарі. На сьогоднішній день у зв'язку з поліпшенням побутових умов та гігієни випадків захворювань малярією майже не існує.

47. "*Золотуха поширена передусім серед дітей . . .* "

Термін, що вийшов з ужитку; частково відповідає сучасному уявленню про туберкульоз шкіри та лімфатичних вузлів у дітей.

48. "*Очні захворювання виявляються влітку*".

Запалення оболонки ока, переважно інфекційного характеру. Причиною хвороби може бути вплив різноманітної променистої енергії, зокрема сніжної, сонячної, або механічне подразнення.

49. "*У Київській губернії цинга трапляється зрідка . . .* "

У російському варіанті тексту Де ля Фліз називає цю хворобу "цинготной болезнью". Цинга спричинена нестачею в організмі людини вітамінів С і Р.

50. "*Ковтун – це, як відомо, скуйовджене волосся . . .* "

Сучасна назва – трихоспорія, ускладнення, викликані екземою, вошивістю (педикульозом), грибковими, а також, різноманітними захворюваннями волосся. Джерело зараження досі невідоме. У деяких місцевостях ковтун мав іншу назву – гостець. Так само називали ревматизм та артрит. Мабуть, така плутанина у назвах призвела до того, що Де ля Фліз об'єднав ці хвороби у такий спосіб, коли одна з них була причиною, а інша – наслідком, але в сучасній медицині підтвердження взаємозв'язку цих хвороб не існує.

51. "*Ерготизм (злий корч) зустрічається у деяких повітах Київської губернії . . .* "

Це захворювання викликається отруєнням ріжками – рід сумчатих грибів, що паразитують на рослинах, передусім на житі. Вони містять алкалоїди, які стають причиною отруєння.

До розділу
"Причини ендемічних захворювань"

(Коментар Юліани Філіпової)

52. Причини виникнення захворювань, які наводить Де ля Фліз, загалом відповідають дійсності. Природні умови, гігієна, якість їжі – все це визначено сучасною медициною як зовнішній фактор виникнення хвороб.

До розділів
"Житло", "Одяг і взуття", "Їжа і напої"

Коментарі див. у "Етнографічному описі . . . " (*Де ля Фліз Д. П.* Альбоми. – К., 1996. – Т.1. – С. 173–176).

До розділу "Про селянські заняття"

(Коментарі Валерія Старкова)

53. " . . . *через двадцять років* . . . "

Де ля Фліз мав на увазі термін військової служби рекрутів, який в Російській імперії на початку XIX ст. складав двадцять п'ять років. Після 1834 р. він був знижений до двадцяти років з наступною п'ятирічною відпусткою. Новий термін протримався до 1855 р., коли він був зменшений до дванадцяти років з наступною трирічною відпусткою. Цим і пояснюється те, що Де ля Фліз говорить і про "двадцять п'ять" і про "двадцять" років військової служби.

54. "*Землеробство, як відомо . . .* "

В російському варіанті тексту бачимо дещо інший перелік того, що має на увазі під терміном "землеробство" Де ля Фліз.

55. "*Хоча можна помітити й різницю . . .* "

Наведена Де ля Флізом протилежність між фізичними типами хліборобів родючих земель Київського і Васильківського повітів та неродючих земель Радомишльського повіту нагадує більше літературну антитезу, щоб зайвий раз підкреслити різні умови хліборобства в згаданих повітах Київщини. Що ж стосується фізичного типу мешканців згаданих місцевостей, то практично відмінності між ними не спостерігаються.

56. " . . . *однак надмірне споживання горілки . . .* "

Де ля Фліз неодноразово звертається до теми вживання мешканцями Київщини алкоголю. З цього приводу див. прим. 114 до "Етнографічного опису . . . "(с. 193). Поза сумнівом, Де ля Фліз був рішучим противником надмірного вживання алкоголю.

57. " . . . *щоправда, в останні роки пияцтво трохи зменшилось*".

У російському варіанті тексту ця фраза відсутня.

58. " . . . *або ж як ковтун . . .* "

У російському варіанті тексту згадка про ковтун відсутня.

59. " . . . *теслярів . . . рибалок*".

У російському варіанті тексту, крім перерахованих фахівців, згадуються "железники" та "мельники".

60. "*Частина заможних селян . . . перевозять . . . товари . . .* "

З приводу чумацтва на Київщині див. прим. 102 до "Етнографічного опису . . . "(с. 192).

61. "*Мешканці деяких товариств . . . набутим навичкам*".

У російському варіанті тексту сюжет про бортництво викладено значно стисліше.

До розділу
"Про вплив звичаїв та обрядів на хвороби"

(Коментарі Валерія Старкова)

62. " . . . *Існує звичай . . . на Великдень . . . впродовж усього свята*".

Звичай, коли після тривалого семитижневого посту спостерігалося надмірне вживання їжі та напоїв, зберігся в деяких рисах дотепер, особливо в сільській місцевості.

63. " . . . *стають рахітичними . . .* "

Р а х і т (rhachitis) (лат.) – гіповітаміноз Д у дітей молодшого віку, що характеризується порушенням фосфорно-кальцієвого обміну в організмі.

До розділу
"Ендемічні та заразні захворювання"

(Коментарі Юліани Філіпової)

64. *"Грип"*

У XIX ст. вживалась інша назва цієї хвороби – інфлюенца.

65. *"Кашлюк"*

Гостре інфекційне захворювання, переважно у дітей, яке супроводжується судорожним кашлем.

66. *"Круп"*

Ця хвороба характеризується охриплим голосом, уривчастим кашлем та важким диханням. Розрізняють два види крупу: дифтерійний і фальшивий. Останній спостерігається здебільшого у дітей як вияв ларингіту.

67. *" . . . який назвали озоном . . . "*

У перекладі з грецької озон – пахнути; O_3 – газ синього кольору з різким запахом, сильний окислювач. Входить до складу повітря. Велика кількість чистого озону діє на організм людини як отрута, але цей газ не є причиною епідемій. Очевидно, що припущення Де ля Фліза відносно озону не є слушним. У сучасній промисловості озон використовується для знезаражування води та повітря.

68. *"Кір, скарлатина, віспа і фальшива віспа . . . "*

Усі ці хвороби є гострими інфекційними, на них хворіють переважно діти. Після одужання виробляється імунітет. Запобігти віспі можна було, зробивши щеплення. Тоді хвороба проходила у легкій формі і отримала назву фальшивої віспи. За останні десятиліття, внаслідок широкої імунізації населення, ця хвороба практично ліквідована.

69. *"Запальна лихоманка"*

У XIX ст. під цією назвою було об'єднано ряд хвороб, що супроводжувались подібними симптомами – високою температурою, ознобом, жаром, загальною слабкістю.

70. *"Пронос і кривавий пронос"*

Пронос (діарея) у даному випадку викликано отруєнням недоброякісною їжею.

Щодо кривавого проносу (дизентерії), то Де ля Фліз правильно зауважив, що дизентерія є заразною хворобою, яка супроводжується ураженням товстих кішок та загальною інтоксикацією. Збуджувачі – бактерії з роду шигелл. Зараження відбувається через їжу, воду, комах та хворих людей.

71. *"Азіатська холера"*

Гостре інфекційне захворювання, викликане холерним вібріоном. Розроблена на початку XX ст. система боротьби з епідемічними захворюваннями дозволила обмежити поширення холери.

72. *"Плеврит, пневмонія"*

У російському варіанті тексту Де ля Фліз називає плеврит – "колотье в боку". Плеврит – запалення плевральних листків, що супроводжується підвищенням температури, кольками в боці та задишкою. Запалення легенів (пневмонія) – група захворювань легенів, викликаних вірусом.

73. *"Ревматизм"*

Де ля Фліз помилково відносить цю хворобу до епідемічних. Це інфекційно-алергічне захворювання з ураженням сполучної тканини та серцево-судинної системи. Хід хвороби переважно хронічний з загостреннями.

74. *"Сифіліс"*

Хронічне інфекційне захворювання, що передається статевим шляхом. Можливе побутове зараження.

75. *"Водобоязнь (Сказ)"*

Водобоязнь, або сказ – вірусна хвороба людини та тварини, яка уражує центральну нервову систему. Передається за допомогою слини хворих тварин при укусі.

До розділу "Причини епідемічних та заразних хвороб"

(Коментар Юліани Філіпової)

76. До відкриття бактерій та появи науки бактеріології (кінець XIX ст.) справжні збуджувачі захворювань були невідомі. Причини виникнення хвороб пояснювали дією зовнішніх факторів. Тому тільки ці причини появи захворювань і називає Де ля Фліз у своєму описі. Зовнішні фактори сприяють розвиткові хвороби.

До розділу "Про народну медицину"

(Коментарі Наталії Карповець)

77. *Хіна* – медичний препарат, який виготовляється з кори хінного дерева. Батьківщина цієї рослини – південноамериканські Анди. Індіани ще до появи європейців використовували лікувальні властивості кори хінного дерева у боротьбі з малярією. В Європу хінну кору завезли в 30-40-х роках XVII ст. Хінне дерево багате на алкалоїди (азотомісткі сполуки рослинного походження). Один із них – хінін – був виділений лише в 1820 р. у Франції й почав використовуватись при лікуванні такої важкої хвороби, як малярія. Де ля Фліз згадує на с. 365 препарат сульфат хініну – білий порошок, дуже гіркий на смак, без запаху, що й зараз застосовується як протималярійний засіб (*Попова Т.* Очерки о гомеопатии. – К., 1988. – С. 28-33).

78. *Іпекакуана* (Cephaëlis ipecacuanha Rich.) – лікарська рослина, що використовується як сировина для одержання відхаркувальних засобів при лікуванні хронічного бронхіту, астми, трахеїту тощо. Це – багатолітні кущі, що в дикому вигляді ростуть у Бразилії, Болівії, а культивуються в Індії, Індонезії, Танганьїці.

Використовують корені іпекакуани, в корі яких містяться дуже важливі для лікування згаданих вище хвороб алкалоїди – еметін й цефелін (*Попов А.* Лекарственные растения в народной медицине. – К., 1970. – С. 95-96).

79. *Сасапарель* – сарсапарель, або смілакс. Рослина з родини лілійних. Понад 300 її видів зустрічається в Середземномор'ї, тропічних, субтропічних та помірних регіонах Азії та Північної Америки. Два види сарсапарелю відомі на Кавказі й на Далекому Сході. Корені деяких видів, а саме С. лікарського й С. китайського містять сапонін – органічну сполуку, що застосовується як сечогінний та відхаркувальний засіб. Раніше коріння сарсапарелю використовувалося при лікуванні сифілісу. Де ля Фліз у російському варіанті тексту помилково написав "салсапариль".

80. *Дженнер Едуард* (1749–1823) – англійський лікар, засновник щеплення віспи. З 1773 р. займався лікарською практикою в Глостерширі. В цій місцевості серед населення існувало переконання, що особи, які перехворіли коров'ячою віспою, вже не хворіють натуральною віспою. Багаторічні спостереження Дженнера підтвердили слушність цього висновку.

14 травня 1796 р. Дженнер прищепив коров'ячу віспу 8-річному Джеймсу Фіпсу, через шість тижнів хлопчику було прищеплено натуральну віспу, але він не захворів. Дженнер виклав усі ці факти у статті "Дослідження причин і дії коров'ячої віспи" (1798 р.). Того ж

року вакцинацію проти віспи почали здійснювати в англійській армії. А з 1808 р. щеплення віспи було запроваджено в Англії як державний захід.

81. "... *шарлатани ... роблять і операції, вправляють переломи кісток варварськими способами ...* "

Де ля Фліз негативно ставився до народних лікарів, сільських повітух, хірургів-костоправів. Вони справді поєднували раціональні методи з забобонними. Однак аналіз джерел переконує, що хірурги-костоправи найближче стояли до раціональної медицини. Термін "костоправ" відомий з часів Київської Руси. Подібними серед східних слов'ян були основні методи вправлення вивихів, дисків, складання зламаних кісток.

Вивихи вправляли витягуванням кінцівки, повертаючи її в різні боки. Вправивши пошкоджений суглоб, його розтирали маззю з живокосту, воску, купали в сироватці. При переломах накладали пов'язки з бересту, брали в "лещата", "лубки", під які підкладали висушений мох, клоччя, робили примочки з живокосту (цю рослину вважали такою, що стимулює зростання кісток). Фах костоправа передавався від діда-прадіда, як правило, в межах однієї родини.

Серед лікарів-костоправів були чудові знавці своєї справи, вони добре володіли методами мануальної терапії, ручного вправлення дисків, вміли розпізнавати переломи, знали про можливі зміщення уламків. Були серед них, однак, і люди некомпетентні, які не вміли розпізнавати вивихи, розтягнення зв'язок й лікували лише замовляннями. Можливо, саме *з такими й зустрічався Де ля Фліз у своїй практиці, але, поза сумнівом, не можна всіх їх* вважати шарлатанами (*Болтарович З.* Народна медицина українців. – К., 1990. – С. 38-39; *Попов Г.* Русская народно-бытовая медицина.– СПб., 1904. – С. 77).

82. *Бандаж* – засіб, призначений для того, щоб попередити розтягування черевної стінки, підтримувати органи черевної порожнини (нирки, шлунок, кишки) при їх опущенні, при грижах черевної стінки.

83. *Пессарій* (Pessarium) – маточне кільце, призначене утримувати матку в нормальному стані. Має вигляд круглого або овального еластичного кільця, що вводиться у піхву.

84. "*Баби-повитухи ...* "

Баби-повитухи, до певної міри, становили окрему категорію народних лікарів. Вони приймали пологи, давали поради при жіночих захворюваннях, лікували дитячі недуги. В своїй практиці вони користувались як раціональними, так магічними засобами.

Бабами-повитухами, як правило, були літні досвідчені жінки, які розумілися на лікарських травах, вміли замовляти, добре знали народні звичаї і відігравали в родильних обрядах значну роль. Уміння їх передавалося з роду в рід, від матері до дочки та невістки. Їх оточували повагою, трохи боялись, бо вважали, що за якусь кривду вона може "наслати" на дитину хворобу.

Так беззастережно, як Де ля Фліз, заперечувати позитивну роль повитух не варто, оскільки під час важких пологів вони не рідко були єдиними, хто міг допомогти породіллі, зробити масаж, дати потрібні відвари трав, вдатися до низки дій, що прискорювали роди (*Болтарович З.* Народна медицина українців. – С. 42-43; *Гаврилюк Н.* Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев). – К., 1981. – С. 67).

85. "... *ртутні препарати, як от Hydrargyrum dichloratum ... або Hydrargyrum sulfuratum ...* "

Де ля Фліз мав на увазі такі ртутні (в російському тексті "меркуриальные") препарати, як сулему (діхлорід ртуті – $Hg Cl_2$) і кіновар (сульфід ртуті – Hg S). Сулема – сильна отрута, використовується іноді як антисептичний засіб. Кіновар – природний мінерал, з якого добувають ртуть, використовується як пігмент для фарб. І сулема, і кіновар у часи Де ля Фліза використовувались при лікуванні сифілісу, тепер їм на зміну прийшли антибіотики, препарати вісмуту і миш'яку (*Машковский М.* Лекарственные средства. – М., 1987. – Т. 2. – С. 310-315).

86. *Кровопускання* (missio sanguinis) – видалення з лікувальною метою визначеної кількості крові з кровеносного русла шляхом венепункції або венесекції. Спосіб відомий з глибокої давнини, в сучасній медицині застосовується рідко. Погляди на ефективність та лікувальну дію кровопускання з часом змінювались. У XVIII ст. існувала думка, що кровопускання допомагає виведенню з організму "отруйних" речовин, які викликають захворювання. В середині XIX ст. медики почали виявляти критичне ставлення до кровопускання, таку думку поділяв і М.І. Пирогов – видатний російський медик.

У народно-побутовій медицині багатьох народів з найдавніших часів активно застосовувався метод кровопускання при найрізноманітніших захворюваннях. Найчастіше це робили сільські цирульники. У селах були кровопускателі з діда-прадіда, що мали свою методику кровопускання й користувались з цією метою лезом, кишеньковими ножами, уламками коси. Кров пускали при ревматичних та головних болях, туберкульозі, шкірних захворюваннях, психічних хворобах тощо. Цю процедуру найчастіше здійснювали весною, пояснюючи це тим, що кров у людини, подібно до змін у природі, міняється щороку, тому "зимову, ледачу" кров треба випускати, а молода, весняна прибуде (*Болтарович З.* Народна медицина українців. – С. 39-42; *Попов Г.* Русская народно-бытовая медицина. – С. 78).

До розділу "Про місцеві медичні засоби..."

(Коментарі Наталії Карповець)

87. "*Хто б міг передбачити років 40 тому, що відома всім рослина, яка росте по всій Європі, забезпечить нас цукром ...* "

Де ля Фліз мав на увазі цукрові буряки. Ще в 1747 р. в Німеччині з'явилася наукова праця А.Марграфа про можливість добувати цукор із цукрових буряків. Але тільки 1806 р. у Франції це виробництво набуло широкого розповсюдження. В Російській імперії перший завод створено 1802 р. в Тульській губернії.

88. "*... і що деякі рослини нашої півкулі дадуть нам індиго ...* "

Де ля Фліз, можливо, має на увазі такі рослини, як вайда (Isatis tinctoria) або синячник з родини хрестоцвітих, листя якого дає темно-синю фарбу; а також гірчак красильний (Polygonum tinctorium), листя якого в період цвітіння дає блакитну фарбу, що з'являється в процесі його вимочування у воді, а потім бродіння цієї суміші (*Палимпсестов Н.* Словарь сельскохозяйственных растений. – Одесса, 1855. – С. 565-566).

Індиго (Indigofera) – рослина з родини бобових, сік якої містить синій барвник. Росте в тропічних зонах світу.

Узагальнюючий коментар до розділу "Речовини, які знаходяться майже у кожному сільському помешканні ... а з потреби можуть стати ліками"

(Коментар Наталії Карповець)

Використання з лікувальною метою домашніх продуктів, городніх рослин, засобів мінерального походження здавна відоме в практиці народного лікування і має назву "натуропатія". Цей розділ в альбомі Де ля Фліза висвітлює багатовіковий досвід українського народу в цій галузі, ті емпірично здобуті раціональні знання, що передавались від покоління до покоління.

Вивчаючи народний досвід з точки зору сучасної медицини, знаходимо раціональні моменти майже в усіх рецептах, що подає Де ля Фліз. Так, використання "хлібної води" й "хлібних припарок" пояснюється багатством вітамінів групи В й біологічно активних речовин у хлібі (особливо житньому), що зумовлює його застосування при різних захворюваннях.

Приготування поживної страви з пшеничного борошна, масла й свіжого яєчного жовтка для тих, хто одужує, зумовлене тим, що саме в жовтку міститься та форма заліза, яка легко засвоюється, а це особливо необхідно при анемічних хворобах. Наявний у жовтку і лецитин – речовина, яка має загальнозміцнюючу дію при недокрів'ї, неврозах, занепаді сил.

Не можна відмовити у доцільності використання своєрідних гірчичників з кислого тіста, насіння гірчиці, часнику й хрону, оскільки ці городні рослини здавна відомі як відволікальні засоби, а поєднання саме кислого тіста з ними зумовлює пом'якшувальну дію й уберігає від сильного подразнення, яке може спричинити гірчиця.

Не викликає сумніву й народний рецепт з ячменю і вівса, оскільки ці злаки, особливо ячмінь, мають імуностимулюючі речовини і протизапальні властивості. І в наш час, зумовлений погіршенням радіаційної обстановки й імунодефіцитом, цей рецепт є актуальним.

Використання настою з насіння льону під час простудних захворювань зумовлене пом'якшувальною, обволікаючою, протизапальною дією слизу, присутнього в цьому настої.

Емульсії з насіння конопель, гарбузів, маку багаті на жирні кислоти, що мають протизапальну дію, регулюють різні види обміну речовин, протидіють кашлю, тому й можливе їх застосування при простудних захворюваннях. Що стосується насіння гірчиці, то наявність у ньому вітаміну С обумовлює його протицинготну дію, як і капусти, буряків, огірків, щавлю, моркви, що містять також і вітамін В та інші й сприяють зміцненню ясен, які особливо страждають під час цинги.

Використання конопляної, макової, лляної олії разом із воском для приготування мазі від опіків зумовлене тим, що ці види олії містять провітамін А, вітамін Е, жирні кислоти, що мають репаративну (тобто відновлюючу) дію на шкіру й особливо необхідні при термічних і навіть радіаційних опіках.

Де ля Фліз підкреслює важливе значення моркви для лікування гнійних ран. Справді, багата на провітамін А, вітамін Е м'якіть моркви загоює рани, що виникають внаслідок відсутності цих вітамінів.

Застосування під час діареї, дизентерії і навіть холери яєчних білків, збитих з водою, можна пояснити тим, що білкова суспензія обволікає, створює своєрідну плівку для слизової оболонки, захищає її від токсичних речовин і цим сприяє припиненню хвороби. До того ж, в яєчному білку міститься лізоцим – фермент, що має антибактеріальну дію й виконує захисні функції в організмі людини.

У сучасній гомеопатії широко застосовується препарат апіс, що виготовляється з тіла бджоли і є ефективним засобом від набряків і захворювань сечового міхура. Це підтверджує раціональність наведеного рецепту.

Чудовим засобом при простудах, бронхітах, пневмоніях може бути й пластир з меду та борошна, оскільки мед, багатий на мікроелементи, біологічно активні речовини, всмоктуючись через поверхню шкіри, активізує виділення мокротиння й поліпшує загальний стан.

Використання квасу під час лихоманки зумовлене тим, що це кисле питво регулює кислотно-лужну рівновагу в організмі, має протимікробну дію. Що стосується пива (виготовленого в домашніх умовах), то, багате на вітаміни групи В, С, мікро- й макроелементи, воно справді може мати протицинготну дію.

Де ля Фліз ще раз підкреслює доцільність використання народом протималярійного засобу – червоного і чорного перцю, що має протимікробну дію й створює для малярійного плазмодія (найпростішого, який викликає цю хворобу) несприятливі умови існування. І хоча досвід Де ля Фліза не підтвердив аналогічну дію солі при лікуванні малярії, все ж зазначимо, що іони натрію також можуть створити для плазмодія несприятливі умови існування й викликати його загибель, загалом гіпертонічний розчин кухонної солі має протимікробну дію, що важливо при лікуванні лихоманки. Зазначимо також і використання в сучасній медицині – саме як в'яжучих засобів – квасців, залізного купоросу; як сечогінного – селітри.

Зробимо особливий наголос на використанні крейди, вугілля – як прекрасних адсорбентів, що мають обволікаючу дію й зв'язують та виводять продукти життєдіяльності мікроорганізмів, холерного вібріона (що викликає холеру), інші токсичні речовини й навіть радіонукліди. Тому ці рецепти Де ля Фліза важливі й актуальні в наш час.

Підтвердимо й безперечну цінність дьогтю при лікуванні захворювань шкіри й зазначимо, що він входить до складу мазі Вишневського, яка широко застосовується в сучасній медицині при лікуванні корости, лишаїв, парші тощо.

Однак викликає деякий сумнів використання сажі – як замінника бобрової струмини (Castoreum), оскільки цей вуглецевий продукт може викликати злоякісні захворювання.

Підсумовуючи, зазначимо, що більшість різноманітних натуропатичних народних рецептів, зібраних Де ля Флізом, раціональні, прийнятні з точки зору сучасної медицини і не повинні відійти у забуття.

В українському перекладі тексту подані всі сучасні латинські назви рослин і хімічних речовин, наведених Де ля Флізом.

До розділу "Речовини, які знаходяться..."

(Коментарі Наталії Карповець)

89. *Шпанські мушки* – ясеневі шпанки (Lytta vesicatoria) – золотисто-зелені, іноді синюваті жуки, завдовжки 11-25 мм, з родини паривників. За часів Де ля Фліза ці мушки

застосовувались для виготовлення парівного пластиру. Їх збирали в пляшку, заливали спиртом, оцтом або ефіром, потім висушували в печі й робили порошок. Цей порошок використовувався як пластир, що викликав парівну дію через 6-12 годин. Але згодом стало відомо, що кантаридінова кислота, яка міститься в цьому пластирі, погано діє на нирки, викликає блювоту, головний біль, судоми, і порошок вийшов з ужитку.

90. *Відвар* – рідка лікарська форма, яку отримують, зваривши у воді або молоці рослинну сировину (кору, коріння тощо).

91. *Унція* – міра ваги в Стародавньому Римі, а також ряді європейських країн, що застосовувалась до введення метричної системи (в англійській системі мір – 28,35 г.); аптекарська міра в Росії дорівнювала 29,86 г. Метрична система – десяткова система мір, в основу якої покладено одиницю довжини – метр, маси – кілограм. Метрична система була розроблена у Франції під час Великої французької революції (декрет від 7 квітня 1795 р. про її введення). У 1875 р. 17 країн, зокрема Росія, підписали метричну конвенцію. Метричну систему в Росії було запроваджено законом від 4 червня 1899 р., але не в обов'язковому порядку. Обов'язковою вона стала після декрету РНК РРФСР від 14 вересня 1918 р., а для СРСР – після постанови РНК від 21 липня 1925 р.

92. *Фунт* – міра ваги, що дорівнювала 409,5 г. і застосовувалася на теренах Росії, України і Білорусії з X ст. до впровадження метричної системи мір.

93. *Гран* – тут одиниця аптекарської ваги, вживана до впровадження метричної системи мір, дорівнював 0,062 г.

94. *Медуха* – Де ля Фліз, мабуть, має на увазі квасний мед (медуху) або медову ситу. Цей напій широко побутував ще за часів Київської Руси. Спочатку виготовляли медову ситу (мед, перевірений з водою, який вживали свіжим, не квасячи), заправляли її запареними шишками хмелю, залишаючи на кілька днів, а то й тижнів у теплі. Потім цідили і вживали охолодженою. Залежно від тривалості виготовлення мед був слабшим або міцнішим. Медова сита для давньоруського населення була повсякденною стравою. У XIX–XX ст. сита відома як ритуальна страва – нею заправляли різдвяну й хрещенську кутю, поминальне коливо (*Артюх Л.Ф.* Українська народна кулінарія. – К., 1977. – С. 62-63; *Клиновецька З.* Страви й напитки на Україні. – К., 1991. – С. 110-112, 198-199).

95. *Апірексія* – відсутність підвищеної температури при пропасниці.

96. *Драхма* – тут одиниця аптекарської ваги (3,73 г.), що застосовувалася до впровадження метричної системи мір.

97. *Квасці* – калію-алюмінію сульфат, білий кристалічний порошок (*Машковский М.* Лекарственные средства. – М., 1987. – Т. 1. – С. 345).

98. *Блювотний камінь* (у Де ля Фліза Tartras stibii et potassae) – винно-сурм'яно-калійна сіль, що раніше застосовувалась як блювотний засіб.

99. *Аменорея* – відсутність менструації.

100. *Антисептик* – хімічна речовина, що має протимікробну дію. Застосовується для дезинфекції, змащування шкіри, слизових оболонок, зрошення ран тощо. Найчастіше як антисептики використовуються карболова, борна й саліцилова кислоти, сулема, йодоформ, брильянтовий зелений.

101. *Боброва струмина* (Castoreum) – секрет статевих органів бобра, що містить ефірну олію, смолу, жир, саліцилін – речовину, з якої отримують саліцилову кислоту. Раніше застосовувалась у медицині як нервово-судинний засіб, що знімав судоми та істерію. Зараз саліцилова кислота вживається як антисептичний, подразнювальний і відтяжний засіб (*Машковский М.* Лекарственные средства. – Т. 2. – С. 346).

Узагальнюючий коментар до розділу "Медичне застосування місцевих лікарських рослин у Київській губернії"

(Коментар Наталії Карповець)

У представлених у цьому розділі фітотерапевтичних рецептах зафіксовано багатовіковий досвід українського народу щодо лікувальних властивостей дикорослих рослин. Відзначимо і важливу роль Де ля Фліза, який подає рослини за визначеною класифікацією, характеризує різноманітні лікувальні властивості рослин (проносні, гіркі, в'яжучі, протизапальні, блювотні, спазмолітичні, наркотичні, протилисні тощо), оскільки в багатьох етнографічних джерелах XIX – початку XX ст., присвячених питанням народної медицини, виклад матеріалу вівся від захворювань, що не завжди дає чітке уявлення про специфіку застосування рослинних засобів (*Болтарович З.* Народна медицина українців. – К., 1990. – С. 77). Найбільш поширені лікарські форми, що зазначаються в рецептах, – це водяні відвари й настої з висушених або свіжих рослин, декілька рецептів пропонують настойки на горілці, відвари на молоці, а також порошки з коренів або квітів рослин та мазі.

Досліджуючи народні рецепти, зібрані Де ля Флізом, відзначимо цілковиту раціональність і прийнятність їх з позиції сучасної наукової і народної медицини. Вживання рослин з лікувальною метою саме в тих випадках, що зазначає Де ля Фліз, зафіксовано й сучасними дослідниками (*Носаль М.А.* Лікарські рослини і способи їх застосування в народі. – К., 1958; *Попов А.П.* Лекарственные растения в народной медицине. – К., 1970; Лікарські рослини. Енциклопедичний довідник. – К., 1989 та ін.).

Де ля Фліз характеризує кожну рослину як засіб від різних хвороб, особливо велику увагу приділено тим рослинам, що допомагають при лікуванні малярії, сифілісу, золотухи, діареї, дизентерії тощо, найбільш поширених серед селян Київської округи. Вивчення сучасною наукою хімічного складу лікарських рослин підтверджує раціональність народних спостережень. Усі лікарські рослини діють тим чи іншим чином завдяки біологічно активним речовинам (алкалоїдам, сапонінам, вітамінам, ефірним оліям, фітонцидам, органічним кислотам тощо), і переважання окремих з них зумовлює лікувальну дію рослини.

Зупинимося й на деяких неточностях, які мають місце в цьому розділі. Зокрема, в сучасних довідниках зазнали зміни деякі латинські назви рослин. Так, у Де ля Фліза підмаренник – Gallium luteum; журавлина – Vaccinium oxycoccos. А в сучасних довідниках підмаренник – Gallium verum; журавлина – Oxycoccus palustris Pers. тощо. Не узгоджуються з сучасною номенклатурою і назви таких рослин, як Althaea officinalis (проскурняк), а в Де ля Фліза просвирняк, й Malva sylvestris (просвирник), а в нього – проскурняк. Зазначаючи лікувальні властивості сухоцвіту піскового (у нього – Gnaphalium arenarium), Де ля Фліз наполягає на протималярійній дії цієї рослини. По-перше, є сухоцвіт болотяний, або драговинний (Gnaphalium uliginosum), а не піщаний. По-друге, подивившись на його ж малюнок рослини на с. 78 і вивчивши сучасні медичні джерела, розуміємо, що він мав на увазі цмин піщаний (Helichrysum arenarium), а не сухоцвіт, оскільки саме суцвіття цмину використовують

як протималярійний засіб. Зазначимо також, що в сучасній науковій і народній медицині майже зовсім не вживаються ягоди бузини трав'янистої, які Де ля Фліз рекомендує як проносний засіб.

У українському перекладі подано всі сучасні латинські назви рослин.

До розділу "Медичне застосування місцевих лікарських рослин . . ."

(Коментарі Наталії Карповець)

102. *Атонія* – відсутність нормального тонусу м'язів кістяка й внутрішніх органів (наприклад, кишок) при виснаженні, нервових та інших захворюваннях.

103. *Астенічні недуги* – нервово-психічні захворювання, що супроводжуються перевтомою, порушенням сну, змарнінням.

104. *Асцит* (Ascit) – накопичення рідини в черевній порожнині (черевна водянка), причиною якої є серцева недостатність, перитоніт тощо.

105. *Анасарка* (L'anasarque) – поширений набряк підшкірної клітковини.

106. *Солітер* – ряд стрічкових черв'яків, які паразитують у органах і тканинах людей і тварин.

107. " . . . *насіння сантоніну*".

Де ля Фліз у французькому варіанті тексту помилився. Тут повинно бути цитварне насіння. Це висушені суцвіття дикорослої рослини – цитварний полин (Artemisia Cina Berg), зібрані до початку цвітіння. Містить речовину сантонін, що застосовується як протиглистний засіб. Суцвіття розтирають у ступці й приймають з варенням, цукром або медом (*Машковский М.* Лекарственные средства. – М., 1987. – Т. 2. – С. 329).

Узагальнюючий коментар до розділу "Лікування хвороб місцевими засобами краю"

(Коментар Наталії Карповець)

Аналізуючи цей розділ Де ля Фліза, відзначимо раціональність методів лікування деяких хвороб з погляду сучасної медицини. Так, при лікуванні малярії (лихоманки) він застосовує хіну, препарати якої й зараз використовують у боротьбі з цією хворобою. Але основний наголос він робить на лікувальних властивостях місцевих рослин, які мають протизапальну, протилихоманкову дію, таких як гравілат, золототисячник, калган, бобівник, полин та ін. (*Попова Т.* Очерки о гомеопатии. – К., 1988. – С. 114).

Порівнюючи рецепт Де ля Фліза – кора сосни або в'яза, терну й верби – з рецептом О. Попова – в'яз з корою верби й березовими бруньками (*Попов А.П.* Лекарственные растения в народной медицине. – К., 1970. – С. 53), відзначимо схожість обох рецептів. Протималярійна дія цих рослин зумовлена тими біологічно активними речовинами, що в них містяться (кислотами, ефірними оліями, гіркотами тощо) і діють на причину хвороби – малярійного плазмодія.

Використання дивосилу, чистотілу, листя горіха й підмаренника при лікуванні золотухи широко застосовується і в сучасній медицині. Особливо важливу роль грає чистотіл, який містить цинк, що зупиняє розвиток хвороби.

При лікуванні сифілісу Де ля Фліз застосовував ртутні препарати, які довгий час були єдиними засобами у боротьбі з цією хворобою, але зараз, зважаючи на те, що ртутні препарати дуже отруйні, на зміну їм прийшли антибіотики та препарати вісмуту і миш'яку. Ртутні препарати іноді використовуються лише при лікуванні сифілісу нервової системи (*Машковский М.* Лекарственные средства. – М., 1987. – С. 310-315).

При лікуванні проносу (діареї) й кривавого проносу (дизентерії) Де ля Фліз використовував в'яжучі властивості таких рослин, як калган, золототисячник, м'ята, мак, зазначав необхідність очисної клізми й слизистого пиття. Крейда є прекрасним адсорбентом, що має обволікаючу дію.

Дуже важка хвороба – ерготизм (отруєння ріжками) – вимагає блювотних й проносних засобів, щоб позбутися отрути (Справочник практического врача. – С. 504), саме на це наголошував і Де ля Фліз.

Наявні раціональні моменти і в лікуванні захворювань очей (використання мідного купоросу, що й зараз застосовується при лікуванні трахоми, кон'юктивіту); ревматизму (вживання відварів соснової кори); сказу (припікання місця укусу, щоб запобігти поширенню отрути). Прийнятною з точки зору сучасної медицини є й та увага, яку Де ля Фліз приділяє темпераменту людини при лікуванні хвороби (особливо гомеопати звертають на це увагу); застосуванню теплого пиття, спокою й перебуванню у теплі хворих на кір чи скарлатину дітей, щоб уникнути ускладнень, обов'язковому дієтичному харчуванні хворих.

Але відзначимо, що відсутність знань про етіологію (походження) таких хвороб, як кашлюк, плеврит, пневмонія, скарлатина, кір, ревматизм, дифтерія та ін., призводила до того, що в ряді випадків Де ля Фліз застосовував лише симптоматичне лікування, тобто впливав лише на ознаки (симптоми) хвороби. Зазначимо також, що тоді не було таких препаратів, які могли б діяти, усуваючи причину хвороби, зокрема антибіотиків, сульфаніламідів тощо. Щодо симптоматичних засобів, то тут Де ля Фліз доцільно використовував протизапальні властивості алтею під час плевриту, пневмонії; обволікаючу дію коров'яку при захворюванні легенів; відтяжні й подразнювальні властивості гірчиці при захворюванні горлянки тощо.

З точки зору сучасної медицини при лікуванні Де ля Флізом кашлюку, ревматизму, крупу (дифтерії), плевриту, пневмонії майже відсутні раціональні моменти. Він передусім вдавався до кровопускання, п'явок, шпанських мушок. Усі ці поширені у середині XIX ст. методи лікування, без яких не обходився жодний лікар, майже не застосовуються в сучасній медицині, особливо щодо цих захворювань. Однак відзначимо, що в гомеопатії під час плевриту використовується препарат кантаріс, виготовлений з шпанських мушок, а при кашлюку вживають блювотні засоби, які видаляють слиз й приносять полегшення (*Шарепп Ж.* Практическое гомеопатическое лекарствоведение. – К., 1990. – С. 68, 121). Ці засоби лікування ми знаходимо у Де ля Фліза.

До розділу "Лікування хвороб. . ."

(Коментарі Наталії Карповець)

108. *П'явки* – вид червів, що використовується в медицині для відсмоктування крові, а також як засіб, що не дозволяє крові швидко згортатися, оскільки секрет слинних залоз п'явок містить гірудин – речовину, що уповільнює цей процес.

109. *Сангвінічний темперамент* – від лат. sanguinis – кров, життєва сила. Визначення, за Гіпократом, одного з чотирьох темпераментів, що характеризується жвавістю, швидкою збудливістю й легкою зміною емоцій.

110. *Ланцет* – хірургічний інструмент з двосічним лезом, у сучасній медицині його заступив скальпель.

111. *Дерево бакаута*, або гваякове дерево – рослина паролистових, росте в тропічній Африці. В 1508 р. деревину цієї рослини завезли до Європи. До Німеччини її привіз Ульріх фон Гуттен – німецький письменник, гуманіст, ідейний вождь лицарського повстання 1522-1523 рр., який намагався замінити цією деревиною ртуть при лікуванні сифілісу. Зараз для лікування цієї хвороби не застосовується.

112. *Дерево сасафраса* – рослина родини лаврових. Росте в Північній Америці, Китаї, на острові Тайвань. Корені сасафраса білого, або лікарського, містять ефірні олії, що застосовуються в парфумерії. В XIX ст. деревина й кора кореню сасафраса вважалися специфічним засобом при лікуванні сифілісу, але його лікувальна дія в цьому випадку переоцінювалась.

Узагальнюючий коментар до розділу "Поліцейські й медичні заходи щодо запобігання ендемічним та епідемічним захворюванням у майбутньому"

(Коментар Юліани Філіпової)

Заходи запобігання хвороб, які наводить Де ля Фліз, майже повністю збігаються з сучасним уявленням про профілактику захворювань. Це санітарно-гігієнічні заходи, поширення елементарних знань серед селян і своєчасна допомога лікаря. Всі ці заходи відіграють значну роль у боротьбі з хворобами та зменшенні кількості хворих.

До розділу "Про епізоотичні захворювання"

(Коментарі Юліани Філіпової)

113. *Епізотія* – поширення заразної хвороби тварин, яка значною мірою перевищує звичайний рівень захворювань на даній території. Епізоотії завдавали значних збитків тваринництву, тому у 1902-1903 рр. царський уряд видав ветеринарно-санітарні закони, які мали на меті перешкодити поширенню епізоотій.

114. "*Про заразний тиф у великої рогатої худоби*"

Інша назва – чума. Чума великої рогатої худоби – гостре вірусне захворювання. Досі не знайдено ефективного засобу боротьби проти цієї хвороби. Вилікувати хворих тварин практично неможливо. Сучасні ветеринарні закони забороняють лікувати хвору худобу, її негайно знищують. Профілактичними засобами є щеплення тварин та санітарні кордони у районі зараження (Ветеринарный энциклопедический словарь. – М., 1981. – С. 67; *Равич П.* Специфические воспаления слизистых оболочек и кожи у домашних животных. – К., 1865. – С. 13-34).

115. *Заволока* – підшкірний розріз із закладеною в нього тасьмою як засіб лікування (Словник української мови. – К., 1972. – Т.3. – С. 59).

116. *Англійська сіль*, або гірка сіль – сірчанокислий магній (Magnesium sulfuricum), що застосовується як проносний засіб.

117. *Кремортартар* – кисла калійна сіль винної кислоти. З неї готують блювотний камінь й сегнетову сіль (проносний засіб).

118. *Ammonium aceticum* (ацетат амонія) – сечогінний засіб.

119. "*Овеча віспа*"

У російському варіанті тексту Де ля Фліз називає цю епізоотію інакше – "овечья парша", але в сучасній ветеринарії хвороба з такою назвою – це грибкове захворювання, викликане появою грибків на шкірі тварин, має симптоми, що не відповідають наведеним Де ля Флізом у даному описі. Останні характеризують інший, не менш важкий для тварин вид епізоотії – овечу віспу. Ця хвороба має чотири форми, три з яких закінчуються смертю для хворої вівці. Де ля Фліз відмічає дві форми віспи: одна – легка, з одужанням тварини, другій формі притаманний важкий перебіг хвороби і летальний кінець. На сьогоднішній день ефективного терапевтичного засобу лікування віспи немає. Здійснюються профілактичні заходи у районах, де виявлена епізоотія (Справочник по болезням сельскохозяйственных животных. – Минск, 1985. – С. 26-49; *Бунге Х.* О главнейших повальных болезнях домашних животных. – М., 1847. – С. 14-32).

120. "*Параліч свиней*", або епізоотичний енцефаломієліт (хвороба Тешена) – вірусна хвороба, що уражає головний та спинний мозок. Після видужання виробляється імунітет. Лікування ще не розроблено. Профілактичними засобами є щеплення тварин та знищення хворих тварин (Ветеринарный энциклопедический словарь. – М., 1981; Справочник по болезням сельскохозяйственных животных. – Минск, 1985. – С. 240).

121. *Терпентинна олія* – скипидар. Має знеболюючу й антисептичну дію.

Зміст
Sommaire

Від упорядників 7

Де ля Флизъ
МЕДИКОТОПОГРАФИЧЕСКОЕ ОПИСАНІЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХЪ ИМУЩЕСТВЪ КІЕВСКАГО ОКРУГА

De la Flize. **Topographie Médicale des domaines Imperiaux du cercle de Kiew** 11

Предисловіе
Avant-propos 13

[Раздѣлъ I]
[Chapitre I] 17

Пространство и раздѣленіе Государственныхъ имуществъ Кіевскаго округа
Etendue et Division des domaines Impériaux du cercle de Kiew 19

Вѣдомость о числѣ ревискихъ душъ казенныхъ крестьянъ 22

Мѣстоположение
Situation des lieux 25

Мѣстоположеніе ровное, гористое, ниское и возвышенное
Situation des lieux. Plaines, Montagnes, Lieux bas ou élevés 27

Воды
Eaux 30

Высота горъ
Hauteur des montagnes 32

Лѣса
Forêts 32

Почва земли
Sol 33

Климатъ
Climat 35

Естественныя Произведенія
Productions de la Nature 37

Царство ископаемое
Règne minéral 37

Царство растительное
Règne végétal 39

Медицинскія растѣнія
Plantes médicinales 40

Ядовитыя растѣнія
Plantes vénéneuses 40

Грибы
Champignons 41

Медицинскія растѣнія
Plantes médicinales 43

Грибы
Champignons 77

Животное царство
Règne animal 81

Раковины
Coquilles 85

Насѣкомыя
Insectes 93

Пресмыкающіяся животныя
Reptiles 99

Рыбы
Poissons 103

Птицы
Oiseaux 109

Сосцепитающія животныя
Mammifères 121

Раздѣлъ II
Deuxième division 127

О господствующихъ въ губерніи болѣзняхъ
Des maladies régnantes dans le gouvernement 129

О болѣзняхъ эндемическихъ
Des maladies endémiques 130

Причины эндемическихъ болѣзней
Causes des maladies endémiques 132
О Жилищахъ
Des Habitations 133
Одѣяніе и Обувь
Vêtemens et Chaussures 137
О пищѣ и питьи
Des alimens et des boissons 141
О занятіяхъ крестьянъ
Des travaux des paysans 144
О вліяніи обычаевъ и привычекъ на болѣзни
De l'influence des usages et des coutumes sur les maladies 150
Степень смертности
Etat de la mortalité 156
О болѣзняхъ эпидемическихъ и заразительныхъ
Des maladies épidémiques et contagieuses 160
Способы народнаго лѣченія
De la médicine populaire 165
О средствахъ медицинскихъ туземныхъ Кіевской губерніи . . .
Des Agens médicaux indigènes du gouvernement de Kiew 170
Медицинское употребленіе туземныхъ медицинскихъ растеній Кіевской губерніи
Emploi médical des plantes officinales indigènes du gouvernement de Kiew 176

Лѣченіе болѣзней мѣстными, туземными средствами
Traitement des maladies avec les moyens indigènes locaux 185

Полицейскія и медицинскія мѣры для устраненія болѣзней
Moyens de police et médicaux pour prévenir les maladie 195

Раздѣлъ III
Chapitre III 201
О болѣзняхъ эпизоотическихъ
Des maladies épizootiques 201

[Раздѣлъ IV]
[Chapitre IV] 211
Подробная статистика каждой деревни Кіевскаго округа Государственныхъ имуществъ. . .
[Les statistiques détaillées concernant toutes les localités des domaines impériales du district de Kiew. . .] 211
Кіевской уѣздъ 213
Радомышльскій уѣздъ 421
Васильковскій уѣздъ 561

Де ля Фліз. **МЕДИКО-ТОПОГРАФІЧНИЙ ОПИС ДЕРЖАВНИХ МАЄТНОСТЕЙ КИЇВСЬКОЇ ОКРУГИ...** (переклад з французької) ... 637
Передмова 638

[Розділ I] 640
Поширення й розподіл державних маєтностей Київської округи 640
Місцезнаходження рівнин, гір, низин та узгір'їв 641
Води 642
Ліси 642
Ґрунти 643
Клімат 643
Природні продукти 644
Царство мінералів 644
Царство рослин 644
Лікарські рослини 645
Гриби 646
Царство тварин 646
Слимаки 646
Комахи 646
Плазуни 648
Риби 648
Птахи 649
Ссавці 649

Розділ II 649
Хвороби, поширені в губернії 649
Ендемічні захворювання 649
Причини ендемічних захворювань 650
Житло 650
Одяг і взуття 652
Їжа й напої 653
Про селянські заняття 654
Про вплив звичаїв та обрядів на хвороби 656
Рівень смертності 657
Епідемічні та заразні захворювання 658
Причини епідемічних та заразних хвороб 660
Про народну медицину 660
Про місцеві медичні засоби у Київській губернії 661
Медичне застосування місцевих лікарських рослин 664
Лікування хвороб місцевими засобами краю 669
Поліцейські й медичні заходи щодо запобігання захворюванням 672

Розділ III
Про епізоотичні захворювання 673
Коментарі 676

Наукове видання

Д. П. Де ля Фліз

Альбоми

Том другий

Редактор
Н.Черкаська

Художньо-технічна редакція
М. Притикіної

Художнє оформлення
Г. Сергеєва

Комп'ютерна верстка
І. Стариковської, Л. Косун

Комп'ютерний набір
Ю. Філіпової, Н. Зіневич

Підп. до друку 08.06.99. Формат 84x60/$_8$. Папір крейдяний G-pront matt.
Гарн. Софія. Офс. друк. Умовн.-друк. арк. 39,99. Умовн. фарбо-відб. 142,71.
Обл.-вид. арк. 42,75. Зам. № 9—325.

Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України
252001, м. Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4.

ГПРВО "Поліграфкнига"
252057, Київ, вул. Довженка, 3

UNIVERSITÉ DE PARIS
PANTHÉON-SORBONNE

U.F.R. D'HISTOIRE

CENTRE DE RECHERCHES
SUR L'HISTOIRE
DES SLAVES

Paris le 25 octobre 1997

Je soussigné Daniel BEAUVOIS, Professeur, Directeur du Centre d'Histoire des Slaves de l'Université de Paris I - Panthéon Sorbonne atteste que .....
..... édition savante des Albums de De la Fliss qui mettent magnifiquement en valeur la vie quotidienne des paysans d'Etat de la province de Kyv au milieu du XIXe s. Cette édition est aussi une très intéressante illustration des contacts culturels franco-ukrainiens à cette époque.

Я, Даніель Бовуа, професор, директор Центру історії слов'ян і Паризького університету I - Пантеон Сорбонна, вважаю, що ... наукове видання Альбомів Де ля Фліза ... чудово відтворює повсякденне життя державних селян Київської округи середини XIX століття. Ця праця є також яскравим прикладом франко-українського культурного співробітництва тих часів.

(3 листа проф. Д. Бовуа до Президії Національної Академії наук України).